GEÏLLUSTREERDE

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

DOOR

P. LOUWERSE

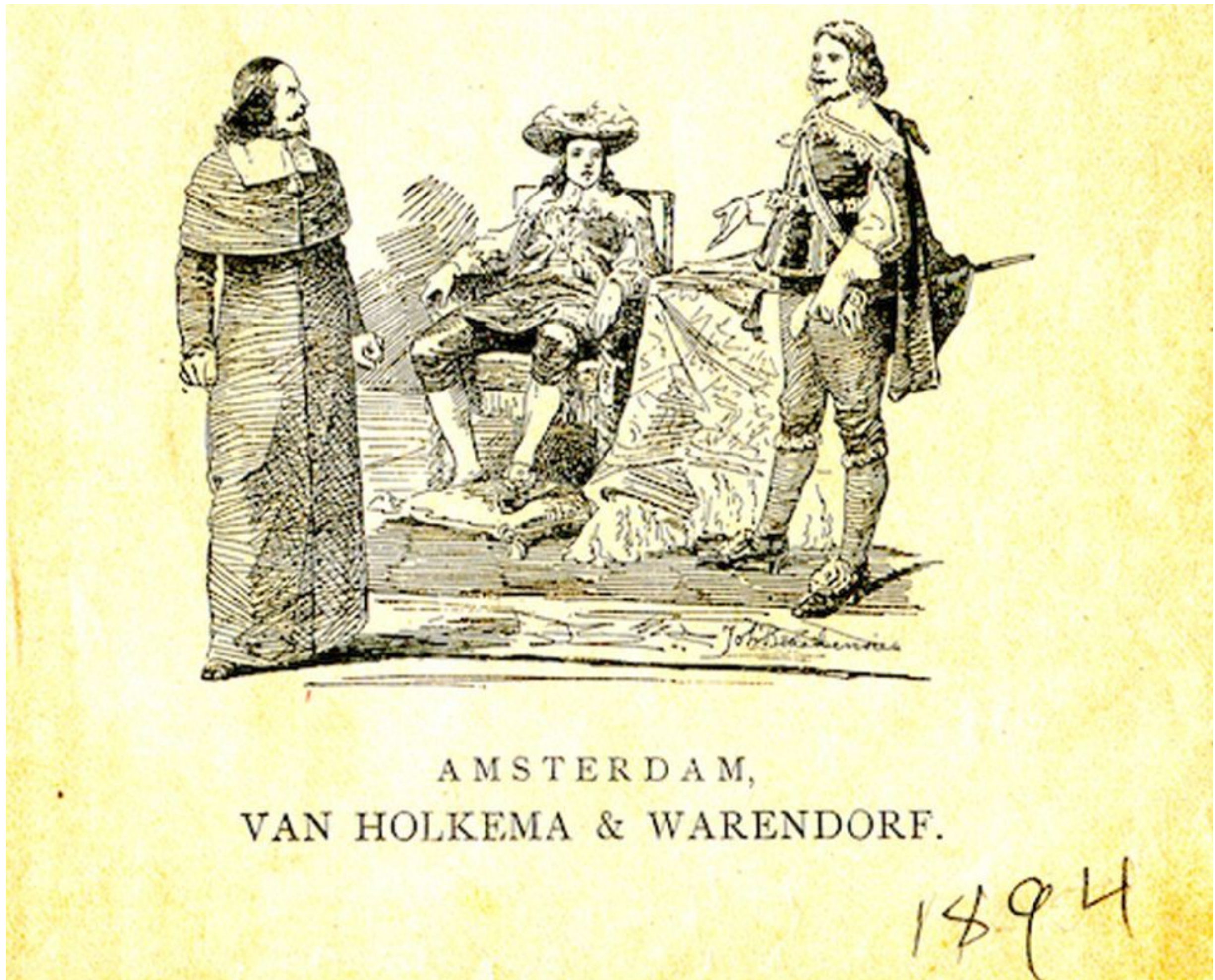
VOOR JONG EN OUD NEDERLAND.

VERSIERD MET HONDERD VIJF EN DERTIG PLATEN

VAN

JOHAN BRAAKENSIEK.

TWEEDE, VERMEERDERDE DRUK.

GEÏLLUSTREERDE

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

VOORBERICHT.

(Aan 'Oud en Jong Nederland.')

Van alle vakken, die op de gewone lagere school onderwezen worden, zijn er misschien geene, waarvan na verloop van eenigejaren zooveel verloren gaat, dan van de geschiedenis en aardrijkskunde. Daarom was het, dat ik verscheidene historische verhalen schreef voor 'Jong en Oud Nederland'. — Maar een historisch verhaal dient vooral door 'Jong Nederland” omzichtig gebruikt te worden. Waarheid en verdichting grenzen hier niet aan elkander, neen, ze maken één geheel uit, zoodat de lezer er vaak toe komt, de eene met de andere te verwarren. Daarom heb ik al jaren lang het plan gehad om voor 'Jong en Oud Nederland' eens eene Vaderlandsche geschiedenis te schrijven.

Het is er nu toe gekomen en thans dien ik ook wel te zeggen, wat ik door 'Jong en Oud Nederland' versta.

Met 'Jong Nederland' bedoel ik de kinderen, die den heelen cursus in eene volksschool doorloopen hebben en de maatschappij intreden, als werkkracht op allerlei gebied, en met 'Oud Nederland' bedoel ik de eenvoudigen in den lande, die hetgeen zij in hunne jeugd van de Vaderlandsche geschiedenis geleerd hebben, zoo goed als geheel vergeten zijn.

Of ik nu met dit boek mijn doel bereiken zal, hangt stellig evenveel af van de voorstelling der feiten, als van den toon waarin verteld wordt. Het woordenboek der spreek- en schrijftaal van de kinderen der volksschool en van de eenvoudigen is zoo heel groot niet. Ik heb mijn best gedaan, binnen de grenzen van dat woordenboek te blijven, en alleen in de hoogste noodzakelijkheid gebruikte ik vreemde woorden, die oorzaak zijn, dat ons eenvoudig volk zoo bitter weinig begrijpt van hetgeen het in nieuwsbladen en in sommige boeken, welke eene wetenschap 'populair' behandelen, leest.

VOORBERICHT.

'Populaire wetenschap is water en melk' las ik eens, en hiervan is veel waar, maar dat behoeft niet zoo te zijn. Wie er slag van heeft, kan eene ingewikkelde zaak voor het eenvoudige volk, dat toch óók wel denkt, zeer goed begrijpelijk maken. Die slag bestaat in goed weten, wat men anderen leeren wil, en — in woordenkeus bij de mededeeling. De mondelinge mededeeling heeft veel voor bij de schriftelijke, omdat geen onzer schrijven durft, ja, zelfs schrijven kan, zooals hij spreekt. Het geschrevene draagt steeds het keurslijf der taal- en spelregels. Toch heb ik getracht dat keurslijf niet al te nauw te maken en — bleef ik zooveel mogelijk in de nabijheid onzer spreektaal. Dit over taal, zinsbouw en toon, die naast de voorstelling der feiten gaan. Deze laatste evenwel leggen ook een groot gewicht in de schaal, en ik stel me zoo voor, dat enkelen dit boek onvoldaan terzijde zullen leggen, omdat ik sommige personen en feiten anders voorstel dan men die heeft leeren kennen. Dat kan ik echter niet helpen. Om deze geschiedenis te schrijven, raadpleegde ik verschillende werken van zeer uiteenloopende richting. Voor zoover ik er over oordeelen kon, vond ik bij geen' enkelen der nieuwere geschiedschrijvers opzettelijke onwaarheden. Ik ontdekte alleen dit: Wilde men een' persoon, die bij de tegenpartij verheerlijkt werd, in een ongunstig daglicht stellen, dan zocht men alles uit zijn openbaar en huiselijk leven op, wat inderdaad niet mooi kon genoemd worden, terwijl men zich zooveel mogelijk onthield, het goede, dat hij gedaan had, mede te deelen. Bij de verheerlijkers van dien persoon kon ik dat goede en bijna niets anders dan dat goede vinden. Nu heb ik zooveel mogelijk getracht dat goed en kwaad ondereen te mengen, en daardoor kreeg ik meer gewone menschen. De heilige, zoowel als de booze geesten onzer geschiedenis zijn in dit boek zoo heilig en zoo boos niet. Wat personen geldt, geldt ook feiten. Of ik altijd en overal aan dat onpartijdig standpunt getrouw gebleven ben? Ik heb er naar getracht, maar.. ikzelf zou haast durven zeggen van neen. Wanneer feiten of daden van personen in onzen geest vallen, och, dan komt men er ongemerkt toe om dat mooie, onpartijdige standpunt te verlaten. Dan zwijgt het koele verstand en is het warme hart aan het woord.

VOORBERICHT.

Dit is het gevaarlijke pad van iedereen, die geschiedenis vertelt of schrijft, gevaarlijk vooral in ons land met zijne gemengde bevolking ten opzichte der godsdienstige belijdenis. De 'Tachtigjarige oorlog' met zijne godsdienst-twisten, waarin de 'politiek' zoo dikwijls eene leelijke rol speelde, is van al de gevaarlijke paden zeker wel het gevaarlijkste. Dit tijdperk, vooral het begin er van, heeft mij veel moeite gekost, en eerlijk beken ik, dat ik in dien doolhof van godsdienst en politiek dikwijls het spoor bijster werd.

Aan de geschiedenis van de werken des vredes, aan kunsten en wetenschappen werd eene zeer bescheiden ruimte gegund; zij laat zich moeielijk vertellen tegelijk met de staatkundige geschiedenis zonder telkens den draad van het verhaal af te breken. Zij is dan ook veel meer eene geheel afzonderlijke geschiedenis, die een werk op zichzelf vereischt. En dan — men moge er van zeggen, wat men wil, ik blijf voor wadr houden, dat de oorlogen, die in ons land zoo vaak samengingen met den strijd om het bestaan en onze prikkelbaarheid op het punt van vrijheid, van het land der kleihut-bewoners het 'land van Rembrand' gemaakt hebben. Daarom staat de oorlogs-geschiedenis met hare oorzaken en gevolgen hier steeds op den voorgrond. Maar dat moet ik er dadelijk bijvoegen: op vestingwal, slagveld en oceaan ging ik zoo spoedig mogelijk de bloedige tafereelen voorbij om de mannen van karakter van durven en van kunnen te zoeken.

Was deze geschiedenis geen leesboek, maar een leerboek, ik zou een drukker gebruik van jaartallen hebben gemaakt. Nu achtte ik dat minder noodig. Terwille van hen, die evenwel toch gaarne weten wanneer dit of dat feit gebeurde, of wanneer een beroemd persoon geboren werd of stierf, is onmiddellijk achter dit voorbericht een zeer beknopt tijdrekenkundig overzicht met eene verdeeling in tijdvakken geplaatst.

Het spreekt vanzelf, dat elke merkwaardige gebeurtenis in onze geschiedenis het einde van een oud en het begin van een nieuw tijdperk kan zijn. Maar het aantal tijdvakken zou verbazend groot worden, als we die geheel lieten afhangen van elke merkwaardige gebeurtenis. We moeten ook niet vergeten, dat geene enkele merk-

waardige gebeurtenis op zichzelve staat. De oorzaak van eene gebeurtenis ligt soms vele jaren van die gebeurtenis zelve af, en de gevolgen ervan waren de bouwsteenen voor de daarop volgende. De geschiedenis is als een ketting, waaraan ieder oogenblik eene nieuwe schakel gezet wordt, en eene volgende schakel zou niet vastgehecht kunnen worden, als er geene voorgaande was. Geen enkel land heeft zelfs eene geschiedenis, die geheel op zichzelve staat; iedere bijzondere geschiedenis is slechts eene greep uit de algemeene.

Maar hierover uitweiden komt in een voorbericht, dat toch al lang geworden is, minder te pas. Ik eindig dus met de hoop uit te drukken, dat mijn goede wil mij niet al te ver beneden het middelmatige liet blijven, en dat ik voor het publiek: 'Oud en Jong Nederland,' dat ik mij als lezer voorstelde, iets gedaan heb ten goede.—

Zoo schreef ik bij den eersten druk van dit werk en waar thans de tegenwoordige uitgevers van dit werk besloten hebben om, nu de eerste druk uitverkocht is, er eene volksuitgave van in den handel te brengen, heb ik het heele werk nog eens nauwlettend herzien en daarbij een dankbaar gebruik gemaakt van de zeer waardeerende op- en aanmerkingen, die ik ontvangen mocht. Van niet alle op- en aanmerkingen maakte ik evenwel gebruik, vooral niet, omdat ze meer op de zienswijze dan op de feiten betrekking hadden. — Onze geschiedenis is nu eenmaal gedurende een’ geruimen tijd eene groote worsteling van meeningen, en onwillekeurig komt men er eindelijk toe om zich bij de eene of andere aan te sluiten, zonder evenwel den prediker van die meening door dik en dun te volgen. — Waar ik mijne meening nu niet prijs kon geven, daar bleef ik er bij, overtuigd zijnde, dat ik wartaal schrijven zou waar ik wat anders schreef dan ik geloofde. Ik hoop evenwel dat het uiten mijner meening niemand voorkomen zal hatelijk te zijn.— Eéne verandering heb ik ook niet gemaakt waar de opmerking iets anders betrof dan een verschil van gevoelen. Het is deze. Men hield het er voor, dat het minder goed was een nieuw tijdvak te laten beginnen met het vertrek van Leycester en wilde dat liever

VOORBERICHT.

beginnen met het 'Twaalfjarig bestand.' Er valt voor die zienswijze veel te zeggen, doch ik meen, dat ook de mijne zich zeer goed verdedigen laat. — Is het begin van den oogst er dan, als het zaad opkomt, of als het zaad gezaaid wordt? — Zeker, de gezaaide korrel kan verrotten en nimmer opkomen, en in dit geval is er van een' oogst geene sprake. Maar wil het zaad opkomen dan moet het toch gezaaid zijn, want ook zonder dat geen oogst. — Welnu, zonder te beweren, dat er in de Nederlandsche maatschappij na Leycesters vertrek, zulk een gewichtig feit plaats greep, dat allen eraan dachten en allen erover spraken, is het toch een feit, dat men t o e n begon met niet langer Monarchale hulp in het buitenland te zoeken: men begon met eene Regeering, die niets met het buitenland te maken had, waar het verplichtingen gold. Men beproefde opeigen kracht te steunen. Hoe dat gelukte, bewees het 'Twaalfjarig Bestand.' Daarom bleef ik er bij het vierde tijdvak te beginnen met het vertrek van Leycester. —

Toen bijna het geheele werk reeds afgedrukt was las ik in een dagblad een artikeltje over Gravin Jacoba van Beieren en mij wijzende op het spreekwoord, dat hooge boomen veel wind vangen, maakte men aanmerking op mijne voorstelling, dat Gravin Jacoba op het laatst van haar kortstondig leven 'waarschijnlijk' aan den drank was. Wat Bilderdijk van haar zegt laten we liever buiten rekening, doch als we in aanmerking nemen, dat zelfs Dr. Nuyens haar niet in bescherming neemt en ten slotte zegt: 'Hare laatste levens jaren, van welke weinig bekend is, schijnen kalm geweest te zijn en zij zelve tot bewustzijn te zijn gekomen van de groote verant woordelijkheid, welke, voor vele harer daden, op haar rustte,' dan is zijn 'schijnen kalm geweest te zijn' al niet veel eervoller dan mijn 'waarschijnlijk aan den drank geweest zijn.'- Franz Löher, van wiens uitgcbreid werk: 'Jacoba van Beieren en haar tijd' onlangs een tweede druk verscheen, zegt van die laatste jaren:

'En wie zal ons zeggen, in hoeverre zielelijden van nog anderen aard medewerkte tot deze slooping des lichaams: de bittere, knagende herinnering aan zoo menigen misgreep, zoo menige dwaling in haar jammerlijk mislukt leven; de verteerende wroeging en het

VOORBERICHT.

geheim zelfverwijt over het roekeloos schenden van den heiligen huwelijksplicht, over menige wreede daad niet altijd te verontschuldigen door de harde noodzakelijkheid des oorlogs?' Het ging er tot in het begin van 1436 vroolijk toe op het slot Teylingen, doch in den zomer van dat jaar had de tering al zulk een omvang genomen, dat Jacoba het slot niet meer verlaten kon, en gaarne wil ik gelooven dat de laatste maanden van haar leven kalm waren. Ze werd in de Hofkapel te ’s-Gravenhage begraven en dit zou, volgens den schrijver in het genoemde dagblad, niet geschied zijn, als zij geleefd had zooals ik 'waarschijnlijk' maakte. Voor mij is dat waarlijk geen bewijs. Vooreerst had Gravin Jacoba haar verlangen te kennen gegeven om in de kerk te Haeftinge bij St. Maartensdijk begraven te worden. 'Maar de Hertogin-moeder verzette zich daar tegen; zij verlangde voor hare dochter eene plaats in de vorstelijke Hofkapel te ’s-Gravenhage. De andere testamentoren zagen ook op tegen de groote kosten eener begrafenis te St. Maartensdijk, en zoo kwam men overeen, dat de Vorstin, ondanks haar wensch, in de Hofkapel zou worden bijgezet.' En dan, zou de schrijver van dat dagblad-artikel durven verdedigen, dat ieder wiens lijk in gewijde aarde rust, gestorven is in berouw en boete? — Natuurlijk heb ik tot het schrijven van dit boek mijne bronnen geraadpleegd ook daar waar er van 'Jacoba-kannetjes' sprake was. Dwaalden die bronnen, dan dwaalde ook ik. — Maar dat zijn zaken, die behooren bij het schrijven van eene geschiedenis, en gelukkig, behooren ze in dit geval maar tot de onderdeden.

Warm, buitengewoon warm werd van sommige zijden, ook bij verschil van meening, mijn werk aanbevolen. Men ontvange hiervoor mijn’ vriendelijken dank en houde zich overtuigd, dat ik getracht heb den tweeden druk beter te maken dan de eerste was. Het was mijn doel en dat ik het moge bereikt hebben, wensch ik oprecht.

Ons Nederlandsch volk heil!

Den Haag, Zomer '94. P. Louwerse

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT

VAN DE

NEDERLANDSCHE GESCHIEDENIS.

EERSTE TIJDVAK.

Het Heidensche tijdperk. *Dit tijdvak begon met de komst der Germanen in ons land en eindigde met het begin van de prediking van den Christelijken godsdienst. Het loopt van ongeveer 100 jaar vóór tot ongeveer 500 jaar na onze jaartelling***.**

Voornaamste gebeurtenissen.

J. v. C.

110? De Kimbrische vloed. Een deel van de eerste bewoners van dit land vestigt zich elders.

100? Ons land krijgt in Germaansche volksstammen eene blijvende bevolking. Friezen, Batavieren, Kanifaten, Marezaten, enz.

54 De Romeinen onder Julius Caesar hier te lande. Sommige Germaansche stammen onderwerpen zich zonder tegenstand of sluiten een soort van verbond.

10 Claudius Drusus, Veldheer der Romeinen, onderwerpt de Friezen. Eerste wegen aangelegd en vaarten gegraven.

J. n. C.

28 Opstand der Friezen.

69 Opstand der Batavieren. — Claudius Civilis. — Julius Paulus. — Brinio. — Cerealis.

120 In de nabijheid van het tegenwoordige Voorburg sticht Keizer Hadrianus eene markt, bekend als 'Forum Hadriani.'

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

337 Constantijn de Groote, Romeinsch Christen-Keizer, sterft en wordt opgevolgd door Julianus, den Afvalligen.

400 Groote Volksverhuizing. De Germaansche inwoners, behalve de Friezen, verliezen thans hunne stamnamen.

476 Het Westersch-Romeinsche Keizerrijk houdt op te bestaan.

TWEEDE TIJDVAK.

Het Frankische tijdperk. *Dit tijdvak nam een' aanvang bij het begin van de Evangelie-prediking en wordt gerekend te eindigen met de vestiging van het Leenstelsel***.** *Het ligt tusschen het begin van de zesde en het begin van de tiende eeuw.*

Voornaamste gebeurtenissen.

496 Ons land grootendeels onder Frankisch gebied. — Chlodwig, Vorst der Franken, wordt Christen.

558 Chlotaris, Vorst der Franken, onderwerpt de Saksers, die met Friezen en Franken ook in deze landen wonen.

631 Dagobert I, Vorst der Franken, sticht eene Christen-kapel te Utrecht.

679 Radboud, Koning der Friezen, verbrandt de Christen-kapel.

696 Willebrord wordt Aarts-Bisschop der Friezen. Hij vestigt zich te Utrecht.

712 Radboud onderworpen, weigert zich te laten doopen. — Karel Martel.

755 Bonifacius te Dokkum vermoord.

768 Karel de Groote wordt Koning der Franken.

793 Hevige watervloeden in ons land.

800 Karel de Groote tot Keizer gekroond.

810 Eerste inval der Noormannen in ons land.

814 Karel de Groote sterft.

843 Ons land komt onder Lodewijk II van Duitschland.

885 Godfried de Noorman vermoord. — Einde van de overheersching der Noormannen.

922 Oorsprong van het Graafschap Holland. — Begin van het Leenstelsel.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

DERDE TIJDVAK.

Het tijdperk van het Leenstelsel. *Dit tijdvak neemt een' aanvang met de algemeene invoering van het Leenstelsel hier te lande en eindigt met het vertrek van Leycester of de aanvankelijke vestiging van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Het begin is omstreeks de eerste jaren van de tiende eeuw en het einde in* 1587.

Voornaamste gebeurtenissen.

885 Gerolf eerste Graaf? van de landstreek, die later Holland heette.

938 Vestiging van het Bisdom Utrecht.

993 Begin van den oorlog tusschen Holland en West-Friesland.

1000? Omstreeks dezen tijd begint men in ons land uit veen turf te maken.

1009 Laatste inval der Noormannen. — Godfried, Voogd van Gelder.

1015 Graaf Dirk III sticht een' tol aan de Merwe.— Dordrecht.

1058 Graaf Floris I verslaat de vijanden van zijn Graafschap bij Dordrecht.

1061 Graaf Floris I te Neder-Hemert gedood. — Robert de Fries.

1072 Robert de Fries door Godfried den Bultenaar uit Holland verdreven.

1094 Gerhard I Graaf van vankGelder.

1096 De Eerste Kruistocht. — Floris II de Vette. — Peter van Amiens. — Godfried van Bouillon.

1097 Met de indijking van de Krimper-waard begint Holland een ' Polderland' te worden.

1129 De Heerlijkheid Friesland door Keizer Lotharius van Duitschland aan Graaf Dirk VI van Holland geschonken.

1170 Groote overstroomingen. De Zuiderzee krijgt ongeveer hare tegenwoordige grootte.

1203 Gravin Ada van Holland. — Burger-oorlogen.

1219 Graaf Willem I van Holland belegert Damiate.

1247 Graaf Willem II van Holland verkrijgt de waardigheid van Roomsch- Koning.

1253 De Vlamingen bij Westkapelle verslagen.

1256 De Roomsch-Koning, Graaf Willem II, door de West-Friezen vermoord.

XIV

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1285 Graaf Floris V geeft aan Amsterdam een in de Nederlandsche taal geschreven privilégie van tolvrijheid. Sedert komt de Nederlandsche taal meer en meer in gebruik.—Jacobvan Maerland. — Melis Stoke.

1295 Koning Eduard I van Engeland verleent den Hollanders vrije haringvangst op zijne kusten.

1296 Graaf Floris V door eenige Edelen vermoord.

1299 Graaf Jan I sterft. Einde van het Hollandsche en begin van het Henegouwsche Huis.

1304 Slag bij het Manpad. — Witte van Haamstede.

1305 Lodewijk Berquin, een Bruggenaar, vindt de kunst van diamant-slijpen uit.

1315 Deze landen door pest en hongersnood geteisterd.

1318 De beroemde Sint-Janskerk te ’s-Hertogenbosch gebouwd.

1339 Graaf Reinoud II wordt Hertog van Gelderland.

1345 Graaf Willem IV bij Stavoren verslagen. Zonder kinderen na te laten sneuvelt hij aldaar.

1346 Margareta, zuster van Graaf Willem IV, wordt door haar gemaal Lodewijk van Beieren, Keizer van Duitschland, tot Gravin van Holland en Zeeland aangesteld.

1347 Margareta verlaat deze landen. — Willem V van Beieren. Einde van het Henegouwsche en begin van het Beiersche Huis. — Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.

1350 Het buskruit voor het eerst hier in den oorlog gebruikt e n . . .de landbouwers beginnen hun bouwland te bemesten.

1357 Graaf Willem V wordt krankzinnig. Zijn broeder Albrecht regeert de Graafschappen onder den titel van Ruwaard.

1360 De twisten der Schieringers en Vetkoopers in Friesland en die van de Heeckerens en Bronkhorsten in Gelderland.

1380 De 'Broeders des Gemeenen levens.' Fraterhuizen. Prior Ruysbroeck. —Thomas à Kempis. — Gerard Groete.

1384 Willem Beukelsz. van Biervliet vindt het haringkaken uit.

1389 Dood van Graaf Willem V. Albrecht wordt Graaf.

1390 Aleid van Poolgeest in Den Haag vermoord.

1396 Oorlog van Holland en Zeeland tegen Friesland.

1399 Wessel Gansevoort, bijgenaamd »Het licht der wereld,« geboren. Hij overleed op negentigjarigen leeftijd.

1404 Graaf Albrecht sterft. Willem VI wordt Graaf.

1405 Oorlog van Graaf Willem VI met Jan XIII, den laatsten Heer van Arkel.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT

1413 De Gebroeders van Eyck te Brugge schilderen met olieverf.
1417 Graaf Willem VI sterft. Hij wordt opgevolgd door zijne dochter Jacoba.-Jan van Beieren. — Eerste haringnet (vleet) te Hoorn gebreid.
1418 Te Lubeck wordt het Hanze-verbond gesloten.
1421 De Sint-Elisabeths vloed. De Biesbosch ontstaan.
1424 Schoonhoven ingenomen. Dood van Albrecht Beyling.
1428 Filips I, de Goede, Hertog van Bourgondië, dwingt Jacoba van Beieren afstand te doen van de regeering. Einde van het Beiersche en begin van het Bourgondische huis.
1439 De eerste windmolen te Westzaan gebouwd. Omstreeks dezen tijd begint men hier te lande ook boeken te drukken.
1442 Rudolf Agricola geboren. Hij overleed op 53 jarigen leeftijd.
1459 Adriaan Florisz., naderhand Paus Adriaan, te Utrecht geboren.
1492 Pater Jan Brugman, beroemd volks-prediker, geboren.
1465 Hertog Arnoud van Gelder door zijn' zoon Adolf gevangen gezet.
1466 De zeedijken worden verbeterd.
1467 Dood van Hertog Filips I van Bourgondië. Karel de Stoute volgt hem op. — Desiderius Erasmus te Rotterdam geboren.
1473 De gegoten drukletters uitgevonden door Theodoor Martin. — Gelderland bij Bourgondië.
1477 Karel de Stoute sneuvelt. Zijne dochter Maria volgt hem op en huwt met Maximilaan van Oostenrijk. — Groot Privilégie.
1482 Marie van Bourgondië sterft. Haar zoon, Filips de Schoone, volgt haar op. Einde van het Bourgondische en begin van het Oostenrijksche huis. — Dood van Jan van Schaffelaar. — De bommen worden ook hier gebruikt.
1488 Jonker-Fransen-oorlog. — Amsterdam krijgt de Duitsche Keizerskroon boven het stedelijke wapen.
1492 Kaas- en Broodsvolk. — Einde der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.
1500 Karel V te Gent geboren.
1504 Filips de Schoone wordt Koning van Kastilië.
1506 Dood van Filips den Schoonen. Zijn zoon Karel II (V.) , volgt hem onder voogdijschap op.
1509 Dirk Crabeth beroemd glasschilder te Gouda.
1515 Karel II (V.) aanvaardt de regeering over de Nederlanden.
1516 Karel II (V.) wordt Koning van Spanje.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1517 Kerkhervorming in Duitschland. Luther.-Erasmus,-Calvinus.
1518 Karel II wordt Keizer van Duitschland en heet voortaan Karel V. — Admiraal Lange Pier.
1521 Plakkaten tegen de Hervorming in de Nederlanden.
1528 De Gelderschen plunderen onder Maarten van Rossum ’s-Gravenhage.
1533 Willem I, later Prins van Oranje, te Dillenburg geboren.
1535 De Wederdoopers. — Jan van Leiden.
1536 Brand te Delft. — Desiderius Erasmus sterft.
1538 Filips van Marnix, Heer van St. Aldegonde geboren.
1543 Gelderland door Karel V veroverd. — Hij wordt nu Heer van al de Nederlanden.
1547 Rijksdag te Augsburg. — Johan van Oldenbarnevelt geboren.
1550 De Inquisitie hier te lande ingevoerd.
1555 Karel V doet afstand van de regeering. — Zijn zoon Filips II (III) volgt hem in de Nederlanden en in Spanje op.
1558 Dood van Karel V.
1559 Koning Filips II verlaat de Nederlanden en vertrekt naar Spanje. — Margareta van Parma wordt Landvoogdes. — Granvelle wordt Voorzitter van den Raad van State.
1564 Granvelle vertrekt. — Buitengewoon strenge winter.
1566 Prins Willem van Oranje en de Graaf van Hoorne verlaten het Hof der Landvoogdes. — Smeekschrift der Edelen.— De naam 'Geuzen' ontstaat. — Beeldenstorm.
1567 De Hertog van Alva wordt Landvoogd. —Willem van Oranje en vele Edelen verlaten het land. Prins Maurits geboren.
1568 Slag bij Heiligerlee en Jemmingen. — Begin van den tachtigjarigen oorlog. — Egmond en Hoorne onthoofd. — Adolf van Nassau sneuvelt.
1569 Begin van de heffing van den tienden, twintigsten en honderdsten penning. — Het ontstaan van Water-, Bosch-, Slijk- en Wilde Geuzen.
1570 Herman de Ruyter op Loevestein.
1572 Den Briel door de Watergeuzen ingenomen. Vele steden verdrijven de Spanjaarden en verklaren zich voor Prins Willem van Oranje.
1573 Haarlem belegerd en ingenomen. — De Spanjaarden van Alkmaar teruggeslagen. — Slag op de Zuiderzee. — Alva verlaat het land. — Requesens wordt zijn opvolger.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1574 Slag op de Mookerheide. - Lodewijk en Hendrik van Nassau sneuvelen. — Leiden belegerd en ontzet.

1575 Stichting van de Leidsche Hoogeschool. — Beroemde tocht van de Spanjaarden door het water tusschen Tholen en Duiveland. — Mondragon.

1576 Dood van Requesens. — Spaansche Furie te Antwerpen.— Pacificatie te Gent.

1577 Don Juan van Oostenrijk wordt Spaansch Landvoogd. —Pieter Paulus Rubens te Antwerpen en Jacob Cats te Brouwershaven geboren. — Matthias van Oostenrijk hier te lande.

1578 Matthias van Oostenrijk wordt Landvoogd tegenover Don Juan. — Don Juan sterft. — Parma volgt hem op.

1579 Unie van Atrecht. — Unie van Utrecht.

1580 Verraad van Rennenberg. — Steenwijk belegerd en ontzet.— Aardbeving in de Nederlanden. — De Prins van Oranje vogelvrij verklaard.

1581 Afzwering van Filips II. — Pieter Cornelisz. Hooft geboren te Amsterdam. — Aartshertog Matthias vertrekt. — De Hertog van Anjou komt in de Nederlanden en onder beperkende bepalingen wordt hij als erfelijk Vorst en Heer gehuldigd.

1582 Jean Jauregui doet te Antwerpen een' aanslag op het leven van den Prins van Oranje.

1583 Verraad van Anjou. — Fransche Furie te Antwerpen. — Hugo de Groot te Delft geboren.

1584 Frederik Hendrik geboren. — De Prins van Oranje te Delft vermoord door Balthasar Gerards. — Kasper van Baerle, Frans Hals en Anna Roemers Visscher geboren. — Prins Maurits wordt Stadhouder van Holland en Zeeland.

1585 Antwerpen door de Spanjaarden ingenomen. — Gerbrand Adr. Bredero te Amsterdam geboren. — De Graaf van Leycester komt in het land. — Franeker krijgt eene hoogeschool.

1586 Johan van Oldenbarnevelt wordt Advocaat van den Lande.

1587 De Graaf van Leycester vertrekt. — Het begin der onafhankelijke Republiek. — Joost van den Vondel te Keulen geboren.

XVIII

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.
VIERDE TIJDTAK.

Het tijdperk van de Gouden eeuw. *Dit tijdvak vangt aan bij Leycesters vertrek of bij de vestiging der onafhankelijke Republiek. Bij het sluiten van den vrede te Munster had dit Gouden tijdperk bijna haar toppunt bereikt. Het loopt dus van 1597 tot 1648.*

Voornaamste gebeurtenissen.

1588 De Onoverwinlijke vloot — Armade — vernield.
1590 Prins Maurits wordt Stadhouder van Overijsel en Utrecht. Breda door list ingenomen. — Dood van Dirk Volkertsz. Coornhert.
1592 Prins Maurits neemt Steenwijk in. — De Hertog van Parma sterft. — Cornelis Dirksz. van Uitgeest vindt de houtzaagmolens uit.
1593 Koevorden door Maurits ontzet. — Pieter Plancius te Amsterdam maakt de eerste zeekaarten.
1594 Groningen door Maurits belegerd en ingenomen. — Maria Tesschelschade Visscher te Amsterdam geboren.
1595 Cornelis Houtman doet de eerste reis naar Oost-Indië.
1596 Dood van Mondragon. — Tocht van Heemskerk, Barentsz en de Rijp naar de IJszee. — Overwintering op Nova-Zembla. — Constantyn Huygens geboren te ’s-Gravenhage.
1597 Slag bij Turnhout. — Koning Filips II staat de Nederlanden aan zijne dochter Isabella af. — Marten Harpertsz. Tromp geboren.
1598 Aartshertog Albrecht van Oostenrijk en zijne Gemalin Isabella aanvaarden de regeering over de Nederlanden. — Dood van Koning Filips II.
1600 Slag bij Nieuwpoort. — Hoogeschool te Harderwijk gesticht.
1601 Begin van het beleg van Ostende.
1602 Oprichting der O. I. Compagnie.
1603 Dood van Koningin Elisabeth van Engeland.
1604 Inneming van Ostende.
1606 Reinier Claessens’ heldendood. — Simon Stevin brengt de tiendeelige breuken in gebruik. — Rembrandt van Rijn te Leiden geboren.
1607 Jakob van Heemskerk sneuvelt bij Gibraltar. — Michiel Adr. de Ruyter te Vlissingen geboren.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1608 De eerste steen gelegd van de beurs te Amsterdam.
1609 Het Twaalfjarig bestand gesloten. — Godsdiensttwisten tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten. — Verwijdering tusschen Maurits en van Oldenbarnevelt. — Adriaen Metius vindt den telescoop uit.
1613 Oprichting van de Noordsche Maatschappij voor de Walvischvaart. — Gerard Dou te Leiden en Bartholomeus van der Helst te Haarlem geboren.
1614 De Hoogeschool te Groningen gesticht.
1618 Waardgelders. — Johan van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot en Rombout Hogerbeets gevangen genomen. — Begin van de Synode te Dordrecht.
1619 Einde van de Dordsche Synode. — Van Oldenbarnevelt onthoofd. — De Groot en Hogerbeets op Loevestein gevangen gezet. — Jacatra door Jan Pietersz. Coen ingenomen en Batavia gesticht.
1620 Prins Maurits wordt Stadhouder van Groningen en Drente.—Filips Wouwerman geboren te Haarlem.
1621 H. de Groot ontvlucht Loevestein. — Oprichting der W. Indische Compagnie.
1623 Aanslag op het leven van Prins Maurits. — Reinier en Willem van Oldenbarnevelt. — Strenge winter. — Cornelis de Witt te Dordrecht geboren.
1625 Dood van Prins Maurits. — Prins Frederik Hendrik volgt hem op. — Paulus Potter te Enkhuizen en Johan de Witt te Dordrecht geboren.
1626 Overwinning van Piet Hein in Amerika.
1627 De thermometer en de microscoop uitgevonden door Cornelis Drebbel te Alkmaar.
1628 Piet Hein neemt de Spaansche Zilvervloot.
1629 Frederik Hendrik neemt ’s-Hertogenbosch in. — Christiaan Huygens te ’s-Gravenhage geboren.
1631 Nieuw-Holland door Nederlanders ontdekt.
1632 Frederik Hendrik neemt Maastricht in.
1635 Verbond met Frankrijk. — Frans van Mieris te Delft geboren.
1636 De Hoogeschool te Utrecht gesticht. — Brazilië veroverd. — Jan Steen te Leiden geboren. — Tulpenhandel.
1637 Breda ingenomen. — Marten Harpertsz. Tromp wordt Luitenant-Adrniraal.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1639 Marten Harpertsz. Tromp verslaat de Spaansche vloot bij Duins.
1647 Prins Frederik Hendrik sterft. — Prins Willem II volgt hem op. — Johannes Antonides van der Goes te Goes geboren.
1648 Vrede van Munster.

VIJFDE TIJDVAK.

Het tijdperk van grootheid en verval. *Dit tijdvak begint bij het einde van den Tachtigjarigen oorlog en neemt een einde met den ondergang der Republiek. Het loopt van het jaar* 1648 *tot het jaar* 1795.

Voornaamste gebeurtenissen.

1649 Verzet van Prins Willem II tegen het afdanken van krijgsvolk. — Karel I van Engeland onthoofd. — Cromwell.
1650 Mislukte aanslag op Amsterdam. — Dood van Stadhouder Willem II. — Eerste Stadhouderlooze regeering. — Prins Willem III geboren.
1651 Groote vergadering te ’s-Gravenhage. — Scheepvaart-acte.
1652 Eerste Engelsche oorlog.
1653 Driedaagsche zeeslag. — Jan van Galen bij Livorno. — Marten Harpertsz. Tromp sneuvelt. — Johan de Witt wordt Raadpensionaris.
1654 Vrede met Engeland. — Acte van Uitsluiting of Acte van Seclusie. — Een kruittoren te Delft ontbrandt.
1656 Oorlog tegen de Zweden.
1657 Christiaan Huygens vindt het slingeruurwerk uit.
1658 De Zweedsche vloot verslagen. — Witte Cornsz. de With sneuvelt. — Van Wassenaar Obdam. — Dood van Olivier Cromwell.
1660 Vrede met Zweden. — Karel II Koning van Engeland.
1662 Verbond met Engeland en Frankrijk. — Formosa verloren.
1665 Tweede Engelsche oorlog. — Van Wassenaar springt met zijn schip in de lucht. — Cortenaar sneuvelt. — Eerst wordt Cornelis Tromp en daarna M. A. de Ruyter tot opperbevelhebber der vloot benoemd. De Bisschop van Munster verklaart ons den oorlog.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1666 Vierdaagsche zeeslag. — Zeeslag bij North-Foreland. —beroemde aftocht van de Ruyter.—De Engelschen plunderen Terschelling. — Prins Willem III wordt *Kind van Staat.*

1667 Tocht naar Chattam. — Vrede van Breda. — Eeuwig Edict.

1668 Drievoudig Verbond. (Triple Alliantie). Hermanus Boerhave geboren te Voorhout.

1669 Jan van der Heiden, van Amsterdam, vindt de straatlantaarns uit.

1672 Oorlog tegen Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. —Prins Willem III wordt Stadhouder. — Jan en Cornelis de Witt vermoord. — Zeeslag bij Solesbay. — Groningen door de Munsterschen en Keulschen te vergeefs belegerd. — Willem III. — M. A. de Ruyter. —C. Tromp. —van Gent. — van Nes. — Rabenhaupt. — Aardenburg slaat de Franschen terug.

1673 Verbond met Spanje en Brandenburg. — Duitschland zend hulptroepen. — Verbond met Denemarken. — Zeeslag aan den mond der Wester-Schelde. — Zeeslag bij Kijkduin.

1674 Vrede met Engeland, Munster en Keulen.

1676 Zeeslag bij het eiland Sicilië in het gezicht van den Etna tegen de Franschen. De Ruyter gewond. Hij sterft, na door den Koning van Spanje verheven te zijn tot Hertog, aan de bekomen wonden te Syracuse.

1678 Vrede met Frankrijk te Nijmegen. Stadhouder Willem III huwt met Prinses Marie, dochter van Jacobus, Hertog van York.

1684 Dood van Karel II, Koning van Engeland, zijn broeder Jacobus II volgt hem op. — Justus van Effen geboren te Utrecht.

1685 Lodewijk XIV herroept het Edict van Nantes. Fransche vluchtelingen — Refugié’s in ons land.

1688 Stadhouder Willem III vertrekt met eene groote vloot naar Engeland en landt bij Torbay.

1689 Jacobus II vlucht naar Frankrijk. — Willem III en zijne
Gemalin Maria worden Koning en Koningin van Engeland. — Oorlog met Frankrijk. — Spanje, Duitschland Denemarken zijn met Engeland en de Republiek Bondgenooten.

1690 Koning Willem III verslaat de Franschen in Ierland bij de Boyne. — De Franschen onder den Hertog van Luxemburg verslaan de Bondgenooten bij Fleurus. — De Engelsch-

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

Nederlandsche vloot door de Fransche verslagen bij Bevezier. — Meeuwis Meindertsz. Bakker vindt de scheeps kameelen uit.

1691 Cornelis Tromp sterft. — Zeeslag bij Kaap La Hogue; de Franschen verslagen.

1692 De Franschen verslaan de Bondgenooten bij Steenkerken.

1693 Groote nederlaag van de Bondgenooten bij Landen en Neerwinden. —Namen in handen der Franschen. —Vauban.

1695 Koningin Maria van Engeland sterft.

1696 Het Bidders-oproer te Amsterdam. — Namen heroverd. — Menno, Baron van Coehoorn.

1697 Vrede te Rijswijk. — Cornelis Troost te Amsterdam geboren. — Czaar Peter in ons land.

1700 Koning Karel II van Spanje sterft.

1701 Filips van Anjou wordt, met instemming van bijna het geheele Spaansche volk, Koning van Spanje. — De onttroonde Engelsche Koning Jacobus II sterft.

1702 Dood van Koning-Stadhouder Willem III. Tweede stadhouderlooze regeering. — Oorlog van Engeland, de Republiek, Duitschland, Savoye en Portugal tegen Frankrijk en Spanje. — Heinsius, Marlborough en Eugenius van Savoye. — Pieter Teyler van der Hulst te Haarlem geboren. — De Spaansche Zilvervloot in de haven van Vigos.

1704 Gibraltar ingenomen door de Engelsch-Nederlandsche vloot.— De Franschen verslagen bij Hochstedt.

1706 De Franschen verslagen bij Ramillies.

1708 De Franschen verslagen bij Oudenaarden.

1709 Slag bij Malplaquet door de Franschen verloren. — Prins Johan Willem Friso.

1710 Onderhandeling met Frankrijk. — Willem van Haren geboren te Leeuwarden.

1711 Prins Johan Willem Friso verdrinkt aan den Moerdijk. — Karel VI wordt Keizer van Duitschland. — Onno Zwier van Haren geboren te Leeuwarden.

1713 Vrede te Utrecht.— De Zuidelijke Nederlanden krijgen den naam van Oostenrijksche Nederlanden.

1715 Barrière-tractaat. — Lodewijk XIV sterft.

1716 De Republiek koopt van den Dey van Algiers de zeerooverij af.

1717 Drievoudig verbond. — Frankrijk, Engeland en de Republiek.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1711 Viervoudig verbond. — Frankrijk, Engeland, de Republiek en Duitschland.
1720 De Windhandel in ons land.
1722 O. Indische Compagnie te Ostende opgericht. — Oproer te Batavia.
1740 Keizer Karel VI van Duitschland sterft en zijne dochter Maria Theresia volgt hem op. — Oostenrijksche Successie-oorlog. — Strenge winter in heel Europa.
1743 De Republiek levert hulptroepen aan Maria Theresia en aan Engeland.
1746 De Barrière-steden door de Franschen ingenomen. — Uitvinding der Leidsche flesch.
1747 De Fransche vallen in Staats-Viaanderen.— Willem Karel Hendrik Friso wordt Stadhouder van alle Nederlandsche gewesten onder den naam van Willem IV.
1748 Vrede te Aken.
1751 Dood van Stadhouder Willem IV. — Zijn zoon Willem V volgt hem op onder voogdij van zijne Moeder Prinses Anna van Engeland. De Prinses krijgt den titel van Gouvernante. — Lodewijk Ernst, Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel wordt Veldmaarschalk der Republiek. Allerlei staatkundige verwikkelingen.
1753 Rhijnvis Feith geboren te Zwolle en Henry Daniël Guyot te Trois Fontaines.
1756 Aardbevingen door geheel Europa. — Willem Bilderdijk te Amsterdam geboren.
1757 Frankrijk schendt, zonder eenige tegenspraak van Holland, de bepalingen van den Utrechtschen vrede en het Barrièretractaat. — Jacobus Bellamy te Vlissingen geboren.
1759 Dood van de Prinses-Gouvernante. — De Hertog van Brunswijk Wolfenbuttel wordt Voogd over Prins Willem V.
1766 Prins Willem V wordt volgens de wet meerderjarig en Stadhouder. — Acte van Consulentschap. — De eerste Maatschappij tot redding van drenkelingen opgericht.
1767 De Stadhouder huwt met Frederika Sophia Wilhelmina, Prinses van Pruisen. — Jan Frederik Helmers te Amsterdam geboren.
1769 De Zeeuwsche Maatschappij van wetenschappen opgericht.
1772 Prins Willem Frederik, later Koning Willem I, geboren.
1777 De Noord-Amerikaansche Staten verklaren zich vrij.— Onaangenaamheden en verwikkelingen met Engeland.

XXIV

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1779 Stranding van het schip Woestduin. — Frans Naerebout.
1780 Oorlog met Engeland. —Begin der partijschappen van Prinsgezinden en Patriotten.
1781 Slag bij Doggersbank. — Jan Arnold Zoutman.
1782 De kweekschool van Zeevaart te Amsterdam opgericht.
1784 Vrede met Engeland. — Oprichting van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. — Jan van Nieuwenhuizen. — Elias A. Borger geboren te Joure.
1785 De Hertog van Wolfenbuttel vertrekt.
1786 Het opperbevel over het leger wordt den Stadhouder ontnomen. —Het heele Stadhouderlijke gezin verlaat ’s-Gravenhage en vestigt zich eindelijk te Nijmegen.
1787 Oproer te Amsterdam. — De Prinses van Oranje door Patriotten bij Goejanverwellesluis aangehouden en genoodzaakt terug te keeren. — De Pruisen vallen in ons land.
1788 Door Pruisen en Engeland wordt bij de Acte van Garantie het Stadhouderschap gewaarborgd. — Vele Patriotten nemen de wijk naar Frankrijk.
1790 Stichting van het Doofstommen-instituut te Groningen door Henry Daniël Guyot.
1792 Prins Willem Frederik George Lodewijk, later Koning Willem II, geboren.
1793 Lodewijk XVI en Marie Antoinette, Koning en Koningin van Frankrijk onthoofd. — De Fransche Republiek verklaart ons den oorlog. — De uitgeweken Patriotten komen met de Franschen in ons land terug. — Moedige verdediging van Willemstad. — De Franschen trekken terug. — Van Boetzelaar, Daendels, Dumouriez.
1794 De Franschen opnieuw in het Zuiden van ons land.
1795 Stadhouder Willem V verlaat Nederland. — Val van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. — Engeland verklaart ons den oorlog. — Representanten. — Vele van onze bezittingen door de Engelschen genomen. — De O. I. Compagnie wordt ontbonden.

XXV

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT

ZESDE TIJDVAK.

Het tijdperk van verwarring en vernedering *ving aan met het vertrek van den laatsten Stadhouder en nam een einde met de terugkomst van den oudsten zoon van den verdreven Vorst in ons land. Dit ongelukkigste van alle tijdperken was ook het kortste; het liep van* 1795 *tot* 1813.

Voornaamste gebeurtenissen.

1797 De Bataafsche vloot bij Kamperduin verslagen.—Admiraal de Winter gevangen genomen. — Tweede Nationale vergadering. — Verdeeldheden onder het voorloopig Bestuur.
1799 Landing van de Engelschen en Russen in Noord-Holland. — Slag bij Castricum. — Napoleon.
1801 De Bataafsche Republiek krijgt eene nieuwe Grondwet.
1802 Vrede met Engeland te Amiens.
1803 Nieuwe oorlog met Engeland.
1804 Napoleon wordt Keizer van Frankrijk.
1805 Rutger Jan Schimmelpenninck wordt Raadpensionaris.
1806 Nieuwe Schoolwet. — Onze Republiek wordt het Koninkrijk Holland onder Koning Lodewijk Napoleon.
1807 Te Leiden springt een kruitschip. — Holland in tien Departementen verdeeld.
1808 Het Instituut voor Blinden te Amsterdam gesticht. —Overstrooming in Zeeland.
1809 De Engelschen landen in Zeeland. — Bombardement van Vlissingen.
1810 Lodewijk Napoleon doet afstand van de regeering. — Holland bij Frankrijk ingelijfd.
1812 Napoleons tocht naar Rusland. — Moskou.
1813 Slag bij Leipzig. Napoleon verslagen. —Omwenteling in ons land. — De Prins van Oranje komt te Scheveningen aan en wordt Souverein Vorst. — Van Hogendorp. — van der Duyn van Maasdam. — van Limburg-Stirum.

XXVI

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

ZEVENDE TIJDVAK.

Het tijdperk der Koninklijke regeering, *dat een aanvang nam met de terugkomst van het huis van Oranje in ons land.*

Voornaamste gebeurtenissen.

1814 Aanneming der nieuwe Grondwet. — De Franschen verlaten ons land.— Napoleon naar Elba gebannen. — Congres te Weenen. — Voorloopige vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland. Napoleon terug in Frankrijk. — Willem I wordt Koning der Nederlanden. — Slag bij Charleroi, Ligny, Quatre-Bras en Waterloo. — Napoleon gevangen genomen en naar Sint-Helena gebannen. — De Prins van Oranje, Wellington, Blücher.
1816 De Prins van Oranje huwt met Grootvorstin Anna Paulowna van Rusland. — Bombardement van Algiers.
1817 Geboorte van Koning Willem III.
1820 Invoering van het Metriek-stelsel.
1821 Napoleon sterft op Sint-Helena. — Oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid.
1824 Oprichting van de Nederlandsche Handel-Maatschappij.
1825 Het Noord-Hollandsche Kanaal voltooid.
1826 Oorlog op Java. — Merkus de Koek. — Dipô Negôrô.
1827 Ontevredenheid in de Zuidelijke Nederlanden. — Concordaat.
1830 Opstand in België. — Bombardement van Antwerpen. —Dipô Negôrô ontwerpt zich.
1831 Heldendood van Jan Carel J. van Speyk. — Tiendaagsche veldtocht. — Hasselt, Leuven.
1832 De Citadel van Antwerpen belegerd en ingenomen. — Chassé, Gérard. — De Cholera voor het eerst in ons land. — Embargo of beslag op onze koopvaardij-schepen.
1838 Kerkelijke twisten in de Nederd. Hervormde Gemeente.
1830 Vrede met België. — Eerste spoorweg in ons land.
1840 Koning Willem I doet afstand van de regeering en wordt opgevolgd door Koning Willem II.
1841 Het standbeeld van M. A. de Ruyter onthuld.
1843 Dood van Koning Willem I Graaf van Nassau.
1844 Gedwongen geldleening. — Mr. Floris Adriaan van Hall.

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1845 Mislukte aardappeloogst.
1847 Verbazende duurte der granen.
1848 Oproer in Europa. — Nieuwe vrijzinnige Grondwet door medewerking van den Koning.
1849 Koning Willem II sterft te Tilburg. — Hij wordt opgevolgd door Koning Willem III.
1852 De droogmaking van de Haarlemmermeer voltooid. — Het telegraaf-net.
1853 De Roomsch-Katholieken krijgen hier te lande Bischoppen. — Het Ministerie Thorbecke valt.
1855 Rivier-doorbraken in ons land.
1857 Nieuwe schoolwet.
1860 Pinksterstorm. — Wet op het aanleggen van spoorwegen door den Staat.
1861 Groote overstroomingen door rivier-doorbraken. — Koning Willem III bezoekt de overstroomde streken.
1862 Brand te Enschede.
1863 Half-eeuw feest van Nederlands herstel. — Wet op het Middelbaar onderwijs.— De 'Medusa' in Japansche wateren. — De Casembroot.
1866 Brand te Genemuiden.
1868 Brug over de Lek bij Kuilenburg.
1870 Bodegraven in de asch gelegd. — Gewapende onzijdigheid in den oorlog van Frankrijk en Duitschland.
1871 De spoorwegbrug over het Hollandsch Diep.
1872 Derde eeuwfeest van de inneming van Den Briel. — De Noord- en Zuiderzee door het Noordzee-kanaal met elkander vereenigd.
1873 De Havenwerken te Vlissingen ingewijd. —- Walcheren met het vasteland verbonden. — Oorlog met Atjeh. — Köhler, van Swieten, Pel, Wiggers van Kerchem, van der Heyden, Verspyck.
1874 Feesten bij de vijfentwintigjarige regeering van Koning Willem III.
1877 Opening van het Amsterdamsche Noordzee-Kanaal. — Dood van Koningin Sophie.
1878 Nieuwe schoolwet.
1879 Prins Hendrik sterft te Walferdingen en Willem, Prins van Oranje, te Parijs. - Z. M. Koning Willem III huwt met Prinses Emma van Waldeck-Pyrmont.
1880 Prinses Wilhelmina, onze tegenwoordige Koningin geboren.

XXVIII

TIJDREKENKUNDIG OVERZICHT.

1881 Dood van Prins Frederik.

1882 Vreeselijke uitbarsting in Straat Soenda van den vulkaan Krakatau. Vloedgolf. Duizenden menschen komen bij die ramp om het leven.

1884 Alexander, Prins van Oranje sterft.

1887 Vaderlandsche feesten bij den zeventigsten verjaardag van Z. M. Koning Willem III. — Nieuwe Grondwet. — J. Heemskerk Az.

1888 Verkiezing van de Volks-vertegenwoordiging met uitgebreid kiesrecht.

1889 Buitengewoon hooge vloed. — De influenza heerscht in heel Europa. — Veertigjarige Regeering van Koning Willem III. — Ziekte des Konings, gevolgd door zijn overlijden den drieëntwintigsten November. Koningin Wilhelmina volgt hem op onder Regentschap van hare Moeder Koningin Emma. — Raad van voogdij. — Verbazend strenge winter.

1891 Door eene vulkanische uitbarsting het O. I. eiland Groot Sangir verwoest. — De Koninginnen in Friesland en Groningen. — Opening van het Merwede-Kanaal.

1893 Nieuwe belastingwetten aangenomen en ingevoerd. —Minister Mr. N. G. Pierson. — Zeeramp te Wierum.

1894 Het ontwerp eener nieuwe kieswet ingetrokken. — Kamer ontbinding. — Nieuwe verkiezing. — Het Ministerie Tak treedt af. — Buitengewoon vroege warmte. — H. M. de Koningin en de Koningin-Regentes in Zeeland. — Nieuwe onthulling van het standbeeld van M. A. de Ruyter in Vlissingen.

EERSTE TIJDVAK.

(Van ongeveer 100 j. v. C. tot 500 j. n. C.)

I.

DE GERMANEN IN ONS LAND.

Keizer Napoleon I zeide eens, dat Nederland niets anders was dan eene aanslibbing van Frankrijks rivieren.

Hierin had hij geen ongelijk; want een groot gedeelte van den Rijn behoorde toen nog aan Frankrijk, en als we de kaart van Nederland bezien, valt het dadelijk in het oog, dat drie vrij groote rivieren hier hare uitmonding hebben, en dat aan deze uitmondingen het land geene bergen heeft. Uit de boeken komen we thans bovendien nog te weten, dat de bodem van Nederland voor een groot deel uit rivier- en zeeklei bestaat, en dat hij op vele plaatsen lager ligt dan de zee. Zonder duinen of dijken hadden we, om dat te weten, geene boeken noodig; de zee zou het ons wel door herhaalde overstroomingen leeren. Dat de zee vroeger een groot deel van ons land moet bedekt hebben, is duidelijk; want hoe kon anders, tamelijk ver van de zee, zeeklei gevonden worden? Hoe kon men anders in het zand van de duinen, die op de Geldersche heide zijn, zeeschelpjes vinden? Als we ons land tegenwoordig in alle richtingen doorkruisen, kunnen we ons moeielijk voorstellen hoe het er een twintig of dertig eeuwen geleden wel moet uitgezien hebben.

Wel, water tot aan de hoogste streken van ons land. Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Holland en half Utrecht weg, en niets dan zee. We kunnen ons dat met den atlas van Bos, Beekman of een ander best voorstellen.

Als er een van u allen zoo spreekt, is dat zoo dom niet bedacht: maar toch hebt ge het mis. Althans voor den tijd waarin onze geschiedenis gewoonlijk begint, hebt ge het mis.

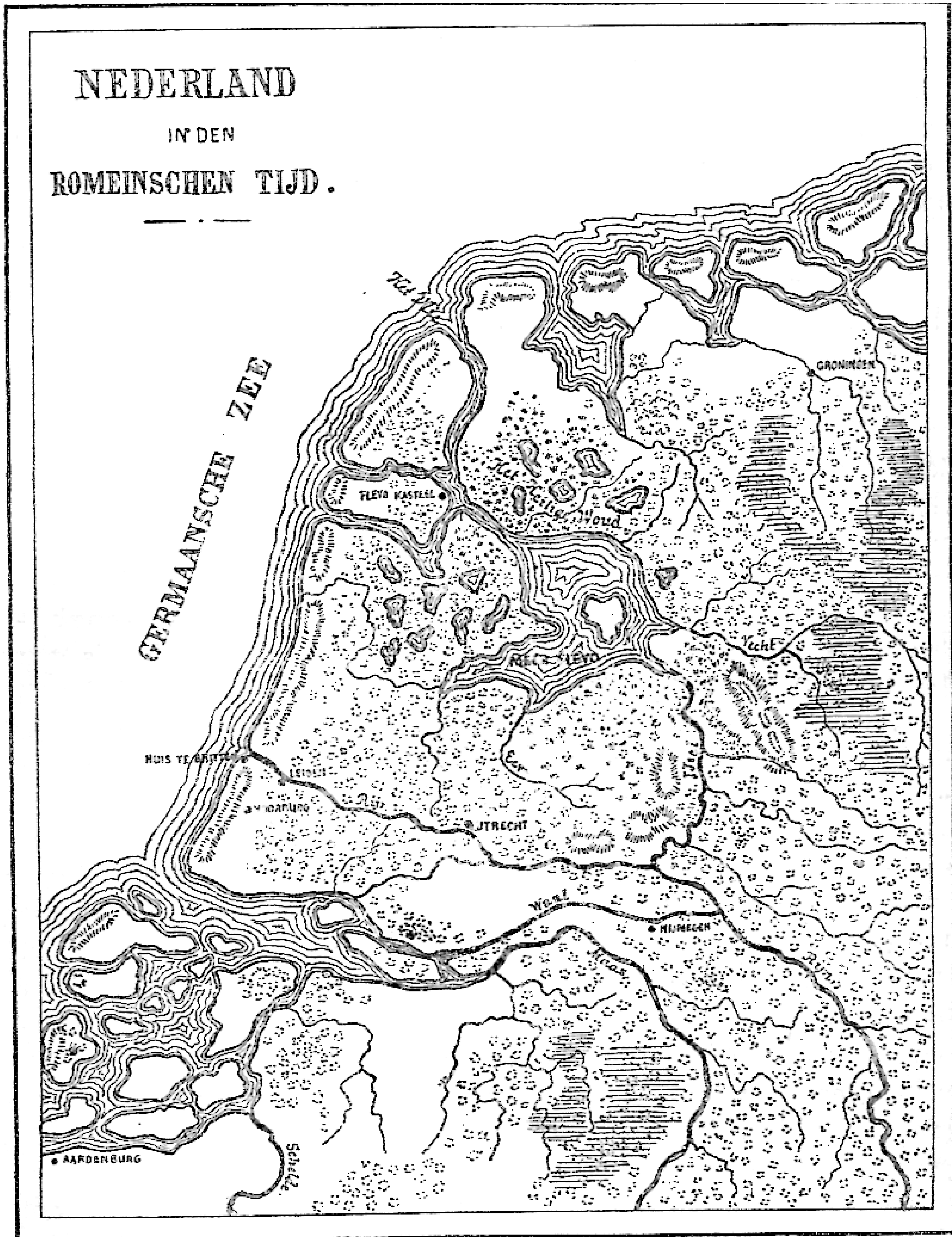
De streken, die daar door u genoemd worden, vormden toen een uitgestrekt moeras met enkele hooger gelegen en droge plaatsen. Het geheel was met bosch bedekt. Nu eens zette de zee alles onder water, dan weer deden de rivieren het. Door het slib, dat telkens achterbleef, werd de bodem opgehoogd, en als de vloed niet buitengewoon hoog was, bleven vele van die lage streken toch van over- stroomingen vrij, en kregen eene bevolking van allerlei wilde dieren en misschien ook wel van menschen. Het zoogenaamde aangeslibde land strekte zich toen ook vrij wat verder in zee uit dan tegenwoordig, met andere woorden, eene heele strook van onze Westkust werd door de zee verzwolgen, niet opeens, maar langzamerhand. Groote meren en ondiepe plassen, smalle kreken en breede wateren overdekten Holland benoorden het voormalige IJ, en maakten dit land tot eene verzameling van eilanden en eilandjes. Dit bleef nog zoo, tot ver in den tijd der Grafelijke regeering, en daardoor konden de West-Friezen, zooals toen de bewoners van dat gedeelte van Holland heetten, zich zoo gemakkelijk tegen de overmacht van de Hollandsche Graven verdedigen. Een groot deel van de Zuiderzee was toen bosch- of moerasland, en het overige vormde een vrij uitgestrekt meer, dat den naam droeg van Flevo-meer. In het midden van dat meer ziet men altijd een eilandje afgebeeld. Dat is waarschijnlijk het tegenwoordige eiland Urk. Het Noordelijke deel der Zuiderzee en de Wadden waren toen ook laagland, hoewel de zee op vele plaatsen toch reeds breede en vrij diepe insnijdingen maakte. Als we het kaartje bekijken, dat hier bijgaat en dat Nederland voorstelt zooals het waarschijnlijk ten tijde van de komst der Romeinen was, kunnen we al duidelijk de eilanden zien, die nu boven de Zuiderzee en de Wadden liggen.

En wanneer is dit land vol poelen, moerassen en bosschen voor het eerst door menschen bewoond geworden?

Wanneer? Dat is op geene eeuwen na te zeggen.

De Hunnebedden in Drente en de steenen voorwerpen van huiselijk gebruik, zoowel als de steenen wapenen, die op sommige plaatsen in ons land gevonden worden, wijzen op eene bevolking, die hier eeuwen vóór onze tijdrekening moet gewoond hebben. Of het Noordoostelijke deel, van dien vroegen tijd af, voortdurend bewoond is gebleven, valt moeielijk te bevestigen of te ontkennen, doch waar-

schijnlijk is het wel, dat het al lang en breed bewoond was, toen de Batavieren hier aankwamen. Wie waren die Batavieren ?

Bijna het geheele tegenwoordige Duitschland werd toen bewoond door een’ machtigen volksstam. De Romeinen noemden deze men-

schen Germanen en hun land Germania. Waarschijnlijk beteekent het woord 'Germaan' hetzelfde als 'oorlogsman' en hadden de bewoners zichzelven zoo genoemd. Nu, oorlogsmannen waren ze met recht. Ze kenden geen grooter genot dan oorlogvoeren en twist met elkander zoeken. Men vertelt, dat ze geloofden, dat ze na hun’ dood des te gelukkiger zouden zijn, naarmate ze gedurende hun leven meer vijanden gedood hadden. Ze waren verslaafd aan het bier en hielden het er ook voor, dat ze in hun’ hemel, dien ze 'Walhalla' of 'Woning der Goden' noemden, bier zouden drinken uit de hersenpannen van de verslagen vijanden. Hun Hoofdgod was misschien Wodan, doch dat deze een almachtig en eeuwig God was, werd niet door hen geloofd, want het stond bij hen vast, dat er eens een tijd komen zou waarop alles, Goden zoowel als menschen, dieren, planten, ja, de geheele wereld zou vernietigd worden. Die vreeselijke tijd heette bij hen 'Ragnarok' of 'Ragnarokr.' Behalve Wodan, of Odin hadden ze nog vele Goden en Godinnen, doch denkelijk waren zij allen, met Wodan aan het hoofd, niets anders dan Germaansche helden of heldinnen, die eeuwen geleden zich onder hunne stamgenooten door dappere daden boven anderen onderscheiden hadden. De menschen van hun’ tijd, die zulk een’ eerbied hadden voor dapperheid en kracht, vereerden en prezen hunne helden en droegen zorg, dat bij hunne kinderen de gedachtenis aan de daden dier helden bewaard bleef. Zoo vertelden de kinderen, die op hunne beurt ouders geworden waren, het weer aan hunne kinderen en zoo ging het voort, vele eeuwen lang. De een vergat wat, de tweede liet er wat af en een derde deed er wat bij, en eindelijk kwam men er als vanzelf toe, die helden en heldinnen voor Goden en hoogere wezens te houden aan wie men allerlei offers bracht. Aan Wodan of Odin bracht men offers in het diepst der wouden onder boomen, meestal eiken, die aan hem gewijd waren. Maar er dwaalden ook booze geesten om, en dezen hield men te vriend door hun ook allerlei gaven te offeren. Eerst later, toen de Germanen en andere Noorsche volkeren meer met de beschaafde Romeinen en later met de Christenen in aanraking kwamen, toen ze geleerd hadden, hunne gedachten door zichtbare teekenen weer te geven, maakten ze van hun geloof een soort van beschreven godsdienst, dien men kent onder den naam van Noorsche Godenleer of Noorsche Mythologie. In die godenleer komt evenwel veel voor, dat de Germanen en Noren met verandering van namen en plaatsen uit de Romeinsche Godenleer hebben overgenomen. In de 'Edda',

dat is het boek of de oorkonde waarin die Noorsche Goden beschreven worden, vindt men ook gewag gemaakt van een’ 'A11fadur' of 'Alvader', die na den ondergang der wereld, der Goden en der menschen, eene nieuwe aarde te voorschijn roepen zal. Nietwaar, dat heeft er veel van, alsof ze hier van onzen God en Vader spreken. En dat zal ook wel zoo zijn. Op hunne verre zwerftochten tot diep in de Middellandsche Zee, kwamen de Noormannen in aanraking met Romeinsche Heidenen, met Joden en Christenen. De godsdienstleer, zooals we die uit de 'Edda' kunnen leeren kennen, bestond stellig en zeker niet zoo onder de Germanen, die bij het begin van onze tijdrekening leefden.

De Germanen vormden een krachtig menschengeslacht, dat aller ongemakken verdragen kon. Door ruilhandel met de Romeinen kregen ze al heel vroeg metaal voor hunne wapenen en gereedschappen. Ze hadden een' afkeer van het leven bij elkander in besloten plaatsen, en ze bouwden hunne hutten het liefst daar, waar ze visschen en jagen konden, en waar ze een plekje weiland voor hun vee en eene strook lands voor den akkerbouw vonden. Ruw en hard was de opvoeding der kinderen, die meest allen gezond en sterk waren. Zwakke kinderen werden op bevel van den oudsten man der familie bij hunne geboorte gedood, of men droeg er zóó weinig zorg voor, dat de arme schepseltjes vanzelf stierven vóór ze groot waren. Vandaar dat de Romeinen toen ze met dit volk in aanraking kwamen, ver-

Germaan.

baasd waren er bijna geene gebrekkigen of mismaakten onder te vinden. Zoo ruw en hard opgevoed, groeiden ze ook op tot ruwe en harde menschen, die van medelijden misschien wel geen begrip hadden, en die het stellig nooit op de zenuwen kregen, als er eens wat bijzonders gebeurde. Van hunne kleeding maakten ze niet veel werk. De mannen en vrouwen droegen een onderkleed van linnen of wol, en sloegen daarover eene dierenhuid. Voorname vrouwen droegen een’ linnen mantel, die met eene gesp gesloten werd. Het hoofdhaar werd door mannen en vrouwen zoo lang mogelijk gedragen. Eerst in later tijden werden de onvrijen en lijfeigenen gedwongen het kort te dragen. Men zegt, dat het groeten door het hoofddeksel af te nemen, afkomstig is van de wet, die iederen lijfeigene gebood om allen Vrijen en Edelen het korte hoofdhaar te laten zien, ten bewijze dat hij een lijfeigene was. In den tijd dat de Germanen nog een zwervend of nomaden-leven leidden, woonden ze in ruwe wagens, die door ossen voortgetrokken werden. Die wagens bleven, als middel van vervoer, nog in gebruik toen ze zich vaste woonplaatsen gekozen hadden. Hunne woningen werden hier te lande meestal op hoogten gebouwd, omdat ze door de overstroomingen der rivieren en van de zee hiertoe gedwongen werden. Zulke hoogten heetten terpen, wieren of hillen, ook wel vliedbergen, en hier en daar worden ze in ons land nog gevonden. Hunne voornaamste wapenen waren speren, boog en pijl, bijlen en schilden. Zwaarden schijnen ze vroeger ook wel gebruikt te hebben, doch onder de Romeinen werden deze pas algemeen. In den oorlog waren ze dapper, doch hoe onstuimig en moedig ze ook aanvielen, ontbrak het hun aan taaie volharding, als hun aanval niet heel spoedig door eene overwinning gevolgd werd. Als ruiters en als zwemmers, zelfs over breede stroomen, konden de Romeinen zich niet met hen vergelijken. De vrouwen volgden het leger of de legerbende in het gevecht, en de Barden of Zangers gingen ook mede om de overwinning dadelijk te kunnen bezingen. Over het geheel stonden de vrouwen evenwel niet hoog bij de mannen aangeschreven, en voor haar was alle veldarbeid en alle huiswerk. Soms evenwel gelukte het aan de eene of andere vrouw zich, als 'Waarzegster' op te werpen. Dan bewoonde zij een heuvel of een soort van toren, en stond bij den geheelen Stam waartoe zij behoorde, ja, soms zelfs ver daar buiten, hoog aangeschreven. Zij werd dan als de lieveling der Goden beschouwd, en men geloofde van haar, dat de raad, dien ze gaf, ook rechtstreeks uit den mond der Goden kwam.

Zóó nu waren de oude Germanen, en omstreeks honderd jaar voor onze tijdrekening kwam één der vele Stammen, waarin ze verdeeld waren, den Rijn afzakken en vestigde zich ongeveer ter plaatse waar nu de Betuwe ligt. Deze stam kreeg later den naam van Batavieren.

II.

DE ROMEINEN.

In het Zuiden van Europa had zich in den loop van zes eeuwen een staat gevormd, die zóó groot was, dat men ervan in den Bijbel leest: 'Het geschiedde in diezelfde dagen, dat er een gebod uitging van Keizer Augustus, dat *de heele wereld* zou beschreven worden.'

Die 'heele wereld' was de bevolking van het machtige, Romeinsche Keizerrijk, dat zich over het geheele, bekende Europa uitstrekte, en dat bovendien al de landen, om de Middellandsche Zee gelegen, in bezit had.

Rome was de hoofdstad en omstreeks 754 j. v. C. werd zij gesticht.

Toen de stad zich allengs uitbreidde, werd haar gebied van een Koninkrijk eene Republiek, en later, eenige jaren vóór onze jaartelling, onder Augustus, een Keizerrijk.

Romein.

De Romeinen waren een zeer beschaafd volk. Wat hunne dichters schreven, hunne beeldhouwers beitelden, hunne bouwmeesters bouwden, hunne rechtsgeleerden zeiden, hunne redenaars spraken en hunne geleerden bedachten, is nu nog in hoog aanzien en wordt vaak nagevolgd. Hun godsdienst was de Heiden- sche. Zij kenden al de kunsten des vredes, gingen prachtig of degelijk gekleed en woonden in huizen, die, waar het althans goede woningen betreft, even geriefelijk, ja, in vele opzichten doelmatiger en gezonder ingericht waren, dan die, welke in onzen tijd in de beschaafde landen gevonden

worden. De scheepvaart stond bij hen in hoog aanzien en de oorlog werd naar vaste regelen gevoerd. Zij hadden schouwburgen, herbergen en verder vele plaatsen, waar ze zich in het openbaar vermaken konden. Maar bij al dat moois bezaten ze ook veel, dat minder mooi, ja, dat leelijk was. Zij hadden al de ondeugden, die de weelde gewoonlijk medebrengt, en hunne zinnelijkheid was er te gevaarlijker om, nu deze zich met het kleed der beschaving wist te vermommen.

Met dit volk nu kwamen de Batavieren in het jaar 50 v. C. in aanraking. Onder aanvoering van den dapperen en geleerden Julius Caesar, hadden ze tot in deze streken hunne veroveringen voortgezet en alle volken, die tegenstand boden, onderworpen.

Op die geregelde kunst van oorlogvoeren leden al de onstuimige aanvallen der Galliërs en Germanen schipbreuk. De Galliërs bewoonden toen het grootste gedeelte van het tegenwoordige Frankrijk, de Germanen Duitschland en ons land.

Ongetwijfeld hadden de Batavieren reeds een en ander van dat machtige volk uit het Zuiden vernomen, en toen het ook hunne landen naderde, besloten ze zich niet tegen zulk een’ vijand te verzetten, maar er een soort van verbond mede te sluiten.

Julius Coesar was hiertoe gemakkelijk te bewegen.

'Geen wonder! De onderwerping der Batavieren had hem stellig veel moeite en heel wat menschenlevens gekost,' denkt ge.

Ja, zonder slag of stoot, zonder één’ soldaat te verliezen, zou hem dat zekerlijk niet gelukt zijn, maar we moeten niet vergeten, dat hij al zóóveel volken en volksstammen door geweld van wapenen ten onder gebracht had, dat hij er niet tegen opzag om ook dezen kleinen stam te onderwerpen.

Maar Julius Caesar was nog wat anders dan een oorlogsman; hij was een geleerde, en een voorzichtig, heerschzuchtig man.

Al dadelijk zag hij, dat het land der Batavieren, waar drie stroomen of rivieren hem evenveel doelmatige waterwegen aanboden, heel voordeelig gelegen was om Romeinsche legers hier de winter-kwartieren te laten betrekken, en om van hieruit veroverings-tochten te maken. Een leger zoo groot, als dat van Julius Caesar, had heel wat noodig en moest ook gemakkelijk versterkt kunnen worden. Nu hadden de Romeinen wel schepen en vrij goede ook, maar de weg ter zee was altijd een gevaarlijke en een lange. De waterweg, dien de Rijn aanbood, was veel korter, veel minder gevaarlijk en bracht hen niet zoo heel ver van Rome. Had men nu aan de

monden van deze rivier en van de Maas en Schelde een volk, dat met de Romeinen bevriend en niet door geweld van wapenen onderworpen was, dan kon men hier veilig zijne magazijnen laten bouwen, en uittrekken om nieuwe veroveringen te maken. Men had dan inplaats van een' onderworpen vijand, een goed vriend achter den rug en liep geen gevaar tusschen twee vijanden te komen.

Het verbond, dat men meent, dat de Batavieren met de Romeinen sloten, was juist een kolfje naar de hand der eersten. Een groot aantal van hunne jongelingen zoude in het Romeinsche leger kunnen dienen en oorlogsroem inoogsten.

Al heel spoedig ondervond Julius Caesar het voordeel van dat verbond; want toen hij naar Brittannia overstak om ook dat land te onderwerpen, waren het zijne Bataafsche hulpbenden, die hem eene vrij gemakkelijke overwinning bezorgden door hun' onstuimigen aanval en hunne onovertroffen zwemkunst. Julius Caesar verhief hen daarom tot zijne lijfwacht, en trouwer, moediger en dapperder lijfwacht heeft geen Vorst of Veldheer ooit bezeten. Maar waren de Romeinen met de Batavieren gediend, ook de Batavieren hadden veel aan de Romeinen danken. Tot lijfwacht verheven, werden ze in de Romeinsche oorlogskunst grondig onderwezen. Van de Romeinen leerden ze de Romeinen later overwinnen.

Zij namen van dit beschaafde volk evenwel nog veel meer over, ook op het gebied der samenleving.

De Romeinen, niet gewoon om in een guur klimaat, zooals het hier was, in zulke koude en ruw gebouwde hutten te wonen, begonnen al heel spoedig doelmatig ingerichte en ruime houten of steenen woningen en blokhuizen te bouwen. Om langs de rivier, ook nog anders dan te water, van het eene naar het andere blokhuis te kunnen komen, werden er heerbanen of wegen aangelegd. Om voor overstroomingen beveiligd te zijn, omringden ze hunne sterkten en magazijnen met aarden wallen, of ze legden die aarden wallen langs de rivier-oevers, en zoo kwamen de eerste dijken in ons land. Sommige rivieren hadden door verzandingen of andere omstandigheden, eene verkeerde richting gekregen en deden met haar water veel overlast. De Romeinen lieten kanalen en vaarten graven, en maakten daardoor van moerassen vaak vruchtbare streken. De Bataafsche lijfwacht kwam verder dan het kleine eiland tusschen Rijn en Maas. Ze kwam in Rome, ja, zelfs in Griekenland, en daar ze hunne oogen toch niet in den zak konden steken, brachten ze, of ze wilden of niet, uit de landen der weelde, der kunsten en der beschaving, een deel ervan

naar hunne gouwen over. *Gouwe* of *landstreek* beteekent hetzelfde.

Maar waren de Romeinen een beschaafd volk, het Romeinsche leger bestond daarom nog niet enkel uit beschaafden. Integendeel, de Romeinsche soldaten waren meestal ruwe, woeste, onbehouwen en brooddronken klanten, uit het schuim van al de onderworpen volken samengeraapt. Alleen de strenge krijgstucht hield hen bijeen en deed hen in den oorlog, naar de regelen der kunst, vechten en overwinnen. Maar was de veldslag geleverd en kwam het leger tot rust, dan vonden ook die lieden gelegenheid om hunne ondeugden bot te vieren, zoodat die benden voor de eenvoudige Germanen ook de leermeesteressen waren in allerlei ondeugden. Beschaving was van den Romeinschen soldaat niet veel te leeren.

De Edelingen onder de Germanen echter, die in de Romeinsche legers als Bevelhebbers van grootere of kleinere afdeelingen dienden, wonnen in beschaving veel, en brachten later, als ze op hunne bezittingen teruggekeerd waren, of daar gedurende eenigen tijd vertoefden, de zeden en gewoonten van de aanzienlijke Romeinen in praktijk ten opzichte van hunne kinderen, hunne huishouding en hunne onderhoorigen. Het moet er evenwel dadelijk bij gezegd worden, dat die zeden en gewoonten nu juist niet altijd uitmuntten door deugd en braafheid, want het zedenbederf had onder de aanzienlijke Romeinen eene bedenkelijke hoogte bereikt. En dat zedenbederf was te gevaarlijker, omdat het zich met het vernis der beschaving wist te bedekken.

Vele Edelingen kwamen er zelfs toe om hunne kinderen eene Romeinsche opvoeding te geven, en toen later Agrippina, de edele gemalin van den dapperen en zachtmoedigen Veldheer Germanicus, hier zich op het huis 'Te Britten' metterwoon vestigde, zorgde deze ervoor, dat aan de kinderen der Bataafsche Edelingen, voor zoover dezen het wilden, de kunst van lezen en schrijven geleerd werd. Dit huis 'Te Britten' lag aan den mond van den Rijn en was het hoofdverblijf en de voornaamste sterkte der Romeinen waarin ook de Bevelhebber verblijf hield. De overblijfselen dezer sterkte werden een paar eeuwen geleden bij zeer lagen waterstand, vrij ver van Katwijk af, in zee ontdekt.

De komst der Romeinen hier te lande was dus voor de onbeschaafde Germanen van zeer veel gewicht, vooral voor de Batavieren, die, zooals we reeds zeiden, de eer genoten van Caesars lijfwacht te worden.

Nadat Julius Caesar het Romeinsche rijk zoo uitgebreid had,

keerde hij naar Rome terug, waar hij graag de eerste en voornaamste van zijn volk wilde zijn. Een deel der Romeinen was hiermede niet ingenomen, en daar Caesar toch zijn’ zin wilde hebben, zoo trachtte hij door geweld te verkrijgen, wat hem niet uit vrije beweging aangeboden werd. Hierdoor ontstond een burgeroorlog, waarin hij overwinnaar bleef. Hij had evenwel niet veel genot ervan, want hij werd kort na zijne overwinning vermoord. Toen kwamen weer nieuwe burgeroorlogen, die ten laatste door Caesars aangenomen zoon, Gajus Julius Caesar Octavianus, bedwongen werden, waarna deze, onder den naam van Augustus, dat is 'de Verhevene' of 'Doorluchtige' de eerste Keizer van Rome werd. De Batavieren bleven de eer genieten van ook zijne lijfwacht te zijn.

Tot dusverre hadden de Batavieren geene redenen van klagen.

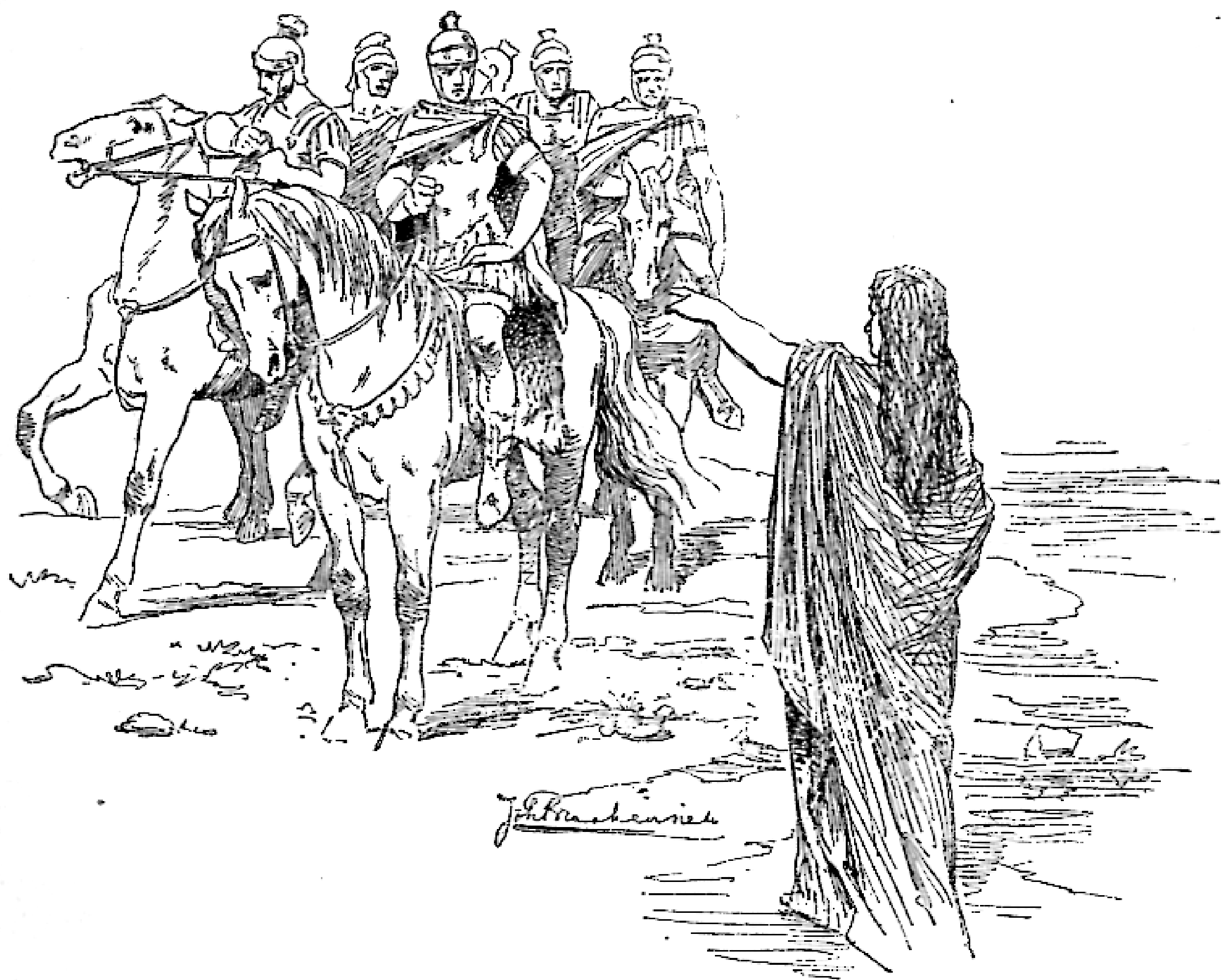
Naar dezen Augustus werd de maand Augustus genoemd, evenals Juli naar Julius Caesar genoemd werd. Daar Juli 31 dagen had en Augustus maar 30, meende men, dat dit niet genoeg ter eere van Augustus was. Daarom deed men één’ dag van Februari af en dezen dag bij Augustus’ maand, die nu ook 31 dagen had. Ook de overige maandnamen zijn van Romeinschen, doch de namen der dagen op hunne beurt van Germaanschen oorsprong.

III.

CLAUDIUS CIVILIS.

Terwijl de Batavieren in den burgeroorlog tegen de Romeinen vochten, namen de onderworpen Germanen en Galliërs voor een deel hunne kans waar om zich van de Romeinsche heerschappij vrij te maken, en dat gelukte velen maar al te goed. Dit was evenwel niet naar den zin van Keizer Augustus, en daarom zond hij, zoodra de burgeroorlog bedwongen en hij alleenheerscher geworden was, zijn’ stiefzoon Claudius Drusus met een talrijk leger naar de Noordelijke landen om de opstandelingen opnieuw te onderwerpen. Drusus was nog een jong man, maar onweerstaanbaar dapper en, naar het schijnt, verstandig en goedig. Hij overwon de Germanen in tal van veldslagen en kwam eindelijk, als overwinnaar, in het land zijner trouwste bondgenooten, de Batavieren, overwinteren. Om zijn volk gedurende dien rusttijd niet door luiheid en losbandigheid krach-

teloos te maken, liet hij, zegt men, eene gracht graven, die den Rijn met den IJsel verbond. Deze gracht, Nieuwe IJsel geheeten, droeg lang den naam van Drususgracht. Omstreeks dezen tijd schijnen de Does en de Vliet ook gegraven te zijn. Verder liet hij dijken en wegen aanleggen en verbeterde daardoor den toestand van het land niet weinig. Dat deed Drusus nu niet enkel en alleen terwille van de trouwe Batavieren, maar hoofdzakelijk om de Romeinsche nederzetting te beveiligen en sterker te maken. Steeds overwinnend, drong Drusus met zijn leger tot aan de Elbe door en was juist gereed, deze rivier over te steken, toen hem eene Germaansche waarzegster, van reusachtige lengte en groote schoonheid, te gemoet kwam. Deze waarzegster was misschien wel zekere Aurinia, de voorgangster van de beroemde Velleda.

Drusus en Aurinia.

Hoe dapper Drusus ook was, en hoe kundig hij in vele opzichten mocht genoemd worden, hij was toch bijgeloovig genoeg om deze vrouw geen leed te doen, ja, hij luisterde zelfs naar hare woorden, die eene voorspelling van zijn naderend levenseinde bevatten. Hij trok naar den Rijn terug, maar eer hij dien bereikt had, was hij reeds overleden. Hij stierf in de kracht zijner jaren. Aan

welke ziekte? Hiernaar wordt gegist; men weet het niet. De een zegt, dat hij dertig dagen na den val van een paard aan eene beenbreuk overleed, en de ander houdt vol, dat hij vergiftigd werd op last van Keizer Augustus, die voor den fieren overwinnaar begon te vreezen. Eer hij stierf, kwam zijn broeder Tiberius, die in Gallië de Romeinen aanvoerde, nog bij hem en nam van hem het opperbevel over het leger over. Deze bracht de Kaninefaten, ook Germanen, maar van een’ anderen Stam dan de Batavieren en die vrij waarschijnlijk de duinstreken van Holland bewoonden, tot onderwerping en keerde toen naar Rome terug om later zelf Keizer te worden. Even vóór dat Keizer Augustus stierf, hadden de Romeinen in het Teutoburger-woud eene verschrikkelijke nederlaag geleden toen de Bevelhebber Varus het gewaagd had om daar de Germanen, die onder Arminius of Herman tegen de Romeinsche overheersching opgestaan waren, aan te vallen. Bijna heel het leger der Romeinen werd daar vernietigd, Varus zelf sneuvelde en deze dood redde hem van een smadelijk einde. Om die nederlaag te wreken zond Tiberius, die Keizer geworden was, den edelaardigen en dapperen Germanicus, een’ zoon van zijn’ broeder Drusus, naar Germanië. Deze jonge Veldheer had eene zeer moeielijke taak; want ook in het Romeinsche leger was oproer uitgebarsten. Hij kwam evenwel alle hinderpalen te boven en maakte zich zulk een’ naam, dat Tiberius, een der wreedste Keizers, die ooit over Rome geregeerd hebben, hem terugriep. Later werd hij door dien lieven oom, van wien men echter waarschijnlijk wel te veel kwaad vertelt, vergeven. Zoo althans luidt het verhaal, doch zekere gegevens heeft men er niet voor. Waar is het evenwel dat Keizer Tiberius niet alleen een wreedaard, maar ook een zedeloos mensch was, en onder de willekeurige regeering van zulk een’ Vorst kon het niet missen, of de Bevelhebbers der legers in de wingewesten begonnen in laaghartige daden zijn voorbeeld te volgen. Hier te lande kregen de Friezen het al spoedig met hen te kwaad, omdat ze gedwongen werden eene schatting op te brengen, welke zij niet betalen konden. Die schatting bestond in het leveren van huiden, en nu wilden de Romeinen groote huiden hebben en waren met de kleine niet tevreden. De Friezen, die slechts klein vee hadden, konden onmogelijk groote huiden leveren, en de Romeinen, die het niet voor onmacht, maar voor onwil hielden, straften hen er voor, door hunne vrouwen en kinderen weg te voeren. Dit nu konden de Friezen niet dulden. Zij stonden tegen de dwingelanden op, sloten den eenen

Bevelhebber, Olennius, op het Flevo-kasteel in, en versloegen den anderen, Apronius, in het Heilige Woud.

Toen Keizer Tiberius gestorven was, werd hij opgevolgd door Caligula, een' zoon van Germanicus. Ware de zoon nu maar in alles het evenbeeld van den Vader geweest, dan zouden de zaken goed gegaan zijn; maar Caligula was een zot en een wreedaard, die waarlijk alles deed, wat hij kon om de Romeinsche macht te vernietigen. Zoo kwam hij ook hier te lande, waar men zijne Ouders, Germanicus en Agrippina, zoo hartelijk bemind en oprecht vereerd had. Maar hoe stonden die eenvoudige en dappere Germanen te kijken, toen ze zagen wat de nietige man hier uitvoerde. Hij verzamelde een talrijk leger en trok er mede naar het huis 'Te Britten', waar de schepen gereed lagen, om het leger naar Brittannia over te brengen. Maar Caligula, die bovendien een lafaard was, liet zijne krijgslieden hunne helmen met schelpjes vullen. Hij noemde dat de buit, behaald op de Brittanniërs, die hij overwonnen had, door zich maar even uit de verte te laten zien. De Germanen lachten den laffen dwaas in het aangezicht uit, en het zal niemand verwonderen, dat zulk een Keizer niet lang regeerde, maar spoedig den dood vond op eene wijze, die geheel in overeenstemming was met de zedeloosheid van zijn' tijd, eene zedeloosheid waarvan hij een voorganger was.

Claudius, Germanicus' broeder, volgde Calligula op en toen kwam Nero, van wien bijna nog geen enkel geschiedschrijver wat goeds verteld heeft. Ook hij liet door zijne Bevelhebbers vrij de overwonnen volken onderdrukken, zonder dat hij er zich om bekommerde. Deze wreedaard leefde alleen voor zijn genot. Maar de Romeinen zulk een' Keizer moede, verlieten hem gaandeweg en ten laatste werd zijne Bataafsche lijfwacht hem zelfs ontrouw. Toen moest hij vluchten, en op die vlucht doodde hij zichzelven. Natuurlijk kwam er een nieuwe Keizer en deze heette Vitellius. Maar in het Oosten stond de Veldheer Vespasianus, en ook deze werd door zijne soldaten tot Keizer uitgeroepen, zoodat er op het oogenblik twee Keizers over het Romeinsche rijk wilden heerschen. Een schoolliedje, dat ik als kind zong, eindigde met de woorden:

„Moet een vierspan op de wegen, Of een' kiel op zeeën voort,
Eén koetsier dan opgestegen
En één schipper dan aanboord."

Twee koetsiers aan een vierspan, of twee schippers op ééne kiel, gaat nooit goed. De Romeinen zouden het ondervinden.

Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat de jarenlange afpersingen van de Romeinsche Bevelhebbers, de Germanen en omliggende volken zeer ontevreden hadden gemaakt. Maar tot nu toe hadden ze moeten ondervinden, dat tegenstand niet baatte. Zelfs de Friezen, de dappersten onder de dapperen, hadden zich opnieuw moeten onderwerpen. Rome was te machtig om er wat tegen te beginnen.

Op het oogenblik nu dat er over Rome twee Keizers regeerden, diende in het Romeinsche leger een Edeling der Batavieren. Reeds had hij van een’ vorigen Keizer Claudius om zijne dapperheid de gunst verworven, bij zijn’ naam Civilis, dien van Claudius te voegen. De man heette dus Claudius Civilis en gedurende de vijfentwintig jaren, dat hij Rome gediend had, had hij het tot een’ vrij hoogen rang in het leger gebracht. Zijn broeder Julius Paulus en hij schijnen evenwel door Keizer Nero gevangen gezet te zijn geworden. Men zegt zelfs, dat Julius Paulus ter dood gebracht werd, en dat Claudius Civilis eerst ontslagen en in zijn’ rang hersteld werd door Keizer Vitellius. Wat hiervan aan is, valt niet uit te maken en we zullen er daarom ook maar niets meer van zeggen. Deze Claudius Civilis was evenwel in den tijd, dat hij in de Romeinsche legers diende, geen onbeschaafde Germaan gebleven. Misschien was hij wel een der leerlingen op Agrippina’s school geweest. Dat is zeker, hij was een zeer bekwaam Veldheer en behoorde niet meer thuis onder het volkje, dat in ellendige hutten kon wonen en een beestenvel, met linnen omkleed, goed genoeg vond. Hij was een 'heel heer' èn in beschaving, èn in leefwijze, èn in maatschappelijken rang. Deze man zag zeer goed in, dat de tijd, dat de Germanen zich op hunne onderdrukkers wreken konden, nu was aangebroken. Hij begaf zich naar het eiland zijner stamgenooten en werd daar natuurlijk, als een der eerste Edelingen, ontvangen. Op zekeren nacht liet hij de Oudsten van zijn’ Stam in een woud bij elkander roepen. De Priesters ontbraken er niet: want dezen had Claudius Civilis te veel noodig. Bovendien had hij ook de waarzegster Velleda op zijne hand. Hij had deze vooraf geraadpleegd; want ook Civilis wist, al geloofde hij wellicht volstrekt niet aan hare woorden, welk een’ invloed zij op het volk had. Nadat de bierhoorns goed rond gegaan en de Oudsten zoo tamelijk boven 'hun bier' waren, wist hij door eene toespraak al de aanwezigen tot een’ opstand tegen de Romeinen te bewegen. Hij zelf, — en hieruit bleek, dat hij niet boven 'zijn

bier' was — stelde voor, dat hij in schijn in dienst der Romeinen zou blijven. Met den hoogen rang, dien hij bij hen bekleedde, kon hij met heel wat bekend worden, dat in het voordeel der opstandelingen was. Pleitte deze daad voor zijne schranderheid, voor zijne eerlijkheid en oprechtheid pleitte zij niet, en de oude Germanen zouden, vóór ze met de Romeinsche beschaving, zeden deugden en ondeugden kennis maakten, zulk eene handelwijze laag gevonden hebben. Dat de Batavieren aan die daad hunne goedkeuring hechtten, bewijst wel, dat ze ook 'geene onvervalschte Germanen meer waren. Een ander dan Claudius Civilis moest dus gekozen worden om zich aan het hoofd van den opstand te plaatsen. De keuze viel op Brinio, den Aanvoerder der Kaninefaten, die met de Batavieren goed bevriend waren. Deze nam die benoeming gaarne aan, en onder zijn volk teruggekomen, werd hij, naar Germaansche gewoonte, op een schild opgeheven en aan het volk vertoond. Was de opstand der ontevreden Germanen algemeen geworden dan

Brinio.

zou Claudius Civilis den dienst der Romeinen verlaten en zich als algemeen Hoofd van al de opstandelingen opwerpen. Claudius Civilis bleef derhalve in zijn’ hoogen rang in de Romeinsche legioenen dienen, en de Keizer en zijne Bevelhebbers bleven hem zelfs vertrouwen toen de opstand uitbrak. Opeens evenwel vertoonde hij zich in zijne ware gedaante, en te laat zagen de Romeinen, dat ze zich door den slimmen Germaan, die zoogenaamd de partij van Keizer Vespasianus koos, hadden laten beetnemen. De eene overwinning volgde op de andere en het begon er voor de Romeinen in Germanië en Gallië zeer slecht uit te zien. Van alle kanten kreeg Claudius Civilis versterking en hulp. Iedereen vocht met hem mee... voor Keizer Vespasianus.

Maar wat gebeurde?

Keizer Vitellius stierf en nu bleef Vespasianus alleen over.

Wat nu te doen?

Wel, dat was duidelijk: de wapenen neerleggen. Civilis’ man was immers Keizer?

Jawel, dat was zoo; maar dat was de bedoeling niet.

Men vocht slechts in naam voor Vespasianus, maar inderdaad tegen ieder, die Romein heette, en inplaats van de wapenen neer te leggen, werd de strijd voortgezet.

Wat was dan het doel van Claudius Civilis?

Dat is zeer moeielijk te zeggen.

De Romeinen beschuldigden hem van heerschzucht, en ze beweerden niets meer of minder, dan dat Claudius Civilis zich als algemeen Opperhoofd, Koning of Keizer over al de Germanen en omliggende volken wilde opwerpen. Had dit van de Batavieren afgehangen, misschien hadden dezen er in toegestemd. Het was toch eervol, als een man uit hun’ Stam zulk eene macht verkreeg. Maar de overige Stammen kraakten heel andere noten. Ze vochten niet tegen de Romeinen om een’ anderen Heer te krijgen, maar om weer vrij te zijn. Wilden ze Vespasianus niet als Keizer, evenmin wilden ze Claudius Civilis als Keizer, Koning of Heer erkennen. Als er een Vorst noodig was, dan hadden zij in hun’ eigen Stam wel iemand, wien dat voorrecht en die eer meer toekwam dan den Edeling uit den kleinen Stam, die zelfs een’ Nero zoo lang beschermd had.

Keizer Vespasianus nu Alleenheerscher geworden, kon op zijn gemak de zaken in het Noorden van zijn wereldrijk in orde laten brengen.

Aan het hoofd van een goed uitgerust leger zond hij zijn’ Veldheer Cerialis naar deze landen om den opstand te dempen.

Deze Cerialis was evenwel nog wat meer dan een gewoon Veldheer; hij begreep dat overleg ook hier het halve werk moest heeten en dat hij, wanneer hij terstond den strijd begon, gevaar liep den Romeinen een tweede Teutoburger-woud te bereiden.

Hij wendde het dus over een' anderen boeg en wist twist en verdeeldheid onder de opstandelingen te brengen. Vooral schijnt hij op Claudius Civilis gewezen te hebben, als op den man, die alle Stammen aan zijn gezag en dat der Batavieren onderwerpen wilde.

Het kan ook zijn, dat hij een' anderen weg insloeg. Het rechte weten we niet. Maar wat we wel weten is, dat Cerialis na eenige kleine overwinningen op Civilis behaald te hebben, het zóó wist aan te leggen, dat de Bondgenooten, de een na den ander afdropen, en dat de Batavieren op het laatst, wellicht met de Kaninefaten, overbleven, om den oorlog tegen Rome te voeren.

Het zou Cerialis nu vrij gemakkelijk gevallen zijn om door wapengeweld dat kleine hoopje te onderwerpen, doch hij bedacht ook, evenals Julius Caesar eene eeuw vóór hem, van hoeveel belang het voor de Romeinen was, in deze streken eene bevriende bevolking te vinden. Dat eiland der Batavieren en die riviermondingen waren den Romeinen te veel waard.

Inplaats dus van hen met geweld te onderwerpen, sloot hij opnieuw een verbond met de Batavieren op den ouden voet, en dat verbond schijnt naderhand niet meer verbroken te zijn.

Na dien tijd vinden we van Claudius Civilis niets meer vermeld, zoodat het wel waarschijnlijk is, dat hij voor zichzelven in dezen opstand niet veel eer en voordeel verworven heeft. Voor de bewoners van de Lage Landen der riviermonden was het nieuwe verbond evenwel van groot gewicht en van zeer veel beteekenis. Reeds toen ontstond hier een handel, die andere welvaart bracht dan jacht, visscherij, landbouw en veeteelt bezorgen konden. Ter hoogte van het tegenwoordige Voorburg, eene der oudste plaatsen van ons land, stichtte Keizer Hadrianus zelfs eene markplaats, die niet weinig bijdroeg om de welvaart van het land te vermeerderen. Bij gelegenheid, dat Keizer Hadrianus deze landen bezocht, kwam hij ook te Voorburg, dat toen 'Forum Hadriani' heette. Bij de feesten, die bij deze gelegenheid gegeven werden, hoort men nog van den Batavier Soranus spreken, als van den besten schutter der Germanen. Het is de laatste keer, dat de naam van 'Batavieren' in de geschiedenis voorkomt. Uit de beschrijving van die feesten blijkt evenwel duidelijk, dat de Batavieren reeds eene vrij groote

mate van welvaart en beschaving genoten, en dat is zeer begrijpelijk. Brittannië en Noord Gallië brachten hier hunne handelswaren, en uit de Oostzee voerde men koren en barnsteen aan. De Rijn was de groote Europeesche koopmans-rivier, en aan zijne oevers verrezen sterkten en handelsplaatsen, die naderhand rijke koopsteden werden. Utrecht, Groningen, Leiden en Nijmegen bestonden toen misschien al, en denkelijk lagen aan de monden der Maas reeds vrij drukke zeeplaatsen. Dat groote handelsverkeer moest wel als vanzelf alle bestaande ouderwetsche toestanden doen verdwijnen, en het vormde reeds de toenmalige bewoners tot mannen, die, waar hun land slechts met groote moeite eenige voordeelen aanbracht, in zee, op het zoute water, eene goudmijn zochten en vonden.

Maar —

Rome's macht ging onder.

Tal van ellendige Keizers, die dronkaards, moordenaars, halve krankzinnigen en heele wellustelingen waren, brachten het machtige Keizerrijk zóó ver, dat men er te Rome niet meer aan denken kon, die vergelegen wingewesten tegen de invallen van woeste en wilde volken te beschermen.

Onder die woeste volken bekleedden de Franken en Alemannen eene voorname plaats, en, door Rome geheel verlaten, konden de bewoners dezer landen zich tegen die ruwe horden niet staande. houden. Alleen de Friezen, die niet zoo in de beschaving der Batavieren en Kaninefaten gedeeld hadden, en grootendeels nog aan oude zeden en gewoonten getrouw en daardoor ook krachtiger gebleven waren, breidden zich ver over het tegenwoordige Holland tot de Schelde uit. Daarop kwam een ander volk, de Saksen, die nu deze dan die landstreek vermeesterden, uitplunderden en bijna onbewoonbaar maakten. Zoo ging het voort, jaren en jaren. De beschaving door de Romeinen gebracht, verdween; de handel verviel; de welvaart werd vernietigd. Van Batavieren of Kaninefaten was ten laatste geen spoor meer te vinden. Eindelijk moest het tusschen de Franken en de Friezen, die zich met de Saksen vereenigd hadden, tot eene beslissing komen, wie hier heer en meester zijn zou. in de omstreken van het tegenwoordige Utrecht kwam het tusschen deze twee woeste volken tot een' strijd en — de Friezen en Saksen verloren het. Het rijk der Franken strekte zich toen uit tot den linkeroever van den Rijn.

Maar het was verre af, dat de Friezen en Saksen voor goed het

hoofd in den schoot gelegd hadden. Telkens en telkens poogden ze de Franken te verdrijven. Nu eens waren ze overwinnaars, dan weer overwonnenen. Maar onverschillig of een volk in dien tijd overwon of overwonnen werd, de oorlogen van die dagen brachten voor landen en volken de grootste onheilen. Een oorlog als die tusschen Frankrijk en Duitschland in 1870 en 1871, die dus in twee jaar beslist was, was in dien tijd onmogelijk. Een oorlog kon jaren, ja, eeuwen duren, en dat was de groote ramp. In al dien tijd werden de werken des vredes veronachtzaamd; de handel stond stil; de velden bleven onbebouwd; de werkman vergat het hanteeren van zijn gereedschap; godsdienst en goede zeden verloren allen invloed op het maatschappelijke leven. Te verwonderen is het dus niet, dat de beschaving, door de Romeinen hier aangebracht, zoo goed als geheel verloren ging en dat de bron van volkswelvaart geheel verdroogde.

Reeds in de derde eeuw waren de invallen dier woeste horden begonnen, en eerst onder Karel den Grooten, die van 768 tot 814 regeerde, nam de strijd tusschen de Friezen en de Saksen aan de eene, en de Franken aan de andere zijde een einde. Dus bijna vijfhonderd jaren lang was het voormalige eiland der Batavieren met de omliggende streken het tooneel van een’ oorlog tusschen volken, die elkander in woestheid en plunderzucht niets toegaven.

Is het wonder, dat de geschiedenis van deze landen, die onder de Romeinen zoo goed geboekt werd, nu verloren ging en vergeten werd, omdat de schrijfkunst niet meer bestond?

De vijf eeuwen, hoe rijk aan gebeurtenissen, zijn veel minder bekend dan de eeuw vóór onze tijdrekening, toen Julius Caesar hier, althans in België, kwam, die zelf opschreef, wat hij hoorde, zag en beleefde, of zorg droeg dat een ander aanteekening van alles hield.

De aloude bewoners dezer landen, welke het gebruik der metalen nog niet kenden, ja, niet bewust waren, dat er metalen bestonden en die daarom wapenen en gereedschappen van harden steen vervaardigden, hebben van hun bestaan nog overblijfselen en herinneringen nagelaten in den grond waarop ze woonden, of in de steenen graven waarin ze de asch hunner overledenen in urnen wegsloten; maar zij, die misschien duizend jaar later in deze streken leefden, werkten en streden, lieten van hun bestaan geene andere herinneringen achter dan verhalen, die door hunne onzekerheid niet veel meer dan sprookjes zijn. Het verblijf der Romeinen hier te lande

had voor de latere inwoners van Nederland zoo goed als geene beteekenis. Slechts iets goeds brachten die eeuwen van voortdurenden strijd, en dat was, zij vernietigden ook de giftige uitwassen der Romeinsche beschaving, uitwassen, die het sterkste lichaam zwak en krachteloos gemaakt hadden.

Maar, waar het licht der Heidenen was uitgebluscht, zou een nieuw licht komen, een licht, dat eenmaal heel de Wereld zou verlichten, een licht, dat in het Heilige Land ontstoken was, en in Europa reeds op menigen kandelaar brandde, dat de duisternis verdreef en reeds voor zoovelen de vriendelijke baak was waarnaar het levenshulkje den steven wendde om de Haven des Behouds te bereiken.

Dat licht kwam door de invoering van het Christendom.

Met den tijd, dat het ook hier voor het eerst ontstoken werd, beginnen we een nieuw tijdvak.

TWEEDE TIJDVAK.

(Van ongeveer 500 tot het begin der tiende eeuw.)

I.

GEWEIGERD LICHT.

'Gaat heen, onderwijst alle volken,' zoo luidde de last, dien de Heer Jezus, de Stichter van den Christelijken godsdienst aan zijne Apostelen gaf. En dezen kwamen dien last na, de een meer dan de ander. Geen evenwel droeg dien last zoover buiten hetjoodsche land, als de Apostel Paulus, die van een' tegenstander dier leer, een voorvechter werd, ja, er den dood voor onderging. Hij predikte het Christendom in Griekenland en Rome, en vond daar zeer veel aanhangers. Dit is wel verklaarbaar. De Grieken en Romeinen waren te beschaafd geworden om de oude leer hunner Goden nog langer voor waar te houden. Die beschaving had echter een groot gebrek; zij voerde tot volslagen ongeloof, of tot onverschilligheid voor al wat godsdienst was. Vandaar was het, dat de meeste Grieken en Romeinen ook bitter weinig ophadden met den God der Israëlieten of Christenen. De Romeinsche Keizers van hunne zijde bemoeiden er zich alleen mede, als ze meenden dat het noodig was, de belijders van die leer te vervolgen, en sommigen vonden er een groot behagen in, hen op de vreeselijkste wijze te martelen. Zij deden dat dikwijls om het oog des volks af te leiden van gruwelen, die zij zelven pleegden. Hieraan maakten zij zich maar al te zeer schuldig; want Rome heeft maar weinig deugdzame Keizers bezeten. Enkelen hunner waren zóó liederlijk, dat ze meer den naam van dier, dan van mensch verdienden. Maar nog niet alle

beschaafde Grieken en Romeinen waren door de zoogenaamde beschaving menschen geworden, die leefden bij de spreuk, evenals de oproermaker Catalina: 'Laten wij eten en drinken, want morgen sterven wij.' Te midden van alle ondeugden leefde ook nog de deugd, en vele ernstige menschen, die het algemeene zedenbederf diep betreurden, zochten met allen ernst naar een’ anderen God dan Jupiter, die niets anders was dan een wellustige dwingeland, vol ondeugden en gebreken, op den Hemeltroon. Zij hoorden Paulus en zijne aanhangers, dachten na en, eindigden met Christenen te worden, zoodat we niet aarzelen om te beweren, dat al wat onder de Romeinen nog niet ontaard was, Christen werd. En welke Christenen ze werden? De Catacomben van Rome zijn er om dat te bewijzen; ze werden Christenen om als Martelaar te sterven. Het is eene schoone geschiedenis, die geschiedenis van de Romeinsche Christenen, want al wat er in den mensch schuilt aan liefde, deugd, zedelijke kracht en zielegrootheid komt in die geschiedenis te voorschijn. En hoe meer Martelaren er kwamen, hoe sterker zich het Christendom uitbreidde, vandaar de welbekende uitdrukking: 'Het bloed der Martelaren werd het zaad van Christus’ kerk.' En dat zaad viel in een’ akker, wél toebereid door den ploeg des tijds. En welke strenge nachtvorsten en ruwe voorjaarsstormen er ook kwamen, welke zomer-onweders met hagelslag heele velden verwoestten, hier, daar en overal werd toch geoogst en de korrel was te schooner naarmate de aar minder vol was.

Eerst onder Keizer Constantijn den Grooten, die in 337 stierf en die Christen geworden was, had de leer van Jezus zich rustig en ongehinderd over Europa uitgebreid. Zijn neef Juliaan echter, die weer Heiden was geworden en naderhand Keizer werd, deed alles, wat hij kon om die leer tegen te werken. Erger echter dan een Keizer, die weer afvallig geworden was, waren de invallen van ruwe volken, die uit het Oosten kwamen en tot het Westen doordrongen. Zij verjoegen de bewoners van het eene land naar het andere, en die groote verplaatsing van volken duurde bijna twee eeuwen, en er werd toen een einde aan gemaakt door een volk, de Longobarden of Langbaarden geheeten. Maar die Longobarden deden in ruwheid en barbaarschheid voor de andere volken niet onder, en het gevolg was, dat de beschaving zoo goed als vernietigd, en het Christendom in zijne uitbreiding zeer verhinderd werd.

Welk eene ramp!

Och ja, dat zouden wij misschien ook uitgeroepen hebben, als

wij in die dagen en eeuwen geleefd hadden, ja, als we alles zoo oppervlakkig bekijken, roepen wij dat nóg. Maar oppervlakkig bekijken, is zeer nadeelig, en doet ons dikwijls dwaas handelen en dwaas spreken. De groote volksverhuizing, de overwegende macht van die Barbaren, is Europa ten zegen geweest.

Ik zal u zeggen waarom.

De beschaafde Grieken en Romeinen hadden tengevolge van rijkdom, welvaart en macht, het te goed in de wereld gekregen, en hunne beschaving werd, wij wezen er reeds op, tot niet veel anders dan allerlei zingenot van het slechtste gehalte. Men baadde zich in weelde en gaf zich over aan ondeugden, te laag en te dierlijk om ze bij name te noemen. We weten het reeds, dat de Keizers veelal het voorbeeld gaven van een leven, aan niets anders dan aan laag en dierlijk genot gewijd. Dat voorbeeld vond al te veel navolging, zoodat de zoogenaamde beschaafde wereld zich aan allerlei ondeugden overgaf. Voorbij waren de dagen van kracht, verdwenen de mannen, die in deugd iedereen voorgingen, omdat ze beschaving liefhadden. Die beschaving moest zoo goed als teniet gaan.

Ruw en barbaarsch waren de Hunnen, de Longobarden en al die andere volken. Maar het waren volken van kracht; er zat pit in, en door allerlei uitspattingen waren ze nog niet krachteloos geworden. En toen later onder die wilde en heidensche stammen het Christendom gepredikt werd, hadden de verkondigers van die leer alvast niet te doen met menschen, die zoogenaamd te veel geleerd hadden en daardoor te verstandig waren geworden om nog aan een’ God te gelooven, zooals de Christenpredikers Dien verkondigden. Bovendien was de Leer van het Christendom te midden van al die woelingen en dien barbaarschen strijd niet zoo geheel verdwenen, als men wel eens vermoedt. Het is bekend dat Keulen en Trier omstreeks het jaar 300 reeds Bisschoppen hadden, en dat misschien een tien- of twintigtal jaar later zekere Servaas in de landen aan de Midden-Maas gelegen het Christendom predikte en het Bisdom Tongeren stichtte. Toen de woeste Hunnen onder Attila de stad Tongeren innamen en slechtten, wist deze Bisschop Servaas of Servatius de slachting te ontkomen en vlood naar Maastricht waar hij stierf en begraven werd. De hoofdkerk van Maastricht, 'de St. Servaas', is boven het graf van dezen ijverigen Christenprediker, die heilig verklaard werd, opgericht. Meer dan twee eeuwen bleef nu Maastricht een Bisdom en eerst in de zevende

eeuw bracht een toenmalige Bisschop zijn' zetel van Maastricht naar Luik over. Dit alles bewijst, dat de Leer van het Kruis hier in deze landen niet zoo heel onbekend meer was. Toch vonden de Christenpredikers dikwijls een' heftigen tegenstand en bleven Friezen en Germanen aan hunne Wodansleer getrouw. Verschilde die Wodansleer zeer veel met de 'Leer van het Kruis,' we mogen toch niet vergeten, dat er in het Heidendom der Germanen en Friezen, hoe ruw en barbaarsch, hoe grof bijgeloovig ook, toch zeer veel poëzie verborgen lag en dat de Wodansleer lang zoo bloedig niet was, als de leer van vele Heidenen in Zuidelijker landen. Maar waar nu al zóó vroeg Bisdommen ten Zuiden van ons land gevonden werden, daar zal het mogelijk bevreemding wekken, dat de Leer van het Kruis in ons land nog zoo weinig vorderingen had gemaakt. Het is echter verklaarbaar als men den toenmaligen toestand des lands in aanmerking neemt. De wegen door de Romeinen aangelegd, waren vernield, de dijken, die overstroomingen der rivier keerden, waren bijna verdwenen; heele streken waren ontvolkt en veranderd in bosschen en moerassen. Lees Stanley's tochten door Afrika's wildernissen en ge zult overtuigd zijn, dat als men nu, met alle hulpmiddelen der wetenschap gewapend, nóg zulke tochten doen moet, iemand in dien tijd, toen de wetenschap bijna niet bestond, veel meer dan een Stanley zijn moest om uit Zuid-Nederland een' tocht naar de gewesten der Friezen te ondernemen. Men kon den loop der rivieren volgen en zijn' weg over het water nemen, dat is zoo, maar als men ergens landde, was men in bosch of moeras waar geen weg te vinden was. Moeielijk is het om eenige zekerheid van de geschiedenis dezer landen van ongeveer honderd tot zeven- of achthonderd jaar na Christus te verkrijgen, doch die moeielijkheid wordt bijna onmogelijkheid door onze onbekendheid met den bodem des lands. Professor P. J. Blok zegt in zijn eerste deel van 'Geschiedenis van het Nederlandsche volk'; in een opstelletje bij de drie kaarten in dat werk: 'Wat men ook moge beweren, het staat vast dat wij van de geologische gedaante, (d. i. toestand van den bodem), van onze streken in de tijden vóór de dertiende eeuw slechts zeer weinig weten, zóó weinig, dat alle kaarten van den toestand onzer gewesten vóór die eeuw gezegd kunnen worden op louter verbeelding te berusten. '

Zooals we nu weten waren het vooral de volken, die ten Zuiden van ons land woonden, welke zich veel aan het Christendom lieten gelegen liggen. Ten opzichte van de Romeinen woonden die vol-

ken ten Noorden, want ze waren de Franken, over welke menschen we reeds met een paar woorden in het eerste tijdvak spraken.

In het eerst waren de Franken dienaars van Wodan en pas met de regeering van Koning Chlodwig of Clovis zou hierin verandering komen. Het rijk van dien Clovis was niet zoo heel groot en bevatte, behalve het tegenwoordige België, het Noordelijke deel van Gallië of Frankrijk en het Zuidelijke deel van ons land. Maar Clovis was een man, die zijn gebied door oorlog naar alle kanten uilbreidde, en hij onderscheidde zich van alle Franken door heldenmoed en geslepenheid. Deze machtige oorlogsman nu was gehuwd met eene Christin, eene zekere Prinses Chlotilde. Deze stelde alle pogingen in het werk om haar' Gemaal tot het Christendom te bekeeren, maar alles was vergeefsch. Clovis liet Chlotilde preeken en bemoeide zich alleen met oorlogvoeren.

Maar wat gebeurde ?

Niet alle volken vonden het goed, dat Koning Clovis zulk eene macht kreeg. Onder dezen waren de Alemannen de voornaamsten, en zij besloten dien albedwinger eens geducht de les te lezen. Met een groot leger trokken ze over den Rijn en vielen in Clovis' rijk. Clovis wachtte hen niet af, doch trok hen te gemoet en bij Keulen kwam het tot een veldslag, waarbij het aanvankelijk zich niet best voor Clovis liet aanzien. Hij vreesde werkelijk verslagen te worden, en die vrees deed hem uitroepen: 'God van Chlotilde, als Gij mij de overwinning geeft, dan word ik Christen en laat ik mij doopen!'

Weldra keerde de kans en, Clovis overwon. De Alemannen werden geheel verslagen en verstrooid.

Nu het gevaar geweken was, vergat Clovis zijne belofte, althans hij bleef lang weifelen, wat te doen. Ten laatste evenwel liet hij zich door den Aartsbisschop van Rheims overhalen om zich te laten doopen. Toen dit geschied was, werd hij door dien hoogen Geestelijke tot Christen-koning gezalfd. Men zegt dat drieduizend der zijnen zich mede lieten doopen. Onder Clovis' opvolgers werden alle Franken Christenen.

We weten evenwel, dat die Franken gedurig met hunne naburen, de Friezen, overhoop lagen. Nu werden van den Frankischen kant door Christen-predikers pogingen aangewend om in Friesland het Evangelie te prediken, maar de Friezen meenden van hun' kant dat ze bij het aannemen van den Christelijken godsdienst ook gevaar liepen van onder de macht der Franken te komen. En zóó-

veel waarde hechtten ze nu niet aan dien nieuwen godsdienst, dat ze hiervoor hunne vrijheid ten offer wilden brengen.

Eén der opvolgers van Clovis was Dagobert, die Utrecht veroverde en daar eene Christen-kapel stichtte. De Friezen hadden de eerste Christenkerk in ons land dus dicht genoeg bij om wat van die Leer te weten te komen. Misschien ook had Dagobert er wel op gerekend, dat de Friezen vanzelf wel tot de Kruisleer zouden overgaan, als ze die maar eerst van nabij leerden kennen. Maar Dagobert had zich misrekend; want nauwelijks was hij weg, of de Friezen, aangehitst door hunne Priesters, verjoegen de Franken en verbrandden de kerk, en Dagobert schijnt niet bij machte geweest te zijn, de kerkverbranders te straffen.

Er moest dus wat anders gebeuren om den Christelijken godsdienst onder de Friezen te brengen; want van Frankische zijde schenen die pogingen nooit te zullen gelukken. De Friezen weigerden halsstarrig zich door dat nieuwe licht te laten beschijnen. Wij moeten hun dat evenwel niet kwalijk duiden; want waar dat licht dan moest ontstoken worden door mannen, als de Franken, die in woestheid voor de Friezen niet onderdeden, en die daarenboven nog zeer trouweloos waren, daar kon het niet anders, of men moest dat geprezen licht van liefde en vrede niet vertrouwen.

Zouden wij in onzen tijd anders handelen?

II.

MANNEN VAN HET KRUIS.

Bijna vijftig jaren nadat Dagobert bij Utrecht de eerste kerkgezicht had, kwam te Medemblik, waar de Friesche Koning Adgil zijne verblijfplaats scheen te hebben, een schip uit de Angelsaksische landen, het tegenwoordige Engeland, aan. Die Angelsaksen waren voor de Friezen geene vreemdelingen. Omstreeks 450 hadden de Friezen met de Angelen en Saksen, onder aanvoering van Hengist en Horsa, een’ inval in Brittannië gedaan en zich daar gevestigd. Natuurlijk namen zij taal, godsdienst, zeden en gewoonten naar het nieuwe rijk mede. Nog altijd is dat waar te nemen, als men de Engelsche taal met de Friesche vergelijkt. Maar bleven de Friezen aan Wodan getrouw, de Angelsaksen of Britsche Friezen waren vrij vroeg belijders van den Christelijken godsdienst.

En wat bevatte nu dat schip der Angelsaksen ?

Geene koop- of handelswaar, en alleen een voornaam man, die, met een klein gevolg, eene reis naar Rome wilde maken.

Die man was Wilfried, Bisschop van York. Hij was met zijn' Koning Alfred in onmin geraakt, en daarom verbande de Koning hem, en de verdreven Bisschop zag geen' anderen uitweg om in zijne waardigheid hersteld te worden, dan rechtstreeks naar Rome te gaan om daar zijne zaak voor den Paus te bepleiten. Nu kwam hij te Medemblik aan om zijne reis over land te vervolgen.

Maar er stond hem wat in den weg om die reis over land te doen, en dat was het gevaar, dat hem dreigde van de zijde der Franken; want ook bij dit volk had hij heftige vijanden.

Koning Adgil nu schijnt een vrij vredelievend man geweest te zijn. Hij ontving den verdreven Bisschop aan zijn Hof, beloofde hem bescherming en gaf hem zelfs verlof, om gedurende zijn verblijf in, en zijne reis door Friesland, het Evangelie te verkondigen.

Bisschop Wilfried moet een zeer goed redenaar geweest zijn want hoe kort, althans betrekkelijk kort, hij ook in Friesland vertoefde, toch lieten duizenden Wodans-dienaars zich doopen, zoodat hij naar Rome kon gaan in de blijde overtuiging, dat hij in éé'n jaar meer gedaan had dan de Franken in eeuwen.

Hadde hij nog eens een jaar later alweer den terugweg over Friesland genomen, dan zou hij gezien hebben, dat er van de duizenden bekeerlingen maar enkelen meer over waren.

Hoe dat zoo kwam ?

Koning Adgil was gestorven en opgevolgd door zijn' zoon Radboud, die een Franken-hater was, als niemand erger. Bovendien vertrouwde hij die zaak van het Christendom niet, al was het ook, dat de Franken het niet onder zijne Friezen gebracht hadden. Hij meende zoo, dat er vooral twee zaken waren, welke zijne Friezen van de Franken scheidde. Die twee zaken waren volkshaat en verschil van geloof. Werd dat verschil van geloof nu uit den weg geruimd, dan liep men gevaar, dat de volkshaat ook verdwijnen zou, en dat nu wilde Radboud niet. Vandaar, dat hij alles deed, wat hij kon, om den voortgang van het Christendom te belemmeren, en zij, die al Christenen waren, het leven onaangenaam te maken. Dat stond dien Christen-Friezen niet aan en even gemakkelijk, als ze zich hadden laten doopen, keerden ze nu weder tot den Wodans-dienst terug.

Twintig jaren later kwam een andere Angelsaks hier te lande,

en deze, niet op reis naar Rome zijnde, begon in de landen, die onmiddellijk aan Friesland grensden, ja, waarschijnlijk wel tot het gebied der Friesche Koningen behoorden, het Evangelie te verkondigen. Hij heette Willebrord en was een man vol geloofsijver, heldenmoed en volharding. Toen hij in de nabijheid van Utrecht kwam, vond hij daar geen spoor meer van den Christelijken godsdienst, en Willebrord begreep zeer goed, dat hij tegenover zulke koppige tegenstanders met het woord niet alles kon doen. Hij riep nu de hulp in van den machtigen Pepijn van Herstal, die zooveel als Voogd was over den jongen Koning der Oost-Franken. Pepijn zeide hem die hulp toe, en terwijl deze, op krijgsmans-manier, het Friesche hoofd ging breken, reisde Willebrord naar Rome waar hij tot Aarts-Bisschop der Friezen benoemd werd. Willebrord keerde hierop naar de Rijnmonden terug en zette het bekeerings-werk met ijver voort. Hij bouwde te Utrecht weer eene kerk en, bevreesd voor Pepijn, lieten de Friezen die kerk nu met vrede. Maar toen Pepijn gestorven was, vernielden de Friezen andermaal alle Christelijke stichtingen en Willebrord was zelfs genoodzaakt te vluchten. De plunderaars hadden evenwel er niet op gerekend, dat Pepijn een’ zoon Karel had, die de voetstappen zijns Vaders geheel drukte. Deze Karel heet in de geschiedenis 'Karei Martel, ' dat wil zeggen: ' Karel de Hamer.' Dien bijnaam kreeg hij door zijne onverschrokken daden, en Radboud ondervond in de eerste plaats de kracht van die Frankische vuist. Hij werd geheel verslagen en moest toestaan, dat Willebrord en de zijnen onder de Friezen het Evangelie verkondigden. Men zegt ook, dat één der volgelingen van Willebrord, een zekere Bisschop Wolfram, het zóó ver kreeg, dat Radboud besloot, óók Christen te worden. Daartoe moest hij gedoopt worden, en in dien tijd bestond de doop in een driemaal onder water dompelen in eene groote steenen doopvont.

Op het oogenblik nu dat Radboud gereed stond, dien doop te ondergaan, en hij al met één been in de vont stond, bedacht hij wat en vroeg onverwachts: 'En kom ik nu, als ik gedoopt ben, in den Hemel?'

Bisschop Wolfram, die in deze vraag geene enkele kwade bedoeling zag, antwoordde: 'Ongetwijfeld!'

Radboud had echter nog meer te vragen.

'En zijn al mijne bloedverwanten daar ook?' vroeg hij.

'Neen, die zijn daar niet,' antwoordde de Bisschop. 'Alleen gedoopte Christenen kunnen in den Hemel komen.'

Thans trok Koning Radboud zijn been uit de vont en sprak: 'Dan weiger ik gedoopt te worden. Als ik dood ben, wensch ik bij de mijnen te zijn.'

Of dit een verzonnen verhaal is? Het kan wel zoo zijn. Maar gebeurd of niet gebeurd, het is een verhaal in den geest van dien tijd. Ge begrijpt levendig, dat men om iets te waardeeren, het van alle kanten moet hebben leeren kennen. En dat is niet het minst het geval met den godsdienst; men leert een' nieuwen godsdienst zoo maar niet in een paar dagen en zonder er goed onderwijs in ontvangen te hebben, waardeeren. Ongetwijfeld geloofde Radboud: ' Blijf ik Wodan getrouw, dan kom ik na mijn' dood in Walhalla. Neem ik den God der Franken aan, dan kom ik in den Hemel. In beide gevallen ben ik dan gelukkig; maar ik ben liever gelukkig onder bloedverwanten en vrienden, dan onder menschen, die ik niet ken en die ik eigenlijk haat.'

Na den dood van Radboud kwamen de Friezen, onder Poppo, alweer in opstand tegen de Franken, doch Karel Martel leefde nog en deze versloeg de opstandelingen zóó, dat ze zich opnieuw moesten onderwerpen.

Terwijl Willebrord hier zoo vol ijver het Christendom predikte, kreeg hij hulp in een' kloosterbroeder Winfried geheeten. Deze was ook een Angelsaks en een even groot ijveraar als Willebrord. Onder den naam van Bonifacius, dat is 'Weldoener', staat deze Christenzendeling meer bekend. Na eerst reeds onder de Friezen met voordeel gepredikt te hebben, vereenigde hij zich met Willebrord. Drie jaren werkten deze mannen samen en Willebrord meende, dat niemand dan Bonifacius beter in staat was, hem als Aartsbisschop op te volgen. Bonifacius weigerde evenwel en ging nu onder de Duitschers het Evangelie prediken. Hij deed dit met zulk een' goeden uitslag, dat de Paus hem tot Aartsbisschop van Mainz ver-

hief, en dat de geschiedschrijvers hem den bijnaam van 'Apostel der Duitschers' gaven. Toen Willebrord gestorven was, reisde Bonifacius naar Utrecht om daar zekeren Gregorius als 'Herder' of 'Pastoor' der Utrechtsche kerk te bevestigen. Met dezen opvolger van Willebrord stond Bonifacius dus op goeden voet. Zelfs toen hij tweeënzeventig jaar oud was, deed hij nog eene reis naar zijn’ vriend, doch het zou zijne laatste reis zijn. Op de hoogte van Dokkum gekomen, werd hij door eene bende, Heidensche Friezen, in 755 aangevallen. Zijne volgelingen wilden hem verdedigen, doch Bonifacius beval dat niet te doen. Evenals zijn Heer en Meester voor Wiens leer hij zoo geijverd, en stellig ook veel geleden had, wilde hij geen geweld tegenover geweld stellen. Het gevolg was, dat hij met meer dan vijftig der zijnen, denkelijk alleen uit roofzucht, gedood werd. Na dezen Bonifacius lezen we nog van twee Angelsaksen, Markhelm en Libuïnus, die hier het Evangelie verkondigden, doch het was er verre af, dat al de bewoners dezer landen nu Christenen geworden waren. Toch zal het u duidelijker geworden zijn, dat Nederland aan die mannen, die van over zee kwamen, veel te danken heeft. Hun werk was niet alleen moeielijk en gevaarlijk, maar ook dikwijls ondankbaar. We hebben dat bij Wilfried gezien. Stellig moeten zij mannen geweest zijn vol geloof en vol geloofsmoed, om in een woest land vol moerassen en wildernissen en bewoond door een volk, dat ruw en onbeschaafd was en den oorlog boven alles beminde, een’ anderen God te prediken dan Wodan, wiens dienst door de slimme Heiden-priesters zoo geheel ingericht was naar de zinnen van het volk. Lezen we nu van Pepijn van Herstal en Karel Martel, dat ze als kloeke oorlogshelden den dood trotseerden om een koppig volk te onderwerpen, er was iets meer dan krijgsmansmoed noodig om bijvoorbeeld, evenals Willebrord op het eiland Walcheren deed, een afgodsbeeld te vernielen, en dat, zoo goed als ongewapend en slechts van weinig getrouwen vergezeld, in het bij zijn van een’ woesten hoop, die in dat beeld zijn’ God zag.

Jammer maar dat de Heidensche bewoners niet genoeg naar deze Christenpredikers luisterden, en dat ze niet gewillig bogen voor de mannen van het Kruis, om het later gedwongen te doen voor de mannen van het Zwaard.

III.
EEN MAN VAN HET ZWAARD.

Wij hebben u reeds wat verteld van Pepijn van Herstal en van Karel Martel, en misschien hebt ge wel gedacht, dat deze twee Koningen der Franken waren. Dit was toch zoo niet. Het Frankische rijk werd zoogenaamd geregeerd door Koningen uit de familie van Clovis. In het eerst waren deze Koningen heel wat mans. Op eigen handje sloegen ze dood, zetten broeders en zusters, soms wel Moeders gevangen, of brachten die ook wel om het leven. Zonder den raad van iemand aan te nemen, of van iemand de wet te ontvangen, gaven zij raad en stelden zij iedereen de wet, en als er waren, die niet veel lust hadden om naar de pijpen van die bazen te dansen, welnu, dan hadden ze nog krijgslieden genoeg om die lieden te dwingen. Maar op het laatst begonnen die Koningen te denken, dat zij al heel wat voor het welzijn van het land deden, als ze eenvoudig den titel van Koning aannamen, de voordeelen eraan verbonden in den zak staken, en voor het overige zoo prettig leefden, als ze maar konden. Regeeren en oorlogvoeren kon een ander wel voor hen doen.

Geschreven wetten bestonden niet; de wil des Konings was de wet, en wat ze deden of lieten, hing geheel van de grillen van dien wil af.

Reeds onder de regeering van Koning Dagobert, die meest alles nog zelf deed, kwam aan zijn Hof een zeker Edelman, die Pepijn van Landen heette. Die Edelman kreeg van den Koning de betrekking van 'Major domus', dat zijn twee woorden, die zoo ongeveer 'Huishofmeester' beteekenen. Het was dus eene betrekking, die nog al heel wat beneden die van Koning stond; maar wat klein is, kan groot worden. Dit was ook het geval met die Huishofmeesters, die op het laatst meer te zeggen hadden dan de man, die zoogenaamd regeerde en Koning heette.

Zulk een Major domus was Pepijn van Herstal, en na hem werd zijn zoon Karel Martel het ook. De Huishofmeesters waren het, die regeerden; de Koningen deden zoo goed als niets.

Karel Martel nu had twee zoons. De een heette Karloman en de ander Pepijn, en toen Karel in 741 stierf, erfden deze beide zoons het Hofmeierschap. Inplaats van Huishofmeester worden die mannen ook wel 'Hofmeier' genoemd. Karloman, die een zeer zacht-

aardig mensch schijnt geweest te zijn, was niet op die macht en grootheid gesteld en werd in 746 een Benedictijner monnik, zoodat zijn broeder het rijk alleen had.

Er is een spreekwoord en dat luidt: 'klein, maar dapper.' Of het al bekend was ten tijde van dezen Pepijn, dat weet ik niet, maar dat is stellig waar, dat het op hem kon toegepast worden. Hij was zoo klein, dat hij in de geschiedenis den naam van 'Pepijn den Korten' gekregen heeft. En wat hij zoo al deed?

Nadat hij vijf jaar lang heel alleen het Hofmeierschap bekleed had, scheen hij te begrijpen, dat zijn Meester, Koning Childerik, een buitengewoon groote sukkel was, zoodat het volk hem niet ten onrechte den bijnaam van 'den Onnoozelenen' gaf. Nu scheen Pepijn de Korte verder te redeneeren, dat zulk een onnoozel man eigenlijk veel meer op zijn gemak zou zijn, als hij in een klooster ging en monnik werd, dan wanneer hij Koning bleef. Die redeneering hield hij niet voor zichzelven, maar maakte er eenigen zijner bestevrienden mede bekend. Dezen gaven hem gelijk en hadden er niets tegen, als Koning Childerik, willens of onwillens, in een klooster gebracht werd. Pepijn aarzelde niet lang en de onnoo- zele Koning werd door zijn' eigen Hofmeier gedwongen om in 752 monnik te worden.

De Franken, die den moedigen Pepijn hoog vereerden, wisten het zoover te brengen, dat Paus Zacharias er geen bezwaar in vond om den gewezen Hofmeier door Bonifacius tot Koning der Franken te zalven. Dit geschiedde een jaar nadat Childerik monnik geworden was. Pepijn noemde zich 'Rex dei gratia' dat is: 'Koning bij de gratie Gods,' toen Paus Stephanus II, die zijne hulp tegen de woeste Longobarden noodig had, hem nog eens plechtig in zijn Koningschap bevestigde. De Paus had niet te vergeefs op de hulp van Pepijn gehoopt; want met een groot leger trok deze de Alpen

Koning Childerik wordt de kruin geschoren.

over en versloeg de Longobarden zóó, dat ze gedwongen waren hem den vrede af te smeeken. Maar nauwelijks was Pepijn met zijn leger afgetrokken, of de Longobarden vielen Rome opnieuw aan, waarop Pepijn nogmaals met een leger naar Italie ging en de ruwe vijanden van den 'Heiligen Stoel' andermaal versloeg. Zoo voerde Pepijn steeds roemrijke en voor de uitgestrektheid van zijn gebied voordeelige oorlogen, tot hij in 768 stierf. Hij liet óók twee zonen na; de een heette Karloman en de ander Karel. Het gebied werd onder deze twee verdeeld, doch toen Karloman drie jaren later stierf, vergat Karel, dat zijne neven toch eenig recht hadden op het gebied van hun’ overleden Vader, en hij eigende het zichzelven toe. Zoo was dus het Frankische rijk weer een geheel geworden, en de Vorst, die er tot 814, dus zes en veertig jaar, over regeerde, is de man, dien ik in het opschrift van dit verhaal 'Een Man van het Zwaard' noemde. In de geschiedenis staat hij evenwel niet onder dien naam bekend en heet hij 'Karel de Groote.'

'De Groote.'

Waarom Karel de Groote ? Heeft hij dien naam nu werkelijk verdiend, of werd deze hem door vleiers gegeven?

De vraag is heel eenvoudig, maar het antwoord is niet zoo heel gemakkelijk te geven. Waar we dit goed zouden willen doen, zouden we ons geheel moeten kunnen verplaatsen in den tijd waarin Karel de Groote leefde. De mensch in armoede, gebrek en lijden grootgebracht, heeft een heel ander begrip omtrent het mijn en dijn, hij beziet dezelfde zaken met een heel ander oog en hij gevoelt heel anders dan iemand, die in rijkdom, weelde en vroolijkheid grootgebracht is, hoewel ze misschien samen op denzelfden dag geboren zijn en nimmer hunne geboorteplaats verlaten hebben. Die twee menschen staan dikwijls over elkanders daden verstomd en vragen: 'Hoe is het mogelijk, dat iemand zóó kan doen?' — En wanneer nu wij dezen machtigen Vorst, die meer dan duizend jaar geleden leefde, wreede oorlogen zien voeren, den Christelijken godsdienst met het zwaard zien prediken na zich eerst meester gemaakt te hebben van den troon zijner neven, dan kunnen wij hem onmogelijk 'groot' noemen, als we hem meten met den maatstaf dien de tegenwoordige zeden, gewoonten en beschaving ons in de hand geven. Karel de Groote moet vergeleken worden met de mannen van zijn’ eigen tijd en gemeten met den maatstaf, die geijkt is door de toenmalige zeden, gewoonten en beschaving. Men noemt dat: 'iemand plaatsen in de lijst van zijn’ tijd', en wil men billijk

zijn in zijne beoordeeling, dan moet men Karel daarin ook plaatsen.

De vele oorlogen, die men in dien tijd voerde, leidden er toe, om de menschen verbazend ruw te maken. Het Christendom had nog een' hevigen strijd te voeren met het Heidendom.

Waren sommige Heidenen reeds halve Christenen, tal van Christenen waren nog halve Heidenen.

Maar onverschillig wat men was, het geloof der oude Germanen, dat oorlogvoeren het edelste en schoonste handwerk was, heerschte nog in al zijne geduchte kracht, zelfs bij de Christenen.

Van de Romeinsche beschaving was zoo goed als niets over gebleven, en lezen of schrijven, bijna geen mensch, die er zich mede bemoeide. Voor de werken des vredes, die de harten der menschen tot zachtheid stemmen, had men geen' tijd. Zij, die zich tot Christenen lieten doopen, deden dat maar al vaak met een staatkundig of baatzuchtig doel, en de warme geloofsovertuiging, die een mensch den moed geeft om martelaar te worden, was gewoonlijk verre te zoeken. Dat mannen het huwelijk niet als een heilig verbond beschouwden, dat gebeurde zóó algemeen, dat men er geene schande in zag. Karel de Groote zelf gaf herhaalde malen het voorbeeld, en hij begon bijna zijne regeering met zijne vrouw, die eene dochter van den Koning der Longobarden was, naar haar' Vader terug te zenden en eene andere te nemen.

Dit weinige is reeds genoeg om u te doen begrijpen, dat iemand in die tijden al een bijzonder karakter moet gehad hebben, als hij vele deugden bezat, en daardoor zich van al zijne tijdgenooten onderscheidde.

Een van zijne eerste oorlogen moest hij voeren tegen den Koning der Longobarden. wiens eene dochter getronwd was geweest met Karloman en wiens andere dochter de vrouw van Karel was. Maar dat Karel zijne vrouw naar haar' Vader terug zond, vond deze zoo beleedigend, dat hij een' oorlog met hem aanging. Die oorlog eindigde in het voordeel van Karel.

In het geheel heeft Karel de Groote, zoo berekent men, niet minder dan drieenvijftig krijgstochten bijgewoond. In de meeste gevallen stond hij zelf aan het hoofd van het leger, en gewoonlijk keerde hij als overwinnaar weder.

Onder de volken, die het hem zeer lastig maakten, moeten zeker in de eerste plaats de Saksen geteld worden. Niet minder dan achttien keeren was hij genoodzaakt tegen hen tevelde te trekken. Bij eene overwinning of onderwerping kon hij, altijd met het oog op onze tegenwoordige zeden, wel eens barbaarsch te werk gaan.

Zoo liet hij, zegt men, in 782 te Verden niet minder dan vijfenveertighonderd Saksen ter dood brengen. Ik heb altijd dat getal verschrikkelijk gevonden en wel eens gewaagd eraan te twijfelen, omdat het eene gewoonte is akelige dingen nog veel erger voor te stellen dan ze geweest zijn. Men denke maar eens aan de schromelijke overdrijving van het aantal slachtoffers der Inquisitie in ons land onder Karel V's regeering, waarover we het later hebben zullen, en als men daaraan toch blijft gelooven, dan herinnere men zich maar een ongeluk uit den laatsten tijd, bijvoorbeeld van het dynamiet-schip te Santander. Het ongeluk was verschrikkelijk, maar de eerste opgave van het aantal dooden was meer dan tweemaal te groot. Zóó iets gebeurt nog in onzen tijd waar zoovele geleerde menschen de pen voeren. Wat moeten we nu denken van een' tijd, als dien van Karel den Grooten, als er ongeluksgetallen genoemd worden? Bovendien, het beste handschrift van de geschiedenis van dien Saksentocht is een verhaal vol verwarring, en Professor Blok oppert het vermoeden of 4500 niet 45 geweest is. Ook geleerde Duitsche schrijvers hellen tot die meening over. Bekend is het, dat Karel heel andere straffen ook wist toe te passen. Zoo liet hij tweemaal een derde deel der Saksen naar de binnenste plaatsen van zijn rijk verbannen ten einde hen als gijzelaars te kunnen behandelen, als de Saksen het waagden op nieuw op te staan. Misschien was het tegenwoordige dorp Sassenheim wel zulk eene woonplaats van Saksische gijzelaars.

De Hertog der Saksen, Wittuchint geheeten, liet zich ten slotte doopen, doch welk een Christen hij werd, zal ik u wel niet behoeven te zeggen.

Wittuchint onderwerept zich aan Karel den Grooten.

De oorzaak van dien bloedigen oorlog zat vooral in Karel, die besloten had, het Christendom niet alleen door Christenpredikers, maar ook door wapengeweld uit te breiden. Ongetwijfeld meende hij, dat hij, zóó handelend, ter eere van God werkzaam was. Zijn streven om het Christendom door overmacht van wapenen onder de Heidenen te verbreiden, heeft hem gemaakt tot den eersten Kruisvaarder, die evenwel niet verder ging dan Europa, doch daarin al meer te doen vond dan hij doen kon.

Heel het tegenwoordige Frankrijk, Belgie en Nederland, Duitschland tot aan de Elbe en de Raab, Italie tot den Tiber, heel Zwitserland en Spanje tot aan den Ebro vormden zijn rijk, dat groot genoeg was om hem den titel van Keizer te doen verwerven. Tot die waardigheid werd hij in het jaar 800 door Paus Leo III gekroond. Op de puinhoopen van een Heidensch Keizerrijk was een Christelijk verrezen en de man, die het verrijzen deed, moest meer dan een overweldiger zijn.

In de landen, die hij veroverde, liet hij de wetten, waarnaar het volk geregeerd werd, bestaan. Hij eigende zich alleen de eigendommen der verdreven Vorsten en Grooten toe. Om het land beter volgens de wetten te regeeren, liet hij deze opschrijven, en een gevolg hiervan was, dat de aanzienlijke mannen meer en meer begonnen in te zien, dat lezen en schrijven noodzakelijk waren. Daarom liet Karel ook op verscheidene plaatsen scholen oprichten met de hoofdbedoeling er eene goede opleiding te geven aan aanstaande Geestelijken. Wanneer deze dan later op hunne standplaatsen aankwamen, konden ze op hunne beurt scholen stichten en daar onderwijs geven. Ten opzichte van de volksontwikkeling door onderwijs in godsdienst en wetenschap heeft Karel buitengewoon veel goeds gedaan. Tot groote verbazing zeker van de Frankische Grooten bewoog Karel zich in dagen van vrede het liefst onder Geestelijken, geleerden en kunstenaars, en bestudeerde hij liever kunsten en wetenschappen dan dat hij zich vermaakte met allerlei wapenspelen of ruwe feestgelagen. Bekend is het, dat hij het Latijn evengoed sprak als zijne moedertaal, het Frankisch, en dat hij zelfs het Grieksch verstaan kon. Om zijn eigen volk een voorbeeld te geven, leerde hij van zekeren Petrus van Pisa niet alleen schrijven, maar ook de Latijnsche taal zuiver lezen en schrijven volgens de regels der taalkunde. Met Alcuin, een’ anderen geleerde, las hij allerlei letterkundige werken of beoefende hij de sterrenkunde en op zijn bevel verzamelde Einhard, of een ander geleerde, de bestaande Ger-

Karel de Groote tot Keizer gekroond.

maansche en Frankische heldenzangen. Door zijn toedoen had er op het gebied van kunsten en wetenschappen eene groote verandering plaats. Waren deze in de voorgaande ruwe eeuwen zoo goed als geheel verdwenen, hij bracht ze weder te voorschijn en deed ze herleven. Hij was daardoor de Vader van de 'Renaissance', dat is 'wedergeboorte' van kunsten en wetenschappen. Waar Karel geen' oorlog voerde, wist hij de welvaart te bevorderen door

land- en waterwegen voor den handel aan te leggen. Hij verbeterde de munt en hij deed zelfs pogingen, om eenheid te brengen in maten en gewichten. Ge weet, dat die eenheid er nog niet geheel is, al hebben vele volken het Metrieke stelsel aangenomen. Ook aan den landbouw liet hij zich veel gelegen liggen, en op zijne eigene talrijke bouwhoeven liet hij met andere en betere gereedschappen werken: hij zorgde voor betere verzorging en zaaide en oogstte anders dan men tot hiertoe gewoon was. De boeren zagen dat in het eerst bedaard aan en waren niet van plan hem na te volgen: maar toen zij tot de ontdekking kwamen, dat men op die nieuwe manier betere vruchten en rijker oogsten kreeg, waren ze zóó niet, of de een na den ander volgde het goede voorbeeld.

Om de fabrieken in zijn land te beschermen en te doen bloeien, gebruikte hij bij voorkeur alleen dat, wat zijn eigen land opleverde. Zoo droeg hij meestal kleederen van Friesch laken, en als hij vreemden Vorsten een geschenk gaf, was er gewoonlijk Friesch laken, dat zeer sterk geweven was, bij. Daardoor kwarn het Friesche product heinde en ver in bekendheid en verheugden de fabrikanten zich in een’ grooten afzet.

Den handel van steden, aan de rivieren of zeeën gelegen, bevorderde hij met alle macht. Die handel had reeds vroeger bestaan, maar was op vele plaatsen te niet gegaan, en het gevolg hiervan was dat tal van steden nu weer tot een’ bloei en eene welvaart kwamen, welke vroegeren bloei en vroegere welvaart ver achter zich lieten. In vroomheid en een’ eenvoudigen levenswandel ging hij alien voor en nu moge men beweren dat hij den godsdienst slechts omhing als een politiek kleed, dit te bewijzen zou zoo goed als onmogelijk zijn.

Behalve dat Karel te Nijmegen een paleis had, waar hij vaak de Paaschdagen doorbracht, en behalve dat hij ook gedwongen was geweest, de Friezen met geweld te onderwerpen, lezen we van Karels daden in ons land al heel weinig.

Dat was in het belang der bewoners, die, ver van het tooneel des oorlogs, de handen gebruiken konden om de akkers te bebouwen, de velden te verbeteren, wegen en vaarten aan te leggen, schepen te timmeren, handel te drijven en voorwerpen van nijverheid te maken. Zoo werd ons land toen reeds een der rijkste landen van het Frankische keizerrijk. En met die toenemende welvaart werden de zeden ook verzacht. De Germaansche ruwheid kwam meer en meer op den achtergrond, en ook de tegenzin om

in besloten plaatsen te leven was verdwenen. Ook ons land telde toen reeds enkele, zeer welvarende steden, die de stapelplaatsen waren voor den zee- en landhandel.

En dat hier welvaart heerschte, ondervonden de bewoners dezer landen reeds tot hun nadeel in het jaar 81 0, dus nog gedurende het leven van den grooten en machtigen Karel.

Zeeroovers, uit het Noorden van ons werelddeel, kwamen Friesland een bezoek brengen, en ze zouden dat stellig niet gedaan hebben, als er niet wat te halen viel. Over die zeeroovers zullen we het straks hebben; ik spreek er hier maar even over om aan tetoonen, dat al de invallen van die zeeroovers, Denen of Noormannen geheeten, juist bewijzen, dat hier welvaart heerschte. Maar ik spreek er ook nog om eene andere reden over. Die roovers-inval zegt ons ook, dat Karel de Groote in 810 de gevreesde man niet meer was van eenige jaren vroeger. Karel werd oud en zwak en — zijn gebied was niet alleen veel te groot, maar was ook geen aaneengesloten geheel, wat onmogelijk was, waar hij in elk veroverd land de bestaande wetten van kracht liet. Wel liet hij elke nieuw veroverde landstreek volgens hare eigene wetten door een' van zijne dapperste en meest vertrouwde Legerhoofden regeeren, maar dit bracht toch niet de noodige eenheid tot stand. Die Legerhoofden mochten nu ook al zorg dragen, dat de verdreven Vorsten de regeering weer niet in handen kregen, ze gevoelden echter door hunne aanstelling, dat ze in het oog van den Keizer veel waard waren en dat hij hen noodig had. Vandaar was het dan ook dat ze zich nog al wat lieten voorstaan en moeielijk dulden konden, dat de Keizer door hun nieuwe gunsten te bewijzen, dat niet voortdurend toonde. De Keizer scheen dat zelf ook te gevoelen, want het land, dat ze in zijn’ naam regeeren moesten, kregen ze dikwijls in vollen eigendom van hem, en ze moesten, in ruil voor het geschenk, hem alleen in den oorlog trouw bijstaan. Kwamen zij evenwel te sterven, dan verviel het geheele land weer aan den Keizer en deze kon het geven aan wien hij wilde. Zij, die dus zulk een land kregen, hadden het slechts in leen en hadden er enkel het vruchtgebruik van. Nu is het duidelijk, dat die plaatsvervangers de teugels van het bewind niet slap lieten hangen en goed uit de oogen keken. Zij hadden voordeel er van; want werden ze beoorloogd, het was tot hunne schade, en werden ze verdreven, dan waren ze alles kwijt. Door dus het land tegen oude en nieuwe vijanden te verdedigen, behartigden zij hunne eigene belangen.

Deze manier van handelen heet het *leenstelsel.*

Hij, de Keizer of Koning, die te leen gaf, heette *Leenheer* en hij, die land te leen kreeg, *Leenman* of *Vazal.* Zooals gezegd is, moest zoo'n Leenman zijn' Leenheer in den oorlog bijstaan, doch voor het overige was hij zoo vrij als een vischje in het water, als hij zich zoo nu en dan maar eens aan het Keizerlijke Hof vertoonde, om daar door woorden of daden te toonen, dat de Keizer zijn meerdere was. Men noemde dit *hulde-doen.*

Was zulk een Leenman ook aanvoerder van een leger, dan heette hij *Hertog,* doch was hij alleen Regent en moest hij slechts zorgen, dat de wetten nageleefd werden, dan heette hij *Graaf.* Langzamerhand kwam het er evenwel toe, dat de Graven al even veel ten oorlog gingen als de Hertogen, en hoewel de Hertogsrang boven den Gravenrang stond, gebeurde het niet zelden, dat de lagere in rang machtiger was dan de hoogere.

En wat deden later nu de *Leenmannen?* Wel, toen ze het zoover gekregen hadden, dat de Keizer het leen erfelijk in hunne familie deed zijn, of toen ze, onder zwakke Vorsten begonnen waren, zich om hun' Leenheer, of bitter weinig, of in het geheel niet te bekommeren, gaven zij op hunne beurt alweer land te leen aan Edelen, die onder hen stonden. Zoo werden ze van *Leenman* óók *Leenheer*. Om zich nu evenwel van die lagere leenmannen te onderscheiden, noemden zij zich *Kroonvazallen.*

En beneden den *Leenheer,* den *Kroonvazal*, den *Leenman*, den *Geestelijke* en den *Vrije*, woelde en werkte een volk, dat niets te zeggen of in te brengen had. Dat waren de *Lijfeigenen*, die een treurig lot hadden. Evenals een boom tot het land behoort, waarop hij gegroeid is, zoo behoorde de lijfeigene tot den grond, waarop hij geboren was. Hij behoorde tot de levende have, tot de roerende goederen van zijn' Heer, en deze kon naar welgevallen met hem handelen. De opbrengst van land en weide, van vischnet en gereedschap, was voor zijn' Heer, die zich aan overvloed te buiten ging, als de lijfeigene dikwijls van honger en gebrek stierf. Hij alleen, de onvrije, moest de belastingen opbrengen. Men noemde die belastingen *schot* en *lot.* Natuurlijk hadden al die veranderingen nog niet plaats tijdens Keizer Karels leven, doch een deel ervan toch wel, en na zijn' dood volgde het overige. Deze toestand bleef meer dan drie eeuwen bestaan vóór er eenige noemenswaardige verandering in kwam.

Natuurlijk valt er van het *leenstelsel* nog veel meer te vertellen,

doch wilde ik alles duidelijk rnaken, dan zou ik moeten spreken over allodium, beneficium, feuda, enz., en dat gaat minder gemakkelijk zonder vreemde woorden te gebruiken. De hoofdzaak van het leenstelsel deelde ik u evenwel mede.

Die soort van regeering gaf echter onzen Karel den Grooten volstrekt geene zekerheid voor de volledige instandhouding zijner heerschappij, toen hij oud werd, en niet alleen minder gevreesd door zijne vijanden, maar ook minder ontzien door zijne Leenmannen.

Maar, hoe oud en hoe verzwakt ook, toch deed Karel nog buitengewoon veel. Hij was als heerscher geboren en zou als heerscher sterven. Het was evenwel voor zijn Rijk niet zoozeer de vraag of hijzelf bij machte was bijeen te houden, wat hij bijeen gebracht had. Hij kon dat wel, maar de groote vraag was, zouden de opvolgers van den machtigen Vorst kunnen doen, wat hij deed. Daarop kwam alles aan.

Karel de Groote stierf in 814 te Aken, waar hij ook begraven werd, vereerd door tijdgenoot en nageslacht. Professor Blok noemt hem zonder aarzelen 'de schepper eener nieuwe wereld; het voorbeeld van den tot rust gekomen Germaan', en hij eindigt zijne beschouwing over dezen Vorst met de warme waardeering: 'En hij verdient die vereering. Hij is de machtige sluitsteen van een gebouw, opgericht door het roemrijke Frankenvolk, een der machtigste stammen, die hun’ naam in de geschiedenis hebben doen weerklinken.'

Karel de Groote werd opgevolgd door zijn’ eenig overgebleven zoon Lodewijk, doch eer we over dezen Vorst, die in de geschiedenis den bijnaam van 'den Vromen' of 'den Goeden' draagt, gaan spreken, zal het niet kwaad zijn, eerst eens te vertellen, waarvan de Vorsten toen leefden.

Van eene rijks-schatkist waarin al de belastingen kwamen, was geene sprake. De Koning of Keizer kon dus uit die schatkist niet betaald worden. Evenmin werden de verschillendc Ambtenaren en Legerhoofden daaruit betaald. De inkomsten van den Vorst werden gevonden uit de opbrengst zijner eigendommen, die hij meestal had in den vorm van uitgestrekte landgoederen. Een Koning kon dus tweeërlei land weggeven of beleenen: zijn eigen land, of veroverd land. Op die eigendommen, die veelal tamelijk ver van elkander lagen, liet de Vorst zich kasteelen of paleizen bouwen. Karel de Groote bezat zeker niet minder dan vijftien van die paleizen.

Hij had er te Nijmegen ook één. Wanneer hij nu gedurende eenigen tijd in een paleis gewoond had met zijne geheele hofhouding, en de levensvoorraad raakte daar ten einde, dan werd een ander paleis in eene heel andere streek betrokken, waar men gedurende een paar jaren de opbrengsten van het land, waarin het lag, opgegaard had. Was die voorraad daar ook op, dan ging men weer elders. Zoo kwam het, dat zelfs Karel de Groote geene residence had, waar de zetel der Regeering gevestigd was. Had de een of ander zich jegens den Vorst verdienstelijk gemaakt, dan was er van eene *geldelijke* belooning nooit sprake. Hij kreeg dan een stuk lands in leen zoolang hij leefde, of dadelijk in eigendom.

Van Ministers of Staten-Generaal wist men in die dagen ook niets. De Vorst was onbeperkt Alleenheerscher, doch daar hij de hulp van zijne Rijksgrooten dikwijls noodig had om oorlog te kunken voeren, zoo moest hij hen menigmaal in een en ander ter wille zijn. Die Rijksgrooten toch hadden soms evenveel bezittingen, die ze van hunne Ouders geërfd hadden, als de Vorst. En op die bezittingen waren ze Koningen in het klein.

Hoe zelfs Karel deze machtige Heeren naar de oogen keek, kan blijken uit één enkel voorbeeld. Toen de Paus zijne hulp inriep tegen de Longobarden, liet Karel op een' Rijksdag door hem belegd, al de voornaamste Heeren van zijn land verschijnen om te weten of hij, indien hij de Longobarden ging bestrijden, op hunne hulp kon rekenen, en eerst toen deze Heeren beloofden hem terwille te zijn, kon hij den Paus antwoorden, dat hij hem helpen zou.

Karel hield meestal tweemaal in het jaar Rijksdag en wel één' in de Paasch- en één' in de Kerstweek. Dat op die Rijksdagen Karel meestal zijn' zin kreeg, dat is zoo; maar dat was meer een gevolg van zijne glasheldere voorstellen, van zijn wijs beraad en van zijn persoonlijk overwicht. Evenals Saul, de eerste Koning van Israël een hoofd boven zijn volk uitstak, eveneens stak Karel, die groot, zwaargebouwd en moedig was, boven alle anderen uit. Zijn voorkomen moet zeer schoon en vorstelijk geweest zijn, en wat een goed voorkomen vermag, dat weten we allen. Op dien Rijksdag kwamen ook de voornaamste Geestelijken, doch dezen vergaderden steeds afzonderlijk. Gedurende Karels regeering werden den veertig Rijksdagen gehouden, en als we dat niet veel noemen, moeten we denken aan de drieënvijftig krijgstochten, die hij maakte. In het Land der Saksen, bijvoorbeeld, te midden van de vijanden, kon hij toch die Heeren niet bijeenroepen.

Maar uit hetgeen we hier verteld hebben, volgt ook wat anders. Als Karel eens het ongeluk hadde gehad van een minder groot en schoon man te zijn, als hij niet zoo wijs ware geweest, dan zou menige Rijksdag hem inplaats van eene overwinning, eene nederlaag bezorgd hebben.

Dat ondervond zijn zoon Lodewijk, die in alles het tegenbeeld van zijn' Vader was. Was hij vroom en goed, moedig en wijs was hij in het geheel niet. Zoo iemand ongeschikt was, zulk een groot land te regeeren, dan was hij het wel. Dat voelde Lodewijk ook, en nu meende hij heel verstandig te doen, als hij zijn Vaders voorbeeld volgde. Karel had ook drie zoons gehad, doch twee waren vóór hem gestorven. Aan ieder van die drie zoons nu had Karel een deel van zijn gebied afgestaan, en het ging goed; want die zoons hadden ontzag voor hun' Vader. Lodewijk verdeelde het land ook onder zijne drie zoons: Lotharius, Karel en Lodewijk. Maar deze drie konden het nooit met elkander vinden, en slechts hierin kwamen ze met elkaêr overeen, dat ze hun' vromen Vader minachtten en hem op alle mogelijke wijzen dwarsboomden. Ze vochten tegen elkander en bewerkten den eenen opstand na den anderen. Is het wonder, dat na Lodewijks dood in 840 het groote rijk uit elkander spatte? Is het wonder, dat oude en nieuwe vijanden dat rijk op onderscheidene plaatsen aanvielen, ja, dat de bewoners van grensrijken soms hunne naburen, die vijanden van den Vorst waren, te hulp riepen? In het reuzenrijk van Karel den Grooten was eene verdeeldheid, die dat land ten gronde moest richten. En te midden van die verdeeldheid kwamen hier de Noormannen.

IV.

DE MANNEN UIT HET NOORDEN.

In Europa woonden menschen, die nog nimmer onder vreemde overheersching gebukt hadden gegaan, althans ze hielden zelve het er zoo voor. Zij bewoonden een groot deel van Denemarken en de kusten van Zweden en Noorwegen. In de geschiedenis staan ze bekend onder den naam van 'Noormannen.' Het klimaat van hun land was buitengewoon guur, en als er nu, bij zorgvuldige bebouwing van de akkers, nog menige oogst geheel mislukt, dan

is het niet te verwonderen, dat er in die tijden, waarin de akkerbouw nog zoo onbeholpen gedreven werd, dikwijls niet veel van den oogst terecht kwam. De bewoners vonden, vooral in Noorwegen, bovendien in den steenachtigen bodem een’ vijand voor den landbouw. Hierdoor kwam het, dat de grond niet genoeg opleverde voor zooveel menschen, als zich hier nog gevestigd hadden. Wilden ze dus niet van honger omkomen, dan moesten ze naar andere middelen van bestaan uitzien. Een uitstekend middel vonden ze in de vischvangst, en daardoor werden die Noormannen eigenlijk geboren varensgezellen, die op zee hun element vonden. Stouter zeevolk leefde er niet. In hunne kleine scheepjes en zonder behulp van het kompas, staken ze de Noordzee over, kwamen op de Faröer, op IJsland, ja, zelfs in Amerika. Van heldendaden ter zee mochten zij spreken. Togen de Germanen onder aanvoering hunner Hoofden met vreugde ten strijde, zelfs tegen vijanden, die veel machtiger waren dan zij, de Noormannen kozen zich
'Vikings' of 'Zeekoningen', die hen aanvoerden op — strooptochten. Dat was nog iets anders dan ter vischvangst uitgaan. Verscheidene van die Zeekoningen beroemden er zich op, dat ze nooit onder de berookte balken van een huis aan den wal geslapen hadden, en dat ze den bierhoorn nimmer ledigden aan een’ huiselijken haard. Ruw van karakter, kloek en stevig gebouwd, gehard tegen alle vermoeienissen en ontberingen, bloeddorstig als tijgers en slim als vossen, kenden ze geen hooger genot dan strijdvoeren. In een der overgebleven Noorsche heldenzangen laat de dichter den Viking Raghenar Lodbrog zingen: 'Wat is het lot van den dappere dan onder de eersten te vallen? Vervelend is het leven voor hem, die nimmer is gewond geworden. De mensch rnoet den mensch aanvallen of hij moet wederstand bieden in het spel der gevechten,' en wat verder luidt het: 'Maar blijdschap vervult mij bij de gedachte, dat eene plaats in Othins hal mij wacht, waar ik, aan den feestdisch gezeten, uit ruime bekkeneelen het bier zal drinken. Ik geloof niet, dat er eenig beroemder koning bestaat, dan ik. Van mijne jeugd af heb ik bloed vergoten en zulk een einde heb ik verlangd. De laatste stonden mijns levens vliegen daarhenen, maar lachend zal ik sterven.'

Zelfs de koene Friezen, die voor de Romeinsche overmacht nimmer den fieren nek gebogen, ja, hunne overweldigers meermalen overwonnen hadden, die later de legers der machtige Frankische Vorsten durfden te trotseeren, legden nu, hoewel mokkend en

Gewapend schip der Noormannen.

morrend, voor de Noormannen het hoofd in den schoot, en waagden het niet zich tegen de wreede dwingelandij te verzetten. En waar mannen als deze Friezen nu het voorbeeld van verslagenheid gaven, daar bevreemdt het ons niet, dat al de Geestelijken der kustlanden en der streken aan rivieren gelegen, er toe overgingen om in de Litanie de bede te brengen: 'Van de Noormannen verlos ons, o Heer!' Zoo iets bewijst meer dan een boek vol van ijzige daden.

De geschiedenis van die herhaalde invallen der Noormannen en van de tijden, dat zij zich zelfs in de aangevallen landen vestigden, is niets dan eene groote aaneenschakeling van plundering, roof en bloedige bedrijven. Met hunne kleine schepen konden ze langs de rivieren diep in het land dringen. Die schepen waren vaak zóó klein, dat zij ze uit het water opnamen en op hunne schouders van de eene rivier naar de andere droegen. Reeds in de zesde eeuw begonnen ze hunne rooftochten, doch eerst in 807 kwamen ze het gebied van Karel den Grooten een bezoek brengen. Dat was geen bezoek op hunne gewone manier; zij kwamen in het vroegere land der Saksen, en hoogstwaarschijnlijk bevonden zich onder hen vele vluchtelingen, die door Karel verdreven waren, en die den machtigen Vorst dus niet weinig haatten. Des Keizers

leger, aangevoerd door Karels oudsten zoon, ook Karel geheeten, versloeg de Denen en noodzaakte hen tot de vlucht. Maar ze bleven nietweg; spoedig kwamen ze terug. Het was in 810, dat ze in Friesland landden onder aanvoering van hun' Zeekoning Godfried. Men zegt, dat hij kwam om den Wodansdienst te herstellen. Het kan zijn; maar hij nam de gelegenheid ook waar om op Noorsche manier te plunderen en te rooven. Hij legde den Friezen schatting op, versloeg de benden, die tegen hem uitgezonden waren, en drong zelfs door tot aan de Moezel. En te gevaarlijker werd deze Godfried, omdat hij de zijnen ook geleerd had om op Frankische wijze te paard te strijden. Wat er gebeurd zou zijn, als de ondernemende Godfried in het leven gebleven ware, is moeielijk te zeggen. Maar hij werd vermoord en zijn opvolger sloot vrede met Karel en trok terug naar zijn land, waar spoedig een burgeroorlog ontstond. Dat gaf eenige afleiding voor deze gewesten. Een der verdreven Zeekoningen, een zekere Heriold, nam de wijk naar het Frankenland en zocht bescherming bij Karels opvolger, Lodewijk den Vromen. Deze meende verstandig te doen met hem te helpen. Wanneer Heriold zijn gebied heroverde, dan had Lodewijk in het gevreesde Norenland, in den Koning, denkelijk wel geen' vijand. Het gelukte Heriold ook weer in zijn rijk te komen, doch in 823 werd hij andermaal verdreven. Opnieuw kwam hij nu bij Lodewijk en daar de kans voor hem verkeken scheen, om zich nog eens in zijn Vaderland te vestigen, liet hij zich met zijne echtgenoot en zijne broeders doopen, waarop Lodewijk aan hem en aan zijne broeders leenen in ons land gaf. Thans in het bezit van eene vrij groote macht besloot hij hiervan gebruik te maken om het land waaruit hij verdreven was andermaal aan zich te onderwerpen, doch die poging mislukte deerlijk, en de aangevallen Noormannen hadden nu een voorwendsel om in het Frankische rijk te komen rooven, moorden, plunderen en branden. Zij beoorloogden immers Heriold? Daarop kwamen de twisten tusschen Lodewijks zonen en onderwijl dezen elkander beoorloogden, drongen de Noormannen steeds dieper landwaarts in, en vierden hunne roof-, plunder- en moordzucht zoo bot, dat de bewoners dezer geteisterde streken zelfs de velden braak lieten liggen. Zij zaaiden niet, omdat de oogsten geregeld door de Noormannen geroofd werden. Hongersnood en al wat hiermede gepaard gaat, was er het gevolg van. Nijmegen, Dorestad of Duurstede, Utrecht, Tiel en Witlam, toen eene levendige handelsplaats aan de Maas, werden vernield en geplunderd. De oogsten werden van het veld ge-

haald, en men zegt zelfs, dat de Friezen verplicht werden met stroppen om den hals te loopen om dadelijk opgehangen te kunnen worden, als de Noorman meende, dat het noodig was. Kwamen ze vroeger enkel des zomers, — toen het Frankenrijk verzwakte, bleven ze hier ook overwinteren en zij richtten zich in om vooreerst niet weg te gaan. Onmogelijk is het duidelijk te maken welk eene verwoesting die ruwe menschen in deze streken hebben aangericht. Het was, alsof ze armoede, rampzaligheid, verderf en dood over deze welvarende streek gezaaid hadden. En dat alles was slechts een gevolg van de ellendige regeering onder de Vorsten, die in de plaats van Karel den Grooten gekomen waren. Eer- en heerschzucht hadden ze genoeg, ja, veel te veel, maar aan beleid, flinkheid, kloekheid en ware vroomheid ontbrak het hun geheel. Velen liepen ook aan den leiband hunner verschillende vrouwen, die voor hare zoons het grootste en beste deel vroegen, onverschillig, of ze geschikt waren om te regeeren of niet. Moord en doodslag of vergiftigingen waren aan de Hoven schering en inslag. Er was zedenbederf in het heele rijk.

Maar, er zou verandering komen.

Keizer Lodewijk, die ook over ons land regeerde, had daar den zoon van den reeds vroeger genoemden Heriold den Moorman met het oppergezag bekleed. Deze zoon staat in de geschiedenis bekend onder den naam van 'Godfried den Moorman'. Hij kreeg den titel van Hertog, was zoogenaamd Christen en bovendien gehuwd met Gisela, eene nicht des Keizers. Deze Godfried was Moorman van top tot teen. In dapperheid had hij zijn voorbeeld niet, maar evenmin in heersch- en hebzucht. Zijne landzaten hadden hetzwaar onder hem te verantwoorden; want zijne regeering was niets anders dan een dagelijksche inval der Noormannen, en Lodewijk was er de man niet naar om hem tot zijn’ plicht te brengen.

Nu stierf Lodewijk in 875 en Karel de Dikke, Koning van Frankrijk, werd zijn erfgenaam. Nog eenmaal werd dus het rijk van Karel den Grooten door één Vorst bestuurd. Maar 'Karel de Dikke' was niet instaat om te doen wat 'Karel de Groote' deed. Met een verbazend groot leger, dat bezield was met de hoop aan het geweld der Noormannen voor goed een einde te maken, trok hij op, en weinig moeite had het hem gekost, de hoop der zijnen tot vervulling te brengen, want het kamp der Noormannen te Elsloo was geheel omsingeld. In dezen hoogen nood nam Godfried zijne toevlucht tot list, en hij wist Karel zóó om den tuin te leiden, dat

deze eindigde met hem in het verworven gezag te bevestigen. De machtige Koning meende, dat hij hem nu voortaan wel in bedwang zou houden. Tot groote teleurstelling van het heele Frankische leger trok men dan ook af, doch nauwelijks was het gevaar geweken, of Godfried vergat alle beloften en handelde, alsof er niets gebeurd was, en hij was zelfs zóó driest om kort na dit nieuwe verdrag Deventer te verwoesten.

Karel, die een zeer vadsig karakter had en liever niet andermaal aan het hoofd van een leger uittrok om Godfrieds laaghartige handelwijze te straffen, besloot nu den gevreesden man door list te laten van kant maken.

Hij droeg de uitvoering van dit plan op aan Hendrik, Hertog der Saksen, en deze liet zich tot dit minder ridderlijke bedrijf overhalen.

Hij zond een' bode af naar Godfried, met verzoek of deze niet eens eene samenkomst met hem wilde hebben, om over elkanders belangen te spreken. Godfried behoefde daarvoor niet naar het Saksenland te komen; maar als plaats van bijeenkomst bepaalde Hendrik eene sterkte in de Betuwe. Die sterkte of dat kasteel lag misschien ter plaatse waar het fort Schenkenschans vroeger lag.

Godfried, die niets kwaads vermoedde, ging er, zoo goed als zonder gevolg heen, en weldra ware onze twee Hertogen in een zeer vertrouwelijk gesprek gewikkeld en het had Hendrik weinig moeite gekost, den Noorman overhoop te steken, als hij maar moed gehad had. Dat werk had Hendrik echter niet op zich durven nemen, maar het opgedragen aan

Godfried de Noorman gedood.

zekeren Graaf Everhard van Hameland, een’ man, die, als het op vechten aankwam, voor Godfried niet onderdeed. Graaf Everhard was hiertoe gemakkelijk over te halen, want Hertog Godfried had hem zijn Graafschap ontnomen en het land uitgebannen.

Terwijl Godfried en Hendrik nu zoo samen zaten te praten, kwam Graaf Everhard opeens naar binnen, en eischte van Hertog Godfried zijn Graafschap terug. Godfried stond den man op Noormans wijze te woord, dat wil zeggen, zeer ruw. Everhard hierover zoogenaamd gebelgd, hief eensklaps zijne strijdbijl op, en eer Godfried tegenweer kon bieden, lag hij al ontzield ter aarde.

'Godfried de Noorman is gevallen! 'klonk het nu, en van alle kanten kwamen Saksische benden aan, welke slechts op die tijding gewacht hadden, en vielen in Godfrieds gebied. Zoodra hoorden de landzaten niet, dat hun onderdrukker gedood was, of ze sloten zich bij de Saksen aan, en met hun allen dreven ze de Noormannen op de vlucht en het land uit.

Dit gebeurde in het jaar 885 en zes jaar later deden de Noormannen nog eens eene poging om te heroveren, wat ze verloren hadden, doch bij Leuven werden ze zoo geheel verslagen, dat ze naderhand slechts een paar keer nog moed vonden om in deze landen hun rooversgeluk te beproeven.

En nu deze roovers, plunderaars en moordenaars deze gouwen met rust lieten, ging de bevolking een’ nieuwen tijd te gemoet, doch lang zou het duren eer de welvaart weer terug was, welke er heerschte ten tijde van Karel den Grooten.

DERDE TIJDVAK.

(Van het begin der tiende eeuw tot 1587).

I.

HET ONTSTAAN VAN HOLLAND.

Het derde tijdvak onzer geschiedenis begint, ja, met welke gebeurtenis ?

′ Wel, met de Grafelijke regeering,' zegt misschien de een of ander.

Nu ja, met het begin der Grafelijke regeering, dat is gauw gezegd, maar, dan komen ook dadelijk een groot aantal vragen. Wie was de eerste Graaf? Over welk deel van ons land regeerde hij? En wat was ons land toen? Lag het op dezelfde plaats als nu? Was het Nederland van nu het Nederland van toen? Waren de Zeeuwen bijvoorbeeld ook landgenooten van de Groningers en de Groningers van de Limburgers?

Zoo konden we wel voortgaan met vragen, doch wat zou het helpen? Elk antwoord, dat hierop gegeven wordt, kan niet anders beginnen dan met: 'Men houdt het er voor dat. .' En dan volgen er achter dit 'dat' een reeks van vermoedens.

Toch zijn het niet allemaal vermoedens en wàt kunnen we met zekerheid zeggen.

De Groningers hielden zich voor geene landgenooten van de Zeeuwen en ook niet van de Limburgers. Groningen lag voor de middelen van gemeensdiap al even ver van Zeeland af, als nu Den Haag van Berlijn, ja, misschien wel van Konstantinopel. De Nederlanden vormden toen niet een land, maar bestonden uit een

groot aantal staatjes en kleine landjes. Om hiervan een voorbeeld te geven. Als men van den Graaf van Holland spreekt, dan denkt men zoo gauw aan Holland, zooals nu op de kaart Noord- en Zuid-Holland er samen uitzien, en al lichtelijk zegt men: 'Die Graven hadden nog al een groot gebied !'

Welnu, stel u de kaart van Noord- en Zuid-Holland eens als eene kaart voor en leg ze dan plat op den grond. Neem nu eens een handvol zand en strooi dat in den blinde over die kaart uit en zie dan goed welke plekken, er wel en welke er n i e t met zand bedekt zijn. Over die plekken, die met zand bedekt zijn, had de Graaf wat, over al de andere had hij niets te zeggen. Die ledige plekken behoorden aan Kerken, aan onafhankelijke Edelen, aan geestelijke Gestichten of het waren zoogenaamde 'Keizerlijke Hoven' waarover de Graaf niets te zeggen had. Zoo was het in Holland, in Utrecht, Groningen, Gelderland, Limburg, zoo was het overal. Het is letterlijk onmogelijk zich eene kaart van eenig Nederlandsch Vorstelijk gebied uit dien tijd voor te stellen. En even geheimzinnig als hun gebied zijn de Vorsten zelven.

Het Hollandsche Gravenhuis begint met Graaf Dirk I, die op Paaschavond, den twintigsten April van het jaar 922 door Karel den Eenvoudigen bevestigd werd in het vaste bezit van een Graafschap, dat naderhand den naam van Holland kreeg. Waarschijnlijk sprak men in de eerste eeuw der Grafelijke regeering slechts over de 'Graven van Kennemerland', en waar wij vroeger uit onze tijd-tafel leerden: '923. Begin der Grafelijke regeering,' daar was dat stellig wel fout, want reeds in het jaar 885 werd zekere Gerolf beleend met een Graafschap, dat in deze streken lag en stond hij onder de opperheerschappij van Godfried, den Hertog der Noormannen. Omstreeks dezen tijd werd ook door zekeren Graaf Dirk te Egmond een klooster gesticht. Waarschijnlijk was deze Dirk de zoon van Graaf Gerolf en de latere Graaf Dirk I. Dit is alles, wat wij van dien Dirk I weten, en van Dirk II is ons niets meer bekend dan dat hij in 985 door Keizer Otto met groote streken lands in Maasland en West-Friesland begiftigd werd. Tusschen 885 en 985 liggen honderd jaren en daar Graaf Gerolf wel al een oorlogsman zal geweest zijn toen hij zijn Grafelijk gebied verwierf, zoo zal hij denkelijk wel niet de Grootvader van dezen Dirk II hebben kunnen zijn. Dat beide Graven, Dirk I en Dirk II mannen van wapenen waren, kan veilig aangenomen worden, want alleen zij, die dapper en moedig waren, werden Graven of Leenmannen. Dat het Graafschap in 923 of 922

in Dirk I’s familie erfelijk verklaard zou zijn, is niet veel meer dan een vermoeden. De opvolger van Dirk II was zekere Arnoud of Arnulf van wien wij allen weten, dat hij een’ strijd begon, welke na verloop van meer dan drie eeuwen pas ten deele in het voordeel der Hollandsche Graven beslist werd. Het was de oorlog van Holland tegen West-Friesland. Wij lazen hierboven, dat Graaf Dirk II van Keizer Otto aanzienlijlce bezittingen in West-Friesland gekregen had, doch de Keizer had gemakkelijk geven. Als Graaf Dirk II ze hebben wilde, dan moest hij maar zien, dat hij ze kreeg, ging het niet goedschiks, dan kwaadschiks. De geschiedenis zegt er niet veel van hoe zij ze kreeg, maar wel schijnt het zeker te zijn, dat ze met zijn’ zoon Arnoud minder ingenomen waren. Deze trachtte daarom door wapengeweld te verkrijgen, wat men hem niet vrijwillig geven wilde, doch hij sneuvelde in 993 in een’ slag bij Winkel op eene weide of made, waarom men dan ook dikwijls inplaats van 'bij Winkel' zegt: 'bij Winkelmade.'

De wijze waarop de eerste Graven voor eigen onderhoud en dat van hun gezin en hunne Hofhouding moesten zorgen, komt nog geheel en al overeen met de wijze waarop Karel de Groote dat deed. Ook zij hadden geene vaste inkomsten.

Graaf Arnoud sneuvelt.

Gewoonlijk evenwel waren de Leenmannen aanzienlijke grondbezitters, die niet bang waren om ten koste van hunne lijfeigenen uit die bezittingen zooveel voordeel te halen, als ze maar konden. Maar trots dat alles, kwamen ze toch vaak geld te kort, en dan zochten ze dat op eene andere wijze te verkrijgen. Tot deze Vorsten, die niet genoeg hadden om hun’ staat op te houden, schijnt Graaf Dirk III behoord te hebben. Hij moest tegen zijn’ Leenheer, Keizer Hendrik II, Oom zeggen, en hieruit blijkt het, dat de Graven van Holland van zeer aanzienlijke afkomst waren. Die aanzienlijke afkomst belette evenwel niet, dat hij dikwijls volgens zijn’ stand bekrompen moest leven. Nu was in dien tijd de scheepvaart op de Maas reeds zeer levendig, en Graaf Dirk III meende, dat hij door een’ tol te

stichten, waar de schippers eenig geld moesten betalen, zijn inkomen aanzienlijk vermeerderen zou.

Op eene moerassige plaats nu in het 'Silva Meriwido,' dat is het 'Bosch van Merwede', begon hij, na den Utrechtschen Bisschop Adelbold het Graafschap Bodegraven ontnomen te hebben, bosch en land tendeele droog te laten leggen, en toen hem dat gelukt was, liet hij op den gewonnen grond eene sterkte bouwen waarin hij eenige mannen in bezetting deed liggen om van de gaande en komende schepen tol te heffen. Deze sterkte en die tol vormden het begin van de stad Dordrecht, zoodat Graaf Dirk III gewoonlijk de stichter dezer stad genoemd wordt.

De schippers, gedwongen tol te betalen op een water, dat volgens veler oordeel niet eens aan Graaf Dirk III behoorde, beklaagden zich weldra bij den Keizer, die gelastte, dat het tolhuis moest geslecht worden. De Graaf, wel verre van aan de bevelen zijns Ooms gevolg te geven, deed alsof de Keizer, als Leenheer, hem niets te bevelen had. Hij liet de sterkte bestaan en bleef door de bezetting van de schippers tol heffen. Die Grafelijke overmoed moest gestraft worden, doch daar Keizer Hendrik nog meer zaken in andere streken te vereffenen had, zoo droeg hij de strafoefening op aan Godfried, Hertog van Neder-Lotharingen, die daartoe met een groot leger, waaraan vele Kerkvorsten hun aandeel geleverd hadden, in deze streken verscheen. Nu schijnen in dezen tijd zich nog Noormannen in ons land opgehouden te hebben, en met behulp van dezen gelukte het den Graaf om het vijandelijke leger zóó te verslaan, dat zelfs Hertog Godfried in zijne handen viel. Het gevolg van dit alles was, dat de tol instand bleef.De opvolger van Dirk III was zijn zoon Dirk, die dus de vierde Graaf van dien naam was. Oorlog voeren was in dien tijd en nog lang daarna het hoofdwerk van de Vorsten, en ook onze Dirk IV verstond die kunst uitmuntend. Hij voerde zelfs, in verbond met een’ Hertog van Neder-Lotharingen, oorlog tegen den Keizer, zijn’ Leenheer, omdat deze de Kerkvorsten begunstigde boven de groote Leenmannen. In het eerst liet het zich voor den Graaf niet best aanzien, want Dordrecht en Vlaardingen werden door de Keizerlijke troepen genomen. Kort

Graaf Dirk IV gewond.

daarop schijnt eene overstrooming den Keizer tot den aftocht genoodzaakt te hebben en Graaf Dirk IV herwon daardoor al het verlorene.

Na dezen oorlog begaf hij zich naar een steekspel of tornooi, dat te Luik gehouden werd, doch daar had hij het ongeluk om een' broeder van den Aartsbisschop van Keulen doodelijk te treffen. Men meende, dat hij dit met opzet gedaan had en daarom viel men op hem en zijn gevolg aan. Verscheidene Hollanders werden gedood en Graaf Dirk redde ter nauwernood het leven door de vlucht. Door dit geval zeer verstoord, kwam hij te Dordrecht aan en liet daar uit wraak al de goederen van Keulsche en Luiksche kooplieden verbranden en verklaarde hunne schepen prijs. Natuurlijk ontstond daardoor weer een nieuwe oorlog, maar de Graaf was gelukkig genoeg om al zijne vijanden te verslaan, nadat ze Dordrecht bij verraad al ingenomen hadden. Toen de Graaf van de vervolging weder in Dordrecht terugkwam, werd hij daar door een' Keulenaar, die zich had weten te verbergen, met eene vergiftigdepijl gekwetst, tengevolge waarvan hij stierf. Daar hij geene kinderen had, werd hij opgevolgd door zijn' broeder Floris, die de eerste van dien naam was. Het schijnt echter, dat het kasteel aan de Merwede na den plotselingen dood van Graaf Dirk voor de Hollanders verloren ging en dat Graaf Floris I het weer een tijdlang missen moest. De opbrengsten van den tol waren evenwel van dien aard, dat de nieuwe Graaf alles aanwendde wat hij kon om kasteel en landstreek weer in bezit te krijgen.

Waar we Floris I zijn kinderloozen broeder zien opvolgen, is het duidelijk dat de Leenheer zijn bezit op het Leen

Graaf Floris I te Neder-Hemert gedood.

niet wilde of niet kon laten gelden. Die Leenheer, Keizer Hendrik IV, was wel een kind, maar hij stond toch onder een Regentschap, en dit nu wilde Graaf Floris I niet erkennen. Maar erkennen of niet, Floris stoorde er zich niet aan en bleef Graaf. Opnieuw ontbrandde de strijd, en het tooneel van den oorlog was andermaal om en bij Dordrecht. Door list wist de Graaf verwarring in het vijandelijke leger te brengen, en van die verwarring gebruik makend, dreef hij zijn’ vijand op de vlucht. Die vijand gaf evenwel zoo gauw geen krimp, doch Floris was hen voor. Eer ze opnieuw in zijne landen vielen, tastte hij hen bij Neder-Hemert aan. Van weerszijden werd er woedend gevochten, maar ten laatste behaalde Floris toch de overwinning.

Van den strijd vermoeid en den verslagen vijand reeds ver van zich wanend, steeg Floris van het paard en legde zich, daar de avond gevallen was, heel bedaard onder een’ boom te slapen. Misschien ook al tengevolge der overwinning hield men in het leger van den Hollandschen Graaf zeer slecht de wacht, zoodat het aan Heer Herman van Kuik, die eenige vluchtelingen verzameld had, gelukte in het legerkamp van den Graaf te dringen. Floris werd in den slaap overvallen en, lafhartig genoeg, gedood.

Geen der kinderen van den vermoorden Graaf was oud genoeg om de teugels van bestuur in handen te nemen, zoodat hunne Moeder, Geertruida van Saksen, de voogdijschap over hen aanvaardde.

In dien tijd was Boudewijn V, Graaf van Vlaanderen, een zeer aanzienlijk en machtig Vorst. Een zijner zoons heette Robert en daar deze, als jongste zoon, weinig kans had om in zijn Vaderland eenig gebied te verwerven, zoo trok hij half Europa door om, als 'Ridder van avontuur', wapenroem en, als het kon, ook macht te verwerven. Nu, aan wapenroem ontbrak het hem niet, want de landen aan de Middellandsche Zee gelegen weergalmden er van. Maar geen der Vorsten scheen genegen te zijn om zulk een ondernemend en moedig Ridder tot zijn’ Leenman te maken. Rijk aan roem, doch arm aan goed keerde hij aan het Hof zijns Vaders terug, en zoodra hij vernam, dat de jonge Gravin-weduwe van Holland van alle kanten bedreigd werd, bood hij haar zijne hand aan. Terwille van hare jeugdige kinderen liet Geertruida zich met hem in den echt verbinden. Graaf Robert kreeg door dit huwelijk den naam van 'Robert de Fries', waaruit duidelijk blijkt, dat de naam 'Holland' nog niet algemeen bestond. Robert was echter

in den oorlog in de moeraslanden minder gelukkig dan in de berg streken, en moest met vrouw en kinderen de wijk nemen op de eilanden, die in de monden van Rijn, Maas en Schelde lagen, waarom men hem spottenderwijze: 'Comes Aquaticus' dat is: 'Watergraaf' noemde. Spoedig moest hij bovendien zijn eigen Vaderland helpen verdedigen tegen den machtigsten zijner vijanden, Godfried V, Hertog van Lotharingen. Deze bezat geene fiere heldengestalte, want hij had een’ hoogen rug, doch dit gebrek belette hem niet te zijn een Ridder, dapper in den oorlog en volleerd in den wapenhandel.

De oorzaak, dat deze Hertog Godfried, die in onze geschiedenis steeds 'Govert met den Bult' of 'Godfried de Bultenaar' heet, zich met de zaken in Holland ging bemoeien, was evenwel minder gelegen in zijne vijandschap met Robert de Fries.

We weten, dat het regentschap van den jongen Keizer onzen Floris I niet als Graaf erkend had. Toen de Keizer zelf de teugels van het bestuur in handen nam, gaf hij in twee giftbrieven het Graafschap Holland in leen aan Willem van Gelder, Bisschop van Utrecht. Hoewel de Bisschoppen in dien tijd dikwijls ten oorlog gingen, schijnt Bisschop Willem het niet gewaagd te hebben, Robert de Fries aan te tasten, waarom hij zijne giftbrieven onder eenige voorwaarden aan Hertog Godfried met den Bult gaf. In deze brieven is het, dat het Graafschap voor het eerst voorkomt onder den naam van 'Holland'. Hoe men aan dien naam gekomen is, weet men niet recht. Sommigen meenen, dat het 'Holt' of 'Houtland' beteekent, omdat dit Graafschap zoo boschrijk was. Naar den naam van het Graafschap kregen zestien Graven, die over deze streek en eenige plaatsen, die niet meer tot dit gewest behooren, regeerden, den naam van 'Graven uit het Hollandsche huis.' De bewoners van het Graafschap, die we nu voortaan maar Hollanders zullen noemen, waren niet zeer ingenomen geweest met de voogdijschap van den Vlaming Robert, zoodat ze hem niet steunden, zooals dat tegenover een’ man, als Godfried den Bultenaar wel noodig was. — Toen ze nu evenwel onder het gezag van dezen Godfried gekomen waren, toonden ze al heel spoedig dat, als Robert 'kat' en Godfried 'kater' heette, ze evenmin door den kater als door de kat wilden gebeten worden. En waarom ook zou men aan den een boven den ander de voorkeur geven? De Edelen, die eigen grondbezit hadden waren nimmer te bewegen geweest zich als onderdanen van de wettige Graven te beschouwen,

en als zij dezen bijstonden dan deden ze het, omdat de Graven kinderen van hun land waren en de eer des lands met hunne overwinning of nederlaag gemoeid was. — 'Robert de Fries' en 'Godfried met den Bult' waren vreemdelingen, en in geen geval wilden de machtige Edelen zich aan hun gezag onderwerpen, terwijl de Vrijen en Lijfeigenen het onder de regeering van Robert of Godfried het niet beter of slechter hadden, dan in vroegere jaren onder de wettige Graven.

De nieuwe Landsheer Godfried schijnt echter wel een fiink man geweest te zijn en hier veel goeds tot stand gebracht te hebben, door zooveel mogelijk het aanzien der steden te verhoogen, terwijl hij enkele plaatsen met stedelijke voorrechten begunstigde, wat in dien tijd zeer op prijs werd gesteld. Tot de plaatsen, welke hij tot den rang van stad verhief, behoorde ook Delft, waar hij, na het versterkt te hebben om tegen de aanvallen zijner vijanden beschermd te zijn, dikwijls verblijf hield. Zijne vijanden wisten echter ook binnen de muren van Delft te komen, en daar was het, dat een sluipmoordenaar hem op de laaghartigste wijze om het leven bracht.

Nauwelijks was het gerucht van dien moord in Holland bekend, of de Vlamingen vielen in dit gewest, verdreven den aanhang van Hertog Godfried en herstelden den zoon van den gedooden Graaf Floris weder in het bestuur. Deze nieuwe Graaf heet Dirk V, en werd een vrij machtig Vorst, die zich noemde 'Graaf van Holland bij de gratie Gods.' Door het huwelijk van zijne Moeder was hij vermaagschapt aan de Graven van Vlaanderen: eene zijner zusters Adelheid, huwde met Kanud, Koning van Denemarken, en eene andere zuster, Bertha, met Filips Koning van Frankrijk.

De eenvoudige Hollandsche Graaf was dus een aanzienlijk Vorst geworden, en waarschijnlijk was Holland in dien tijd reeds, wat het later altijd geweest is en nog is, het meest bevolkte gewest van heel Noord-Nederland, dat door zijne ligging aan de zee en aan de monden van breede rivieren en diepe zeearmen, buitengewoon gunstig voor den handel gelegen was. In sommige steden begon zich reeds, trots de onderdrukking van de Edelen, onder de bewoners, Poorters geheeten, eene vrij groote mate van welvaart te openbaren, en met die welvaart kwam ook meer en meer de zucht naar vrijheid boven.

Van Graaf Dirk V staat in de geschiedenis weinig opgeteekend en hieruit blijkt, dat hij nog iets anders te doen vond dan oor-

logen. Jammer genoeg teekende men in die tijden niet veel meer op dan oorlogsdaden. Wat een Vorst deed om welvaart onder het volk te brengen, achtte men van zóó weinig belang, dat men er niet aan dacht het in boeken op te schrijven. Van vele Vorsten, die ook zelfs nog eeuwen daarna geregeerd hebben, zou men niet veel anders weten dan dat ze hier en daar oorlog gevoerd hadden, indien men niet in oude schenkings- en voorrechtsbrieven, die de Graven aan de steden gaven, nog wat meer gelezen had. Die oude brieven, welke eerst vele eeuwen later onderzocht werden, heeten 'oorkonden.' Uit den tijd van de eerste Hollandsche Graven zijn die oorkonden zeer zeldzaam. Vandaar, dat men zelfs met oorlogen, veldslagen, belegeringen van steden, enzoovoort, menigmaal niet weet, of men er het jaar wel voor houden mag, dat men er gewoonlijk bij plaatst. Daarom hebben we in dit hoofdstuk, zelfs bij de stichting van Dordrecht, waarbij men meestal 1015 zet, geene jaartallen gegeven. Om u nu evenwel ten minste wat op de hoogte van den tijd te brengen, willen we hier zeggen, dat Dirk V, van wien we het laatst spraken, overleed in 1091.

Wat dat eerste gedeelte van onze Grafelijke geschiedenis zeer merkwaardig maakt, is de herhaalde strijd om en bij eene stad waar men een' tol gesticht had. Nu behoeven de geschiedboeken niets van Hollands welvaart door handel en scheepvaart te melden, ook zonder dat weten we het. Immers, zoo niet zeer vele schepen dien tol hadden moeten betalen, dan zou men juist om dien tol niet zoo gestreden hebben. Hoogstwaarschijnlijk was die tol eene van de beste inkomsten van den Graaf. Er was dus in Holland, dat spreekt, scheepvaart en handel, en welk een invloed deze twee op welvaart en beschaving hebben, kan men in heel de wereld zien, waar de machtigste steden, de rijkste landen en de beschaafdste volkeren gelegen zijn of wonen aan de zee of in de nabijheid van groote rivieren. Eeuwen en eeuwen geleden reeds, toen men de gebeurtenissen van den dag nog niet naar waarheid opschreef, toen een Keizer in giftbrieven voor het eerst den naam van 'Holland' noemde en duizenden niet wisten waar dit Holland te vinden was, werd reeds het fondament gelegd van dat machtige en groote gebouw, dat eens door de heele aarde zou gekend worden. Ja, de beginselen waren klein. Maar, de grootste eik van het woud is uit een' eikel gegroeid. Als men den machtigen boom aanziet en dan een' eikel beschouwt, zou men dat niet zoo zeggen. En toch is het zoo. Uit dat bedrijvig leven op de monden van de Maas, een

bedrijvig leven voor onzen tijd klein te noemen, groeide een leven, dat zich ver buiten de Maas op alle zeeën der aarde vertoonde. De naam van Holland werd geducht, het volk van Holland rijk en machtig, en zulk een overwicht had dit gewest op al de andere gewesten van Nederland, dat men nu nog in het buitenland beter een Hollander dan een Nederlander kent.

II.

DE OPKOMST VAN DEN DERDEN STAND.

Toen Dirk V in 1091 stierf werd hij in het Graafschap opgevolgd door zijn’ zoon Floris II, die tot 1122 regeerde. Van dezen Graaf vinden we in de geschiedenis nog minder opgeteekend dan van zijn ’Vader.' Men heeft hem den bijnaam van 'den Vetten' gegeven en hoogstwaarschijnlijk was hij geen vriend van oorlogvoeren, hoewel men daartoe in zijn’ tijd meer dan ooit in de gelegenheid was; want in heel Europa greep men naar het zwaard. Wat toch was er gebeurd?

Evenals wij, zoodra we wat ouder geworden zijn, nog gaarne eens gaan naar de plaats, waar we als kind geleefd en gespeeld hebben, zoo ook gevoelen vele Christenen zich aangetrokken om in het Heilige Land al die plaatsen te bezoeken, die hun uit den Bijbel bekend zijn. Dat de plaatsen, in het Nieuwe Testament genoemd, het liefst bezocht worden, dat spreekt, en onder deze is er wel geen waar zoo vele Christenen heengaan en heengingen, als naar het graf van den Heer Jezus, den Stichter van den Christelijken godsdienst. Zulk een’ tocht noemt men 'bedevaart.' In vroegere eeuwen toen het reizen zooveel moeielijker was dan tegenwoordig, werden er buitengewoon veel bedevaarten gedaan en zij, die dat deden. heetten 'pelgrims.' Zoolang nu Jeruzalem, waar het Heilige graf gevonden wordt, in handen van de Arabieren was, dacht men er daar ginder niet aan om dien menschen wat in den weg te leggen. Maar nauwelijks was Jeruzalem in handen der Turken gekomen, of de pelgrims werden vaak mishandeld, ja, gedood. Nu was een zekere pelgrim, die Peter heette en van Amiens kwam, ook aan zulke mishandelingen blootgesteld geweest. Gelukkig was hij het ontkomen, en deze Peter van Amiens was het nu, die wist te bewerken, dat men vol geestdrift, onder den kreet: 'God wil het!' in bijna heel Duitsch-

land, Frankrijk, Italië en de Nederlanden naar de wapenen greep om de Turken te verjagen en Jeruzalem voor de Christenen vrij te maken. Die krijgstochten naar het Heilige Land begonnen omstreeks 1096 en kregen den naam van 'Kruistochten,' en zij, die aan een' Kruistocht deelnamen, heetten 'Kruisvaarders.' Een uniform hadden deze mannen niet; maar toch droegen ze een onderscheidings-teeken.

Op den schouder, op de borst, en gedeeltelijk ook over den rug, maakte men van laken een kruis vast. De geestdrift waarmede de eerste Kruistocht ondernomen werd, was buitengewoon groot. Dat was geen wonder. Voor de Edelen was oorlogsroem te be halen en voor velen hunner ook grondbezit. De Edelen bleven dus al vast niet achter. En het volk, en de zoogenaamde lijfeigenen, zouden, zooals de Paus bepaald had, vrij zijn, als ze aan zulk een' tocht deelnamen. Met duizenden en duizenden gingen ze naar het Heilige Land en ofschoon slechts zeer weinigen van dien eersten tocht terugkwamen en het doel, de inneming van Jeruzalem maar amper bereikt werd, hadden er toch buitengewoon vele veranderingen door plaats. De Geestelijkheid nam door deze tochten in macht toe; de Edelen, die, om aan deze tochten schitterend deel te nemen, soms meer deden dan ze konden, zagen vaak, als ze nog terugkwamen, hunne bezittingen verwaarloosd en — het aantal hunner lijfeigenen zeer afgenomen. Over de vrijen hadden ze niets meer te zeggen en uit dezen werd een stand geboren. die door rijkdom, welvaart en ondernemingsgeest voor de macht der Edelen, die zich tot eene Ridderschap vereenigd hadden, zeer gevaarlijk werd. Bleef men vóór den tijd der Kruistochten meestal dicht bij honk, nu was men opeens begonnen met zeer ver van huis te gaan, en men had in andere landen zóóveel gezien en zóóveel leeren kennen, dat men er

Een Kruisridder.

langzamerhand toe kwam, nieuwe verre tochten te ondernemen, met om oorlog te voeren, maar om koopmanschap te drijven. Voor de beschaving en welvaart en voor de opkomst van het eigenlijke volk hebben de Kruistochten meer gedaan dan iets anders.

Of er uit ons land wel veel menschen aan dien eersten Kruistocht deelnamen, valt te betwijfelen, niettegenstaande de machtigste Vorst dezer landen, Godfried van Bouillon, Hertog van Lotharingen, tot aanvoerder gekozen werd. Hij was ook de eerste Koning van het nieuwe Koninkrijk Jeruzalem.

Graaf Floris de Vette bleef even wel stellig in zijn land. Misschien was hij erg gemakzuchtig, het kan. Maar over die gemakzucht hadden zijne onderdanen zich niet te beklagen; want onder zijne dertigjarige regeering heerschte bijna altijd vrede en de nijvere inwoners zagen hunne welvaart toenemen. Met die welvaart steeg ook het aanzien van den Graaf. Zijn zoon Dirk VI volgde hem op onder voogdijschap zijner Moeder, eene zeer heldhaftige vrouw. Toen er een nieuwe Keizer kwam, wist zij te bewerken, dat haar zoon de Friesche Graafschappen in leen kreeg. Deze Graaf heette dus ook Heer van Friesland. Met dit geschenk was evenwel de Bisschop van Utrecht niet erg ingenomen; want Friesland had hem behoord, en daar de grenzen van het Graafschap Holland en het Bisdom Utrecht niet zoo bepaald waren, of er moesten dikwijls twisten tusschen den Graaf en den Bisschop ontstaan over zekere eigendommen, zoo spreekt het vanzelf, dat er nu nog meer redenen voor twisten waren.

Nu we toch over het Bisdom Utrecht spreken, dienen we ook nog te zeggen, dat er bovendien, naast het Graafschap Holland, in de Nederlanden nog een Graafschap Gelderland bestond, hetwelk later een Hertogdom werd. Verder had men een Hertogdom Brabant, de Bisdommen Luik, Kamerijk en Doornik, en de Graafschappen Vlaanderen en Henegouwen. We hebben hier stellig zeer bekende namen genoemd, en onder het lezen stelt ge u misschien wel de kaart van Nederland en Belgie voor en denkt ge: 'Nu weet ik hoe Nederland er toen uitzag, als men het in kleuren op de kaart teekende.' Hoe ge u vergissen zoudt! De namen zijn dezelfde, maar de tegenwoordige grenzen van die gewesten gelijken zooveel als niets op die van vroeger, en het is bijna onmogelijk eene kaart van ons land te teekenen, waarop elk gebied eenigszins juist afgebakend is. Over enkele van die Staten, vooral over het Bisdom Utrecht en ook over het Hertogdom Gelderland, zullen we nog genoeg moeten spreken, en er zelfs een afzonderlijk hoofdstuk aan wijden.

Met het gezag over Friesland beteekende het niet veel. De Friezen waren, van den tijd der Romeinen af, een zeer vrijheidlievend volk. Zij beschouwden zichzelven steeds als heel andere menschen dan de Hollanders, Gelderschen, Utrechtschen of Stichtschen. Onder elkander hadden ze bijna altijd ruzie, maar kwam de een of ander om hun land te overmeesteren, dan vergaten ze alle twisten en sloegen de handen ineen. Werden ze toch overwonnen, welnu, dan onderwierpen ze zich, zoolang de overwinnaar in hun land was, maar was hij heengegaan, dan deden ze weer, alsof ze geen' Heer hadden. Behalve deze Friezen, die in het tegenwoordige Friesland leefden, had men ook nog de West-Friezen, die Noord-Holland bewoonden. Noord-Holland en Friesland waren in vroeger eeuwen niet door de Zuiderzee van elkander gescheiden. Wel liepen ertusschen deze twee deelen van het land breede geulen en kreken, maar als het moest, kon men elkander toch gemakkelijk bijstaan. In den loop der jaren echter werden de geulen en kreken steeds breeder, en ontstond het groot binnenwater, dat we nu onder den naam van Zuiderzee kennen. Stellig is die binnenzee niet op eenmaal, maar langzamerhand ontstaan, hoewel de overstrooming van het jaar 1170 wel genoemd mag worden, als de grootste oorzaak van die ondiepe binnenzee. Lang hielden de West-Friezen den strijd tegen de Hollandsche Graven vol, maar daar ze door hunne stamgenooten niet meer dan met groote moeite konden geholpen worden, zoo moesten ze ten slotte wel eindigen met zich te onderwerpen. Zoo ver was het evenwel ten tijde van Graaf Dirk VI niet gekomen, en om zich tegen den Graaf beter te kunnen verdedigen, riepen ze 'Floris den Zwarten' tot Heer uit. Deze Floris was een broeder van Graaf Dirk en leefde met hem in onmin. Nadat men twee jaar lang West-Friesland tegen Holland had zien kampen, wist de Leenheer, Keizer Lotharius, als bemiddelaar op te treden. De vrede werd gesloten en Floris de Zwarte bleef Heer van West-Friesland. Kort daarop werd Floris te Utrecht vermoord. Graaf Dirk voerde nog oorlog tegen den Bisschop van Utrecht, doch was hierin niet zeer gelukkig naar het schijnt. De opvolger van dezen Graaf was Floris III, die om een' nieuwen tol, dien hij te Geervliet oprichtte, oorlog kreeg met den Graaf van Vlaanderen. Die oorlog liep slecht voor hem af, want hij werd verslagen en drie jaar lang gevangen gehouden. Tegen een groot losgeld kwam hij vrij en hij moest daarenboven nog beloven de helft van de inkomsten van Zeeland aan Vlaanderen af te staan. Hoe en wanneer de Graven van Holland ook

Graven van Zeeland geworden zijn, valt moeielijk uit te maken, maar zeker is het, dat de Vlaamsche Graven ook aanspraak maakten op een groot deel van dit eilanden-gewest, en dat de voornaamste Zeeuwsche Edelen nu eens Vlaamsch- en dan eens Hollandsch-gezind waren, al naarmate hun dat het voordeeligst scheen.

Nietwaar, ge weet uit dezen samenloop van twisten bijna niet wijs te worden. Oorlog hier, oorlog daar, oorlog overal en dat soms in eene streek. die u vragen doet: 'Hoe komt dat land daar nu bij? '

Geen wonder. Dat komt alweer, dat ge elk land, hoe klein ook, toch als een geheel uit onzen tijd voorstelt. Groote volken en kleine volken leven naar wetten, die iedereen te gehoorzamen heeft en het zal den grootsten grond-eigenaar in ons land, geen oogenblik in het hoofd komen, zich niet aan die wetten te storen. Dat was toen evenwel heel anders. Men had geene geschreven wetten en, als ze er nog waren, dan werden ze door den een of ander om een haverklap veranderd. Wie het sterkste was, had het meeste te zeggen. De Graven trachtten de sterksten te blijven door zich de Edelen tot vrienden te maken, of door sommige steden met voorrechten te begunstigen. Dat was evenwel een toestand, die onmogelijk goed kon zijn, want waar de Graaf den eenen gaf, moest hij noodwendig den anderen ontnemen. Aan den eenen kant maakte hij zich dus vrienden en aan den anderen vijanden.

Maar bij al het bestaande geharrewar kwam weldra nog een andere twist. Na den dood van Graaf Floris III kwam zijn zoon Dirk VII aan de regeering, en toen deze in 1203 stierf, liet hij slechts ééne dochter, Ada geheeten, na De moeder van Ada heette Adelheid van Kleef en was eene zeer heerschzuchtige vrouw, die het moeielijk dulden kon, dat een broeder van haar’ overleden echtgenoot, nu Graaf zou worden. En toch er was niet veel aan te doen. Men had namelijk tweeërlei leenen en wel 'zwaardleenen' en 'spilleleenen.' In zwaardleenen mocht enkel een man opvolgen, doch in spilleleenen kon de overleden Vorst door een’ man of door eene vrouw opgevolgd worden. Holland was een zwaard-leen, dus Jonkvrouwe Ada van Holland mocht niet opvolgen. Maar de heerschzuchtige Adelheid wist raad. Nog gedurende den tijd, dat het lijk van haar’ echtgenoot boven aarde stond, liet ze Ada huwen met Graaf Lodewijk van Loon. Dat Graafschap Loon, dat ook wel 'Looz' genoemd wordt, lag dicht bij het Bisdom Luik en werd later hiermede ook vereenigd. Vele Edelen, die niet op de hand van de Gravin-Weduwe waren, omdat ze nog tijdens het

leven van haar’ man reeds zulk een' hoogen toon aangeslagen had, riepen nu Jonker Willem, den broeder van den overleden Graaf in het land. Ook deze was niet op de hand van Adelheid, en dat valt niet te verwonderen; want zij was het geweest, die gezegd had, dat Jonker Willem zijn vaderlijk erfdeel niet kreeg, toen hij van een’ kruistocht, waarop zijn Vader overleden was, in het land terugkwam. Willem, wat heet gebakerd, zocht thans hulp bij de West-Friezen. Zeker dacht hij nu zijn’ zin wel te krijgen; want zijn broeder was op dat oogenblik bezig de Vlamingen te beoorlogen. Hij had evenwel niet gerekend op Dirks heldhaftige huisvrouw, die zich aan het hoofd van een leger stelde en de West-Friezen versloeg. Wel kreeg Willem de Friesche Graafschappen en nog eenige andere voordeelen, doch dat was maar voor de leus; want Willem werd kort daarop gevangen genomen. Hij wist evenwel te ontsnappen en leefde sedert in vijandschap met broeder en schoonzuster. Willem greep dus na het overlijden van Graaf Dirk de uitnoodiging der ontevreden Edelen met beide handen aan, en kwam in Holland, doch kon weinig uitrichten, omdat het volk hem niet bijviel. Meermalen was hij zelfs op het punt om door zijn’ tegenstander, Graaf Lodewijk, gevangen genomen te worden. Toen Willem zag, dat hij op die manier niet vorderde, wist hij het zoo ver te krijgen, dat Keizer Otto IV hem het Graafschap Holland in leen gaf. Thans was voor de arme Ada, die het niet helpen kon, dat ze vijandig tegenover haar’ Oom stond, alle kans verkeken om haar’ Gemaal het Graafschap te doen behouden. Willem was Graaf en en bleef Graaf. Zoo er ooit een vechtersbaas over Holland geregeerd heeft, dan was het deze Willem I. Onder Keizer Barbarossa had hij een’ Kruistocht ondernomen; wat hij deed toen hij in het land terug was, dat weten we, en zie, pas was hij in het Graafschap bevestigd, of hij ging Keizer Otto helpen in het beoorlogen van den Franschen Koning. Gevangen genomen, kwam hij later weer in Holland om daar een nieuw krijgsplan te ontwerpen. Het moest ditmaal wat grootsch zijn’ en daarom nam hij het besluit zich aan het hoofd van een’ Kruistocht te stellen. In 1217 ging hij met eene vrij groote vloot onderzeil, doch eer hij in het land der overheerschers van het Heilige Land gekomen was, landde hij te Lissabon en hielp daar met zijn’ vroegeren krijgsmakker, Koning Ferrand van Portugal, de Mooren of Saraceenen bestrijden. Hoewel de moedige Kruisvaarders de overwinning behaalden, had het Kruisleger zoo veel geleden, dat Graaf Willem wel inzag, dat hij er tegen de Turken in het

Heilige Land weinig mede zou kunnen uitrichten, waarom hij den Paus vergunning verzocht om den Kruistooht te doen bestaan uit een’ strijd tegen de Mohammedaansche Mooren in Spanje en Portugal. De Paus wilde hiervan echter niets weten, zoodat Graaf Willem het vroolijke Lissabon verliet en zich op reis naar het Heilige Land begaf. Zoover kwam hij evenwel niet. Hij landde in Egypte en tastte het sterke Damiate aan, welke stad hij, na eene zware belegering en met verlies van veel volk, in 1218 eindelijk innam. Meer kon hij niet doen en daarom keerde hij naar Holland terug, waar hij in 1223 overleed.

Gedurende zijne regeering hadden deze landen veel van overstroomingen te lijden. Niet het minst was Friesland aan de macht van het zeewater blootgesteld. De Friezen echter, die liever onder elkander allerlei twisten uitmaakten, lieten de zee werken zoo hard zij wilde, en stellig zou Friesland er geducht door geleden hebben, als niet de monniken het dijkgereedschap in handen hadden genomen. Heel het gewest was aan die wakkere mannen veel verschuldigd en betaalde hum arbeid met wei- en bouwland. Daardoor namen de mannen-kloosters in Friesland sterk toe, en er was zelfs een tijd, dat de helft van dit gewest uit klooster eigen-

dommen bestond. Dat diezelfde monniken nog meer konden dan aan de zee-weringen werken, zullen we later zien.

Graaf Willem I werd opgevolgd door zijn' zoon Floris IV, die in riddermoed en strijdzucht geheel het evenbeeld van zijn' Vader was. Oorlog voeren en op tornooien lansen breken was zijne meest geliefkoosde bezigheid, en hij eindigde zijn krijgshaftig leven door op een tornooi of steekspel in 1235 gedood te worden.

De riddelijke Graaf werd opgevolgd door zijn' zoon Willem II, en deze deed op zijne beurt voor Vader en Grootvader niet onder.

Hij was volleerd in alle ridderlijke spelen, en in het oorlog voeren mocht hij zijn' gelijke vinden, zijn' meerdere niet lichtelijk. Nu wilde het geval, dat de Pauselijke Stoel in onmin leefde met Keizer Frederik van Duitschland, die meende, dat een Keizer van Duitschland zich niet te schikken had naar de bevelen en de begeerten van het Hoofd der Kerk. Dit nu was niet de meening van den Paus, die hem, en niet ten onrechte, van plichtverzuim beschuldigde, en daarom trachtte om aan de Hohenstaufen, als voortdurend in verzet tegen de Kerk, de Duitsch-Keizerlijke waardigheid te ontnemen.

Tot dat einde moest een troons-opvolger of Roomsch-Koning benoemd worden.

De Hertogen van Brabant en Gelderland bedankten voor de eer, doch deze laatste wees Graaf Willem II van Holland aan, als iemand, die er wel ooren naar hebben zou. Men gaf aan dezen raad gehoor, en zoo werd een Graaf van Holland, Roomsch-Koning of vermoedelijk opvolger van de hoogste Vorstelijke waardigheid, die men in Europa had. Graaf Willem nam vol moed dien titel aan en begon den strijd. Na veel moeite nam hij de stad Aken in en werd daar in 1248 tot Roomsch-Koning gekroond. Voor het Graafschap was het eene groote eer, dat zijn Vorst tot die waardigheid verheven werd, maar zoolang Graaf Willem nog geen Keizer was, kon het voor zijn Graafschap niet zoo voordeelig zijn. Gelukkig was het, dat Willem in zijn' broeder Floris iemand had, die hem niet alleen zeer genegen was en alles deed, wat in zijn vermogen was om de belangen van den jongen Roomsch-Koning te bevorderen, maar die bovendien al de gegevens bezat om de teugels van bewind te voeren, wat bij Graaf Willems veelvuldige afwezigheid meer dan noodig was, omdat op de Zuidergrenzen van het Graafschap, Margareta, Gravin van Vlaanderen, die om haar' mannelijken inborst den bijnaam droeg van 'Zwarte Margriet', als eene heftige en machtige vijandin stond van het Hollandsche Gravenhuis.

Natuurlijk werd Graaf Willem door de Hollandsche Edelen, en zelfs door de Friezen, in den strijd tegen den Keizer, naar hun vermogen, ondersteund, doch hoe machtig vele Edelen nog waren, toch kwam het nu al uit, dat velen hunne hooge afkomst slechts met moeite door groote opofferingen konden handhaven. De Kruistochten hadden de bezittingen der Edelen zeer in waarde doen verminderen. De stand der Vrijen en die der Poorters daarentegen, was door de Kruistochten in opkomst gekomen, en zóó in opkomst, dat de Graven van Holland en al de andere Vorsten van ons land begrepen, dat zij hun eigen belang behartigden, als ze zich die Vrijen en Poorters te vriend maken konden. De weg, om dat doel te bereiken, was voor hen gebaand, als ze aan de Vrijen en vooral aan de Steden maar vele voordeelen en voorrechten schonken, en hun karakter was zóó, dat ze niet alleen uit eigenbelang, maar óók uit liefde voor het Volk zoo handelden. Vooral kan dit gezegd worden van de Graven Willem II, Floris en Willem III den Goeden. De Edelen zagen die schenkingen met

leede oogen aan, want ze merkten al te goed op, dat elk voorrecht, den Vrijen en Poorters geschonken, alleen strekte om de macht, de welvaart en het aanzien van dien zoogenaamden 'Derden Stand' in dezelfde mate te doen toenemen als hunne macht, hunne welvaart en hun aanzien afnamen. Wilde het geval nu, dat de Vorst die voorrechten alleen schonk door den nood gedwongen, dus tegen zijn’ zin, dan was dat zoo heel erg niet, want even gemakkelijk als het geven van voorrechten ging, even gemakkelijk ging het ontnemen, wat dan ook zeer dikwijls gebeurde, als de Vorst zijn doel bereikt en hij de hulp van den Derden Stand niet meer noodig had. Met Graaf Willem was dat evenwel niet het geval. Hij gaf den Vrijen en Poorters geene voorrechten alleen door den nood gedwongen, maar vooral, omdat hij dien Derden Stand oprecht genegen was. Dit verbitterde vele Edelen en het gevolg was, dat zij hem in het geheel niet hielpen, of, als ze het toch deden, met minder toewijding en opoffering dan anders het geval zou geweest zijn.

Tot de steden, die door Graaf Willem bijzonder bevoorrecht werden, moeten vooral genoemd worden: Haarlem, Delft, Middelburg en Zierikzee, en deze Steden toonden dan ook vooral, dat zij die voorrechten op hoogen prijs stelden door hun’ goeden Heer krachtig bij te staan met manschappen, maar vooral met geld. Door die hulp kon de Graaf er dan ook aan denken om, trots al de groote oorlogsuitgaven, een huis voor zichzelven te bouwen, dat een Roomsch-Koning waardig was.

Tusschen Leiden en het betrekkelijk kleine, Vorstelijke verblijf te ’s Gravenzande lag eene heerbaan dwars door de bosschen, die bijzonder rijk waren aan jachtwild. Ongeveer op de helft van dien weg hadden de Graven een klein jachthuis, en er stond ook eene herberg, waar de vermoeide ruiter of wandelaar uitrusten kon. Deze plek kwam Graaf Willem uitnemend geschikt voor, om er zich een groot en trotsch kasteel te bouwen. Al heel spoedig werd met den opbouw ervan begonnen, maar de Graaf wilde dit kasteel maken tot een Vorstelijk verblijf, dat alle Europeesche Vorstenhoven in de schaduw stelde, en spoedig bleek het nu, dat zijne geldmiddelen hem niet veroorloofden dat grootsche werk dadelijk te voltooien. Het bouwen werd dus tijdelijk gestaakt, en de Graaf heeft zijn werk nooit voltooid gezien. Eerst onder zijn’ zoon en opvolger Graaf Floris V was het schoone gebouw voltrokken. Met den bouw van dit Vorstenhof heeft Graaf Willem evenwel toch den grond gelegd voor

’s-Gravenhage, en werd hij oorzaak, dat juist in deze stad, met kleine uitzonderingen, van dien tijd af de Regeering des Lands gevestigd werd. De overblijfselen van het voormalige Grafelijke Hof bestaan nog altijd, doch het hoofdgebouw, bekend onder den treurigen naam van 'Loterijzaal' en, volgens deskundigen, in de laatste jaren van binnen bespottelijk gerestaureerd, is een groot pakhuis van allerlei oude boeken, dik onder het stof begraven, terwijl de trotsche gewelven onder het gebouw een’ rommel bevatten, waarover een oudroest van den eersten rang zich verbazen zou.

Mocht Graaf Willem zijn lustslot nimmer voltooid zien, hij smaakte ook het genoegen niet, zich het hoofd met de Keizerlijke kroon te versieren, want, als 'Roomsch-Koning' nog, kwam de Ridderlijke Vorst op eene smadelijke wijze om het leven.

In den winter van 1256 ondernam hij een’ krijgstocht tegen de West-Friezen, die nog maar altijd volhielden vijandelijkheden tegen hun’ zoogenaamden Heer te plegen. Dat konden ze in hun land, doorsneden door tal van wateren, langen tijd volhouden. Het was voor een sterk leger ondoenlijk om in deze moerassen slag te leveren. Maar Willem bedacht een goed plan. Hij wilde op den winter wachten, wanneer elk moeras, door eene ijskorst gedekt, eene heerbaan of een slagveld kon worden. Jammer maar voor Graaf Willem, dat hij niet wachten kon tot het ijs zwaar genoeg was. In zijn’ onstuimigen moed was hij zijn leger ver vooruit. De Friezen lokten hem naar eene plaats waar het ijs, door wellen en stroomingen nog zeer zwak was, en — de machtige Graaf, de here Ridder, de moedige Roomsch-Koning stierf een’ verachtelijken dorpersdood. Door het ijs gezakt kon zijn zwaar geharnast paard zich niet uit den ondiepen moerasbodem opheffen. De Friezen vielen hem nu aan en sloegen hem met knuppels en andere onedele wapenen dood, waarna ze zijn lijk verborgen. Zijn zoontje Floris was maar twee jaar oud en dus nog veel te jong om hem op te volgen, zoodat dit onder voogdijschap geschiedde.

Deze Graaf is mogelijk wel de meest geliefde en meest bekende van alle Graven, die over Holland en Zeeland regeerden, doch om hem beter te kunnen beoordeelen willen we eerst eens een’ vluchtigen blik werpen op den toestand van het Europeesche volk in het algemeen, want dat is hier noodig.

III.

'DER KEERLEN-GOD.'

Het is reeds met een paar woorden gezegd, dat de Kruistochten buitengewone veranderingen in Europa teweegbrachten. De macht der Edelen daalde terwijl die van den Derden Stand toenam. Het moest wel. De Edelen dreven geen' handel en beoefenden geen handwerk, en toch hadden ze op hunne tochten naar het Heilige Land de weelde in andere landen leeren kennen, en weer thuiskomende, begonnen ze, maar met halfuitgeputte geldmiddelen, hunne kasteelen meer in te richten in den geest der rijke bewoners van de groote Italiaansche steden. Aan meubelen, aan sieraden en aan kleederen werden de grootste sommen besteed, en die gelden kwamen geregeld in de handen en beurzen van den Derden Stand, die in handel en bedrijf zijne kracht zocht en dus in welvaart toenamen in macht wies. De rijke Poorters nu begonnen op hunne beurt ook prachtige huizen te bouwen; ze zetten in hunne vertrekken mooie meubelen en trokken bij feestelijke gelegenheden schitterende kleederen aan. De Edelen wilden natuurlijk niet voor de Poorters onderdoen en begonnen op hooger voet te leven dan hunne middelen dit toelieten. Dat was een leelijk ding; want daar zij niet handelden of werkten, moesten daardoor hunne bezittingen kleiner worden. De Poorter daarentegen trok alleen bij feestdagen zijne prachtige kleederen aan, en schaamde zich niet op andere dagen in een zeer gewoon pak te werken. Het kon dus niet anders, of de Derde Stand moest rijker worden, naarmate de Edelen langzaam verarmden. Kennis is macht, dat geldt voor waarheid; doch ook rijkdom is eene macht, die soms sterker is dan die, welke door kennis verkregen wordt. Maar met al hunne rijkdommen konden de Poorters toch niet tot macht komen; want ze hadden geen aandeel in het Lands- of Stadsbestuur, en dat begon hun' trots te hinderen, zoodat ze naar de wapenen grepen om hun aandeel in het Gezag te krijgen. Dat ging over het algemeen zeer moeielijk; want de Vorsten des lands waren meestal op de hand der Edelen, en hoe verarmd deze laatsten ook waren, zoo oefenden ze toch nog invloed genoeg uit om met hunne hulp de trotsche Poorters tegenstand te bieden. Vandaar was het, dat de meeste steden alleen ten koste van vele menschenlevens en groote schatten langzamerhand macht verkregen. Hier in ons land daarentegen waren Vorsten, die de zaken anders

bekeken dan de overige Europeesche gekroonde Hoofden. Graaf Willem I en Graaf Willem II waren al begonnen met aan de steden, handvesten en rechten, ook wel keuren genoemd, te geven. Welke steden Graaf Willem II bevoorrechtte, hebben we reeds gezegd. In Holland kregen de poorters dus macht zonder wapengeweld, en ging het langzamer in zijn werk, het was voordeeliger. Geen smid werd van zijn aanbeeld, geen wever van zijn getouw, geen varensgezel van zijne kogge, geen werkman van zijn' arbeid geroepen om met een wapen in de hand eene keur meester te worden. Zóó verrezen hier te lande tal van steden, en geen van al de Graven heeft in dit opzicht zooveel gedaan, als Graaf Floris V, hoewel we het toch niet vergeten moeten, dat het verkleenen van die voorrechten den Graaf van heel wat voordeel was. Maar het was niet alleen, dat Graaf Floris de eigenlijke Stedelingen bevoordeelde; hij deed het ook den Derden Stand, die buiten de steden woonde. Vooreerst kwamen er tweeërlei soort van Poorters en wel Binnen- en Buitenpoorters. Wie 'Binnenpoorters' waren begrijpt iedereen, dat waren zij, die binnen de wallen, muren en poorten eener stede of stad woonden. Nu konden ook buitenmenschen gerekend worden te behooren tot de Poorters, als ze ieder jaar maar eenige dagen in de stad bleven wonen en jaarlijks eene zekere som aan de stedelijke schatkist afstonden. Verder verbonden ze zich om, in tijden van nood, de stad te helpen verdedigen. Zulke lieden kregen den naam van 'Buitenpoorters' en werden door dat burgerrecht vrijgesteld om aan den Adellijken Landheer belastingen te betalen, of, zooals men dat toen zeide: men werd vrij van schot en lot. Ge begrijpt wel, dat Graaf Floris V door deze handelwijze vele Edelen tegen zich in het harnas joeg, en dat ze heel gaarne hem zouden afgezet of onschadelijk gemaakt hebben, als ze dat maar gedurfd hadden. Maar een strijd aan te gaan tegen de was- sende macht der steden ging hier minder goed dan in andere landen, omdat men den Vorst niet op zijne hand had, en meer nog omdat diezelfde Vorst de macht van den Derden Stand ook buiten de steden bracht, ja, soms zelfs aan eene heele streek voorrechten gaf, zooals aan Kennemerland. Graaf Floris zag zeer goed hoe de Edelen jegens hem gezind waren, en daar hij vreesde, dat die Edelen den eenen of anderen dag toch de handen ineen zouden slaan om hem het gezag te ontnemen, zoo begon hij op allerlei wijzen de macht van de aanzienlijkste en invloedrijkste Edellieden te bekorten en te beperken. Dit moesten vooral de Heeren van

Amstel en Woerden ondervinden, nadat ze het gewaagd hadden de bewoners van het Sticht te kwellcn. Bisschop Jan I van Nassau riep de hulp van onzen Hollandschen Graaf in, en de zaak eindigde hiermede, dat Graaf Floris in het bezit kwam van goederen, die aan de Heeren van Amstel en Woerden behoord hadden, en dat beide genoemde Heeren Leenmannen van den Graaf werden. Dat ze deze vernedering moeielijk konden verkroppen, dat spreekt vanzelf, en we moeten eerlijk bekennen, dat de Graaf lang niet altijd naar recht en billijkheid te werk ging, en soms daden verrichtte, welke men slim bedacht, maar oneerlijk noemen moest. Daarenboven schijnt hij, als getrouwd man, ook al geen voorbeeldig leven geleid te hebben. Maar tusschen al die bedrijven door bleef hij geheel een Vorst van zijn' tijd, die het al heel slecht zonder oorlogvoeren stellen kon. Nog vóór dat Graaf Floris zelf de teugels van bestuur in handen nam, stonden de Kennemers en West-Friezen tegen hem op en het gelukte aan Graaf Otto II van Gelder, die Voogd van den jongen Graaf was, niet, den opstand geheel te dempen. Herhaalde

Graaf Floris V vindt het lijk van zijn Vader, Graaf Willem II.

malen was Floris, toen hij zelf Graaf was, genoodzaakt tegen hen op te trekken, en eerst in 1288 bracht hij het zoover de West-Friezen volkomen te onderwerpen. Op een’ van de laatste tochten gelukte het hem ook om te Hoogwoude het lijk van zijn’ Vader te vinden, waarna hij het met groote plechtigheid te Middelburg liet begraven. Toen de West-Friezen eenmaal overwonnen waren en het hoofd in den schoot gelegd hadden, vonden ze in den Graaf zulk een goed Heer, dat de oude vijandschap weldra in vriendschap veranderde. Behalve die tochten tegen de Friezen en Vlamingen en kleinere oorlogen tegen machtige Edelen, lezen we van weinig andere krijgsdaden. In 1295 dreigde het evenwel anders te worden. Tot nu was Graaf Floris vrij goed bevriend met Eduard I, Koning van Engeland. De twee Vorsten waren zelfs met elkander overeengekomen om Engeland met Holland te vermaagschappen. Jan, de zoon van Graaf Floris, zou in het huwelijk treden met Elisabeth, eene van Eduards dochters. Er was evenwel eene voorwaarde aan verbonden geweest en deze was, dat Jan van Holland, ’s Graven zoon, op zevenjarigen leeftijd naar Engeland moest komen om daar aan het Hof zijne opvoeding te ontvangen. Jan was er in 1285 reeds heengebracht. Waarom Koning Eduard dat zoo bepaalde, is niet heel duidelijk. Mogelijk dacht hij wel, dat de knaap zich zóó aan hem hechten zou, dat hij naderhand, als hij Graaf was geworden, geheel en al aan den leiband van zijn’ Schoonvader zou loopen. Bovendien was Koning Eduard den Edelen meer genegen dan den Derden Stand. Een spreekwoord zegt: 'uit het oog, uit het hart' en dit schijnt ook eenigermate op Graaf Floris en zijn’ zoon Jan toegepast te kunnen worden; want het gerucht liep in Holland en ook buiten het Graafschap, dat Floris zijn’ voorzoon, Witte van Haamstede, tot zijn’ opvolger wenschte. Dit moest verhinderd worden: maar hoe? De Hollandsche Edelen opnieuw verbitterd op Floris, omdat hij eens veertig hoorigen of onvrije lieden tegelijk vrij maakte, bedachten eene list om den man, die voor den Adel zulk een dwingeland was, onschadelijk te maken. Het plan was, hem ongemerkt gevangen te nemen en naar Engeland te brengen, waar Koning Eduard hem dan wel verhinderen zou, weer naar Holland te gaan; want zijn schoonzoon Jan zou dan door de ontevreden Edelen als Graaf erkend en gehuldigd worden. Om hun doel te bereiken wisten de Edelen te bewerken, dat Graaf Floris naar Utrecht kwam om daar een’ twist bij te leggen tusschen van Amstel en den Stichtschen Edelman van Zuylen.

Floris, die over het geheel goedaardig en zorgeloos was en niets vermoedde, of althans niets wilde vermoeden, kwam naar Utrecht, legde den twist bij, hield een' maaltijd met de Heeren en besloot met hen op de jacht te gaan. Sommige Edelen reden vooruit, zeker om alles zoogenaamd voor de jacht gereed te maken.

Terwijl Floris nog toefde, werd hij voor het dreigend gevaar heel in stilte gewaarschuwd, doch hij sloeg die waarschuwing in den wind, reed ter jacht en werd buiten Utrechts poorten gevangen genomen. In allerijl vlood men met hem naar een Stichtsch kasteel en kort daarop naar Muiden, om hem vandaar heel gemakkelijk naar Engeland over te brengen. Maar het volk was er achter gekomen. 'Der Keerlen God' scholden de Edelen hem, en diezelfde 'Kerels' bewezen, dat Floris, zoo ze hem niet als een' 'God' beschouwden, toch als hun goeden Graaf liefhadden. Zij liepen te wapen en omsingelden het slot zóó, dat de kans om den Graaf in het geheim naar Engeland te voeren, verkeken was. Toch wisten de Edelen nog met den Graaf uit het kasteel te komen; maar de belegeraars ontdekten het en zetten de mannen na. En nu moest geschieden, wat men niet van plan geweest was, men moest Graaf Floris dooden, eer het volk hem bevrijden kon. Gerard van Velsen schijnt de man geweest te zijn, die tot dezen moord aanzette.

Veel is er verteld geworden omtrent de straf, die sommigen van de moordenaars ontvingen, doch men moet uiterst voorzichtig zijn met die mededeelingen te gelooven. De geschiedschrijvers bestonden toen wel al, dat is zoo; want we lezen onder anderen van een' Melis Stoke, een' monnik, die de geschiedenis van Holland op rijm schreef en in de volkstaal; maar het blijft de vraag inhoever men aan die geschriften geloof mag slaan. Vooreerst schreef men toen niet voor een geheel volk, maar meestal slechts voor een persoon. Immers, de boeken werden niet gedrukt, en stellig zal Melis Stoke van zijne rijm-kroniek wel niet meer dan één exemplaar gemaakt hebben. Er bestaan, meen ik, wel drie handschriften van, maar deze zijn waarschijnlijk geene handschriften van Melis Stoke zelven. Recht zeker weten we niet voor wien Melis Stoke deze rijmkroniek schreef; misschien wel voor Graaf Floris V, en naderhand voor een' der twee Graven Jan of Graaf Willem den Goeden. Maar onverschillig voor wien van deze Graven hij ze schreef, zijn werk kon onmogelijk in alles de juiste geschiedenis weergeven, omdat hem de gelegenheid niet openstond om altijd en overal de echte en onpartijdige bronnen te raadplegen. Met dit al is deze 'Rijm-

kroniek' toch een vrij betrouwbaar werk en eene zeer groote verdienste mag het heeten, dat zij in de volkstaal geschreven is, en deze taal schijnt Floris V zeer bevorderd te hebben. Omtrent den tijd van Stoke leefde ook de dichter Jacob van Maerlant, die mede in het Nederlandsch schreef. — Zeker ligt over de geschiedenis van die dagen nog al te vaak een waas van onzekerheid, doch wanneer men naast de werken van Stoke, van Maerlant en anderen ook de talrijke bronnen raadpleegt, welke gevonden worden in de boekerijen van gewesten, landstreken, polders, steden, kloosters en aanzienlijke familien, dan komt men er toch toe om een vrij getrouw verhaal van de geschiedenis of een vrij nauwkeurige karakterbeschrijving van een' Vorst te kunnen geven. Sedert men dat ingezien heeft, is men ook begonnen met die boekerijen, bekend onder den naam van 'archieven' meer te ordenen, wat zeer noodig was, want de kostbaarste bronnen vond men niet zelden, als waardeloos of als scheurpapier op rommelzolders en in rommelkisten, en menig handschrift, dat nu met goud betaald zou worden, werd, nog geene eeuw geleden op allerlei manieren gebruikt. Zoo vond men een overblijfsel van een der eerste boeken, die in ons land gedrukt werden, als opvulsel tusschen het leder en het bordpapier van het omslag van een oud boek. Zooals men met dit oude drukwerk deed, handelde men ook met allerlei handschriften. Soms zelfs werden ze met opzet verbrand. Keeren wij na deze uitweiding naar ons verhaal terug.

Dat de moordenaars van den Graaf er veel bij gewonnen hebben, kunnen we wel ontkennend beantwoorden, al weten we ook niet zeker, welk een lot hen gewacht heeft voor hunne ondoordachte daad. Maar, de zaak lag er nu eenmaal toe, en zóó kwam een Graaf aan zijn einde, aan wien de Derde Stand zooveel verplichtingen had. Stellig had de Graaf een beter lot verdiend, maar men moet toch nooit vergeten, dat een moord niet in het plan der Edelen lag, en dat Graaf Floris jaren lang met de rechten van den Adel niet veel meer dan den spot gedreven had. Wanneer we die Adellijke voorrechten nu door onzen hedendaagschen bril bekijken, dan komen we er toe om te zeggen: 'Het was maar goed, dat Floris V er een einde aan maakte.' Maar om de daden van menschen uit dien tijd te beoordeelen, moet men alweer uit heel andere oogen kijken, en als we dat doen, dan zullen we zeker in Graaf Floris V niet alles mooi en goed vinden, al komen we ten slotte ook tot de gevolgtrekking, dat hij een der beste Graven is geweest,

die ooit over Holland geregeerd hebben. Graaf Jan I, die hem spoedig opgevolgd was, stierf reeds in 1299 zonder kinderen na te laten, en zoo eindigde het Vorstelijke Stamhuis, dat bijna vier eeuwen over deze gouwen geregeerd had.

In geen land ter wereld was men zóó vrij, als in Holland, en ofschoon wij die vrijheid nu ongetwijfeld dwingelandij zouden noemen, en voor ons zelven niet zouden begeeren, moeten we bedenken, dat de vrijheid hier nog als kind in de wieg lag. Maar langzaam, zeer langzaam groeiend, zou dat kind grooter en grooter en eene reuzin worden in vergelijking van toen. En nog altijd leeft die reuzin, nog altijd wordt ze grooter en nog altijd is zij eene bewoonster van Nederland gebleven. Als ge soms aan het bestaan van die reuzin twijfelt, moet ge maar eens naar andere landen gaan en daar alles nauwkeurig opnemen. Ik denk zoo, dat ge dan wel tot de overtuiging komen zult, dat de vrijheid hier in Nederland grooter is dan ergens elders. Ge moet echter niet maar een vluchtig kijkje nemen, maar alles behoorlijk nagaan.

IV.

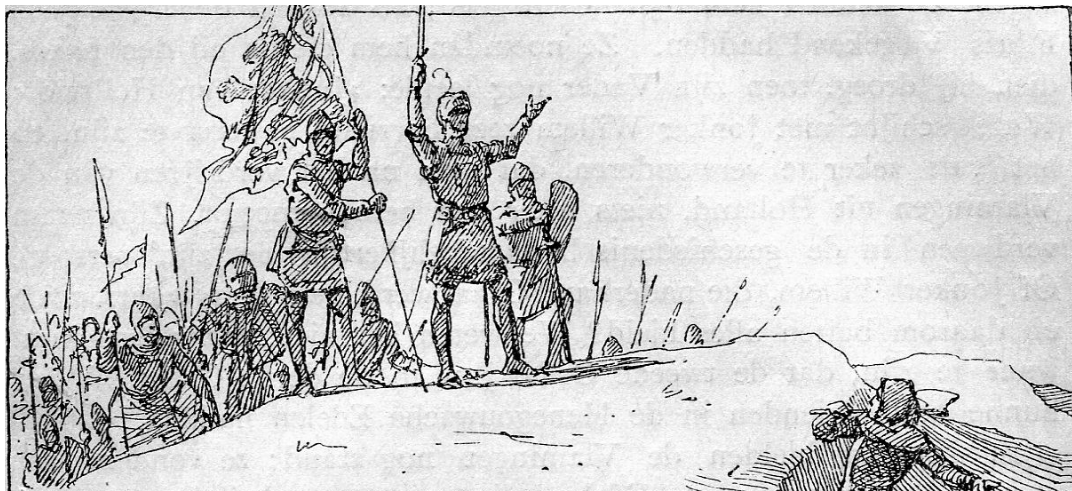
ONDER VREEMDE VORSTEN.

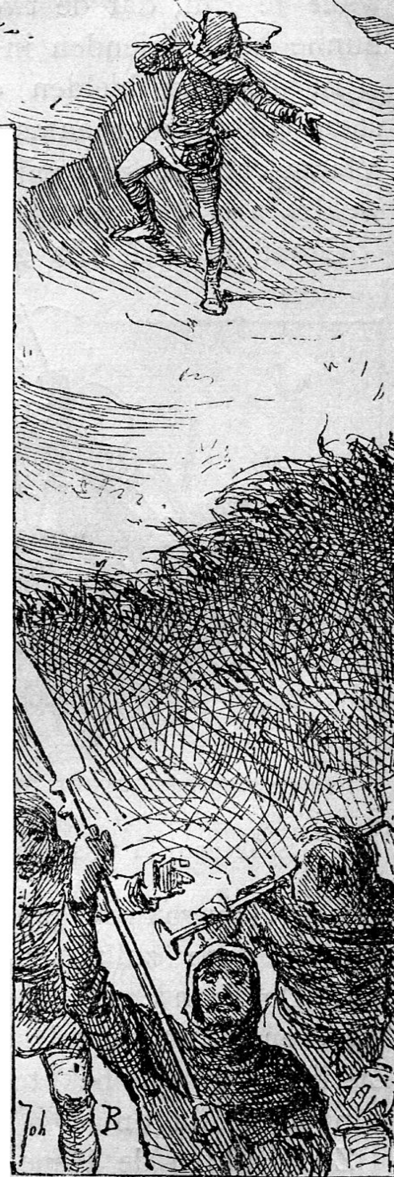
Toen de laatste Graaf uit het Hollandsche huis kinderloos overleed, was Jan van Avesnes, Graaf van Henegouwen, de man, die zich gerechtigd verklaarde om den openstaanden Gravenzetel in te nemen. Waarom de reeds genoemde Witte van Haamstede, die, naar lichaam en ziel, sprekend op zijn’ Vader moet geleken hebben, geene pogingen aanwendde om nu waar te maken, wat men tijdens Floris’ leven reeds gefluisterd had, dat is moeielijk na te gaan. Zeker is het, dat de heele Derde Stand en al de Steden hem gaarne als Graaf zouden gehuldigd hebben; want één oorlogskreet: 'Holland! Holland!' was voldoende, om alle Hollanders achter hem op de been te brengen om hem te helpen. Dat ondervonden de Vlamingen. Jan van Avesnes was, als vreemdeling, hier in Holland door bijna niemand bemind, en de Zeeuwsche Edelen, die het altijd in hun belang gevonden hadden om niet te laten uitmaken, of Zeeland tot Vlaanderen of tot Holland behoorde, riepen de Vlamingen in Holland, en binnen onbegrijpelijk korten tijd waren ze er meester van. Alleen Zierikzee, Dordrecht en Haarlem hielden de Vlamingen buiten hare muren. Hoe dat zoo kwam? Waren de

Vlamingen dan zoo machtig op dat oogenblik? Alles behalve. De Graaf van Vlaanderen en zijne twee oudste zoons Willem en Robert waren op eene laaghartige wijze te Parijs gevangen genomen geworden, toen ze naar Frankrijk gegaan waren om de verdeeldheden tusschen Vlaanderen en Koning Filips bij te leggen. Vlaanderen werd door Filips toen tot eene Fransche provincie verklaard; maar hierin namen de nijvere Vlaamsche Poorters en Vrijen geen genoegen. Onder aanvoering van twee burger-helden, Jan Breydel en Pieter de Koning, trokken de Vlamingen tegen het leger van Filips en zijne vrienden, waartoe ook de Hollanders voor een deel behoorden, op, en het machtige leger der verbondenen werd in 1302 bij Kortrijk verslagen. De Ridders droegen toen gouden of vergulde sporen, en zóó groot was het getal van die vergulde of gouden sporen, welke men bij de verslagenen vond, dat deze slag in de geschiedenis bekend staat onder den naam van 'Sporenslag.' Meer dan zevenhonderd der aanzienlijkste Ridders en Edelen sneuvelden in dezen slag. Jan van Avesnes bleef Koning Filips getrouw, en daardoor was hij als Graaf van Holland en Zeeland, de vijand van Vlaanderen. Nemen we nu nog in aanmerking dat Jan van Avesnes hier in Holland, noch bij de Edelen noch bij den Derden Stand bemind was, dan wordt het duidelijk hoe het mogelijk kon zijn, dat de Vlamingen in zoo korten tijd van bijna geheel Holland meester werden. Maar wat gebeurde? In het belegerde Zierikzee voerde Willem, de oudste zoon van Jan van Avesnes, het bevel, en onder hem stond Witte van Haamstede.

De Sporenslag.

Witte van Haamstede op den Blinkerd.

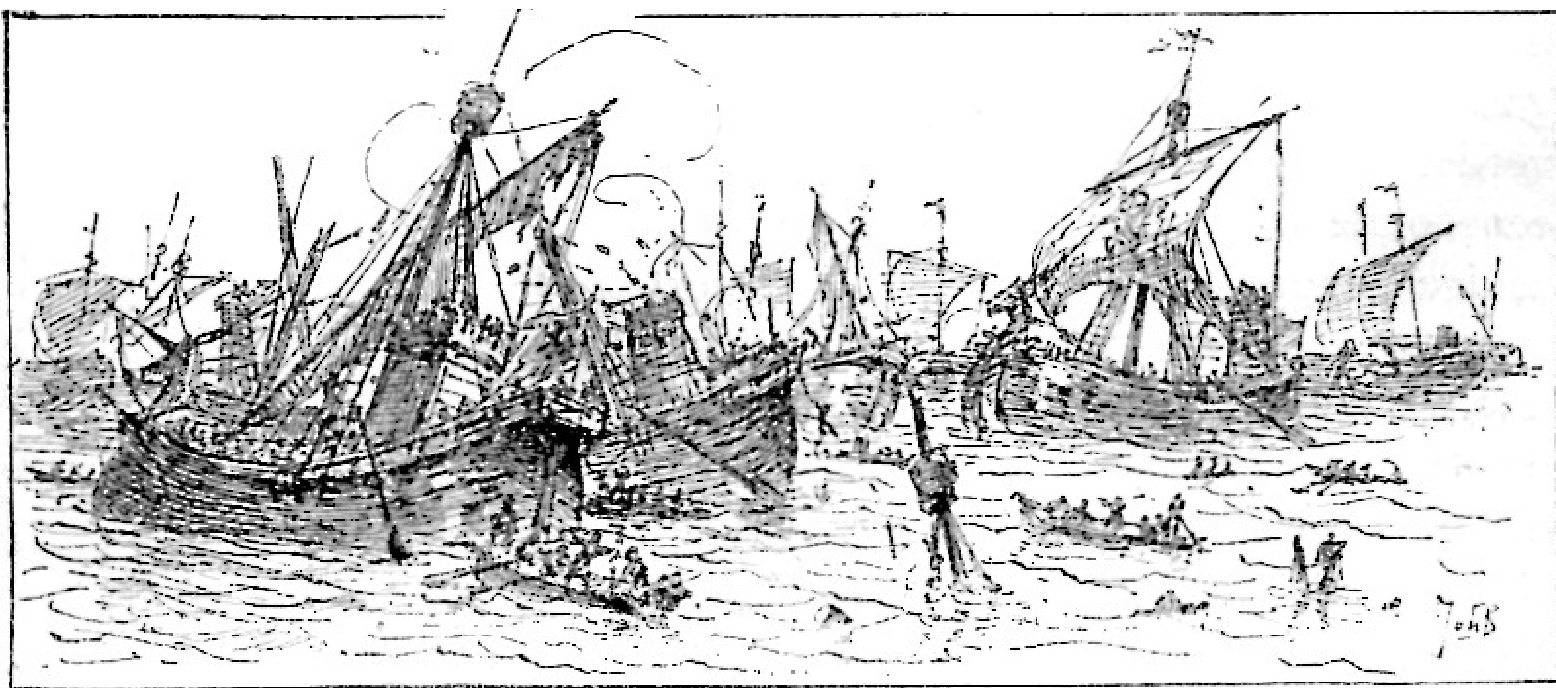
Geen haat of wrok woonde er in het hart van Floris' zoon, integendeel hij nam het besluit om Jonker Willem zoo goed mogelijk te helpen. In alle stilte verliet hij het ingesloten Zierikzee. Met eene oude boot kwam hij, gevolgd door eenige dapperen, dicht bij Zandvoort aan. Op den top van den Blinkerd, het hoogste duin van ons land, plantte hij de vlag van Holland, de geliefde vlag, die de herinnering aan 'der Keerlen God' weer met alle kracht deed herleven. Van alle kanten schaarden de landzaten zich om Hollands leeuw en onder aanvoering van Witte van Haamstede, wierp men zich op de Vlamingen, die Haarlem belegerden. De Vlamingen, zoo onverhoeds besprongen, vergaten dat ze vechten moesten om te behouden, wat ze zoo gemakkelijk verkregen hadden, en werden bij het Manpad onder Haarlem zóó verslagen, dat eene week later geheel Holland van den vijand bevrijd was. Dit wonder had Witte van Haamstede kunnen verrichten,

omdat de Hollanders in hem een' landgenoot en geen' vreemdeling zagen. Ze kenden hem bijna even goed, als ze hun' onvergetelijken Floris V gekend hadden. Ze noemden hem steeds bij den naam, dien hij droeg, toen zijn Vader nog leefde: 'Jonker van Holland.' Witte schijnt met Jonker Willem zeer bevriend geweest te zijn, en het valt zeker te verwonderen, dat men na het verdrijven van de Vlamingen uit Holland, niets meer van hem verneemt. Zijn naam verdween in de geschiedenis bijna tegelijkertijd met zijn' persoon. Of Jonker Willem, die naderhand Graaf werd, hem soms wantrouwde en daarom buiten alles hield? We weten het niet; maar dat schijnt waar te zijn, dat de tweede Graaf Jan en de derde Graaf Willem hunne beste vrienden in de Henegouwsche Edelen hadden.

In Zeeland hielden de Vlamingen nog stand; ze vonden daar steun bij de voornaamste Edelen, die er nu weer heil in zagen, de Vlaamsche heerschappij te erkennen. Zierikzee bleef belegerd, doch weldra zou dat anders worden.

Graaf Jan II, die gedurende dezen tijd bedaard in zijn Graafschap Henegouwen gebleven was, had hulp gezocht bij Frankrijk, dat in 1302 zulk eene gevoelige les van de Vlamingen gekregen had. De Fransche Koning zond den beroemden Vlootvoogd Grimaldi met een groot aantal schepen naar de Zeeuwsche wateren. Voor Zierikzee kwam het tot een gevecht en ook hier werden de Vlamingen verslagen.

Zoo hadden de Henegouwers dus overwonnen; maar Graaf Jan II had er niet veel pleizier van: want hij stierf nog in hetzelfde jaar

1304 en werd opgevolgd door zijn’ zoon Willem III, die in 1305 met eene Fransche Prinses huwde.

Deze Willem III kreeg reeds den bijnaam van 'den Goeden,' toen hij pas aan de regeering was. In 1305 riep hij de Stedelijke regeeringsmannen, — Schout en Schepenen geheeten, — van Holland en Zeeland samen om met de Edelen de zaken van het land te bespreken. Dit is de eerste keer waarvan wij lezen, dat de Derde Stand ook tot een soort van algemeen bestuur geroepen werd. Maar, Graaf Willem voerde eene schitterende Hofhouding, die onmogelijk kon bestreden worden uit de Grafelijke inkomsten. Hij was dan ook de eerste Vorst, althans voor zoover wij dit weten, die het volk vriendelijk bevel gaf, hem met geld bij te springen. Zulk een vriendelijk bevel kreeg den naam van 'Bede'; maar als we naderhand lezen, op welke manier het weigeren van zulk eene 'Bede' door den Vorst opgenomen werd, dan moeten we erkennen, dat bevel beter naam was dan bede. En tot wie kon Graaf Willem die 'Beden' beter richten dan tot den nijveren Derden Stand? De wijze waarop hij dat deed, was geheel in den geest van Floris V, doch waar deze vele Edelen van zich vervreemdde, daar was Graaf Willem voorzichtig genoeg, hen niet tot vijanden te maken, althans niet door deze zaak. Hij verstond de kunst den Derden Stand te bevoordeelen zonder den Adel te kwetsen, en in dat opzicht staat hij ongetwijfeld boven der 'Keerlen God'. In korten tijd was de Derde Stand dan ook een deel van het volk geworden waarmede zelfs de Adel rekening begon te houden. Graaf Willem wist dat, en hij deed er zijn voordeel mede. De Derde Stand vergoodde hem als der 'Keerlen God,' want gevleid, dat ze door den Graaf als eene macht in het land erkend werden, hadden ze voor die erkenning ook wel wat over. Zij openden bij de 'Beden' heel gaarne hunne beurzen, en hebben den vreemdeling misschien wel den naam van 'den Goeden' gegeven. — Of hij dien naam met recht verdiende? Er zijn heel mooie vertellingen van hem, waarin bewezen wordt, dat hij zeer goed en rechtvaardig was. Maar hoe goed en rechtvaardig hij ook mocht heeten, toch hielp hij in Vlaanderen de macht van de steden bestrijden. ([1]) De Kennemers werden door hem streng gestraft, omdat ze, toen men 'Beden' tot hen richtte, verklaarden, dat zij aan die Beden wel wilden voldoen, als ze er eenige voorrechten door genoten. — De straf bestond hierin, dat

----

(1) Na den 'Sporenslag.' — zie bladz. 78, — bleef de gisting tusschen de Vlaamsche poorters en de Vlaamsche edelen nog steeds bestaan.

Graaf Willem de Goede, hun de voorrechten afnam, die ze al hadden. Dat deze Henegouwsche Graaf voor zijne landen een zeer duur Vorst was, is waar, doch niet minder waar is het, dat hij het ook was, die onder de Edelen groote verdeeldheden bracht. Die verdeeldheden ontstonden uit naijver, want de Graaf, die hier vreemdeling was en dus niet zoo bekend kon zijn met den rang, dien de eene Edelman boven den anderen innam, begunstigde dikwijls een minder aanzienlijk geslacht zóó, dat het een aanzienlijker evenaarde of te boven streefde. Een van die benijde gunstelingen onder de Hollandsche Edelen was vooral een zekere Willem van Duivenvoorde uit het geslacht der Wassenaars. Zij nu, die meenden verongelijkt te zijn, zwegen wel, doch dit zwijgen geschiedde alleen uit vrees voor den Graaf, wiens invloed onder het volk steeds grooter werd, en wiens aanzien buiten het Graafschap voortdurend steeg. Eene zijner dochters, Margareta, huwde met den Duitschen Keizer Lodewijk van Beieren. Eene andere zijner dochters, Filippe, werd de Gemalin van Eduard III, Koning van Engeland. Een verbond met Vlaanderen bracht hem mede in het gerust bezit van Zeeland. Voegen wij bij den voorspoed van den Vorst des Lands, de welvaart, die allerwegen in Holland en Zeeland heerschte, dan is het niet te verwonderen, dat het Graafschap Holland en Zeeland een der meest bekende landen van Europa was. Toen Graaf Willem de Goede in 1337 stierf, werd hij opgevolgd door zijn’zoon Willem IV, die niet weinig trotsch was, dat zijne vleiers hem den bijnaam gaven van 'Eersten Graaf der Christenheid.' Men zegt, dat hij zóó op dien bijnaam gesteld was, dat hij den titel van Hertog weigerde, welke hem door zijn’ Zwager Lodewijk werd aangeboden. Hij was liever de voornaamste onder de Graven, dan de minste onder de Hertogen. Graaf Willem IV was een zeer oorlogzuchtig, heerschzuchtig en prachtlievend Vorst, die zeer veelgoeds, door zijn’ Vader tot stand gebracht, alweer verloren deed gaan. Zijne denkbeelden omtrent macht en gezag hielden geene rekening met den staatkundigen toestand van zijn’ tijd, doch behoorden thuis in de eerste jaren der Kruistochten. Hij voerde oorlogen tot op de Oostelijke grenzen van Duitschland, doch meende ten laatste misschien beter te doen met in zijn eigen land oorlog te voeren. Hiertoe bestond wel aanleiding; want de Friezen waren weer maar eens tegen het Grafelijke gezag opgestaan, en de Bisschop van Utrecht, de moedige en voorzichtige Jan van Arkel, een vijand van den Henegouwer, deed niet alles om den Graaf te believen. Nu sloeg

Willem allereerst het beleg voor Utrecht en wist den Bisschop zóó ver te brengen, dat deze hem beloofde in enkele opzichten tot bondgenoot te zullen zijn.

De Graaf verzamelde nu een groot leger en deed dat naar Friesland inschepen. Op den overtocht echter ontstond storm en de schepen werden verstrooid, zoodat de Hollanders slechts bij kleine benden aan den Frieschen wal kwamen. Graaf Willem, die meende dat de Friezen, die door binnenlandsche twisten verdeeld waren, ook voor de kleine macht, waarmede hij aangekomen was, wel eerbied zouden hebben, viel met onstuimigen moed op den vijand aan en behaalde aanvankelijk eenig voordeel. Maar alle Friezen, zelfs de monniken, grepen naar de wapenen.

Was men, bij de nadering van Graaf Willems krijgsbenden terstond allerlei getwist vergeten, nu die krijgsbenden geland waren en eenig voordeel behaald hadden, sloot al wat Fries heette, zich aan elkander, om den trotschen en gehaten Henegouwer te wederstaan. Van beide zijden werd met moed en dapperheid gestreden. Van alle kanten groeide het aantal Friezen aan en werd het aantal Hollanders kleiner, want slechts af en toe landdden eenige benden, terwijl anderen, die zagen dat de Friezen de overwinning

Graaf Willem IV sneuvelt bij Stavoren in 1345.

zouden behalen, zich op zee verwijderden. Lang hield Willem met onstuimigen moed stand, doch ten laatste moest hij den strijd opgeven, en met wonden overdekt, viel hij te midden zijner vijanden, ontzield neder.

Dit was het uiteinde van den machtigen Graaf, die door zijne vele oorlogen en zijne weelderige Hofhouding groote sommen gelds verspilde, en die door zijne verouderde denkbeelden omtrent macht en gezag, aan den geest van ontevredenheid, die onder alle rangen en standen heerschte, niet weinig voedsel gegeven had.

Reeds lang was men ontevreden geweest, en niet dan door overmacht was men er toe gebracht, om de vele Beden, die hij tot het volk richtte, te voldoen. Nu wilde het ongeluk, dat de Graaf geene kinderen naliet. De vraag ontstond dus: 'Wie zal nu ons land regeeren?' Keizer Lodewijk van Beieren wist er raad op. Zelf zat hij niet zoo heel vast op den Keizerstroon, en nu meende hij zoo, dat de Graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen een aardig geschenk zouden wezen voor zijne Gemalin, Margareta, de zuster van Graaf Willem. Wel was Holland geen spilleleen, maar een zwaardleen, en mocht er dus geene vrouw regeeren; maar de Keizer meende, als Leenheer, in zijn recht te zijn, als hij van Holland en Zeeland eenvoudig een spilleleen maakte. De Hollanders en Zeeuwen echter waren van eene heel andere meening, en zouden mischien reeds terstond tegenstand geboden hebben, als Gravin Margareta niet tot haar’ voornaamsten raadsman, haar’ oom Jan van Beaumont gekozen had. Die Jan van Beaumont, een broeder van Graaf Willem den Goeden, had hier te lande zeer veel bezittingen en was een der dapperste Ridders der geheele Christenheid. Men hield zich dus aanvankelijk vrij stil, en slechts langzamerhand kwam er hier en daar een vonkje, dat de talrijk voorhanden zijnde brandstof deed ontvlammen. Bloedige burgeroorlogen, lagen als eene opeengehoopte brandstof, in den boezem van het heele volk verborgen, en als eene onvoorzichtige hand met vuur ging spelen, zou er een brand onstaan, die in geene jaren gebluscht kon worden.

Men heeft langen tijd gemeend, dat die twisten eigenlijk ontstonden uit de wederzijdsche verbittering tusschen de Edelen en den Derden Stand. Het is zoo; die verbittering bestond, maar had toch wat noodig om tot burger-oorlog over te slaan. Eigenlijk was er in heel Europa eene spanning tusschen de Edelen en den Derden Stand. In Gelderland had men de twisten tusschen de Heeckeren en Bronkhorsten;— in Friesland tusschen de Schieringers en Vet-

koopers; — in Vlaanderen tusschen den Franschgezinden Adel en de Gilden; — nu in Holland en Zeeland tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen. Maar al die verschillende partij-namen waren namen voor bijna dezelfde toestanden. Dat men hier in Holland met die partij-twisten later dan elders kwam, mag zeker wel toegeschreven worden aan de krachtelijke persoonlijkheid van Vorsten, zooals Floris V en Willem de Goede waren, en aan de handelswelvaart, die hier heerschte. Onder den rumoerigen Graaf Willem IV had men geen' tijd om aan die twisten te denken. Eerst toen zijne zuster aan de regeering kwam, was er maar een stootje noodig om de heele zaak in beweging te brengen. En dat stootje nu werd gegeven door twee jaloersche Edelen, die van den oudsten en machtigsten Hollandschen Adel waren, en in den Henegouwer altijd een' vreemdeling gezien hadden. Die twee Edelen waren de Heeren van Arkel en van Egmond. Had Gravin Margareta nu ook deze beide Edelen maar in haar' Raad genomen, dan zouden ze gezwegen hebben; maar nu de Gravin geheel aan den leiband van Jan van Beaumont liep, konden ze dat niet verkroppen, en trachtten ze de brandstof bij den Derden Stand hier en daar in brand te steken. Margareta en Jan van Beaumont zagen dat naderend gevaar komen, en om het af te wenden, begonnen ze naar links rechts, onder Edelman en Poorter, allerlei voorrechten uit te deelen, in het vertrouwen, zich daardoor sterk te maken. De mannen en steden van hare tegenpartij deelden natuurlijk niet in die voorrechten en werden daardoor steeds meer verbitterd. Maar ook zij, die kregen, hadden nooit genoeg, en Margareta zag al heel spoedig, dat men handen eischte, waar ze vingers gaf. Werden die handen geweigerd, dan gedacht men de verkregen voorrechten niet, en beloonde hare goedheid met ondank. Margareta begreep zeer goed, dat zij het op de duur niet houden kon. Ze wist nu te bewerken, dat men haar' tweeden zoon, Willem van Beieren, in hare plaats tot 'Verbeider' aanstelde. Hij zou in haar' naam over Holland en Zeeland regeeren, doch zich steeds onderwerpen aan de uitspraak van den Raad, dien Margareta hem gaf. Ongelukkig genoeg bleef het Hoofd van dien Raad, Jan van Beaumont, en het gevolg hiervan was, dat de verbittering van de Heeren van Egmond en van Arkel met hunne talrijke familieleden en vrienden toenam. Ook de Verbeider Willem volgde trouw het voorbeeld zijner Moeder en deelde met kwistige hand allerlei voorrechten uit. Maar hier door viel hij van het eene kwaad in het andere en bracht zichzel-

ven in zulk een’ doolhof, dat hij ten laatste geen’ weg meer wist. Zóó ver gekomen, liet de jeugdige Vorst zich door zijne vrienden overhalen om aan dien toestand een einde te maken. Hij moest den Raad, dien hem ter zijde stond, ontslaan, den titel van 'Verbeider' neerleggen en dien van 'Graaf' aannemen.

Terwijl dat alles in Holland en Zeeland voorviel, stierf Keizer Lodewijk en werd opgevolgd door Karel IV, een der grootste vijanden van het Beiersche huis. Als Margareta nu niet uit zichzelve toegaf, zou Willem zich misschien rechtstreeks tot den nieuwen Keizer wenden, of wel, hare vijanden in Holland en Zeeland zouden het bij dezen Keizer zóó ver brengen, dat niet alleen haar, maar ook aan Willem de Graafschappen ontnomen werden. Daarom besloot zij aan haar’ zoon de Graafschappen onder zekere voorwaarden af te staan. Willem nam hiermede genoegen en zoo eindigde de regeering van het Henegouwsche Huis, een vreemdeling in Holland en Zeeland, om in handen genomen te worden door het Beiersche Huis. dat nog grooter vreemdeling in deze gewesten was.

V.

WOELINGEN EN PARTIJEN.

Tot nu was alles nog zonder bloedige gebeurtenissen afgeloopen; maar dat zou weldra anders worden. Willem van Beieren was, onder den naam van Willem V, voorloopig Graaf van Holland en Zeeland en Heer van Friesland geworden. Hiervoor zou hij aan zijne Moeder eene som gelds toestaan, en vervolgens elk jaar ongeveer dertigduizend gulden geven. Maar beloven was bij Graaf Willem nog geen doen. Van Egmond en van Arkel, die nu des Graven raadgevers waren, achtten het noodig, dat hij voortging met zich, macht te verschaffen door voorrechten aan Steden te verleenen, en twijfelachtige mannen door weldaden aan zich te verbinden. Dat had nu wel kunnen geschieden, als Willem maar schatrijk ware geweest; maar dat was hij op verre na niet. Door deze handelwijze bracht hij zichzelven in zulke groote geldelijke moeielijkheden, dat hij reeds het eerste jaar het beste, aan zijne Moeder niets betalen kon. Margareta, die dat geld ook niet missen kon, drong op betaling aan, maar dat hielp niet; Willem kon niets geven, en — misschien ook wel wi1de hij niet. De jonge Graaf had

vreemde vrienden, of liever, raadgevers; want de oude Hollandsche adel kon ook de vriend van den Beier niet zijn. Toen nu Graaf Willem bleef weigeren om het geld te betalen, eischte Margareta de regeering weer voor zichzelve op. Willem schijnt aanvankelijk hierin berust te hebben, maar eindigde toch ten slotte met Graaf te blijven en hij zou, als vreemdeling, de hand zijn, die met vuur speelde en den partijbrand deed uitbarsten. De vrienden van de Moeder, hierover boos geworden, begonnen met Naarden te verwoesten, en — de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, die tot nu nog meest maar met woorden gevoerd waren geworden, veranderden in een’ burger-oorlog, die, met lange tusschenpoozen van rust, bijna anderhalve eeuw geduurd heeft.

Vanwaar die namen Hoeksche en Kabeljauwsche kwamen is zeer onzeker. De een zegt, die namen kwamen zus en een ander, die namen kwamen zóó in de wereld. De namen van Hoek en Kabeljauw worden eerst op het einde van de veertiende eeuw door kroniek-schrijvers genoemd, en van dezen weten wij ook, dat de Hoekschen roode en de Kabeljauwschen grauwe mutsen droegen om zich van elkander te kunnen onderscheiden. Zeer wel mogelijk is het, dat die partijnamen en partijkleuren reeds veel vroeger in gebruik waren, doch met zekerheid valt hiervan niets te zeggen. Dat alleen weten wij, dat de partij, die later onder den bijnaam van 'Hoeksche partij' genoemd wordt, de 'behoudende partij' en op de hand der Moeder was. De 'Kabeljauwen,' die we eenigszins de 'liberalen van de veertiende eeuw' zouden kunnen noemen, waren op de hand van den Zoon. In Holland waren de meeste steden Kabeljauwsch-gezind, doch in Zeeland waren vele steden met de voornaamste Edelen Hoeksch. Over het algemeen behoorden de Dorpers allen tot de Hoeksche partij, en dat is duidelijk; want de kasteelen der Edelen lagen steeds buiten de steden, en hoewel de Dorpers geene lijfeigenen meer waren, stonden ze toch meer onder het rechtstreeksche bedwang der Edelen.

Margareta zocht nu hulp bij Koning Eduard III, die zooals we weten met hare zuster Philippe gehuwd was. Eduard zond eene kleine vloot, die zich met de schepen van Margareta vereenigde. Dicht bij Vlaardingen en Den Briel kwam het tusschen de Hoeksche en Kabeljauwsche schepen tot een vreeselijk gevecht, dat ten nadeele van Margareta eindigde.

Zulk een zee- of watergevecht had niet veel gelijkenis met een' zeeslag ten tijde van Piet Hein of De Ruyter. Men klampte elkan-

der aanboord, en dan had op het scheepsdek een gevecht plaats, zooals men dat op het land zonder paarden, dus te voet, zou geleverd hebben. Wel werd omstreeks 1350 hier te lande voor het eerst van buskruit, als oorlogsmiddel, gebruik gemaakt, maar de vuurwapenen, die men daartoe bezigde, waren toen nog zóó ondoelmatig, dat men ze maar weinig gebruikte en er stellig nog niet aan dacht, om ze ook aan boord van de schepen te brengen.

Het gebruik van buskruit heeft evenwel in de geschiedenis eene groote rol gespeeld.

Een man van kracht was vóór dien tijd in een leger van veel gewicht; zonder lichaamskracht kon men niet veel uitvoeren, en wanneer we de slagzwaarden der Ridders, of de knodsen der eenvoudige schobbejakken zien, dan vragen we vol verbazing: 'Hoe konden de menschen met die zware dingen terecht?' De Ridders waren bovendien geheel in een ijzeren harnas gestoken. De mindere man droeg een buis met stukjes plaatijzer, die wel wat op visch-schubben geleken, bedekt. Van dat buis of jak kwam de naam schobbejak. Na de invoering van het schietgeweer, dat door buskruit vrij zware voorwerpen ver wegwerpen kon, beteekende lichaamskracht nog wel veel, maar toch lang niet alles. Een zwak mensch kon een schietgeweer losbranden, en als hij maar goed had leeren mikken, kon een dwerg een' reus neervellen, vóór dat de reus nog instaat was, den dwerg de kracht zijner vuisten te laten voelen. Daardoor, het spreekt vanzelf, werd de wijze van oorlogvoeren heel anders. Dapperheid bleef noodig, maar beleid beteekende meer; de ruwe kracht zag men nog graag, en ze deed in vele gevallen nog veel, maar slimme berekening gaf den doorslag. De vechtkunst ging vroeger den domste nog goed van de hand: door het buskruit werd de vechtkunst eene studie-zaak.

Wie het buskruit uitgevonden heeft, is niet zeker tezeggen. Men houdt het er voor, dat een Duitsche monnik, Barthold Schwarz, het uitgevonden heeft. Men geloofde in dien tijd en nog lang daarna, dat men goud maken kon door allerlei poeders en stoffen met elkander te vereenigen. Hoogstwaarschijnlijk was de uitvinder van het buskruit bezig met te beproeven, of hij ook goud maken kon, en vond hij eene stof, die in de maatschappij misschien meer kwaad en goed gesticht heeft, dan al het goud ter wereld ooit gedaan heeft. Die zoogenaamde goudmakers droegen den naam van 'alchimisten.'

Na de nederlaag op de Maas was voor de Moeder de kans ver-

keken om de teugels van het bewind weer in handen te krijgen. Zij nam Koning Eduard nu als scheidsrechter in hare zaak aan, en deze wist het daarheen te leiden dat Moeder en Zoon zich weer met elkander verzoenden. Tegen betaling van een vast jaargeld werd Willem nu als Graaf van Holland en Zeeland en Heer van Friesland erkend. Margareta hield voor zichzelve het Graafschap Henegouwen en vestigde zich te Quesnoi. Graaf Willem moest het jaargeld maar tweemaal betalen; want twee jaar na de verzoening stierf de ongelukkige Vrouw, die als Gravendochter zulk eene schoone toekomst te gemoet meende te gaan, toen ze Holland verliet om in Duitschland Keizerin te worden.

Maar ook voor Graaf Willem was het geluk niet weggelegd.

Aanvankelijk toonde de Graaf, die als zoon van Keizer Lodewijk, Hertog van Beieren, ook den titel van Hertog behield, dat hij een wakker Vorst was.

Den Bisschop van Utrecht wist hij te overwinnen, en men schatte zijn beleid en verstand zóó hoog, dat hij als bemiddelaar optrad in een geschil tusschen Vlaanderen en Brabant.

Wat ons misschien wel verwondert, is, dat men in Engeland ook veel met hem op had, daar de Engelsche Koning toch eerst tegen hem gestreden had. Maar we weten, dat men in de Staatkunde wel meer dingen doet, die een gewoon mensch vreemd voorkomen. En bovendien, de Engelsche Koning was immers door Margareta als scheidsrechter in hare zaak geroepen? In Engeland huwde Hertog Willem met Prinses Machteld van Lancaster, doch toen hij kort

Graaf Willem V doodt Heer Gerrit van Wateringen.

daarop weer in zijne Graafschappen terugkeerde, gebeurde er iets, dat iedereen vertelde, wat er van Hertog Willem geworden was. Bij gelegenheid van eene bijeenkomst van des Hertogs vrienden ten Hove, viel Willem, zonder dat er eenige aanleiding toe gegeven was, opeens Hleer Gerrit van Wateringen aan en doodde hem. Dat gaf eene groote opschudding, en ten slotte bleek het, dat de Vorst krankzinnig geworden was. Dit droevige voorval had reeds plaats in 1357. Men bracht den armen man, die nu den naam van den 'Dollen Hertog' kreeg, naar het kasteel Quesnoi in Henegouwen, waar hij eerst in 1389 overleed.

Gedurende al dien tijd regeerde over deze landen zijn broeder Albrecht, als 'Verbeider' of 'Ruwaard.' Hij heette dus niet de wettige Vorst van dit land, omdat het misschien nog zou kunnen gebeuren, dat zijn Broeder herstelde. Het woord verbeider beteekent zooveel als afwachter. Het woord ruwaard is eene verbastering van een Fransch woord 'regard. ' dat vroeger zooveel als 'opzichter ' beduidde.

Hertog Albrecht was een verstandig man, die al spoedig begreep, dat hij, om te kunnen regeeren, nu juist niet altijd den zin van de Hoekschen moest doen, hoewel de Hoekschen het toch waren, aan wie hij het te danken had, dat hij hier als plaatsvervanger van zijn’ broeder kwarn. Albrecht wist te geven en te nemen, en zoo regeerde hij dertig jaren lang over deze Graafschappen. Hoewel men wel begreep, dat de krankzinnige Vorst wel nooit meer herstellen zou, bleef Albrecht steeds 'Ruwaard' heeten tot 1389. Over het algemeen kon het volk het nog al met hem vinden, doch op zijn’ ouden dag begon hij het blaadje een weinig om te keeren. Zoo zachtjes aan hadden de Hoekschen toch overal de macht in handen gekregen. Het was gegaan in vrede en eendracht, nu ja, maar toch, de Kabeljauwschen vonden het alles behalve prettig, dat ze nu niets meer te zeggen hadden, en daarom zagen ze naar eene geschikte gelegenheid uit om bij Albrecht alweer in gunst te komen.

Albrecht had zijn hoofdverblijf te ’s-Gravenhage, dat langzamerhand, van eene uitspanning of herberg aan de heerbaan tusschen Vlaardingen of ’s-Gravenzande en Leiden, tot eene vrij aanzienlijke plaats aangegroeid was. Sedert Graaf Floris V het Vorstelijke lustslot voltooid had, was dat slot al spoedig veranderd in de gewone verblijfplaats van den Vorst des lands, die natuurlijk steeds door de aanzienlijkste Edelen omringd was. Het gevolg hiervan was, dat menig Edelman zich in de nabijheid van des Graven woning ook

een huis liet bouwen, en daardoor van de kleine plaats een vlek maakte, dat zijne welvaart ontving van de Hofhouding van Vorst en Edelman. Eene handels- of fabrieksplaats was ’s-Gravenhage dus niet, — het is het heden ten dage nog niet.

Waar Albrecht door zoovele aanzienlijken omringd was, daar moest hij nu en dan ook wel feesten geven, en bij gelegenheid van die feesten kwamen de Edelen uit den omtrek natuurlijk mede ten Hove. Tot die Edelen behoorde ook Heer Jan van Poelgeest, een van de weinige Kabeljauwschen die nog een ambt bekleedden, want hij was Schildknaap en Rentmeester van Holland. — Deze Heer Jan nu had eene dochter, Aleid, die Kamerjonkvrouw bij Albrechts Gemalin was, en toen deze stierf, bleef zij aan het Hof. Waarom? Aleid was eene vroolijke en levenslustige Jonkvrouw en moet bovendien schoon en bevallig geweest zijn. Hertog Albrecht hield veel van haar, en zou misschien wel met haar gehuwd zijn, als ze maar eene Prinses geweest was. Nu ze dat niet was, bleef het huwelijk achterwege en liet hij eene afzonderlijke woning voor haar bouwen. In die woning kwam hij dikwijls om met haar te dobbelen en kaart te spelen; want hierop was Albrecht zóó verzot, dat hij eens zeven gulden van een Edelman leende om toch maar met Aleid te kunnen spelen.

'Zeven gulden leenen? Een Hertog en Keizerszoon, die Graaf was over Holland, Zeeland en Henegouwen! Och kom, dat is nu toch al te gek!' roept er wellicht een.

Ja, gek of niet, toch is het zoo. Hertog Albrecht was een machtig Heer, maar rijk was hij stellig niet, en wat nog gekker was, wat zuinigheid was, hiervan had hij in het geheel geen verstand. Om toch maar boven al de Edelen uit te steken, had hij eerst, voor grof geld, twee leeuwen gekocht, deze dieren stierven al heel spoedig door slechte oppassing. Toen kocht hij twee beren, en als ook die dieren het niet langer hadden kunnen houden en dood gegaan waren, deed hij in hetzelfde hok een’ dromedaris, die nog veel gauwer dood ging. Die eerste dierentuin in ons land was dus niet heel voorspoedig. Zooals Albrecht met die vreemde beesten deed, zoo deed hij met alles. Het geld danste zoo lang in zijn’ zak tot het er uit was, en dan moest hij soms kleine sommetjes leenen. En nu kwam die slimme Aleid er nog bij. Met het vriendelijkste gezicht van de wereld, wist ze Albrecht niet alleen te bewegen om haar’ Vader eene hofstede, in de nabijheid van het slot, ten geschenke te geven, — om haar’ Grootvader Dirk de schulden, die

deze aan Hertog Albrecht had, te laten kwijtschelden, — om heel hare familie allerlei bijzondere voorrechten te laten verleenen, — maar ook om de Kabeljauwschen er weer boven op te brengen. Hertog Albrecht liet zich geheel door haar inpakken, en de man, die nu al meer dan dertig jaar lang de Hoekschen en Kabeljauwschen had weten te regeeren, als een volk, begon nu op zijn' ouden dag de dwaasheid, partij tekiezen.

De gevolgen zouden evenwel niet achterblijven.

Op een' donkeren December-avond in het jaar 1392 ging Jonkvrouw Aleid, geheel onverzeld, van het Hof naar haar huis. Maar dat huis zou ze niet bereiken. Opeens kwamen van achter de wilgenboomen, waarmede het erf tusschen het Hof en hare woning voor een groot deel beplant was, een paar Hoeksche Edelen te voorschijn, vielen op haar aan en doodden haar.

Spoedig kwam HertogAlbrecht te hooren, wat er gebeurd was, en vreeselijk was zijn toorn.

De moordenaars moesten gestraft worden. Maar men wist nu niet precies te zeggen, wie de moordenaars waren, doch dat hinderde niet. Albrecht begreep, dat de Hoekschen dien moord op hun geweten hadden en op de Hoekschen begon hij dus wraak te nemen. Deze vloden naar alle kanten: maar dat hielp niet veel. Hunne huizen in 's-Gravenhage werden afgebroken, en waar de Edelen maar te krijgen waren, daar werden ze achtervolgd.

Wat de zaak evenwel nog veel erger maakte, was, dat de oudste zoon van den Graaf, Jonker Willem, beschuldigd werd van ook medeplichtig te zijn, zoodat deze, om den toorn zijns Vaders te

Aleid van Poelgeest vermoord.

ontkomen, de vlucht nam naar Frankrijk. Jonker Willem vertoefde eenigen tijd aan het Hof van den Koning, doch werd op een gastmaal beleedigd, omdat men in Holland den dood van Graaf Willem IV nog niet op de Friezen gewroken had. Dit kon met recht heeten: oude koeien uit de sloot halen. Albrecht vernam deze gebeurtenis en hij begreep, dat het niet kwaad zou zijn, als hij zijn' onderdanen eens wat anders te doen gaf, dan te denken aan die vervolging der Hoekschen. Zulk een krijgstocht naar Friesland was koren op zijn' molen. Maar — hij was oud, en een echte vechtersbaas was hij nooit geweest. Dat was zijn zoon Willem wel; die verstond de kunst van oorlogvoeren volkomen. Albrecht liet Willem dus weer naar Holland komen en stelde hem aan het hoofd van den tocht.

Deze tocht had dezelfde gevolgen als elke vorige. De Friezen onderwierpen zich, na herhaalde malen geslagen te zijn, doch nauwelijks hadden de Hollanders Friesland verlaten, of de Friezen deden, alsof ze niets beloofd hadden, zoodat die tocht stellig geene voordeelen voor Albrecht, die alweer gehuwd was, opleverde.

Maar niettegenstaande Albrecht zoo arm was, was hij toch een der voornaamste van de Europeesche Vorsten, en wist hij door huwelijken zich met het Bourgondische Huis, dat toen zeer machtig was, te vermaagschappen. Het was ook onder zijn bestuur, dat de Steden eene eigen Regeering en Burgemeesters en Vroedschappen kregen. Het woord 'vroed' beteekent 'wijs.' Het verbrokkelde land werd meer één geheel; want Gouda en Schoonhoven met omstreken, die vroeger niets met het Graafschap Holland te maken hadden, kwamen door het afsterven van de eigenaars dier Heerlijkheden, nu ook onder het bestuur van den Graaf, terwijl deze het grootste deel van het land van Arkel ook bemachtigde. Het Hoofd van dit machtige geslacht was Jan van Arkel, die op verraderlijke wijze door Graaf Willem en in het gewaad van een' Tempelridder naar eene der Hollandsche steden als gevangene gebracht was geworden.

In 1404 stierf Hertog Albrecht, zóó arm en zóó vol schulden, dat zijne weduwe niets met de nalatenschap te maken wilde hebben. Hij werd opgevolgd door zijn' zoon Willem, die de zesde van dien naam en reeds een man op jaren was.

Deze Willem zette den Arkelschen oorlog voort en verzoende zich zooveel mogelijk met de Kabeljauwschen. Hij deed dit evenwel met een heel ander oogmerk dan zijn Vader indertijd gedaan had. Willem VI had maar één kind, en dat kind was eene dochter. Zij

heette Jacoba, en was in het jaar 1400 geboren. Nu is het duidelijk, dat Willem wel vaak zal gewenscht hebben, dat hij een' zoon had, doch daar dit nu niet het geval was, zoo trachtte hij het bij de Edelen en Steden gedaan te krijgen, dat men na zijn' dood Jacoba als Gravin zou erkennen. Dat was gemakkelijker gedacht dan gedaan; want de Kabeljauwschen waren nog niet vergeten, dat de Graaf beschuldigd was geworden, dat hij in de samenzwering tegen Aleid van Poelgeest betrokken was geweest. Willem begreep dus al heel spoedig, dat hij op den steun van de Kabeljauwschen niet te veel rekenen mocht, en daarom zocht hij voor zijne dochter wat anders. Hij deed dit te meer, omdat hij een' broeder had, dien hij in het geheel niet vertrouwde. Die broeder heette Jan en was 'Elect' of 'Verkozen Bisschop' van Luik, waar hij den naam van 'Jan zonder Genade' gekregen had. Bovendien was hij er nooit als Bisschop erkend en was zijn zetel dus niet vast. Kwam nu Willem te overlijden, dan zou die Jan, die het met zijne Geestelijke waardigheid al heel slecht meende, zeker wel een middel vinden,

Oplichting van Jan van Arkel.

om Geestelijke af en Graaf aan te zijn. Dit gevaar, dat Jacoba van de zijde haars ooms bedreigde, was nog grooter dan de ontevredenheid der Kabeljauwschen. Willem wist het daarom gedaan te krijgen, dat Jacoba, als kind, in het huwelijk trad met den tweeden zoon van den Franschen Koning, en hij was boven de wolken van vreugde, toen de oudste Koningszoon kwam te overlijden en Jan, de Gemaal van Jacoba, nu Dauphin of Kroonprins van Frankrijk werd. Thans was Jacoba geholpen; eenmaal zou ze Koningin van Frankrijk worden! Welk eene schoone toekomst!

Ja, wel eene schoone toekomst; maar er kan zooveel gebeuren eer de toekomst heden geworden is!

In 1416 had Willem bovendien nog een' vroolijken dag.

Om Jacoba een' bruidschat te laten medebrengen, die zelfs een Franschen Koning aangenaam moest zijn, riep hij de Edelen en de Vertegenwoordigers der Steden bijeen om de opvolging van Jacoba in de Graafschappen te verzekeren. Op die vergadering kwamen enkel de Hoekschen en zij, die zich Hoeksch hielden. Men beloofde Jacoba als Gravin te zullen erkennen, en, — gelukkig dat zijn kind zulk een heerlijk lot beschoren was, — dacht Willem er niet aan dat het geluk al even broos als glas is. Hij zou het nog vóór zijn' dood ondervinden; want Jacoba's Gemaal, de jonge Kroonprins, stierf. Koningin zou Jacoba dus nooit worden. Maar, Gravin dan toch over die machtige en schoone Graafschappen! Ja, worden zou zij het, maar b1ijven?

In 1417 stierf Graaf Willem VI in het volle vertrouwen, dat Jacoba hem zou opvolgen.

VI.

EEN OFFER DER STAATKUNDE.

Toen Hertog of Graaf Willem VI te Valenciennes overleed, waren zijne Gemalin en Vrouwe Jacoba, zooals Willems dochter toen reeds genoemd werd, ook in Henegouwen. Hier vond hare opvolging geen' tegenstand, en overal waar ze in dat gewest kwam, werd ze als Gravin gehuldigd, en nergens bleek het, dat men haar niet oprecht genegen was.

Terwijl de nieuwe Gravin nog in Henegouwen vertoefde, was de tijding van Graaf Willems dood ook in Holland gekomen, en het was er verre af, dat men daar nu overal aanstalten begon te

maken om de jonge Landsvrouw naar oud gebruik met alle teekenen van onderwerping, hulde en blijdschap te ontvangen.

De Kabeljauwschen meenden, dat de tijd nu gekomen was, om hunne verloren vrijheden, hun gezag en hunne macht terug tekrijgen.

Onder die Kabeljauwschen behoorde een zeer machtig Edelman, namelijk Jan van Egmond, een schoonzoon van den trotschen Jan van Arkel, die door Graaf Willem zoo vernederd was, en die had moeten toezien, dat al zijne Hollandsche bezittingen door den Graaf genomen werden.

Geen wonder, dat Jan van Egmond met zijn’ zwager Willem van Arkel samenspande niet alleen, om het verlorene te herwinnen, maar ook om op Jacoba te wreken, hetgeen men van haar’ Vader te lijden had gehad. Om zich nog sterker te maken, verbond Egmond zich met zijn’ broeder Willem van IJselstein, en al heel spoedig was nu heel Holland in rep en roer.

Te midden van al dat gewoel kwam Jacoba in Holland, waar ze door de meeste steden als Gravin gehuldigd werd, en het scheen dus voor de Gravin nog al wel te zullen afloopen.

Maar wat gebeurde?

'Jan zonder genade.' zooals we weten, Jacoba’s oom, meende de eenige wettige erfgenaam der Graafschappen te zijn. Door allerlei middelen wist hij het gedaan te krijgen, dat hij van zijne geestelijke waardigheid ontheven werd, en toen hem dit gelukt was, liet hij zich te Dordrecht als Voogd of Ruwaard over Holland, Zeeland en Friesland aanstellen, en zulks nog wel met goedvinden van den Keizer. — Den Briel volgde spoedig het voorbeeld van Dordrecht, en de Kabeljauwsche Edelen sloten zich ook bij hem aan.

Thans namen Jacoba’s rampen een begin. Wel gelukte het haar om Gorinchem weer in te nemen, bij welke gelegenheid haar tegenstander, Jonker Willem van Arkel, sneuvelde. Maar de dood van dien vijand achtte Jacoba misschien wel een groot verlies. Jonker Willem namelijk zou, als hij in leven bleef, eenmaal Hertog van Gelderland worden, en zoo lang hij leefde, zou Holland in hem een’ vijand vinden. Nu meent men, dat Jacoba eenige hoop had, met hem in het huwelijk te zullen treden. Dan waren niet alleen Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland onder een hoofd, maar dan zouden de Arkels natuurlijk er niets tegen hebben, dat hunne uitgebreide bezittingen bij Holland getrokken waren. Door het sneuvelen van Jonker Willem viel dat heele plan, als het tenminste een plan geweest is, in duigen.

Nu zocht Jacoba elders steun te vinden. Reeds kort na het overlijden van haar’ eersten Gemaal had haar Vader gedacht aan een huwelijk tusschen Jacoba en haar’ neef Hertog Jan IV van Brabant. De onverwachte dood van den Graaf had dit plan evenwel verschoven; maar nu meende Jacoba’s Moeder, dat het moest doorgezet worden. Die Jan was nog maar een knaap van vijftien jaar en bezat zwakke geestvermogens. Met veel moeite kwam dit huwelijk tusschen neef en nicht, dat zonder Pauselijke dispensatie niet gesloten kon worden, eindelijk tot stand, en Jacoba ging naar Brabant. Al spoedig ondervond Hertog Jan, dat hij met zijn nichtje maar niet omspringen kon, zooals hij wilde, en Jacoba ondervond dat haar neef zich niet door haar wilde laten regeeren. Het jonge paar leefde met elkander als hond en kat.

Intusschen was Jan van Beieren met eene nicht van den Keizer in het huwelijk getreden, en de Keizer beleende zijn' nieuwen neef met de Graafschappen Holland en Zeeland. Hiervoor had de Keizer gewichtige redenen. Het Hertogdom Bourgondie was reeds een vrij machtige staat. De Hertog van Brabant was een Bourgondier, en deze kreeg nu de Graafschappen van Holland, Zeeland, Henegouwen en bovendien Friesland ook nog in bezit. Daardoor zou een veel te machtig rijk ontstaan, en dit meende de Keizer te voorkomen, door Jan van Beieren de twee voornaamste Graafschappen met Friesland te geven. Hertog Jan liet zich dat alles maar welgevallen: men kon met den jongen man doen, wat men wilde, als men maar zorgde, dat hij zich het hoofd niet te breken had met regeerings-zaken. Jacoba ging dus naar Holland en trachtte daar haar’ invloed te laten gelden. Maar in korten tijd was er veel veranderd. De Edelen, die eenmaal Graaf Willem beloofd hadden, Jacoba trouw bij te staan, vielen haar, de een na den ander, langzamerhand af, en zoo ging het ook met de Steden. Vooral Dordrecht gaf in alles, ten opzichte van Jacoba, een kwaad voorbeeld, zoodat Jacoba besloot deze stad te laten innemen. Dit zou ook geschieden met Brabantsche hulp, maar de Hof-partij aldaar, die Jacoba niet genegen was, wist den heelen tocht te doen rnislukken. Op dat oogenblik bezat Jacoba slechts drie steden, die haar getrouw gebleven waren, namelijk Gouda, Delft en Schiedam met de omliggende heerlijkheden.

Het twistvuur brandde dus flink op, en niemand, die dat prettiger vond dan een andere neef van Jacoba. Deze neef was Filips, de oudste zoon van Hertog Jan van Bourgondie, welke neef meer dan

eenig ander de kunst verstond om in troebel water te visschen. Hij trad tusschen Jan van Beieren, Jacoba en Hertog Jan zooveel als scheidsrechter op. Jan van Beieren kreeg zoo goed als de heele oppermacht in handen, en Hertog Jan van Brabant leefde, misschien wel om zijne vrouw te plagen, met hem op den besten voet.

Nu Jacoba in Holland bijna niets meer te zeggen had, bleef zij gedurende eenigen tijd bij haar' echtgenoot te Brussel wonen, waar de eene partij aan de zijde van den Hertog en de andere aan de zijde van Jacoba stond. Maar de Hertog en zijne aanhangers waren de sterkste, zoodat Jacoba Brussel ontvluchtte en zich in Henegouwen vestigde.

Onder al die bedrijven door brandde het twistvuur in Holland wakker voort. Nu eens zegevierden de Hoekschen eene enkele maal, doch meestal behaalden de Kabeljauwschen de belangrijkste voordeelen.

Dat er te midden van al die verdeeldheid niet al te veel gedaan werd, om de algemeene welvaart te bevorderen, dat spreekt. Veel meer nog dan een buitenlandsche oorlog werkt een binnenlandsche ten nadeele van land en volk. Bij een‘ buitenlandschen oorlog slaan de bewoners van hetzelfde land de handen, tot het bereiken van een doel, eendrachtelijk in elkander. Bij een’ binnenlandschen geschiedt dat niet. Werken, die met groote kosten en veel moeite tot stand gebracht zijn, worden vernield. Werken, die men voor gezamenlijke rekening moet laten doen, zooals het aanleggen van wegen, het onderhoud van dijken, en zoo al meer, worden vergeten.

De gevolgen van dat alles kunnen vreeselijk zijn.

Dit ondervond men den negenden November 1421.

Een hevige storm uit het Noordwesten joeg het zeewater diep het land in en dreef het water der rivieren terug. Het laag gelegen land tusschen Geertruidenberg en Dordrecht, dat al lang dringende behoefte aan betere waterkeeringen had gehad, werd geheel en al overstroomd. Tweeënzeventig dorpen en buurten werden onder water gezet; vele menschen verloren het leven en duizenden runderen en paarden kwamen er bij om. Slechts vijftig dorpen en buurten verrezen, toen het water weer wegvloeide, boven water en tweeëntwintig bleven verzwolgen, ter plaatse waar nu de Biesbosch ligt. Geld om in de behoeften van de menschen, die alles verloren hadden, ook maar eenigszins te voorzien, was er niet.

Het was voor Holland een nare tijd.

Maar te midden van al die narigheid, van al die ellende, twist-

en verdeeldheid is er iets gebeurd, dat voor alle volken van onberekenbare gevolgen is geweest. De boekdrukkunst werd uitgevonden, de een zegt in Duitschland en de ander in Holland, waar men te Haarlem nog een standbeeld voor L. Jansz. Koster vindt, die zich aldaar met drukken bezig schijnt gehouden te bebben. Wie er nu gelijk bebben, de Duitschers of de Hollanders, is hier moeielijk uit te maken. Het ging in dien tijd met de uitvindingen niet zoo goed als tegenwoordig. Wie wat uitvond, werd al heel gauw door naijverige menschen beschuldigd van zijne ziel aan den Booze verkocht te hebben. Wilde nu het geval, dat door zulk eene uitvinding een groot aantal menschen gevaar liep, niet langer met hun handwerk het dagelijksche brood te kunnen verdienen, dan spreekt het vanzelf, dat die menschen alles deden, wat ze konden, om den uitvinder en zijne uitvinding in een slecht daglicht te stellen. Om hiervan een voorbeeld te geven. De stoombooten ziin pas in deze eeuw in gebruik gekomen, en toch, reeds ten tijde van Keizer Karel V, schijnt een Spaansch Zeekapitein, Blasco de Garay een stoomschip gehad te hebben. Het schip had althans raderkasten en bewoog zich vrij snel zonder zeilen of roeiriemen. Dat vaartuig werd kort daarop door de schippers vernield en — de uitvinding ging verloren.

In den tijd van Jacoba van Beieren nu, toen nog elk boek moest geschreven worden, waren er zeer veel menschen, die met afschrijven van boeken den kost verdienden. De boekdrukkunst zou, zoodra men ze algemeen invoerde, aan al die menschen het werk, en daarmede het brood uit de handen nemen. Daardoor kan het mogelijk zijn, dat de boekdrukkunst al lang uitgevonden was, zonder dat iemand anders dan de uitvinder er iets van wist. In den laatsten tijd hebben pogingen van vreemdelingen om uit te maken wie de boekdrukkunst uitvond, er toe geleid om zelfs aan den Duitscher de eer der uitvinding te betwisten, en deze eer aan een' Franschman te geven.

Zal het dus mogelijk wel nimmer uitgemaakt worden, wie de boekdrukkunst uitvond, ontegenzeggelijk waar blijft het, zelfs voor vreemdelingen, dat hier te lande al vroeg en goed gedrukt werd.

Maar met doorbraken en boekdrukkunst bemoeiden de twistende Hollanders zich al heel weinig: ze hadden het te druk met vechten, en Jacoba, die zag, dat ze hoe langer hoe meer met hare zaken achteruit ging, besloot nu een' anderen weg in te slaan.

In alle stilte verliet zij Henegouwen en reisde over Calais naar Engeland, waar ze aan het Hof van Koning Hendrik met groote onderscheiding ontvangen werd. De Koning had een' broeder, Humfrey, Hertog van Glocester geheeten, die nog ongehuwd was. Het gerucht van vrouwe Jacoba's ongelukkig huwelijksleven was al over zee gegaan, lang voor Jacoba in Engeland kwam. Nu meende de Koning, dat drie rijke Graafschappen voor zijn' broeder wel een aardige bruidschat zouden zijn, die Jacoba medebracht. Als ze nu maar niet gehuwd, en als de Hertog van Bourgondie, een bondgenoot van Koning Hendrik, in deze zaak maar op zijne hand was. Men waagde het er op; want men wist, dat er heel veel moeite gedaan was om de Pauselijke vergunning te krijgen tot een huwelijk tusschen Jacoba en haar' neef Jan. Men meende zoo, dat dit huwelijk nu wel heel gemakkelijk kon ontbonden worden. Maar meenen is geen zeker weten, dat bleek al heel spoedig; want men kreeg uit Rome bericht, dat het huwelijk tusschen Jan en Jacoba niet kon ontbonden worden. De zaak bleef dus hangen; maar toen Koning Hendrik in 1422 stierf, besloten Humfrey en Jacoba niet langer te wachten, of er uit Rome nog een gunstig antwoord zou komen en het huwelijk werd gesloten. De geheele familie van Jacoba was hierover woedend, en toen Humfrey met zijne vrouw in Henegouwen kwam, werd hij door Hertog Filips

van Bourgondie tot een tweegevecht uitgedaagd. Als neef van Jacoba nam hij de eer van de familie geheel op zich om die te verdedigen. Dat zou heel mooi van Filips geweest zijn, als die 'verloren eer' hem meenens geweest was; maar hij had heel andere redenen. Wanneer Jacoba kinderloos kwam te overlijden, dan was hij de erfgenaam der drie Graafschappen, en die konden hem nu door dit huwelijk wel eens ontvallen.

En Humfrey?

Ja, had Jacoba van haar' halfwijzen neef Jan niets anders dan verdriet beleefd, van den knappen, oorlogzuchtigen en mooien Humfrey zou ze niet veel pleizier hebben. Zoodra hij zag, dat men hem hier niet met open armen ontving en noodzaakte te gaan vechten, maakte hij van de gelegenheid gebruik, dat er in Engeland onlusten uitgebroken waren. Hij zei, dat hij er heen moest om die onlusten te dempen, vertrok en — kwam niet meer terug. Filips begon hierop Jacoba in Henegouwen met zijne krijgsbenden aan te vallen en belegerde ten slotte Bergen, waar ze eene toevlucht gevonden had. Bergen moest zich overgeven en Jacoba werd de gevangene van Hertog Filips. Hare gevangenschap duurde evenwel niet lang, want, geholpen door een paar Ridders, wist ze in mans-kleederen te ontvluchten en kwam in Holland. Haar Oom Jan van Beieren was inmiddels overleden, en dat was voor de Kabeljauwschen, die zeiden, dat hij op last van Jacoba vergiftigd was, een groot verlies; want Jan van Beieren was een man, die met krachtigen arm het zwaard wist te voeren, en die een helder hoofd en vasten wil had.

De Hoekschen hadden dus overal het hoofd opgestoken en hoopten er zelfs nu weer bovenop te komen.

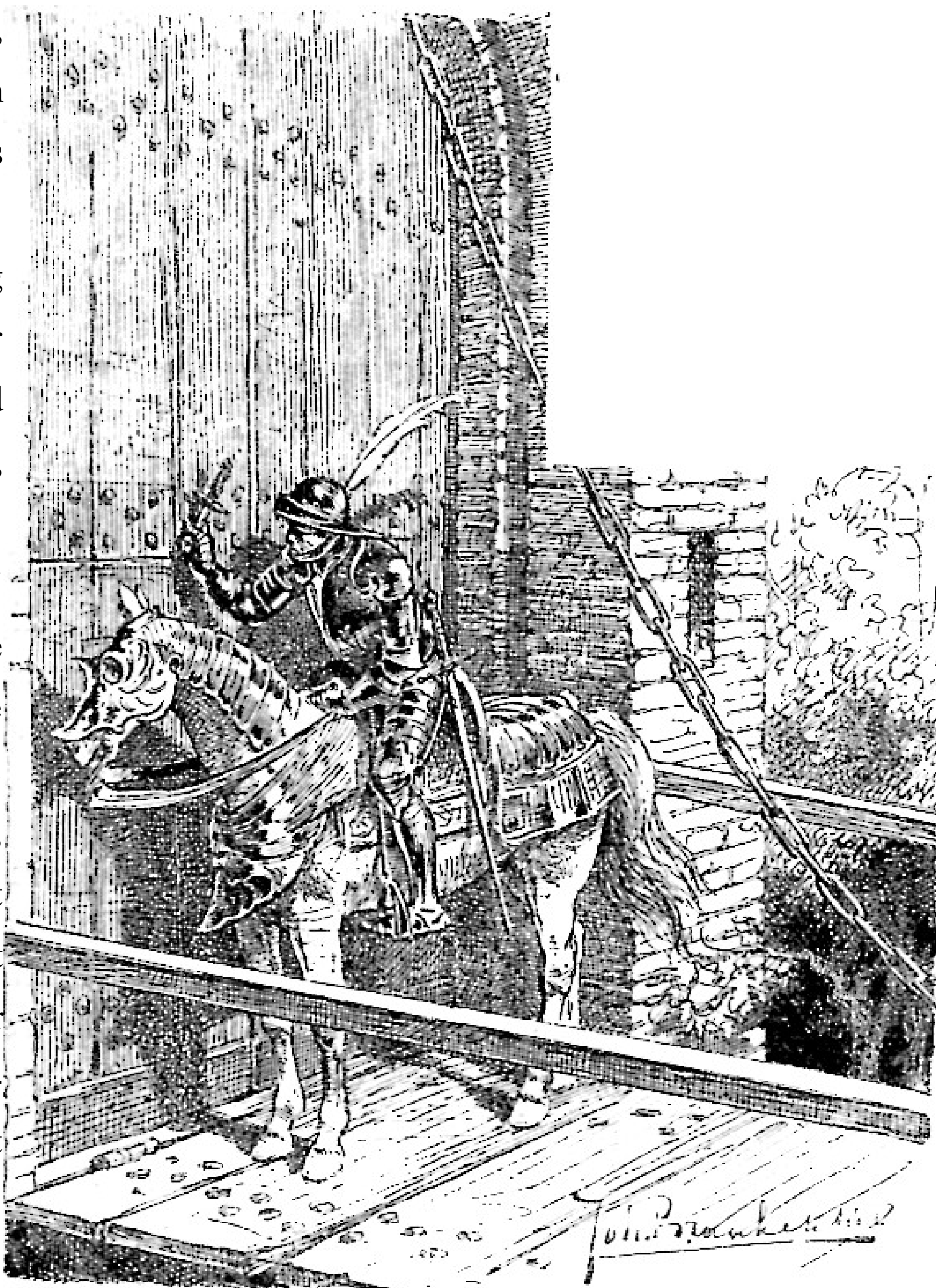
Zoo belegerde Floris van Kijfhoek de stad Schoonhoven, die door Albrecht Beylinck moedig verdedigd werd. Ten slotte evenwel waren de belegerden uit gebrek aan mondbehoeften genoodzaakt, zich op eerlijke voorwaarden over te geven. Van Kijfhoek bewilligde hierin, als men den Bevelhebber der stad dan maar als gevangene overgaf. Deze voorslag werd aangenomen en Albrecht Beylinck werd veroordeeld om levend begraven te worden. Tegen dit vonnis viel niets in te brengen, en Beylinck was ook te trotsch om zijn' vijand genade te vragen. Het eenige, wat hij vroeg, was eenigen tijd uitstel om te Gouda, waar hij vroeger Schout was geweest, zijne zaken in orde te brengen.

Dit uitstel werd hem verleend. Beylinck ging en op

den bepaalden tijd kwam hij terug. Het wreede vonnis werd aan hem voltrokken.

Wat de oorzaak geweest is, dat Albrecht Beylinck zulk een' vreeselijken dood moest ondergaan, weet men niet. Het kan zijn, dat hij, die een Kabeljauw was, in zijne betrekking van Schout van Gouda, aan de zaak van Jacoba veel kwaad gedaan heeft, en dat hij dus voor de Gravin een zeer gevaarlijk vijand was. Anderen zeggen,dat een Onderbevelhebber van Kijfhoeks benden, een zekere Gerard van Poelgeest, een wrok tegen hem had, omdat Beylinck beschuldigd werd van een' moord op één' van Heer Gerards bloedverwanten.

Het geluk, dat Jacoba zoo lang den rug toegekeerd had, scheen haar nu weer toe te lachen; want zelve aan het hoofd van eene talrijke bende uitgetrokken, versloeg zij de Kabeljauwschen bij Alphen, en, een jaar later behaalde zij op dezelfde plaats nogmaals eene overwinning. Gedurende al deze gebeurtenissen overleed Jacoba's wettige Gemaal, Jan van Brabant, zoodat zij nu opnieuw weer eene soort van weduwe was. Het huwelijk met den Hertog van Glocester werd echter nog altijd door den Paus onwettig verklaard, doch toen Jan van Brabant overleden was, hoopte ze dat de

Albrecht Beylinck voor de poort te Schoonhoven.

Hertog van Glocester haar nu als 'zijne Gemalin zou erkennen. Hij deed dat evenwel niet en huwde, trots den tegenstand van alle Londensche Edelvrouwen, die partij voor Jacoba trokken, met eene andere vrouw. En zóó stond Jacoba dan weer heel verlaten tegenover een' sluwen neef, die alles deed, wat in zijn vermogen was om de Graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen bij zijn gebied te voegen. Het scheen, dat Filips zich vast voorgenomen had, deze ongelukkige vrouw tot slachtoffer zijner heerschzucht en staatkunde te maken. Van alle kanten bedreigd en van alle hoop beroofd, besloot Jacoba aan dien onhoudbaren toestand een einde te maken. Zij trad in onderhandeling met den Bourgondischen Vorst, berustte in Rome's uitspraak omtrent haar derde huwelijk, beloofde geen nieuw huwelijk te zullen aangaan dan met toestemming van hare Moeder, de Staten of Standen der Graafschappen en Hertog Filips en deed afstand van haar gezag ten voordeele van haar' neef, den genoemden Hertog, die als 'Ruwaard' over hare landen regeeren zou. Behalve eenige inkomsten, behield zij ook hare titels. De geslepen Hertog had zijn doel bereikt. Het Huis van Beieren hield dus in 1428 op te regeeren over deze Graafschappen.

Jacoba sleet nu haar leven grootendeels op het Hof te 's-Gravenhage, doch deed zoo nu en dan ook wel eens uitstapjes in haar voormalig gebied. Op een van die uitstapjes bezocht zij ook het kasteel van den machtigen Wolfert van Borsele, die haar heel dikwijls met geldelijken onderstand tegemoet was gekomen. Bij haar binnentreden in de Ridderzaal, waar ze, als Vorstin, door den Edelman zeer hoofsch ontvangen werd, vond zij die zaal overal met slingers van wilgentakken behangen en tusschen deze slingers waren op verscheidene plaatsen groote D's geplaatst. Toen Jacoba vroeg wat dat wilgenloof en die D's beduidden, zeide van Borsele:

'Zij beduiden dat ik 'Dyn wil lighe Dienaer? ben. — Dyn is een oud Hollandsch woord, dat den vertrouwelijken vorm van het voornaamwoord Uw is. — Jacoba was met dat eerbewijs zeer ingenomen, en eindigde eenigen tijd later door in stilte met hem te huwen. Filips kwam er evenwel achter, en nu verloor Jacoba ook haar' titel als Gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen en kwamen al hare landen rechtstreeks aan Filips. Haar Gemaal werd echter den titel van 'Graaf van Oostervant' geschonken en verkreeg van Filips zeer aanzienlijke betrekkingen waaraan groote voordeelen verbonden waren, en daar hij toch al buitengewoon rijk was, kon zijne vrouw Jacoba haar hart aan een Vorstelijk leven ophalen,

wat ze dan ook deed. Het slot te Teylingen in Zuid-Holland, waar het hooge paar woonde, verschilde dan ook niets met een Vorstelijk Hof en was de geliefkoosde verzamelplaats van Hoeksche Edelen. Waarschijnlijk werd Vrouwe Jacoba ten slotte aan den wijn verslaafd en wierp ze, naar de gewoonte van dien tijd, de ledige wijnkannen over het hoofd in de slotgracht. Toen men later in de jacht die kannen vond, werden ze naar haar 'Jacoba's kannetjes' genoemd en het gerucht werd er bij verspreid, dat zijzelve die gemaakt had. Zoo iets te doen lag volstrekt niet in Jacoba's aard, die meer van jacht en wapenspel hield. Lang mocht ze evenwel haar rustig leven niet genieten, want reeds in 1436 stierf zij.

'Dyn willighe Dienaer!'

VII.
DE BOURGONDIERS.

En zoo hadden dan de Nederlandsch gewesten Holland, Zeeland en Friesland ten derden male een' vreemdeling als Gebieder gekregen. De Zuidelijke Nederlanden behoorden reeds allen tot het Bourgondische gebied, zoodat Filips I, die den bijnaam van 'den Goeden' ontving, voor menig Koning in macht niet op zijde behoefde te gaan. De weelde aan het Hof van den Hertog werd veel hooger opgevoerd dan aan het Keizerlijke Hof in Duitschland, of aan de Koninklijke Hoven in Frankrijk en Engeland. Filips bezat daartoe ook de noodige middelen; want al kunnen we het niet mooi in hem vinden, dat hij op allerlei slinksche wegen zijn uitgestrekt gebied nog steeds vergrootte, toch moeten we hem de eer geven, welke hem toekomt, dat hij zijne Landen zóó wist te besturen, dat ze de welvarendste van geheel Europa waren en het zelfs van Venetië wonnen. Vooral waren toen Brugge, Gent en Antwerpen de steden, die zich boven alle steden in Europa verhieven. Reeds bijna anderhalve eeuw vóór dat Filips de regeering aanvaardde, kwam een Koning van Frankrijk, die Filips de Schoone heette, met zijne Gemalin te Brugge. De Koningin stond verbaasd over al de weelde, die hier onder de fabrikanten en kooplieden heerschte, en toen ze haar' intocht in de stad hield, kon ze niet nalaten te zeggen: 'Ik dacht hier de eenige Koningin te zijn en ik zie er honderden.'

Die rijkdom en welvaart van de Vlaamsche steden waren echter niet geheel in het belang van den Hertog. De rijke kooplieden en fabrikanten, meest wevers, begrepen al veel vroeger, dat geld macht was. De tijden waren voorbij, dat ze met hunne schatten om kleine vorsten gunsten bedelden. Zij gedroegen zich als Vorsten naast den Vorst, en beschouwden zich, zoo al niet verheven boven den Adel, dan toch als met dezen gelijk te staan. Vooral gaf het machtige Brugge, en later het niet minder machtige Gent, menigmaal het bewijs, dat het zich niet aan het gezag van den Vorst des lands wilde onderwerpen, en de werklieden, vooral de wevers, stonden telkens op. Dat werkvolk, hoewel het geen gebrek leed, verre van daar, was dan toch de aanzienlijke stand niet, zult ge zeggen. Dat is zoo. Maar handige demagogen of opruiers, door de rijke kooplieden daartoe omgekocht, haalden het onnoozele volk over door

allerlei klinkende praatjes, prachtige beloften van gouden bergen on boosaardig gebeuzel, om zich aan het gezag van den dwingeland te onttrekken. Het volk, dat ook wel rijk, aanzienlijk en machtig wilde zijn, begreep niet, dat:

'Als heel de wereld renteniert,
Wie zal er dan mijn' schoenen flikken?'

eene vraag was, welke wel eens mocht overwogen worden, eer men tot daden van geweld oversloeg. De opruiers riepen misschien wel: 'Uwe schoenen zullen dan gelapt worden door de aanzienlijken, die in uwe krochten zullen huizen, al gij in hunne paleizen woont!' Dat klonk mooi, maar men vergat, dat dan de nieuwe armen, dat nieuwe volk, op zijne beurt ook alweer die nieuwe aristocraten of aanzienlijken, met dezelfde leuzen zou aanvallen, en dat dan de toestand niet verbeterd, maar eenvoudig omgekeerd werd.

Meen nu evenwel niet, dat ik al de schuld op het volk en de rijke kooplieden werp, want dat is volstrekt het geval niet. De Vorsten van dien tijd, al droegen ze ook rnooie bijnamen, waren dikwijls voorbeelden van de grofste ondeugden, en het schitterende Bourgondische Hof was stellig geen tempel van deugd en godsvrucht, maar eene offerplaats van verdorvenheid en zedeloosheid. Om zijne schatkist maar te vullen en daardoor altijd geld te hebben, om door omkooperij zijn gebied te vergrooten, liet Filips vrij zware belastingen betalen. Aan voorrechten, zoogenaamde Privilegien, der Steden stoorde Filips zich bijna in geen enkel opzicht. Hij was hun Vorst, en het Volk zou doen, wat hij verkoos. Geen wonder derhalve, dat de Vlaamsche steden, hare macht kennende. met die handelwijze van den Vorst niet ingenomen waren. In 1452 stonden de Gentenaars op. De oorzaak was eene eenvoudige belasting op het zout, zei men. Maar het ging hier alweer, als met de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten: men zocht eenvoudig eene oorzaak om den lang onderdrukten haat tegen den Bourgondier eens lucht te geven. Heele benden Gentenaars onder de namen van 'Witte Kaproenen' en 'Groenetent gezellen,' zwierven heel Vlaanderen door en maakten zich door hunne gruweldaden berucht, en Filips was aanvankelijk niet instaat, de oproerige stad te onderwerpen. Eindelijk evenwel behaalde hij eenige voordeelen, en nu zocht de Gentsche regeering buitenlandsche hulp, maar vond ze niet. In verschillende gevechten werden de Gentenaars verslagen en al de gevangenen werden door Filips opgehangen. Vaak gebeurde het, dat er velen tegelijk ter

galge gevoerd werden, en zoo verdorven was het Bourgondische Hof, dat Filips' Hovelingen met hunne vrouwen en kinderen zulk eene terechtstelling, als een openbaar feest beschouwden en het gingen bijwonen. Eerst in het jaar 1454 eindigde deze opstand, en vreeselijk moesten de Gentenaars boeten. Zij verloren al hunne stedelijke voorrechten, werden gedwongen eene groote som gelds, als boete, te betalen, en al de Overheids-personen moesten, blootshoofds, met geene andere kleeding aan dan hun hemd, en barrevoets, bij den Hertog om genade komen smeeken. Nu, man schonk ook genade, maar gaf daarna aan de beulen nog handen vol werks.

Met opzet bleef ik bij dezen opstand wat langer stilstaan, omdat hij de voorlooper was, niet van de Kerkhervorming, maar wel van de leer, dat een Vorst er is om het Volk, en niet een Volk om den Vorst. We zullen later zien, dat in ons land de veranderde gevoelens op het gebied van den godsdienst met deze volksleer hand aan hand gingen.

Bleek het uit het voorgaande, dat Filips, als hij het noodig achtte, niet aarzelde, het zwaard te trekken, zijne achtenveertigjarige regeering is daar om te bewijzen, dat hij van slimheid meer wachtte dan van krijgsbeleid, en van geld meer dan van het zwaard. Tot zijne eer moeten we hem nageven, dat hij nimmer zijn woord brak, als hij iets beloofd of toegezegd had, en dat hij een rekenmeester was als weinigen. Zijn zoon Karel was in alle opzichten hettegendeel van den Vader. Karel was driftig en opvliegend, zijn Vader kalm en bedaard. Wist Filips te zwijgen, wat hij dacht, Karel droeg het hart op de tong. Men prijst hem daarom wel eens, doch ik vind toch, dat de tong eene zeer verkeerde plaats voor het hart is. Aan slimheid en berekend overleg was Karel een vijand: het oorlogszwaard was zijn vriend. Het gevolg hiervan was, dat Vader en Zoon het al heel slecht met elkander konden vinden. Nog erger was het, toen de Dauphin van Frankrijk, Lodewijk geheeten, zijn Vaders Hof moest ontvluchten, omdat hij oproer tegen zijn' Vader verwekt had. Deze Lodewijk was in alle opzichten de booze geest op het levenspad van Karel; want slimmer, valscher en onoprechter Koning dan deze Lodewijk, heeft nooit op den Franschen troon gezeten. Hij kwam aan het Hof van Filips, die door den Franschen Koning zelven, voor dezen gluiperd gewaarschuwd werd. Tot onze verbazing kon Filips niet gelooven, dat Prins Lodewijk zoo slecht was, en als de berekende Filips geen kwaad in hem zag, Karel nog veel minder. Zonder dat Filips of Karel het ontdekten, wakkerde

hij den twist tusschen beiden zoo aan, dat Karel zijn Vaders hof verliet. Later werd door bemiddeling van den sluwen vos de twist weer zoo wat bijgelegd, en zoo hoog stond Lodewijk bij Filips en Karel aangeschreven, dat zij hem in 1461, toen Lodewijks Vader gestorven was, met groote staatsie naar Frankrijk brachten. A1 spoedig kwam het uit, wie Lodewijk was; want hij zond lieden uit om Karel te vergiftigen, wat evenwel niet gelukte. Kort daarop vestigde Karel zich metterwoon te Gorinchem, en ook daar kwamen Franschen om Karel te dooden, of om zich van zijn' persoon meester te maken. Ook deze toeleg mislukte, doch Karel was hierover zoo gebelgd, dat hij den valschen Koning den oorlog aandeed. Men verhaalt, dat Karel zich bij deze gelegenheid eens door dertig Franschen, die hem omsingeld hadden, heensloeg. Lodewijk kreeg het weldra te kwaad, doch wist zich aan het gevaar te onttrekken door de Luikenaars in opstand tegen den Hertog te brengen. In 1467 stierf Filips de Goede, en Karel, die door zijn ridderlijken aard den bijnaam van 'den Stouten' ontving, volgde hem op.

Lodewijk wist andermaal de Luikenaars tot opstand aan te zetten, doch Karel bracht hen tot onderwerping. Om Karel nu geheel en al om den tuin te leiden, kwam Lodewijk, met een heel klein gevolg bij zich, in Karels legerplaats te Péronne. Karel liet zich overbluffen en behandelde den trouweloozen Koning, als zijn' vertrouwdsten vriend, en onderwijl Lodewijk te Péronne den vriend uithing, liet hij door zijne huurlingen te Luik opnieuw den opstand uitbreken. Dit werd Karel bericht, en men beduidde hem ook, dat niemand anders dan Lodewijk dit oproer aangestookt had. Vreeselijk was de woede van Karel. Hij liet Lodewijk gevangen nemen, en pas vier dagen later vrij, onder belofte, dat hij op staanden voet tienduizend Fransche soldaten zou laten komen om met hem en dit volk, onder het opperbevel van Karel, de Luikenaars te tuchtigen. De karakterlooze Koning was laf genoeg, om zich hieraan

Karel de Stoute slaat zich door dertig vijanden heen.

te onderwerpen, doch beloofde in alle stilte, dat hij zich over deze vernedering op zijne manier wreken zou.

Nauwelijks was die opstand gedempt, of Karel begon op zijne manier te regeeren. Hij begreep, dat hij door geweld moest gedaan krijgen, wat zijn Vader door slimheid en overleg wist te bereiken, en daarom kwam hij er toe, om zelfs in tijden van vrede steeds eene vaste legermacht om zich te hebben, welke hij in voorkomende gevallen terstond gebruiken kon. Karel de Stoute was de eerste Nederlandsche Vorst, die een staand leger hield. In het begin telde dit leger niet meer dan honderd speren en elke speer bestond uit acht man van wapenen, doch weldra groeide het aan tot tweeëntwintighonderd speren.

Wat Karel met dit staande leger deed, behoeft men niet te vragen. Zijne tienjarige regeering was eene aaneenschakeling van oorlogen, en nog steeds was hij er op uit om zijn gebied te vergrooten. Hoe het Hertogdom Gelderland in zijn bezit kwam, zullen we later vertellen. Nu Karel zulk een machtig Vorst was, hinderde het hem zeer, dat hij maar Hertog heette. Zijne eerzucht deed hem met brandend verlangen naar den Koningstitel uitzien, en hieraan moest Keizer Frederik van Oostenrijk hem helpen. Keizer Frederik was een arm Keizer en zou graag zien, dat zijn zoon Maximiliaan huwde met Karels eenig kind, Maria, die nu alvast den bijnaam droeg van 'Maria de Rijke.' Karel had hier niets tegen, als Keizer Frederik het Hertogdom Bourgondie maar tot een Koninkrijk verhief en hem, Karel, tot Koning daarover kroonde. Dit plan scheen naar wensch te zullen slagen, maar Karel rekende niet op de streken van zijn’ aartsvijand Lodewijk, die niet dulden kon, dat Karel, die toch in alle gevallen een Leenman van hem was, ook Koning zou worden en dus in rang met hem gelijk staan. Zoo geschiedde het, dat te Trier, waar de plechtige kroning zou plaats hebben, reeds alles in gereedheid gebracht was. Keizer Frederik en Karel waren al in de stad; maar in den nacht, die den kroningsdag voorafging, wist Lodewijk door zijne handlangers, die natuurlijk niet met ledige handen kwamen, Frederik te bewegen in alle stilte te vertrekken. Hoe woedend Karel den volgenden dag was, toen hij zich zoo bedrogen zag, laat zich begrijpen. Naar alle kanten zocht hij rond, om zich te wreken. Een trouw helper vond hij in zijn' zwager, Koning Eduard IV van Engeland, die vier jaren vroeger met hulp van Karel zijn’ troon heroverd had. Maar te midden van de toebereidselen voor dien oorlog werd Karels bijstand in-

geroepen door Robert van Beieren, die tot Aartsbisschop van Keulen was benoemd, doch als zoodanig door de Keulenaars niet erkend werd. Door bemiddeling van den Paus werd aan dezen oorlog, die voor Karel niet heel roemvol geweest was, een einde gemaakt. Nu zou de oorlogzuchtige Vorst genoodzaakt geweest, zijn het zwaard voor eenigen tijd te laten rusten, maar dat lag volstrekt niet in zijne bedoeling. Nog altijd droomde hij van de Koningskroon, en om deze te ver krijgen, meende hij, dat het voldoende zou zijn, zoo hij zijn rijk van de Noordzee tot, de Middellandsche Zee uitbreidde, dan waren Frankrijk en

Het lijk van Karel den Stouten gevonden.

Duitschland van elkahder gescheiden, en kon Lodewijk niet zoo gemakkelijk meer kwaad stoken. Een voorwendsel, om de Zwitsers en Lotharingers te beoorlogen. was spoedig gevonden, maar Karel had zich in de Zwitsers geheel vergist. Tot tweemalen werden de geoefende benden des Hertogs door de vrijheidlievende Zwitsers verslagen. Half krankzinnig van woede viel Karel daarop met een veel te klein leger den Hertog van Lotharingen aan. Hij sneuvelde kort daarop, den vijfden Januari 1477 bij Nancy, om welke stad hij bet beleg geslagen had. Eenige dagen later vond men zijn lijk, van alle kleederen beroofd, vastgevroren in een moeras.

Maria zou nu haar' Vader in de regeering opvolgen en dat zeide wat.

In alle deelen van het uitgestrekte gebied heerschte ontevredenheid, en de wanorde was onder Karels bestuur hand over hand toegenomen. Om de verschillende oorlogen te kunnen voeren, had Karel herhaalde malen 'beden' moeten uitschrijven, want de rijk gevulde schatkist van Hertog Filips was al heel spoedig ledig gemaakt. Hij had zijne onderdanen gedwongen om aan buitenlandsche oorlogen deel te nemen, en door de wreedheid, die hem pas in zijn laatste levensjaar eigen was, aller harten van zich vervreemd. Een leger, waarop men door getalsterkte en trouw bouwen kon, was er niet. De Vlaamsche steden kwamen met hare oude grieven te voorschijn, en Lodewijk XI, die den dood van Karel al zeer vroeg geweten had, trok het Hertogdom Bourgondië, dat een Fransch leen was, aan zijne kroon. Wat moest het negentienjarige meisje nu aanvangen? Met staatkunde had zij zich nooit kunnen bemoeien, omdat haar Vader slechts de staatkunde van het zwaard er op nahield, en, hoewel Maria een hartstochtelijk liefhebster was van paardrijden, om, even als eenmaal Jacoba van Beieren, een leger aan te voeren, daartoe was ze niet instaat. Toch had Maria een geluk, en dat was, dat ze omringd was door menschen, die het goed met haar meenden, en onder deze menschen mocht ze hare Stiefmoeder wel in de eerste plants noemen. Er werd besloten zoo spoedig mogelijk de Algemeene Staten of Afgevaardigden der verschillende gewesten bij elkander te roepen. Reeds den zevenden Februari waren dezen te Gent bijeen en al dadelijk werd, hetgeen een goed teeken mocht heeten, Maria als erfgename van haar Vaders landen erkend. Toen men die opvolging van Maria aangenomen had, kwamen de voorwaarden, die men haar stellen wilde. Dat Brugge en Gent hare oude voorrechten en vrijheden terug eischten, spreekt vanzelf. Maria

gaf in alles toe en werd de algemeene Landsvrouw, doch was, eer ze in haar gezag bevestigd werd, genoodzaakt nog een groot aantal voorrechten aan de voornaamste gewesten te verleenen. Zoo moest ze onder anderen met hare handteekening bekrachtigen, dat ze niet huwen zou zonder den raad van de Staten ingewonnen te hebben, die te beslissen hadden, of ze met den man harer keuze in het huwelijk zou treden, ja of neen. Verder moest ze ook door hare handteekening tot wet maken, waaraan alle opvolgende Vorsten zich te houden hadden, dat de Vorst des lands geen oorlog verklaren of vrede sluiten kon, zonder goedvinden der Staten, — dat er geene nieuwe tollen mochten geheven worden, en dat Leenman noch Achterleenman verplicht was voor zijn' Vorst de wapenen in een vreemd land te dragen. De Staten mochten zoo dikwijls bijeenkomen, als ze wilden, en geen vreemdeling mocht in eenig land van haar gebied een ambt bekleeden. Al die voorrechten met nog vele andere, die men de jonge Hertogin wist af te dwingen, bij elkander genomen, noemde men het 'Groot-Privilegie.' Bourgondië kon Maria van Lodewijk terug krijgen, als ze beloofde met den Franschen Kroonprins, een kind van zeven jaar, te huwen. Maria deed dat niet, maar trad in Augustus van 1477 in het huwelijk met Maximiliaan, Aartshertog van Oostenrijk, zoodat ze Bourgondië niet terugkreeg.

Nog vóór haar huwelijk met Maximiliaan, hadden de Gentenaars haar willen dwingen te huwen met haar neef Hertog Adolf van Gelder, die door Karel den Stouten gevangen gezet, doch na den dood van Karel door de Gentenaars bevrijd was. Deze Adolf sneuvelde evenwel kort daarop in een gevecht tegen de Franschen. En hoe weinig de Gentenaars zich om het gezag van de jeugdige Hertogin bekommerden, bleek vooral daaruit, dat zij twee van de voornaamste gunstelingen van Hertog Karel lieten onthoofden, niettegenstaande Maria persoonlijk genade voor hen kwam smeeken.

Natuurlijk was Lodewijk met den loop, dien de gebeurtenissen voor hem genomen hadden, niet ingenomen, en begon hij den oorlog. Gelukkig voor Maria was de Aartshertog een ervaren oorlogsman en had hij veel over zich, dat den gemeenen krijgsman aantrok, zoodat de Fransche Koning al zeer spoedig zag, dat hij maar verstandig zou doen, een bestand te sluiten, welk bestand nog gauwer tot stand kwam dan iemand gedacht had, want Maximiliaan behaalde in 1478 bij Guinegate in Artois eene beslissende overwinning. Thans had de Aartshertog de handen ruim om de verwarde binnenlandsche aangelegenheden te regelen, doch pas was hij hier

mede begonnen, toen hij zijne echtgenoote door den dood verloor. Bij gelegenheid eener jachtpartij werd haar paard schichtig en wierp haar uit den zadel. Zij verwondde zich ernstig, doch wilde uit verkeerde schaamte, niet hebben dat er iets aan gedaan werd. Zij meende, dat het wel terecht zou komen. Dit was het geval niet en drie weken later overleed zij, werkelijk betreurd door de meesten van hare onderdanen, die in haar eene beminnelijke en lieve Vorstin verloren. Zij liet haar Gemaal twee kinderen na: een zoontje, Filips, van vier en een dochtertje, Margareta, van twee jaar oud. De kleine Filips werd terstond als opvolger erkend, onder voogdijschap van zijn' Vader, en hiermede eindigde de heerschappij van het Bourgondische, en begon voor een groot deel van Nederland die van het Oostenrijksche huis, dat eenmaal al de Nederlanden onder zich vereenigen zou. Eer we evenwel met de geschiedenis van dat nieuwe Vorstenhuis beginnen, moeten we een' grooten terugtred maken en eens zien, hoe het er na de invoering van het leenstelsel uitzag, en wat er zoo al merkwaardigs gebeurde in

Maria van Bourgondië valt van haar paard.

VIII.

NOORD-NEDERLAND BUITEN HOLLAND.

De aanzienlijkste Vorsten in Noord-Nederland waren, met de Graven van Holland, de Bisschoppen van Utrecht, en de Graven, naderhand Hertogen, van Gelderland.

Bij de invoering van het Christendom kwamen, als iets dat vanzelf spreekt, vele goederen en bezittingen aan de Kerk, en toen het Christendom hier voor goed gevestigd was, verkreeg de Bisschop, die de kerkelijke zaken leidde, natuurlijk ook het toezicht over de landen, die aan de Kerk geschonken waren. De Bisschop van Utrecht werd daardoor in den loop der tijden ook een wereldlijk Vorst, wiens gebied zich ver buiten de tegenwoordige provincie van dien naam uitstrekte, want toezicht hebben zonder gebied te kunnen voeren of gezag te kunnen uitoefenen is moeielijk denkbaar. De zetel van de Bisschoppen was de tegenwoordige stad Utrecht, die evenwel onder de Frankische Vorsten den naam van 'Trecht' droeg, en hoogstwaarschijnlijk onder de Romeinen reeds eene versterkte plaats was, bekend onder den naam van 'Trajectum.' De landen echter waarover de Bisschop het gebied voerde, werden het 'Sticht' genoemd. Tot het Sticht behoorden de Noordelijke Veluwe, Overijsel of Over-Sticht, Drente en later ook Groningen, zoodat de Bisschop, als wereldlijk Vorst ook eene vrij uitgestrekte macht bezat. De eerste Bisschop, die als wereldlijk Vorst optrad, was Balderik, die in 917 Bisschop werd.

Nu waren de Geestelijken van dien tijd stellig anders dan tegenwoordig, en het gebeurde menigmaal, dat een Bisschop niet alleen ten oorlog ging, maar als krijgsman, zelfs het leger aanvoerde. Over het algemeen waren ze in oorlogszaken evenwel niet opgewassen tegen de Graven van Holland en de Hertogen van Gelderland, die gedurig gereed stonden om het Sticht te beoorlogen, als de Bisschop eens iets gedaan had, dat niet naar den zin van die Heeren was. De macht van den Bisschop, die maar zelden een Stichtenaar en meest altijd een vreemdeling was, was zeer beperkt. Trof het nu, dat hij eene krachtige persoonlijkheid was, dan kon hij nog al wat doen, en had hij veel macht en invloed buiten het Sticht zelfs, doch slechts zeer zelden kon hij er op rekenen, dat de Hollandsche en Geldersche Vorsten hem om zijne waardigheid eerbied zouden toedragen. Dien eerbied vond hij ook maar al te zelden bij zijn eigen

onderdanen, die menigmaal tegen hem in bloedig verzet kwamen. Te verdedigen valt dat verzet of die weinige eerbied niet, of althans slechts zelden, maar te verklaren is het zeer goed. Regeerde het Hollandsche Gravenhuis meer dan drie eeuwen over Holland, dan spreekt het vanzelf, dat die Graven en Gravinnen veel meer beschouwd werden, als goede kennissen, als landskinderen. Het volk kon zich aan den toekomstigen Graaf reeds hechten, als hij nog een kind was. Die Graaf sprak hunne taal en had hunne zeden en gewoonten. Dat zegt zeer veel. De Hollandsche deugden stelde men op prijs en de Hollandsche ondeugden zag men gaarne over het hoofd, of wel, omdat men ze zelf had, zag men ze zoo niet. Bovendien was een Graaf of Hertog een Leenman van den Keizer en zijn gezag had hij meestal niet aan de volkskeuze te danken, zoodat hij boven alle partijen staan kon, wat niet het geval zou geweest zijn, als hij Vorst geworden was door den wil of bij de keuze des Volks. Mag het ook al eene enkele maal voorkomen, dat een geheel Volk éénstemmig denzelfden persoon aanwijst om het bewind te voeren, of om aan het hoofd eener belangrijke onderneming te staan, in de meeste gevallen zal de keuze toch verdeeld zijn, en wordt hij, die ten slotte bij meerderheid van stemmen gekozen wordt, niets anders dan het voortbrengsel eener partij, die hij steeds naar de oogen moet zien. Doet hij dat niet, dan veranderen zijne voormalige voorstanders geregeld in heftige tegenstanders. Dat is nu wel een weinig negentiende-eeuwsch geredeneerd, en het is er verre af, dat men in de Middeleeuwen ook al bij den wil van eene 'volstrekte meerderheid' zich neerlegde, maar — keus blijft keus onder welken vorm of onder welke voorwaarden ook, — en altijd zal een partij-beginsel het grootste gewicht in de schaal leggen. In dat opzicht kunnen de Middeleeuwen niet anders geweest zijn, al waren omstandigheden en toestanden niet dezelfde.

En wat was nu in het Sticht het geval? Wie werd Bisschop, als er door overlijden of vertrek een andere moest komen? In het eerst werden de Bisschoppen meestal benoemd door den Keizer van Duitschland, die als wereldlijk Vorst Utrechts Leenheer was, en die hun dan ook langzamerhand het gebied gaf, dat we zoo even reeds genoemd nebben, namelijk Overijsel, Drente en Groningen. Daar door komt het, dat deze provincien bijna geene eigene geschiedenis hebben. De geschiedenis van het Bisdom Utrecht was hare geschiedenis. In 1122 werd er even wel besloten, dat de Bisschoppen voortaan niet door den Keizer benoemd, maar door de Kanun-

niken van vijf Kapittelkerken gekozen zouden worden. Het wereldlijke gezag moest de Bisschop met deze Kanunniken deelen. Van die Kapittelkerken was de Dom of Sint-Maartenskerk te Utrecht de voornaamste, en vandaar komt het, dat men de Stichtenaars ook wel eens Sint-Maartensmannen noemde. Maar behalve dat de Bisschop in het wereldlijke gezag aan de Kanunniken onderworpen was, was hij ook in het kerkelijke opzicht genoodzaakt hunne inzichten te volgen. Er bestond dus telkens gevaar, dat de Bisschoppen in botsing kwamen met de Kanunniken en door deze met het overige volk. In de meeste gevallen werd er geen Bisschop uit de Stichtsche Adellijke geslachten gekozen, maar wel een lid uit eene buitenlandsche, — Holland, Gelderland en Brabant moeten hier ook als 'buitenland' beschouwd worden, — aanzienlijke familie. Koos men een’ Stichtenaar, dan wekte dit den naijver op van eene andere aanzienlijke Stichtsche familie. Een en ander zal u voldoende verklaard hebben hoe verzet en weinig eerbied tegenover den Bisschop mogelijk waren.

Met dat al was de stad Utrecht, juist door de tegenwoordigheid van een’ Bisschop, zoo goed als de eenige plaats in het heele land waar men eenige wetenscbappen beoefende. De kunst van lezen en schrijven, waarmede de wereldlijke Vorsten en de Edellieden al heel weinig of niets op hadden, werd natuurlijk door de Geestelijken beoefend, zoodat Utrecht wel eens het 'Nederlandsche Rome' werd genoemd. Waar is het dat van die geleerdheid, die van Utrecht uitging, in de geschiedenis weinig gesproken wordt, omdat men in die tijden vrij algemeen eene krachtige vuist boven een geleerd hoofd stelde.

Intusschen was het recht der vijf Kapittelkerken, die de Bisschopskeuze hadden, voor de belangen van het Bisdom zoo goed als kwaad, want de Graaf van Holland, en ook de Hertog van Gelderland, wisten niet zelden de Kanunniken over te halen een’ Bisschop te kiezen, die Hollands- of Geldersgezind was. Had nu de Hertog van Gelderland zijn’ zin gekregen, dan was de Graaf van Holland onophoudelijk in de weer om het den Bisschop lastig te maken. Had de Graaf van Holland zijn’ zin gekregen, dan weer was de Hertog van Gelderland er steeds op uit om het Sticht te benadeelen. Die invloed van naburige Vorsten, vooral van den Hollandschen Graaf, op de Bisschopskeuze, deed ten slotte in Utrecht twee partijen ontstaan. de 'Lichtenbergers' en de 'Lokhorsten.' Welk nadeel partijen een land toebrengen, hebben we reeds

gezien in de Hollandsche geschiedenis. Uit hetgeen we hier gezegd hebben van den invloed der Vorsten van Holland en Gelderland, kunt ge opmaken, dat ook in de Middeleeuwen de Stichtenaars niet in vrede leefden, en dat hunne geheele geschiedenis bijna niets anders is dan een voortdurende strijd met de naburige landen. Met het oog op dien telkens terugkeerenden strijd, was de bijnaam van 'Sint-Maartensman' niet zeer gepast. Sint-Maarten toch, of Martinus van Tours, die de Schutspatroon der Dom of St. Maartenskerk was, staat in de geschiedenis bekend, als een der liefdadigste en goedhartigste menschen. Hij was omstreeks het jaar 380 Bisschop van Tours, en de bewoners van het Sticht waren al evenzeer gevleid, als men hen prees om hunne liefdadigheid en goedhartigheid als een Zeeuw, die zich hoort toevoegen: 'Goed rond, goed Zeeuwsch'. Ge begrijpt wel, dat vleierij in dergelijke zaken eene groote rol speelt, en dat de bewoners van het Sticht nog geen Sint-Maartens waren al heetten ze 'Sint-Maartensmannen.' Natuurlijk was de stad Utrecht in de Middeleeuwen nog niet voor Nederland, wat ze nu is, door de vereeniging van de verschillende spoorwegen. Maar meer dan eenige andere stad was zij toch de plaats van bijeenkomsten om veeten uit den weg te ruimen; zij was dan zooveel als een onzijdig gebied. Vandaar dat Graaf Floris V er in 1296 kwam om een’ twist bij te leggen en — gevangen genomen te worden. Van die gevangenneming droegen evenwel noch de Utrechtenaars, noch de Bisschop de schuld. Heel best stonden de Stichtenaars bij Hollanders en Gelderschen niet aangeschreven, en inplaats van hen goedhartig en liefdadig te noemen, heette het van hen:

'Hoedt dij nu, hoedt dij dan.
Hoedt dij voor den Utrechtsman.'

Dat er in dit rijmpje ook veel overdrevens is, ligt voor de hand. De Stichtenaars waren al van dezelfde beginselen, als de bewoners der omliggende landen. Zeer naijverig waren ze op hunne privilegiën, en wie het waagde deze te schenden, of ook maar eenigszins te kort te doen, kon zeker zijn, dat hij zich den haat van al, wat Stichtenaar was, op den hals haalde. Daardoor kwam het, dat zoo menige Bisschop op een’ zeer gespannen voet met zijne onderdanen leefde. Wie zich daarover verheugden, niet het minst de Graven van Holland en Zeeland en de Graven, naderhand Hertogen, van Gelre of Gelderland, die dan in troebel water konden visschen. Een der krachtigste Bisschoppen, die over het Sticht geregeerd hebben, was Jan van Arkel, de tijdgenoot van Graaf Willem IV en

Willem V van Holland. Zelden had het Sticht iemand, als hij was, aan het hoofd staan. Door zijne afkomst uit het machtige huis van van Arkel, dat zijne bezittingen in de onmiddellijke nabijheid had, was hij geen vreemdeling in het Sticht. Hij kende het land en zijne bewoners, en was niet alleen een Staatsman, maar ook een Krijgsman, die de dapperheid van zijn geslacht ook onder het Bisschoppelijk gewaad niet aflegde. Toch kon hij door de verdeeldheden in zijn eigen gebied niet veel uitrichten en zich zelden krachtig laten gelden. Die verdeeldheden waren niet van gisteren. Een van Bisschop Jan van Arkels voorgangers, Bisschop Willem van Mechelen, die van 1296 tot 1301 regeerde, werd reeds in een' hevigen twist gewikkeld met zijne onderdanen. Heer Jacob van Lichtenberg, Burgemeester van Utrecht, stelde zich met Heer Zweder van Montfoort aan het hoofd der ontevredenen, nam Bisschop Willem gevangen en dwong hem afstand van het Bisdom te doen. Die gedwongen afstand werd door den Paus niet erkend, en geholpen door de Overijselaars, die Bisschop Willem trouw gebleven waren, en gesteund door hulpbenden van den Munsterschen Bisschop, trachtte hij Utrecht in Juli 1301 te heroveren. In de nabijheid dier stad, op den Hoogewoerd, werd evenwel zijn leger verslagen en hij zelf sneuvelde. Dit is eene van de onverkwikkelijke gebeurtenissen, die de Stichtsche geschiedenis geboekt heeft.

Ook Jan van Arkel moest meermalen de belangen van zijn land en den Bisschoppelijken zetel met het zwaard verdedigen, doch hij schroomde ook niet andere middelen te bezigen teneinde zijn doel te bereiken. Als voorbeeld hiervan kan het volgende dienen. Om enkele steden, die aan Holland verpand waren, vrij te koopen, verliet hij voor eenigen tijd zijn Bisdom om in den vreemde, als Heremiet of Kluizenaar te leven. Hij had dan geen' Hofstaat te voeren, en het geld, dat daardoor bespaard werd, gebruikte hij voor het inlossen der verpande steden. Toch had Bisschop van Arkel zooveel met de partijschappen te worstelen, dat hij, tot schade van het Sticht, in 1364 zijne benoeming tot Bisschop van Luik aannam. Na zijn vertrek kwamen er nog wel andere Bisschoppen, die het goede wilden, doch de Hollandsche partijschappen van de Hoekschen en Kabeljauwschen waren ook doorgedrongen tot het Sticht, en maakten daar elke krachtige regeering zoo goed als onmogelijk. Weldra kwam het heele Sticht dan ook onder den invloed van het machtige, Bourgondische huis, en werd een lid van dat huis, David van Bourgondië, tot Bisschop verheven. Men zegt, dat deze Bisschop

zeer heerschzuchtig was, dat de stad Utrecht hem niet dulden kon en gedurig met hem in geschil was. Nu, aan Hertog Filips en Karel den Stouten hebben we kunnen zien, dat heerschzucht bij de Bourgondiërs geene onbekende eigenschap was. Maar een schrijver van onzen tijd evenwel, Dr. H. J. Broers, zegt in een boekje over de stad Utrecht, dat de Utrechtenaars 'schrikkelijke pruttelaars over elke regeeringsdaad zijn, maar voor het overige vrij wel ingenomen met de spreuk: wie het land regeert, regeert mij.' Zoo vredelievend waren de 'pruttelaars' van dien tijd echter niet en daarom moeten we voorzichtig zijn met maar dadelijk een’ Bisschop, die het met zijne onderdanen niet vinden kon, omdat hij heerschzuchtig was, een minder goed man te noemen. Onder de geschillen met dezen Kerk-vorst wist Maximiliaan zich in 1483, als wereldlijk Voogd der stad Utrecht te doen erkennen, en van dien tijd eigenlijk af, hield het Sticht op, een afzonderlijk land te zijn. Wel behielden de opvolgers van Bisschop David nog eenig gezag als wereldlijk Vorst, maar het was niet veel meer dan een schijn van gezag, dat door Bisschop Hendrik van Beieren in 1524 aan Keizer Karel V afgestaan werd. De volgende Bisschoppen hadden alleen geestelijk gezag, en het heele Sticht behoorde nu ook tot het gebied van dien man, die zeggen kon, dat de zon in zijne Staten niet onderging.

Verkeerd zou men evenwel doen met nu te gaan aannemen, dat de belangen van het Sticht onder al dat onzalige twisten geheel verwaarloosd werden. Niets minder dan dat is het geval. In den Frankischen tijd was heel de tegenwoordige provincie Utrecht nog niet veel anders dan bosch, moeras en water, en als wij in de geschiedenis lezen, dat bij de overstrooming van 1170, waarbij het grootste gedeelte der Zuiderzee ontstond, het zeewater zóó diep binnen het land kwam, dat men te Utrecht zeevisch vangen kon, dat blijkt daaruit duidelijk, dat niet alleen de waterkeeringen zeer gebrekkig waren, maar ook dat het land ten Noorden van Utrecht tal van wegen moest hebben, welke het zeewater volgen kon om zóó diep in het land te dringen. Dat was ook zoo. Een warnet van riviertjes, poelen, plassen en moerassen overdekte den Stichtschen bodem, en trots al die oorlogen en twisten was het Sticht ten slotte een van de best ingepolderde gewesten in Nederland, zoodat de toestand bijna onkenbaar was geworden. Vooral de twaalfde en dertiende eeuw schijnen die groote bodem-veranderingen, zoo weldadig voor de bevolking tot stand gebracht te hebben. Het zou dan ook wel wat al te erg zijn om aan te nemen, dat al

de Bisschoppen van Willebrord in de achtste lot Hendrik van Beieren in de zestiende eeuw niets anders gedaan hadden dan twisten en oorlogvoeren. Zou dit reeds onaannemelijk zijn voor eene reeks van Graven en Hertogen, voor eene reeks van Bisschoppen kan het nog minder aangenomen worden. Jammer genoeg beschouwden even wel de Bisschoppelijke geschiedschrijvers het voor het nageslacht van geen belang om heel veel melding te maken van werken des vredes.

IX

EEN HERTOGDOM MET EENE RIJKE GESCHIEDENIS.

Nog een Nederlandsch gewest, dat werkelijk ook eene rijke geschiedenis heeft, dienen we even te bespreken. Het is het schoone Gelderland.

Evenals de geschiedenis van Holland begint die van Gelderland met zeer vele onzekere berichten. Zooveel schijnt zeker te zijn, dat het tegenwoordige Gelderland, met nog een groot deel van Duitschland er bij, twee Graafschappen vormde, namelijk het Graafschap Hameland en het Graafschap Teisterbant. Zooals ge u zult herinneren, was het een Graaf Everhard van Hameland, die Godfried den Noorman doodde. Dat Hameland bevond zich aan beide zijden van den IJsel, dus behoorden er de Veluwe en Zutphen met omringende landen toe. Het Graafschap Teisterbant strekte zich veel verder uit, en sommigen zelfs beweren, dat zijne uiterste grenzen tot de Noordzee reikten. In de eerste geschiedenis van Hameland komt een draak voor, en in die van Teisterbant een Ridder, die zich uit Zwitserland langs den Rijn op een’ boomstam door een’ zwaan naar Nijmegen laat brengen. Hij heette Elius en kreeg den bijnaam van 'Zwanenridder.' Wij zullen die sprookjes laten rusten en beginnen te vertellen: In het midden der tiende eeuw, dus omstreeks den tijd, dat de Hollandsche Graven-geschiedenis begon, regeerde over een groot deel van Gelderland een zekere Wichman, die twee dochters had. Zijn zoon was al heel vroeg gestorven. De oudste dochter, Luitgard, werd Abdis van een nieuw gesticht klooster op den Ekenberg, en de jongste, Adela, die hem opvolgde, begon een leven te leiden, zoo rijk aan vreeselijke daden dat we bijna moeten gelooven, dat hare geschiedenis niet veel meer

dan een sprookje is. Maar al is niet alles waar, wat men van haar vertelt, ze maakte het toch zóó bont, dat de Keizer van Duitschland een’ Vlaming, Graaf Gerhard, tot Graaf van Gelre aanstelde. Gelre was de oorspronkelijke naam van Gelderland. Dit geschiedde in 1090. Eenige jaren later kwam het Graafschap Zutphen doorhuwelijk ook aan Gelre’s Graven, en het is er sedert dien tijd steeds vereenigd mede gebleven. De kleinzoon van Gerhard I was Graaf Hendrik, die negenenveertig jaar lang over het land regeerde. Dat hij ook veel ten strijde ging, dat spreekt, maar als hij nu nog maar wat anders deed dan vechten, ten voordeele van land en volk, dan moeten we het al prijzen. En hij deed wat. Om zijn gebied voor herhaalde overstroomingen te beveiligen, verbond hij zich met den Bisschop van Utrecht en de Graven van Holland en Kleef, om met dezen aan den Keizer vergunning te vragen, om de Noda of Neude door te graven. De Keizer stond dat verzoek toe, en zoo onstond toen, door vereenigde krachten, de Grebbe, die aan het overtollige Rijnwater een’ goeden afloop naar zee gaf. Onder zijne regeering werd ook het klooster Bethlehem bij Doetinchem gesticht. Dat klooster Bethlehem was ten zegen voor den heelen omtrek: want de Augustijner-monniken, die het bewoonden, wisten de omliggende heidevelden en moerassen in vruchtbaar land te herscheppen. De opvolgers van Hendrik kregen het menigmaal te kwaad met de Bisschoppen van Utrecht, die meenden, dat hun de Veluwe toekwam.

Een andere Graaf van Gelre, die in 1229 aan de regeering kwam, was Graaf Otto II, die een’ zoogenaamden paardevoet had en daarom den bijnaam kreeg van 'den Kreupelen.' Hoewel hij stellig wel een slecht voetganger zal geweest zijn, was hij in den oorlog en op de steekspelen toch een recht voorvechter en hinderde hem die voet niet. Maar niet zoozeer aan zijne dapperheid en aan zijn krijgsbeleid had Gelre veel te danken. Deze Graaf Otto was voor Gelre, wat de Graven Floris V en Willem III voor Holland waren, ja, misschien nog wel meer. Hij schonk aan de lijfeigenen, die op zijne bezittingen woonden, de vrijheid, en gaf hun ook het recht wapenen te dragen. Soms gaf hij aan eene heele buurt eene eigen regeering en daardoor ontstonden 'Steden' die vele voorrechten kregen, en, namens den Graaf, door een’ Schout bestuurd werden. De voornaamste voorrechten van die steden, welke aan de rivieren lagen, waren, dat ze op die rivieren van alle tollen vrijgesteld werden. Daardoor bevorderde deze Graaf den binnenlandschen handel,

en menige stad werd zoo aanzienlijk dat het als een eeretitel gold, er burger van te heeten. In dien tijd was de Duitsche Keizer bij den Paus in ongenade gevallen en ook van de regeering vervallen verklaard. Men zocht dus een' Roomsch-Koning, en niemand verdiende dat meer te zijn dan Otto, meende men. Maar toen de Pauselijke Gezanten bij hem kwamen, om hem die waardigheid aan te te bieden. sloeg hij het aanbod beleefdelijk af, en wist den Paus te bewegen. dat men Graaf Willem van Holland tot Roomsch-Koning verkoos.

In 1272 werd Otto II opgevolgd door zijn' zoon Reinald II, die den bijnaam kreeg van 'den Strijdbaren.' Die bijnaam zegt ons meer dan genoeg, waarmede Graaf Reinald zich het meest bezighield. Niet tevreden met zijn tegenwoordig gebied, wenschte hij zijne macht uit te breiden, en geen beter middel vond hij daartoe dan te huwen met Ermgarde, de erfdochter van Hendrik, Hertog van Limburg. Deze Ermgarde was niet alleen zwak en ziekelijk, maar ook zoo mismaakt, dat ze voor de leelijkste vrouw van het Hertogdom gehouden werd. Graaf Reinald verbond zich dan ook alleen met haar om eenmaal Hertog van Limburg te worden. Hertog Hendrik stierf in 1280 en Ermgarde werd als zijne opvolgster erkend, terwijl haar gemaal zich eveneens den titel van Hertog toeëigende. Nu had Hertog Hendrik evenwel nog een’ broeder, Adolf, Graaf van den Berg, en deze erkende Ermgardes recht tot opvolgen niet, doch daar hij in macht niet opgewassen was tegen Graaf Reinald, zoo verkocht hij al zijne rechten op den Limburgschen Hertogstroon aan Jan, Hertog van Brabant, die niet lang aarzelde om zijne verkregen rechten te doen gelden en den Graaf van Gelre daarom den oorlog verklaarde. Graaf Adolf van den Berg had den slimmen Reinald geen’ gevaarlijker tegenstander kunnen bezorgen dan dezen Hertog Jan I van Brabant, wien door zijne onderdanen de bijnaam van 'den Zeeghafte' gegeven werd. Een zijner tijdgenooten getuigt van hem dat hij was een schrander, dapper, edelmoedig en weldadig Vorst. die de Roof-ridders verdreef, op alle tornooien de eerste was en die thuis aan zijn prachtig Hof de luit niet minder wist te hanteeren dan op het slagveld het oorlogszwaard. Bevallig in houding en manieren was hij de lieveling van zijn volk, dat hem toejuichte, als hij onder begeleiding van zijne luit zijne eigene liederen voordroeg, en hem willig volgde, als hij ten strijde toog. Geen wonder dus dat Graaf Reinald zich intijds van' machtige bondgenooten wist te ver-

zekeren en daardoor den oorlog tegen Brabant, hoewel met opoffering van veel geld en menschenlevens, vijf jaar lang met vrij goed gevolg voerde. Ten laatste echter werd het krijgsgeluk hem ontrouw en niet alleen zijn eigen leger en dat zijner bondgenooten werd in den vreeselijken en bloedigen slag bij Woeringen in 1288 geheel verslagen, maar hijzelf werd gewond gevangen genomen en kwam alleen vrij na het betalen van een aanzienlijk losgeld. De wond aan zijn hoofd genas nooit en ten gevolge daarvan schijnt hij later zoo goed als krankzinnig geworden te zijn, zoodat zijn zoon Reinald II hem reeds opvolgde vóór hij overleden was. Deze Graaf zag in 1339 zijn Graafschap tot een Hertogdom verheven. Misschien ziet men hierin niet zoo heel veel bijzonders, en denkt men, dat het alleen eene soort van eer was, den dapperen Graaf bewezen. Het was echter meer dan eer. Als 'Hertog' mocht hij veel meer doen, dan als Graaf. Hij mocht oorlogvoeren met wien hij wilde, als het maar niet tegen den Keizer was. Wilde hij met eenig buitenlandsch Vorst een verbond van vriendschap of een verdrag betrekkelijk den handel sluiten, dat stond hem ook vrij. Verder kreeg hij het recht om zijn eigen munt te slaan, en wilde hij hier of daar tollen oprichten, dan kon hij dat doen zonder toestemming van den Keizer. Nu is het wel waar, dat vele Graven zich ook die voorrechten aanmatigden, maar tusschen mogen en doen, en n i e t mogen en doen is een groot onderscheid. Hertog Reinald was dus een zeer voornaam persoon geworden, en als een bij zonder voorrecht, dat lang niet aan alle Hertogen was toegestaan, mocht hij ook bij eene kroning van den Keizer diens kroon en mantel voor hem uit dragen, zoodat hij bij den titel van Hertog, ook nog dien van 'Rijksopper-kleerenbewaarder' kreeg. De eer was dus groot, maar het eindje zou de lasten dragen. Het Grafelijke Hof werd nu veranderd in een veel voornamer, in het Hertogelijke Hof. Dat was mooi! Zeker, maar de Grafelijke inkomsten werden tegelijkertijd niet tot Hertogelijke verheven, en dat was leelijk. Leelijk bovenal was dat voor onzen nieuwen Hertog, die niet wist hoe hij aan den Koning van Engeland de honderdduizend goudguldens betalen moest, welke hij aan hem schuldig was. In dien toestand kwam hij er toe, om aan de Lombardiers toegang tot zijne Staten te geven. Hij zorgde er voor, dat deze menschen in elke stad een geschikt onderkomen vonden. Meestal waren deze Lombardiers, die, zooals ge aan den naam wel hooren kunt, uit Italië kwamen, uitgeslapen rekenmees-

ters en kooplieden, zooals er slechts weinigen gevonden werden. Ons woord lombard en de vele vreemde woorden in de koopmansrekening hebben zij in onze taal helpen brengen. Ook aan de Israelieten stond de nieuwe Hertog vele vrijheden toe. Maar, — dat hij den Israelieten en Bombardiers zoo genegen was, kwam niet zoozeeruit een edel beginsel voort. Hij deed het alleen, omdat zij hem aan geld hielpen, en daar ze wel wisten, dat de Hertog evenmin het geleende kapitaal, als den interest betalen zou, zorgden ze, dat ze er wat anders voor in de plaats kregen. In zijn' ouderdom stichtte Hertog Reinald II een prachtig klooster, 'Monnikhuizen' geheeten, in het Klarenbeeksche bosch, en vóór dat dit klooster nog geheel voltooid was, stierf hij plotseling in 1343. Hij liet twee zoons na: de oudste heette Reinald en was elf, de jongste heette Eduard en deze was zeven jaar oud. Natuurlijk volgde de oudste onder den naam van Reinald III hem op doch onder voogdij. Die voogdijschap was voor Gelre, dat we nu maar Gelderland zullen noemen, zeer noodlottig, want zij bracht groote verdeeldheid teweeg tusschen de Edelen en de Steden, en was ten slotte oorzaak van een' woedenden burgeroorlog, die gevoerd werd tusschen de aanhangers van Reinald en die van zijn' broeder, Eduard. Zij, die het met Reinald hielden, noemden zich naar hun' Hoofdaanvoerder 'de Hekerens,' en de anderen 'Bronkhorsten.' Die twisten namen voor Hertog Reinald een ongelukkig einde; want hij verloor alles. Zijn broeder Eduard liet zich in zijne plaats tot Hertog uitroepen en Reinald werd gevangen gezet op het slot Nijenbeek bij Zutphen. Reeds sedert lang had Reinald last van zwaarlijvigheid, zoodat hij 'Vette Hertog' genoemd werd. Nu hij daar in eene kamer gevangen zat en niets te doen had dan eten en drinken, nam die zwaarlijvigheid natuurlijk zeer toe. Men zegt zelfs, dat hij zóó dik werd, dat men naderhand de posten van de

Hertog Reinald III op Nijenbeek.

kamerdeur moest uitbreken, om hem de vrijheid te kunnen geven. Tien jaar lang bleef Reinald daar gevangen en regeerde Eduard, doch deze stierf in 1371 tengevolge van eene wonde, die hem door eene vergiftigde pijl was toegebracht. Hij stierf kinderloos, zoodat men nu niets beters wist te doen dan den gevangen Hertog alweer tot den troon te roepen. Reinald wilde dat wel, doch moest, om zijne waardigheid terug te krijgen, de Steden met allerlei privilegiën begiftigen, en daar de Steden zelve inzagen, dat Reinald zonder hunne hulp zich onmogelijk kon handhaven, zoo werden ze steeds driester in het eischen van privilegiën, die ze hem letterlijk afdwongen. Dat had ten slotte toch zijn’ val veroorzaakt, maar eer het zoover kwam, stierf hij na eene regeering van drie maanden. Hij liet evenmin als zijn broeder kinderen na, en daarom werd hij naar de gewoonte van dien tijd, als laatste van zijn geslacht, met helm en schild begraven.

X.

VAN GROOTHEID TOT VAL.

Een verwoede strijd, waarin de Hekerens en Bronkhorsten hun hart konden ophalen, ontstond nu over de opvolging, tot ten slotte Hertog Willem van Gulik, die met eene zuster van Reinald gehuwd was, de overwinning behaalde. Hijzelf zou evenwel slechts Voogd van Gelre en Zutphen zijn, tot zijn zoon Willem meerderjarig was. In 1377 kwam deze Willem van Gulik zelf aan de regeering en thans begon voor Gelderland een tijdperk aan te breken, dat het niet veel anders deed dan oorlogvoeren. De jonge Hertog, een Ridder van den ouden stempel, vond zijn hoogste genot in den strijd, en om aan dien vechtlust te kunnen voldoen, mengde hij zich in allerlei Europeesche ruzies. dat evenwel niet zoo zeer ten nadeele van zijn land was. Zijne begeerte naar krijgsavonturen deed de Edelen hunne onderlinge twisten vergeten om aan die avonturen, ver buiten hun land vaak, deel te nemen. Daardoor was er rust binnenslands, wat vooral aan de 'Steden' ten goede kwam en deze tot macht en aanzien bracht. Hij stierf in het jaar 1402, als Hertog van Gelderland en Gulik en werd opgevolgd door zijn’ broeder Reinald IV, die niet zulk een Ridder van avontuur, maar toch een oorlogzuchtig man was. Ook hij was kinderloos, en nu gebeurde er wat, dat

van groot gewicht moet genoemd worden. Buiten den Hertog om kwamen de Stenden, die uit de 'Steden' en de 'Ridderschap' bestonden. bij elkander en maakten bepalingen omtrent de opvolging in de Hertogdommen, bijaldien 'onse lieve genedige here hertoge van Gelre ende van Gulich ende greve van Sutphen aflivich wurde sonder echte, levendige geboerte na te laten.' — Hertog Reinald was woedend toen hij van dit besluit kennis kreeg, maar hij moest er zich in schikken en tevreden zijn, dat men hem toch 'lieve genedige Here hertoge ende greve' noemde. — In 1423 stierf Reinald zonder kinderen, en nadat hij ook met helm en schild begraven was, werd Arnold van Egmond, een achterneef van Hertog Reinald, tot Hertog uitgeroepen. Was deze Vorst dus een der eerste Europeesche Vorsten voor een deel door den wil des Volks tot den troon geroepen, zijne langdurige regeering over het machtige gebied was voor hem niet veel meer dan eene aaneenschakeling van moeielijkheden. Tusschen de Ridderschap, die verzwakte, en de Steden, die voortdurend in macht toenamen, stond hij steeds in het gedrang. Ware nu deze Arnold maar een man van doorzicht, een krachtig Vorst geweest, dan had hij veel goed kunnen maken. Maar Arnold was zwak, en onder zijn bestuur gingen de zaken des lands zeer achteruit. Dit verwekte natuurlijk ontevredenheid, en van veel kreeg hij de schuld, waaraan hij inderdaad part noch deel had. Die ontevredenheid werd zeer in de hand gewerkt door onzen bekenden Filips I, den Goeden, die met innig welgevallen zag, dat Arnolds eenige zoon Adolf met zijn' Vader slecht overweg kon. Arnold en Adolf stonden bijna altijd vijandig tegenover elkander. Ten laatste kwam het tusschen Vader en Zoon tot eene openbare breuk, en Arnolds vrouw schaarde zich zelfs aan de zijde van Adolf. Zoo bleef dat, natuurlijk ten nadeele van het land, eenige jaren, en de Steden, zoowel als de Adel, begonnen van alle kanten er op aan te dringen, dat Arnold ten behoeve van zijn' zoon afstand zou doen. Dit nu wilde de oude man niet. Eindelijk besloot Adolf er een einde aan te maken. In het voordeel van Gelderland moest dat zijn, maar de wijze waarop hij het deed, was zeer laag. Hij leefde met zijn' Vader op een' voet van oorlog, maar eensklaps nam hij den schijn aan, alsof hij berouw had en zich met hem wilde verzoenen. Hertog Arnold vertoefde toen op het sterke slot te Grave en noodigde Adolf uit, daarheen te komen om het feest der verzoening te vieren. Adolf kwam, na vooraf met zijne handlangers afspraak gemaakt te hebben, en het verzoeningsfeest

werd den tienden Januari 1465 gevierd. Het was vreeselijk koud en niet alleen lagen de slotgrachten stijf bevroren, maar ook de Maas lag dicht. A1 vroeg in den nacht begaf de oude Hertog zich ter ruste, maar nauwelijks had hij zich naar zijn slaapvertrek begeven, of Adolf liet hem oplichten, en hijzelf bracht den ouden man, die niet eens goed gekleed was, te midden van den nacht en eene felle koude, buiten het slot en liet hem op het kasteel te Buren gevangen zetten. Terstond werd nu Adolf tot Hertog uitgeroepen en, welk een slecht zoon hij ook was, tot zijne eer moet men het hem nageven, dat hij een uitmuntend Vorst was, en dat Gelderland er zeker wel bij gevaren zou hebben, zoo Adolf al vroeger Hertog geworden en — nu nog langer gebleven was.

Het is al zeer natuurlijk, dat die daad ook buiten Gelderland

Hertog Arnold over het ijs weggevoerd.

bekend werd, en zoo ter ooren kwam van Filips van Bourgondië, die het nu liet voorkomen, alsof hij zeer verontwaardigd was over Adolfs onnatuurlijke handelwijze. De ware redenen verzweeg hij wijselijk en die waren: met voordeel in troebel water visschen. Een zeer groot deel van de regeeringszaken had Filips evenwel aan zijn' zoon Karel overgedaan en deze Karel, we kennen hem reeds onder zijn' bijnaam van 'den Stouten,' besloot, toen hij zijn' Vader opgevolgd was, Adolf eens terecht te zetten, doch een oorlog met Frankrijk bond hem te veel de handen, om zich met de Geldersche zaken te bemoeien. Eindelijk kreeg Karel wat meer rust met Frankrijk. Hij liet Arnold en Adolf te Hesdin, in Artois, voor zich komen, om beiden met elkander te verzoenen; rnaar op eene verzoening was geen kijk, en Adolf waagde het een' toon aan te slaan, welke Karels drift gaande maakte. Adolf had dat gezien en verwijderde zich zoo spoedig mogelijk, doch werd te Namen achterhaald en gevangen genomen. Nu werd Arnold weer Hertog, maar nog veel meer dan vroeger werd hij door geldgebrek in verlegenheid gebracht, en kwam het heele Hertogdom onder den invloed van den machtigen Bourgondiër. Kort daarop stierf de oude man en de Ridders van het Gulden Vlies — eene ridderorde, door Filips den Goeden ingesteld — verklaarden Adolf onwaardig zijn' Vader op te volgen. Het Hertogdom kwam dus aan Hertog Karel, die het reeds van Arnold in pand gekregen had. Waar het niet gewillig ging, daar gebruikte men geweld van wapenen. Nijmegen, waar Adolfs zesjarig zoontje Karel, met zijne zuster vertoefde, hield lang den tegenstand vol, doch ten laatste moest men zich overgeven, en de twee Hertogskinderen waren in Karels macht en meteen was de machtige Bourgondiër nu Hertog van Gelre, Hertog van Gulik en Graaf van Zutphen geworden. Ook Gelderland was thans een deel van het Bourgondische rijk, en al zou het hieraan al heel spoedig ontvallen, omdat het Bourgondische huis in 1482 met Maria uitstierf, de erfgenamen van het Bourgondische huis kregen het dan toch. Later werd het heele Hertogdom nog voor eenigen tijd onafhankelijk onder Hertog Karel, zoon van Adolf. Deze Karel was met zijne zuster Filippe aan het Bourgondische Hof opgevoed. Maria had beide kinderen zeer lief, en gaf hun eene opvoeding, als hare 'eigen kinderen niet beter konden hebben. Later werd Karel Edelknaap aan het Hof van Maximiliaan, en op negentienjarigen leeftijd werd om zijne dapperheid en moed reeds tot Ridder geslagen. In een' oorlog tegen Frankrijk werd hij gevangen genomen en door

de Gelderschen, die met Maximiliaans voogdijschap volstrekt niet ingenomen waren, voor eene hooge som gelds vrijgekocht. Nu kwam de jonge Karel in 1402 in Gelderland en aanstonds begon hij, voor zoover men dit niet uit vrijen wil deed, zich van het Hertogdom Gelre en het Graafschap Zutphen meester te maken. Hij regeerde tot 1538. dus zesenveertig jaar lang, doch die lange regeering was niet in het voordeel van het gewest, dat nu al zoo lang door partijschappen en oorlogen geteisterd was. Zijne heele regeering was eene aaneenschakeling van oorlogen en strooptochten en verarmde het geheele land. Karel was stellig een echt Ridder; maar de Middeleeuwen waren voorbij. Zonder dat Karel er iets van wist, was het jaar van zijne komst aan de regeering ook het jaar van de ontdekking van Amerika. De Portugeezen stonden ook op het punt den weg naar de Indiën te vinden, en de Oceaan zou de machtige Gebieder worden, die aan al de wereldgebeurtenissen een ander aanzien gaf. Met de scheepvaart kwam algemeene kennis meer tot haar recht, de zucht naar onderzoek vermeerderde, en een Vorst van dien tijd moest meer zijn dan een Vorst der Middeleeuwen, die dikwijls genoeg deed, wanneer hij slechts vechten kon. Karel van Egmond, die buiten zijn gebied den bijnaam van 'Gelderschen duivel' had, wist zich zelfs van een groot deel van Overijsel, van Drente en Groningen meester te maken, ja, hij bracht het zóó ver, dat de Friezen, hem meer dan eenig ander Vorst vóór hem, genegen waren. Dat gestadige oorlogvoeren, hoe roemrijk ook, begon op het laatst den Gelderschen te verdrieten, want het land verarmde zeer. Mogelijk zouden ze Karel wel niet zoo lang hebben laten regeeren, als ze maar niet even vreeselijk als hij, gebeten waren op het Oostenrijksche huis, dat de erfgenaam was van het machtige Bourgondische. In 1538 wilden de Gelderschen toch niet langer naar de pijpen van dezen listigen geweldenaar, die zijn Hertogdom reeds aan Frankrijk verpand had, dansen, en hij moest zelfs de vernedering dulden van niet veel beter dan onder curateele, dat is, onder toezicht gesteld te worden. Het verdriet hierover deed hem ziek worden en nog in hetzelfde jaar stierf hij en werd te Arnhem begraven, waar men in de St. Eusebius-kerk nog altijd zijn praalgraf vertoont. Ongetwijfeld was deze Karel van Egmond een onoprecht en listig man, die Gelderland door zijne oorlogen verarmde, maar erkend moet het worden, dat hij het best van allen inzag hoe de Bourgondiërs steeds getracht hadden al de Nederlanden onder eene heerschappij te brengen, en dat de Oostenrijkers de Staatkunde

der Bourgondiërs voortzetten. En al wie nu gekant was tegen een gebied dat 'De Zeventien vereenigde Nederlanden' heette, moest in Karel den man zien, die de zelfstandigheid der verschillende Staatjes wilde handhaven, of althans besloten scheen om het tegenwoordige Noord-Nederland aan het gezag der vreemde heerschappij te onttrekken. Het mocht hem niet gelukken, en het gelukte nog veel minder aan zijn' opvolger Hertog Willem van Gulik en Kleef, die genoodzaakt was om in 1543 ten behoeve van Keizer Karel V afstand van Gelre en Zutphen te doen. Zeven jaar vroeger hadden Groningen en Drente zich reeds aan Karel van Egmonds regeering onttrokken en Keizer Karel gehuldigd.

Van de overige gewesten van Noord-Nederland rest ons nu nog wat te vertellen van Friesland, het land der 'Vrijen,' dat zeden en gewoonten had, welke men elders te vergeefs zocht, en dat eene taal sprak, welke deed denken aan Radboud en zijne Friezen.

Met geen gewest der Nederlanden is door den Keizer van Duitschland meer gesold geworden dan met Friesland. Nu eens heette het, dat de Graven van Holland er Heer over waren, dan weer werd het als leen aan de Geldersche Vorsten geschonken, en tusschen die bedrijven door, kwam het ook wel eens aan de Bisschoppen van Utrecht. De Friezen waren met deze handelwijze van den Keizer nog al ingenomen, want daardoor bleven ze juist het meest vrij. Kwam de Graaf van Holland hun de wet voorschrijven, dan konden ze zich beroepen op den Keizer, die Friesland als leen aan den Gelderschman of Stichtenaar gegeven had, Was het de Geldersman, die er zijne macht wilde doen gevoelen, dan heette het alweer, dat de Graaf van Holland hun Heer was. Zoo hadden de Friezen steeds de handen ruim om hun' lust aan allerlei veeten en twisten bot te vieren. Wij hebben het evenwel reeds gezien bij den rampzaligen tocht van Graaf Willem IV, dat de verdeelde Friezen wel één konden worden, als er voor allen een gevaar dreigde. Dan waren er geene ' Schieringers' en 'Vetkoopers' meer, dan waren ze allen 'vrije Friezen,' die toonden, dat ze in hunne onderlinge twisten de kunst van dapper vechten al heel goed geleerd hadden. Schieringers en Vetkoopers waren de Friesche Kabeljauwschen en Hoekschen. Maar eene kunst, die voor dat waterland wel in de eerste plaats beoefend had moeten worden, bleef geheel achterwege. Het was de waterbouwkunst. Wanneer men alleen die watervloeden noemt, welke groote verwoestingen aanrichtten in niet meer dan zeven eeuwen, dan tellen we er twintig; de kleinere,

die slechts een gedeelte van het gewest teisterden, zijn ontelbaar. De zeeweringen verkeerden in een' erbarmelijken toestand, en langzamerhand werd daardoor ook het land armer gemaakt en verzwakt. Nu weten we, dat Keizer Frederik van Duitschland niet rijk was, en Maximiliaan was dat evenmin, want zijn huwelijk met Maria bezorgde hem wel veel moeite, maar rijkdommen niet. Daardoor kon Maximiliaan niet altijd alles betalen, wat hij betalen moest, en als men op betaling aandrong, dan gaf hij wel eens land inplaats van geld. Een zijner schuldeischers was Albrecht van Saksen-Meiszen, en deze, door de Schieringers te hulp geroepen, kreeg van Keizer Maximiliaan Friesland, met den titel van 'Erfpotentaat'. Albrecht, hiertoe benoemd, trachtte terstond dien titel ook waar te maken en de Vetkoopers door wapengeweld te onderwerpen. Maar nog eenmaal spanden de Friezen alle krachten samen en trachtten ze de Saksen hun land uit te krijgen. Wanneer ze maar mannen zagen, waaraan ze twijfelden, of ze wel Friezen waren, dan lieten zij hen zeggen: Brea, buter en griene tsies, die dat net sidze ken, is gjin oprjuchte Fries!' Ge zult wel begrijpen, dat dit in onze taal zeggen wil: 'Brood, boter en groene kaas, die dat niet zeggen kan, is geen oprechte Fries.' Gewoonlijk was het al genoeg, als men den vreemdeling: 'Brea, buter en griene tsies' liet zeggen; want eer ze zoover waren, waren ze gewoonlijk al door de mand gevallen. Toch konden op den duur de Friezen het niet uithouden tegen Hertog Albrecht, zoodat ze genoodzaakt waren zich uit Dresden door Albrecht te laten regeeren. Albrechts zoons, Hendrik en George, waren evenwel niet zulke krachtige mannen, als hun vader er een was, en daar de Friezen slechts door dwang aan den Saksischen Hertog onderworpen waren, zoo wilden ze niets meer met de Saksers te maken hebben en riepen de hulp in van den 'Gelderschen duivel', die natuurlijk terstond bereid was hen te helpen. De Saksen verlieten nu het land en de Friezen maakten, zegt men, het spotrijmpje:

'Friesland mag wel Fresland heeten;
Het heeft Saksen en Meiszen opgegeten.'

'Fressen' iseen Duitsch werkwoord, dat wij vertalen door eten, zooals de dieren doen, dus vreten.

De Hertogen van Saksen begrepen zeer goed dat er voor hen geen kijk op was. Friesland te heroveren en daarom verkochten ze hunne aanspraken op dit land aan Keizer Karel V, die onmid-

dellijk begon om die verkregen aanspraken te doen gelden. In den oorlog, die nu ontstond, werd de Zuiderzee zeer onveilig gemaakt door 'Groote Pier,' een Westfriesch vrijbuiter, die den Hollanders dikwijls groote verliezen toebracht. Die Groote Pier had eenmaal te Kimswerd, dicht bij Harlingen gewoond, en daar was zijne woning door de 'Zwarte bende', een hoop ruwe Saksers, verbrand geworden. Dit maakte onzen Grooten Pier tot den felsten vijand van Saksen en daarna ook van Keizer Karel, en dat hij vijand was, toonde hij op de onbarmhartigste wijs, door alle vreemdelingen, die hij op zee in handen kreeg, te laten verdrinken. Maar ten laatste moesten de Friezen het toch opgeven en zich aan Keizer Karel onderwerpen. Dit geschiedde in 1524.

XI.

OP DE GRENZEN VAN TWEE EEUWEN.

Men is gewoon de groote geschiedenis van heel de wereld in drie hoofdtijdvakken te verdeelen, en wel in de Oude geschiedenis, de geschiedenis der Middeleeuwen en de Nieuwe geschiedenis. De Oude geschiedenis is de grootste, want ze loopt van de wereldschepping tot den ondergang van het Westersch-Romeinsche Keizerrijk, dat is tot het jaar 476. De Middel-geschiedenis loopt van 476 tot de ontdekking van Amerika, dat is in 1492. Toen begon de Nieuwe geschiedenis. Het zou te dwaas zijn om ook maar even te beweren, dat juist enkel en alleen de ontdekking van Amerika oorzaak was van het begin der Nieuwe geschiedenis. Europa was zóó verarmd, dat men nieuwe bronnen van welvaart moest gaan opsporen, en hiervan was het gevolg, dat de handel een’ anderen weg insloeg dan tot heden gevolgd was. Er werden zeereizen ondernomen en de energie van het volk ontwaakte bij het gerucht der nieuwe plannen. Maar tegelijkertijd ontwaakte ook alweer de vrijheidszucht. Te midden van dit alles nu werd Amerika ontdekt, en als dat werelddeel zijn goud naar Europa zou overbrengen, dan zou Europa met 'geld is macht' tot zijne lijfspreuk in alle kracht optreden om zijne groote rol in de wereldgeschiedenis verder te gaan spelen. Zonder dat er met opzet op gewezen wordt, zal ieder bij het volgen van het geschiedverhaal duidelijk ontdekken, dat de volksgeest meer de geschiedenis maakte dan de Vorsten dit deden.

Onder de regeering van Maria van Bourgondië reeds had men in de Nederlanden getoond, dat het denkbeeld bij het Volk vrij sterk geworden was, dat een Vorst er was om het Volk, en niet, dat het Volk er was om den Vorst. De toepassing van dat denkbeeld deed het Groot-Privilegië ontstaan. Maar nu was Maria dood en ze liet slechts twee zeer jonge kinderen na. Die kindertjes waren in Gent toen Maria stierf, en al dadelijk begonnen de oproerige en ontevreden Gentenaars met Maximiliaan te weigeren, hem de kinderen uit te leveren. Zij begrepen, dat ze, met die kinderen in hunne macht, veel meer op Maximiliaan zouden kunnen uitwerken, dan zonder die kinderen.

Maximiliaan was bij de Vlamingen niet bemind, en omgekeerd had ook Maximiliaan niet veel met hen op. De Gentenaars beweerden, dat er zekere akte bestond, waarin met duidelijke woorden vermeld was, dat Maximiliaan bij het overlijden zijner vrouw geen recht had op het bestuur dezer landen, en dat de Staten vrijheid hadden om tot Voogd over de kinderen, uit zijn huwelijk geboren, te benoemen, dien ze wilden. Of die bepaling bestond, zou ik u niet met zekerheid kunnen zeggen, maar zeker is, dat Maximiliaan zich hield, alsof hij het volste recht had, deze landen te regeeren, tot zijn zoon den leeftijd zou bereikt hebben, om zelf het bestuur te aanvaarden. De Vlamingen hielden evenwel hun tegenstand vol, en beweerden bovendien, dat de Duitsche Vorst waardigheden en bedieningen aan vreemdelingen schonk. Eindelijk maakte Maximiliaan hieraan een einde, zoo hij meende. Aan het hoofd van een machtig leger onderwierp hij de Gentenaars en kreeg daardoor ook zijne kinderen onder zich. Thans meende hij alles gewonnen te hebben en het liet zich aanvankelijk ook aanzien dat de oproerige bewegingen geheel onderdrukt waren. Maar al te spoedig echter moest de Keizer heel andere ondervindingen opdoen, want de Vlamingen stonden andermaal op en Maximiliaan werd bij verrassing zelfs door de inwoners van Brugge gevangen genomen. Zij gaven hem binnen Brugge eene prachtige woning en zorgden, dat hij als een Vorst leven kon. Keizer Frederik kon echter niet dulden, dat zijn zoon door oproerige onderdanen gevangen gehouden werd, en kwam met een leger om hem te ontzetten. De Bruggenaars dit vernemende, wisten het nu zoover te krijgen, dat Maximiliaan beloofde, al de Duitsche soldaten uit het land te laten vertrekken, dat hij geen gezag over Vlaanderen zou uitoefenen, dat dit land uit naam van zijn' zoon door de Staten

zou geregeerd worden. Ter nakoming van die belofte, liet Maximiliaan zijn' neef Filips van Kleef, als gijzelaar, in Brugge achter en vertrok. Te Mechelen bij zijn' Vader gekomen, ontsloeg deze hem van de bezworen beloften en het Duitsche leger kwam Gent belegeren. Over deze handelwijze was Filips van Kleef zóó verontwaardigd, dat hij zich bij Maximiliaans vijanden aansloot. Vader en zoon hadden niet veel voordeel van hunne daad en het duurde twaalf jaar, eer die oproerige gewesten voor goed ten onder gebracht waren.

In den tijd, dat Maximiliaan in Vlaanderen strijd moest voeren om zijne rechten, te handhaven, kwam ook Holland in beweging door de laatste stuiptrekking van de Hoeksche partij. De Kabeljauwen werden door Maximiliaan begunstigd en voor de Hoekschen was, naar het scheen, alle uitzicht om weer de zegevierende partij te worden, verloren. Dit nu meende een Ridderlijk jonkman, zekere Frans van Brederode, niet. Geholpen door een ander Hoeksch Edelman, Heer Jan van Naaldwijk, stelde hij zich onverwachts aan het hoofd der Hoekschen. Te Sluis in Zeeland verzamelde hij zijne partijgenooten en verraste hiermede Rotterdam, welks omstreken hij door zijne strooptochten in gestadige onrust hield.

Daar Holland echter voor het grootste gedeelte met de Hoeksche

Jonker Frans van Brederode gewond gevangen genomen.

partij gebroken had, kreeg Jonker Frans het al spoedig te kwaad. Jonker Frans was genoodzaakt Rotterdam te verlaten en kort daarop werd hij in een zeegevecht bij Brouwershaven doodelijk gewond en gevangen genomen. Ten gevolge van de bekomen wonden stierf hij weldra, doch hiermede was de oorlog, dien hij begonnen had en die naar hem 'Jonker Fransen-oorlog' heet, nog niet ten einde; want Jan van Naaldwijk week naar Sluis en hield den ongelijken strijd nog een paar jaar vol. Dat hij dit doen kon, had alweer eene andere oorzaak.

Maximiliaan, die naar Duitschland vertrokken was en Hertog Albrecht van Saksen hier met een groot leger achtergelaten had, moest, wilde hij dat leger in stand houden, hiervoor drukkende belastingen uitschrijven. Deze belastingen kregen den naam van 'ruiter- en haardsteegelden.' De ruitergelden werden om de maand geïnd, en als het volk onwillig was, die belasting op te brengen, dan werd het door de ambtenaren daartoe, soms op zeer wreede wijs, gedwongen.

Nu wilde het ook, dat door de vele binnenlandsche twisten en oorlogen het land zeer verarmd was, dat de velden onbebouwd bleven en de handel op vele plaatsen stil stond. De gevolgen van dezen treurigen toestand konden onmogelijk uitblijven, want niets werkt de neiging tot verzet tegen het wettige gezag meer in de hand dan kwijnende welvaart, die vele handen werkloos maakt zonder dat men nog van algemeene armoede kan spreken.

In dezen toestand beging Maximiliaan de onvoorzichtigheid om de waarde van het geld met een derde te verminderen, en daar hij dit niet doen kon zonder het Groot-Privilegie te schenden, kwam er allerwegen ontevredenheid, en in Noord-Holland sloeg die ontevredenheid tot een volslagen oproer over.

Armoede en honger deden de West-Friezen de wapenen opvatten, zeiden ze, en daarom maakten zij zich leger-vaandels waarop, in zeer ruwe trekken, een kaas en een brood geschilderd waren. Naar dit vaandel kregen de oproermakers den naam van 'Kaas- en Broodvolk.'

De Hoekschen, die een' aanslag op Texel gewaagd en die mislukt gezien hadden, ruiden nu het volk op, en weldra bedreef dat de grootste gruwelen. Dat stond dien lieden zeker niet mooi, maar.... Hoorn, dat in dien tijd stellig wel niet meer inwoners zal gehad hebben dan nu, — dat getal bedraagt nu ruim tienduizend zielen, — had onder zijne bevolking niet minder dan twee-

duizend menschen, die van de openbare liefdadigheid moesten leven. In 1416 werd hier het eerste groote haringnet gebreid en sedert dien tijd had de visscherij en vooral de haringvangst, welvaart en bedrijvigheid in die plaats gebracht. En nu tweeduizend bedeelden! Dat zeide wat. En zóó was de toestand niet alleen in Hoorn, maar werd hij bijna overal. Lagen in Vlaanderen de velden zóó verlaten, dat de wolven er kwamen wonen, in Holland kwamen die roofzuchtige dieren niet, maar heerschte de 'Hongerwolf.'

Is het nu wonder, dat die arme lieden, door armoede en honger dag aan dag gekweld, door de Ambtenaren der belasting dag aan dag vervolgd, eindelijk gehoor gaven aan de opruiende taal van sommigen, die hun wijs maakten, dat ze met geweld moesten nemen, wat ze met geduldig lijden en met vriendelijke woorden niet krijgen konden? Honger is een scherp zwaard; we moeten dat niet vergeten.

Aan de gruwelen door het Kaas- en Broodvolk begaan, werd echter spoedig een einde gemaakt door Hertog Albrecht van Saksen, ongetwijfeld een zeer ervaren krijgsman, maar ook hardvochtig als maar weinigen. Hij bedwong den heelen opstand, en de steden en dorpen, die er zich bij aangesloten hadden, onderwier-

Het Kaas- en Broodvolk in zijn bedrijf.

pen zich. Hunne Afgevaardigden moesten voor Hertog Albrecht verschijnen met een’ strop om den hals, blootshoofds en barrevoets. Hunne straf bestond in het verlies van allerlei voorrechten en het betalen van ongehoord hooge boeten. Het arme Hoorn bijvoorbeeld moest vierendertighonderd goudguldens betalen. Een goudgulden had zoo ongeveer de waarde van f 1,40. Na den opstand van het Kaas- en Broodvolk bedwongen te hebben, toog Hertog Albrecht naar Zeeland om daar de steden te straffen, die deelgenomen hadden aan de Hoeksche woelingen. Heer Jan van Naaldwijk, de laatste Hoek, verliet Sluis en vluchtte naar Frankrijk. Hiermede namen ook de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten een einde. Dit geschiedde in 1492.

XII.

EEN HUWELIJK MET GROOTE GEVOLGEN.

Zoo was dan door den machtigen arm van Hertog Albrecht het geheele land, naar het scheen, in rust gekomen, en toen twee jaar later, Filips meerderjarig werd, aanvaardde hij de regeering over een land, dat van het nieuwe Vorstenhuis, 'het Oostenrijksche', verwachtte, dat het krachtig helpen zou bij ons welvaart en vertier, landbouw en fabrieks-nijverheid, handel en visscherij te doen herleven. Wel was Filips een zoon van den Oostenrijker, die hier niet bemind was, maar hij was in alle gevallen ook de zoon van eene Nederlandsche Moeder, van wie het Nederlandsche volk over het algemeen veel gehouden had.

Ongelukkig bleek het al vrij spoedig, dat de jonge Vorst, die om zijne mooie lichaams-gestalte den bijnaam van 'den Schoonen' kreeg, de man niet was om het volk uit zijne verdrukking op te heffen. Of zijne opvoeding in verkeerde handen was geweest, dan wel, of hij niet heel snugger was, dat weet ik niet, maar dat kan ik u wel vertellen, dat hij nooit zelfstandig was en in regeeringszaken zich altijd liet leiden. Door zijn huwelijk met Johanna van Aragon, eene Spaansche Prinses, werd Filips naderhand ook Koning van Kastilië, dat toen het voornaamste Koninkrijk in Spanje was. Daar kreeg hij ook den bijnaam van 'Koning Croit-conseil' dat zooveel beteekent als 'Koning Hoor naar Raad.'

Dat Filips de Schoone op vijftienjarigen leeftijd al meerderjarig

verklaard werd, kwam, omdat zijn Vader Maximiliaan, Keizer van Duitschland geworden was en dus niet langer zich met de voogdijschap over zijn’ zoon belasten kon. Al dadelijk bleek het, dat er van den jongen Vorst niet veel te hopen viel; want van de bezwering van het Groot-Privilegie kwam niets, en juist van datzelfde Groot-Privilegie had men indertijd zooveel goeds verwacht. Men zette er zich evenwel over heen en, waarlijk, nu er weer maar jaren van rust waren aangebroken, herstelde het land zich van de geslagen wonden. De visscherijen, de handel, de landbouw, de fabrieks-nijverheid en alle handwerken begonnen weer te herleven. Een Vorst, een zoon van hetzelfde land, woonde te midden van zijn volk, en hield door zijne Hofhouding, die eene der rijkste van Europa was, vele handen bezig. Nu de kooplieden weer meer verdienden en de fabrikanten weer afnemers van hun fabrikaat vonden, kwam er onder de arbeidende klasse ook werk, en dat werk bracht brood mede. De Edelen, die nu weer aan het Hof van een’ eigen Vorst konden verkeeren, werkten ook mede om leven en bedrijvigheid onder de menschen te brengen. Voegen we hierbij dat Filips geheel het zachtaardig karakter van zijne Moeder, Maria van Bourgondië, had, dan is het geen wonder, dat de Nederlandsche gewesten, die nu door Keizer Maximiliaan geheel bij Duitschland ingedeeld werden, veel met hun’ vriendelijken, mooien Vorst ophadden.

Maar, wat gebeurde?

Door zijn huwelijk met de Spaansche Prinses had Filips nog geen kans om eenmaal Koning van Kastilie en Aragon te worden; want er was daar een Kroonprins, Juan, die met Filips’ zuster Margareta gehuwd was. Die Juan kwam evenwel te overlijden en zijne oudste zuster Isabella, die nu Kroonprinses werd, stierf in 1498. Daardoor werd Filips’ Gemalin Kroonprinses.

Het tegenwoordige Spanje bestond toen uit verscheidene Koninkrijken. Over het Koninkrijk Kastilie, dat het grootste was, zooals ik reeds zeide, regeerde Isabella, die tevens Koningin was van de Koninkrijken Leon en Granada. Zij was gehuwd met Ferdinand, die Koning was van Aragon, dat ook in Spanje lag. Met dat Aragon waren Valencia en Katalonie vereenigd. Bovendien was Ferdinand ook Koning van de Balearische eilanden, Sardinie, Sicilie en Napels.

Van al deze landen was Johanna nu de vermoedelijke troons-opvolgster.

In 1504 stierf Koningin Isabella, en, tegen den zin van Koning Ferdinand, erkenden de Kastilianen Filips van Oostenrijk en zijne Gemalin als Koning en Koningin. Zij begaven zich naar Spanje en werden daar gehuldigd.

Dit mocht voor het Oostenrijksche huis eene eer zijn, voor de Nederlanders en ook voor de Spanjaarden, was die gebeurtenis de oorzaak van eene groote ramp.

Van de Nederlandsche Edelen, die Filips op dien tocht vergezelden, kan niet gezegd worden, dat ze ingetogen leefden. Over het algemeen waren ze vrienden van feestmalen en drinkgelagen. Het kon er dan vrij woest en onbehouden naar toegaan. Filips, opgegroeid met die Edelen, deelde ook, al was het dan misschien ook niet in die hooge mate, in hunne gebreken. Ook hij hield veel van feestmalen, drinkpartijen en dolle uitspanningen. De Spanjaarden daarentegen waren vijanden van dronkenschap en luidruchtige

Filips de Schoone, verhit, drinkt koud water.

feestvreugde. Geen wonder, dat Filips met die koele, stugge Spanjaarden al heel weinig ophad, en altijd omringd was door Nederlandsche Edelen, die dan ook natuurlijk de hoogste betrekkingen aan het Hof bekleedden. Voegen we hierbij, dat Filips niet zelfstandig was en altijd in regeeringszaken den raad van zijne Nederlandsche vrienden inwon, dan kunnen we begrijpen, dat de Spanjaarden hun’ Koning niet vereerden en liefhadden. Ze walgden van zijne drinkgelagen en ergerden zich dan aan den losbandigen toon, die bij zulke feesten heerschte; want een Spanjaard, al is hij straatarm, is altijd deftig. Hij beschouwt zich nog immer, al kijkt de armoede hem uit het versleten kleed, als een’ Hidalgo, dat is een Spaansch Edelman van den laagsten rang, en schamen zou hij zich door den wijn zich zóó te bedwelmen, dat hij niet wist, wat hij deed. De Nederlandsche, vooral de Vlaamsche Edellieden, die Koning Filips vergezelden, lachten den Spanjaard om die deftigheid en matigheid uit.

Is het nu wonder, dat de Spanjaard den Nederlander, en dat de Nederlander den Spanjaard haatte?

Die wederzijdsche haat van twee volken, die door denzelfden Vorst geregeerd werden, kon niet anders dan kwaad stichten.

Die haat is voor een deel ook de oorzaak van den tachtigjarigen oorlog. Als we later wat van Filips’ zoon, die Karel heette, vertellen, zullen we gelegenheid in overvloed hebben, het nog veel duidelijker te laten uitkomen.

Intusschen, de Spanjaarden zouden niet lang zich over hun' Koning moeten ergeren.

Filips was een hartstochtelijk liefhebber van allerlei spelen, waarbij behendigheid en kracht te pas kwamen, zoodat het kaats-spel, dat toen onder de Edelen algemeen in zwang was, aan het Hof bijna dagelijks gespeeld werd. Eens nu, dat Filips hieraan zoo lang had deel genomen tot hij door en door moede en verhit was, beging hij de onvoorzichtigheid, koud water te drinken. De gevolgen hiervan bleven niet uit. Hij kreeg pleuris, die met eene verlamming van de longen eindigde, en stierf den vijfentwintigsten September 1506 in den ouderdom van achtentwintig jaar.

Hij liet twee zoons na. De oudste heette Karel en deze was in 1500 te Gent geboren. De tweede zoon heette Ferdinand en deze was drie jaar later in Spanje geboren.

Nu zou Johanna, Filips’ Gemalin, wellicht Voogdes over hare kinderen geworden zijn, doch deze ongelukkige Vorstin was krank-

zinnig geworden, en hoewel ze dat aanvankelijk nog maar bij vlagen was, werd het zoo erg, dat wel niemand er aan denken kon haar als Voogdes over hare kinderen te laten optreden. In de geschiedenis staat ze dan ook algemeen bekend onder den naam van 'Johanna de Krankzinnige'.

Toen Filips de Schoone stierf, was Karel, die met zijn broertje in Nederland gebleven was, nog maar zes jaar oud. Had reeds Maria van Bourgondië veel aan hare Stiefmoeder, de weduwe van Karel den Stouten, te danken, ook bij Filips den Schoonen stond zij zeer hoog aangeschreven, zoodat hij bij zijn vertrek naar Spanje zijne twee kinderen onder hare hoede achtergelaten had. Zij gaf aan die kinderen eene zeer goede opvoeding, doch overleed spoedig, en nu was het weder eene Nederlandsche vrouw, Vrouwe van Ravesteyn, die de beide Vorsten-kinderen tot zich nam.

Met eene groote snelheid, althans voor die dagen, was het bericht van Filips’ overlijden in de Nederlanden gekomen. Reeds den vierden October, dus tien dagen na den dood des Vorsten. kwam die treurige tijding in ons land. De Staten van de verschillende gewesten waren juist te Mechelen bijeen. Men las daar het testament, dat de overleden Vorst nagelaten had, doch over de voogdij werd hierin met geen enkel woord gerept. Men besloot dus met bijna algemeene stemmen Keizer Maximiliaan uit te noodigen, andermaal als Voogd op te treden. Vlaanderen was er tegen en de Waalsche gewesten volgden dat voorbeeld. Toch was het voorstel aangenomen, en er werd terstond een Gezantschap naar den Keizer afgezonden. Deze nam de voogdij op zich, doch daar hij onmogelijk zijne Staten verlaten kon, benoemde hij zijne dochter Margareta, die reeds voor de tweede maal weduwe was, tot Land voogdes. Ook Keizer Maximiliaan, zoowel als de Algemeene Staten, hadden dus volstrekt niet aan de Moeder der Vorsten-kinderen gedacht.

Op raad van de nieuwe Landvoogdes gaf Maximiliaan aan zijn’ kleinzoon Karel een’ leermeester in Adriaan Floriszoon, Decanus van de hoofdkerk te Leuven. Deze geleerde en vrome Geestelijke was de zoon van onvermogende Ouders, en van geboorte een Utrechtenaar. Alleen door noeste vlijt, een helder verstand en een vroom hart, had hij het zóó ver in de wereld weten te brengen. En hij zou nog veel hooger klimmen, en eenmaal, als Paus, den Heiligen Stoel te Rome bezetten. Dat Prins Karel een Nederlander tot leermeester had, zeide tot de vorming van den jongen

Vorst veel. Karels opvoeding was in alles geheel eene Nederlandsche, zoodat hij in het vervolg van zijn leven, toen hij de Vorst was, van wien we reeds vroeger zeiden, dat 'de zon in zijne Staten niet onderging', Nederlander was en bleef.

De jonge Prins had een’ uitmuntenden aanleg en leerde met het grootste gemak verscheidene talen lezen, spreken en schrijven. Hij had een levendig, opgeruimd en vroolijk karakter, en scheen al zeer vroeg te begrijpen, dat een Vorst zijn gezag versterkt, als hij zich onder het arbeidende deel der bevolking bemind weet te maken.

Maar, hoe veelbelovend de Prins ook ware, toch zagen velen met bezorgdheid de toekomst te gemoet.

XIII.

EENE REUZENTAAK OP JONGE SCHOUDERS.

De toekomst, waarvan we zoo even gewaagden, zag er niet rooskleurig uit, want zonder dat het heele Volk ervan bewust was, gevoelden duizenden toch, dat er in den boezem der Maatschappij iets omging, dat wel eenige overeenkomst had met de werking van gist op brooddeeg. Dat maatschappelijke deeg rees op sommige plaatsen hoog, zóó hoog, dat het over de randen der vaten dreef. Dan kwam eene machtige hand, die dat opbruisende deeg neersloeg, of een helder hoofd, dat het verder rijzen wist te voorkomen. Maar terwijl men hier bezig was om het deeg in goeden toestand te houden, rees het daar en ginds weer te hoog. — Dat maatschappelijke deeg was het Volk, en de gist, die er zoo krachtig in werkte, was de steeds meer en meer ontwakende vrijheidszucht, waarvan we in het begin van het elfde hoofdstuk reeds spraken. De Kruistochten hadden ten opzichte van die vrijheid veel, maar niet alles gedaan. De Kruistochten hadden de lichamelijke krachten van den mensch meer tot vrije ontwikkeling gebracht en de Nieuwe geschiedenis begon met een algemeen streven om ook den geest vrij te ontwikkelen, Tegenover de zucht om de lichamelijke kracht vrij te maken, moest men maar lichamelijke kracht stellen. Dit was het werk van de Middeleeuwen. Maar tegenover de daden van een’ krachtigen geest, die soms in een zwak lichaam woont, baat geene lichaamskracht. De kleine torpedo vernielt het grootste schip,

dat eene bemanning en wapenen heeft, groot genoeg om eene stad in te nemen. De geest is als die torpedo. Dat streven naar vrijmaking van den geest zóó te leiden dat de 's Vrijheidsstroom' binnen zijne bedding bleef, al verbreedden ook de oevers, dat was de taak van een' Vorst geworden bij het begin van de Nieuwe geschiedenis.

Nu was de vraag maar: Zou de jonge Vorst, die eenmaal een gebied zou hebben, dat het gebied der oude Romeinsche Keizers, overtrof, zou hij de man zijn, die het algemeen streven van die vrijheidszucht kon leiden?

Men hoopte het, maar vreesde er voor.

Ja, Karel van Oostenrijk had een helder hoofd, een vriendelijk voorkomen, en al heel vroeg toonde hij ook eene dappere vuist te hebben. Maar zou hij ernstig genoeg zijn om den geest van zijn' tijd te vatten en te begrijpen? Van ernst toonde Karel nog niet heel veel, en bovendien was de geest van den tijd in tegenspraak met de macht van de Vorsten, die maar niet zoo onvoorwaardelijk wilden gelooven, dat ze, tot welzijn hunner onderdanen en bevestiging van hun gezag voeling moesten houden met het geheele volk. Die voeling nu zóó te doen plaats hebben, dat de Vorst zijne macht behield en de Onderdaan niet zeggen kon, dat men hem te kort deed, was een zeer moeielijk werk en vereischte zeer veel menschenkennis en studie. Waar zou Karel die menschenkennis en die studie opgedaan hebben? Hij was nog maar een kind, in weelde en genot groot gebracht en de leefwijze van de Vlaamsche Edelen, dit weten wij al, was zeer weelderig, en onbezorgd waren ze meest alien. En wat ook wel jammer was? Evenals Filips de Schoone zou Karel tot regeeren geroepen worden op een' leeftijd, waarin men meer aan spel dan aan ernstige bezigheden denkt. Al verklaarde heel de wereld iemand op vijftien-jarigen leeftijd meerderjarig, dus volwassen, dat maakte hem nog niet volwassen naar den geest.

Een kind, geroepen om in ernstige tijden te regeeren, dat zou nu nog veel zeggen. Maar dit nu gelijkt niet op het toen van de zestiende eeuw. In dien tijd wist men nog heel weinig van een beperkt monarchaal gezag. Ja, men had in de Nederlanden Algemeene Staten, maar bij slot van rekening was de regeerende Vorst oppermachtig. en dreef hij zijn' zin en wil door.

Maar ook in een' anderen zin waren de Vorsten van dien tijd anders dan tegenwoordig de meesten zijn.

Bij hunne komst aan de regeering beloofden ze niet alleen alle rechten en voorrechten van het volk, maar ook de Kerk te beschermen. De Kerk was toen 'de Katholieke Kerk' , en elke afwijking van hare Leer moest door den Vorst belet worden. Deed hij dat niet, dan deed hij aan zijne roeping en aan zijn' eed te kort. We moeten dat wel in het oog houden: want twee jaar, nadat de jonge Karel hier Heer der Nederlanden werd, begon in Duitschland de Kerkhervorming. Ongelukkiger kon Karel het wel niet treffen, daar deze Kerkhervorming hem nog veel meer moeielijkheden in den weg zou leggen dan er reeds waren. Aanvankelijk trok Karel zich die moeielijkheden niet zoo sterk aan.

In 1515 werd Karel meerderjarig verklaard en Heer der Nederlanden. Een jaar later stierf zijn Grootvader Ferdinand en toen werd hij Koning van geheel Spanje en al de andere landen, die tot Ferdinands gebied behoorden.

In 1517 vertrok Karel naar Spanje om zich daar als Koning te laten huldigen. De invloedrijkste man in Spanje was toen Kardinaal Ximenes, en deze wist te bewerken, dat men Karel, zonder veel tegenstand te bieden, in heel het land als Koning erkende. Hij gaf echter den jongen Vorst den goeden raad om toch vooral niet het voorbeeld zijns Vaders, Filips den Schoonen, te volgen, die de Vlamingen, — zoo noemde men in Spanje de Nederlanders, — boven de Spanjaarden bevoordeeld had.

Jammer genoeg sloeg Karel dezen raad in den wind.

Eene zijner eerste regeeringsdaden in Spanje was, den algemeen hooggeachten, bekwamen, eerlijken en vromen Staatsman Ximenes te ontslaan. Zijn' omgang bepaalde hij zoo goed als geheel bij de Vlaamsche Edelen uit zijn gevolg, en aan hen schonk hij de meest winstgevende betrekkingen. In 1519 stierf zijn Grootvader Maximiliaan en nu werd Karel bovendien, onder den naam van Karel V, en als zoodanig kennen we hem het best, Keizer van Duitschland. Hij verliet terstond zijne Spaansche Staten om bezit te gaan ne-

Karel V.

men van zijn Keizerrijk. Vóór zijn vertrek beoemde hij een' Landvoogd over Spanje, en deze Landvoogd was weer geen Spanjaard, en niemand anders dan Adriaan Floriszoon, zijn leermeester, die nu reeds Kardinaal was.

Deze Adriaan Floriszoon was inderdaad niet alleen een vroom en geleerd man, maar ook zeer verstandig en eerlijk in alles. Maar Karel wist, dat hij tot het benoemen van die waardigheid van een' 'Vlaming', den Spanjaarden, als het ware, een'slag in het aangezicht gaf. Was Kardinaal Ximenes er dan niet meer, en had deze niet getoond dat hij, Spanjaard in alles blijvend, toch een trouw en uitnemend dienaar van de Kroon was? Zoo ondankbaar mogelijk noodzaakte Keizer Karel hem zich uit den dienst, waarin hij zich zoo uitstekend gekweten had, terug te trekken en in zijne plaats kwam de 'Vlaming.' Was het niet, alsof Karel, in jeugdigen overmoed met vuur speelde en met opzet ergernis wilde brengen? Is het niet, alsof we Karel hier bezig zien met het maken van reuzen-stapels brandstof waarmede, men eene halve eeuw later het vreeselijke vuur van den 'Tachtigjarigen oorlog' zou stoken? De Spanjaarden waren hierover woedend, en in verscheidene steden brak een opstand uit, welke veel gelijkenis had met den opstand der Vlaamsche steden onder Filips den Goeden en Maximiliaan. De Spaansche steden waren echter ook genoodzaakt het hoofd in den schoot te leggen.

Zoo was dan Karel V in 1519 een Vorst, die niet zou behoeven te vragen: 'Wat moet ik doen?'

In de eerste plaats was Frankrijk nog altijd een vijand van Duitschland. Dat was er na Lodewijk XI niet op verbeterd en vooral niet, nu in hetzelfde jaar, dat Karel Heer der Nederlanden werd, een jong Koning den Franschen troon beklommen had. Hij heette Frans I en was eenentwintig jaar. Had hij dus bijna de jeugdige jaren met Keizer Karel gemeen, ook van hem had men buitengewoon veel verwachting; want hij had een vlug verstand, eeu groot geheugen, en hij was, als men zijn' langen neus maar buiten rekening hield, een mooi man met zeer aangename manieren en ook volleerd in alle Ridderspelen. Had hij het kunnen gedaan krijgen, dan zou hij de Middeleeuwsche zeden en gewoonten en stellig het Middeleeuwsche Ridderleven teruggebracht hebben. Die zin voor het ridderlijke, gepaard met een leven zóó ongebonden, dat men het gerust liederlijk noemen mocht, was zijn ongeluk en verarmde zijn rijk. Aanvankelijk sloot hij met Karel

een verbond van vriendschap, maar toen Karel in 1519 Keizer werd, veranderde die vriendschap in haat. Frans had gaarne Keizer willen worden, en daartoe duizenden uitgegeven om door omkooping tot zijn doel te geraken. Nu was dat geld weg en zijn gehate tegenstander was Keizer. Dat duldde hij niet. Had geld hem niet gegeven, wat hij hebben wilde, welnu, dan zou hij den Keizerstitel zich door wapengeweld verschaffen. De kansen stonden goed om te overwinnen.

Waarom?

Wel, in Spanje waren verscheidene steden opgestaan tegen Karels gezag, en in Duitschland was de Kerkhervorming begonnen?

Wat was de Kerkhervorming?

Een Augustijner monnik, geheeten Martin Luther en Hoogleeraar aan de universiteit te Wittenberg benevens Doctor in de God-geleerdheid, was reeds in 1512 begonnen om van den akademischen leerstoel en van den kansel in de kerk leeringen te verkondigen, waarvan de bedoeling was aan te toonen dat de Roomsche Kerk, zooals ze in den loop der eeuwen geworden was, niet overeenstemde met het Evangelie, beschreven in den Bijbel en eenmaal gepredikt door de Apostelen. Aanvankelijk ging alles vrij

Koning Frans I en zijn hofnar.

kalm toe, maar toen Luther den eenendertigsten October van het jaar 1517 aan de kerkdeuren te Wittenberg zijne stellingen tegen de Roomsche kerkleer plakte, geschiedde dit niet zonder verzet van de eene, en ook niet zonder goedkeuring van de andere zijde. De gemoederen werden zeer verdeeld, en haat, bitterheid en vijandschap traden binnen de stad op; het strijdvuur ontbrandde. Weldra verspreidde zich het gerucht van hetgeen Luther gedaan had, door geheel Duitschland en Nederland. Overal kwamen de gemoederen in beweging en — de staatkunde vereenigde zich met de twisten over den godsdienst, zooals meest altijd het geval is. En met dien godsdienst-twist en met die staatkundige verdeeldheid, vereenigde zich de geest van vrijheidszucht, waarvan we hierboven gesproken hebben. Konden de tijden woeliger zijn? Kon Koning Frans een gunstiger tijdstip vinden om zijn’ tegenstander te overwinnen? Maar om te overwinnen moest men, ook in dien tijd al, meer dan dapperheid bezitten. Er behoorde krijgsbeleid bij, en dat nu had Frans al zeer weinig en Karel veel. De vier oorlogen, die Frans tegen den Duitschen Keizer voerde, kwamen Frans op groote schatten en geene voordeelen te staan, ja, eens zelfs werd hij gevangen genomen en moest hij op vernederende voorwaarden vrede sluiten.

Niettegenstaande de nederlagen, die Frans telkens leed, bleef hij toch ten opzichte van zijn’ vijand zich ridderlijk gedragen, ofschoon deze laatste, die in zijne staatkunde maar al te dikwijls een’ oneerlijken weg insloeg, zich alles behalve ridderlijk tegenover Frans gedroeg. Een bewijs van Frans’ Ridderlijkheid is zeker dit. In 1539, een jaar na het sluiten van een’ vrede, die voor hem zeer nadeelige bepalingen bevatte, moest Karel uit Spanje naar de Nederlanden, om daar een oproer te dempen. Hij nam zijn’ weg door Frankrijk. Toen dit ruchtbaar werd, kwam de hofnar Triboulet met zijn zakboekje, waarin hij de namen opschreef van hen, die dwaze dingen deden, bij den Koning en liet dezen Karels naam zien.

'Waarom schrijft gij Karels naam in dat boekje ?' vroeg de Koning, hem verwonderd aanziende.

'Omdat hij zulk een groote gek is om door de Staten van mijn’ Heer Neef te reizen. Gij kunt hem nu gevangen nemen en u op hem wreken,' luidde het antwoord.

'En als ik dat niet doe?' vroeg Frans.

'Wel, dan schrap ik Karels naam door en zet er uw’ naam

voor in de plaats, Heer Neef!' sprak Triboulet. — De hofnarren mochten hun' Vorst met 'Neef' aanspreken.

De grootmoedige Frans lachte, liet Triboulet den naam van Karel doorstrepen en er zijn eigen naam voor in de plaats stellen, want ongehinderd kwam Keizer Karel door Frankrijk in de Nederlanden.

XIV.

DE NEDERLANDEN ONDER ÉÉN HOOFD.

Had Karel bij zijn vertrek uit Spanje zeer ondoordachte handelingen gepleegd, eenmaal Keizer van Duitschland geworden in zulke troebele tijden, begreep de machtige Vorst, dat hij, wilde bij zich in zijn reusachtig gebied staande houden, beginnen moest met nog iets meer te zijn dan krijgsman.

Nu had hij in zijne jeugd nooit bijzonder veel opgehad met de wetenschappen en allerminst met staatkunde; maar hij zag heel spoedig, dat staatsmans-beleid evenveel doen moest, als het zwaard.

Gelukkig voor Karel was het, dat hij een zeer helder verstand had, en dat zijn vroegere gouverneur, Heer Willem van Croy, gezorgd had, dat de jonge Vorst in zijn uiterlijk voorkomen altijd eene Vorstelijke waardigheid wist tentoon te spreiden. Waar zijne kennis, zijn moed en zijn verstand niet bestand waren om hem zijn' zin te doen krijgen, daar verkreeg hij dien vaak door zijne Vorstelijke houding en hooghartigen ernst.

Keizer Karel was dus inderdaad een man, die wist te gebieden.

Ten opzichte van de Kerkhervorming begreep hij, dat het noodig was, partij te kiezen. Hij deed dat ook en vaardigde reeds in 1521 plakaten tegen de Hervorming uit.

Waarom deed hij dat?

Wie het leven van Keizer Karel als mensch buiten het slagveld en de raadszaal leert kennen, zal er nooit toe komen om Keizer Karel vroom te noemen. Hij nam zijne godsdienstplichten waar op eene wijze, die in Spanje allerminst gewild was.

De vroomheid kan dus geene oorzaak geweest zijn, dat Keizer Karel tegen de Hervorming was.

Wat dan?

Naar mijne meening ging hij de Hervorming uitsluitend tekeer,

omdat hij meende door zijn' eed als Vorst verplicht te zijn niet alleen de stoffelijke belangen van zijne onderdanen, maar ook de belangen der Roomsche Kerk te behartigen. Dat laatste te doen kon zelfs, zooals hij blijkbaar vond, gepaard gaan met eene levenswijze, die niet vroom genoemd kon worden.

Maar behalve dat, Karel had nog eene andere drijfveer. Als Koning van Spanje, waar de Inquisitie ingevoerd was, niet tegen de Hervorming, maar tegen Joden en Mooren, kon hij toch moeielijk in zijne andere Staten de Hervorming begunstigen of haar' gang laten gaan. De Spanjaarden zouden zulk een' Koning, wiens troon toch al zoo heel vast niet stond, niet geduld hebben. Na de Nederlanden was Spanje hem het liefst, want in Duitschland had zijn gezag niet veel te beduiden. Als Heer der Nederlanden oefende hij een bijna onbeperkt gezag uit. We zullen straks zien hoe Karel dat gezag in die Erflanden wist te doen gelden. Hier was het dus, dat hij deed, wat hij in Duitschland niet wilde, plakaten uitvaardigen tegen de Hervorming.

En nu nog eene derde zaak.

De Kerkhervorming kon niet alleen veranderingen in den godsdienst brengen, maar ook de macht van de Vorsten verminderen, want waar men in het Geestelijke het gezag van Rome begon te betwisten, moest men maar eene schrede verder gaan om ook elk wereldlijk gezag onwettig te noemen.

Een bewijs hiervoor zien we in Duitschland, waar Karel zoo weinig te zeggen had, en toen na hem zijn broeder Ferdinand, die ook een goed Katholiek was, hem opvolgde, bleef onder diens regeering Duitschland het toevluchtsoord der Nederlanders, die ter wille van het geloof hun land moesten ontvluchten. Keizer Ferdinand kon dat niet beletten.

Geloof, eigenbelang, staatkunde en ook Vorstentrots maakten van Keizer Karel dus een tegenstander der Hervorming.

Keizer Karel dan steunde hier in de Nederlanden ook de Bisschoppelijke Inquisitie, eene heel andere echter dan in Spanje, hoewel men vertelt, dat er onder zijne regeering hier te lande niet minder dan vijftigduizend menschen om het geloof terdood gebracht werden. Of dat wel waar is? Ik geloof het niet, want men hield in die tijden wel reeds aanteekening van veel, maar de nauwkeurigheid liet al te veel te wenschen over, omdat men aan de partijdigheid het woord verleende. En als men nu eenmaal, om goede of gezochte redenen een' hekel aan iemand heeft, och, dan komt men

er gemakkelijk toe, het leelijkste van hem te gelooven en het als waarheid aan iedereen te vertellen.

Maar of Karel nu verstandig deed met zulke krasse maatregelen tegen de Hervorming te nemen, zie, dat geloof ik niet. Ik zeg niet, dat hij slecht en boos was, omdat hij dat deed, volstrekt niet. Hij kan zeer goed geloofd hebben, dat het een goed werk was om de Hervorming te bestrijden, en dan is het geene slechtheid of boosheid. Maar — door zijne handelingen, door zijne plakkaten, door al zijn verbieden en door de Inquisitie, leidde hij het volk niet, maar hij verbitterde het. Een spreekwoord zegt: 'hoe meer verbod, hoe meer overtreding' en hoewel een spreekwoord nu niet altijd een waar woord is, is er in dit toch veel waars. Dikwijls wordt een mensch juist door een verbod tot de kennis van het verbodene gebracht, en hoe sterk de trek naar het verbodene is, behoeven we niet met voorbeelden op te helderen. Wij allen weten dat bij ondervinding. Had Keizer Karel nu maar met diezelfde strengheid kunnen voortgaan, misschien, dat hij op de Hervormden de overwinning had behaald. Maar dat deed de Keizer niet.

Hij had zeer veel oorlogen te voeren, tegen Frankrijk, dat weten we, in Duitschland, in Spanje, in Italië, in Engeland en in Afrika. Die oorlogen maakten een groot staand leger noodig, en hoewel het krijgsvolk in die dagen meer met geplunderd goed dan met vaste soldij betaald werd, en hoewel de voornaamste Aanvoerders dikwijls met veel eerbewijzen, doch met weinig geld beloond werden, zoo kostte het oorlog voeren toch verbazende schatten.

En waar moest Karel dat geld vandaan halen?

Een belastingstelsel, zooals wij het nu kennen, was toen onmogelijk. Om van andere manieren om geld te krijgen nu niet te spreken, we deden het vroeger al met een enkel woord, waar we over zoogenaamde 'beden' spraken, willen we alleen dit zeggen. In 1522 begon Keizer Karel met de Afgevaardigden van de groote steden uit zijn gebied op te roepen, als hij geld noodig had, dus, als er een bede moest uitgeschreven worden. Met de Edelen, die als Afgevaardigden van de kleine steden en het platteland opkwamen, vormden zij de Algemeene Staten. Aan die Staten nu onderwierp Karel zijne aanvrage om geld. Dat was nog al niet heerschzuchtig. O neen, hij bleef zelfs heel vriendelijk en minzaam, als ze hem de bade toestonden. Maar als ze weigerden en zich beriepen op de voorrechten en privilegiën, die de Vorst bij het

aanvaarden van zijn bewind bezworen had, dan zeide Karel eenvoudig: 'Geen privilegie mag de onderzaten excuseeren van contributie.' Het geld moest er eenvoudig komen.

Met dat moest waren er evenwel, die het anders opvatten en tot dezen behoorden in de eerste plaats wel de Gentenaars. Zeide Dr. Broers van de Utrechtenaars dat ze 'schrikkelijke pruttelaars' zijn, van de Gentenaars van dien tijd getuigde Groen van Prinsterer: 'Troebelen en opstand waren hun natuurlijk elements — De Vorst, die het hun naar den zin kon maken, moest nog geboren worden. Men scheen daar een gemeentevat er op na te houden, waarin ieder burger zijne groote en kleine grieven, ware en vermeende, werpen kon. Kan nu één druppel het glas doen overloopen, zoo kon ook in Gent ééne kleine grieve dat ontevredenheidsvat doen overstroomen, we zagen dat reeds onder de regeering van Filips den Goeden, toen eene zout-belasting het sein tot den opstand gaf. In 1539 gaven de beden den doorslag voor een’ opstand. Om dien te dempen was het, dat Keizer Karel zijn’ weg door Frankrijk nam. De Gentenaars boden wakkeren tegenstand, doch moesten ten slotte zwichten en den vierentwintigsten Februari 1540, juist op zijn’ verjaardag, deed de Keizer, als overwinnaar, zijn intocht in zijne geboortestad. Zevenentwintig van de voornaamste opstandelingen werden onthoofd en nog veel meer werden er gebannen, terwijl de stad gedwongen werd om op hare kosten een kasteel te bouwen, dat elk volgend oproer terstond bedwingen kon.

Wie kwaad gedaan heeft, zal zich altijd trachten te verdedigen, en dit deden ook de Gentenaars, doch waar ze de vermeende grieven verzwegen, daar beweerden ze, dat de oorzaak van den opstand alleen deze was, dat het geld van de gedwongen bede alleen gebruikt werd om Karel in zijn’ oorlog met Frankrijk te steunen. De Nederlanden moesten hiertoe twaalf tonnen gouds en Vlaanderen alleen vier tonnen gouds opbrengen. Heette het in de privilegiën, dat geen Nederlander ooit verplicht kon worden zijn' Vorst in een’ buitenlandschen oorlog, die het land niet rechtstreeks aanging, persoonlijk te dienen, de Nederlanders, en vooral de Gentenaren. legden dat privilegie zóó uit: 'niet alleen niet persoonlijk, maar ook niet geldelijk.' Karel wist hun wel te vertellen hoe hij het hebben wilde, en toch begreep hij, dat die onwilligheid van zijn volk niet alleen zat in het gevoel voor rechten, maar ook in wat anders. De Nederlanders schijnen nu al van de

vroegste tijden een volk geweest te zijn, dat bijzonder vrijheidlievend was, en zoo konden velen het ook niet lijdelijk aanzien, dat de Keizer ten opzichte van de Hervorming zulke krasse maatregelen nam. Ook in het godsdienstige, en hierin vooral, rnoest een mensch vrij zijn, meenden ze. En dat was niet alleen de meening der Hervormingsgezinden, maar ook van vele Katholieken. En wat deed Karel nu? Zie, ik geloof zoo, dat dit juist, wilde hij den Katholieken godsdienst beschermen en verdedigen, eene fout van hem was: 'hij zag nu en dan wel eens wat door de vingers.' Beter nog geen verbod dan een half verbod. De Nederlanders ontdekten al spoedig waar Karel het oog op had. Ze begrepen, dat hij voor eene ingewilligde bede heel wat deed, dat hij in zijn hart verkeerd moest noemen. — Die strijd om het behoud van alle voorrechten en privilegiën verbeterde er niet op, toen Karel in 1543 door het veroveren van het Hertogdom Gelder, al de Nederlandsche gewesten onder zijn bestuur had.

Ja, de Zeventien Nederlanden hadden nu denzelfden Vorst, maar het geleek er niet naar, dat ze naar dezelfde wetten bestuurd werden en dat ze een volk geworden waren. De moeielijkheden namen voor Karel juist door die vereeniging toe; want wat hij in het eene gewest kon doen, zonder de rechten zijner onderdanen te verkorten, dat mocht hij in een ander gewest weer niet doen.

Toch wist Karel in vele gevallen zijn’ wil door te drijven.

In 1547 was het hem eindelijk gelukt ook in Duitschland oppermachtig te worden, hoewel toch niet zóó oppermachtig, dat hij de vervolgingen tegen de Hervormden ook daar durfde invoeren. Integendeel, hij liet er den godsdienstvrede afkondigen. De Nederlanden werden nu ook gerekend tot het Duitsche rijk te behooren, maar — de godsdienstvrede gold voor de Nederlanden niet. Dat meten met tweeerlei maat mocht nu staatkundig heeten, en Karel in Spanje steun verschaffen, hier bracht het groote verbittering teweeg. Als men Duitscher was, waarom dan maar Duitscher in het eene en het andere weer niet? Maar Karel was te machtig geworden om tegen hem op te staan, zóó machtig zelfs, dat men er in berustte dat de Keizer in 1549 de erfopvolging in de Zeventien Nederlanden vaststelde. Wat Keizer Karel één gemaakt had, wilde hij één houden, en het ware te wenschen geweest, dat men hierin geene daad van willekeur gezien had, en dat die zeventien gewesten, over en weer, wat toegegeven hadden door niet zoo stokstijf op allerlei kleine gewestelijke belangen te blijven staan. Trou-

wens, het 'Eendracht maakt macht,' dat de wapenspreuk der latere Republiek werd, liet in de praktijk, zelfs in de 'Gouden eeuw' van Frederik Hendrik, nog heel veel te wenschen over.

Wie opvolger zou zijn? Zijn zoon Filips, die toen tweeëntwintig jaar oud was. Filips, in Spanje geboren en opgevoed, was geheel en al Spanjaard, derhalve had hij een karakter dat niet strookte met het Vlaamsche en bezat hij een' nationalen trots, dien de bewoners van het Pyreneesche schiereiland reeds eeuwen bezielde. Reeds zeer vroeg liet Filips zien, dat hij geen minnaar was van de uitspattingen en het ongebonden leven der Vlaamsche Edelen, en inplaats dat Karel zijn' zoon bij zich hield om hem vertrouwd te maken met de taal en zeden van de Nederlanders. die eenmaal ook zijne onderdanen zouden zijn, stuurde hij hem naar Spanje en liet hem dáár worden, zelfs den godsdienst er buiten gelaten, een man, die de Nederlanders wantrouwde, ja, dikwijls minachtte. Het had iets van een' rassenhaat, die tusschen beide volken bestond, en al had die haat nu ook al niets uitstaan met de Kerkhervorming, toch zou hij in den langdurigen godsdienst- en vrijheidsoorlog tusschen Spanje en de Nederlanden eene al te groote rol vervullen. Dat Karel aan dat postvatten van dien haat schuld had, is ontwijfelbaar. Veel had hij er aan kunnen doen om de fouten van zijn' Vader in Spanje goed te maken, en wij zagen het, hij vergoelijkte ze door dezelfde fouten te begaan als hij. Dat hij Filips eene Spaansche opvoeding in Spanje zelf liet geven, was ten deele goed gezien, want Karel wist dat zijn Zoon nimmer Keizer van Duitschland zou worden, en door de ontdekking van Amerika werd Spanje een machtig rijk, dat hij in zijn geslacht behouden wilde. Maar begrijpen moest Karel, dat de rijke vereenigde Nederlanden, al hadden ze geene goud- en zilvermijnen van Mejico [Mexico] en Peru, toch eene kostbare parel aan zijne kroon waren, eene parel waarmede wel rekening mocht gehouden worden, zelfs al stond ze in de rijke, Spaansche Koningskroon te midden van diamanten. Verder wist Karel hoeveel goeds hij zichzelven gedaan had met niet alleen al zijne onderdanen te leeren verstaan, maar ook hunne taal te leeren spreken en schrijven, en toch vinden wij er nergens melding van gemaakt, dat het Karel hinderde, dat Filips enkel Spaansch leerde. Verstandig ware het althans geweest om hem ook zooveel Fransch en Nederlandsch te laten leeren, dat hij zijne Nederlandsche onderdanen zou kunnen verstaan en nog verstandiger zou het geweest zijn, als hij Filips

meer en vaker in de gelegenheid had gesteld kennis te maken met de Nederlanders. Zelfs Jan van Avesnes, Willem van Beieren en Filips I van Bourgondië waren niet zulke groote vreemdelingen in ons land als hij.

O, diezelfde Filips, die nog altijd bij de Spanjaarden 'de Koning' heet, heeft naderhand zoovele daden gepleegd, die op zijne rekening moesten komen, omdat hij ze gepleegd had, maar die eigenlijk veel meer op de rekening van Keizer Karel moesten komen. Hij had den Katholieken godsdienst lief met al den ernst van een' Spanjaard, en niet met dat luchthartige van den Vlaming, die het zoo nauw niet nam. Door opvoeding was hij terugstootend, eigenwijs en wantrouwend.

Stellig, als we naderhand Filips, als Vorst der Nederlanden. zullen terugvinden, dan zal ik niet kunnen nalaten te zeggen, dat hij voor ons land niet 'de Vorst' kon zijn, dat het te wenschen ware geweest, dat geen Spanjaard ons ooit geregeerd had; maar dat geeft me geen recht om dienzelfden Koning Filips zoo maar, van al, wat wij onrechtvaardig zullen vinden, de schuld te geven.

Maar over Filips later nog genoeg.

Hij had dus in 1549 zich hier als toekomstig Heer bekend gemaakt en geene vrienden gevonden. Daarop was hij weer naar Spanje gegaan.

Daar de Hervorming hier veld won, zoo liet Karel in 1550 de plakkaten tegen de Hervorming verscherpen en met de uitvoering daarvan was, in zijne plaats, zijne zuster Maria,. Koningin-weduwe van Hongarije, belast.

Daar Karel telkens afwezig moest zijn, hetzij om oorlog te voeren, of wel om zich met het bestuur van zijne andere landen te bemoeien, had hij haar reeds in 1530, als Landvoogdes of Gouvernante aangesteld. Met een' Raad van State, een' Geheimen Raad en een' Raad van Financien bestuurde zij, in Karels naam, deze gewesten.

De A1gemeene Staten hadden met dit Hoofdbestuur niet veel uitstaan, want Karel riep dezen slechts bijeen, als hij beden of nieuwe belastingen wilde heffen.

Maar nadat hij hier en in Duitschland de oppermacht in handen gekregen had, begon zijn geluk spoedig te verminderen.

In Duitschland wist Maurits van Saksen hem tot het verdrag van Passau, dat nadeelig voor den Keizer was, te dwingen.

Maurits van Saksen had zich, om zijn doel beter te bereiken,

met Karels erfvijand, Frankrijk, verbonden. Frankrijk had in dien oorlog eenige veroveringen gemaakt, en Karel moest ze in handen van zijn’ vijand laten: het gelukte hem niet ze te heroveren.

In de Nederlanden heerschte, tengevolge van de invoering der plakkaten tegen de Hervorming zeer veel ontevredenheid, die zich in honderden kleinigheden openbaarde, welke niet straf baar waren, en hem daarom destemeer hinderden.

En hijzelf, die zich nooit gespaard had in den oorlog, in de raadszaal, bij de feesten en bij de drinkgelagen, hij voelde veel vroeger dan iemand anders de gebreken van den ouderdom. Karel V was oud vóór zijn’ tijd.

Eene krachtige hand was noodig om al dien tegenspoed het hoofd te bieden en — zijne hand was krachteloos, en zijn helder hoofd, dat hem vroeger altijd aan een’ uitweg geholpen had, kromde zich met heel zijn lichaam onder de pijnen der jicht.

Dat alles maakte Karel wars van de regeering, en zóó kwam hij er toe, om in eene plechtige vergadering te Brussel, waar de Algemeene Staten, al de Ridders van het Gulden Vlies — eene ridderorde door Hertog Filips den Goede ingesteld — al de Stadhouders, de verschillende Raden en de Landvoogdes tegenwoordig waren, in 1555 afstand van de regeering te doen, als Heer der Nederlanden.

Het waren indrukwekkende oogenblikken toen de afgeleefde man zich in eene toespraak richtte tot al de aanwezigen, waarbij ook vele aanzienlijke vrouwen waren. Die toespraak was, zijne heele levensgeschiedenis in korte trekken weergegeven, en lang duurde zij niet.

Velen der aanwezigen gaven aan hunne tranen den vrijen loop.

Wat hiervan de oorzaak was, is duidelijk. Al had Karel zich ook aan willekeurige handelingen schuldig gemaakt, hij was toch een Nederlandsch kind geboren, en onder alle omstandigheden een Nederlandsch man gebleven. Hij had ten opzichte van den godsdienst zich bij de Hervormingsgezinden niet bemind gemaakt, maar die Hervormingsgezinden maakten nog verreweg de minderheid uit. Hij had kostbare oorlogen gevoerd, en die oorlogen hadden den Nederlanden millioenen schats gekost; maar een Gezant van Venetië, die deze landen bezocht had, getuigde: 'De Nederlanden vormen de eigenlijke schatten van den Keizer en Koning. Hier zijn zijne rijkste mijnen; hier is zijn Indie.' Onder Karels bestuur was de welvaart van alle gewesten op eene verbazende

wijze toegenomen. De Keizer kon vee1 vragen; want de Nederlanders konden veel geven.

Niet het minst maakte de persoon van den Keizer indruk. Hij was wel niet meer in de volle kracht van het leven, maar vijfenvijftig jaar was toch geen ouderdom om afgeleefd te zijn.

En afgeleefd was Karel. De stem, die eens vol en krachtig geklonken had, was nu dof en mat. De heele gestalte, die door een krijgshaftig voorkomen iedereen ontzag had ingeboezemd, was nu gebogen, en hij was zelfs zóó zwak, dat hij, onder het houden van zijne toespraak, den steun noodig had van den sterken schou der van een jong edelman, Willem van Oranje.

Keizer Karel was bewogen bij het afscheid nemen, en daardoor werkte hij nog meer op het gemoed zijner hoorders.

Vóór hem lag geknield zijn zoon en opvolger.

De Nederlander ging; de Spanjaard bleef.

De Nederlander, die zijn volk kende, nam voor goed afscheid, en hij, die een vreemdeling onder zijn volk was, trad te voorschijn.

Karel V verlaat de Nederlanden als ambteloos burger.

Dat alles bij elkaer genomen, maakt het duidelijk, dat de tranen, die vloeiden, nu juist geene krokodillen-tranen genoemd konden worden. De droefheid was, althans op dit oogenblik, oprecht.

Na de toespraak werden de open brieven van afstand gelezen, en Filips liet door den Bisschop van Atrecht in het Fransch zeggen, dat hij de regeering over deze landen aanvaardde, dat hij beloofde den godsdienst en het recht te zullen handhaven, en dat hij vertrouwde, dat gehoorzaamheid hem hiervoor in ruil zou gegeven worden.

Eerst in Januari van het volgende jaar deed Karel ook afstand van de regeering als Koning van Spanje en de Italiaansche landen, die mede tot zijn gebied behoorden.

Zeven maanden later droeg hij ook de Duitsch-keizerlijke waardigheid aan zijn' broeder, den Roomsch-Koning Ferdinand, over, en Willem van Oranje kreeg de eervolle zending, kroon en schepter naar Duitschland te brengen. En toen dit alles geschied was, trok de man, die eenmaal een gebied bezat, waarin de zon niet onderging, als ambteloos burger uit Zeeland naar Spanje, waar hij in het Hieronymieten-klooster San Yuste in 1558 overleed.

III.

DE LAATSTE GRAAF.

Gelijk met Karel V had de Gouvernante of Landvoogdes Maria hare waardigheid nedergelegd, en Filips benoemde in hare plaats, als Landvoogd, Emanuel Filibert, Hertog van Savoye, die bovendien zijne betrekking van Opperbevelhebber over het leger behield. Voor het overige bleef alles, zooals het onder Karel geweest was, en het scheen aanvankelijk, dat men zich omtrent den nieuwen Graaf noodeloos ongerust gemaakt had, want de plakkaten tegen den godsdienst werden niet strenger toegepast dan onder het vorige bestuur.

Toch begreep men uit alles, dat Filips den Katholieken godsdienst zou handhaven, hoe dan ook. Bij de aanvaarding zijner regeering had zijn Vader hem dat uitdrukkelijk bevolen, en Filips had het door den Bisschop van Atrecht duidelijk genoeg laten zeggen, dat hij dat laatste bevel zijns Vaders zou opvolgen.

Intusschen liet Filips in niets zien, dat hij een’ heel anderen weg op wilde dan zijn Vader, die hem op het hart gedrukt had de Nederlanders met zachtheid te regeeren. Stug was en bleef hij, maar aan bewijzen, dat men stug van uiterlijk en toch goedhartig, ja, zelfs gul kan zijn, liet hij het niet ontbreken. Werkelijk, de nieuwe Vorst viel mede. Nu is het waar dat er niet veel tijd was om terstond te gaan kibbelen, want hij was al dadelijk verplicht om met den erfvijand van zijn huis, Frankrijk, den oorlog te hervatten, daar Koning Hendrik den wapenstilstand verbroken had.

Door zijn huwelijk met Maria Tudor, Koningin van Engeland, kreeg hij in dien oorlog hulp van een Engelsch leger, dat wel achtduizend man telde.

De voornaamste Nederlandsche Edelen mochten nu ook al persoonlijk weinig met Filips op hebben, het kwarn niet in hunne gedachten om hun' Heer, niet trouw bij te staan, zooals ze dat zijn’ Vader gedaan hadden.

Filips zelf was geen krijgsman en wist van het oorlogvoeren al heel weinig af. Misschien ontbrak het hem ook wel aan persoonlijken moed. De heele leiding van den oorlog werd dus aan den Opperbevelhebber, den Hertog van Savoye, en zijne Leger-oversten opgedragen en toevertrouwd.

Een der dappersten van die Krijgs-oversten was Lamoraal, Graaf van Egmond, een Vlaamsch Edelman. De Franschen moesten spoedig het onderspit delven, en scheen in 1558 voor hen de krijgs- kans te keeren, weldra moesten ze bij Grevelingen ondervinden, dat ze zich te vroeg verheugd hadden. Het Fransche leger werd bij deze plaats zóó verslagen, dat men gerust zeggen kon, dat Frankrijk na dien tijd niet veel meer kon uitvoeren. Het hoofd van het overwinnend leger was de reeds genoemde Graaf van Egmond, wiens naam als Veldheer daardoor op aller lippen kwam.

Filips II, Koning van Spanje.

De vrede met Frankrijk werd kort daarop gesloten, en thans begon Filips, die zich hier in de Nederlanden zoo weinig op zijne plaats gevoelde, toebereidselen te maken om naar Spanje terug te keeren. Maar eer hij dit deed, wilde hij hier alles regelen, en uit die regeling bleek, dat hij althans de voornaamste Edellieden, die later zijne felste tegenstanders zouden worden, nog niet tot vijand had, en het is nog niemand in het hoofd opgekomen om in die regeling niets anders te zien dan veinzerij. De geldelijke hulp, die Filips later aan sommigen van die Edelen, wier middelen in een' berooiden toestand verkeerden, verleende bewees het tegendeel van veinzerij, want toen Filips dat deed, was hij al in Spanje en niets belette hem om die Edelen hulp te weigeren.

De Graaf van Egmond verslaat de Franschen bij Grevelingen.

De Hertog van Savoye legde zijne Landvoogdij neder en vertrok naar zijne landen. Nu stelde Filips zijne halfzuster Margareta, als Landvoogdes, aan, en dat was eene vrij gelukkige keuze; want Margareta was eene geboren Nederlandsche vrouw en over het algemeen wel bemind.

Verder werden er over de verschillende gewesten Stadhouders aangesteld. Lamoraal, Graaf van Egmond werd Stadhouder over Vlaanderen en Artois, en Prins Willem van Oranje-Nassau verkreeg die waardigheid over Holland. Zeeland, Utrecht en West-Friesland.

Over Gelderland was Filips van Montmorency, Graaf van Hoorne, Stadhouder geweest, doch Filips benoemde dezen Edelman tot Admiraal, en nu werd over dit gewest Karel van Brimeu, Graaf van Megen aangesteld.

Friesland, Overijsel, Groningen en Lingen kregen Jan van Ligne, Graaf van Aremberg; — Luxemburg, Pieter Ernst, Graaf van Mansfeld; — Limburg, Jan, Graaf van Oost-Friesland: — Henegouwen, Jan van Glimes, Markgraaf van Bergen; — Namen, Baron van Barlaimont, — Rijsel, Douai en Orchies, Jan van Montmorency, Heer van Couriéres, — en Doornik, Floris van Montmorency, Baron van Montigny.

Het Hertogdom Brabant kwam onder het rechtstreeksche be stuur van Margareta.

A1 de genoemde Stadhouders waren zeer voorname Edelen, Ridders van het Gulden Vlies en er was geen enkele Spanjaard bij. Filips zette hier geen Nederlandsche Ximenessen af om Spanjaarden te begunstigen.

De Raad van State bleef bestaan, en hiervan werden leden de Bisschop van Atrecht, de Prins van Oranje, de Graaf van Egmond, de Heer van Glayon, de Baron van Barlaimont en Viglius van Zwichem van Aytta.

Moest ik deze geschiedenis vertellen, dan zou ik al die namen, waarvan ge er velen vergeten zoudt, niet noemen. Nu ik evenwel deze geschiedenis schrijf, en ge ook elk oogenblik nog eens lezen kunt, wat ge vergeten zijt, noem ik ze wel. Vooreerst leert ge hieruit uit welke landen de Nederlanden zoo al bestonden, en ten tweede, de meeste van deze voorname Edelen hebben later in de geschiedenis van ons land eene groote rol gespeeld.

U van allen wat vertellen gaat niet, doch één is erbij, waarvan ik u noodzakelijk meer zeggen moet, en dat is Prins Willem van Oranje, Graaf van Nassau.

Deze werd in 1533 te Dillenburg in het Duitsche Graafschap Nassau geboren. Zijn Vader was Willem Graaf van Nassau— Dillenburg en zijne Moeder Juliana van Stolberg. Zij beleden den Lutherschen godsdienst en hunne zoons waren: Willem, Jan, Lodewijk, Adolf en Hendrik. In 1544 sneuvelde René van Chalons, Prins van Oranje, die van Vaders zijde Oom zeggen moest tegen Graaf Willem van Nassau Dillenburg. In het testament van den gesneuvelde vond men, dat hij tot erfgenaam zijner uitgestrekte bezittingen maakte den elfjarigen Willem, oudsten zoon zijns Ooms. Keizer Karel gaf hiertoe zijne toestemming, doch stond er op, dat de jonge erfgenaam aan het Hof des Keizers te Brussel zou opgevoed worden, en dat hij tot den Katholieken godsdienst zou overgaan. De Ouders van den jongen Willem vonden dit goed, en zoo

kwam de knaap aan het Hof van den machtigsten Monarch van zijn’ tijd. De opvoeding van Willem werd toevertrouwd aan de Landvoogdes Maria, die eene schitterende Hofhouding hield en hoe de Edelen van die dagen leefden, hebben we reeds gezegd.

Willem van Oranje groeide dus op te midden van eene wereld, die op het punt van deugd, godsdienst en reine zeden niet zoo heel nauw keek, en als we hem later als volwassen man terugvinden, behept met vele ondeugden van de aanzienlijken, dan mogen we dat jammer vinden, maar als we er hem een verwijt van maken, dan dienen we toch verzachtende omstandigheden in aanmerking te nemen en het vonnis minder streng te vellen.

Willem had een aangenaam uiterlijk, was zeer vroolijk en levenslustig van aard, nam het aanvankelijk met den ernst van het leven niet zoo heel hoog op, en had een zeer helder oordeel en een buitengewoon vlug begrip. Geen wonder, dat Keizer Karel zeer met hem ingenomen was. Zijn’ raad stelde de Keizer op prijs, en zijn levenslustig en vroolijk karakter beviel den Vorst, die buiten de dagen van krijg zich gaarne aan allerlei vermaken overgaf. Verscheidene schrijvers maken gewag ervan dat de Keizer eigenlijk meer van Willem van Oranje dan van zijn’ zoon hield. Of dit nu meer eene gevolgtrekking dan een bewezen feit is, zou ik niet weten te zeggen, maar te verklaren en te gelooven is het wel. De zoon met het stugge en trotsche Spaansche karakter was in Spanje, waar Keizer Karel niet al te veel kwam. Willem van Oranje daarentegen was altijd te Brussel, waar Keizer Karel veel kwam, orndat hij er leefde onder Edelen, die met hem zoo ongeveer dezelfde deugden en gebreken hadden. Later vergezelde de Prins hem ook wel te velde, en duidelijk wordt het daardoor dat deze twee elkander door en door leerden kennen. Zeer waarschijnlijk heeft de scherpe blik van den Keizer in den Prins van Oranje ook wel iemand gevonden, die het in de staatkunde verder brengen zou dan op het slagveld. Zulk een persoon voor zichzelven en zijne dynastie te winnen, was, nu reeds in deze eeuw staatkunde veel meer vermocht dan wapengeweld, niets meer dan eene zeer verstandige daad, die heel gemakkelijk werd gemaakt door groote overeenstemming in karakter. 'Politieke daden zijn maar zeer zelden zedelijke daden,' las ik eens ergens en zeer veel waars ligt er in die uitdrukking. Waar men bij voorbeeld in Frankrijks geschiedenis de machtige figuur van Kardinaal de Richelieu, een’ der grootste Staatsmannen der zeventiende eeuw, ziet werken, daar

kunnen wij begrijpen, dat een Kardinaal de Fransche Hervormden bloedig vervolgt, maar begrijpen er niets van, als wij hem in denzelfden tijd de Duitsche Hervormden zien helpen. Dat men hier te denken heeft dat de Kardinaal meer met Luthers dan met Calvins leerbegrippen ophad, is te ongerijmd om het te gelooven. Vele van dergelijke voorbeelden uit de Staatkunde zouden aan te halen zijn, en te verwonderen is het derhalve niet, dat als een Kardinaal de Richelieu ons zelfs leert: 'politieke daden moeten niet gemeten worden met de maat eener geloofsbelijdenis,' ook de Prins van Oranje recht had om dat te zeggen. Men vergete ook niet dat de echte politieke man ook altijd zoekt naar de gebreken en misslagen van anderen, en dat hij, door dit zóó dikwijls te doen, vergeet zichzelven te leeren kennen en ten slotte eindigt met als het ware aan te nemen, dat hijzelf volmaakt is. Dat goede geloof in zichzelven geeft hem den moed om met zooveel stoutheid met zijne beginselen aan het hoofd eener partij te staan. De uitweiding is groot, doch ik achtte ze noodig, waar we den Prins van Oranje moeten stellen tegenover Koning Filips. Naar mijne meening worden beide personen in de geschiedenis beurtelings verkeerd beoordeeld, zoodra men den maatstaf van geestelijke beginselen aanlegt. Dat beide personen later zoo vijandig tegenover elkander kwamen te staan, is natuurlijk. 'Men leest geene druiven van doornen,' sprak de Mond der Waarheid, en is dit zoo in het leven der planten, nog veel meer waar is dat in het leven der menschen, waar het karakter meestal beslist over de vruchten, die de geest zal voortbrengen.

Hoe hoog Willem van Oranje bij Keizer Karel aangeschreven stond, bleek wel bij den afstand, toen Karel op Willems schouder leunde, en een jaar later, toen de jonge Edelman kroon en schepter naar Duitschland brengen moest.

Na den afstand van Karel liet Filips evenwel niet blijken, dat de jonge gunsteling bij hem minder hoog aangeschreven stond. Integendeel, hij benoemde hem tot Ridder van het Gulden Vlies, Lid van den Raad van State en tot Stadhouder van drie belangrijke gewesten. Hij verpandde hem zelfs het land van Kuyk voor zestigduizend gulden. De jaarlijksche opbrengsten stonden gelijk met de pandsom, die maar ééns moest betaald worden.

Toen eenmaal bij Filips het plan vast stond, naar Spanje terug te keeren, had hij tevens bij zichzelven besloten, om ter bescherming van zijn gezag, drie à vierduizend man aan Spaansche troe-

pen, die hier al sedert zijne komst in bezetting gelegen hadden, achter te laten. Het bevel over die vreemdelingen droeg Filips op aan Oranje en Egmond, die evenwel beiden bedankten, waardoor ze in de achting rezen van het Volk, dat tegen dat Spaansche bezettingsleger gekant was.

De Nederlandsche Edelen zaten intusschen ook niet stil, en toen de tijd van des Konings vertrek naderde, werden de Algemeene Staten te Gent bijeen geroepen, en dezen stelden een verzoekschrift aan den Koning op, waarin, onder meer, verzocht werd, de Spaansche troepen te verwijderen, en dat het land alleen door landzaten en ook niet door vreemdelingen zou geregeerd worden.

Dit verzoekschrift, dat met een vreemd woord 'Remonstrancie' genoemd werd, kreeg de Koning inhanden, en reeds den volgenden dag gaf hij ten antwoord, dat de Spaansche soldaten binnen eenige maanden zouden vertrekken, als de Staten wilden zorgen, dat er geld voorhanden was om nieuw krijgsvolk aan te nemen. Ter bescherming van de grenzen was een staand leger noodig, meende Filips. En wat de vraag betrof om geene vreemdelingen in de Regeering te brengen, die begreep hij niet. Er waren immers geene vreemdelingen in, en zelfs de Landvoogdes was eene Nederlandsche?

Zoowel de Remonstrancie, als het antwoord erop, waren in beleefde bewoordingen gesteld, maar dat nam niet weg, dat Filips geraakt was over dat verzoekschrift, hetwelk zoogenaamd door de Algemeene Staten ontworpen en verzonden was. En die geraaktheid moet ons niet verbazen, want Filips, wien het aan geen doorzicht haperde, begreep zeer goed, dat de Algemeene Staten zoo iets nooit zouden gedaan hebben, als ze er niet toe aangespoord waren geworden door.... Ja, door wien? Filips meende, en misschien was zijne meening niet ongegrond, dat de Prins van van Oranje er achter gezeten had en dat het zijn werk was.

Dit kwam vooral uit bij het afscheid nemen te Vlissingen toen de voornaamste Edelen hem uitgeleide deden.

Filips beklaagde zich, inzonderheid tegenover Willem van Oranje, over de tegenwerking, die hij in zijne naaste omgeving gevonden had.

Willem van Oranje, die zich verwonderd hield over dien uitval des Konings, of werkelijk geen aandeel had in het inleveren van het verzoekschrift, waagde te zeggen: 'De Staten hebben die Remonstrancie ingediend, Sire!'

Filips keerde zich gramstorig om en zeide op nijdigen toon: 'Neen, niet de Staten, maar gij!' Men vertelt zelfs dat de Koning in zijne boosheid zoo verre ging, dat hij dat laatste woord: 'gij!' eenige malen herhaalde.

Dit waren de laatste woorden, welke Koning Filips tot Willem van Oranje sprak. Filips zeilde uit en kwam na een' zwaren storm en vele gevaren doorstaan te hebben, gelukkig in Spanje; hij zou de Nederlanden nooit weerzien.

'Niet de Staten, maar gij!'

XVI.

UIT SMEULENDE VONKEN BRAND.

Nog voor zijn vertrek had Filips hier de kerkelijke zaken geregeld, en door het oprichten van drie Aartsbisdommen en dertien Bisdommen eigenlijk iets geheel nieuws tot stand gebracht; want vóór dien tijd waren er in ons geheele land maar vier Bisdommen. Dat oprichten van die Aartsbisdommen en Bisdommen verbitterde het Volk. De Adel was er vooral om verstoord, omdat er nu geen kans meer bestond, dat een gewoon Edelman tot den Bisschopszetel kon geroepen worden, zooals vóór dien tijd menigmaal geschiedde. Koning Filips had toch bepaald, dat een Bisschop Doctor in de Theologie moest zijn. Die bepaling mocht ten nadeele van de eerzuchtige Edelen zijn, kwaad was ze niet; want welke Bisschoppen er vroeger zoo al aan het roer konden komen,

weten we uit de geschiedenis van Jan van Beieren. Maar ook de lagere Geestelijkheid was met die nieuwe Bisdommen niet ingenomen, en dat niet, omdat ze hervormingsgezind was, maar om vele andere redenen, waarvan de voornaamste misschien wel was, dat de Bisschoppen moesten bezoldigd worden uit de middelen, die anders den Abten en anderen Geestelijken ten deele vielen.

Algemeen beschouwde men den Bisschop van Atrecht, die tot Aartsbisschop van Mechelen, Kardinaal en Primaat verheven werd, als den ontwerper van het heele plan. Deze hooge Geestelijke, wiens ware naam was Antonie Perenot, maar dien we uit de geschiedenis beter kennen, als Kardinaal Granvelle, was een Staatsman, zoo als er maar weinigen gevonden werden. Een oprecht Katholiek en een trouw vereerder van zijn' Koning was hij ook, en aan niemand beter dan aan hem, kon Filips bij zijn vertrek de zaken des lands toevertrouwen, wat hij dan feitelijk ook deed, want, de schijn mocht het tegendeel beweren, de werkelijkheid was dat hij in gezag boven de Landvoogdes stond. Zeker is het dat Granvelle's politiek karakter zeer veel punten van overeenkomst had met dat van den Koning, die dat óók wel inzag. Wilde hij dat zijn eigen politiek doorgedreven werd en dat die van Prins Willem niet zegevierde, dan had hij dien man in Brussel noodig. Aan het oprichten der Bisdommen had hij echter niet medegewerkt, maar men geloofde het, en dat was genoeg om in hem een' man te zien, die der Nederlandsche Geestelijkheid een kwaad hart toedroeg. In alles begon men hem tegen te werken en toen, trots dien tegenstand, Granvelle toch bleef, voorzag de Landvoogdes, dat de zaken een' geheel verkeerden loop zouden nemen, en met de Edelen en Geestelijken vroeg ze nu aan den Koning om den Kardinaal te verwijderen. Filips moest toegeven, maar wat hem dat kostte, valt gemakkelijk te begrijpen, want hij voorzag nu dat Willem van Oranje zou overwinnen en hij hield het er ook voor dat de invloed van dezen man: Landvoogdes, Edelen en Geestelijkheid er toe aangedreven had om bij hem, den Koning, op Granvelle's verwijdering aan te dringen.

Granvelle's vertrek bracht evenwel geene veranderingen in de beginselen der Regeering, en de vervolgingen tegen de Hervormden gingen voort, zeer tegen den zin van Willem van Oranje, die niet langer meer de onbezorgde Edelman van vroeger was. Bij iemand, die eene staatkundige rol speelt en die rol goed wil spelen, klopt de ernst des ouderdoms vroeg aan, en zelfs uitspanningen en ver-

maken worden in dienst van de politiek gesteld. Dat hij, hoewel Roomsch, hier te lande de vervolgingen tegen de Hervormden afkeurde en in zijn eigen Prinsdom zelf invoerde, is zeker wel de 'Richelieu-politiek' en pleit niet voor eene innige overtuiging ten opzichte van den godsdienst. De bewijzen zijn er ook voor dat de Prins, in die dagen althans, het met de beginselen van eene godsdienstleer zoo nauw niet nam. Zijn huwelijk met de Hervormde Anna van Saksen, zijne brieven aan de Duitsche Protestantsche Vorsten, aan den Paus en aan Koning Filips, zijne houding bij huiselijke gebeurtenissen, zooals bijvoorbeeld bij den doop van Prins Maurits, werpen op zijn godsdienstig leven geen voordeelig licht. Maar te begrijpen is het van zoo iemand, dat hij, den Nederlandschen landaard kennende, voor het behoud der dynastie het noodzakelijk achtte, de Hervorming hier te lande niet zoo streng te keer te gaan. Het vermoeden, dat men wel eens geopperd heeft, dat de Prins de bedoeling had om het Oostenrijksche Huis in de Nederlanden onmogelijk te maken en zelf aan het hoofd der Regeering te komen, is stellig voor dien tijd een valsch vermoeden; want hoeveel ontevredenheid er ook mocht bestaan, de Eerste Edelen van het land zouden hem, uit naijver, in dat eerzuchtig streven met alle kracht en macht tegengewerkt hebben. Dat hij echter zichzelven gaarne, als vertrouwde van Koning Filips, op den Landvoogds-zetel zou geplaatst zien, deze landen besturende in naam des Konings, maar geheel naar eigen inzichten, ligt meer op den voorgrond om dit te vermoeden, want voor eer-bewijzen was hij zeer gevoelig, doch neemt men dit aan, dan moet men ook aannemen, dat hij Koning Filips niet kende, want deze wilde zelf regeeren en was allerminst instaat zichzelven tot eene ledepop te maken.

Filips II was iemand van een' stuggen aard, voorzichtig tot aan besluiteloosheid toe, langzaam, stilzwijgend en afgetrokken; geveinsd zooals schier ieder Staatsman zijner eeuw; niet wreed, gelijk hij ten onrechte is afgemaald, maar zóó doortrokken van de politiek zijner eeuw, dat hij het leven van hen, die zijn' plannen in den weg stonden, gering schatte; geheel en al vervuld van het groote begrip der verantwoordelijkheid, die op hem rustte, maar daardoor kleingeestig en bemoeiziek, meer dan het een Vorst betaamt; achterdochtig in zijne staatkunde; ten volle overtuigd van de rechtmatigheid der absolute heerschappij, die slechts aan God rekening schuldig is: innig gehecht aan den Katholieken gods-

dienst, met echt Spaanschen afkeer vervuld jegens 'ketters en on geloovigen,' maar tegelijkertijd zóó doortrokken van het begrip van Koninklijk alvermogen, dat hij de Kerk tot eene dienaresse, den godsdienst tot een middel zijner politiek wilde gebruiken.

Deze beoordeeling van Koning Filips' karakter is van den gevierden Katholieken geschiedschrijver Dr. J F. Nuyens, die den Koning natuurlijk van een' anderen kant bekijkt dan een Protestantsch geschiedschrijver dat doet. De beoordeeling is niet zoo heel gunstig voor Filips en de beschuldigingen daarin vervat, zijn voldoende om te bewijzen, dat de Prins van Oranje werkelijk niet alleen de schuld was van alles, wat er gebeurde en wat later gebeuren zou, en dat Koning Filips door zijne 'langzaamheid, zijne geveinsdheid, zijne geringschatting van het leven van andersdenkenden, zijne kleingeestigheid en bemoeizucht meer dan het een Vorst betaamt en zijn Spaanschen afkeer voor ketters en ongeloovigen' er evenveel, zoo niet meer schuld aan heeft. Als Willem van Oranje nu bijvoorbeeld eens een' 'Nederlandschen afkeer van ketters en ongeloovigen' heeft gehad, wat aanvankelijk niet onmogelijk geweest is, zou dan de botsing achterwege hebben kunnen blijven, waar Filips beschreven wordt als een' Vorst 'ten voile overtuigd van de rechtmatigheid der absolute heerschappij?'

Ik meende deze groote uitweiding ook hier te moeten inlasschen waar we steeds meer en meer het oogenblik naderen waarop al die smeulende vonken een' geweldigen brand zullen veroorzaken. Keeren we nu tot ons verhaal terug.

Het is dus mogelijk dat de Prins voor het heden of voor de toekomst plannen had, we ontkennen dit niet, maar stellig is het dat hij zich wel wachtte, die plannen nu al te laten doorschemeren, en dat hij zich vergenoegde met aandringen op het verzachten van de plakkaten tegen de Hervorming.

De Koning bleef evenwel op zijn stuk staan, en omdat men vermoedde, dat hij zeker anders handelen zou, indien hij met eigen oogen en ooren alles zien en hooren kon, zoo zond men in 1565 den Graaf van Egmond naar Spanje, opdat deze den toestand des lands naar waarheid zou kunnen schetsen. Of die keuze gelukkig mag genoemd worden, valt te betwijfelen, want de Graaf van Egmond was wel een dapper en groot Veldheer, maar een standvastig karakter had hij niet, en wanneer iemand er slag van had hem met onderscheiding te behandelen, dan was hij er juist de man toe om zich met een kluitje in het riet te laten sturen, daar zijn

oprecht en ridderlijk gemoed nimmer aan gehuichelde vriendschap dacht. En toen hij nu in Spanje met groote onderscheiding behandeld werd, schijnt hij den ernst van zijne zending wel wat over het hoofd gezien te hebben, en met de boodschap, dat de Koning liever duizend levens wilde verliezen dan op het punt van godsdienst toegeven, kwam hij in de Nederlanden terug. Kort daarop liet de Koning nu de Bisschoppen van Namen, Yperen en St. Omer een ontwerp ter beteugeling van de Hervorming maken. Dat ontwerp kwam in den Raad van State, waar het bij Oranje, Egmond, Hoorne en Mansfeld tegenstand vond, omdat het te streng was, en tenslotte weigerden ze er zelfs over te stemmen. De meening van den Koning was, dat het eer te zacht dan te streng was, en hij beval dat de plakkaten, zooals ze door zijn' Vader en hem verordend waren, eenvoudig moesten nageleefd worden.

Door die gestrengheid nam het aantal ontevredenen met den dag toe, en nog in hetzelfde jaar sloten de Edelen van den Tweeden Rang te Brussel een verbond, dat den naam kreeg van 'Compromis.' Dit verbond zou trachten hulp te krijgen van Duitsche Vorsten om de geloofsvervolging tekeer te gaan 1). Het werd door de aanzienlijkste Edelen van den Tweeden Rang onderteekend. Tot die Edelen behoorden ook Lodewijk van Nassau, die een broeder van den Prins was, Filips van Marnix en Nicolaas de Hames, de Wapenkoning van de Vliesridders. De eerste Edelen, — dat waren de Stadhouders, de Leden der Regeering en de Graaf van Hoorne, die Admiraal was, — teekenden dat Compromis niet. Ze konden dat ook moeielijk in hunne betrekkingen doen, en keurden het zelfs openlijk af. Had men in het eerst veel verwachting van dit verbond, het bleek al spoedig dat het weinig uitwerken zou. In April van het volgende jaar brachten driehonderd onderteekenaars onder leiding van Lodewijk van Nassau en Hendrik van Brederode een smeekschrift ten paleize der Landvoogdes. Men zegt, dat ze bij die gelegenheid van Barlaimont, een Lid van den

---

1) Onder de Edelen van den 'Tweeden Rang'' hebben wij vooral te verstaan Edelen, die geene Ridders waren van het 'Guldcn-Vlies,' want bij de instelling dier orde benoemde Filips de Goede slechts de treffelijkste zijner Vasallen en Onderzaten. Ten tijde van Karel V waren er in de Nederlanden, Spanje, Italië en Duitschland slechts eenenvijftig Leden van die Orde, zoodat we wel begrijpen kunnen, dat er onder de Edelen van den Tweeden Rang nog heel wat mannen gevonden werden, die in aanzien, macht, rijkdom en invloed niet onderdeden voor Edelen van den Eersten Rang.

Raad van State, den bijnaam ontvingen van 'Gueux,' dat 'Bedelaars' beteekent. Van dien tijd althans dagteekent den naam van 'Geuzen' dien de verbonden Edelen zichzelven gaven. Als een bewijs, dat ze 'Geuzen' waren, droegen ze gouden penningen met afbeeldingen van den Koning, en van een bedelzak.

De Landvoogdes verklaarde hierop aan de Edelen, dat zij geene macht had om de plakkaten op te heffen. Dat moest de Koning doen; maar in afwachting van zijn besluit, beloofde zij eene moderatie, die evenwel zóó weinig op eene matiging geleek, dat het volk er den naam van 'moorderatie' aan gaf.

Twee Edelen, de Markgraaf van Bergen en de Heer van Montigny, werden nu naar Spanje gezonden om te beproeven of ze meer gedaan konden krijgen dan de Graaf van Egmond. Die Edelen keerden nimmer terug, maar werden in Spanje gehouden en stierven daar.

Het antwoord bleef lang weg, maar dat was nog geen bewijs, dat het ongunstig zou luiden, en toen het eindelijk in Augustus kwam, luidde het werkelijk zoo kwaad niet, want de plakkaten zouden gematigd worden en zij, die er tegen misdreven hadden zouden vergiffenis krijgen. Jammer maar, dat Filips’politiek er hem toe bracht om dit openbaar antwoord bij geheime akte te herroepen. Doch al was dit ook niet geschied, dan nog zou het te laat geweest zijn.

Want, wat was gebeurd?

De Antwerpenaars het wachten moede, sloegen tot oproer over, en alleen door de ijverige pogingen van Willem van Oranje, die toen nog Katholiek was, werd het gedempt. Maar nauwelijks was het in Antwerpen tot rust gekomen, of eene vreeselijke gebeurtenis bracht heel het land in rep en roer.

De arme Landvoogdes, die slechts op een klein deel der eerste Edelen rekenen kon, beleefde moeielijke dagen. Wat had ze bij den Koning niet herhaaldelijk op krachtige maatregelen aangedrongen. Te vergeefs. Hoe had ze hem als het ware gebeden toch niet zoo langzaam in zijne besluiten te zijn. Te vergeefs. De achterdochtige Monarch, die bijna niemand vertrouwde, deed het regeeringswerk zoo goed als alleen. Dikwijls zat hij tot diep in den nacht in zijn somber en ongezellig werkvertrek Staatsstukken te lezen en te schrijven. Wat niet klaar kon komen, moest maar blijven liggen; een ander had met zijne plannen niet noodig. Het moest maar wachten. Ja, wachten! En Margareta brandde van

ongeduld om te weten hoe er gehandeld moest worden! En als dan eindelijk een antwoord kwam; dan was het zóó dubbelzinnig, zóó onoprecht, dat ze nog niet wist hoe te handelen. Zelfs alle Katholieke Nederlandsche schrijvers klagen over die geveinsdheid van den Koning. Ze doen dat nu; ze deden dat toen. Ze zagen ook duidelijk in, dat de Nederlanden onmogelijk geregeerd konden worden uit de verte. In het land, te midden zijner onderdanen, moest de Vorst leven, en dan moest deze Vorst zijn een oprecht man, van wien men wist, wat men aan hem had. Hij moest verder zijn: een dapper, kloek en voortvarend man, een man, die de Nederlanders kende en wist hoe hij hen aanpakken moest. Filips begreep dat niet, of wilde dat niet begrijpen, en dat was oorzaak, dat duizenden goedgezinde Katholieken in den lande hem getrouw bleven ter wille van het geloof, doch hem voor het overige niet veel meer deden dan minachten.

De spanning nam toe en. .. .

Op den tienden Augustus begon een gewezen hoedenmaker in de omstreken van Castel, in West-Vlaanderen, te prediken voor eene vergadering van ongeveer vierhonderd mannen. Wat hij sprak, heb ik nergens gelezen, maar lettende op de daden van die mannen, moet hij hen in eene taal, welke allerminst vrede ademde, tot geweldadig verzet geprikkeld hebben. De menigte stoof uiteen en begon op eene vreeselijke en schandelijke wijze in de Katholieke kerken huis te houden. Binnen den tijd van vier dagen waren in Vlaanderen vierhonderd kerken en kloosters op de gruwelijkste wijze vernield. De andere gewesten, uitgezonderd Luxemburg, Artois en Namen, volgden dit voorbeeld, en als er ééne maand voorbij was, hadden de Nederlanders eene zwarte bladzijde in hun geschiedboek meer. Het was zeker wel eene van de zwartste.

De 'beeldstormers,' zooals ze genoemd werden, waren meest allen volgelingen van den Franschen Hervormer Calvin; want aanhangers van Luthers leer vond men hier te lande weinig.

De Stadhouders der verschillende gewesten, waaronder ook Oranje en Egmond, deden al wat zij konden om die gruwelen tekeer te gaan, en hoewel Margareta wel wist, dat Oranje, Egmond en Hoorne tot de tegenstanders van den Koning behoorden, had ze toch zooveel vertrouwen in hunne rechtschapenheid en oprechtheid, die zulke daden verafschuwen moesten, dat zij hen uitzond om de misdadigers te straffen. Van Egmond, die tot het laatst van zijn

leven Katholiek bleef, en van Oranje is het bekend, dat zij verscheidene beeldstormers lieten ophangen.

Toen de tijding van het gebeurde te Madrid kwam, bracht ze daar groote ontsteltenis en woede teweeg, doch de Koning verborg woede en ontsteltenis, en bleef, die hij altijd geweest was, de dralende en langzame man.

Slechts door veel toe te geven hadden de Stadhouders de beeldstormerij trachten te stuiten, toen er, althans in de Zuidelijke Nederlanden, nauwelijks meer een kerk te plunderen was overgebleven, en iedereen begreep, dat de stilte, die er nu voor het oogenblik heerschte, niet duurzaam zou zijn. De verbonden Edelen zagen thans, dat er met het volk niet veel te beginnen was, als men zelf niet mededeed aan hunne gruwelen. En dat was de bedoeling van maar zeer weinig der Edelen. Slechts enkelen waren, als de Graaf van Kuilenburg, die de heilige Hostiën aan zijne papegaaien gaf.

Het gevolg van den beeldenstorm was, dat het verbond der Edelen ontbonden werd.

De Landvoogdes zag hierin, zoo ze meende, eene kleine geruststelling. Ze liet krijgsvolk werven, en, alsof het geheele Bestuur op eene nieuwe leest geschoeid was geworden, stond zij er op, dat alle Staatsambtenaren een' nieuwen eed van getrouwheid aan den Koning zweren zouden. Dit werd alleen door den Prins van Oranje en Hoogstraten geweigerd.

Het was er echter verre van af, dat de Edelen zich nu ook onderwerpen wilden. Hoewel ze de beeldstormerij en dergelijke daden onbepaald afkeurden, zagen ze toch naar middelen uit om den Koning te dwingen anders te regeeren dan hij tot nu gedaan had.

Daartoe was evenwel eene krijgsmacht noodig. De hulp van buiten kwam niet, en de pogingen, die de Prins van Oranje aanwendde om den Graaf van Egmond te bewegen, zich aan het hoofd van eene Nederlandsche krijgsmacht te plaatsen, mislukten. Zonder Egmond, die bij de soldaten zeer bemind was, was het zoo goed als onmogelijk een leger sarnen te stellen, hetwelk wat te beduiden had. Toen nu Hendrik van Brederode zijne pogingen zag mislukken om zich van ’s-Hertogenbosch en Amsterdam meester te maken, toen Jan van Toulouse, die Zeeland wilde veroveren ten voordeele van de ontevredenen, bij Antwerpen geheel verslagen werd, en toen Doornik en Valenciennes, twee plaatsen welke zich geruimen tijd tegen de macht van de Regeering verdedigd

hadden, zich moesten overgeven — toen begreep de Prins van Oranje, dat het onmogelijk geworden was iets in het belang der ontevredenen tegen den Koning te verrichten.

Wat stond hem nu te doen? Door het weigeren om den nieuwen eed af te leggen, en door zijn’ telkens duidelijk verklaarden tegenstand tegen de maatregelen, welke door de Landvoogdes op bevel van den Koning genomen werden, begreep hij, dat hij onmogelijk langer zijne waardigheden behouden kon. Hij nam zijn ontslag en vertrok met zijn dochtertje Maria naar zijn Graafschap in Duitsland. Zijn zoon Filips Willem liet hij aan de Hoogeschool te Leuven.

Bij het afscheid nemen van den Graaf van Egmond trachtte Willem van Oranje hem over te halen ook het land te verlaten, omdat er geruchten liepen, dat de Koning een leger bijeenbracht, niet alleen om de beeldstormers te straffen, maar ook om de Edelen, die zich door hunne houding tegenover de Regeering misschien schuldig gemaakt hadden aan den loop, dien de zaken genomen hadden, voor dien tegenstand te doen boeten. Van Egmond was bewogen, maar meende, dat de Koning toch niet zóóver gaan zou en zeide, dat hij bleef en gerustelijk de toekomst afwachtte.

De Prins van Oranje, die beter dan eenig ander het karakter van den Koning kende, bleef bij zijn besluit. Men zegt, dat van Egmond hem bij het geven van den laatsten handdruk toevoegde: 'Vaarwel, Prins zonder moed!' waarop Oranje zou gezegd heb ben: 'Vaarwel, Graaf zonder hoofd!'

De vlucht van den Prins van Oranje gaf aan duizenden in den lande het sein om buitenslands te gaan en, naar men beweert waren er wel honderdduizend, die dat voorbeeld volgden en ook naar Duitschland vluchtten, waar Maximiliaan II, die zijn’ Vader Ferdinand, als Keizer van Duitschland opgevolgd was, nu regeerde.

Afscheid tusschen Oranje en Egmond.

Met dezen Maximiliaan, die den Hervormden niet ongenegen was en hun geene moeilijkheden in den weg legde, stond Willem van Oranje aanvankelijk op een’ vriendschappelijken voet. Dit dienen we te weten, anders begrijpen we niet hoe de gevluchte Nederlanders in Duitschland niet alleen veilig waren, niaar ook van daaruit pogingen konden aanwenden om de Nederlanden van de Spaansche overheersching te bevrijden.

XVII.

A L V A.

Na de vreeselijke daden der beeldstormers, waarvan Filips door zijn dralen en door zijne achterdocht, eigenlijk zelf de schuld was, kwam hij niet naar de Nederlanden, wat meer dan noodig was. Het heette, dat er verhindering gekomen was en dat hij later wel komen zou.

Toch zou hij wel wat doen, al kwam hij zelf niet.

Hij zou aan het hoofd van achttienduizend ervaren krijgslieden, een’ man zenden, dien hij nu wel niet tot zijn’ vertrouweling gemaakt had, maar dien hij nu toevallig, althans voor dat oogenblik, vertrouwde. Deze man was Ferdinand Alvarez van Toledo, Hertog van Alva.

Als Spanjaard was Alva ook zeer gesteld op titels. Zoo noemde hij zich Toledo, omdat hij beweerde af te stammen van de Koninningen van dat voormalige Koninkrijk. Daar nu deze Koningen allen Mooren waren, kreeg Alva den bijnaam van 'de Maraan' of 'de Moor.' Die bijnaam werd later als scheldnaam aan alle Spanjaarden gegeven.

De Hertog van Alva! Alleen het noemen van zijn’ naam doet u denken aan een’ man, die veel meer tijger dan mensch was.

De Hertog van Alva is nu nog, na meer dan drie eeuwen, een schrik voor ons land. Al wat vreeselijk, wreed, laaghartig, valsch en boos is, komt uit dien man te voorschijn, en het zou bijna de vraag zijn: Wiens naam is bij onze jongens en meisjes en bij onze mannen en vrouwen meer bekend, die van de Ruyter of van Alva?

Die beruchtheid, welke zijn naam gekregen heeft, moet iets meer zijn dan bloote verbeelding of bevooroordeeling.

Neen, Alva's beruchtheid is geene verbeelding en ook niet enkel bevooroordeeling.

Zóó Koning Filips gezegd had: 'Ik wil de Nederlanden niet langer hebben, maar vóór ik ze van mij afstoot, zal ik de bewoners met schorpioenen doen geeselen en duizend dooden doen sterven,' hij had om dat beulswerk te verrichten geen geschikter persoon kunnen vinden.

Alva was een buitengewoon bekwaam Veldheer, aan wiens moed, dapperheid en beleid niemand twijfelde.

Dat wist Filips; maar hij wist meer.

Hij wist dat Alva trouw was als een hond aan zijn' meester. Beval die meester hem: 'Pak ze!' dan viel hij aan zonder te vragen: 'is hij of zij, die door mij aangevallen wordt, boos of slecht' meester beveelt me, en ik moet gehoorzamen zonder vragen. Hij is mijn Vorst en Heer; hij is de Gezalfde en van zijn doen en laten is hij alleen verantwoording schuldig aan God! Doe ik niet goed, het is voor rekening van hem.'

De Hertog van Alva.

Reeds op zestienjarigen leeftijd, — hij was in 1508 geboren, — streed hij als Officier onder Keizer Karel tegen de Franschen met voorbeeldelooze dapperheid. Hij vocht tegen de Hongaren en tegen de Turken, tegen de Algerijnen en de Tuneezen, en overal met denzelfden moed, dezelfde doodsverachting en hetzelfde beleid. Keizer Karel had geen trouwer soldaat in heel zijn leger, geen trouwer onderdaan in heel zijn rijk, zoodat het geen wonder is, dat Alva op zijn dertigste jaar reeds Legerbevelhebber was. Daar de Keizer evenmin altijd in Spanje, als in de Nederlanden of in Duitschland zijn kon, benoemde hij zijn' zoon Filips in 1534 tot Regent van Spanje, doch daar Filips toen nog maar een knaapje van zeven jaar was en dus niet regeeren kon, werd Alva hem toegevoegd als Voogd en Raadsman. Zoo leerde Filips al heel vroeg de buitengewone gaven van Alva als krijgsman en staatkundige kennen. Zoodra hij dus in 1556 ook Koning van Spanje was geworden, was het Alva, die buiten de Nederlanden de verschillende oorlogen voor hem voerde. Waar Filips hem heenzond, daar ging hij heen, en zoo zien we Alva, die een trouw en oprecht Katho-

liek was, Paus Paulus IV beoorlogen, en in 1557 Rome innemen. Komt het hier uit, dat Alva een trouw dienaar van zijn’ meester was, het komt meteen ook uit, dat het waar is, wat we een paar bladzijden vroeger van Filips lazen, dat hij 'de kerk tot eene dienaresse en den godsdienst tot een middel van zijne politiek wilde gebruiken.' Met den Paus was hij in gedurigen twist en eindelijk in oorlog gekomen, omdat hij zijne Koninklijke rechten boven de rechten der Geestelijkheid stelde.

Maar dat deze handelwijze van Filips niet overeen kwam met de gevoelens van zijn’ trouwen dienaar, bleek wel daaruit, dat Alva, zoodra de vrede met den Paus gesloten was, een’ pelgrims-tocht naar Rome deed, om boete te doen voor den inval in het Rijk van den Heiligen Vader. Bij Koning Filips kwam die gedachte niet op, en toch meenen wij, dat de Koning eer geroepen was om boete te doen dan de dienaar, die slechts gedaan had, wat hem bevolen was.

En deze man nu, die alle natiën, behalve de Spaansche, haatte, die misschien in Spanje al evenveel vijanden had, als later in de Nederlanden, die iedereen, behalve den Koning en de hooge Geestelijken uit de hoogte behandelde en steeds met jij en jou toesprak, deze man kwam aan het hoofd van zijn leger, dat uit soldaten bestond, die in den oorlog gehard waren, naar de Nederlanden, waar hij in Augustus van het jaar 1567 aankwam.

De voornaamste Edelen, waaronder ook van Egmond, reisden hem tegemoet en werden door Alva buitengewoon vriendelijk bejegend. Na zijn’ intocht binnen Brussel, welke stad toen reeds sedert jaren de zetel der Regeering was, toonde hij aan de Landvoogdes Margareta zijne Koninklijke volmacht, en deze was zóó onbeperkt, dat Margareta begreep, dat zij geen schijn van gezag meer overhield, waanom zij besloot hare waardigheid als Landvoogdes neer te leggen, waarna zij naar haar Hertogdom Parma vertrok. Dit geschiedde evenwel pas in December, nadat er heel wat voorgevallen was.

Het liet zich in den beginne aanzien, dat de Hertog van Alva niet de beul was, waarvoor men hem voor zijne komst algemeen uitgekreten had.

Wel handhaafde hij de plakkaten, maar daar de meeste Hervorvormingsgezinden uitgeweken waren, voor zooverre althans zij daartoe de middelen hadden, en zij, die gebleven waren, den moed

niet hadden ora voor hunne meening uit te komen, zoo kon men niet zeggen, dat hij zijne landvoogdij bloedig instelde.

De Graaf van Egmond, die ten allen tijde aan het Hof te Brussel welkom was, meende nu, dat hij recht gehad had om Willem van Oranje bij diens vertrek naar Duitschland 'Prins zonder moed' te noemen.

Aan het 'Graaf zonder hoofd' dacht hij niet meer, of, als hij er aan dacht, dan was het om te lachen. Zelfs zijn vriend, de Graaf van Hoorne, die Hervormingsgezind was, mocht ongehinderd aan het Hof verschijnen, waar hij immer als Admiraal ontvangen werd. Zelfs toen Alva, kort na zijn’ intocht binnen Brussel door Leuven trok, en daar de Hoogeschool bezocht, stelde men hem Filips Willem voor, en Alva sprak hem heel vriendelijk en hartelijk toe, vroeg hem naar den welstand zijns Vaders en zeide, dat hij hoopte, dat hij hem, den Prins van Oranje namelijk, binnenkort zou ontmoeten.

Wat was die vlucht van Willem van Oranje met al die Edelen en duizenden andere Nederlanders nu noodig geweest?

Zoo redeneerden de onnadenkende van Egmond en vele anderen met hem.

Filips Willem wordt aan den Hertog van Alva voorgesteld.

Maar trots dat alles, Willem van Oranje bleef in Duitschland. Als krijgsman moest hij ongetwijfeld voor Alva onder doen, maar als Staatsman stond hij ver boven hem, en hij doorzag al de plannen, die de Hertog van Alva met zijne vriendelijkheid voor had.

Toen nu Alva ten laatste begreep, dat de Prins van Oranje hem doorgrondde en dat hij zich niet in de val zou laten lokken, hield hij op langer den veinsaard te spelen, en op het onverwachts werden de Graven van Egmond en Hoorne gevangen genomen. Nauwelijks was die gevangenneming bekend, of van alle zijden ging men weer op de vlucht. Zij, die vroeger gebleven waren, meenende, even als van Egmond en Hoorne, dat er geen gevaar was, volgden nu, eer het mogelijk te laat zou zijn, Oranjes voorbeeld, en wel twintigduizend menschen verlieten het land. Het ligt voor de hand, dat het weer menschen waren, die middelen hadden om te vluchten, en dat er nog veel meer in het land bleven, die ook heengegaan zouden zijn, als ze dat maar hadden kunnen doen.

De Graven van Egmond en Hoorne, benevens enkele andere Edellieden, waren den negenden September, tegen Margareta's zin, gevangen genomen, en thans begon Alva te toonen wie hij was.

Vóór de maand ten einde was, had hij een nieuw gerechtshof ingesteld, dat den naam van 'Raad van Beroerten' kreeg. Hij zelf maakte zich van deze rechtbank Voorzitter. De leden van deze rechtbank waren meest Nederlanders, doch ze hadden niets te zeggen en zich alleen bij de bevelen van den Voorzitter en diens handlanger Juan de Vargas neer te leggen. Grievender beleediging kon Alva het Nederlandsche volk niet aandoen, dan dien de Vargas lid van den 'Raad van Beroerten' te maken.

De Vargas toch, misschien nog wreeder dan zijn meester, was in zijn eigen land om eene misdaad terdood veroordeeld geworden.

Daardoor had Alva hem geheel in zijne macht.

Voor die rechtbank nu werden gedagvaard allen, die in de laatste jaren in meerdere of mindere mate hadden deelgenomen aan het verzet tegen de maatregelen des Konings, en hun getal bedroeg duizenden. Zij, die gevlucht waren, kwamen niet, doch werden bij verstek veroordeeld en hunne goederen verbeurd verklaard.

De beulen hadden werk gekregen, en hoe wel het getal van acht-

tienduizend lieden, die, volgens sommigen, onder Alva's landvoogdij door den beul waren omgebracht, stellig veel te groot is, zoo mag het toch veilig op achtduizend gebracht worden.

Onder die achtduizend waren schuldigen en onschuldigen, Hervormden en Katholieken. Wie voor den Raad van Beroerten verscheen, kon er op rekenen, dat hij daar zijn doodvonnis zou hooren uitspreken. Het Volk gaf aan die rechtbank al heel spoedig den naam van 'Bloedraad' en, hoewel den Koning nog altijd getrouw, kwamen er duizenden en duizenden Katholieken in het land, voor wie alleen de naam van Spanjaard een gruwel en een schrik was.

Natuurlijk werd ook de Prins van Oranje voor den Raad van Beroerten gedaagd, en toen hij niet verscheen, werden al zijne bezittingen in de Nederlanden verbeurd verklaard en zijn' zoon Filips Willem voerde men gevankelijk naar Spanje, waar hij echter, hoewel onder toezicht, naar zijn' stand behandeld werd.

De Raad van Beroerten.

Bij zijn vertrek uit de Nederlanden had Willem van Oranje verklaard, dat hij niets tegen Koning Filips ondernemen zou, zoo deze hem niet aanrandde in zijne eer of zijne bezittingen. In naam des Konings had Alva hem van al zijne Nederlandsche bezittingen ontroofd en zulk een veroordeelend vonnis tastte ook zijne eer aan. Willen wij nu toegeven, dat deze veroordeeling een gevolg was van nauwkeurig onderzoek, dan blijft toch nog over de gevankelijke wegvoering zijns zoons van de Hoogeschool te Leuven, eene daad, die met alle privilegiën, ook die van de Hoogeschool, in strijd was. Het valt moeielijk te beslissen welke, bij een politiek persoon, als Prins Willem, de uitwerking van deze daad was. De politiek is

een doolhof van allerlei handelingen, waarin al wat schoon, edel en goed is, maar al te vaak zóó wegschuilt, dat een eenvoudig mensch vaak tot de meening komt, dat er zelfs geene' liefde van den Vader voor het Kind in gevonden wordt. De Prins was verontwaardigd en mij dunkt toch zoo, dat deze verontwaardiging eene heel andere dan eene politieke was. Maar, wat te doen?

Reeds lang voor Oranje’s vlucht waren zijne geldelijke zaken deerlijk in de war geraakt. Dit was een gevolg van de weelderige levenswijze aan het Hof te Brussel en van den hoogen stand, dien hij als Lid van den Raad van State en Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht voeren moest, zonder daarvoor eenige bezold ging te trekken. Zuinig huishouden kon hij niet, schreef hij zelf. Zijne bezittingen in de Nederlanden waren verbeurd verklaard en in de macht van Alva, en zijn Prinsdom Oranje gaf hem wel het recht van regeerend Vorst, maar bracht hem overigens weinig op.

Toch wist hij, door geldleeningen aan te gaan en zijn goud- en en zilverwerk te verkoopen, eenige krijgsbenden te huren. Dat ging in die dagen heel gemakkelijk. Men had toen duizenden, die er het 'ambacht van krijgsman' op nahielden en zich verhuurden aan hem, die het meeste gaf, of die geregeld de soldij uitbetaalde. Was zulk een Krijgsoverste in den oorlog gelukkig, zoodat zijne soldaten dikwijls plunderen konden, dan boden velen zich aan zonder soldij. Zij zouden zichzelven dan wel betalen. Liepen de oorlogskansen tegen, viel er weinig of in het geheel niet te plunderen, of werd de soldij in het geheel niet uitbetaald, dan weigerden die krijgslieden eenvoudig bij zulk een’ Overste in dienst te blijven en verlieten hun vaandel om, misschien den volgenden dag reeds, bij den vijand van gisteren dienst te nemen en hun’ Aanvoerder van gisteren heden te bestrijden. Dat er met zulke

'ambachtslieden' wel wat uit te richten viel, als men maar over eene ruime beurs te beschikken had, is duidelijk; maar dat er van vaderlandsche geestdrift geene sprake kon zijn, begrijpt ieder. Van krijgstucht kon onder zulk eene gekochte bende ook geene sprake zijn, en als we later lezen, dat de benden van Willem van Oranje bij het open aftrekken zich aan moord op Geestelijken en het plunderen van rijke woningen schuldig maakten, dan mag men hier allerminst den Prins van Oranje een verwijt van maken, want die 'soldaten van hun ambacht' zouden, al hadden ze onder Alva gestaan, pre-

cies hetzelfde gedaan hebben, als de kans hun tegenliep. Want, weet ge, dat behoorde zoo bij het ambacht; geld moest er wezen, onverschillig waar het vandaan kwam, uit de beurs van een Hervormd Edelman of uit de schatkist van eene Abdij.

Willem van Oranje verdeelde zijn legertje in twee benden. Over het eene deel, dat in het Noorden der Nederlanden vallen moest, droeg hij het bevel op aan zijn' broeder Graaf Lodewijk. Het andere deel, dat een' inval in het Zuiden moest doen, stond onder zijn eigen bevel.

Misschien noemen velen dat eene gewaagde onderneming. Wat kon zulk een legertje van saamgeraapte vreemdelingen uitrichten tegen de ervaren soldaten van Alva, die nu althans nog over geene slechte bezoldiging te klagen hadden? Oranje zag dat ook wel in; maar hij rekende er op, dat duizenden hem helpen zouden, zoodra hij maar eene kleine overwinning behaald had, en hij wist ook, dat hij maar tegenover een klein deel van het Spaansche leger zou staan. Alva had toch de achttienduizend man, die hij medegebracht had, in onderscheidene steden over de heele Nederlanden verspreid om het volk in bedwang te houden, en slechts een klein deel stond onder zijn onmiddellijk bevel gereed om te gaan, waar hij hun beval te gaan. Dit kleine deel evenwel was de keurbende van heel zijn leger.

Zoodra nu Alva hoorde, wat Willem van Oranje doen zou, trok hij aan het hoofd van die keurbende den Prins tot aan de Maas te gemoet.

Voor Alva scheen die rivier de Maas een vestingwal te zijn, waarvoor Oranje noodzakelijk het hoofd moest stooten.

Maar Alva, die Willem van Oranje verre beneden zich achtte en hem zelfs moed en beleid ontzegde, zou ervaren dat zijn oordeel over dien tegenstander voorbarig was geweest. Eer Oranje evenwel over de Maas in de Nederlanden zou komen, moest er nog eene droeve gebeurtenis afgespeeld worden.

We willen zien welke.

Graaf Lodewijk zou den inval beginnen in Groningerland, en Oranje rekende er op, als de Fransche Hugenooten woord hielden en hem aan de Fransche grenzen trouw hielpen, dat Alva zijne legermacht zóó zou moeten verdeelen, dat er op alle punten kans bestond, de Spanjaarden te overwinnen.

Met goedkeuring van Oranje had een deel van Lodewijks leger onder bevel van Hoogstraten een' inval in Gelderland gedaan, doch

was genoodzaakt, zonder veel uitgericht te hebben, af te trekken. Later vereenigde Hoogstraten zich weer met Graaf Lodewijk, die zoo gelukkig was om bij Heiligerlee in Groningen, — 23 Mei 1568, — de Spanjaarden te verslaan. Met dit gevecht, rekent men dat de 'Tachtigjarige Oorlog' begint. Bij deze gelegenheid werd Graaf Adolf, een broeder van den Prins, door de Spanjaarden, die zich in een verlaten klooster verschanst hadden, doodgeschoten. Ook de Spaansche bevelhebber Graaf Aremberg sneuvelde. Zoodra Alva van de nederlaag der zijnen bericht kreeg, begreep hij, dat hij genoodzaakt was om het dreigende gevaar in het Noorden af te wenden. Wat den Prins van Oranje betrof, kon hij dat gerust doen, want geldgebrek verhinderde dezen om na de overwinning door zijn' broeder behaald, zelf ook te handelen. Er dreigde evenwel een grooter gevaar. Alva had zeer' goed gezien, dat de tijding van Lodewijks zegepraal overal in het land met zekere blijdschap vernomen was.

Een noodlottig schot.

Men deed wel niets, maar men durfde niets te doen, omdat de voornaamste Edelen, die wel instaat waren eene oorlogsbeweging te leiden, het land verlaten hadden. Twee waren er evenwel nog in het land, namelijk de Graven van Egmond en Hoorne, en een dezer twee was, als oorlogsman, nog veel gevaarlijker dan Oranje. Egmond was die gevreesde. Beiden zaten gevangen, dat is waar, doch gedurende zijne afwezigheid kon het volk die twee bevrijden en dan — dan zou hij het onmogelijk kunnen volhouden; hij zou als overwonnene de Nederlanden moeten ver-

laten. Dit moest hij voorkomen, hoe dan ook. En Alva voorkwam dat gevaar op zijne wijze.

De beide Graven werden uit Gent naar Brussel gebracht en in het Broodhuis gevangen gezet. Ze werden beschuldigd van hoog verraad en veroordeeld om onthoofd te worden.

Tot het laatste oogenblik kon van Egmond niet gelooven, dat het met die doodstraf ernst was en vleide hij zich met genade.

Te vergeefs. Den vierden Juni 1568 werden hij en zijn vriend Hoorne onthoofd.

Nu kon Alva gerust henengaan om Oranjes benden in het Noorden des lands te bestrijden. Hij had onder het volk den schrik gebracht en belet om, met kans van slagen, tegen het Spaansche gezag op te staan.

Dat was zoo; maar het is zelfs de vraag niet meer of die terechtstelling der beide Graven, vooral van Egmond, wel in het belang van Filips was.

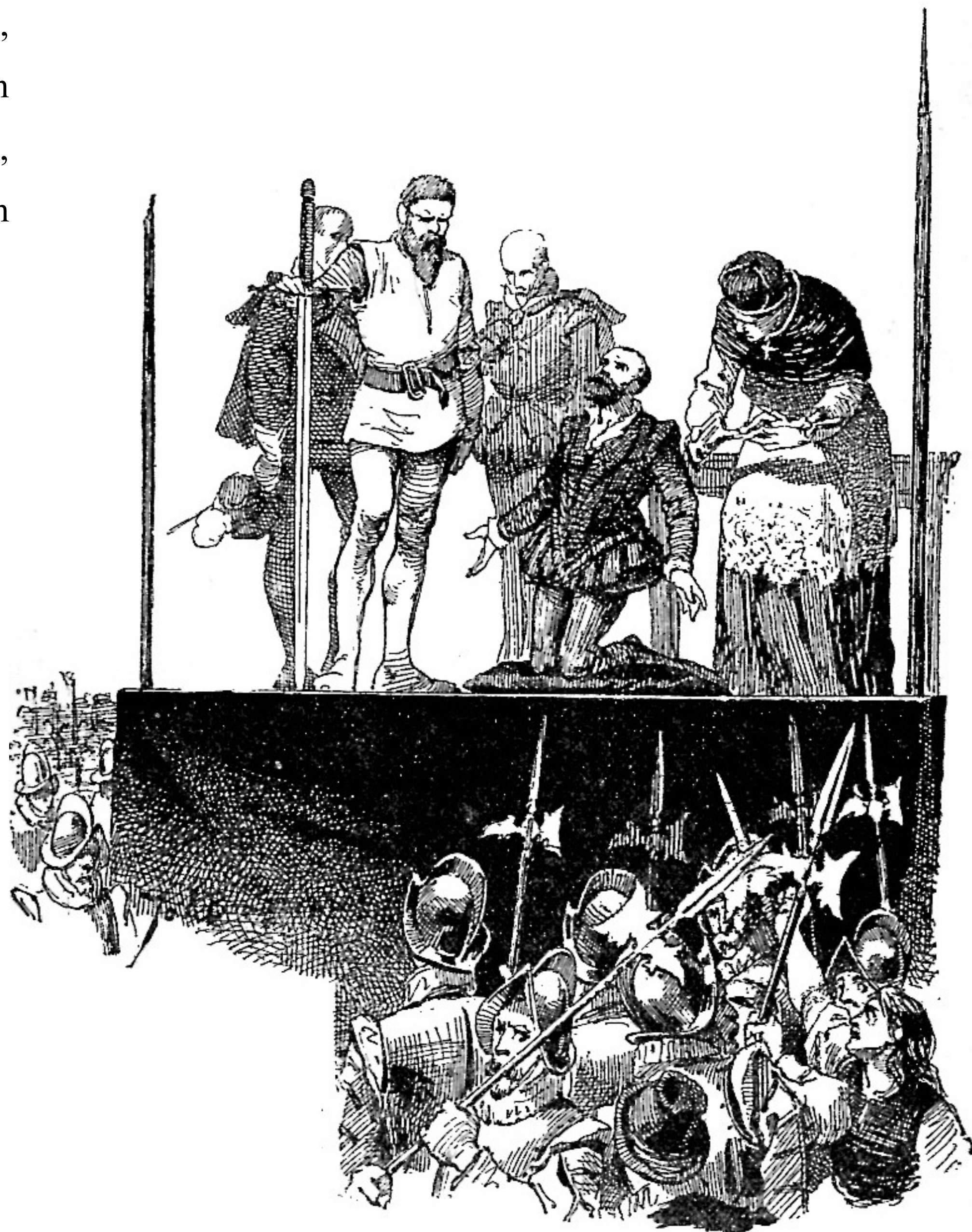
Egmond en Hoorne waren gestorven als goede Katholieken, en nu bleek het, dat er bij Filips en Alva nog heel wat anders in het spel was dan geloofsvervolging. Het was duidelijk, dat de minachting, die de Koning jegens de Nederlanders koesterde, hier alleen aan het woord was. En tegenover des Konings minachting stelde men ook minachting, zelfs haat.

Zoolang het geloofsvervolgingen gegolden had, hadden de Katholieken gezwegen, hoewel zij van hunne zijde toch ook ongaarne zagen, dat Spanjaarden zich met die vervolgingen belastten. Maar nu van Egmond, de beminde Veldheer, de trouwe dienaar en de goede Katholiek op niet minder dan negentig punten van beschuldiging terecht gesteld was, nu kwam bij de Katholieken ook de verbittering tegen den Koning. En nu die Koning niet in hunne omgeving was, kwam de verkropte woede van bijna het geheele Volk neer op den onmeedoogenden Alva en al wat Spanjaard was. Als die negentig punten van beschuldiging nu maar wat beteekend hadden, het zou wàt geweest zijn; maar veel meer dan de helft waren overtredingen, die men, als men ze gezocht had, als bij van Egmond, zelfs in het leven van Alva had kunnen vinden. Wanneer men de geschiedenis van alle kanten bekijkt, dan wordt het duidelijk, dat door den dood van die twee Edelen Filips en Alva zelven voor een groot deel den doorslag gegeven hebben aan den afval der Nederlanden.

Toch deed men niets; want men kon niets anders doen dan in alle stilte haten. Alva was op dat oogenblik volkomen meester.

Hij trok met de keur van zijn leger naar Groningen om Lodewijk te verdrijven. En dat zou zoo moeielijk niet gaan. Verhinderde geldgebrek den Prins van Oranje in het Zuiden doortastende maatregelen te nemen, datzelfde geldgebrek deed Lodewijks benden morren toen het beslissende oogenblik aankwam.

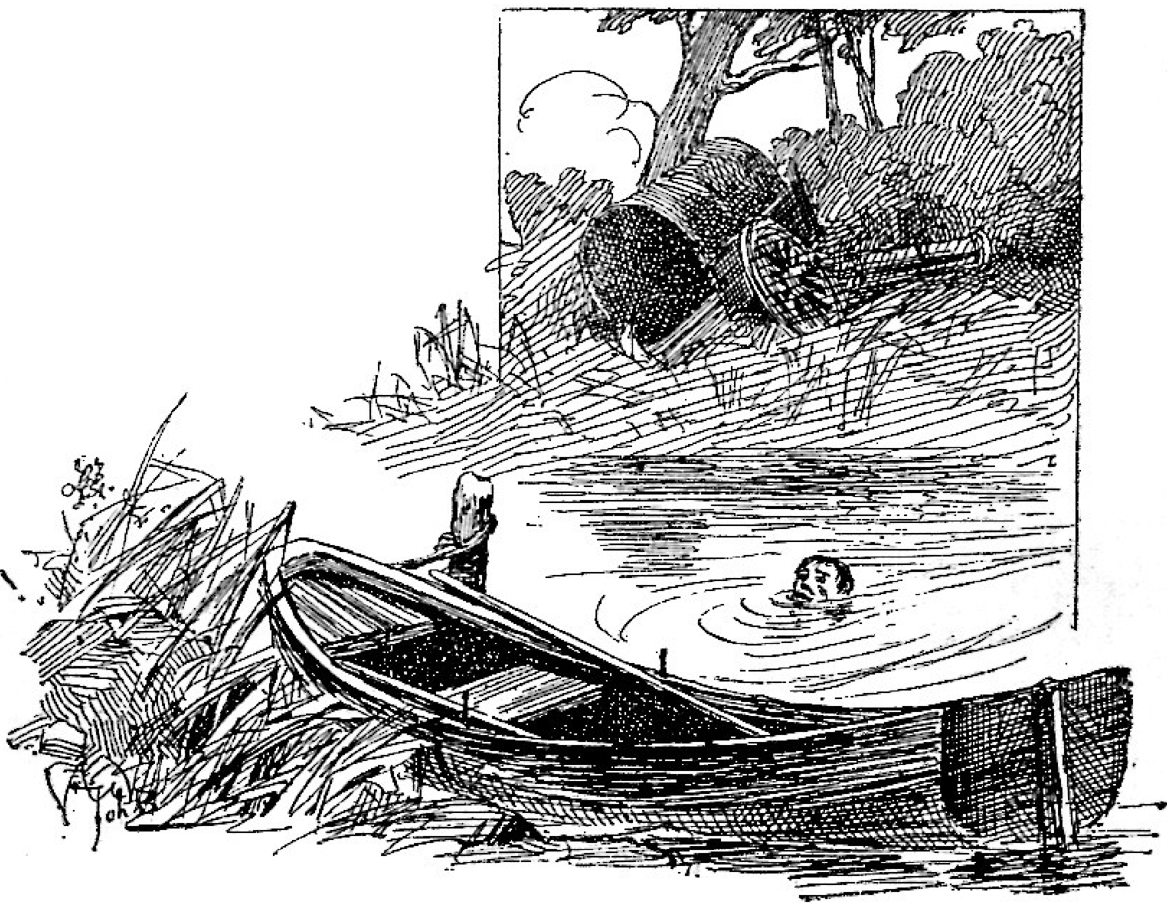
Bij de komst van Alva trok Lodewijk, die het beleg voor Groningen geslagen had, terug tot Jemmingen, dicht bij de Eems. Alva, die zeer goed wist waarom zijn tegenstander teruggetrokken was, volgde hem op den voet en viel hem den eenentwintig-

De Graaf van Egmond op het schavot.

sten Juli aan. Inplaats nu dat Lodewijks benden vechten wilden, vroegen ze om geld, dat niet gegeven kon worden. Toch waren ze bij Alva's aanval gedwongen te vechten, doch het was van de zijde der ontevreden huurlingen alleen een strijd om zich het leven te verdedigen en geenszins een gevecht, dat door een' Aanvoerder bestuurd werd. Het gevolg was gemakkelijk tevoorzien: Lodewijks leger werd verslagen en zeer velen sneuvelden. Hij zelf ontkwam dit lot slechts door in de Eems te springen en naar een bootje te zwemmen, waarmede hij zich door de vlucht het leven redde.

Op de Fransche grenzen was vroeger ook alles mislukt en nu bleef de Prins van Oranje alleen over. Met de grootste moeite en opofferingen gelukte het hem eerst in September met zijn leger iets te beproeven. Wat dat leger hem kostte, zult ge begrijpen, als ik u zeg, dat het uit minstens veertigduizend man voetvolk en zeven duizend ruiters bestond. Alva had stellig kans geloopen, het tegen zulk eene macht te verliezen, maar trok toch naar de Maas, die, zooals we weten, door hem beschouwd werd, als een vestingwal waarover de Prins niet komen zou. Slechts langzaam naderde de Prins, want het voortdurende geldgebrek was oorzaak, dat de soldaten, inplaats van geregeld verder te trekken, zich telkens ophielden om kerken en

Graaf Lodewijk redt zich het leven.

kloosters te plunderen teneinde zichzelven alzoo te betalen. Menigmaal zelfs had er muiterij plaats, en eenmaal werd er een kogel op den Prins afgeschoten. Van dat alles kreeg Alva bericht en het geldgebrek was Alva’s grootste legermacht. De ervaren Veldheer ontweek, niet uit lafheid, maar uit beleid, elken veldslag waartoe hem de Prins wilde dwingen. Eindelijk trok Oranje tot verbazing van Alva de rivier de Maas over. Die tocht over de Maas tusschen Maastricht en Roermond was een meesterstuk van beleid, en toen Alva het bericht ervan kreeg, wilde hij het eerst niet gelooven. Toch achtte hij, vooral na dien overtocht, het leger van den Prins nog te sterk om zich aan een’ slag te wagen en daarom trok hij steeds verder en verder.

Men had den Prins met de hoop gevleid, dat op zijne nadering alle steden hem zouden toevallen en dat men hem ruimschoots van geld voorzien zou. Maar, uit vrees voor Alva, sloot zich geene enkele stad bij hem aan en de geldelijke onderstand bleef bijna geheel uit. De ontevredenheid zijner bende nam toe en hij zag zich genoodzaakt terug te trekken, en om zijne soldaten gedeeltelijk te betalen moest hij al zijne krijgsbehoeften verkoopen.

Nu is het voor Nederlanders stellig wel geene gebeurtenis geweest om er over te juichen, integendeel, ze gaf stof tot klagen. Maar dat klagen mag ons niet beletten om Alva’s krijgsbeleid, dat hier zoo schitterend uitkwam, te bewonderen. Van alle kanten had het gevaar gedreigd en, machtiger dan ooit, deed hij als overwinnaar zijn’ intocht binnen Brussel. Stellig zullen er van de zijde der Nederlanders hem al zeer weinig eerbewijzen te beurt gevallen zijn, en Koning Filips overlaadde hem ook niet met gunsten. Dat schijnt den Landvoogd geërgerd te hebben, en daarom besloot hij zelf de handen aan den ploeg te slaan. Van het veroverde geschut bij Jemmingen liet hij voor zichzelven een standbeeld maken. Hier toonde Alva, dat hij aan menschenkennis niet veel deed, want hij had moeten begrijpen, dat dit eerbewijs zichzelven gebracht, kwaad bloed zetten zou, niet enkel bij de Nederlanders en Spanjaarden, maar ook bij den Koning, wiens achterdocht hij kende.

De zaak der Nederlanders stond dus zeer slecht, en niemand was er op dat oogenblik, die nog geloofde, dat er voor het volk verbetering in dien toestand zou komen. De Prins van Oranje toch, die door zijne Hoplieden gevangen zou gezet zijn, zoo zijne broeders niet alles verkocht hadden, wat zij bezaten om die Hoplieden te betalen, kon zich aan geen’ tweeden tocht meer wagen.

A1 had hij er den wil en moed toe gehad, de middelen zouden hem ontbroken hebben. Toch zou er verandering komen en wel langs een' vreemden weg.

XVIII.

DE WATERGEUZEN.

Na de nederlaag van Graaf Lodewijk waren vele Groningers en Friezen, die zich aanvankelijk vol moed bij hem aangesloten hadden, uit gegronde vrees voor Alva, het land ontvlucht en zwierven thans zoo goed als zonder middelen, in den vreemde rond. Aan deze mannen nu gaf de Prins van Oranje lastbrieven om den vijand ter zee zooveel afbreuk te doen, als maar mogelijk was. Zij vereenigden zich tendeele met lieden, die reeds vroeger het land ontweken waren en nu met Schotten en Denen het ambt van zeeroover uitoefenden. Zij kregen later den naam van 'Watergeuzen.' Eerst stonden ze onder bevel van Sonoy, doch toen deze Graaf Lodewijk gevolgd was, benoemde de Prins tot Admiraal der vrij-buiters-vloot den Heer van Dolhain, die evenwel spoedig vervangen werd door Lumbres. De Onder-bevelhebber was Willem van Lumey, Graaf van der Mark, een man, die door zijne buitengewone wreedheid en door zijne ruwheid berucht is geworden. Het derde deel van den buit was voor Oranje, die met dat geld hoopte ter gelegener tijd opnieuw een leger te werven, en werkelijk kwam er op deze wijze nog al wat geld; want de Watergeuzen waren stoutmoedige mannen, die op het laatst niet alleen Spaansche schepen namen, maar ook schepen van andere natien.

Over het algemeen waren de Watergeuzen ruwe klanten en, even als hun Onder-bevelhebber Lumey, onmeedoogend en wreed. Het is waar, velen hunner waren door de Spanjaarden uit hun Vaderland verdreven en van alles beroofd, maar de meesten hadden niets verloren en het handwerk van zeeroover bij de hand genomen, omdat zulks het best met hun ruw en wreed karakter strookte. Hunne zinspreuk was: 'Liever Turksch dan Paapsch'. Met dat Paapsch bedoelden ze nu eigenlijk meer 'Spaansch', dat is zoo; maar het neemt niet weg, dat ze op de Roomsche Geestelijkheid fel gebeten waren, en al even graag eene kerk of een klooster plunderden, als een Spaansch schip. Ja, zoo ruw waren ze in hun

bedrijf, dat zelfs de Nederlander, die den Spanjaard haatte, doch dien haat in alle stilte omdroeg zonder het land te verlaten, die zeebuiters vreesde en ontweek. Natuurlijk waren er onder diezelfde Watergeuzen ook edele mannen, die in onze geschiedenis met eere genoemd worden.

Onderwijl Oranje, door geldgebrek gedwongen, stil zat en de Watergeuzen ter zee roofden, maakte Alva van de binnenlandsche rust gebruik om de zaken op een' geregelden voet te brengen. Hij ging hierin werkelijk niet zoo onverstandig te werk, maar als Spanjaard kon hij onmogelijk begrijpen hoe niet alleen iedere province, maar ook iedere stad onderscheidene voorrechten bezat. Zelfs al stond de geleerde Viglius hem nóg zoo goed terzijde, toch was menige verandering, die Alva invoerde, eene schending van rechten en privilegiën. De ontevredenheid was echter nog niet algemeen, want waar Alva het recht van de eene stad of het eene gewest verkortte, daar was hij in het voordeel van de andere stad of het andere gewest. Er moest nog wat anders geschieden om de ontevredenheid algemeen te maken. En dit zou gebeuren. Al sinds geruimen tijd was Filips nalatig geweest in het geregeld zenden van geld, en wilde Alva geen gevaar loopen. een leger te krijgen, als

Een Watergeus.

Oranje eenmaal had, dan moest hij voor de soldij der soldaten zorgen. Daarom zag de Landvoogd naar een middel uit om de inkomsten te vermeerderen en hij moest dat vinden door een vast belastingstelsel. Reeds vroeger hebben we gezien hoe het opbrengen van geld onder het volk altijd met moeielijkheden en onaangenaamheden gepaard ging, zelfs dan nog, als de Vorst, die het geld vroeg, een landzaat en geen vreemdeling was. Het is duidelijk, dat elke daad van Alva in dat opzicht zou afgekeurd en tegengewerkt worden. De nieuwe belasting, die Alva invoerde op eigen hand en zonder toestemming van de Staten, is algemeen bekend onder den naam van den 'Tienden penning.' Die naam zegt evenwel niet alles, want dit was de nieuwe belasting. Van zijne bezittingen moest men den honderdsten penning geven, van den verkoop van roerende goederen den tienden en van onroerende goederen den twintigsten penning. Roerende goederen verkoopen raakte den geheelen handel, en daar in ons land reeds toen veel handel gedreven werd en het fabriekwezen in de Zuidelijke Nederlanden nog altijd op een' hoogen trap stond, zoo werd door de belasting van den tienden penning het geheele land in beweging gebracht. Die belasting trof ieder; die belasting vereenigde de Zuidelijke Nederlanden geheel met de Noordelijke, — die belasting deed Katholiek en Hervormde de handen tegen den Spanjaard in elkander slaan. Vandaar dat het in die dagen geene zeldzaamheid was, dat de Katholieke Geestelijken hunne parochianen in haat tegen den Spanjaard voorgingen, ja, dat ze een paar jaar later, — de nieuwe belasting werd in 1570 ingevoerd, — van den kansel af tegen de Spanjaarden predikten en het volk tot verzet aanspoorden.

Met dat al was die nieuwe belasting zóó slecht niet; maar ze kwam nu eenmaal van Alva, die heel wijselijk de Staten er niet in gekend had, want deze zouden er denkelijk toch wel niet in toegestemd hebben. Het was ook wat nieuws, en erkend moet het worden dat de Nederlanders, bij al hunne deugden, als het op het betalen van belastingen aankomt, erge pruttelaars zijn. Dat blijkt uit onze geheele geschiedenis; dat was zoo in de vroegste tijden; dat is nog zoo.

Bij al die ontevredenheid wist Alva door voorbeeldelooze gestrengheid zijn gezag te handhaven en alle pogingen, die Oranje aanwendde om van de algemeene ontevredenheid gebruik te maken, stuitten af op Alva's waakzaamheid. Een aanslag op Deventer mislukte, en eveneens viel het plan om Gorinchem en Woudrichem

te vermeesteren in duigen. Alleen het slot Loevestein kwam door list gedurende eenige dagen in handen van een’ zekeren Herman De Ruyter, die een ijverig aanbanger van den Prins was. De Spanjaarden namen het slot weer in en De Ruyter kwam, na eene moedige verdediging, daarbij om het leven. Men zegt, dat hij vooraf den vloer van een vertrek met buskruit bestrooid had, hetwelk hij, toen alle uitzicht op behoud van hetgeen hij gewonnen had, vervlogen was, inbrand stak.

Intusschen had Alva de nieuwe belasting voor eenigen tijd laten afkoopen, doch toen de tijd verstreken was, dat was omstreeks Augustus van 1571, wilde hij van geen afkoopen meer weten. Nu werd de tegenstand algemeen, en zelfs de trouwste aanhangers van Alva vielen hem af en wederstonden hem. Hoe ze dat durfden is gauw gezegd. Men wist dat Alva bij den Koning niet meer in aanzien en gunst stond, en dat er maar weinig bij moest komen om hem in ongenade te zien vallen. Nu hoopte en verwachtte men, dat die nieuwe belasting door den Koning zou afgekeurd worden. Dat geschiedde evenwel niet. Er kwam bericht, dat de Koning ze goed vond, en nu was Alva terstond gereed om ze desnoods met geweld in te voeren.

Maar wat gebeurde?

De Watergeuzen begonnen het met den dag bonter te maken. Geholpen door Fransche kapers, die lastbrieven van Graaf Lodewijk gekregen hadden, zwierven ze overal rond en konden op het laatst, behalve te La Rochelle, maar één land meer vinden, waar ze vrij binnen mochten loopen om het geroofde aan den man te brengen. Dat land was Engeland, waarover toen Koningin Elisabeth regeerde. Nu schreef Alva een’ brief aan de Koningin met het verzoek, dat evenwel meer op een bevel geleek, om aan de Watergeuzen te verbieden in haar land te komen. Bleef zij die gunst toestaan, dan liep ze gevaar zich een’ oorlog met Spanje op den hals te halen.

Alva moest intusschen al heel min over de Watergeuzen gedacht hebben; want het is anders onverklaarbaar, dat hij meende genoeg gedaan te hebben met te maken, dat die mannen nu nergens eene haven meer zouden vinden. Nergens? Begreep hij dan niet, dat die ruwe gasten tot alles instaat waren, en dat ze, als ze geene haven in het vreemde land meer vonden, zich eene haven in hun eigen land zouden trachten te verschaffen? Alva moet aan de mogelijkheid hiervan niet gedacht hebben, want inplaats van nu de zee-

steden te versterken, verzwakte hij ze, door de bezetting er uit te nemen en deze naar de landsteden te zenden om daar met geweld den gehaten tienden penning te heffen.

Hoewel Koningin Elisabeth in geene vriendschappelijke betrekking tot Spanje stond, ja, als Vorstin van een volk, dat zich grootendeels van Rome afgescheiden had, dikwijls in vijandelijke verhoudingen met Filips kwam, zoo begeerde ze, ter wille van eenige kapers, niet in oorlog met Spanje te komen en beval aan de Watergeuzen, terstond de Engelsche havens te verlaten. Dezen moesten gehoorzamen en vroegen elkander: 'Waar heen nu?' Het voorstel door een der scheepskapiteins gedaan om nu te beproeven eene der Nederlandsche zeesteden of een der Wadden-eilanden te overmeesteren, vond bijval en vierentwintig scheepjes, waarover Willem van Lumey Graaf van der Mark het bevel voerde, omdat de Admiraal afwezig was, begonnen den koers naar het eiland Texel te richten. Men zou daar, om te beginnen, de Spaansche vloot overvallen. en dan verder zien. De wind, die eerst gunstig was, liep om en de Watergeuzen waren genoodzaakt den breeden Maasmond binnen te loopen. Hier was ook wel wat van hunne gading; er lagen vele koopvaardijschepen. Deze wisten evenwel te ontsnappen. De wind was in hevigheid toegenomen, en er was geen kijk op om weer zee te kiezen, omdat het vertrek uit Engeland zoo overhaast gegaan was, dat men geen' tijd gehad had om zich behoorlijk van levensbehoeften te voorzien. Wat nu te doen? Men zeilde wat verder de rivier op en den eersten April des middags om vier uur liet men voor Den Briel het anker vallen. Weldra kregen ze daar een bezoek van den Brielschen veerman Jan Koppelstok of Koppestok, van wien ze te weten kwamen, dat op het oogenblik de stad zonder bezetting was. Voor Lumey gebracht, zond deze hem naar de stad terug om ze uit naam van de Watergeuzen op te eischen. Ten teeken, dat hij waarlijk van de Watergeuzen kwam, gaven ze den veerman den zegelring van Jonkheer Blois van Treslong mede. Men kende diens zegelring in de stad zeer goed; want Treslongs Vader was er Baljuw geweest. Zoodra Koppelstok den eersten Burgemeester den eisch der Watergeuzen had overgebracht, liet deze den geheelen Raad bij elkander roepen, en als de vroede mannen vergaderd waren, moest de veerman nogmaals den eisch der Watergeuzen laten hooren. Het is natuurlijk dat men maar niet dadelijk besluiten kon aan die opeisching gevolg te geven; want al was men ook niet Spaanschgezind, toch was men er verre van af de Watergeu-

zen als verlossers in te halen. Tot op dit oogenblik hadden ze nog niets anders gedaan dan den handel der Hollandsche steden bemoeielijkt en wreedheden bedreven, welke niet onder deden voor die van Alva en de Spanjaarden. Er moest nog heel wat gebeuren eer men hen beschouwen zou als de brengers der vrijheid, en — zelfs de Watergeuzen konden in de verste verte niet vermoeden, dat ze dat worden zouden, want zij hadden er geen plan op.

Tengevolge van dat dralen van den Magistraat werden de Watergeuzen ongeduldig en gingen aan wal. Een deel ervan bracht brandstoffen voor de Noorderpoort en begon deze, toen ze gedeeltelijk verbrand was, met een' mast open te loopen. Eer de Watergeuzen hier binnen de stad gekomen waren, had men de Zuiderpoort reeds vrijwillig voor Treslong geopend. Zoo hadden de beruchte vrijbuiters met weinig moeite, maar stellig ook met hulp van burgers, zich van de stad meester gemaakt. Voor zij er binnen waren hadden vele aanzienlijken de stad verlaten, medenemende, wat hun het kostbaarste was. Voorloopig bleef alles rustig, doch den volgenden dag begonnen de Watergeuzen hun handwerk op te vatten, het-

De Watergeus voor de Brielsche Noorderpoort.

welk bestond in het plunderen van de kerk en de geestelijke gestichten, waarin ze een’ aanzienlijken buit vonden, dien ze naar hunne schepen brachten. Lumey schijnt voorgesteld te hebben, de stad te plunderen en dan te verlaten, doch meer bezadigde Hoplieden, zooals Treslong, Jacob Simonsz. de Rijk, Roobol en anderen, wisten een ander voorstel door te drijven. Dit voorstel was: Den Briel niet te plunderen, maar haar voor Oranje in bezit te houden. Zoodra men hiertoe besloten had, ging men over om de wallen instaat van verdediging te brengen, want men begreep zeer goed, dat de Stadhouder van Holland, Graaf van Bossu, op bevel van Alva, wel pogingen zou aanwenden om de stad, die de 'Sleutel der Maas' genoemd werd, aan de Watergeuzen te ontnemen. Verder werd er ook besloten om er den Prins van Oranje kennis van te geven. De Prins, toen nog in Duitschland, zag niet veel heil in deze verovering en Alva liet zich bij het hooren van die tijding een: 'Dat is niets,' ontvallen. Wel een bewijs, dat beiden in de inneming van den Briel volstrekt niet de 'Eersteling der Vrijheid' zagen. Toch gaf Alva last aan Bossu om de Watergeuzen te verjagen. Bossu, die toen in Den Haag was, verzamelde in allerijl een legertje, dat hij in scheepjes liet overzetten naar Heenvliet. Op raad van Pieter Vrancken, Baljuw van Vlaardingen, die met de Watergeuzen heulde, liet Bossu die scheepjes in het watertje de Bornisse, onbewaakt, achter. Nu toog Bossu naar Den Briel en werd daar door de Watergeuzen, die zich in de omgehakte boomgaarden verscholen hielden, wakker ontvangen. Toch hadden de laatsten het denkelijk wel moeten verliezen, als de stads-timmerman Rochus Meeuwsen niet op den stoutmoedigen inval gekomen was om de sluis van den Nieuwlandschen polder, waarin het gevecht gehouden werd, open te hakken. Hij zwom er heen en kreeg de sluisdeuren open. Nu stroomde het water den polder in en de Spanjaarden waren genoodzaakt terug

Rochus Meeuwsen hakt een sluis open.

te trekken naar de Bornisse. Gedurende het gevecht had Treslong, die van Pieter Vrancken bericht ontvangen had, de scheepjes in brand gestoken, zoodat Bossu genoodzaakt was, over de eilanden naar Dordrecht en dan naar Rotterdam te gaan. Zoodra hij te Rotterdam voor de poort kwam, weigerde men die te openen, als niet de belofte gegeven werd, niet meer dan vijfentwintig man tegelijk binnen te brengen. Bossu zelf werd door de Overheid in de stad gelaten en niet vijandelijk behandeld, maar den volgenden dag ziende, dat zijne manschappen nog altijd niet binnen waren, schijnt hij, door drift vervoerd, aanleiding gegeven te hebben, dat bij het binnenkomen der soldaten een' aanval op de verdedigers der poort gedaan werd. Volgens Bossu's eigen bericht vielen bij die gelegenheid een veertigtal burgers, waaronder er waren, die bij hunne stadgenooten in hoog aanzien stonden.

Na den aftocht der Spanjaarden van Den Briel, werd Treslong tot Bevelhebber der stad aangesteld, en nadat Lumey zelf den eed van trouw aan Oranje had gezworen, legden alle anderen in zijne handen denzelfden eed af.

Dit geschiedde den zevenden April op Paaschmaandag.

'Dat is niets,' had Alva gezegd, maar terstond had hij last gegeven, alle zeesteden van bezettingen te voorzien. In de eerste plaats kwam Vlissingen hiervoor in aanmerking. Toen die bezetting kwam, vond ze de poorten en haventoegangen gesloten. Vlissingen had zich door Heer Jan van Kuyk en de prediking van den Katholieken Geestelijke laten bewegen, geene Spaansche bezetting in te nemen, en onder aanvoering van vier Burger-hoplieden Jacob de Zwijger, Claude Willemsz., Hendrik van Baerle en Pieter de Geldersman, besloot men de stad voor den Prins van Oranje te behouden. Op Vlissingen volgde weldra Veere, Enkhuizen. Alkmaar, Medemblik. Hoorn, Edam, Monnikendam, Purmerend, Leiden, Gouda, Dordrecht, Haarlem, Gorinchem en nog vele andere steden. Die beweging in het Noorden kwam Alva zeer te onpas, want Graaf Lodewijk was uit Frankrijk in de Nederlanden gevallen en had Bergen in Henegouwen veroverd. Frankrijk speelde onder zijn' Koning Karel IX in deze tijden eene vreemde rol. Nu eens luisterde Karel naar den raad van Admiraal de Coligny, dan naar dien van zijne Moeder Katharina dei Medici. Coligny stond aan het hoofd der Hugenoten of Fransche Calvinisten, en de Koningin-Moeder begunstigde de Katholieke partij. Nu meende Alva dat het zaak was, den overwinnenden Graaf Lodewijk te beletten

verder te gaan, en daarom trok hij zijne heele strijdmacht in het Zuiden samen om Bergen weer in te nemen en Lodewijk te verdrijven. De Prins van Oranje kwam zijn’ broeder met een groot leger van saamgeraapte huurlingen te hulp, maar eer hij Bergen bereikt had, was Lodewijk reeds genoodzaakt, de stad bij eervol verdrag over te geven. Eene der bepalingen van dit verdrag luidde, dat geen der overwonnenen ooit meer de wapenen tegen den Koning van Spanje voeren zou. Na een klein gevecht was Oranje nu weer genoodzaakt terug te trekken, en toen hij bij het afdanken der benden andermaal niet betalen kon, liep hij groot gevaar opgepakt te worden door de ontevreden soldaten, die, om toch wat te hebben, hem aan Alva wilden overleveren. Oranje ontkwam hunne lagen en begaf zich nu op weg naar het Noorden des lands, waar Marnix van Aldegonde, zijn boezemvriend, reeds de Staten van het gewest Holland, op bevel van den Prins, te Dordrecht bijeen-geroepen had. Oranje deed dit krachtens zijne oude aanstelling als Stadhouder van dit gewest. Wij weten echter reeds dat hijzelf die betrekking neergelegd had, zoodat die oude aanstelling niet meer gold. Hij handelde derhalve geheel eigenmachtig, zichzelven eene aanstelling gevende, welke de Koning hem stellig niet geven zou.

Dat Alva nu zelf inzag dat de zaken op het punt stonden geheel verkeerd te loopen, bewijst het bevel, dat hij Bossu gaf om voorloopig in alles toe te stemmen, wat men eischte. Dit gold vooral Enkhuizen, dat men hoopte op deze wijze voor den Koning te behouden. En aan den Koning zelven schreef Alva, dat hij, zooals de zaken nu stonden, zelfs niet aarzelen zou een zijner zoons als gijzelaar in de handen des vijands te laten.

Waarlijk te laat zag de oude Staatsman en Veldheer in, dat hij te vroeg en te onnadenkend gezegd had: 'Dat is niets!'

Die inneming van Den Briel was wel iets geweest, en van dien afval van het grootste deel der Noordelijke Nederlanden maakten Alva’s talrijke vijanden in Spanje gebruik om hem bij den achterdochtigen Koning zwart te maken, zoodat deze een’ anderen Landvoogd benoemde en herwaarts zond, zonder hiervan ook maar met een woord kennis aan Alva te geven. Wat moet deze handelwijze des Konings trouwen dienaar gegriefd hebben! En hoe we ook over Alva denken mogen, nooit toch zullen we het gedrag van Koning Filips tegenover hem kunnen goedkeuren.

XIX.
ALVA'S LAATSTE DADEN.

De opstand in het Noorden des lands was nu algemeen geworden. Hij heerschte in Holland, Zeeland, Utrecht, een deel van Gelderland, in West-Friesland, in Friesland, op de Zeeuwsche wateren, op de breede Hollandsche riviermonden, op de Noordzee, op de Zuiderzee en zelfs op de Wadden en de Eems. Overal, overal verzet, zelfs in Friesland, welks Stadhouder Caspar de Robles, Heer van Billy, zooveel voor het gewest gedaan had, dat men in hem althans den Spanjaard niet behoefde te haten. Bij den Allerheiligen-vloed, die Friesland en Groningen in 1570 zoo vreeselijk teisterde, toonde hij bij kordate handelingen zooveel menschlievendheid en deelneming in het lot der ongelukkigen, dat hij nu nog altijd te Harlingen vereerd wordt in een gebrekkig gedenkteeken op den dijk, bekend onder den naam van 'Steenen man'. Voor de verbetering van het dijkwezen heeft hij zooveel gedaan, dat Friesland het alleen aan hem te danken had, dat het bij latere hooge vloeden en stormen veel minder leed dan vroeger. Hierdoor was het vooral, dat de opstand in Friesland zich veel minder en veel langzamer uitbreidde dan elders. Maar later drong de geest van verzet tegen al wat Spanje getrouw bleef, ook daar door. Men vergat zijne dapperheid, zijn gematigd en wijs bestuur en zijne menschlievendheid, en zette hem later in 1576 te Leeuwarden gevangen, waar men hem drie jaar vroeger nog met gejuich had ingehaald. Deze hoogst verdienstelijke man kwam in 1585 te Antwerpen bij het springen van eene brug, waarover we later wel zullen spreken, om het leven.

Zoodra Alva zag, dat alles verkeerd liep, was zijn eerste werk den hatelijken tienden penning af te schaffen tegen eene vergoeding van twee millioen gulden, dock het was te laat. En dat die tiende penning werkelijk van de heele beweging nog veel, veel meer de oorzaak was dan de zucht naar godsdienst-vrijheid of iets anders, is zoo algemeen erkend, dat de Bisschop van Namen aan de voormalige Landvoogdes, Margareta van Parma schreef, dat de Prins van Oranje zich voor den tienden penning een Vorstendom had gekocht.

Te midden van deze heftige bewegingen kwam de nieuwe Landvoogd Medina Celi in het land, die als zoodanig, zonder voorken-

nis van Alva, door den Koning benoemd was. Hij was over zee gekomen en door de Watergeuzen, die bij deze gelegenheid een' grooten buit maakten, aan den breeden mond der Wester-Schelde verslagen, zoodat hij bijna als vluchteling aan den wal stapte. Deze Medina Celi, die geen krijgsman was, had niet zoodra kennis van den stand van zaken genomen, of hij dacht er niet aan om de Landvoogdij te aanvaarden en haastte zich om naar Spanje weder te keeren, en Alva, zich houdende, alsof er niets gebeurd was, dat hem beleedigen kon, trachtte nu door krachtige handelingen het verlorene weder te herwinnen. De opstand in het Zuiden was bedwongen en Graaf Lodewijk zou vooreerst niet zooveel kwaad meer doen. De Prins van Oranje had zijn leger weer moeten afdanken. Nu kon Alva al zijne macht tegen het Noorden aanwenden. Eerst begon hij het arme Mechelen te straffen, dat hare poorten voor Oranje geopend had, toen deze kwam om Graaf Lodewijk te helpen. Hij deed dit op zulk eene afschuwelijk wreede wijze, dat er door heel het land, bij Katholieken zoowel als Hervormden, eene stem van afgrijzen opging. Het was eene groote fout van Alva, dat hij dit deed, maar hij meende door zóó te handelen den schrik er onder te krijgen en zijn doel: volkomen onderwerping, er spoediger door te bereiken. Ongelukkig genoeg had de wreede Landvoogd genoeg Bevelhebbers, die het in deze zaak geheel eens met hem waren, en de soldaten konden, onder zulke Legerhoofden, niet anders zijn dan beulen, die met het grootste vermaak martelden en pijnigden. Het ging nu hard tegen hard. Van mannen, als de Watergeuzen kon men niet verwachten, dat zij de bloeddorstige wreedheid van Alva en zijne Spanjaarden met zachtzinnigheid zouden beantwoorden. Integendeel, zij betaalden met gelijke munt en vaak scheen het dat beide partijen met elkander een' wedstrijd hadden aangegaan in het vinden van uitgezochte martelingen. Jammer genoeg werden deze martelingen van onze zijde, bij gebrek aan Spanjaarden, al te veel toegepast op de Roomschen, vooral op hunne Geestelijkheid. En toch hadden de Katholieken trouw de handen ineen geslagen met de Hervormden om den wreeden Landvoogd te wederstaan. Geen wonder, dat die Katholieken nu zich met hunne klachten tot den Prins van Oranje wendden, opdat deze aan de Luitenants, die hij aangesteld had, zou bevelen, die wreedheden te staken. De Prins deed, wat hij kon om die wreedheden te doen ophouden, maar bij velen te vergeefs. Lumey, Graaf van der Mark, spande de kroon

als wreedaard, en ging zoo lang als tijger te werk, dat de Prins hem eindelijk moest laten gevangen nemen.

Een Staatsman, die niet schroomde door list te krijgen, wat hij niet goedschiks of met geweld krijgen kon, was Prins Willem ongetwijfeld, doch een wreedaard, die met zeker genoegen beulswerk verrichten kon, was hij in het geheel niet. Maar de ruwste klanten, die er te vinden waren, de mannen, die als zeeroovers rondzwierven en waarvan hij nooit had kunnen verwachten, dat ze hem anders dan met eenig geld bevoordeelen zouden, hadden gedaan, wat hij met opoffering van schatten en een groot leger niet gedaan had kunnen krijgen. Ze namen Den Briel en na dien eersten Aprildag 1572, hadden ze hun werk voortgezet en waren eene macht geworden waarmede de Prins wel degelijk rekening diende te houden, en stellig vormden de Watergeuzen tijdens 1572 wel eene bende, die in naam van den Prins handelde, maar geenszins onder zijne rechtstreeksche bevelen stond. Ging hij nu met krachtdadige hand hunne gruwelen tekeer, dan liep hij gevaar weer alles door hen te verliezen, want bij een volslagen gemis van een eigen, geordend leger, dat geheel onder zijne bevelen stond, moest hij diezelfde Watergeuzen, mogelijk tegen zijn' zin, veel toegeven en hen ontzien. Hij had dus te kiezen tusschen het langzaam beteugelen van den moedwil der Watergeuzen en het dadelijk straffen van de voornaamste Aanvoerders, die zoo onmenschelijk te werk gingen. Hij koos de eerste wijze en dat bevreemdt ons niet.

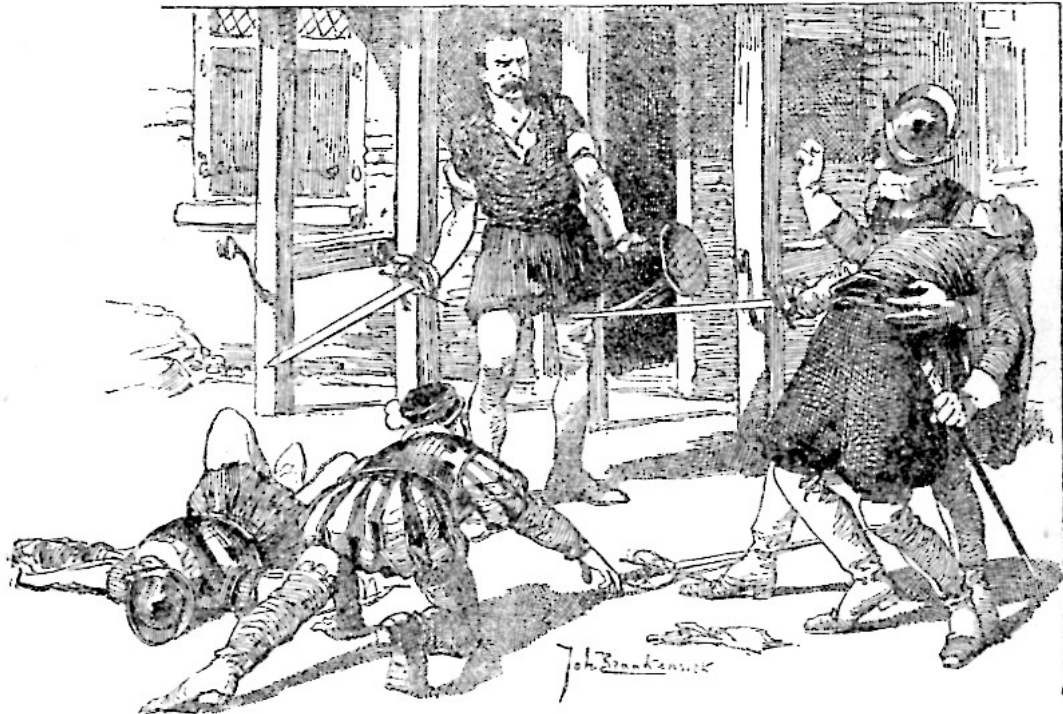
Hij had alles op het spel gezet om den Spanjaard uit de Nederlanden te verdrijven en van een schatrijk Nederlandsch Edelman was hij een arm Duitsch Graaf geworden. Wilde hij nu, met eenige hoop op een' gunstigen uitslag, volharden in het leiden van het verzet van het Volk tegen den Koning, dan moest hij niets onbeproefd laten om zijne rijke Nederlandsche bezittingen, die geheel in de macht van Spanje waren, terug te krijgen. Toch was het niet alleen eigenbelang, dat hem tot handelen dreef, dat zal later blijken. We willen hem nu op zijn' tocht naar de Noordelijke gewesten vergezellen. Hij kwam over Zutphen te Kampen en ging vandaar naar Enkhuizen, waar hij met gejuich ontvangen werd. Zijn eerste werk was het regelen van vele zaken, die erg in de war geraakt waren, doch terwijl hij hiermede nog bezig was, ging de toestand in andere gewesten zeer achteruit.

Een Spaansch leger, onder bevel van Alva's zoon, Don Frederik, viel in Gelderland en begon Zutphen te beschieten. De bezet-

ting sloeg op de vlucht, en vóór dat de burgerij tijd had kunnen vinden om de stad over te geven, kwamen de Spanjaarden binnen. Men hield er vreeselijk huis. Velen werden gedood; alle aanzienlijke huizen werden geplunderd en op verscheidene plaatsen stak men de stad inbrand. — Op het vernemen van die tijding liet nu de Graaf van den Berg, een zwager van Oranje, den moed zakken. Inplaats van alles aan te wenden, wat hij kon om den Spanjaard den voortgang te beletten, — als Stadhouder van Gelderland en door de Staten, met goedkeuring van den Prins van Oranje, als zoodanig benoemd, was hij daartoe verplicht, — verliet hij Gelderland en Overijsel, dat nu den Spanjaard geheel in handen viel. Bossu, die te Utrecht vertoefde, had Amersfoort bemachtigd en nu stond voor Don Frederik de weg naar Holland open.

Eene legerafdeeling onder bevel van Romeo trok vooruit en kwam voor Naarden, dat bevolen werd zich over te geven.

Vertrouwende op de kleine bezetting en meenende, dat het maar eene kleine bende van Bossu was, welke de stad opeischte, wilde de burgerij er niet aan voldoen. Weldra ontdekten ze, dat het heele leger volgde en nu, berouw hebbende over hunne weigering, zonden ze boden naar Don Frederik om met dezen te onderhan-

Huibert W. Van den Eyken te Naarden.

delen. Don Frederik weigerde hen te ontvangen en ze kregen ten antwoord, dat ze maar met het leger moesten medetrekken, dan zouden ze voor Naardens poort vernemen, wat Don Frederik begeerde. Een der twee boden, Burgemeester Maerten Lourensz, vertrouwde de zaak niet en maakte zich uit de voeten. Hij had goed gezien, want ook Naarden zou het lot van Zutphen ondergaan. Tengevolge van een misverstand had de andere bode Gerrit Pieter Aertsz. aan Bossu verteld, dat de bezetting de stad verlaten had, en dit bleek later het geval niet te zijn. Bossu, die dacht dat men hem opzettelijk bedrogen had, zeide dat men nu genade moest komen afsmeeken. Dit geschiedde en de sleutels der stad werden Don Frederik aangeboden. Deze weigerde ze aan te nemen; dat zou voor eene der poorten van de stad geschieden. Zoo keerde de bezending terug en Romeo werd met vierhonderd man in de stad gelaten. Romeo liet nu bij trommelslag bekend maken, dat de burgers en de bezetting bij elkander zouden komen in de Gasthuiskerk om zich door een' nieuwen eed aan den Koning te verbinden. Velen voldeden hieraan, doch inplaats van hen dien eed af te nemen, vielen Romeo's soldaten de ongewapende menigte in de kerk aan en, na hunne woede gekoeld te hebben, werd de kerk inbrand gestoken. Nu zocht men allen op, die niet gekomen waren en zich verscholen hadden. Een smid, Huibert Willemsz van den Eyken, ook aangevallen, verdedigde zich met eene sabel en een houten drievoet zoo lang hij kon, doch moest voor de overmacht zwichten. Burgers, die buiten de stad waren, werden achterhaald en aan de boomen opgehangen. Zoo hield de Spanjaard huis om er den schrik onder te zetten, en zoodoende geheel Holland en Zeeland den moed te ontnemen, in den tegenstand te volharden. Doch juist het tegenovergestelde werd er door uitgewerkt; inplaats van zich te onderwerpen werd men woedend.

Don Frederik kwam nu te Amsterdam, dat den Koning nog altijd getrouw gebleven was, om zich gereed te maken tot het belegeren van Haarlem. Deze stad was wel volkrijk, maar de verdedigingswerken lieten veel te wenschen over. Wat zou men nu doen? De Regeering der stad was goed Katholiek, doch evenals alle Nederlanders tegen de Spaansche overheersching, en daarom had de stad zich indertijd ook voor den Prins verklaard. Maar nu had men den overwinnenden Spanjaard bijna voor de wallen. De zaken stonden dus anders. Om het vreeselijk lot van Mechelen, Zutphen en Naarden te ontgaan, besloot men Afgevaardigden naar

Don Frederik te zenden om met dezen te onderhandelen. Maar de Regeering had niet gerekend op de bezetting, die van geene onderhandelingen wilde weten. Hiervoor bestonden gegronde redenen. De Bevelhebber der bezetting was Wigbold Ripperda, een Groningsch Edelman. Bij de Spanjaarden stond hij te boek, als beeldstormer, iets dat vrij sterk in twijfel mag getrokken worden. Verder had men bij de bezetting een groot aantal mannen, die onder Graaf Lodewijk van Nassau hadden gediend, en die bij de overgave van Bergen beloofden, het zwaard tegen den Spanjaard niet meer te zullen trekken. Dat ze die belofte niet nagekomen waren, spreekt uit het feit, dat ze nu te Haarlem in bezetting lagen. Wanneer er er nu bij Don Frederik of Alva onderhandeld werd, sprak het vanzelf, dat Ripperda en zijne soldaten niet begrepen zouden zijn onder hen, die genade kregen. Nu hadden ze eer

'Gij zoekt den Vendrig! Die ben ik.'

de Spanjaard voor de wallen kwam, de stad kunnen verlaten, doch dat lag niet in Ripperda's plan. Zoodra hij te weten was gekomen, wat de Regeering der stad gedaan had, riep hij de burgers en de schutters in de Doelen bijeen en wist dezen te bewegen om, als de Spanjaard kwam, de stad tegen hen te verdedigen. De Prins, die bericht van alles gekregen had, zond Filips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde, naar Haarlem om de Regeering te veranderen, nadat een der Haarlemsche Afgevaardigden door Rechters, die de Prins had aangesteld, ter dood veroordeeld en onthoofd was geworden. Een ander van de Afgevaardigden stierf in de gevangenis. Inmiddels was de bezetting tot ongeveer vierduizend man gebracht. Toen Don Frederik nu zag, dat men niet verder onderhandelen wilde, was hij genoodzaakt, de stad te belegeren en den elfden December van het jaar 1572 was Haarlem ingesloten door eene krijgsmacht van ongeveer dertigduizend man.

Zeven maanden lang hield de zwakke stad de belegering vol; menigmaal werd er storm geloopen, doch telkens was de Spanjaard genoodzaakt met groot verlies af te trekken. De bedreigde wallen werden zelfs door vrouwen, onder aanvoering van eene weduwe, Kenau Simons Hasselaar, verdedigd. Vanwege den Prins werd menig plan beraamd om de stad, waarin de nood tot eene vreeselijke hoogte geklommen was, van levensvoorraad te voorzien, doch te land en te water, overal wist Don Frederik die plannen te verijdelen. Groot was van beide zijden de moed, die bij dit beleg getoond werd, en onder de lieden, die meermalen hun leven waagden om den Prins van den toestand der stad bericht te brengen, moest wel in de eerste plaats genoemd worden, de Vendrig Pieter Dirksz Hasselaer, die bovendien bij elke bestorming en bij elke onderneming in de voorste rijen stond. Maar tegenover die groote bewijzen van moed, door Spanjaarden en belegerden betoond, stonden ook talrijke bewijzen van afschuwelijke wreedheid van beide zijden. Men gaf elkander geen krimp. Ten laatste evenwel toen de Prins liet weten, dat hij alles gedaan had, wat hij kon en dat de Haarlemmers zichzelven nu moesten zien te helpen, begon men met Don Frederik te onderhandelen. Het was meer dan tijd; want de walgelijkste voorwerpen werden als spijze gebruikt, en de vierduizend man der bezetting was reeds tot achttienhonderd man ingekrompen. De gevolgen der onderhandelingen waren, dat de stad zich op genade of ongenade overgaf en de plundering afkocht voor tweehonderd veertigduizend gulden. Van

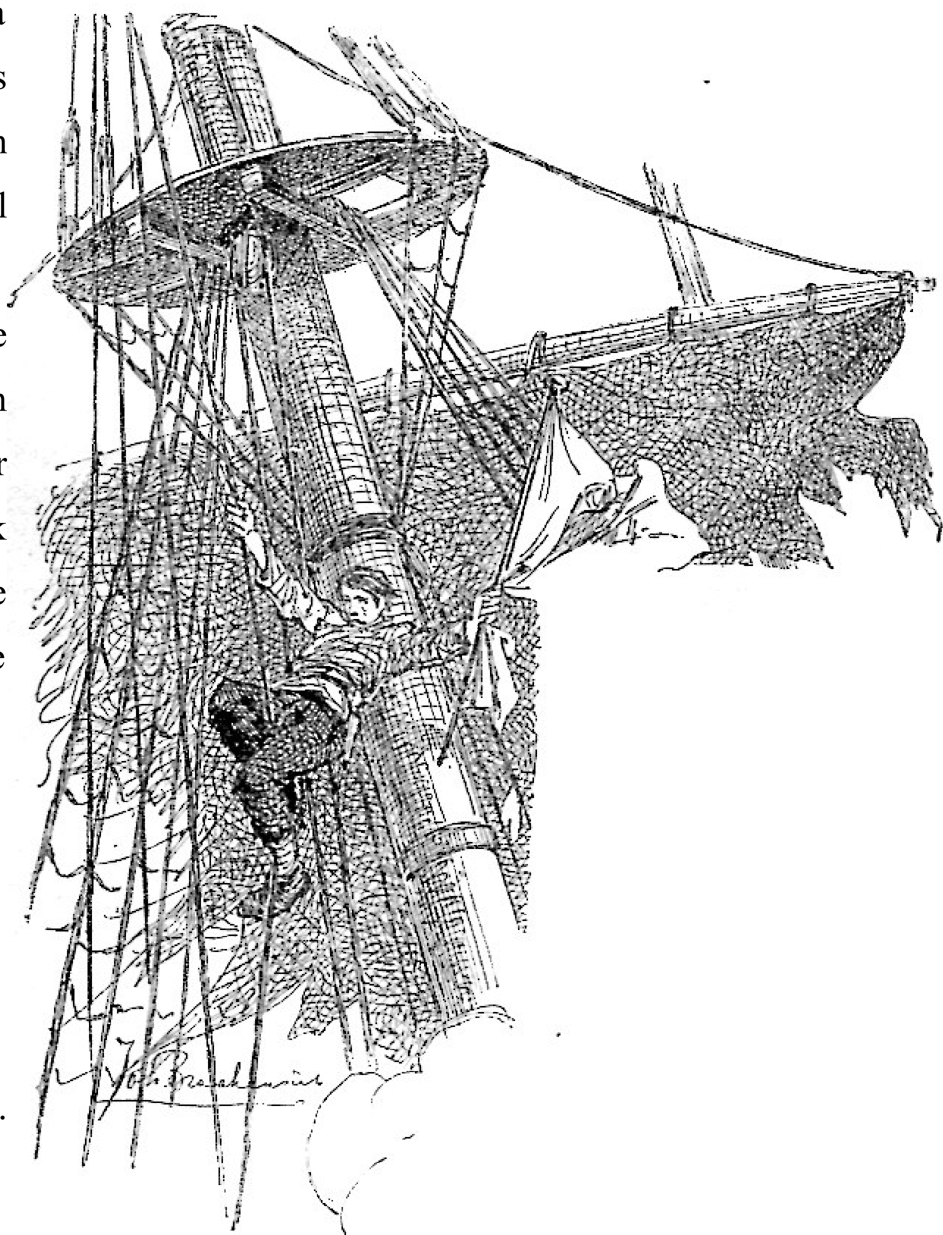
dit geld werd later nog de helft niet opgebracht, omdat men niet kon. Het beleg toch had meer dan één millioen gulden gekost. Toen de Spanjaarden eenmaal in de stad waren, hielden ze op eene vreeselijke wijze huis. Er werden gruwelen gepleegd, welke met de bijvoeging van 'beestachtige' nog te schoon worden voorgesteld. Men zette het den Haarlemmers betaald, dat ze tienduizend Spanjaarden tijdens het beleg hadden doen sneuvelen of sterven: men zette het den soldaten betaald, dat ze het woord te Bergen gegeven, verbroken hadden. Ripperda en bijna al de anderen van de bezetting werden onthoofd of verdronken, en vele aanzienlijke burgers gevangen genomen. Tot deze laatsten behoorde ook de Vendrig Hasselaer. De Spanjaarden traden zijne woning binnen en grepen Pieters broeder. Toen schoot Pieter toe en zeide: »Gij zoekt den Vendrig! Die ben ik! Laat mijn' broeder los!' Met deze gevangenen liep het naderhand vrij goed af, doch dat zou Alva's schuld niet zijn.

Dat de Haarlemmers op bevel van Alva zoo gruwelijk behandeld werden, had nog eene andere oorzaak. Het beleg had zeven maanden geduurd. Ware Haarlem spoediger gevallen, dan had Alva hoogstwaarschijnlijk geheel Holland overmeesterd, want na den val van Naarden stond men, met zulk eene groote vijandelijke legermacht in het hart des lands, zoo goed als weerloos. Nu had men zeven maanden tijd gehad om niet alleen tot zichzelven te komen, maar ook maatregelen van verdediging te nemen. Bovendien de vijandelijke macht was met een derde verminderd en Haarlems volhardende moed had de algemeene moedeloosheid verdreven; men vertrouwde weer op zichzelven.

Alva begreep, dat hij nu zijne overwinningen zoo spoedig mogelijk moest voortzetten. en daarom liet hij Don Frederik reeds den twaalfden Augustus het beleg voor Alkmaar slaan, dat na Haarlems val in beraad gestaan had, of het zich maar niet dadelijk overgeven zou, als de Spanjaard kwam. Ten slotte besloot men tot verdediging; men nam bezetting in en nauwelijks was deze binnen, of Don Frederik had de stad ingesloten. De vijand had geen plan om andermaal tijd verloren te laten gaan met eene belegering. En behoefde dat wel? Don Frederiks macht bedroeg zestienduizend man en Alkmaar zelf kon maar verdedigd worden door achthonderd soldaten en achttienhonderd weerbare burgers. Nu zal de Spanjaard stellig wel niet het juiste getal van de verdedigers gekend hebben, doch hij kon heel goed weten, dat dit

getal met groot kon zijn. Er werd dus bevel gegeven om storm te loopen, dan zou Alkmaar spoedig genomen zijn en kon men de overige steden van het Noorderkwartier of West-Friesland nog voor den winter tot onderwerping brengen. Maar tegen Don Frederiks verwachting werd niet alleen de eerste, maar zelfs de tweede bestorming afgeslagen. Nu nog eene derde gewaagd met de oude troepen, die in den oorlog gehard waren. Thans moest het gelukken. De bestorming begon en andermaal moest men met ontzettende verliezen terugtrekken. Na driemaal met zooveel kracht te zijn afgeslagen waren de dappere en onverschrokken Spanjaarden niet te bewegen, om nogmaals een' aanval op die wallen te wagen, waar de dood hen scheen op te wachten. En geen wonder. Er waren er onder, die in geene achtentwintig maanden geregeld soldij getrokken hadden. Koning Filips had het nu eenmaal goed gevonden om zijn' Landvoogd bijna nooit geld te sturen. Onbegrijpelijk is het, dat Alva, die zóó kort gehouden werd, met zijne soldaten nog zóóveel doen kon.

Sonoy had reeds vóór de bestorming de sluizen laten openen en daardoor liep een groot deel van de legerplaats der vijanden onder. Don Frederik trok slechts wat terug en besloot nu, tot zijne spijt, het stadje door een beleg tot de overgave te dwingen. Maar

Jan Harings laatste daad.

wat gebeurde? Prins Willem vernomen hebbende met welk een gunstigen uitslag de bestormingen afgeslagen waren, schreef een’ brief aan de Alkmaarders om hun moed in te spreken, en beloofde de dijken te zullen doorsteken. Deze brief viel Don Frederik in handen en dadelijk liet hij nu zijn zwaar belegeringsgeschut in veiligheid brengen, en nauwelijks was dat weg, of hij en zijn geheele leger volgden het. Alkmaar was bevrijd, en vol moed riep men elkander vroolijk toe: 'Van Alkmaar begint de victorie!'

Die terugtocht viel Alva, door allerlei moeielijkheden gedrukt, zwaar te dragen. En nog was de maat van zijne teleurstellingen niet vol genoeg. Eene vrij sterke vloot, reeds des zomers in Amsterdam uitgerust om de steden, die aan de Zuiderzee lagen te onderwerpen, zeilde, onder bevel van den dapperen Bossu, den derden October het Pampus op en kwam in de Zuiderzee. Maar de Hollanders, bewust van het gevaar dat hun dreigde, hadden eene menigte kleine scheepjes gereed, en het bevel hierover opgedragen aan Cornelis Dirkszoon van Monnikendam. Die kleine schepen waren op de Zuiderzee, die op sommige plaatsen zeer ondiep is, in het voordeel der Hollanders: de groote schepen der Spaansche vloot waren in het nadeel der Spanjaarden. Na elkander eenige dagen lang door allerlei scheepsbewegingen opgehouden te hebben, kwam het den elfden October tot een gevecht. Bossu weerde zich dapper, en als allen gedaan hadden, als hij, dan zouden de Hollanders het wel niet gewonnen hebben. Maar Alva had onder zijne Bevelhebbers ook lafaards, en een dezer was de Vice-Admiraal Rol, die op de vlucht ging vóór er oorzaak was om te vluchten. De Hollanders hadden inmiddels al eenige Spaansche schepen genomen en vielen nu Bossu van alle kanten aan en klampten hem aanboord.

Onder Cornelis Dirkszoon diende een zekere Jan Haring. Bij eene vergeefsche poging om het belegerde Haarlem van mondbehoeften te voorzien, had deze Jan Haring zich reeds roemrijk gekweten. Zijne bende werd op den dijk door de Spanjaarden achtervolgd en zou geheel in de pan gehakt zijn, zoo Jan zich op den smallen dijk niet omgekeerd had en heel alleen de vervolgers zóó lang tegen gehouden had, dat zijne makkers tijd hadden zich door de vlucht te redden. Zoodra hij hen in veiligheid zag, sprong hij van den dijk in het water en redde zich het leven.

Nu was hij op de vloot en een der eersten bij Bossu aanboord. Als de wind zoo vlug klom hij in den mast, rukte de Spaansche

Admiraals-vlag af en zette er de Geuzenvlag voor in de plaats. Bij het naar beneden klimmen werd hij door een’ Spanjaard doodgeschoten. Deze daad had groote gevolgen. De enkele schepen, die Bossu ter zijde gebleven waren, meenden dat het Admiraalsschip reeds geheel in handen der Hollanders was, en gingen op de vlucht. Velen werden achterhaald en genomen. Ten slotte moest Bossu zich overgeven en — de slag was door de Hollanders gewonnen. Bossu en vele aanzienlijke Spanjaarden werden gevangen genomen, en nu was Alva wel genoodzaakt om de Haarlemmers, die nog gevangen waren, geen leed te doen; want hun lot zou het lot van Bossu en de zijnen geweest zijn.

Bossu werd drie jaar lang te Hoorn gevangen gehouden en toen ontslagen. Hij koos bij die gelegenheid de zijde der Staten, doch van zijne krijgsbedrijven heeft men niet meer gehoord.

Na den slag op de Zuiderzee en het mislukte beleg van Alkmaar trachtte Alva gebruik te maken van den geldeloozen toestand waarin de Prins verkeerde. Hij noodigde, onder het geven van mooie beloften bij vrijwillige overgave, en het dreigen met vreeselijke straffen, verscheidene steden uit, zich aan den Koning te onderwerpen, maar te vergeefs.

Een der Onder-bevelhebbers, Don Francisco de Valdez, had op last van Alva in October het beleg om Leiden geslagen. Leiden was slecht van leeftocht voorzien, en men meende, dat het zich wel spoedig zou overgeven. De Leidenaars volgden echter het voorbeeld van Haarlem, en trotseerden gedurende den geheelen winter van 1573 op 1574 honger en gebrek, doch gaven zich niet over. Gelukkiger waren de Spanjaarden te Maassluis. Deze stad werd ingenomen en bij die gelegenheid moest Filips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde, zich gevangen geven, doch werd goed behandeld, wat waarschijnlijk wel te danken was aan den uitslag van het gevecht op de Zuiderzee.

Ondertusschen had Alva, die nog altijd te Amsterdam vertoefde, een belangrijk besluit genomen. Terneder geslagen door de verliezen, die hij in den laatsten tijd geleden had, en ontmoedigd door de hooghartige achteloosheid, waarmede Koning Filips hem hier met geldgebrek deed worstelen, vroeg hij zijn ontslag, dat stellig gaarne aangenomen werd. Reeds den zeventienden November kwam zijn opvolger Don Luis de Zuniga y Requesens te Brussel aan en Alva verliet, beladen met den haat van bijna een geheel Volk, en overladen met schulden, de Nederlanden. Filips ontving

zijn’ trouwen dienaar met geveinsde hartelijkheid, doch liet hem kort daarop gevangen zetten. Eerst toen hij hem weer noodig had om Portugal te veroveren, (1580), schonk hij hem de vrijheid en het Opperbevelhebberschap van dat veroveringsleger. Zelfs de vurigste aanhanger van Koning Filips moge hier verbaasd staan over de gehuichelde vriendschap en betoonde ondankbaarheid van een’ Koning, en de onwankelbare trouw van een’ diep gegriefden, miskenden dienaar.

XX.

ZESTIEN MAANDEN ONDER REQUESENS.

Eens las ik in, ik weet niet meer in welk boek: 'Als Koning Filips inplaats van Alva in 1567 dadelijk Requesens gezonden had, dan zouden de zaken in de Nederlanden een’ geheel anderen loop genomen hebben en de Nederlanden, die eenmaal eene parel aan de kroon van Karel V waren, zouden voor Koning Filips denkelijk behouden zijn gebleven.'

'Als dit of dat zóó gedaan was, dan zouden de gevolgen heel anders geweest zijn.' Men hoort dit meer zeggen, doch wat baat het? Gedane zaken nemen geen’ keer en met de redeneering van: 'Als dit of dat zóó gedaan was, enz.' komt men niet verder. Men verandert er den bestaanden toestand niet door. Bovendien is het ook de groote vraag, of, als Alva weggebleven en Requesens dadelijk gekomen was, de zaken voor Koning Filips voordeeliger zouden afgeloopen zijn, want men moet niet vergeten, dat Alva in 1568 een beleid toonde, dat bijna weergaloos kon genoemd worden en betwijfeld mag het worden, of Requesens wel zoo geslaagd zou zijn, als Alva slaagde. Ware Oranje bij zijn’ inval gelukkig geweest, dan zou het toch ook wel de vraag mogen geweest zijn of Filips de Nederlanden behouden had.

Requesens kwam en vond den toestand zoo verward mogelijk. De grootste moeielijkheid voor den nieuwen Landvoogd bestond wel daarin, dat hij ontevreden krijgsvolk vond, dat om betaling van achterstallige soldij vroeg, en toen Requesens wilde beginnen met aan de billijke eischen van die mannen te voldoen, vond hij de schatkist geheel ledig. Nu was hij zeker een vredelievend man; hij beminde den vrede boven den oorlog, maar hij was ook sol-

daat genoeg om te begrijpen, dat hij, die den vrede wil, zich ten oorlog moet gereed maken. En als er dan oorlog zijn moest, welnu, dan zou hij oorlog voeren en toonen, dat het hem niet aan beleid en moed ontbrak. Maar hoe? Het was toen ook al waar, evenals nu: met onwillige honden is het kwaad hazen vangen.

Intusschen was de toestand van den Prins van Oranje ook alles behalve gunstig, want ook hij leed aan geldgebrek. Door Amstersterdam en Haarlem, en met de Spanjaarden om Leiden was het Noorden van Holland van het Zuiden gescheiden, en in Zeeland gaf de edele en moedige Mondragon aan de Watergeuzen handen vol werks. Middelburg, waar deze wakkere Spanjaard vertoefde, was nog altijd in Spaansche handen en werd al sedert geruimen tijd vruchteloos door de Watergeuzen belegerd. Nu was Requesens eerste werk eene poging om Middelburg te ontzetten. Maar hoe dat te doen?

Alva, die nu juist niet zoo bijzonder voor eene zeemacht gezorgd had, had het grootste deel zijner schepen in den slag op de Zuiderzee verloren, en die schade was nog niet hersteld. Requesens evenwel, die in Spanje Admiraal over de vloot geweest was, niet in naam, maar in werkelijkheid, begreep dat hij beginnen moest met zich eene vloot aan te schaffen. Dat waren zijne eerste zorgen — misschien was dat wel Oranjes geluk. Er werd nu te Antwerpen eene groote vloot uitgerust, maar onbegrijpelijk genoeg voor een’ man als Requesens, die dan toch weten kon dat men op zee een’ zeeman noodig had, stelde hij aan het hoofd der vloot d’Avila aan. Deze was een dapper en beleidvol Krijgsoverste, maar te water had hij reeds vroeger getoond, dat hij zich niet wist te redden. Toen Oranje vernam welke plannen Requesens had, snelde hij naar Vlissingen, verzamelde daar de Zeeuwsche en Hollandsche schepen en stelde ze onder bevel van den moedigen en ervaren zeeman Lodewijk van Boisot. Deze vloot, die alweer voor het grootste deel uit kleine schepen bestond, ontmoette een deel van de Spaansche oorlogs-galeien op de Ooster-Schelde en wel bij de ondiepten van het Verdronkenland van Zuid-Beveland, ter plaatse waar nog eenige jaren vroeger het stadje Reimerswaal lag. Hier waren de kleine schepen goed op hunne plaats, doch de groote in het geheel niet. Boisot trok hiervan meesterlijk partij. Hij wist, dat een der vijandelijke Onder-bevelhebbers, de dappere, maar driftige Romeo was, en dezen wist hij tot den strijd te bewegen op eene plaats, die voor de logge galeien geheel ongeschikt was. De

gevolgen bleven niet uit: de geheele Spaansche vloot werd in het gezicht van Requesens, die in regen en wind op den Thoolschen zeedijk stond, geheel verslagen. De Watergeuzen haalden hun hart nog eens op door het volk van acht veroverde schepen eenvoudig overboord te smijten. Ondertusschen was d'Avila met de grootste galeien naar Vlissingen gestevend. De Prins, die daar nog altijd was, maakte zich hierover zeer bezorgd. Maar wat deed d'Avila? Inplaats van terstond deze stad, die nu zoo goed als zonder verdedigers was, aan te tasten, liet hij aan den anderen kant van de Schelde, onder Breskens, de ankers vallen. Hier vernam hij weldra de nederlaag van zijne Onderbevelhebbers Romeo en Glimes bij Reimerswaal, en, vreezende nu op zijne beurt door de Watergeuzen aangevallen te worden, keerde hij zoo spoedig mogelijk naar Antwerpen terug. De poging tot ontzet was gedaan op aanzoek van Mondragon en nu die poging mislukt was, zag de dappere man zich genoodzaakt Middelburg aan den Prins over te geven. Als een bewijs hoe hoog deze Spanjaard bij de Nederlanders aangeschreven stond, mag wel strekken, dat de Prins hem niet gevangen nam. Hij liet Mondragon op vrije voeten, doch deed hem beloven, dat hij alle moeite zou doen om de vrijheid te verkrijgen van Filips van Marnix en den Geuzen-kapitein Jacob Simonsz. De Rijk, die beiden nog in handen van den vijand waren. Gelukte dit aan Mondragon niet, dan zou hij na twee maanden terug komen en zich als gevangene in handen van den Prins stellen. Hieruit blijkt meteen, dat men al zoo ver gevorderd was, om in den oorlog over en weer te handelen, zooals dat bij oorlogvoerende volken gebruikelijk was. Mondragon behoefde niet terug te komen, want de twee voorname Nederlandsche gevangenen verkregen hunne vrijheid.

De zaken kregen derhalve voor de Nederlanders een beter aanzien en ze beloofden nog beter te zullen worden. Na de overgave van Bergen had Graaf Lodewijk van Nassau intusschen niet stil gezeten, want aan de beloften, die hij gedaan had om niet weer tegen den Koning te strijden, hield hij zich ook niet, omdat ze hem door den nood afgeperst was. Bij den veranderlijken Koning Karel IX van Frankrijk had hij weer hulp gevonden, niet als voorvechter van de geloofsvrijheid, want hiervan wilde Karel in zijn eigen' land niets weten, maar als vijand van het Oostenrijksche huis, dat de erfgenaam van het Bourgondische geworden was. Lodewijk verzamelde nu weer een leger, en geholpen door Hertog

Christoffel van de Palts kwam hij in de Nederlanden, vergezeld door zijne beide broeders Jan en Hendrik van Nassau. Prins Willem zou zich met hen vereenigen en trok met een leger van zesduizend man in den Bommelerwaard.

Zoodra Requesens hiervan bericht kreeg, zond hij d’Avila met eene aanzienlijke macht naar de Maas, en nu zou d'Avila toonen, dat hij beter Generaal dan Admiraal was. Om zijne benden te versterken, liet Requesens het beleg van Leiden opbreken, tot groote vreugde van de Leidenaars, die het gedurende vijf winter-maanden zwaar te verantwoorden gehad hadden.

Graaf Lodewijk trok met zijn leger langs den rechteroever van de Maas voort om zich met den Prins te vereenigen. Toen d’Avila dit vernam, snelde hij hem langs den linker-oever voorbij. Bij Grave trok d’Avila de Maas over en ging nu langs den rechter-oever Graaf Lodewijk te gemoet. De beide legers ontmoetten elkander op de heide bij Mook. De soldaten van Lodewijk begonnen voor den aanvang van het gevecht weer om soldij te roepen en toen dit niet gegeven kon worden, waren ze onwillig om te vechten. De beide broeders Lodewijk en Hendrik, — Graaf Jan was naar Keulen om geld gegaan, — verrichtten wonderen van dapperheid, maar zonder baat. Zij en Hertog Christoffel sneuvelden en — de slag was verloren. Dat was voor Prins Willem een ontzettend verlies; want in zijn’ broeder, Graaf Lodewijk, verloor hij meer dan een geheel leger. Wat Mondragon door zijne beminnelijkheid en dapperheid voor de Nederlanders en Spanjaarden was, dat was Graaf Lodewijk om dezelfde deugden voor de Spanjaarden en Nederlanders.

Nu had Requesens de handen gedeeltelijk weer vrij en liet andermaal het beleg voor Leiden slaan, wat heel gemakkelijk ging, want de Leidenaars hadden niet eens de schansen vernield, welke de Spanjaarden opgeworpen hadden, ja, ze hadden zelfs de zorgeloosheid zóó ver gedreven van geene krijgs- en mondbehoeften binnen de wallen te brengen, zoodat, toen den zesentwintigsten Mei de vijand de verlaten schansen opnieuw betrok, er voor Leiden niets anders op zat dan zich over te geven of, een beleg te verduren, zóó zwaar en zóó vol ellende, dat men in de heele geschiedenis te vergeefs naar een voorbeeld zou zoeken, hetwelk hiermede gelijk kwam. Men besloot tot het laatste.

Wat zou er van Holland worden als Leiden viel? Met Amsterdam, Haarlem en Leiden in het bezit van Spanje, zou de hoop vervlogen zijn om den opstand te kunnen volhouden. Geen won-

der dus, dat men alle pogingen in het werk stelde om Leiden te ontzetten. Maar de vraag was alweer hoe? Om een leger uit te rusten ontbrak het aan de noodige gelden en bovendien had men op andere plaatsen ook hulp noodig, want te land voerde Requesens den oorlog vrij gelukkig en, al mislukte hem een aanslag op Delft, tal van andere plaatsen vielen in zijne handen. Bovendien trachtte hij eene verzoening tot stand te brengen. Het standbeeld van Alva, dat iedereen tot eene ergernis was, had hij laten wegnemen en daardoor kwam hij bij een groot deel van het volk in gunst. Met zulk een' Landvoogd kon men wel onderhandelen, meende men. Dat was ook zoo; maar alle onderhandelingen, nu zoowel als later, stuitten af op den onwil van Koning Filips om vrijheid van godsdienst toe te staan. Hierin konden de Katholieken natuurlijk geen bezwaar vinden, en daardoor kwam het dat de Prins van Oranje niet meer die hulp vond, welke hij zoo zeer behoefde. En nog wat. Een groot deel van zijn gezag had hij, waarschijnlijk wel om de verantwoordelijkheid van den voortdurenden opstand niet geheel alleen te dragen, in handen der Staten gesteld en die Staten nu, die bestonden uit mannen, die voor een groot deel sinds lang naar eenig staatsgezag gehunkerd hadden, waren dikvvijls wel wat onhandelbaar ten opzichte van den Prins.

Met eene krijgsmacht Leiden ontzetten was dus onmogelijk, en daarom besloot de Prins om het water als bondgenoot aan te nemen en de Waal- en IJseldijken te laten doorsteken. Maar nu kon het spreekwoord ontstaan: 'Holland in last en Leiden in nood.'

Wat zou er van het land worden, als men er midden in den zomer het water over liet stroomen? — ' Het land wordt geheel bedorven,' klaagden de boeren uit Delft- en Schieland, die wisten, dat Rijnland hooger lag, en dat hun land dus eerst moest onderloopen eer men er om Leiden wat aan hebben zou.

'Beter bedorven land dan verloren land,' antwoordde de Prins en liet de dijken tusschen Kapelle en IJselmonde en tusschen Rotterdam en Delfshaven doorsteken.

De Spanjaard wist bij ondervinding, dat het water een machtige vijand was, doch door enkele ingelanden van Rijnland werd hij gerust gesteld. Het water zou zoo ver niet komen, als men maar zorg droeg, dat de dijk bij de Landscheiding bij Zoetermeer niet doorgestoken werd. Valdez liet daarom dat punt sterk bezetten en tot overmaat van smart van de Nederlanders steeg het water zoo langzaam, dat de platboomde schepen, die men in Zeeland uitgerust en met Watergeuzen bemand, onder bevel van Boisot gesteld had, niet naderen konden.

De nood in Leiden steeg tot eene ontzettende hoogte en, wat in dezen tijd te ongelukkiger was, de Prins van Oranje kreeg eene zware ziekte; maar hoe ziek hij ook ware, toch bleef hij de zaken des lands zoo goed mogelijk behartigen, en het bericht, dat Leiden de belegering nog volhield en zelfs geen plan had zich vooreerst over te geven, scheen medicijn voor hem te zijn, want langzaam begon hij weer te herstellen. Eerst den tienden September kwam het water tot dicht aan de kruin van de Landscheiding, die nu doorgestoken werd. Het bleek evenwel, dat de Ingelanden den Spanjaard volkomen op de hoogte van alles gebracht hadden; want toen de Watergeuzen zagen, dat het water toch nog niet over Rijnlands velden stroomde, moesten ze nog een’ dijk doorsteken en deze was even als de Landscheiding van eene sterke bezetting voorzien. Toch wist men deze te verjagen en de dijk werd doorgestoken, maar nog zonder baat; want bij Zoetermeer, dat door de Spanjaarden instaat van verdediging gebracht was, was de eenige sloot, die het water in Rijnland brengen kon. Men viel den

Spanjaard te vergeefs aan en tot overmaat van ramp was de toevoer van water zoo gering, dat het toch weinig gebaat zou hebben, al had men de Spanjaarden verdreven.

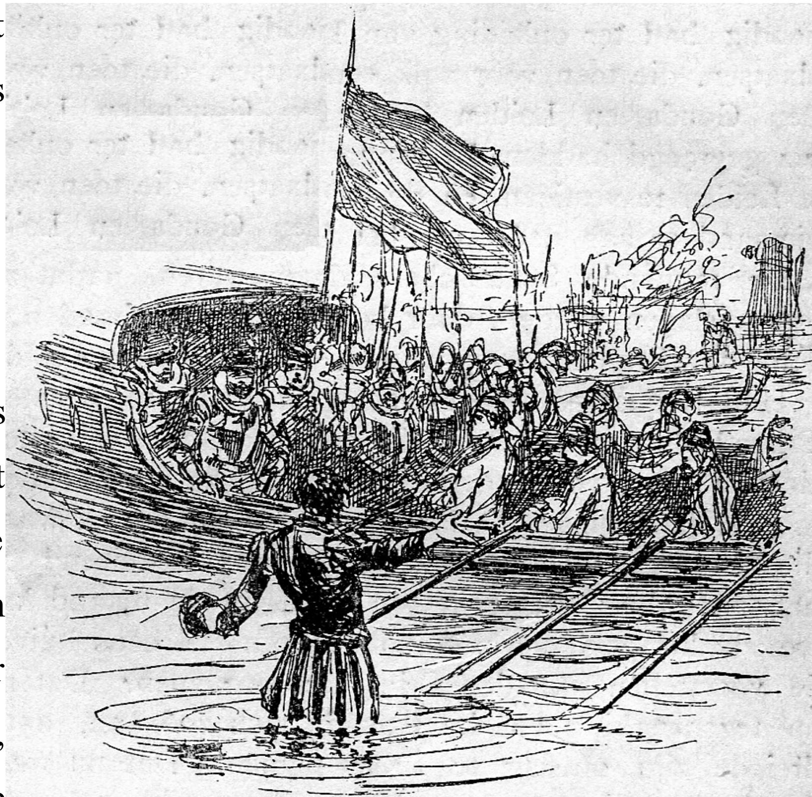
Inmiddels steeg binnen Leidens wallen de nood steeds hooger en kwam er, misschien wel door het eten van allerlei oneetbare en walgelijke spijzen, nog eene vreeselijke ziekte, de pest, bij. Waarlijk, het was geene schande en geen bewijs van lafheid, dat velen den moed verloren en bij den Burgemeester Pieter Adriaensz. van der Werff aandrongen om toch nu de stad over te geven. Maar de Burgemeester wilde van geene overgave weten, al leed hij met de zijnen gebrek als de minsten zijner burgers. Onbegrijpelijk is het dat Valdez, die kennis droeg van den hoogen nood binnen de stad, niet tot eene bestorming besloot. Hadde hij dat gedaan, Leiden zou zich niet hebben kunnen verdedigen. Maar ook evenmin te begrijpen is, dat Requesens geen bevel daartoe gaf; want zoo lang Leiden belegerd werd, zag hij voor andere ondernemingen zich van eene aanzienlijke krijgsmacht verstoken. Mogelijk is het, dat hij, om hooger in de gunst van het volk te stijgen, niet tot dit laatste middel zijne toevlucht nam, ja, het is zelfs mogelijk, dat goedhartigheid hem het bevel tot bestorming niet liet geven.

Eindelijk, eindelijk kwam er uitkomst. De wind draaide naar het Noordwesten en veranderde in een' storm. Het zeewater dreef met den springvloed het water der rivieren hoog op, en als kort daarop de wind naar het Zuiden keerde, kwam het rivierwater door de openingen der dijken ook in Rijnland en steeg daar eindelijk zoo hoog, dat de platboomde vaartuigen vrij gemakkelijk verder konden trekken. In den nacht van Zaterdag op Zondag den tweeden en der den October besloot Valdez al de schansen te verlaten en ging op de vlucht.

Het water dwingt de Spanjaarden Leidens beleg op te breken.

Zelfs de sterkste schans, Lammen geheeten, verliet men. Enkele wachters op de wallen hadden in den nacht lichtjes zien bewegen en toen ze den volgenden morgen niets van den vijand gewaar werden, begreep men dat die lichtjes de lonten der vertrekkende Spanjaarden zouden geweest zijn. Toch vertrouwde men de zaak niet, maar een jongen liet zich overhalen om tegen eene belooning van zes gulden naar de Lammenschans te gaan om te onderzoeken of de schans verlaten was. Hij kwam en zag dat er niemand was, en gaf hiervan door teekenen aan de mannen op den wal bericht. Terwijl dezen tot hem kwamen vond hij een' ijzeren pot met hutspot en begon den inhoud er van te ver- orberen, in welk werk hij door de komenden spoedig geholpen werd. Een van deze mannen, een zekere Willem Paulusz. Torenvliet, liep nu vol vreugde door het water naar de vloot der Watergeuzen, die zich gereed maakten om die hoofdschans te bestormen. Hij ontmoette weldra de schuit van Admiraal Boisot en vertelde dezen, dat de Spanjaarden wel zouden gevlucht zijn; want dat zelfs de sterke Lammenschans geheel verlaten was.

Torenvliet loopt Boisot door het water te gemoet.

Nu verzamelde zich de heele vloot en was weldra binnen Leiden om het overschot van het verhongerde volk het noodige voedsel te brengen. Groot was de vreugde, niet alleen in Leiden, maar in geheel Holland. En nog grooter zou de tegenspoed van den Landvoogd worden, want het afgetrokken bezettingsleger kreeg geene soldij, omdat Requesens ook al met geldgebrek te worstelen had. Het maakte oproer, stelde zichzelf nieuwe Hoofden aan en ging op eigen hand trachten zich van soldij te voorzien.

Het trok naar Utrecht, maar werd daar door een paar getrouw gebleven vendels, met behulp der burgerij, teruggeslagen.

Dat langdurige beleg van Haarlem en de twee langdurige belegeringen van Leiden, waren voor de Noordelijke Nederlanden meer dan drie schitterende overwinningen. Zij zijn althans voor een groot deel, de grondslagen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Het gewicht van hun' moed en hunne volharding zag men toen ook reeds in en daarom zond men uit alle deelen van het land geldelijke ondersteuning aan hen, die terwille van de zaak

zooveel gegeven en zoo ontzettend veel verloren hadden. Eenige jaren geleden heeft men ter eere van den wakkeren Burgemeester Pieter Adriaensz. van der Werff te Leiden een standbeeld opgericht, en nog ieder jaar wordt daar de derde dag van October feestelijk gevierd, als eene hulde aan de Voorvaderen.

Langen tijd heeft men beweerd dat de Leidenaars als eene belooning voor hun' moed en hunne trouw in het volgende jaar eene Hoogeschool kregen, doch dit is niet geheel waar. Er was vóór dien tijd al over eene Hoogeschool gesproken, omdat men die hier te lande noodig had ter opleiding van Hervormde Predikanten. Onder de plaatsen, die toen voor zulk eene school genoemd werden, behoorden Gouda en Leiden bij nog enkele andere steden, die er ook om gevraagd hadden. In Januari 1575 besloot men de Hoogeschool te Leiden te vestigen, en de stad was nog zóó zeer in beklag, dat niemand er aan dacht om het Leiden te misgunnen.

De muitende Spaansche soldaten waren, nadat ze van Utrecht teruggeslagen werden, door beloften weder tevreden gesteld en gin gen naar Brabant, waar ze een deel van hunne soldij ontvingen.

Had Requesens telkens met geldgebrek te worstelen, ook voor Prins Willem was het in dit opzicht niet beter gesteld, en wie zal zich daarover verwonderen? Maandelijks brachten doch met groote moeite, Holland en Zeeland eene ton gouds op, waarvan de Prins, die per week betaald werd, zesentwintig duizend gulden per jaar ontving. Maar met eene ton gouds in de maand kwam men niet toe en het gevolg was dat de Staten wel eens huiverig waren om de voorstellen van den Prins aan te nemen. Dat geleek wel wat op tegenwerking en dat trok hij zich zoo aan, dat hij de Staten dreigde zijn ontslag te zullen nemen. Dat nu was de bedoeling der Staten niet geweest, want zij begrepen te goed, dat zij den Prins onmogelijk konden missen, en daarom kwam het ook vrij spoedig tot een vergelijk, dat hiermede eindigde, dat zij hem het gezag als Opperhoofd aanboden en beloofden te zorgen, dat hem maandelijks de noodige gelden, die voor het leger en andere zaken noodig waren, gezonden zouden worden. Inmiddels had de Keizer van Duitschland pogingen aangewend om den vrede te herstellen en Requesens hielp hieraan wakker mede. Die vrede kwam evenwel niet tot stand, omdat nogmaals Koning Filips geene vrijheid van godsdienst wilde toestaan en geen genoegen nam met het bijeenroepen der Algemeene Staten.

De oorlog bleef dus bestendigd, en over en weer ging men voort

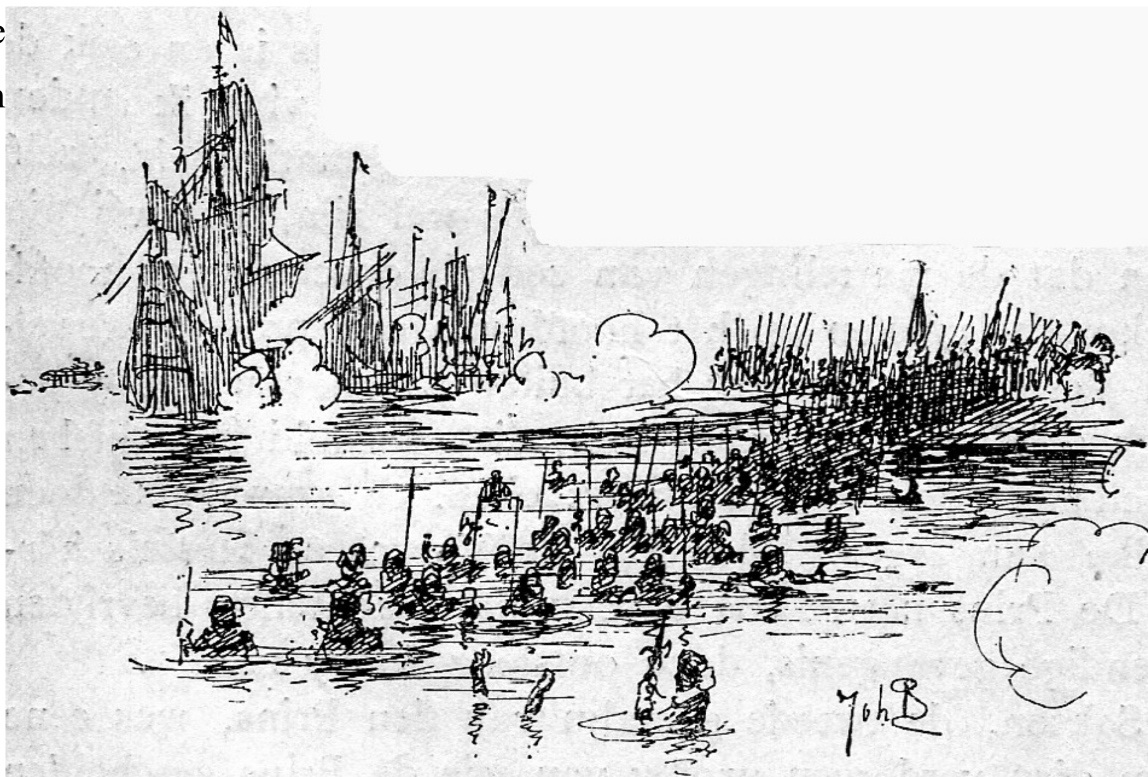
elkander te benadeelen, zooveel men kon. Mondragon nam Klundert in en Hierges kwam in het bezit van Oudewater en Schoonhoven. In Oudewater hadden de Spanjaarden weer op de ouderwetsche wijze huis gehouden, doch dat was waarschijnlijk de schuld van de burgerij, die gedurende het beleg de Roomsche kerk geplunderd en met de Heiligenbeelden een' ergelijken omgang gehouden had.

Woedden zoo de Spanjaarden in Zuid-Holland, in Noord-Holland volgde Sonoy, die Stadhouder des Prinsen over West-Friesland was, dat voorbeeld, en als er tusschen hem en den Spanjaard een' wedstrijd was gehouden in het leveren van nieuwe martelings-proeven, dan zou Sonoy zeker met algemeene stemmen prijs en premie toegewezen zijn geworden. Het is inderdaad onbegrijpelijk, dat die menschenbeul zóó lang aan het werk gehouden werd. De eerlijke en gemoedelijke van Groningen, die de 'Geschiedenis der Watergeuzen' schreef, zegt van hem: 'Zijn handel en wandel was onberispelijk en zijne handelwijze in 1575 komt mij onbegrijpelijk voor en zou mij nog meer onbegrijpelijk zijn, zoo de ondervinding niet leerde, dat niemand ten alle tijde wijs is en ook de besten kunnen vallen. Geen spoor van wreedheid vind ik anders in zijn geheele leven, wel van zachtheid en gematigdheid, zelfs jegens zijne vijanden.' — Het moet dus wel zijn, dat wij niet alles weten en dat de martelingen van zoovele onschuldigen hoofdzakelijk neerkomen moeten op het hoofd van den provoost-geweldiger Michiel Vermertlen, en dat het buiten weten van Sonoy geschied is, doch ook van Groningen trekt die onschuld in twijfel en zegt dat het toch zijne taak was te onderzoeken, en gruwelen te doen eindigen, welke aan erger beulen dan de Vargas en Hessels herinnerden. — De Prins liet enkele onschuldige slachtoffers bevrijden uit hunne ellendige gevangenis, doch ontsloeg Sonoy niet.

Anna van Saksen, de tweede gemalin van den Prins, was eene lichtzinnige en diep verdorven vrouw van wie de Prins gescheiden leefde. Het leven zonder vrouw scheen Prins Willem niet te kunnen leiden, waarom hij zich, nadat vijf Predikanten hem verzekerd hadden, dat de Hervormde leer het toeliet, zich in den echt verbond met Charlotte de Bourbon, die eerst Geestelijke zuster en Abdisse geweest was, doch na Frankrijk verlaten te hebben, tot den Hervormden godsdienst was overgegaan. Is het gedrag van Sonoy onverklaarbaar, nog onverklaarbaarder is dit huwelijk van den Prins. Hoewel hij ook tot de Hervormde kerk was overge-

gaan, wist hij toch zeer goed, dat een man of eene vrouw, die de gelofte van Geestelijke of Non afgelegd heeft, nimmer ontslagen kan worden van de verplichtingen aan dien stand, vrijwillig op zich genomen. Dit leert de Roomsche Kerk, en daar de bewoners van Noord-Nederland stellig nog voor twee derden tot de Roomsche Kerk behoorden, moest hij door dit huwelijk zeer velen grieven. Hij griefde ook den vader van Anna en alle Duitsche ProtestantscheVorsten. De Hertog van Montpensier, de vader van Charlotte, weigerde zijne toestemming te geven, en Jan van Nassau, de broeder van den Prins deed, wat hij kon, om dat huwelijk, dat zoo veel nieuwe vijanden brengen zou, te verhinderen, Alles was evenwel vergeefsch en den twaalfden Juni 1575 werd het huwelijk in Den Briel voltrokken.

Te midden van dit alles besloot Requesens een' aanslag op Zeeland te doen, en hiermede belastte hij den moedigen Mondragon, die deze opdracht volvoerde op eene wijze, die hem bij vriend en vijand ontzag deed inboezemen en bewondering inoogsten. Toen de Prins vernam, wat de Spanjaarden van plan waren, begaf hij zich naar Walcheren en liet daar de noodige schepen uitrusten om den Spanjaard te verhinderen zijn voornemen uit te voeren. Maar Mondragon liet zich zoo gauw niet afschrikken. Hij liet zijne benden van het eiland Tholen op den overstroomden polder St. Filipsland overzetten. Hier vond hij wel eenige droge plekken; maar er te blijven, lag niet in zijn plan. Wat zou hij er ook doen? Hij besloot verder te gaan en dwars tusschen de schepen der Vrijbuiters door trok hij, aan het hoofd zijner benden, door het ondiepe vaarwater 'het Zijpe' naar Duiveland. Dit geschiedde midden in den nacht en hoewel de soldaten tot aan den hals in het water liepen,

Beroemde tocht der Spanjaarden door het water.

hoewel er van de schepen vreeselijk op hen gevuurd werd en de moedige mannen van twee zijden met haken, pieken en hellebaarden aangevallen werden, de tocht gelukte en Mondragon kwam op Duiveland. Hij versloeg daar de Nederlandsche benden, die onder bevel van Karel van Boisot stonden, veroverde op Schouwen de stad Brouwershaven en de sterkte bij Bommenede, en sloeg toen het beleg voor Zierikzee, dat na eene dappere verdediging zich den tweeden Juli 1576 moest overgeven. De zaken begonnen er dus voor de Nederlanden weer slecht uit te zien, doch Filips’ onbegrijpelijke achteloosheid in het sturen van geld deed bijna al de behaalde voordeelen weer verlorem gaan. Het Spaansche krijgsvolk, dat waarlijk wel getoond had, de soldij waardig te wezen, kreeg het niet, omdat er geen geld was. Het sloeg aan het muiten, en wat mannen als Mondragon, Verdugo en Romeo ook beproefden om die muiterij tegen te gaan, het mocht niet baten. Requesens was eenigen tijd te voren, den vijfden Maart, aan eene pestkoorts onverwachts overleden. Een nieuwe Landvoogd was er nog niet en de Raad van State, die zoolang de teugels van gezag in handen hield, stond machteloos tegenover de muitende troepen, die Maastricht veroverden en uitplunderden en te Antwerpen, den vierden November, zoo vreeselijk huis hidden, dat die gebeurtenis in de geschiedenis bekend staat onder den naam van 'Spaansche furie te Antwerpen.'

Van de muiterij der Spanjaarden wist Oranje meesterlijk gebruik te maken. Hij wist te bewerken, dat de Algemeene Staten te Brussel bijeenkwamen om over de belangen van al de Nederlanden te raadplegen. Geen beter tijd was er tot eene vereeniging van Noord en Zuid geweest dan nu; want wat door Koning Filips’ nalatigheid nu geschiedde, verbitterde Roomsch en Onroomsch misschien nog meer dan het invoeren van den tienden penning eenige jaren vroeger. Al wat Spanjaard was, kwam in haat en in verachting. Men besloot door eendrachtig te handelen den Spanjaard te verdrijven en sloot, om dat doel te kunnen bereiken den achtsten November 1576, een verdrag tusschen bijna al de Nederlandsche gewesten te Gent. Dit verdrag heette daarom de 'Pacificatie' of 'Bevrediging van Gent.' Bij deze gelegenheid kreeg de Graaf van Bossu de vrijheid weder en omhelsde de zijde der Algemeene Staten.

Slechter hadden de zaken van Koning Filips nooit gestaan, en als er niet spoedig verandering kwam, dan liep hij gevaar niet

alleen de Noordelijke, maar ook de Zuidelijke Nedeilanden te verliezen.

Die verandering kwam.

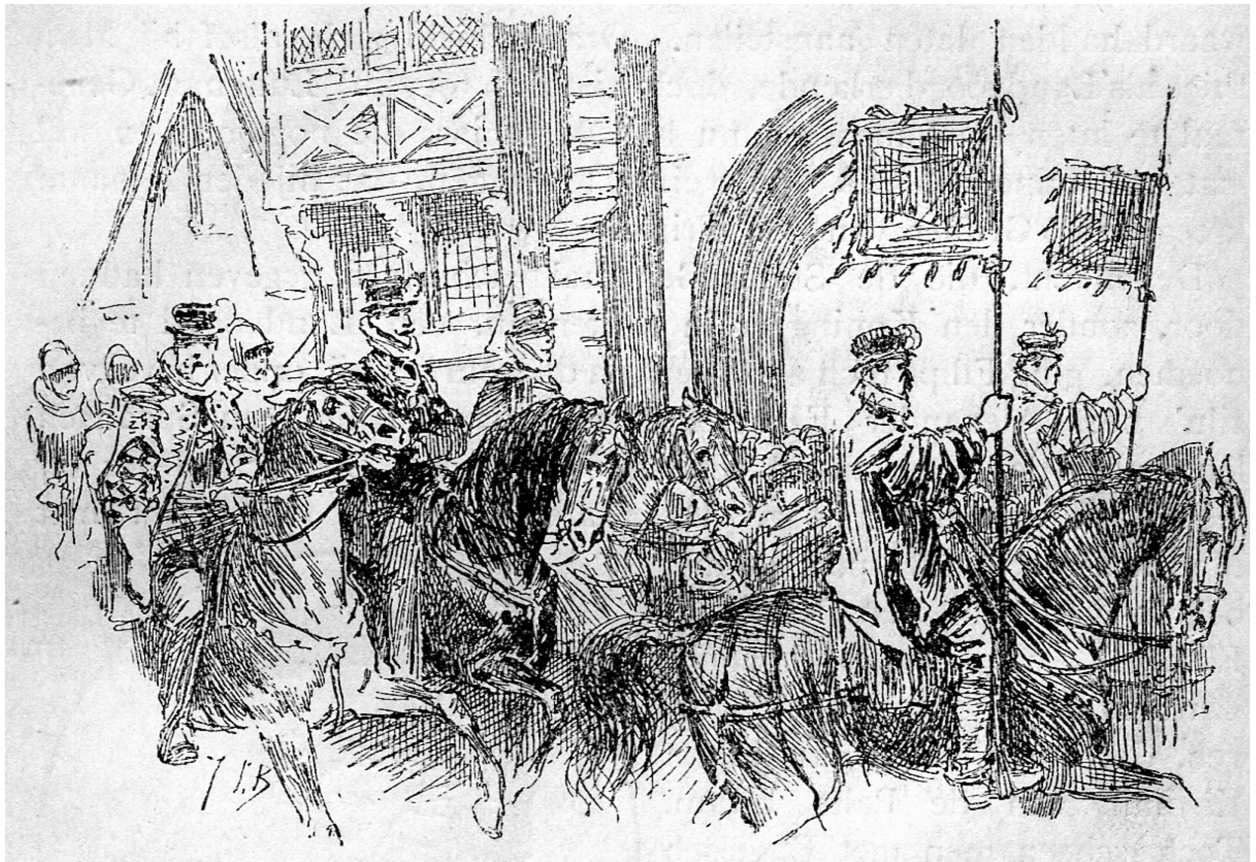
XIX.

NAAR DE ONAFHANKELIJKHEID.

Als Moorsche slaaf vermomd, kwam Requesens' opvolger vier dagen vóór het sluiten van de Pacificatie van Gent in de Nederlanden aan. Die opvolger was Don Juan van Oostenrijk, een halfbroeder van den Koning, en een krijgsman, die om zijne dapperheid en zijn' moed algemeen bekend en geroemd was. Jammer genoeg, dat hij niet wat vroeger in de Nederlanden gekomen was; want nu kwam hij, na de gepleegde gruwelen van de muitende soldaten, met zijne voorstellen van bevrediging te laat. De haat tegen den Spanjaard was algemeen, en Noord en Zuid hadden zich met elkander vereenigd. Op dit oogenblik was er minder een krijgsman dan een staatsman noodig. Don Juan was het eerste, niemand ontkende dat, maar het laatste was hij allerminst.

Voorloopig bleef hij in het Luxemburgsche en gaf aan Amsterdam, Antwerpen, Gelderland en aan de Staten-Generaal bericht van zijne aankomst. Al vrij spoedig was het bekend, dat hij vanwege den Koning met voorstellen van bevrediging kwam, en hier naar hadden velen in de Zuidelijke Nederlanden wel ooren. De Prins van Oranje echter vertrouwde Don Juan niet, en gaf eerst den raad zich van den persoon des Landvoogds te verzekeren, en als men daartoe geen' lust had, hem dadelijk als eisch te stellen, dat hij de Pacificatie van Gent zou bezegelen, de oppermacht van de Staten-Generaal erkennen en de Spaansche troepen verwijderen. Het spreekt bijna vanzelf, dat Don Juan die eischen niet kon aannemen. Dat schenen de Adel en de Geestelijkheid eveneens te begrijpen, en daarom sloten dezen te Brussel ook een verbond, dat de 'Unie van Brussel' genoemd wordt. Ze beloofden hierbij onderling de Pacificatie van Gent niet los te laten, de Spanjaarden uit het land te verdrijven en den Katholieken godsdienst te handhaven. Hoewel Oranje Hervormd geworden was, schijnt hij toch de man geweest te zijn, die het verbond tot stand wist te brengen. Zijn doel was maar, om, althans voor het oogenblik, eene

aansluiting met Don Juan te verhinderen. Ondertusschen wendde ook de Keizer van Duitschland pogingen aan om den Landvoogd met de Staten-Generaal in eenstemmigheid te brengen, en dit gelukte hem zoo wel, dat in Maart 1577 eene overeenkomst tot stand kwam, welke bekend staat onder den naam van 'Eeuwig Edict.' Don Juan beloofde de Spaansche troepen te zullen wegzenden. Hij wilde dat over zee doen en zelf medegaan. Zijn plan was om alsdan met dit leger Maria Stuart, de Koningin van Schotland, die door Elisabeth, de Engelsche Koningin gevangen genomen was, te bevrijden en met haar te huwen. De Engelschen schijnen achter dit plan gekomen te zijn en wisten te bewerken, dat de Spaansche troepen niet over zee vervoerd werden. Maria Stuart werd later onthoofd. — Intusschen geheel vertrouwende op den steun van het volk, deed Don Juan den zesden Mei van 1577 zijn’ intocht of 'Joyeuse entrée' binnen Brussel, bezwoer daar de privilegién van het land en verwijderde de Spaansche troepen. A1 spoedig evenwel zag hij dat zijn gezag niets beteekende. Oranje was zijn openlijke tegenstander en zat hem bijna overal en bij alles in den weg, en nu kwam er nog bij, dat Koning Filips alweer zijne oude rol begon te spelen. Hij liet hem aan geld gebrek lij-

Joyeuse entrée van Don Juan in Brussel.

den en luisterde naar de lasterlijke inblazingen van lieden, die Don Juan niet genegen waren, en gaf van zijn wantrouwen in zijn' broeder herhaalde malen blijken. Dien toestand moede, trachtte Don Juan zichzelven te helpen door de eene of andere plaats bij verrassing in te nemen. Hij deed dit met Namen, en nauwelijks was dit geschied, of men verklaarde hem tot vijand van het land. De Staten-Generaal, die niet gaarne zagen, dat Holland en Zeeland onder den Prins van Oranje, het heele land beheerschten, benoemden Matthias, een' broeder van den Duitschen Keizer, tot Landvoogd, nadat de aanhangers van den Prins dezen tot Ruwaard hadden laten aanstellen. Oranje hield zich, alsof hij Matthias als Landvoogd erkende, doch wist zich tot zijn' Luitenant-Generaal te laten benoemen, en nu had Matthias, die nog jong en wel wat heel onnoozel was, zóó weinig te zeggen, dat hij den bijnaam kreeg van 'Griffier van den Prins.'

De macht, die de Staten-Generaal zichzelven gegeven hadden door, zonder den Koning er in te kennen, een' Landvoogd te benoemen, ging Filips toch al te ver, en daarom liet hij, onder bevel van zijn' neef Alexander Farnese, Hertog van Parma, een Spaansch leger naar de Nederlanden zenden, hetwelk het Staatsche leger bij Gembloux geheel versloeg. De Staten-Generaal weken nu met Matthias naar Antwerpen, en met behulp van geld, dat Koningin Elisabeth van Engeland zond, werd nu een nieuw leger geworven, dat onder bevel van Johan Kasimir van de Palts kwam.

Toch scheen men met Engelsch onderstandsgeld, het leger onder Johan Kasimir en den Landvoogd Matthias nog niet gerust te kunnen zijn; want op voorstel van sommige gewesten werd Frans, Hertog van Anjou en broeder van den Franschen Koning, uitgenoodigd om in de Nederlanden te komen, ja, de Staten-Generaal sloten zelfs met hem een verdrag en gaven hem daarbij den titel van 'Beschermer der Nederlandsche vrijheid.' Ondertusschen gingen de zaken in de Noordelijke Provinciën haar' gang. Amsterdam en Haarlem kwa-

Alexander Farnese, Hertog van Parma.

men aan de zijde der Staatschen, en in Gelderland kregen de Hervormden gaandeweg, vooral door de bemoeiingen van Graaf Jan van Nassau, die nu Stadhouder van dat gewest geworden was, de macht in handen. Eene poging, die de Prins nog eens aanwendde om een’ godsdienstvrede af te kondigen, mislukte door den tegenstand der Katholieken en Calvinisten. En te midden van dat alles stierf Don Juan in 1578 aan eene besmettelijke ziekte, na van zijn’ broeder, den Koning, niet anders dan verdriet beleefd te hebben. Het wantrouwen van Filips jegens Don Juan ging zelfs zóó ver, dat hij Escodevo, Secretaris van den Landvoogd, had laten dooden, in de verwachting bij dezen dan papieren te zullen vinden, waaruit blijken zou, dat Don Juan den Koning verraden had. Ze werden niet gevonden. En dat is geen wonder; want Don Juan was geen verrader; hij was geen geslepen Staatsman en hij was ook geen gluiperd. Hij was een Ridder met een edel, openhartig en voortvarend karakter, dat allerminst berekend was om te vatten, wat Filips en Oranje wilden en deden. Het was zelfs een groote misslag van den Koning geweest om hem tegenover Willem van Oranje te stellen, en zoo zien wij alweer, hoe talrijk de fouten zijn, welke Filips beging, en door eigenwijsheid, èn door achterdocht en wantrouwen. Don Juans opvolger was Alexander Farnese, Hertog van Parma. Hij was een zoon van de vroegere Landvoogdes en is in de geschiedenis bijna alleen bekend onder den naam van 'Parma.' Hij was drie jaren jonger dan Willem van Oranje en stond, als krijgsman, ongetwijfeld boven dezen, doch als Staatsman moest hij voor Oranje onderdoen. Nu, Oranje was ook ongetwijfeld de eerste Staatsman zijner eeuw.

Met het Staatsche en Engelsche leger ging het niet naarwensch, daar Johan Kasimir den misslag beging, zich met de godsdienst-twisten in te laten. Hij werd ter verantwoording naar Engeland geroepen en bij zijne terugkomst werd het leger ontbonden.

Wij spraken hierboven van godsdiensttwisten en dat dient wat opgehelderd te worden. We zeiden reeds dat Oranje pogingen aangewend had om door een’ godsdienstvrede de Katholieken en Hervormden in de Nederlanden met elkander te vereenigen. Den heftigsten tegenstand ontmoette de Prins daarbij van de zijde der Calvinisten, die te Gent, onder aanvoering van den Predikant Petrus Dathenus, de Pacificatie bijna geheel onmogelijk maakten voor de Katholieken. Hoe toch konden deze laatsten broederlijk de handen ineenslaan met mannen, die de Katholieke kerken plun-

derden en vernielden om er ten slotte paardenstallen of kazernen van te maken? Hoe konden ze samengaan met lieden, die geene enkele kerk beschikbaar wilden stellen, waarin men God op Roomsche wijze dienen kon? Hoe konden ze voor zicbzelven heil verwachten van menschen, die beelden, schilderijen en altaarsieraden vernielden of verbrandden? Dat ging immers niet? Was het nu wonder, dat men in de Waalsche gewesten besloot zich van de Pacificatie los te maken en er den zesden Januari 1579 een nieuw verbond sloot, welk verbond onder den naam van 'Unie van Atrecht' bekend staat? Is het zoo vreemd, dat Parma er partij van trok, en dat hij het al heel spoedig zoover wist te brengen, dat men in de Noordelijke Nederlanden inzag, dat het Zuiden voor de zaak tegen Spanje verloren was? Men begreep dit zóó goed, dat men door de bemoeiingen van Graaf Jan van Nassau er ook toe overging om tegenover de 'Unie van Atrecht' eene andere Unie te stellen. Deze Unie kwam den drieëntwintigsten Januari, dus zeventien dagen na die van Atrecht, te Utrecht tot stand, en de bepalingen van deze 'Unie van Utrecht' zouden twee honderd twintig jaar lang de gebrekkige Grondwet van de Republiek der Vereenigde Nederlanden zijn. Dezelfde bepalingen, die de Republiek tot grootheid brachten, werden evenwel later de oorzaak van haar' diepen val. De Unie werd aanvankelijk gesloten tusschen Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Groningen. Later kwamen Friesland en Overijsel er ook bij, en ook Yperen, Gent, Antwerpen, Breda, Brugge en het Vrije van Brugge traden toe, doch gingen later verloren. Tegen over dezen kleinen voorspoed verloren we evenwel veel door de inneming van Maastricht, Mechelen en 's-Hertogenbosch, en de onderhandelingen, die door Keizer Rudolf weer gevoerd werden, leidden tot niets, daar elk der partijen op zijne eischen bleef staan en men over en weer van geen inschikken wilde weten. Men trachtte bovendien Willem van Oranje met schoone beloften over te halen, zich geheel aan de zaak der ontevredenen te onttrekken, en zoo hij hieraan gehoor had gegeven, en de beloften waren nagekomen, dan zou hij ruim vergoeding gevonden hebben, voor hetgeen hij verloren had, ja, hij zou zelfs zijn' zoon Filips Willem weer terug gekregen hebben. De Prins nam deze voorstellen niet aan,en hieruit kan tweeërlei blijken. Het kan zijn, dat hij de beloften van den Koning niet vertrouwde; maar het kan ook zijn, dat hij, Noord-Nederland getrouw wenschende te blijven, niet wilde luisteren naar schitterende voorslagen. Is

het eerste waar, dan toonde Willem van Oranje, dat hij Koning Filips, die Alva, den trouwen dienstknecht in ongenade deed vallen, en zijn’ broeder, Don Juan, laaghartig wantrouwde, door en door kende. Filips hield zijne beloften zoo ver, als hij dat goed vond. Is het laatste waar, dan verdient de man, die zooveel prijs gaf, ten volle den naam, dien de Nederlanders hem op zijn praalgraf gaven van: 'Vader des Vaderlands.' Maar welke redenen de Prins had om de schoonste aanbiedingen af te wijzen, dat is zeker, dat hij door dat afwijzen, aan de gewesten, die door de Unie van Utrecht met elkander verbonden waren, een’ onschatbaren dienst bewees. Hij was de ziel van alles, en waar hij, bemoeielijkt door de Staten, ja, dikwijls tegengewerkt werd, daar wist hij de zaken zó ó te leiden, dat hij ten slotte toch gedaan kreeg, wat men hem geweigerd had.

Maar terwijl de Prins zoo, als Luitenant-Generaal van den Landvoogd Matthias, en als Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, voor de belangen der Unie werkte, leden de Noordelijke provinciën een groot verlies door den afval van den Graaf van Rennenberg, die Stadhouder van Groningen was. Groningen en de Ommelanden gingen daardoor voor de Unie verloren en Drente met een deel van Overijsel volgde spoedig. Voor Steenwijk, dat zich dapper verdedigde, stiet Rennenberg het hoofd.

Tot nu had men nog altijd alle besluiten genomen in naam van Koning Filips en daardoor had men willen toonen, dat men hem als Heer des lands getrouw bleef. Maar wat gebeurde? Toen Koning Filips wist, dat er aan eene verzoening tusschen hem en den Prins niet meer te denken viel, sloeg hij hem in den ban. Daar Willem van Oranje door zijne bezittingen in de Nederlanden Leenman van den Koning was, meende Filips dit te mogen doen. De Prins werd nu vogelvrij verklaard, men zegt op raad van Granvelle, en ieder, die hem doodde, zou eene belooning van vijfentwintig duizend gouden kronen en brieven van adeldom ontvangen. — De ban des Konings werd door een verweerschrift vanwege den Prins beantwoord, en om aan heel Europa te toonen, dat Koning Filips ongelijk had en dat het recht aan de zijde van den Prins en het Nederlandsche volk was, werd dit verweerschrift, ook 'Apologie' geheeten, vertaald en overal verspreid. Deze Apologie was een waar meesterstuk van stijl en vond buiten de Nederlanden bijna overal eene gunstige ontvangst. Nu de Prins van Oranje in den ban gedaan was, beschouwden de Staten-Generaal dit als iets, dat

alle Nederlanders aanging, en nu kwam men er toe om ook den schijn te laten varen, en den zesentwintigsten Juli 1581 werd Filips, als Vorst en Heer, plechtig afgezworen.

Afzwering van Koning Filips.

Deze afzwering was eene zeer gewichtige zaak; want de Nederlanders gaven door deze daad een gevaarlijk voorbeeld aan geheel Europa. Elke Vorst toch beschouwde zichzelven, zoowel naar de menschelijke, als naar de Goddelijke wetten, als onafzetbaar, Hij moest gehoorzaamd worden en geen Volk had het recht hem die gehoorzaamheid op te zeggen. Om nu niet den schijn te hebben, alsof men zich van elken Monarchalen regeeringsvorm wenschte los te maken, en om bovendien tegen Spanje en den Keizer niet machteloos te staan, wist de Prins van Oranje te bewerken, dat de Hertog van Anjou, die reeds den titel van 'Beschermer der Nederlandsche vrijheid' gekregen had, aangenomen werd, als 'Erfelijk Vorst en Heer.' Eer het zoover kwam, had het zeer veel voeten in de aarde gehad; want over het algemeen waren de Nederlanders niet Franschgezind, maar toen Willem van Oranje, wiens staatkundig beleid in deze zaak op eene merkwaardige wijze uitkwam, de Nederlanders ten slotte voor slechts twee zaken stelde: of onderwerping aan Filips, of erkenning van den Hertog van Anjou als 'Erfelijk Heer en Vorst', koos men het laatste, als zoogenaamd van twee kwaden het geringste. Den negentienden September 1580 kwam deze zaak tot stand, nadat de Hertog van Anjou reeds eene maand lang met een leger van veertigduizend man op de grenzen gelegen had. Holland en Zeeland hadden echter reeds in Juni de opperste macht aan den Prins opgedragen, en Anjou had beloofd, dat hij, eenmaal Heer der Nederlanden zijnde, al de schulden, welke de Prins in deze zaken had moeten maken, zou betalen en dat de Prins en zijne nakomelingen in rechte lijn, 'Souvereine Vorsten' en Heeren zouden zijn van Holland, Zeeland en Utrecht. Maar behalve dat, had hij nog veel meer moe-

ten beloven. Hij mocht zonder toestemming der Staten-Generaal geene belastingen heffen. In den Staatsraad mochten geene vreemdelingen zitting nemen dan met goedvinden van dezelfde Staten, die hij bovendien minstens eenmaal per jaar bijeen roepen moest. Verder moest hij den godsdienst handhaven, zooals deze op het oogenblik zijner huldiging was. Kwam hij éëne van die punten niet na, dan zouden de Staten in zijne plaats een' anderen Vorst mogen kiezen. Hieruit blijkt, dat Anjou al zeer weinig gezag kreeg, doch hij schikte er zich in, en begon alvast met Kamerijk, toen eene Nederlandsche stad, te ontzetten, en Chateau-Cambrésis te veroveren. Meer voerde hij vooreerst niet uit; want hij ging naar Engeland, in de stille hoop, dat het hem gelukken zou een huwelijk aan te gaan met Koningin Elisabeth.

De vroegere verkozen Landvoogd, Matthias van Oostenrijk, kon nu naar huis gaan, doch om het nu niet heelemaal bij den Keizer te verkerven, beloofden de Staten, dat ze Matthias honderdvijftig duizend gulden zouden betalen, doch hiervan is nooit iets gekomen.

Reeds in Februari van het volgende jaar 1582, kwam Anjou uit Engeland terug zonder zijn doel bereikt te hebben. Hij werd nu openlijk als Hertog van Brabant gehuldigd en als Heer der overige Nederlanden erkend, natuurlijk met uitzondering van Holland en Zeeland. De zetel der Regeering was toen Antwerpen, waar de Hertog van Anjou, zoowel als de Prins van Oranje hun verblijf hielden. In deze stad was het, dat de eerste openlijke poging aangewend werd om den Prins te dooden. Den achttienden Maart lostte een zekere Jean Jaurregie, die knecht was bij den koopman Caspar d'Anastro, wiens zaken zeer in de war waren, een pistoolschot op den Prins. Hoewel de wond zeer gevaarlijk was, gelukte het aan de pogingen der geneesheeren en de trouwe zorgen van Charlotte de Bourbon, hem bij het leven te behouden. De moordenaar werd terstond gedood en uit brieven en gebeden, die men bij hem vond, bleek het, dat hij een Spanjaard was. Het vinden van die brieven was voor Anjou een geluk, want het volk had een sterk vermoeden, dat de aanslag gepleegd was door een' Franschman op last van Anjou. Kostte deze aanslag niet het leven van den Prins, toch zou hij voor hem smartelijke gevolgen hebben, want ten gevolge van het vele waken werd zijne Gemalin ziek en overleed reeds in het begin van Mei.

Parma was, onder dit alles door, zijn' gang gegaan en had met

de Spaansche troepen, die weer teruggekomen waren, verscheidene steden ingenomen, onderwijl een zijner Bevelhebbers, de bekwame Verdugo, in Groningen, Drente, Overijsel en Gelderland de macht van de Spaansche wapenen wist te laten gelden. Liep het den Staatschen dus niet mede ten opzichte der Spanjaarden, het zou hun ook tegenloopen met hun' nieuwen Vorst, die ontevreden was, met het weinige gezag, dat hij had. Om tot meer gezag te komen, bezette hij verscheidene steden in het Zuiden met zijne Fransche troepen. Te Brugge, Nieuwpoort en Ostende gelukte hem dat niet, en nog minder te Antwerpen, waarop hij het vooral gemunt had. De burgerij had van Anjou's plan de lucht gekregen en was op hare hoede. De aanslag zou plaats hebben na eene wapenschouwing, doch toen deze plaats had en de troepen terugkeerden, werd er door de burgers, die eene herhaling van de Spaansche Furie vreesden, op gevuurd. De Franschen deden hierop een' aanval, doch werden met een verlies van vijftienhonderd man teruggeslagen. Het aantal dooden bij de burgers bedroeg drie-en-tachtig. De poorten werden gesloten en de Hertog van Anjou moest buiten blijven. Deze mislukte aanval wordt 'Fransche Furie' genoemd. Door bemiddeling van den Prins en het dreigen van den Koning van Frankrijk, kwam er een soort van verzoening tusschen de Staten-Generaal en Anjou tot stand, doch zoolang de zaken niet geregeld waren, moest hij buitenslands vertoeven. De Prins van Oranje had zich door zijn ijveren voor Anjou en ook door een nieuw huwelijk met Louise de Coligny, eene Fransche dame, om zijne Franschgezindheid, in de Zuidelijke Nederlanden opnieuw vele vijanden op den hals gehaald. Hij vertrok dan ook naar Holland en vestigde zich metterwoon te Delft. Nu begonnen de Staten van Holland, het plan, dat ze in 1581 reeds gehad hadden, opnieuw in bespreking te brengen. Hoewel de Staten door de gedurige afwezigheid van den Prins zoo goed als zelf geregeerd hadden, was het toch hun plan nog niet, eene Republiek Holland tot stand te brengen, en begeerde men het 'Eenhoofdig gezag,' hoewel dan zeer beperkt. Nu de Prins dan voor goed in Holland scheen te zullen blijven, achtte men den tijd gekomen hem de Grafelijke waardigheid op te dragen. Deze zaak maakte evenwel maar langzame vorderingen, daar verscheidene steden thans allerlei bezwaren inbrachten. Toch kwam men eindelijk zoo ver, dat de Prins den zevenden December 1583 de onderteekende en verzegelde akten in handen kreeg. Wanneer hij nu maar gehuldigd

was, zou men weer een’ Graaf hebben. Doch ook die huldiging werd weer om allerlei redenen uitgesteld, en had zelfs nog niet plaats gehad toen men het bericht kwam brengen, dat de Hertog van Anjou den tienden Juni 1584 te Parijs overleden was. De man, die de tijding van Anjou’s overlijden aan den Prins bekend maakte, was een Bourgondiër, die reeds vroeger zich onder den naam van François Guyon, bij den Prins aangemeld had, als iemand, die ter wille van de nieuwe leer, welke hij beleed, aan vele vervolgingen bloot stond. De Prins had hem daarop in het gevolg van den Heer Schoonewal naar Frankrijk gezonden. Zoodra nu de Heer van Schoonewal bericht werd, dat Anjou gestorven was, zond hij François Guyon naar Delft terug om van dat overlijden den Prins in kennis te stellen. Guyon vond den Prins te bed, en toen deze zag, dat de kousen en schoenen van den boodschapper in een’ zeer gehavenden toestand waren, liet hij hem geld geven om nieuwe te koopen. Guyon besteedde dat geld echter aan pistolen, kruit en kogels, en begaf zich den volgenden dag naar den Prins om hem een paspoort te vragen. De Prins beloofde het gereed te maken en zeide, dat hij er om kon komen te twee uren, als de maaltijd was afgeloopen. De Prinses van Oranje had den man even gezien, en zijn uiterlijk had op haar zulk een’ ongunstigen indruk gemaakt, dat zij den Prins vroeg, wie toch die man was. Oranje stelde haar gerust en begaf zich aan den maaltijd. Guyon, wiens ware naam Balthasar Gerards was, had op zijn’ tijd gepast en stond om twee uur beneden aan de trap te wachten. De Prins, die volstrekt geen kwaad vermoeden had, kwam uit de eetzaal en daalde de trap af. Op dat oogenblik haalde de moordenaar zijn pistool te voorschijn, schoot het af en doodelijk gewond viel de Prins neder. Nog even had hij den tijd om in het Fransch up te roepen: 'Mijn God! Mijn God! Ontferm u over mij en Uw arm volk,' en gaf toen den geest. De moordenaar trachtte te ontvluchten, maar werd vrij spoedig gegrepen en later op eene afschuwewelijke wijze ter dood gebracht.

De mare van den moord op den tienden Juli 1584 gepleegd, ging van mond tot mond, en weldra wist men in Holland, Zeeland en Utrecht, welk een ontzettend verlies men geleden had.

De Staten van Holland verloren evenwel het hoofd niet en namen na den dood van den Prins terstond het bestuur inhanden, zoodat Parma van de verwarring, die ontstaan was, althans in het Noorden des lands, niet veel voordeel behaalde.

Balthasar Gerards vermoordt den Prins van Oranje.

En verwarring was er. Was het niet de Prins geweest, die zich nog meer door zijn staatkundig beleid onmisbaar, dan door zijne toewijding aan de zaak bemind gemaakt had? Menigmaal had men ten minste buiten Holland en Zeeland, op het punt gestaan om hem, even als Don Juan en den Hertog van Anjou den rug toe te keeren. Men had dat evenwel niet durven doen, omdat men overtuigd was, dat alleen de Prins van Oranje in den staatkundigen doolhof den weg kende. Bovendien, wien kon men beter de leiding der zaken toevertrouwen dan hem? Had hij niet bijna dertig jaar lang tegenover Koning Filips gestaan? Had hij niet alzijne bezittingen opgeofferd om de zaak, die door de Nederlanders als de zaak der vrijheid beschouwd werd, te dienen? Hij had veel eer- en heerschzucht, dat is waar, maar men begreep toch ook, dat hij, die veel kon, veel zeggen mocht. Bovendien was hij hartelijk en minzaam, en hoe listig ook in het staatkundig leven, in het maatschappelijke leven was hij openhar-

tig. Zijne verdraagzaamheid in zake van den godsdienst was evenwel in zijn’ tijd niet gewild, en zelfs zijn beste vriend, Filips van Marnix, Heer van St. Aldegonde, was het op dat punt volstrekt niet met hem eens.

En nu was hij dood, de man, dien men niet missen kon en toch missen moest.

Met Vorstelijke pracht werd zijn lijk in de Nieuwe Kerk te Delft begraven en boven de plaats, waar hij rustte, verrees eenige jaren later een der schoonste graf-monumenten van ons land.

XX.

DE NIEUWE REPUBLIEK.

Eenige dagen na den dood van den Prins van Oranje wisten de Staten van Holland het gedaan te krijgen, dat de Staten-Generaal bij elkander kwamen om met elkander in deze moeielijke tijden raad te schaffen.

In die vergadering werd een 'Raad van State' benoemd, en hiervan zou Graaf Maurits, de zeventienjarige zoon van Prins Willem, de Voorzitter zijn.

Men zat eigenlijk met Graaf Maurits wel een weinig verlegen. Natuurlijk zou het geweest zijn, zoo de Staten-Generaal hem beschouwd hadden, als wettigen erfgenaam zijns Vaders ten opzichte van de Gravenkroon, die Willem van Oranje dan toch zou gedragen hebben, als hij voor zijne inhuldiging niet vermoord was geworden. Nu had Willem van Oranje nog twee zoons nagelaten. De jongste van die twee, Hendrik Frederik, die later bekend en beroemd zou worden als Frederik Hendrik, lag nog als kind van een half jaar in de wieg. De andere was Filips Willem, die nog altijd in Spanje zoo goed als gevangen zat. Over dezen dacht men in het geheel niet. Men wist, dat hij Katholiek was toen hij opgelicht werd van de Leuvensche hoogeschool, en men wist ook, dat hij Katholiek gebleven was. Daarenboven was hij nu al zestien jaar in Spanje, dus zou hij, al was hij nu ook al niet geheel Spanjaard geworden, toch te veel van de Spaansche zeden en gewoonten overgenomen hebben, om zich hier onder een heel ander volk, dat voor een deel Hervormd was, op zijne plaats te gevoelen. En dan, zou Filips dat kunnen toestaan? Wel behandelde hij den jongen

Prins eenigszins overeenkomstig zijn’ rang en stand, maar hem zijn eigen Gravenkroon af te staan, dat zou toch te ver gaan. Aan Willem Lodewijk, die een zoon van Graaf Jan van Nassau en Stadhouder van Friesland was, dacht niemand, naar het schijnt.

Zoo bleef Maurits alleen over. Maar kon nu een zeventienjarige jongeling de man zijn om tegenover Parma te staan? Maurits zelf begreep dat ook, en wist niets beters te doen, dan den Staten te vragen zijne belangen niet te vergeten.

Zonder een’ Vorst meende men niet te kunnen zijn. Tegenover een’ man als Parma, die over zooveel uitnemende gaven te beschikken had, moest men iemand stellen, die tegen hem opgewassen was, of althans de noodige middelen bezat een leger in het veld te brengen.

Met uitzondering van Overijsel besloten de Staten-Generaal zich andermaal tot Koning Hendrik III van Frankrijk tewenden. Ook de Advocaat Buys was er niet voor geweest en had daarom zijn ambt nedergelegd. Zulk een 'Advocaat bij den Hove van Holland' was een rechtsgeleerde, die aangesteld was om aan de Leden van den Raad de noodige inlichtingen te geven. De tijdelijke opvolger van Buys was Meester Johan van Oldenbarnevelt, een man, doorkneed in de rechtsgeleerdheid, en een warm vereerder van zijn Vaderland, dat hij ook eenmaal als soldaat gediend had. Uit die keuze der Staten, die nu zelven deden, wat ze Prins Willem euvel geduid hadden, blijkt het, dat van Oldenbarnevelt er niet tegen was geweest om zich tot Frankrijk om hulp te wenden.

Er werd nu een Gezantschap naar Frankrijk gezonden en deze Heeren boden den Koning de Oppermacht over deze landen aan, doch moesten onverrichter zake aftrekken. Koning Hendrik weigerde die aanbieding, misschien wel, omdat men zijn’ broeder Frans, Hertog van Anjou, al heel vreemd behandeld had, misschien ook wel, omdat het Gezantschap getuigde, dat men na Willem van Oranje’s dood, de noodige orde, het gezag en het bestuur niet had kunnen handhaven. Deze eerlijke bekentenis was wel instaat om iemand af te schrikken, de handen in zulk een wespennet te steken.

Er kwam nog meer bij.

Parma won gaandeweg voet. Dendermonde en Vilvoorden had hij overmeesterd. Daarop sloeg hij het beleg om Antwerpen, waar Filips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde Burgemeester was. Gedurende dit beleg maakte Parma zich meester van Gent en bracht Brussel in het nauw.

In de Noordelijke gewesten was Verdugo niet zoo gelukkig, doch de Staten begrepen toch dat het hoog noodig was, dat een algemeen Bevelhebber aan het hoofd van ons leger stond, en als zoodanig benoemden zij den Graaf van Hohenlohe, meestal Hohenlô genoemd, die gehuwd was met eene zuster van Prins Willem I. Hij was nu vijfendertig jaar oud en had met afwisselend geluk het land reeds tien jaar gediend.

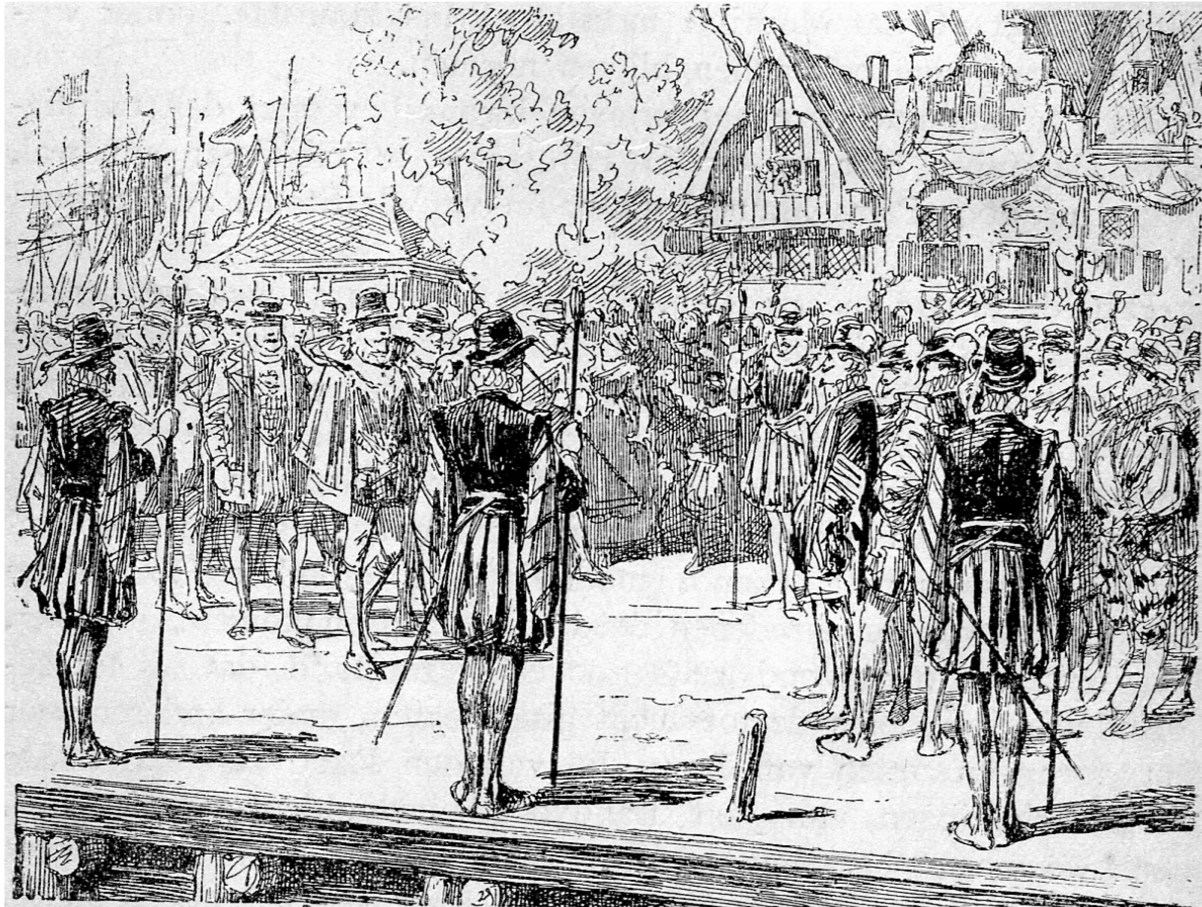
Hohenlô's eerste werk was eene poging om Antwerpen te ontzetten, doch dit gelukte hem niet, hoewel hij er eenigen levensvoorraad binnen wist te brengen. Evenmin slaagde hij er in 1585 in om 's-Hertogenbosch bij verrassing in handen te krijgen, en hij kon ook niet beletten, dat Brussel in de macht van Parma kwam. Nijmegen verliet ook de zijde der Staatschen en stelde zich mede onder Parma, die door zijne menschlievende handelingen nog meer won dan door geweld. Al sedert den aanvang van zijn bestuur had hij het tot regel gesteld, dat in iedere provincie en in iedere stad, die hij vermeesterde, de Hervormden twee jaar tijd kregen om tot den Katholieken godsdienst over te gaan, of, zoo ze dat niet wilden, hun evenveel tijd te geven om hunne zaken af te doen, teneinde zich elders metterwoon te kunnen vestigen. Welk een verschil met Alva! Slechts één Legeroverste was er, die nog aan Alva deed denken. Deze was Tassis, die op onmenschelijke wijze in Gelderland huis hield, en ten slotte op de Amerongsche heide het leger der Staten versloeg. Zich niet sterk genoeg gevoelende om Utrecht en Holland binnen te trekken, ging hij naar Zutphen terug. Waren de Staatschen in Gelderland niet zeer gelukkig, ook Graaf Willem Lodewijk behaalde niet vele voordeelen; want een aanslag op Groningen mislukte door de waakzaamheid der Spanjaarden. En terwijl dit alles in de zeven Noordelijke gewesten voorviel, ging Parma voort, het sterke Antwerpen te belegeren. Dat deze stad het zoo lang kon volhouden was geen wonder; want van den waterkant hadden de Hollanders en Zeeuwen gestadig toevoer kunnen brengen. Om dit te beletten had Parma met eene sterke schipbrug de Schelde doen afsluiten, en van dien tijd af hadden de belegerden het zonder hulp van buiten moeten stellen en steeg de nood binnen de stad met den dag hooger. Een Italiaan, Gianibelli, bood nu Marnix aan om de schipbrug in de lucht te laten vliegen. Hij wilde door middel van branders, die tendeele met buskruit gevuld waren en den stroom afdreven, de brug laten springen. Zijn aanbod werd niet van de hand gewezen,

doch de zuinigheid bedroog hier de wijsheid; want inplaats van hem zestig schuiten, die aan elkander verbonden waren, en drie kruitschepen te geven, gaf men hem maar tien schuiten en twee kleine kruitschepen. Het gevolg hiervan was, dat de uitwerking minder krachtig moest wezen. Daarenboven werden Gianibelli's bevelen niet juist uitgevoerd. De Spanjaarden dachten dat het slechts een middel zou zijn om de brug inbrand te steken, en Parma was niet dan met moeite te bewegen om de brug te verlaten: maar ten slotte ging hij dan toch weg en begaf zich naar een der nabij gelegen forten. Hij had dat bijtijds gedaan, want eer men nog iets kwaads vermoedde, vloog een der kruitschepen de lucht in. De uitwerking was wel vreeselijk, maar de brug was niet zoo erg vernield, of ze kon nog vrij gemakkelijk hersteld worden. Het was bij deze gelegenheid dat de moedige Billy, Frieslands voormalige Stadhouder, het leven verloor. Niet minder dan vijfhonderd Spanjaarden kwamen er bij om, en als de Antwerpenaars en de Zeeuwsche schepen nu maar dadelijk de handen aan het werk geslagen hadden, dan zouden ze niet alleen de heele brug hebben kunnen vernielen, maar ook heel gemakkelijk de forten hebben kunnen innemen, want ook hieraan was veel schade toegebracht. Eerst drie dagen daarna kwamen ze binnen Antwerpen te weten, welk eene uitwerking de kruitschepen gehad hadden, doch toen was het te laat, want Parma had reeds alles laten herstellen. Nu waren de belegerden zonder eenige hoop en Aldegonde was genoodzaakt om de stad over te geven, den zeventienden Augustus 1585. Mondragon werd nu Bevelhebber der stad. Men nam Aldegonde deze overgave zóó kwalijk, dat men hem binnen de Vereenigde Nederlanden niet toelaten wilde. Men riep hem later ter verantwoording en, hoewel van alle schuld vrijgesproken, hield men hem toch steeds buiten alle bedieningen. De val van Antwerpen zou Arnsterdams opkomst worden; want de Staatschen bleven meester van de Schelde, en Antwerpens handel, eenmaal de grootste van Europa, verliep geheel. Onder degenen, die door deze overgave ook bij de Staatschen in ongenade vielen, behoorde Blois van Treslong, wiens ambt van Admiraal, nu aan Justinus van Nassau, een' natuurlijken zoon van Willem van Oranje, gegeven werd.

Nadat men in Frankrijk bij Koning Hendrik vergeefsche pogingen aangewend had, werd het besluit genomen, Koningin Elisabeth weer om hulp te vragen en ook haar werd de oppermacht dezer

landen opgedragen. Zij had er niet veel ooren naar, doch vreezende, dat Frankrijk tenslotte toch nog te bewegen zou zijn, de oppermacht aan te nemen, sloeg zij een' middenweg in. Zij beloofde tegen eenige voorwaarden hare bescherming. De Staten vroegen haar twaalfduizend man hulptroepen en verlangden, dat de Koningin tweederden van de oorlogskosten op zich nemen zou. Na veel loven en bieden kwam zij er toe, vijfduizend man te zenden en eenderde der oorlogslasten te betalen. Vlissingen, het fort Rammekens en Den Briel zouden haar ten pand gegeven worden en Elisabeth zou hierin eene Engelsche bezetting leggen, opdat zij eenige zekerheid zou hebben, hare hulp niet voor niets aan te bieden. De Bevelhebber van die hulptroepen was haar gunsteling Robert Dudley, Graaf van Leycester, een man van hooge afkomst, aangenaam uiterlijk en beschaafde manieren, doch in het geheel niet berekend om in ons land aan het hoofd der verwarde zaken te staan. Bovendien was hij zeer ijdel en heerschzuchtig.

Deze laatste eigenschap vooral zou hem veel kwaad doen; want reeds Willem van Oranje, die zóóveel voor het land gedaan had,

Aankomst van den Graaf van Leycester te Vlissingen.

had moeten ondervinden, dat de heerschzucht der Staten geene andere heerschzucht dulden kon. Hiervan gaven dezelfde Staten reeds blijk vóór de komst van Leycester. Zij beloofden hem de Opperlandvoogdij te schenken, onder voorwaarde dat Graaf Maurits Stadhouder van Holland en Zeeland blijven zou, en zonder Leycesters antwoord hierop af te wachten, stelde men den eersten November 1585 Maurits reeds als zoodanig aan. Uit deze benoeming blijkt hoe de zaken veranderd waren. Dertien jaar geleden stelde de Landvoogd Stadhouders aan, en stonden in Holland de Staten onder Lumey; nu stonden de Staten zelf boven den Stadhouder en ging zijne benoeming van hen uit. Om Leycester hier in het land iemand te doen vinden, die hem in rang gelijk kwam, gaf men Maurits den titel van 'Prins van Oranje', die hem niet toekwam, zoolang zijn broeder Filips Willem nog leefde. Van dien tijd af heet 'Graaf Maurits' meestal 'Prins Maurits', onder welken titel wij hem ook zullen blijven noemen.

Niettegenstaande deze handelingen kwam Leycester den twintigsten December hier te lande. Hij stapte te Vlissingen aan wal, waar hij door Prins Maurits uit naam van de Staten verwelkomd werd.

Een der eerste maatregelen, die Leycester nam, was het verbieden van handel drijven in de Zuidelijke Nederlanden. Dit verbod was niet zoo slecht, want onder 'handel drijven' kon men ook het leveren van krijgsbehoeften brengen en als het op 'verdienen' aankwam, — Frederik Hendrik ondervond dat later, — voorzag men gaarne den vijand van krijgsvoorraad. Of dit toen ook al gebeurde, is mij niet bekend, maar dat het verbod in Holland en Zeeland tal van ontevredenen deed te voorschijn komen, is zeker, en Leycester ondervond zelfs zooveel tegenstand dat hij tot gewelddadige middelen de toevlucht ging nemen, onder anderen door het gevangen zetten van Buys, lid van den Raad van State. De krijgsverrichtingen van den Landvoogd beduidden ook niet veel, doch we mogen hem hiervan geene al te groote grief maken, want de Nederlanders lieten hem met zijn leger vrij wel alleen staan. Te Deventer en in de schans van Zutphen, lag Engelsch garnizoen. De Bevelhebbers van dat garnizoen, Stanley en York, waren zoo goed bevriend met den Spaanschen Krijgsoverste Tassis, dat ze over en weer elkander hazen en hoenders, ja, zelfs Rijnwijn ten geschenke gaven. Dit nu was niet zoo heel erg; want reeds in dien tijd hadden dergelijke beleefdheden rneer plaats: maar men ver-

moedde, en later bleek het, niet ten onrechte, dat er meer dan wederzijdsche beleefdheid onder schuilde, en dat er in het geheim ook briefwisseling gehouden werd. Toen eindelijk Stanley begreep, dat het meer dan tijd werd om zijn verraad te plegen, omdat hij anders gevaar liep van zijn hoofd te verliezen, speelde hij Deventer in handen der Spanjaarden. Op denzelfden dag gaf ook York de schans van Zutphen over, zonder dat ze belegerd was geworden. Deze handelwijze van Legerhoofden, die zoogenaamd gekomen waren om ons tegen Spanje te helpen, werkte er niet toe mede om Leycesters invloed te vergrooten. Het verraad van Stanley en York echter had plaats gehad toen de Landvoogd hier niet was, want reeds in November was hij weer naar Engeland gegaan om eene zitting van het Parlement bij te wonen. Dit Staatslichaam was vergaderd om in het rechtsgeding, dat tusschen Koningin Elisabeth en de arme Maria Stuart, die nog altijd Elisabeths gevangene was, uitspraak te doen. Leycester bleef tamelijk lang weg, en hiervan maakte men in Holland en Zeeland gebruik, door allerlei besluiten te nemen, welke het gezag van den Landvoogd besnoeiden. De man, die deze besluiten vooral wist door te drijven, was Johan van Oldenbarnevelt, die in staatkundig beleid de opvolger van Willem van Oranje beloofde te zullen worden. Leycester, eindelijk weer in het land teruggekomen, vond hier niets dan tegenwerking en miskenning van zijn gezag. Om hierin verbetering te brengen, zocht hij vooral den steun der Predikanten te winnen, en dezen waren daartoe al te goed bereid. Reeds bij zijne komst hadden zij hem aangezien als een soort van Gideon, die hier in het land kwam om de 'Filistijnen' en 'Libertijnen' te verjagen. Met 'Filistijnen' bedoelden ze de Katholieken, en met 'Libertijnen' de gematigden, die vrijheid van allen godsdienst wilden, of althans niet zóó waren, om de Katholieken het land uit te jagen. Vreemd is het intusschen, dat men zulk een’ ouden geloofsheld in Leycester zocht. Deze was wel niet Katholiek, maar de Engelsche Protestanten verschilden in de uitoefening van hun’ godsdienst heel wat met de Calvinisten. Om zijn doel te bereiken zorgde Leycester wel, dat hij in de zaak van den godsdienst de huik naar den wind hing.

Den grootsten aanhang vond de Landvoogd in de stad Utrecht, waar hij in den Burgemeester Prouninck en den Predikant Modet machtige bondgenooten had. Men ging zelfs in Utrecht zóó ver, dat men de gansche oppermacht aan Koningin Elisabeth wilde

opdragen. — De Staten van Holland echter, onder aanvoering van Oldenbarnevelt, bleven wakker op hun’ post, ja, zij durfden zelfs te Leiden, waar men eene samenzwering tegen de Staten gesmeed had, de hoofdaanleggers, drie in getal, terdood veroordeelen en onthoofden. Dat bracht onder de aanhangers van Leycester groote verbittering teweeg, en misschien zouden ze wel, natuurlijk ten voordeele van Parma, die een waakzaam oog op de gebeurtenissen hield, tot openlijk verzet gekomen zijn, als er niet wat bijzonders gebeurd was.

Wij willen even nagaan wat dat was.

Koningin Elisabeth had zich in haar eigen land zeer vele vijanden gemaakt, omdat ze, denkelijk wel het meest door jaloerschheid en haat gedreven, Koningin Maria Stuart van Schotland, die Katholiek was, had laten onthoofden. Deze daad had haar ook bij de Katholieken buiten Engeland, meer dan gehaat gemaakt. Nu begreep ze wel, dat de hulp, die zij aan de Nederlanders bood, ook eene oorzaak kon zijn, dat de haat tegen haar zóó groot werd, dat men Engeland den oorlog verklaarde. En, als dat geschiedde, dan liep ze groot gevaar, dat hare eigene onderdanen haar zouden onttronen. Dit gevaar moest voorkomen worden, en nu begon ze, buiten de Staten-Generaal van de Vereenigde Nederlanden om, met Parma over den vrede te onderhandelen. Dit nu lekte uit, en thans kwamen tal van Calvinisten tot de overtuiging, dat ze zich niet alleen in Koningin Elisabeth, maar ook in Leycester bedrogen hadden. Natuurlijk werd deze handelwijze zeer hoog opgenomen en ze gaf den doorslag aan Leycesters onmacht.

Deze begreep levendig, dat zijne rol hier te lande nu uitgespeeld was, en daarom vroeg hij aan Koningin Elisabeth om zijn ontslag, dat hem ook verleend werd. De Koningin gaf van dat ontslag, aan de Staten-Generaal in een’ brief, in bitteren toon geschreven, kennis, en in December van het jaar 1587 vertrok Leycester alweer van Vlissingen naar Engeland. Hoe de man over zichzelven dacht, blijkt wel uit den herinnerings-penning, dien hij liet slaan. Op dien penning stond afgebeeld eene kudde schapen, die door een’ bulhond bewaakt werd, en daaromheen was het randschrift: 'Non gregem, sed ingratos invitus desero', dat beteekent: 'Ik verlaat met tegenzin de ondankbaren, maar niet de kudde.'

Had nu Koningin Elisabeth er op gerekend, dat na Leycesters vertrek de heele zaak tusschen haar en Koning Filips in orde was, dan zou het een jaar later blijken, dat ze zich vergist had.

De Staten-Generaal, maar vooral de Staten van Holland en

Zeeland zagen, als arme, verlaten kudde, met geen zweem van angst den vreemden 'herdershond' vertrekken. De Engelsche hulpbenden bleven wel in het land, maar hierop vertrouwden' ze al heel weinig. Ze hadden zelfvertrouwen gekregen en Prins Maurits had van zijne zijde al bewijzen genoeg gegeven, dat men verzekerd was in hem iemand te vinden, die Parma zou weten te wederstaan.

Daarom zag men van onze zijde nu af van verdere pogingen tot het verkrijgen van buitenlandsche hulp. Men besloot op eigen krachten zich te verlaten en zichzelf te regeeren, zoodat met het vertrek van Leycester alle schijn van Monarchalen regeeringsvorm afgeschaft was en Europa eene nieuwe Republiek verkregen had.

Wel waren de grondslagen van deze Republiek nog zeer zwak, maar ze zouden krachtiger worden. Wel wist men nog niet zeker, dat men met alle Monarchale Regeeringsvormen zou kunnen blijven breken, maar men wilde het beproeven, en de proef gelukte. Kon men nu ook al niet zeggen dat met Leycesters vertrek de Republiek der Vereenigde Nederlanden gegrondvest was, toch zou de grondvesting komen volgens het plan, dat men nu opzette, om alles 'zonder Monarchen' te doen. Daarom is het, dat ik Leycesters vertrek, als zóó gewichtig beschouw, dat ik er een nieuw tijdvak mede begin.

VIERDE TIJDVAK.

(Van 1587 tot 1648.)

I.

EEN JEUGDIG VELDHEER.

De toestand der nieuwe Republiek was na Leycesters vertrek verre van gunstig, en zij, die wellicht reeds gedroomd had den van een' rustigen tijd, zouden zich zeer teleurgesteld zien.

Vooreerst was er verdeeldheid binnenslands, en in de Zuidelijke Nederlanden was altijd nog Alexander Farnese, Hertog van Parma, die een der beste Landvoogden was, die de Koning had kunnen zenden.

Hij was een krijgsman, die in moed en beleid niet onderdeed voor Alva en in krijgsbeleid Don Juan zeer verre overtrof.

Hij was een staatsman, die alleen in Willem van Oranje zijn' meester gevonden had.

Hij was een mensch onder menschen, niet afstootend als Alva, en ook niet wreed; niet trotsch en eigenwijs als Don Juan en ook niet vleiend of kruipend.

Zulk een man was voor de zaken der Vereenigde Provincien zeer gevaarlijk; want van tegenstanders had hij zelfs vrienden weten te maken. Ook de zoon van den onthoofden Graaf van Egmond was door hem overgehaald geworden, den Koning van Spanje te dienen.

Alleen Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland waren geheel buiten de macht der Spanjaarden. Van Groningen naar Steenwijk en verder langs den Oostelijken oever van den IJsel naar Arnhem was alles onder Parma's gezag, en ten Zuiden van de Waal had den de Noordelijke Provincien zoo goed als niets in hun bezit.

Parma was dus sterker dan ooit en scheen het oog te hebben

op de verovering van Vlissingen, dat nog altijd de kweekschool was van de Watergeuzen, die dezen naam niet meer droegen en ook rechtstreeks in dienst van het heele land of van een gewest waren. Was Vlissingen veroverd, dan kon men den handel van Antwerpen niet meer tegenwerken.

In Utrecht was het ook niet zoo rooskleurig. Vele Katholieke Stichtenaars hadden gaarne zich onder Parma's bewind willen stellen, en verder was daar het brandpunt van Leycesters vrienden, die bijna vijandiger tegenover de Staten van Holland stonden dan de Katholieken.

De Duinkerker kapers, die ook voor een deel zich verschuilden op het Zwin, den zeeboezem waaraan Sluis lag, hetwelk ook in handen van Parma was gevallen, benadeelden den zeehandel in het Zuiden, en Verdugo, die Stadhouder van Groningen was, liet oorlogsschepen te Delfzijl uitrusten om de Oostzee-vaarders aan te vallen. En al de oorlogskosten moesten voor het grootste deel gevonden worden uit de voordeelen, die de zeehandel opleverde. Kwam die handel te vervallen, dan was het stellig met de jeug-dige Republiek gedaan.

Koningin Elisabeth kon het ook moeielijk verkroppen, dat wij haar' gunsteling Leycester zoo goed als gedwongen hadden om het land te verlaten, en meer dan ooit was zij er toe genegen zich met Filips te verzoenen.

Was het nu wonder, dat Parma, die dat alles ook wist en zag, zich met de hoop vleide, dat hij doen zou wat Alva, Requesens en Don Juan niet hadden kunnen doen? Hoe zou hij daarmede de macht zijns Konings versterken! Want, al waren de Nederlandsche gewesten nu ook maar een zeer klein deel van Filips' uitgestrekt gebied, ze waren sterker dan menig land, dat veelgrooter was. Van Oldenbarnevelt wist tien jaar later voor den Franschen Koning uit te rekenen, dat de Nederlanden zeer gemakkelijk bijna vijfendertig duizend man op de been konden brengen en eene zeemacht leveren van ruim honderd oorlogsbodems. Dat was waarlijk niet zulk eene kleinigheid.

Als Parma dat dus eens gedaan kon krijgen, d a n . . . .

Maar hij kreeg het niet gedaan, al hadden sterrenwichelaars ook door heel Europa weten te verspreiden, dat, als de wereld niet vergaan zou, er toch stellig buitengewoon groote en bloedige ge-beurtenissen zouden plaats grijpen.

Reeds met een paar woorden maakten we in het vorige hoofd-

stuk gewag van Johan van Oldenbarnevelt, die Meester Buys als Advocaat van Holland was opgevolgd. Deze man was het, die in 1585 wist door te drijven, dat Graaf Maurits Stadhouder van Holland en Zeeland werd en Voorzitter van den 'Raad van State.' Die Raad van State was terstond na den dood van Prins Willem ingesteld om in zijne plaats te regeeren. Zoolang nu Leycester hier nog in het land was, bleek het wel dat de Staten eene soort van zelfstandigheid hadden, maar er openlijk voor uitkomen, dat deden ze niet. Nu evenwel Leycester weg was, kwamen de Staten als mannen, die het Oppergezag in handen hadden, te voorschijn. Als er dus een Stadhouder noodig was, dan moest deze in de eerste plaats aan de Staten gehoorzamen, want dezen stonden boven hem.

Nu was het dezelfde van Oldenbarnevelt, die hier bijzonder voor ijverde. Men had evenwel de handen te vol en de tijden waren er ook niet naar, om dat Oppergezag maar dadelijk in te voeren. Men vergenoegde zich met Maurits Stadhouder te laten, en er werd niet meer aan gedacht om hem, in plaats van zijn’ Vader, de Grafelijke waardigheid aan te bieden.

Bij dien ongunstigen toestand des lands kwam een dreigend en groot gevaar opzetten.

Koningin Elisabeths pogingen om zich met Spanje te verzoenen, gelukten haar zóó weinig, dat Koning Filips besloot in één’ slag Engeland en de Nederlanden te overmeesteren.

Daartoe werd in Spanje eene vloot uitgerust, zoo groot, zóó sterk en uit zulk eene onbekrompen beurs, dat niemand anders dacht, dan dat die vloot de profetie der wichelaars zou vervullen door niet alleen oproerige Provinciën onder het gezag te brengen, maar zelfs een heel Koninkrijk te veroveren.

Spanje’s vijandschap tegen Elisabeth was evenwel niet begonnen met de hulp, die ze ons verleend had. Ze was al ontstaan toen Elisabeth, na hare zuster Maria, die met Filips gehuwd was, Koningin van Engeland werd. Dat wist Elisabeth zeer goed, en om te maken, dat Filips de handen tegen haar niet vrij had, begunstigde zij reeds vroeger in stilte den opstand in de Nederlanden en de godsdiensttwisten in Frankrijk. Zelfs wist ze in het geheim den Koning van Frankrijk tegen Spanje op te stoken.

Het plan om Engeland aan te vallen was ook al ontstaan na den val van Antwerpen, en toen reeds begon men in alle havens van Spanje aan de uitrusting der groote vloot, die, toen ze gereed was

in zee te steken, in Spanje reeds den naam kreeg van 'Armada' of Onoverwinnelijke vloot.

Toch kwam die vloot voor Elisabeth zeer onverwachts; want juist in dien tijd was ze zóó stellig verzekerd van hare verzoening met Filips, dat ze boos werd, als men anders durfde spreken. Zij geloofde in allen ernst, dat die groote vloot alleen uitgerust werd om de Amerikaansche handels- en zilvervloten te beschermen, en dat Parma te Sluis kleine transportschepen liet bouwen en bezig was met zijn leger door werving buitengewoon te versterken, welnu, dat geschiedde alleen om een' inval in Zeeland te doen.

Maar opeens werd zij tot andere gedachten gebracht toen er een schotschrift tegen haar op groote schaal door heel Engeland verspreid werd. Dat was Filips' werk, zegt men. Toen begon ze toebereidselen te maken om de Armada te laten bestrijden, maar nog was ze hiermede bezig, toen de ontzaglijke vloot al in het Kanaal verscheen.

Ja, die vloot verscheen daar, doch wat moest ze er doen?

Het is onbegrijpelijk waarom Filips tot Bevelhebber van die vloot den Hertog van Medina Sidonia benoemen kon. Die man was rijk, schatrijk, maar Vlootvoogd was hij in het geheel niet. Hij had zelfs geene kennis van zeezaken.

'Dat komt er niet op aan,' meende Filips, en hij gaf den Admiraal eene 'tafel van werkzaamheden' mede. Op die 'tafel' stond geschreven, al wat hij doen moest.

Nauwelijks nu was de vloot onderzeil, of ze werd door storm beloopen en uit elkander geslagen. Wat er nu te doen was, zie, dat stond niet op dat lijstje.

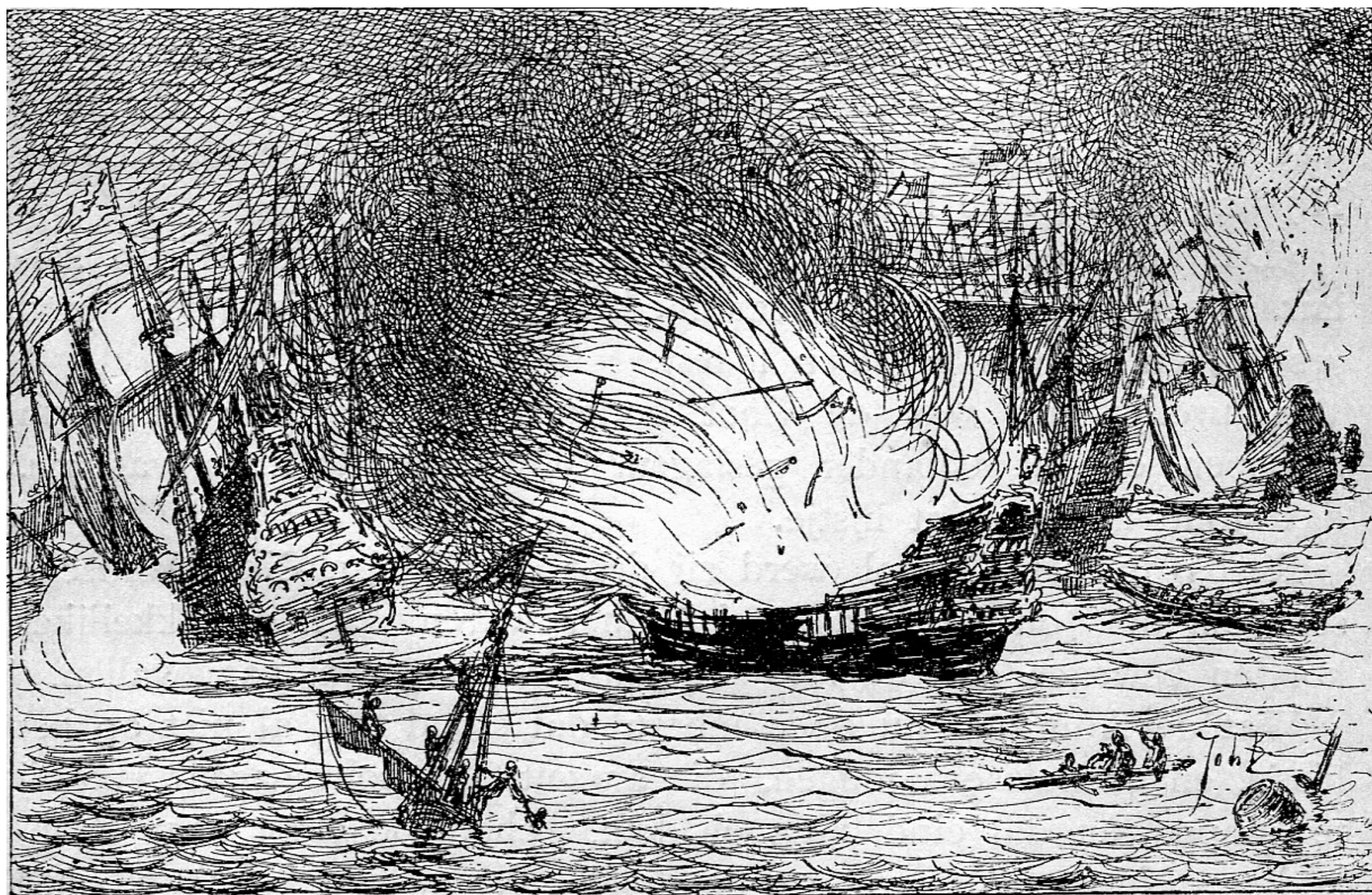
Reeds in het Kanaal werd zij door de Engelsch-Nederlandsche schepen, die, omdat ze zooveel kleiner waren, zich gemakkelijker konden bewegen dan de logge Spaansche gevaarten, aangevallen.

Wat de Admiraal nu doen moest, dat stond ook al niet op het lijstje, en evenals een jongen, die aarzelt een' politie-agent voorbij te loopen en dat eindelijk toch doet, schoof de vloot naar Duinkerken. Nu stond er wat op het lijstje. Parma zou hier aan boord komen met een landingsleger en het opperbevel overnemen.

Maar Parma kon met zijn leger niet aan boord komen, omdat de Nederlandsche vloot hem het inschepen belette. En weer keek de Admiraal te vergeefs op zijn geschreven bevel, dat nu niet zei, wat hij in dit geval doen moest. Maar het ergste kwam. Terwijl hij daar voor Duinkerken lag, zonden de Engelschen branders op

hem af. Schrik en ontsteltenis maakten zich van de Spanjaarden meester. De ankers werden gekapt en de heele vloot ging door de Noordzee op de vlucht, voer om Schotland heen, kwam door de Iersche zee in den Oceaan en werd nog eens door een' storm overvallen.

En wat er in al die gevallen gedaan moest worden, van dat alles stond niets vermeld. Een flink en ervaren zeeman had het geweten, maar de 'Gouden Hertog,' zooals de Spanjaarden hun' Admiraal noemden, wist het niet. In den meest gehavenden toestand kwam slechts een klein gedeelte van de trotsche vloot in de Spaansche havens terug. Filips troostte er zich mede, dat hij 'de vloot tegen de vijanden en niet tegen de stormen uitgezonden had.' Maar de gemakkelijkheid waarmede Filips zich over die vreeselijke mislukking heenzette, gaf aan Spanje de millioenen niet terug, welke men voor die vloot had moeten uitgeven; ze gaf ook den duizenden, die er bij omgekomen waren, het leven niet weer.

De Onoverwinnelijke vloot door branders op de vlucht gejaagd.

Hoewel Parma getracht had om de onderneming te doen slagen, had hij vroeger alles gedaan, wat hij kon om te beletten, dat ze tot uitvoering kwam. Hierin werd hij trouw geholpen door Admiraal Santa-Cruz, een der kundigste Vlootvoogden van Spanje, die

de eenige aangewezen persoon was om het bevel der vloot op zich te nemen. Deze gaf den raad om eerst Vlissingen te laten innemen, opdat men aan de Noordzee eene haven zou hebben, die diep en ruim genoeg was voor de grootste schepen. Verder zou men dan de Nederlanden onderwerpen, wat niet zoo moeielijk was, omdat de toestand in de vier provincien, die we reeds noemden, zeer ongunstig was. Had men eenmaal de Nederlanden onderworpen, dan was de tijd daarom Engeland aan te vallen. Ware Filips nu zoo eigenwijs niet geweest, dan zou dit plan veel kans van slagen gehad hebben.

Maar, — Admiraal Santa-Cruz was Filips’ gewilde persoon niet. Hij had dezen man geene 'tafel van werkzaamheden' kunnen medegeven, en de Koning zou dus alle gezag aan hem hebben moeten afstaan. Dat kon Filips niet dulden. Hij luisterde dus niet naar Parma of naar Santa-Cruz. Zoo hij er nog had, naar wie hij wel wilde hooren, dan waren het Engelsche ballingen, die te Madrid vertoefden, en een zekere Don Christophore de Moura, die den Koning den raad gaven, niet langer te wachten. De Engelschen en Nederlanders hadden zeer weinig gedaan om de vloot te vernielen. De stormen hadden veel meer gedaan dan zij. Maar hieraan dacht men niet zoo zeer. Men hield alleen rekening met de nederlaag, onverschillig hoe deze door den Spanjaard geleden was. Meer dan tienduizend kloeke Spanjaarden, het meerendeel in de kracht van hun leven, waren omgekomen. Om de vloot gereed te maken had men al de Indische schatten moeten gebruiken, en toen kwam het onderhoud nog, dat gerust op twaalfduizend dukaten dagelijks kon gerekend worden.

De Spaansche schatkist ledig; het Spaansche volk in rouw en de Onoverwinlijke vloot vernield, dat gaf in de Vereenigde Provincien nieuwen moed; dat deed de hoop herleven.

Na samen in een groot gevaar gedeeld te hebben en na samen er aan ontkomen te zijn, vergat Koningin Elisabeth alles, hetgeen met Leycester had plaats gehad, en de wederzijdsche vriendschappelijke betrekkingen werden weer hersteld, nu Elizabeth ook aan Spanje den oorlog verklaarde, en er geen’ vrede mede sloot gedurende al de jaren van haar leven, welke nog volgden.

En wat moest Filips beginnen zonder geld en zonder schepen?

Doch dit was nog niet alles.

Filips had zich getroost met 'ik heb de vloot uitgezonden tegen de vijanden en niet tegen de stormen,' maar dat belette niet, dat

hij iemand zocht, aan wien hij dat alles wijten kon. De man was spoedig gevonden.

De Spaansche Grooten haatten Parma om zijn’ voorspoed in den oorlog en, omdat hij een Italiaan was. Ze wisten, dat de achterdochtige Koning maar den woord te hooren noodig had, om te maken, dat hij de geheele schuld op den Italiaan wierp. Behendig wisten ze den Koning te laten weten, dat Parma niet gereed was met het inschepen van zijn landingsleger, toen de Armada te Duinkerken kwam. Ware hij maar gereed geweest, dan had dat landingsleger dadelijk aan boord kunnen gebracht worden, — dan had men de branders misgeloopen, — dan zou men in Engeland geland zijn en dat onderworpen hebben, — dan had de storm niet bijkans de heele vloot vernield, dan . . . . en zoo ging men voort met alles op te noemen, wat er niet en wat er wel gebeurd zou zijn, als Parma maar klaar geweest was. Dat dit eene onwaarheid was en dat Parma belet werd zijne troepen in te schepen, omdat de kleine oorlogsvaartuigen der Hollanders op de ondiepe wateren zich vrij bewegen konden en de gemeenschap van den wal met de Armada afsneden, dat vertelde men niet.

Het doel werd bereikt: Koning Filips gaf Parma van de heele mislukking de schuld.

Trof ons Filips’ handelwijze tegenover Alva, die dan toch ten slotte de Nederlandsche zaken zeer in de war gebracht had, hier was het nog veel ondankbaarder. Met wat meer hulp zou Parma de Nederlanden onder het gezag des Konings gebracht hebben, daar hij met gebrekkige hulp reeds zooveel in het voordeel van den Koning gedaan had. En nu, — ondanks is ’s werelds loon. Parma ondervond dit en hij trok het zich zeer aan.

Uit baloorigheid en om te laten zien, dat hij toch nog wel wat kon, wilde hij met zijn leger Bergen-op-Zoom veroveren, doch de Nederlanders waren tijdig zijn plan te weten gekomen, en de aanslag mislukte. Ook de Engelschen kwamen de belegerde vesting ontzetten, en niettegenstaande Parma, tegen zijne gewoonte, zich nu door verraad van de stad trachtte meester te maken, moest hij aftrekken.

Gedurende deze belegering werden door twee broeders Paulus en Marcelis Bax, die in dienst van ons land waren, wonderen van dapperheid verricht. Ook naderhand bewezen ze Prins Maurits nog zeer veel gewichtige diensten.

Na het vergeefsche beleg van Bergen op Zoom kocht Parma het

sterke Geertruidenberg van de ontevreden bezetting, die hare soldij slecht ontving. Niet lang, nadat hij aldus in het bezit van deze stad gekomen was, haalde Parma door onvoorzichtigheid zich eene verkoudheid op den hals, welke in eene sleepende ziekte ontaardde. De geneesheeren gaven hem den raad om de baden te Spa te gaan gebruiken. Graaf Karel van Mansfelt kreeg nu het Opperbevel in handen en Parma, ziek naar het lichaam en gedrukt naar den geest, omdat Filips hem niet meer vertrouwde, begaf zich naar Spa. Deze Mansfelt was een Duitscher en daarom bij de Spaansche soldaten reeds weinig gezien, en daar hij bovendien, òf ongelukkig in het oorlog voeren, òf een minder bekwaam Veldheer was, zoo was de kans van Prins Maurits schoon, om zijne loopbaan, als Veldheer te openen. Het ontzag, dat Mansfelt had, was zelfs zoo gering, dat het oudste en beste regiment der Spanjaarden tegen hem in opstand kwam, en het kon alleen met behulp der getrouw gebleven regimenten onderworpen worden. De oorzaak van dien opstand was evenwel het achterblijven der soldij. De Spaansche schatkist was zoo goed als ledig, en wat er was, gebruikte Filips in Frankrijk, waar de strijd om het geloof nog altijd fel gevoerd werd, met het doel om ook daar de zaken naar zijne hand te zetten.

Het begon er dus voor de Spanjaarden in de Nederlanden minder voordeelig uit te zien. De Landvoogd ziek en door zijn' Koning gewantrouwd, zijn plaatsvervanger bij de Spanjaarden gehaat en een man van slechts middelmatige bekwaamheden als Veldheer, het beste regiment in opstand, ontbonden en — geldgebrek.

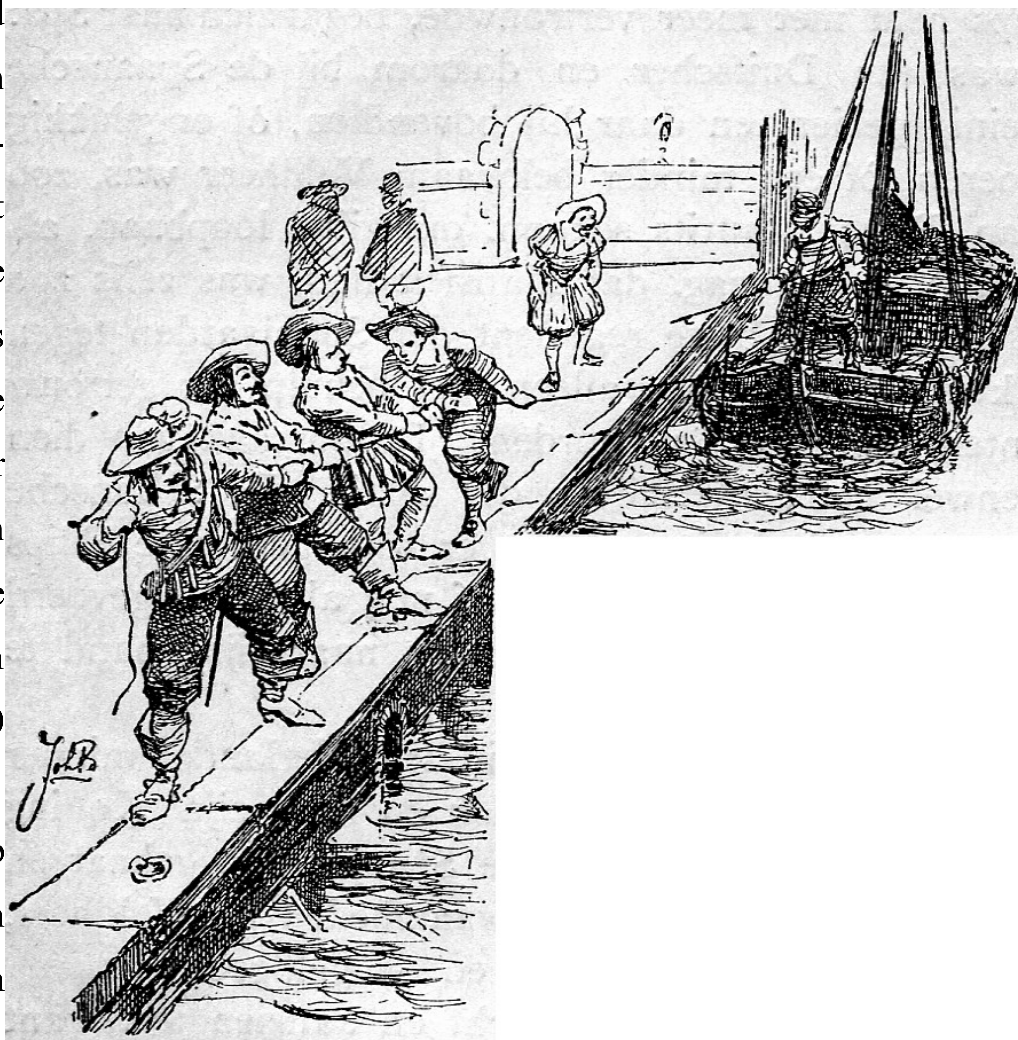
Prins Maurits daarentegen nam in macht en aanzien toe, want reeds in het begin van 1590 werd hij ook Stadhouder van Utrecht en Overijsel en een jaar later van Gelderland.

Eerst in 1590 begon de jeugdige Stadhouder zijne schitterende Veldheers-talenten te toonen, en wel het eerst met het innemen van Breda, welks Baronie een eigendom was geweest van Prins Willem. Daar de Spanjaarden deze stad evenwel in hun bezit hadden, was dat voor Prins Maurits eene waardelooze erfenis, en zoowel om die erfenis terug te krijgen, als om de macht van den vijand te verzwakken, trachtte de Prins Breda te veroveren. Daar het hem echter nog aan een goed leger ontbrak, kwam men op het denkbeeld om de stad door list in te nemen.

De brandstof, die men in dien tijd aan den open haard onder de breede schouw gebruikte, bestond uit turf en hout. De turf

kwam, even als nu, uit Friesland, Drente, Overijsel, Groningen en Holland, en om nu de Spanjaarden van die brandstof, ook in Breda, te voorzien, hadden de turfschippers een vrijgeleide om in de Spaansche streken en steden turf te brengen. De turfschipper op Breda was Adriaan van Bergen, en dezen wist men over te halen om in het ruim van zijn schip een zeventigtal soldaten te bergen. Op het dek zou men dan turf stapelen. Van Bergen nam dien voorslag aan en te Zevenbergen kwamen de soldaten,onder bevel van een Waalsch Edelman Charles de Heraugière, in het schip. Als bovenlast werd er nog wat turf gestapeld en zoo vertrok de schipper met zijne vreemde lading. De tocht ging niet voorspoedig; want ijs en wind waren in het nadeel. De schuit kreeg zelfs een lek, zoodat de soldaten daar beneden in het ruim in het water zaten en erg verkouden werden. Eindelijk kwam het schip te Breda, waar het door een' korporaal onderzocht werd, en toen deze, zeker omdat hij het zoo koud had, het schip zeer oppervlakkig nagezien had, werd het door de Spaansche soldaten zelven binnen Breda gehaald. Reeds den eersten dag had men den bovenlast weggehaald, en toen stuurde van Bergen de turfdragers weg met de boodschap, dat de beste turf onder lag. Die zoogenaamde 'beste turf' kroop des nachts uit het schip, overrompelde de wacht en opende de poort voor het leger van Prins Maurits, dat in de nabijheid der stad lag. Deze verrassing van Breda had den derden Maart van het jaar 1590 plaats.

Het Staatsche leger trok hierop naar de Betuwe met het doel om Nijmegen te belegeren. Dit plan kon nog niet ten uitvoer

De Spanjaarden halen het turfschip binnen Breda.

gebracht worden, doch Maurits versterkte zich zoo, dat de Betuwe voor elken inval des vijands beschermd was, en toen Parma in den herfst van dat jaar naar Frankrijk gezonden was, nam Maurits zijne kans waar om Brabant in te trekken en in korten tijd veroverde hij daar verscheidene versterkte plaatsen.

Toen men zag hoe Maurits instaat was om een leger zoo aan te voeren, dat het op een' machtigen vijand belangrijke voordeelen behalen kon, besloten de Staten, den winter tusschen 1590 en '91 te gebruiken om het leger te versterken, en men deed dit met zooveel ernst, dat in Mei van 1591 Maurits gereed was om den veldtocht te beginnen.

Die veldtocht was voor den jeugdigen Veldheer een groote zegetocht, want achtereenvolgens nam hij in dat jaar in: Zutphen, Deventer, Delfzijl, Hulst en zelfs Nijmegen. Hiermede werden de krijgsverrichtingen voor dat jaar gesloten, maar zij waren meer dan genoeg om Maurits' naam eene Europeesche vermaardheid te geven. De Staten des lands hadden zooveel vertrouwen in hem gekregen, dat ze het besluit namen om twintig vendels uit het leger te nemen, en deze onder bevel van Graaf Filips van Nassau, een' broeder van den Frieschen Stadhouder, naar Frankrijk te zenden om Koning Hendrik IV tegen de Guises te helpen. Koning Hendrik IV was toen nog Hervormd, en de partij der Guises, door Filips II gesteund, vormde de Katholieke partij. Van dit jaar af werd Hendrik nu gedurende eenige jaren trouw door de Republiek bijgestaan.

Hoewel Maurits' heele krijgsmacht thans nog geene tienduizend man telde, werd er na veel gekibbel der verschillende provincien, besloten om Steenwijk, waarvan de Friezen veel last hadden, in te nemen. Die stad innemen was gauwer gezegd dan gedaan, want behalve dat ze zeer sterk was, werd zij verdedigd door een' keurtroep van twaalfhonderd soldaten, onder bevel van den dapperen en ervaren Coquel.

A1 heel spoedig waren de meeningen van de Bevelhebbers der belegeraars verdeeld, en Maurits' plannen werden alleen goed gekeurd door Graaf Willem Lodewijk. Trots den tegenstand dien Maurits ondervond, begon hij onder stortregens de schansen om de stad aan te leggen. Merkwaardig is het, dat Prins Maurits bij de meeste belegeringen zeer veel van regenbuien te lijden had. De belegering beloofde in het begin in ons nadeel te zullen uitvallen, doch Maurits gaf den moed niet op, en gebruikte zijne soldaten om loopgraven te maken. Dit was voor de soldaten een ongewoon

werk. Ze kwamen om te vechten, zeiden ze, maar niet om als boeren de schop te hanteeren. Maurits en Willem Lodewijk zetten echter hun plan door, en alle soldaten moesten om de beurt met schop en kruiwagen er op uit. De aanhangers van de gewone manier van belegeren schudden het hoofd over die nieuwigheid, en zelfs in het buitenland was men van meening, dat de heele belegering op niets zou uitloopen. De beide Stadhouders lieten lachen en kwade voorspellingen maken, en het slot van alles was, dat, zelfs na eene mislukte bestorming, Coquel zich op eervolle voorwaarden moest overgeven. Bij die overgave gedroeg Maurits zich als een edel Veldheer, en hij drukte den overwonnen vijand met zijne Officieren, toen ze de stad verlieten, de hand. De tegenstanders van Maurits' wijze van belegeren konden nu uit den mond van Coquel hooren: 'Gij hebt mij met schoppen en kruiwagens overwonnen en als een vos uit het hol gegraven. Kanonnen en andere vuurwapenen hadden dit niet kunnen doen.'

In plaats van zichzelven nu rust te gunnen, hetgeen met het oog op eene wonde, die hij bij dit beleg bekomen had, noodig was, besloot Maurits den krijgstocht voort te zetten, en ontnam in hetzelfde jaar aan den vijand nog Ootmarsum en Koevorden.

Alsof al die verliezen nog niet genoeg waren, moest Koning Filips er in dat jaar nog een lijden door den dood van Parma, wiens plaats als Landvoogd voorloopig ingenomen werd door den ouden Graaf van Mansfelt. De opvolger van Parma was Aartshertog Ernst van Oostenrijk, een neef van Koning Filips en verloofd met diens dochter Isabella Clara Eugenia. Deze Landvoogd bleef echter ook maar kort aan het bestuur, daar hij spoedig overleed.

Onder die verwisselingen van Landvoogden had Prins Maurits niet stil gezeten. Hij sloeg den zesentwintigsten Maart van 1593 het beleg voor het sterke en belangrijke Geertruidenberg. Aan het bezit van deze plaats hechtte men in Holland hooge waarde, want de Spanjaarden konden van daaruit den rivierhandel zeer belemmeren. Het beleg van deze stad duurde drie maanden en de jonge Veldheer legde daarbij zulke schitterende krijgstalenten aan den dag, dat toen reeds verscheidene voorname vreemdelingen bij hem, als vrijwilliger, kwamen dienen om de oorlogskunst te leeren. Hij was een der eerste Veldheeren, die de wetenschap der meetkunde op den oorlog toepaste, en zijne kracht bestond niet zoo zeer in een groot, als wel in een zeer goed geoefend leger, waarin strenge krijgstucht heerschte. Om zijn volk te oefenen, liet hij het dikwijls spiegelge-

vechten houden, en was hij een streng handhaver der tucht, toch was hij een echt soldaten-vriend. Hij zorgde voor alles en zijn oog ging over alles. Dapper was hij stellig, maar aan dapperheid paarde hij beleid, en nimmer zou hij een waagstuk ondernemen, als niet alle kansen vooraf berekend waren geworden. In de meet- en wiskunde had hij tot leeraar den beroemden Veldtuigmeester-generaal Simon Stevin, den man, die de tiendeelige breuken in toepassing bracht. Het beleg van eene stad, de inrichting van het legerkamp om de stad, het maken van loopgraven, ravelijnen, kortom alles ging bij Prins Maurits langs wiskundigen weg, en hierin was hij reeds voorgegaan door zijn' neef Graaf Willem Lodewijk, die de wijze van oorlogvoeren geleerd had uit een oud krijgskundig werk van den Griekschen Keizer Leo. Om toe te passen, wat hij las, gebruikte hij eene tafel met looden soldaatjes er op. Dat boek had hij ook aan Maurits gezonden, en deze begreep terstond hoeveel voordeel hij hiervan trekken kon en begon het ijverig te bestudeeren. Daarom kreeg ook

Maurits' trompetter en de Graaf van Mansfelt.

het beleg van Geertruidenberg den bijnaam van 'het Romeinsche beleg.' Zijn kamp om de stad was zóó sterk, dat de Graaf van Mansfelt, die met een leger van twaalfduizend man tot ontzet aanrukte, den aanval niet waagde. Dat gaf aanleiding, dat hij Maurits nu uit zijne verschansingen trachtte te lokken om een’ veldslag te leveren. Deze was daartoe echter niet te bewegen. Ondertusschen schijnt Maurits nu en dan met Mansfelt toch over enkele zaken onderhandeld te hebben, want eens, dat een Staatsch trompetter voor Mansfelt verscheen, vroeg deze hem, hoe het toch kwam, dat Prins Maurits zoo achter zijne verschansingen bleef liggen. Het voegde toch een jong Veldheer, in een’ ridderlijken veldslag te toonen wie hij was. De trompetter antwoordde hierop: 'Uwe Excellentie heeft gelijk, mijn Veldheer is nog jong. Hij blijft evenwel achter zijne verschansingen, omdat hij gaarne zulk een oud Veldheer als Uwe Excellentie wilde worden.'

Nu Mansfelt het benarde Geertruidenberg niet kon ontzetten, zat er ten slotte niets anders op, dan dat de vesting zich op eervolle voorwaarden overgaf. De belegerden mochten met alle krijgseer uittrekken en kregen zelfs hunne wapenen terug. De veroverde vaandels behield Maurits.

Groot was de vreugde in het land toen de tijding van Geertruidenbergs overgave bekend werd. De Staten van Zeeland zonden aan Prins Marits een’ brief van gelukwensching en voegden er bij, dat hij, als eene kleine belooning voor zijn’ moed en zijn beleid, over eene som van tweeduizend gulden beschikken kon om hiervoor een stuk tafelzilver te laten maken. Maurits liet zich voor dat geld een’ derden zilveren schotel maken. Van de Staten-Generaal had hij vóór het beleg van Steenwijk ook een stuk tafelzilver gekregen en bovendien nog dertigduizend gulden.

Na den afval van Rennenberg in 1580 was de stad Groningen met de Ommelanden in handen der Spanjaarden gebleven, niettegenstaande Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland, dikwijls genoeg beproefd had, dit gewest te heroveren. Thans meende Prins Maurits, dat hij van zijn’ kant ook eens het zijne moest doen om dit gewest tot de Unie terug te brengen. Daartoe trok hij in 1594 met een leger van tienduizend man naar Groningerland. Bij Koevorden dreef hij den Spaanschen Stadhouder Verdugo terug. Hierop trok hij verder en sloeg het beleg voor Groningen. De bevolking van deze stad was voor het grootste gedeelte op de hand van den Spanjaard en Roomschgezind, zoodat er op hulp van bin-

nen voor Maurits niet te rekenen viel. Het is de vraag ook, of de jeugdige Veldheer zulke hulp begeerde, en of hij niet meer vertrouwen had in zijne belegeringskunst, die ook bij dit beleg schitterend aan den dag kwam. Na vele moeielijkheden overwonnen en menigen uitval afgeslagen te hebben, moest de stad zich aan hem overgeven, nadat een deel van hare versterkingen, door Maurits aangelegde mijnen vernield was. Die overgave geschiedde den tweeëntwintigsten Juli, en Groningen met de Ommelanden werd onder den naam van Stad-en-Lande, als zevende gewest, aan de Unie toegevoegd, en onder het Stadhouderschap van Graaf Willem Lodewijk gebracht. In hetzelfde jaar werd ook het landschap Drente door den Staatschen gedwongen, de zijde van Koning Filips te verlaten. Ook dit landschap, dat eene eigene Regeering had, doch geen afzonderlijk deel uitmaakte van de Republiek der Zeven provincien, kwam onder het bestuur van den Frieschen Stadhouder. Met Groningen en Drente was nu bijna alles, wat in de Nederlanden ten Noorden van de Maas en Schelde lag, in handen van de Staatschen, een ommekeer, dien men in 1587 niet had durven voorspellen.

Nog in hetzelfde jaar 1594 sloeg Maurits het beleg voor Grol, doch eer hij hier zijne verschansingen had opgeworpen, kwam de Spanjaard hem verontrusten met een leger van vijfduizend man. De Aanvoerder van die legerbende was de bekende Mondragon. Maurits trok hem tegemoet, doch het kwam tot geen treffen. Slechts eene kleine legerbende van vijfhonderd man onder aanvoering van Filips van Nassau, werd geheel verslagen. Filips viel doodelijk gewond in handen des vijands, en ook verscheidene voorname personen, waaronder Filips’ broeder, Ernst Cazimir, werden gevangen genomen. Dit was de laatste krijgsverrichting van Mondragon, een’ Spanjaard, die door iedereen, zelfs door zijn’ vijand, geacht en geeerd werd, Hij stierf een jaar later, in 1596, op tweeënnegentig jarigen leeftijd.

Terwijl in de Noordelijke gewesten met Maurits aan het hoofd van het leger, en van Oldenbarnevelt als 'Advocaat van den Lande', de zaken een’ gunstigen keer genomen hadden, dreigde de eenheid, die Parma in de Zuidelijke Nederlanden tot stand had weten te brengen, verbroken te worden. Bij de snelle afwisseling der Landvoogden meenden de Edelen over achteruitzetting te klagen te hebben. De oude Graaf van Mansfelt werd uit de Nederlanden naar Hongarije geroepen om daar den Keizer tegen de Turken te helpen. Nu was Mansfelt wel een Duitscher, maar hij had zóó lang in de

Nederlanden geleefd en gewerkt en hij had er zulk eene voorname rol in gespeeld, dat hij tot de Vlaamsche Edelen kon gerekend worden. Zelfs de Hertog van Aerschot aan wien Filips stellig veel te danken had, vertrok naar Venetië, om daar, zooals hij zeide, tenminste in vrijheid te kunnen sterven. Wel een bewijs, dat de Zuidelijke Nederlanden niet gelukkig waren onder het bestuur van den Spaanschen Koning. En hoe kon dat ook? De Spaansche Grooten, Fuentes en Ybarra, die zelfs het bewind voerden buiten Aartshertog Ernst om, gedroegen zich als heer en meester, maar met een leger, dat telkens tot opstand oversloeg en dan niet veel anders was dan eene rooverbende. Dit was niet te verwonderen. De Italiaansche regimenten hadden niet minder dan zes jaarsoldij te vorderen. Zij joegen hunne Officieren weg en stelden zelven anderen aan. Zij nestelden zich in Artois en begonnen zelfs onderhandelingen aan te knoopen met Prins Maurits. Nu beloofde de Landvoogd hun, dat zij iederen dag vijfhonderd kronen zouden ontvangen, zoo lang tot de achterstallige soldij, die driehonderdzestig duizend kronen bedroeg, zou afbetaald zijn. Gedurende al dien tijd zouden ze in het geheel geen’ dienst behoeven te doen.

Tot overmaat van ramp verklaarde Frankrijks Koning, Hendrik IV, aan Spanje den oorlog. Door de Nederlandsche gewesten en Engeland, dat nog altijd hulptroepen in onzen dienst had, werd deze oorlogsverklaring met vreugde vernomen. Vooraf had Hendrik reeds met onze Staten een verbond gesloten, waarbij bepaald werd, dat wij hem met hulptroepen steunen zouden. Dit alles had reeds plaats gegrepen vóór Mondragons laatste krijgsbedrijf.

De oorlog van Frankrijk tegen Spanje leverde niet die voordeelen op, welke men er van gewacht had, doch ze verdeelde toch de Spaansche macht en was daardoor oorzaak, dat men in de Republiek ook weinig of geen’ overlast van den vijand had.

II.

DE EERSTE ACHT JAREN VAN EEN NIEUWEN LANDVOOGD.

Na den dood van Aartshertog Ernst van Oostenrijk' was Fuentes slechts tijdelijk tot Landvoogd benoemd, en eerst een jaar later vond Koning Filips een’ opvolger in Aartshertog Albertus van Oostenrijk, een’ broeder van Ernst. Deze Albertus, een neef van den Koning, was Aartsbisschop van Toledo, doch niet als Geestelijke gewijd.

Dit zou ook niet gestrookt hebben met Albertus' neigingen en begeerten, want hij was krijgsman in zijn hart. Zelfs de Kardinaalshoed, dien hij ontving, kon hem niet overhalen om Geestelijke te worden. Deze Albertus nu zond Filips in 1595 als Landvoogd naar de Nederlanden, en in diens gevolg was Filips Willem, de oudste zoon van den Prins van Oranje. Don Francisco de Mendoza, Admirant van Arragon werd het Opperbevel over het leger gegeven. Filips Willem, was niet alleen Katholiek gebleven, maar bovendien een groot vriend van den nieuwen Landvoogd.

Toen men hier vernam, dat Maurits' broeder terugkwam, zat men met de zaak zeer verlegen. Filips Willem immers was de erfgenaam, niet alleen van het Prinsdom Oranje, maar ook van de aanzienlijke bezittingen zijner Moeder Anna, eenig kind van den rijken Graaf van Buren. Wat moest men doen? Aan Prins Maurits had men den titel van 'Prins van Oranje' gegeven, en de bezittingen van Anna van Buren lagen voor het grootste gedeelte op grond aan den Spanjaard ontnomen en waren tendeele aan Prins Maurits geschonken. Het stond te voorzien, dat men met dezen Prins in groote moeielijkheden zou komen, als men er bijtijds geene maatregelen tegen nam. Reeds eer hij nog goed en wel in de Nederlanden aangekomen was, kreeg hij een' brief met gelukwenschen van de Staten-Generaal met zijn' terugkeer in het Vaderland, doch ze voegden er meteen het verzoek bij om zijne komst in de Noordelijke Nederlanden nog eenigen tijd uit te stellen.

Een der eerste krijgsbedrijven van Albertus was het innemen van de Fransche stad Calais en daarna van Hulst. De verovering van Calais had tengevolge, dat Frankrijk en Engeland zich samen tegen Spanje verbonden. De Nederlanden waren stilzwijgend in dat verbond opgenomen, want Elisabeth was te trotsch om met de nieuwe Republiek, op voet van gelijkheid met een gekroond hoofd, te onderhandelen.

Pas was dit verbond gesloten toen men hoorde, dat de Spaansche Koning opnieuw bezig was eene Armada uit te rusten te Cadix. Eene Engelsch-Hollandsche vloot voer er heen, veroverde de stad en nam eenige Spaansche schepen. Wat de Engelschen en Nederlanders niet veroverden of vernielden, dat vernielden de Spanjaarden zelven om den vijand geene schatten in de hand te spelen. Het verlies, dat Spanje hierbij leed, was ontzaglijk groot, doch ontmoedigde Filips niet, om een jaar later nogmaals eene vloot van honderdachtentwintig schepen, die een landingsleger van veertien-

duizend man aan boord hadden, uit te zenden. Deze troepen moesten in Ierland landen en daar een' opstand tegen Elisabeth trachten te bewerken. Maar ook deze vloot werd door stormen vernield eer ze in Ierland was. Deze laatste onderneming had de Spaansche schatkist zoo uitgeput, dat Filips alle betalingen moest staken. Het rijke en machtige Spanje, dat jaar aan jaar millioenen schats uit Amerika en de Oost-Indiën ontving, was letterlijk bankroet. Welk een' invloed dit had op de Nederlanden, is gemakkelijk na tegaan. Met de grootste moeite kon de Landvoogd slechts de muiterij, wegens slechte bezoldiging, onder zijne troepen bedwingen. En bij die zucht tot muiterij, kwam een groot verlies.

Om de Noordelijke grenzen van Brabant tegen de strooptochten der Staatsche troepen te beschermen, zond Albertus een leger van bijna vijfduizend man onder bevel van den Graaf van Varax naar de Brabantsche heide, bekend onder den naam van De Kempen.

Prins Maurits vernam dit en verzamelde bij Geertruidenberg een leger, van ongeveer vijfduizend man. Met eene ruiterbende, niet sterker dan achthonderd man, trok hij vooruit en viel hiermede het leger van Varax in de nabijheid van Turnhout aan, niettegenstaande er-

De Nederlaag der Spanjaarden bij Turnhout.

varen Bevelhebbers in het Staatsche leger dit den Prins hadden ontraden. Maar Marcelis Bax, en Vere, de Bevelhebber der Engelsche hulptroepen, waren in deze zaak op Maurits' hand. De gevolgen van dien aanval, die moeielijk een geregelde veldslag genoemd kan worden, waren vreeselijk. Van de Spanjaarden sneuvelden tweeduizend man, waaronder ook de Graaf van Varax en meer dan vijfhonderd werden gevangen genomen. De Staatschen verloren slechts tien man en het heele gevecht was in een half uur tijds beslist.

Misschien verbaast het u, dat Prins Maurits met zulk eene kleine macht de Spanjaarden durfde aanvallen, nadat ge in het vorige hoofdstuk gelezen hebt, dat hij nimmer een waagstuk zou ondernemen, als niet vooraf alle kansen van slagen berekend waren geworden. Die berekening schijnt echter wel plaats gehad te hebben, want toen Prins Maurits, te 's-Gravenhage weergekeerd, aan de Staten verslag deed, schreef hij de overwinning bijna uitsluitend toe aan het verzuim van Varax om eene kleine brug af te breken. Bovendien had hij bij dezen krijgstocht voor het eerst eene proef genomen om zijne ruiters, inplaats van pieken en lansen, vuurwapenen te geven.

Kort daarop verloor Albertus ook Amiens, dat door de Spanjaarden bij verrassing ingenomen was geworden. Deze belangrijke stad in handen van de Spaanschen te laten, kon Koning Hendrik niet dulden, en daarom was hijzelf met een leger gekomen om die vesting te heroveren.

Maurits zette van zijne zijde den oorlog voort door het innemen van Rijnberk, Meurs, Grol, Bredevoort, Goor, Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum en Lingen. Hiermede was nu de heele Republiek van Spanjaarden gezuiverd, en de toestand scheen op het oogenblik zeer gunstig. Toch vertoonden zich dreigende onweerswolken aan den gezichteinder, en dat nakend onweder was de vrede, dien Franrijk met Spanje sloot te Vervins in 1598. Op Engeland viel niet veel te rekenen, want Elisabeth bleef voortgaan de nieuwe Republiek niet als Staat te beschouwen, en daar de Staten-Generaal van hunne zijde den trots der Koningin met trots beantwoordden, zoo sprak het vanzelf, dat de Engelsche hulp weinig te beduiden zou hebben. Alleen door eene list van Oldenbarnevelt bleven de Engelsche soldaten hier in het land.

Intusschen gevoelde Koning Filips, dat zijne rol spoedig zou afgespeeld zijn, en daarom wenschte hij vóór zijn' dood den verwarden staat van zaken zooveel mogelijk in orde te brengen.

Zijne dochter Isabella, die, zooals wij weten, verloofd was geweest met Aartshertog Ernst, liet hij nu in het huwelijk treden met Aartshertog Albertus, en als bruidschat gaf hij haar de Nederlanden, met die bepaling evenwel, dat dit erfland weer aan de Spaansche kroon zou komen, als het huwelijk dezer twee kinderloos bleef. Een heel land, dat tot de rijkste landen der wereld behoorde, als bruidschat te ontvangen, was geene kleinigheid. En toch was het al het minste, dat de Koning aan zijne dochter geven kon. De Nederlanden, vooral de Zuidelijke, waren eenmaal rijk, maar nu was het heel anders. Door den oorlog met de Noordelijke broeders en Frankrijk, door de muiterijen der Spaansche troepen en door het sluiten van de Schelde, waardoor Antwerpens handel geheel verliep, was van dien voormaligen rijkdom alleen de herinnering over. Daarenboven gaf de Koning zeven gewesten aan zijne dochter, welke geheel in des vijands handen waren, en die eene kracht en eene macht begonnen te ontwikkelen, welke deden voorzien, dat ze wel nooit tot de bruidschat zouden behooren.

Nog vóór het huwelijk tusschen Albertus en Isabella voltrokken was, stierf Koning Filips den dertienden September 1598.

Filips had een lang en zeer smartelijk ziekbed voor hij overleed, maar dezelfde gelatenheid, die hem bij de vernieling der Armada deed zwijgen in het gebeurde, bezielde hem ook op zijn ziekbed. Hij stierf in de overtuiging, dat hij gehandeld had, zooals hij verplicht was te handelen.

Zijn opvolger was zijn zoon Filips, een onbeduidend man, die inplaats van Spanje uit zijn verval op te heffen, alles deed, om het nog dieper te doen vallen.

Spanje was een rijk land. Millioenen en nogmaals millioenen schats uit Peru en Mejico aangevoerd, waren evenwel het land niet ten zegen. De gemakkelijke manier om in Amerika rijk te worden was oorzaak, dat de veerkracht van het volk geheel verdween. Men haatte allen handenarbeid; de rijke en vruchtbare bodem werd verwaarloosd, en de edele metalen, die in hun eigen land door arbeid konden gedolven worden, versmaadden ze, omdat ze die in Amerika zonder arbeid verkrijgen konden. De ontdekking van Amerika, die de geheele wereldgeschiedenis eene andere wending deed nemen, was oorzaak van Spanjes 'val,'— en van Spanjes 'grootheid' had men gedroomd.

In hetzelfde jaar dat Koning Filips stierf, overleed ook Filips van Marnix, Heer van St. Aldegonde, eenmaal de boezemvriend

van Prins Willem, doch na den val van Antwerpen hier te lande niet zeer gezien. Hoogstwaarschijnlijk was hij de dichter van het welbekende 'Wilhelmuslied', dat eenmaal, zoolang er een Oranje aan het bestuur was, het volkslied der Nederlanders mocht genoemd worden. Of men in de eerste tijden, dat het gezongen werd al deed als nu, zou ik niet kunnen zeggen. Nu kent het volk nog de wijs, maar van de woorden niet veel meer dan den eersten regel 'Wilhelmus van Nassouwen'. Toch is het zeker, al kende men ook niet al de coupletten van dit lied, dat de tonen der melodie reeds genoeg waren om de geestdrift van het volk op te wekken.

Met het overlijden van Filips kwam hier te lande ook een eenigszins andere toestand. Velen toch verkeerden in de meening, dat men Koning Filips II niet had mogen afzweren. Men had hem nu eenmaal trouw gezworen en die eed mocht niet worden verbroken. Zelfs onder de Calvinisten waren velen deze meening toegedaan. Den nieuwen Koning van Spanje had men echter geene trouw gezworen, en daarom mocht men hem vrij beoorlogen. Dat Albertus en Isabella, meestal de 'Aartshertogen' genoemd, nu de Nederlanden regeerden, maakte geen verschil. Ook hen had men niet erkend en gehuldigd. Nu moge het aantal van de menschen, die deze meening hadden, niet zoo heel groot geweest zijn in de Republiek, daar buiten was het veel grooter, zoodat de Nederlandsche gewesten tegenover Europa ook in eene betere verhouding kwamen, en vrij algemeen als Staat erkend werden.

De jaren 1598 en 1599 waren voor de Staatschen niet gunstig. De gebrekkige bepalingen der Unie lieten weer duchtig haar’ invloed gevoelen. Elk Gewest was een landje op zichzelf, en de Staten-Generaal, die al die landjes te zamen verbinden moesten, waren maar een zwakke band. Holland, toen reeds verreweg de machtigste provincie, voerde den boventoon en wilde alles beheerschen, doch als het op betalen van geld aankwam om den oorlog voort te zetten, dan sprak het van gelijke plichten. De andere gewesten daarentegen spraken ook van gelijke rechten bij gelijke plichten, en daar ze die rechten meestal niet al te ruimschoots kregen, onttrokken ze zich ook maar al te dikwijls aan de plichten. Vandaar dat Maurits met geldgebrek voor zijn leger te worstelen had, en weinig kon uitvoeren tegenover den stoutmoedigen Admirant van Aragon.

Dat Maurits hierover ontevreden was, is zeer verklaarbaar, en misschien zocht hij achter dien onwil van sommige provinciën wel

de hand van Holland. De Staten van dit gewest toch beschouwden zich geheel als 'Souverein' en Maurits als hun 'dienaar '. Nu had Maurits juist geen karakter om de dienaar van gewezen kooplieden te zijn. Hiertegen kwam zijn adeltrots op. Het volk zag in Maurits den Vorst, den Heer van het land; het beschouwde de Staten als mannen, die met hen van hetzelfde burgerlijke bloed waren, en daarom werden de Staten meer gevreesd dan geëerd. En zóó ver lagen de Middeleeuwen met hare heerschappij van den Adel niet achter den rug, om bij het volk den indruk, dat een Edelman heel ander bloed had dan een burger, geheel uitgewischt te hebben.

Maar juist dat volk stond bij de Staten heel laag aangeschreven, en vrij algemeen bekend is het, dat de Advocaat van den Lande, Johan van Oldenbarnevelt, er niet tegen was, dat men Prins Maurits de Grafelijkheid opdroeg, als dit maar geschiedde door de Staten en niet uit aandrang van het Volk.

Dat Prins Maurits bij het volk zoo hoog in gunst stond, kwam door zijne gelukkige krijgsverrichtingen. Kon men die nu maar minder gelukkig maken zonder nadeel voor het land, dan zou die volksgunst wel afnemen. Dan vond Maurits geen’ steun meer bij die klasse en zou hij vanzelf dat Volk loslaten, en zich tot de Staten en de voorname Stedelijke Regeeringen wenden.

Zoo zou het kunnen zijn, dat het geldgebrek om den oorlog krachtig voort te zetten, eene heel andere oorzaak had dan onmacht of onwil.

Om de ontevredenheid van Maurits nog meer voedsel te geven, dwongen de Staten van Holland en Zeeland hem tot een’ krijgstocht in Vlaanderen om Duinkerken in te nemen. Duinkerken toch was de verzamelplaats van kapers, die aan den handel zulke nadeelen toebrachten, dat de Staten van Holland en Zeeland ronduit verklaarden, voor alle ondernemingen geen geld over te hebben, zoolang dat roof nest niet ingenomen of beteugeld was.

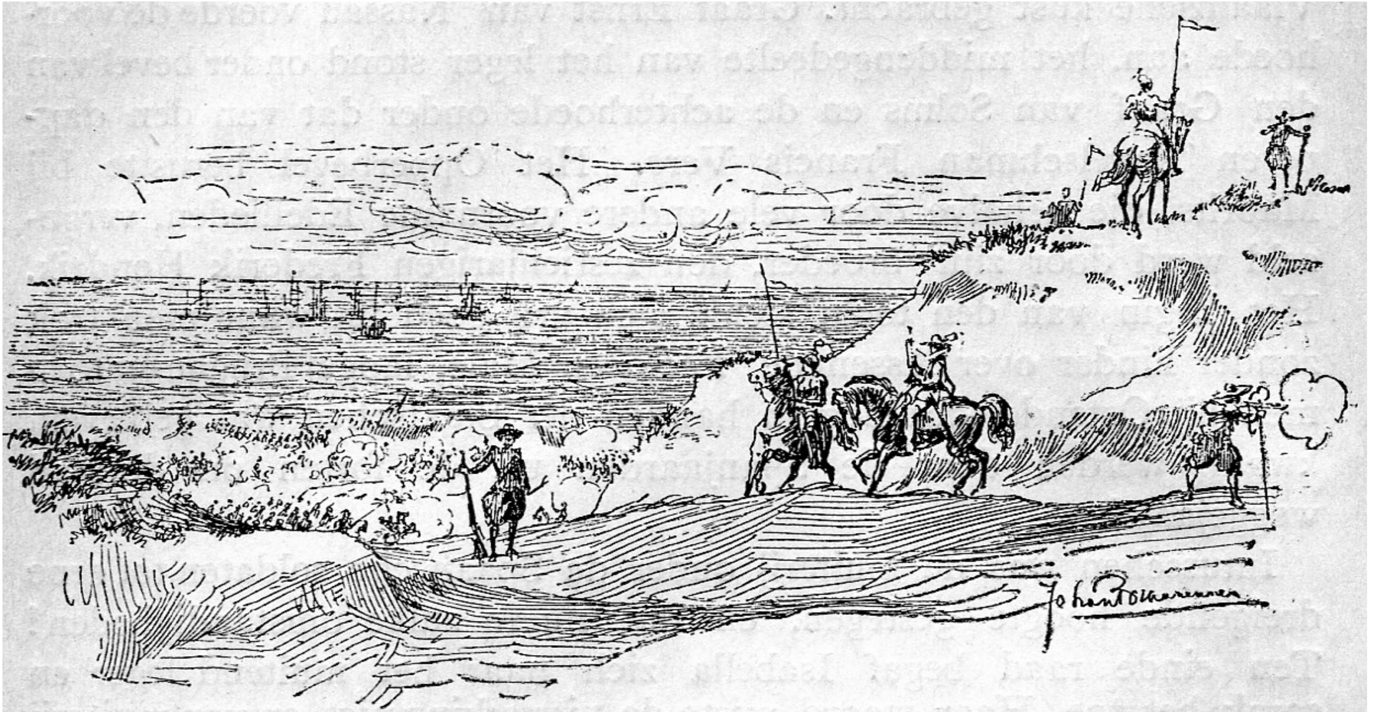
Maurits en Willem Lodewijk zagen in deze onderneming veel gevaar, waarom ze alles deden, wat ze konden om dien tocht te verhinderen, maar de Staten dreven door, en de Veldheer gehoorzaamde, doch stelde als voorwaarde, dat het College van de Staten-Generaal den tocht zoude medemaken.

Gedurende den tijd, dat een leger verzameld werd, zat de Spanjaard, hoewel hij met geldgebrek en muiterij onder de troepen te worstelen had, niet met de handen rustig in den schoot, maar liet door Spinola Duinkerken met eene zeemacht versterken.

Eindelijk was het Staatsche leger, twaalfduizend man voetvolk en drieduizend ruiters sterk, gereed, en met eene vloot, tellende bijkans tweeduizend schepen, visschersvaartuigen en platte roeischuiten, werd het van het fort Rammekens op Walcheren, naar de Vlaamsche kust gebracht. Graaf Ernst van Nassau voerde de voorhoede aan, het middengedeelte van het leger stond onder bevel van den Graaf van Solms en de achterhoede onder dat van den dapperen Engelschman Francis Vere. Het Opperbevel berustte bij Maurits, die behalve door vele andere voorname Edellieden, vergezeld werd door zijn’ broeder, den zestienjarigen Frederik Hendrik. Het begin van den tocht stelde zich vrij goed in, want men trok zonder hinder over Assenede, Eeclo en Male, langs Brugge en toen men bij Ostende, dat nog in handen der Staatschen was gebleven, kwam, werden daar de Spanjaarden uit de forten om de stad weggejaagd.

Intusschen was de muiterij onder de Spaansche soldaten tot eene dreigende hoogte gestegen, en dat nu in zulke omstandigheden! Ten einde raad begaf Isabella zich naar het muitend leger en sprak het toe. Haar woord miste de uitwerking niet, en van muiterij sloeg men tot geestdrift over. Nu was Albertus al heel spoedig in Maurits’ nabijheid. Aan verder trekken viel niet te denken; er moest slag geleverd worden. Graaf Ernst werd door Maurits afgezonden om den Aartshertog op te houden, doch hij werd met een groot verlies teruggeslagen. Toch had het Staatsche leger nu tijd gevonden om zich in de duinen op het strand bij Nieuwpoort in slagorde te scharen. Op Zondag, den tweeden Juli, 1600, nam de slag een’ aanvang. Vooraf had Maurits de schepen, die in de nabijheid van de kust lagen, weggezonden, en gaarne had hij gezien, dat zijn broeder met deze vertrokken was. De jonge Prins was evenwel niet te bewegen om het gevaar te ontwijken en bleef. Den geheelen dag werd er met afwisselend geluk gestreden, en meermalen dreigde voor de Staatschen de nederlaag. Tegen den avond bracht Maurits zijne reserve in het vuur. Nu was de uitslag spoedig beslist en de onzen behaalden eene schitterende overwinning. Tot de vele gevangenen behoorde ook Mendoza, en Albertus had het aan een groot geluk te danken, dat ook hij niet gevangen genomen was geworden.

Na de behaalde zege bleef het Staatsche leger nog eenigen tijd in Vlaanderen, doch van de inneming van Duinkerken kwam niets. De Heeren van de Staten-Generaal, die gedacht hadden, dat het

Slag op het strand bij Nieuwpoort.

wel vier of vijf weken duren zou eer Albertus eene legermacht verzameld had, waren geheel uit het veld geslagen en gaven geene bevelen meer. Ze lieten alles aan Maurits over, en zooals deze dacht dat goed en raadzaam was, moest hij maar doen.

Het gevolg was dat het Staatsche leger reeds spoedig Vlaanderen verliet en in de Noordelijke Gewesten terugkwam.

Een groot deel van de behaalde overwinning moet toegeschreven worden aan de Engelschen onder Generaal Vere, doch het schijnt dat deze hierop wel wat al te veel wees, en de heele overwinning niet aan Maurits, maar aan zichzelven en zijn volk toeschreef. In hoeverre de Engelschman gelijk had, valt moeielijk uit te maken, want waarheid is, dat Albertus met zijn leger al verscheen, voor ook Maurits het verwacht had, zoodat er voor den aanvang van den slag geen' krijgsraad gehouden kon worden. Het gevaar was dreigend, zeer dreigend geweest, en allen, van groot tot klein, hadden meer dan hun' plicht gedaan.

Toen des avonds na den slag Mendoza met Maurits aan den maaltijd zat, kon de Spanjaard niet anders dan erkennen, dat het Staatsche leger onder zijn' Opperbevelhebber uitmuntende stellingen had ingenomen en door zijne snelle bewegingen den vijand verbaasd had.

Maar nu was de overwinning bij Nieuwpoort bevochten; Maurits was met zijn leger weer op eigen grondgebied; de Algemeene

Staten vergaderden weer, als vóór dien tijd. Wat waren nu de gevolgen?

Dat Mendoza hier twee jaar gevangen bleef, dat wil zeggen op zijn woord van eer in de Noordelijke Provinciën bleef, en zich daar onder eenig toezicht vrij bewoog, was wel wat. Gedurende al dien tijd kon hij althans niets vijandigs uitrichten. Dat hij in 1602 voor een zwaar losgeld en het vrijlaten van vierhonderd gevangen genomen Nederlanders de vrijheid kreeg, was ook wel wat. Dat Maurits getoond had, dat Koning Hendrik IV van Frankrijk zich vergist had, toen hij Maurits maar een middelmatig Veldheer noemde, was ook veel waard. Dat de jonge Republiek voor heel Europa getoond had, dat er pit en kracht in haar zat, en de bewijzen leverde, dat men voortaan ook wel rekening met haar houden mocht, dat beteekende heel veel. Maar tegenover al die voordeelen stond edn nadeel, zoo groot en zoo zwaar, dat de voordeelen er niet tegen opwegen konden.

De tocht naar Vlaanderen was het begin der verwijdering tusschen de twee hoofdpersonen van den Staat, tusschen Maurits en Oldenbarnevelt. De overwinning bracht geene toenadering. Integendeel, na den slag schijnen er zeer scherpe woorden tusschen deze twee gesproken te zijn.

Nadat de Staatschen uit Vlaanderen getrokken waren, begrepen de Aartshertogen, dat de Zuidelijke Nederlanden nog geen geheel uitmaakten, zoolang Ostende in het bezit der Staatschen was, en daarom werden er toebereidselen gemaakt om deze stad te belegeren en in te nemen. Dat was eene stoute onderneming, want door hare ligging aan de Noordzee kon de stad altijd toevoer krijgen. Aan een beleg van den zeekant viel niet te denken. Toch ondernam Albertus deze belegering, en den vijfden Juli van het jaar 1601 verscheen hij vóór de stad, en zeker zal hij toen wel niet gedacht hebben, dat hij pas den tweeëntwintigsten September van het jaar 1604 binnen die stad zou kunnen komen. Wie van oorlogsverhalen houdt, kan over dit beleg zooveel lezen, dat hij voor eenigen tijd den lust voor dergelijke verhalen verloren heeft. Omdat het beleg van Haarlem zoo treurig eindigde, en omdat het beleg van Leiden met zooveel ellende gepaard ging, is men er misschien toe gekomen om het beleg van Ostende in de geschiedenis maar even aan te stippen. Dat is wel jammer, want een beleg, als dat van Ostende, is éénig in onze geschiedenis. Gedurende die drie jaren en tachtig dagen werden, zoowel door de belegerden als door de belegeraars,

wonderen van dapperheid en heldenmoed verricht. Het had al den schijn, alsof men met elkander een wedstrijd aangegaan had, wie de meeste heldenfeiten bedrijven zou.

Bij den aanvang van het beleg had de stad eene bezetting van vijfduizend man. De Aartshertogen hadden twintigduizend man onder hunne bevelen. Hunne bevelen? Zeker, want Albertus en Isabella waren steeds bij elkander, en men beweert zelfs, dat de Aartshertogin den zesden Juli het eerste kanonschot op de vesting deed. De sterkte van de belegerden en de belegeraars bleef niet altijd dezelfde, en binnen de vesting was ook niet altijd dezelfde Gouverneur. Bij het begin van het beleg voerde Kolonel Maximiliaan van Kruiningen het bevel, en bij het einde Jonkheer Daniël de Hertaing, Heer van Marquette. Deze Marquette had reeds in 1602 bij een' uitval zulk eene zware wond ontvangen, dat zijn rechterbeen moest afgezet worden, waarom hij bij sommige schrijvers den bijnaam kreeg van 'Jambe de bois'.

Doch ook de Aartshertogen bleven het rechtstreeks bevel over de belegeraars niet voeren, maar droegen dat in 1603 over aan Ambrosius Spinola, een' Genuees en een Veldheer, die waardig was tegenover Maurits te staan.

Onmogelijk is het alles van dit beleg mede te deelen, en daarom zeggen we alleen, dat aan het einde van het beleg in heel Ostende geen huis meer heel was. Voet voor voet moest de vesting genomen worden, en eindelijk trokken de belegerden naar een klein versterkt punt terug om daar den strijd voort te zetten. Op de vier bastions van die laatste sterkte wapperden vier zwarte vaandels, waarop de vrouwen van Ostende geborduurd hadden: Nieuw Troje.

Maar ondanks den onvergelijkelijken moed der belegerden, die zich achter een' wal van lijken verdedigden, kon ook dat 'Nieuw Troje' het onmogelijk houden. Marquette zag dat duidelijk in, en daarom liet hij in den nacht, tusschen den zeventienden en achttienden September, alle ingezetenen van Ostende met hunne kostbaarheden en nog eenig bruikbaar geschut naar Zeeland inschepen. Nu bleven alleen de krijgslieden over en tot deze hield Marquette den twintigsten eene toespraak, zoo vurig en krachtig, zoo mannelijk en schoon, dat ik niet nalaten kan, ze hier af te schrijven.

'Mijne Heeren,' dus sprak hij op den morgen van dien dag zijne Officieren aan, — 'Mijne Heeren! De heldhaftige verdediging van Ostende sedert drie jaar en bijna drie maanden, tegen een' zeer dapperen en machtigen vijand is bekend. Weet één uwer een

middel om Ostende langer te behouden? De eer van zijne makkers, en de vrijheid voor zich en alle anderen dwingen hem tot het mededeelen daarvan. Voor mijn persoon erken ik, dat ik, als Gouverneur, slechts wensch om te worden uitgebracht, zwaar gewond, op vier pieken gedragen, of begraven onder de puinhoopen. Maar ik doe een beroep op u allen, mijne dappere vrienden! Heb ik in de ontelbare en moorddadige gevechten, waar ik naast u stond, ooit van eenige vrees voor mijn leven doen blijken? En nu vraag ik u, wij kunnen nog vele diensten aan het Vaderland bewijzen, en is het dan niet eer onze plicht om deze puinhoopen met eere en volgens de gegeven orders te verlaten, dan ons nutteloos te laten vermoorden? In die omstandigheden, nu wij vruchteloos de komst van den Prins afwachten, in die moeielijke omstandigheden, Mijne Heeren, vraag ik uw' raad. Ik wil niets voor mijzelven doen en zal mij geheel onderwerpen aan uwe beslissing! ' 1)

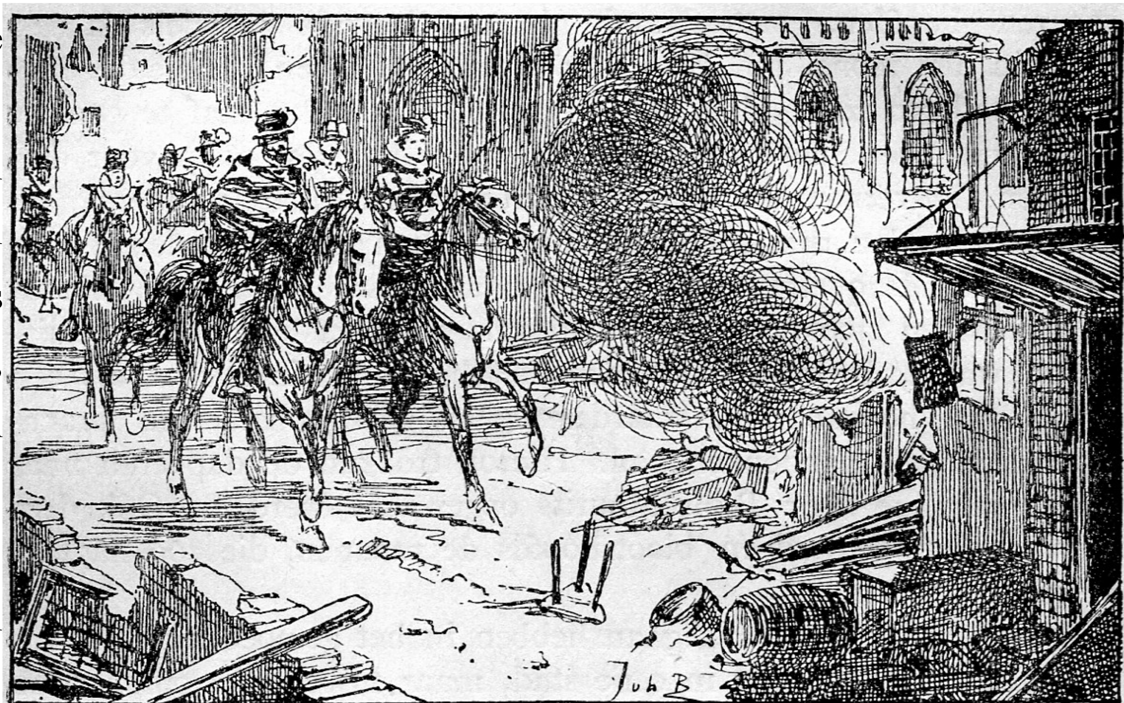
1) Wie van het merkwaardige beleg van Ostende meer wil weten, wie al de Gouverneurs der vesting en zijne onderhoorigen wil leeren kennen, wie weten wil hoe hier gestreden werd, en wie meent, dat alle Spanjaarden Alva's waren, die leze 'Het merkwaardig beleg van Ostende' door Jhr. C. A van Sypesteyn, uitgegeven te 's-Gravenhage bij W. P. van Stockum & Zoon. Door het lezen van dit boek ben ik zeer veel te weten gekomen, wat ik niet wist.

Op deze mannelijke toespraak was niet één, die niet overtuigd was of men had alles gedaan, wat men kon, en daarom werd er besloten, de puinhoopen op eervolle voorwaarden over te geven.

En de voorwaarden zouden eervol, meer dan eervol zijn, want Ambrosius Spinola wist zooveel heldenmoed op prijs te stellen. De belegerden kregen verlof om over zee of op wagens, die Spinola zenden zou, uit te trekken met alle vaandels en wapenen en vier van de beste kanonnen. Die uittocht had den tweeëntwintigsten September plaats. Ruim vijfendertighonderd mannen traden met opgeheven hoofden, met slaande trom, vliegende vaandels en een kogel in den mond, uit. En de Spanjaarden? Toen Spinola die dapperen naderen zag, ging hij ze met zijn' geheelen staf te gemoet en ontving hen met ongedekt hoofd. De tafels stonden voor den gewezen Gouverneur en zijne Officieren gedekt, en al de andere manschappen werden ruim onthaald. Spinola kon geene woorden genoeg vinden om Marquette en de zijnen naar waarde te prijzen. Nadat de Staatschen zich door spijs en drank versterkt hadden en ze uitgerust waren, bood Spinola den heldhaftigen. Marquette, als een bewijs van hoogachting, waardeering en genegenheid, een' prachtigen degen als aandenken aan. Hierop trokken de dapperen naar Sluis, waar ze door Prins Maurits opgewacht werden. Ook deze ontving diep geroerd en blootshoofds de mannen, die zóó hadden weten te strijden.

En wat zal er wel omgegaan hebben in het gemoed van Albertus en Isabella toen ze niet in eene stad, maar tusschen de puinhoopen van de plaats waar Ostende eenmaal lag, hun' intocht deden? Wij moeten eerlijk zijn en vermelden, dat de Aartshertogen alles deden, wat ze maar konden, om van de puinhoopen weer eene welvarende stad te maken. De uitgewekenen konden gerust terugkeeren en inplaats van tegenstand, zouden ze welgemeende hulp vinden.

Wat een verschil tusschen 1567 en 1604! Wat een verschil tusschen Albertus met Isabella en Alva, tusschen Spinola en Romero!

Albertus en Isabella doen hun intocht in Ostende.

III.

DE OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

Reeds ten tijde der Kruistochten leerde men in Europa voortbrengselen kennen uit den grooten Archipel, die zich ten Zuiden van het werelddeel Azië bevindt, en thans Oost-Indië genoemd wordt. Toen de krijgstochten tegen de Turken en Ongeloovigen ophielden, en men dus niet zooveel meer in Klein-Azië kwam, trachtte men die Indische voortbrengselen, waartoe vooral de specerijen behoorden, langs den gewonen handelsweg te verkrijgen. De Maleiers, — zoo heeten voor het grootste deel de bewoners dier eilanden — brachten hunne handelswaren aan den vasten wal, waar ze door kooplieden gekocht werden. Deze zonden ze dan weer over land naar Joppe of Jaffa, een zeestad ten Westen van Palestina, of naar Alexandrië in Egypte. Vandaar werden ze afgehaald door de schepen van Venetië of van Genua.

Deze twee Europeesche steden werden dus de stapelplaatsen van de Indische producten, en ze werden door dien handel zoo rijk en machtig, dat ze zelfstandige Staten werden, die door een' Doge bestuurd, menig Koninkrijk te machtig waren. Vooral wist Venetië zich te verheffen, en de rijkdom, die toen in die stad heerschte, is nog duidelijk te zien aan hare prachtige paleizen en kerken.

Het spreekt vanzelf, dat die Indische voortbrengselen na door zoovele handen gegaan te zijn, eer ze te Venetië of Genua waren, ontzettend duur moesten zijn. En dan kwam nog de verzending door Europa er bij. Van die verzending kunnen we in onzen tijd, waarin de spoorwegen het begrip van 'o zoo ver af en zoo moeielijk', zoo goed als vernietigd hebben, bezwaarlijk een denkbeeld maken. Wie Indische producten aan tafel kon laten ronddienen, moest zeer rijk zijn.

Nu is het geen wonder, dat men in die landen, welke aan zee gelegen waren, dikwijls peinsde op middelen om die gewilde voortbrengselen rechtstreeks met schepen te halen. Men had ze dan uit de eerste hand. Geen volk dacht daaraan meer dan de Portugeezen. Maar hoe in den rijken Archipel te komen? De schepen, die men toen had, waren er niet op gebouwd om groote tochten op den Oceaan te maken. Nu vermoedde men, dat er wel een' weg langs de Afrikaansche kust te vinden was, en, na vele vergeefsche pogingen.

zeilde eindelijk Vasco de Gama, een Portugees, in 1497 de Zuidpunt van Afrika om en kwam het volgend jaar in de Indiën.

Columbus ontdekte in 1492 het werelddeel Amerika, maar vermoedde niet, dat dit een werelddeel was. Hij meende, door steeds westwaarts te zeilen, in de Indiën gekomen te zijn. Daardoor kregen die groote eilanden, die vóór en in de golf van Mejico liggen, den naam van West-Indië, en de bewoners van die eilanden, en later van het vasteland, dien van Indianen. De Indiën ten Zuiden van Azië, gevonden door Vasco de Gama, die van Kaap de Goede Hoop Oostelijk gevaren was, kregen den naam van Oost-Indië.

Van dat oogenblik af begonnen Venetië en Genua minder te worden en eindelijk hield daar de handel in Indische voortbrengselen geheel op. Er was geen mededingen met Portugal mogelijk. Nu werd Lissabon de markt van Europa, en de Portugeezen vermeesterden daar in Oost-Indië het eene land na het andere.

Maar in 1580 veroverde Alva voor Koning Filips het Portugeesche rijk, dat nu met al zijne koloniën in handen van Spanje kwam.

Ook de Nederlandsche schepen hadden de Indische voortbrengselen uit de Portugeesche havens gehaald, doch toen Portugal Spaansch geworden was, stond het te bezien, of Koning Filips dulden zou, dat de Nederlanders in zijn rijk kwamen om daar hunne schepen te laden. Als er vrees voor gekoesterd werd, dan was die vrees wel wat voorbarig, want althans in den beginne werden de Nederlandsche schepen niet bemoeielijkt en oogluikend toegelaten. Later had Filips het evenwel zoo nu en dan in den zin, om de schepen en lading van de oproerige onderdanen in beslag te nemen, en daardoor kwam het, dat men op middelen begon te zinnen, om die begeerde waren rechtstreeks uit Oost-Indiën te halen.

En waarom zou men dat niet doen? Had niet Jan Huygen van Linschoten bij de Portugeezen gevaren? Was hijzelf niet met hen in Oost-Indië geweest, en had hij zijne reizen niet in druk uitgegeven? Men zou dus den weg wel vinden, maar.... om de Kaap de Goede Hoop heen, zonder gevaar te loopen, door de Spaansche oorlogsschepen overvallen en aangehouden te worden, hieraan was geen denken. Er moest dus wat anders bedacht worden. Zou men niet in Oost-Indië kunnen komen langs een' anderen weg? Het Westen in, dat wist men, was niet de weg naar die landen. Een groot land, waarvan men de grenzen nog niet kende, en dat in het bezit der Spanjaarden was, lag in den weg. Er zat dus niets

anders op, dan het voorbeeld der Engelschen te volgen, en te beproeven dien weg te vinden door de Noordelijke IJszee.

Een Zeeuwsch koopman van aanzien en invloed, Balthasar Moucheron geheeten, vereenigde zich met eenige andere kooplieden en wist te bewerken, dat de Staten van Holland en Zeeland twee schepen uitrustten, met het doel, dien weg om 'de Noord' te vinden. Het bevel werd opgedragen aan zekeren Cornelis May en onze van Linschoten was bij hem aanboord. Deze twee schepen vertrokken den vierden Juni 1594, en den negenentwintigsten van diezelfde maand zeilde een schip, onder bevel van Willem Barentsz, voor rekening van de Amsterdamsche Regeering uit. Dit Amsterdamsche schip zou beproeven dien weg te vinden ten Noorden van het eiland Nova-Zembla. Men was tot dezen tocht overgegaan, op aanraden van den Predikant Plancius, die, voor dien tijd althans, een beroemd aardrijkskundige was. De drie schepen kwamen in streken, waar men nooit geweest was. Men vond vreemde kusten en eilanden, maar den weg naar Oost-Indië niet.

In 1595 en 1596 werden die pogingen herhaald door van Linschoten, May, van Heemskerk, Rijp en Barentsz, maar andermaal zonder eenig goed gevolg. Van Heemskerk en Barentsz moesten zelfs op het barre Nova-Zembla overwinteren, en dat zou nu wel te doen geweest zijn, als men maar op eene overwintering gerekend had. Eenigen tijd geleden hebben, met het doel om allerlei waarnemingen te verrichten, menigmaal zulke overwinteringen plaats gehad. Onbeschrijfelijk groot was de ellende, die van Heemskerk en Barentsz met hun volk leden, en de laatste stierf toen men op den terugtocht naar het Vaderland was. Het verslag dat deze Noordpool-vaarders van hun wedervaren gaven, maakte het duidelijk, dat langs dien weg Oost-Indiën niet of slecht te bereiken waren, en daarom werden al de plannen daartoe opgeheven.

Men moest er dus in berusten, en de begeerde Indische voortbrengselen op eene andere wijze zien te krijgen, want ze in de Spaansch-Portugeesche havens te gaan halen, op gevaar af, van de schepen en de ladingen in beslag genomen te zien, dat ging niet. Wie nu echter, evenals Koning Filips, dacht dat de oproerige Nederlanders het hoofd in den schoot zouden leggen, toonde dat hij de Nederlanders van dien tijd niet kende.

Na den eersten mislukten tocht om 'de Noord' hadden negen andere voorname kooplieden te zamen eene handelsvereeniging opgericht, waaraan zij den naam gaven van 'Compagnie van Verre'.

Die naam reeds toonde aan, dat men niet van plan was om met het bijeengebrachte kapitaal in den naasten omtrek handel te drijven. Men wilde naar 'verre landen',— men wilde naar Oost-Indiën en dat wel langs den Koninklijken weg: om Kaap de Goede Hoop. Er werden vier schepen in zee gezonden onder bevel van Pieter Dirksz. Keyzer, die een' zekeren Cornelis Houtman aanboord had. Op dien Houtman was de hoop der jonge Maatschappij gevestigd. Hij was in Lissabon geweest en had daar zulk nauwkeurig onderzoek gedaan naar de wijze van handelen in Oost-Indiën, dat hij al de zoogenaamde geheimen te weten was gekomen. Men kwam er te Lissabon achter, en zette hem gevangen; maar voor een' grooten losprijs herkreeg hij zijne vrijheid. Het geld van dien losprijs had hijzelf niet kunnen bijeenbrengen, doch dat hadden die negen kooplieden gedaan, en in ruil voor dat geld zou hij den eersten tocht medemaken, en in die 'Verre Landen' zaken doen. Deze vier schepen zeilden in April 1595 van Texel uit.

De schepen kwamen gelukkig in de Oost, maar van handelsvoordeelen behalen was geene sprake. Toen de Spanjaarden en Portugeezen de Hollanders zagen komen, wisten ze niets beters te doen dan de inwoners wijs te maken, dat de Hollanders zeeroovers waren. Het gevolg was, dat de Javanen hunne waren niet aan de Hollanders verkochten. Houtman was bovendien geen man om met beleid te werk te gaan, en werd zelfs te Bantam gevangen genomen. Weer vrijgekomen, kwam hij eindelijk in 1597, zonder eenig voordeel behaald te hebben, in Nederland terug. Het volgende jaar waagde Moucheron, geholpen door eenige handelsvrienden, ook twee schepen uit te zenden onder Cornelis Houtman. Deze tocht liep nog ongelukkiger af dan de eerste, want Houtman werd in de Oost vermoord.

'De Compagnie van Verre', niet afgeschrikt door de onvoordeelige reis van Houtman, liet in 1597 weer negen schepen uitzeilen onder Jacob Cornelisz. van Neck. Deze reis bracht vrij wat voordeel aan, en in 1600 rustte men andermaal eene nieuwe vloot uit. Voor rekening van eenige Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden zeilden Olivier van Noort en Jacques Mahu ook naar Oost-Indiën, maar niet om Kaap de Goede Hoop, doch ten Zuiden van Amerika om. Olivier van Noort bereikte Oost-Indiën en keerde ten Zuiden van Afrika heen, naar het Vaderland terug. Hij was dus de eerste Nederlander, die eene reis om de aarde deed.

De voordeelen door van Neck behaald, deden in Holland en

Zeeland verscheidene kleine maatschappijen ontstaan, welke ook schepen naar Oost-Indiën zonden. Maar de gevolgen hiervan waren te voorzien. Elke Kapitein van een sc hip zocht zijne maatschappij zooveel mogelijk te bevoordeelen, en inplaats van in die 'Verre Landen' elkander als zonen van een volk, te helpen, kwam men daar met elkander in twist. De waren, die de eene Kapitein wilde koopen, werden hem door een' anderen Kapitein ontnomen, omdat deze er aan de inboorlingen, die met zulke zaken zeer ingenomen waren, meer geld voor geboden had. Kwamen de Kapiteins in het Vaderland terug, dan klaagden ze zelfs minder over den tegenstand van de Portugeezen en Spanjaarden, dan over de eene of andere Nederlandsche maatschappij. Het was dus duidelijk, dat er op die wijze voor de Nederlanders geene goede zaken te doen waren. Hierin moest verandering komen. Maar hoe?

Dat de bewoners van den Indischen Archipel wel wilden weten van de Nederlanders, al deden de Portugeezen ook hun best om te maken, dat het anders was, bewees het deftige Gezantschap, dat door den Sultan van Atjin uitgezonden was om Prins Maurits te begroeten en hulde te bewijzen. Ze kwamen bij den Stadhouder toen deze in het kamp voor Grave lag. In Prins Maurits zagen alle Indische Vorsten den Heer, Sultan of Koning van de Hollanders. Van eene Republiek konden zij zich geene voorstelling maken.

Dat men ook wel wat doen kon tegen Spanje, had Wolfert Her-

Een Atjins gezantschap voor Prins Maurits.

mansz., die Bevelhebber van vijf koopvaarders was, bewezen toen hij Don Andreas Hurtado de Mendoza, die door Koning Filips III met niet minder dan dertien schepen uitgezonden was om de Hollanders te verdrijven, verslagen had. Diezelfde Hermansz. veroverde op dien tocht ook de Banda-eilanden.

Het was dus voor iedereen duidelijk dat er vele en groote voordeelen te behalen zouden zijn, als men de handen ineensloeg en voor gezamenlijke rekening handelde.

De Staten-Generaal en van Oldenbarnevelt begrepen, dat hierin ten spoedigste verandering moest komen, wilde men niet, dat andere volken ons uit de Indiën verdrongen. Er bestonden in 1601 niet minder dan acht maatschappijen. Men liet nu de aandeelhouders bij elkander komen en het gevolg daarvan was, dat men in 1602 van de acht verschillende maatschappijen ééne vereeniging maakte, bekend onder den naam van 'Oost-Indische Compagnie'. Er werd een bedrijfskapitaal bijeengebracht van ongeveer zes en een half millioen gulden. Hiervan nam Amsterdam de helft en Middelburg een vierde deel. De steden Rotterdam, Delft, Enkhuizen en Hoorn namen ieder een zestiende deel. Elke stad, die voor een deel van dat bedrijfskapitaal stond, vormde eene Kamer. Er waren dus zes Kamers, die te zamen zestig Bewindhebbers benoemden. Hoe grooter het aandeel was, dat iedere Kamer had, hoe grooter het aantal Bewindhebbers was, dat ieder kiezen mocht Die zestig, later werd het drieënzeventig, Bewindhebbers kozen uit hun midden zeventien Heeren om voortdurend voor de zaken der Maatschappij werkzaam te zijn. Dit bestuur kreeg den naam van 'Vergadering of Kamer van Zeventienen.'

Vanwege de Staten-Generaal ontving de Compagnie vergunning om in Oost-Indiën verbonden met de Vorsten te sluiten en daar men om goed te slagen, wel eens geweld zou moeten gebruiken, en men bovendien ook vaak genoodzaakt was om geweld met geweld te keeren, ontving zij bovendien het recht om er forten te bouwen, daar eene gewapende macht te hebben en om eene oorlogsvloot in zee te brengen. Daar het nu door allerlei omstandigheden zou kunnen gebeuren, dat de Staten-Generaal uit andere leden kwamen te bestaan, die der Compagnie een minder goed hart toedroegen, gaf de Regeering een Octrooi, dat eenentwintig jaren duurde, en dat Octrooi gaf aan de Compagnie meteen den alleenhandel op Oost-Indië. Geen Nederlandsch schip, uitgerust door een’ reeder, die buiten de Compagnie stond, mocht daar komen. Kwam het er toch, dan

werden schip en lading voor de Compagnie verbeurd verklaard en de bemanning gevangen genomen.

Thans kon er met meer kracht te werk gegaan worden, en reeds in hetzelfde jaar 1602 en een jaar later, werden twee vloten uitgezonden, die samen niet minder dan twee millioen twee honderd duizend gulden aan uitrusting gekost hadden.

Uit deze getallen blijkt, dat er, al had Prins Maurits vaak met geldgebrek te worstelen, in Holland en Zeeland nog geld genoeg was.

Gedurende de eerste jaren deed men het zonder Gouverneur-Generaal, doch al spoedig bleek het, dat er, door het stichten van verscheidene factorijen, in de Oost iemand noodig was, die daar in naam der Compagnie het Hooge Gezag kon uitoefenen. Daarom stelde de 'Kamer van Zeventienen' in 1609 aan de Staten-Generaal voor, Pieter Both, als Gouverneur-Generaal te benoemen. Deze vertrok daarop naar de plaats zijner bestemming, vestigde zich op Amboina, en kreeg een jaar later naast zich een 'Raad van Indië', die uit vijf leden bestond. En hiermede was het begin gemaakt van de ontginning der goudmijn, die jaren lang in Nederland de schatten deed binnenstroomen. Niet enkel dus op het gebied van kunst, wetenschap en oorlog was het, dat dit tijdperk de 'Gouden Eeuw' kon genoemd worden. En die schatten uit Oost-Indië, later nog vermeerderd met die uit West-Indië, waren weldra oorzaak, dat de jonge Republiek in de zeventiende eeuw voor Europa worden zou, wat Venetië er eenmaal in de Middeleeuwen voor was.

Onze handelsvloot was wellicht de talrijkste, die er ooit bestaan had. Naar alle kanten zagen onze ondernemende Voorouders uit om in het belang van den handel werkzaam te zijn. Want niet enkel voer men op Oost- en West-Indië, neen, ook op Afrika, op de Middellandsche Zee, op de Levant, op de Oostzee, op Amerika, op Frankrijk, Duitschland, ja, zelfs op Engeland. Wij waren de magazijnhouders en vrachtvaarders van Europa.

'Zout water geeft het zoetste brood’

schreef Dr. Heije, en van deze leer waren in die dagen onze Voorvaderen ook. Vandaar kwam het, dat er in het leger van Prins Maurits zooveel vreemd krijgsvolk diende. Onze jongens en mannen verdienden op zee veel meer, en zoo lang Prins Maurits, en later zijn opvolger Prins Frederik Henderik, orde konden houden onder

die vreemdelingen, zoolang zij met buitenlanders veldslagen winnen en steden veroveren konden, waren onze mannen niet zoo vaderlands-lievend om hunne betere verdiensten prijs te geven. De tegenzin in den dienst te land, was eigen aan rijke en arme, aan koopman en klerk, aan reeder en eenvoudig varensgezel. Ja, later zelfs zouden de leden van de Regeering aan de zeezaken zóó de voorkeur geven, dat ze er de krachtige Republiek door aan den rand van den afgrond brachten. Maar, zóó ver zijn we nog niet. We moeten de dagen der 'Gouden eeuw' nog schetsen.

IV.

ZEVEN JAREN VOOR HET TWAALFJARIG BESTAND.

Bij de mededeeling van Ostende's beleg gaven we eene korte beschrijving van Ambrosius Spinola, die door de Aartshertogen tot Opperbevelhebber van het Spaansche leger benoemd was. Wat hij als krijgsman was in een beleg, kwam daar schitterend uit, doch wat hij zou zijn als Veldheer, moest hij nog toonen, daar Ostende al zijne krachten in beslag had genomen.

Zijne eigenlijke titel was Ambrosius Spinola, Marchese of Markies de laz Balbazes, en eigenlijk had hij vóór hij zijne diensten aan den Koning van Spanje aanbood, reeds veel naam gemaakt, als een der vele 'Condottieri,' die in Italië zich in menigte bevonden. 'Condottieri' waren Legerbevelhebbers, die op eigen kosten eene legermacht op de been hielden, welke zij voor elke zaak en aan elken Vorst tegen behoorlijke soldij en recht op oorlogsbuit, verhuurden. Wanneer nu een Vorst zulk eene legerbende met haar Hoofd gehuurd had, dan was hij toch nog niet gerechtigd, dat Hoofd onder bevel van een ander te plaatsen. De Condottieri verhuurden zich om op eigen gelegenheid te vechten. Anders werd dit, wanneer zulk een Bendehoofd door den Vorst tot Bevelhebber van het heele leger benoemd werd, zooals dit nu hier het geval was.

Spinola was schatrijk en diende den Spaanschen Koning trouw, ja, ging zelfs zoover van bevelen van hem te ontvangen. Hij zou evenwel veel later ook ondervinden, wat Alva en Parma ondervonden hadden, dat dankbaarheid eene deugd was, welke aan het Spaansche Hof niet scheen thuis te behooren.

Doch keeren we tot de geschiedenis terug. Van Spinola zullen we wel meer vernemen.

Gedurende het beleg van Ostende, en wel in 1603, stierf Koningin Elisabeth van Engeland, en haar opvolger Koning Jacobus I sloot weldra vrede met Spanje, zoodat voortaan de Spaansche schepen, die in de Nederlanden versterking kwamen brengen, althans van de Engelschen, niets meer te vreezen hadden.

Op zee had ook in 1603 Joost de Moor met vijf schepen eene overwinning behaald op acht groote Duinkerker kaperschepen, bij welke gelegenheid de broeder van Spinola sneuvelde.

Prins Maurits had ’s-Hertogenbosch belegerd, doch vruchteloos, en het eenige voordeel, dat daarbij behaald werd, was, dat eene Spaansche leger-afdeeling onder Della Bella, die de belegerde vesting wilde ontzetten, verslagen werd.

Na den overgang van Ostende kreeg Spinola de handen ruimer, doch hij begreep zeer goed, dat hij, om met vrucht wat tegen Maurits te ondernemen, over versche legerkrachten moest te beschikken hebben. Daarom zond Koning Filips III twaalfhonderd man over zee. De Staten hadden echter bericht van die komst gekregen, en stuurden nu Admiraal Hautain naar het Kanaal om die schepen op te wachten en aan te vallen. Hautain volvoerde die opdracht gelukkig en overmeesterde de Spaansche schepen, of joeg ze op de vlucht. Verreweg de meeste schepelingen werden gevangen genomen of eenvoudig verdronken.

Wat de Staten heeft kunnen bewegen om Hautain den last mede te geven, de gevangen genomen Spanjaarden ook rug aan rug te binden en zoo in zee te werpen, is een raadsel. Zoo ze dat bevel in 1573 gegeven hadden, mooi zou het niet geweest zijn, doch verklaarbaar wel. Maar nu?

Kort hierop kreeg Spinola zes regimenten langs den gewonen weg te land. Met behulp van deze troepen viel hij in het Oosten van onze Republiek en vermeesterde daar eenige versterkte plaatsen. Prins Maurits, die toen met zijn leger in Vlaanderen stond, kwam te laat om Spinola in zijne plannen te dwarsboomen, wat de steden betreft, die hij veroverd had; maar niet te laat kwam hij om Groningen te behouden. Zoodra Spinola ontdekte, dat Prins Maurits hem van de Zuidelijke Nederlanden scheidde, liet hij het plan voor andere veroveringen varen en keerde terug.

En terwijl een deel van het Staatsche leger in Vlaanderen en een ander deel in Overijsel stond, trachtte Albertus Bergen op Zoom

bij verrassing in te nemen. Het bevel over de legerafdeeling, die dit plan volvoeren zou, werd opgedragen aan Du Terrail, een Fransch Edelman. Bijna was de onderneming gelukt, want hij had reeds twee buitenwerken ingenomen, toen de bezetting den aanval wist af te slaan. Eene nieuwe onderneming van Du Terrail, vijf weken later, bracht de stad weer op het punt van veroverd te worden. Maar Paulus Bax, die Gouverneur der vesting was, wist door zijn beleid en zijn' persoonlijken moed, den vijand, die reeds in de stad gedrongen was, terug te slaan en Du Terrail moest met groot verlies terug trekken.

Spinola had zich nu aan de Roer gelegerd, en hier meende Prins Maurits hem slag te leveren. Marcelis Bax werd aan het hoofd van vierhonderd ruiters vooruit gezonden om den aanval te beginnen. Prins Frederik Hendrik zou hem dan komen helpen. Marcelis Bax viel, als naar gewoonte, moedig aan, maar vond een' heftigen tegenstand, en toen hij dacht, dat Prins Frederik Hendrik hem met versche troepen zou komen bijstaan, kwam deze slechts vergezeld van eenige weinige dapperen. Hier was het voor het eerst, dat Frederik Hendrik toonde, dat hem hetzelfde heldenbloed door de aderen stroomde, als zijn broeder Maurits. Tot tweemalen werd zijn leven gered, eerst door Bax en toen door den stalmeester van den Prins. Nu zond Maurits Vere met eenige regimenten ter hulp, en later kwam hij zelf met het geheele leger. Doch ook Spinola naderde, en daar het Staatsche leger zwakker was dan het Spaansche, trok Maurits terug. Zoo ging het jaar 1605 voorbij zonder dat men over of weer aanmerkelijke voordeelen behaalde, en dat was zeker wel te wijten aan het feit, dat Maurits en Spinola tegen elkander opwogen. Vreemd genoeg volgde Filips III ook hierin het voorbeeld zijns Vaders, dat hij de Spaansche troepen zonder soldij liet. Om deze te verkrijgen, ging Spinola in 1606 zelf naar Spanje, doch te vergeefs. De Spaansche schatkist was ledig en Spinola moest uit eigen middelen de soldij voorschieten, en heeft er niets anders dan ondank voor terug gekregen.

Nu Spinola er niet was, wilde Prins Maurits van die gelegenheid gebruik maken, doch de Staten, die het moede begonnen te worden, de kosten van den oorlog te dragen, beweerden dat het voldoende was, als men de grenzen wist te beschermen. De vrienden van den Stadhouder legden dien onwil anders uit. Het was geene zucht tot bezuiniging meenden zij, maar wel de zucht om den invloed van Maurits te doen verminderen. Hoe gelukkiger deze toch in den

oorlog was, hoe meer zijn invloed steeg, en geen Koning was ooit zoo naijverig op zijn gezag, als de Staten het waren op het hunne.

Toch gaven de Spanjaarden blijk, dat zij nog wel wat durfden, al was Spinola er niet. Dezelfde Du Terrail, die getracht had Bergen op Zoom bij verrassing in te nemen, was gelukkiger met Bredevoort, dat hij door een’ list in handen kreeg. Daarop vestigde hij het oog op Sluis in het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen. Deze gemeente is nu een dorp, maar in dien tijd was zij eene vrij sterke stad. Ook hier was Du Terrail met een deel van zijn volk reeds binnen, toen de bezetting nog zoo gelukkig was, hem terug te slaan. En, eenmaal aan de verliezende hand, werd er onder Du Terrails volk eene vreeselijke slachting aangericht.

Inmiddels was Spinola uit Spanje teruggekeerd, en men moet verbaasd staan over het leger, dat hij te velde wist te brengen. De Spaansche macht toch bestond uit ongeveer dertigduizend man en Prins Maurits, die over een veel kleiner legermacht te beschikken had, toonde in dezen tijd eerst recht, welk een groot Veldheer hij was, want Spinola behaalde slechts kleine voordeelen.

De krijgsverrichtingen te land hadden dit jaar dus weinig te beduiden. Een der Bevelhebbers van het Staatsche leger stierf. Het was de Graaf van Hohenlo. Met dien zwager had Maurits vaak overhoop gelegen. De Graaf van Hohenlo was wel een dapper man, maar beleid had hij niet. Nu hinderde het hem zeer, dat Maurits steeds boven hem gesteld was. Later, toen Filips Willem in het land kwam, maakte hij het Maurits dikwijls zeer moeielijk over de nalatenschap van Prins Willem van Oranje, welke nog altijd maar niet geregeld was.

In dat jaar stierf ook, behalve de dappere Paulus Bax, de laatste breeder van Prins Willem, Graaf Jan van Nassau, de Vader van den Frieschen Stadhouder, en de grondlegger van de Unie van Utrecht. Omdat hij hieraan zooveel toegebracht heeft, is er eenige jaren geleden te Utrecht een standbeeld voor hem opgericht. Graaf Jan was ook de Stamvader van ons Koninklijk huis.

Op zee wist Reinier Claessensz. den naam van de Nederlanders in eere te houden. Onze vloot onder Hautain in zee gegaan, ter bescherming der koopvaarders, ontmoette in de Spaansche Zee, ter hoogte van Kaap Sint Vincent, de vijandelijke vloot, die sterker was dan de onze. Bevreesd voor de overmacht weken de onzen terug, doch Claessensz. hield stand en werd weldra door acht groote oorlogsgaleien onder Fasciardo aangevallen. Twee dagen

lang hield de moedige man den ongelijken strijd vol, en toen hij dat niet langer kon, stak hij den brand in het buskruit en eindigde zoo zijn leven.

Het jaar 1607 was voor de krijgsverrichtingen te land van zeer weinig beteekenis. Spinola had vrij voordeelig krijg gevoerd, maar zulk een groot leger kon op den duur niet op de been blijven. De Spaansche Koning zond geen geld en Spinola’s bezittingen waren niet toereikend om het leger te onderhouden; want zóó gelukkig in den oorlog was hij nu niet, dat hij uit den behaalden buit de soldaten betalen kon. Daardoor kwam het, dat er van Spaansche zijde pogingen in het werk werden gesteld om den vrede te sluiten, en de Staten, die liever al hunne krachten aan de ontwikkeling van den handel dan aan den oorlog wilden wijden, hadden wel ooren naar die voorstellen van vrede. Het gevolg van een en ander was dat de oorlog te land, zeer tegen den zin van Prins Maurits, slechts slap gevoerd werd. 'Het is Spanje slechts te doen om tijd te hebben zich te herstellen en de Republiek dan met alle kracht aan te vallen. Wilt gij den vrede met Spanje, goed, ik wil hem ook, maar het moet dan een voordeelige vrede zijn. Wil Spanje dien nu met ons niet sluiten, dan moeten wij zóó optreden en zóó handelen, dat het gedwongen wordt te geven, wat wij willen, en toe te staan, wat wij eischen. Geeft mij dus geld en een groot leger, van alles voorzien, en ik zal dien vrede bezorgen.' Zoo ongeveer redeneerde de Prins, doch van Oldenbarnevelt en de Staten weerlegden al zijne bezwaren en lieten hem niet veel meer dan een werkeloos toeschouwer zijn. Ter zee echter dacht men anders te moeten handelen en daar zette men den oorlog krachtig voort.

Aan het hoofd van zesentwintig schepen van oorlog zeilde Jacob van Heemskerk als Admiraal, van Texel uit. De bedoeling was om de Spaansche vloot, onverschillig waar men die vond, zooveel mogelijk te benadeelen. Te Lissabon gekomen, vernam de Admiraal dat er eene rijk geladen vloot in de baai van Gibraltar lag en om zich nu van deze meester te maken, wendde hij den steven naar deze baai. Voor Gibraltar gekomen, ontdekte men dat er eene vrij sterke oorlogsvloot lag, doch na krijgsraad gehouden te hebben, werd er toch besloten, den vijand aan te tasten.

In het eerst kon de Spaansche Admiraal, D’Avila, niet gelooven dat de Hollandsche vloot hem zou durven aanvallen, omdat de Hollandsche schepen zooveel kleiner waren, en omdat de Spaansche vloot door het geschut van de stad kon beschermd worden.

Het plan van de Hollanders, in een' volledigen krijgsraad met overgroote meerderheid van stemmen genomen, was dan ook zeer gewaagd.

Vol vuur en geestdrift werd de aanval begonnen, en deze had met zulk eene vermetele kracht en snelheid plaats, dat D'Avila zich haastte om zijne ankers te kappen, teneinde den eersten stoot te ontwijken, welke van Heemskerk zelve hem wilde toebrengen. D'Avila werd vervolgd en de Hollandsche Admiraal gaf den Spanjaard eerst dan de volle laag, toen hij hem volkomen onder zijn bereik had. Dit was voor al de andere Hollandsche schepen, die reeds hunne partij gekozen hadden, het sein om ook hun geschut te laten werken.

En nu gebeurde, wat de Spanjaard in de verte niet had kunnen vermoeden. Het schip van den Spaanschen Vice-Admiraal werd in brand geschoten, en twee galjoenen, die in de nabijheid lagen, vatten ook vlam. Deze drie schepen brandden tot de waterlijn af. Nog twee andere vlogen in de lucht, en het Spaansche Admiraals-schip, waarop D'Avila en velen der zijnen gesneuveld waren, dreef, geplunderd door de Hollanders, tegen het strand, waar de Spanjaarden zelven het vernielden.

De Jonge zegt in zijne 'Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen: 'Geen strijdperk vertoonde ooit vreeselijker schouwspel dan de baai van Gibraltar bij dezen zeeslag. Zevenentwintig oorlogsschepen bestreden elkander op deze enge reede. Het gebulder van het geschut, het branden van deze, het springen van gene bodems, het gejoel der strijdenden, het gejammer der gewonden en stervenden, het gejuich der overwinnenden, leverden een tafereel op, dat door geene pen naar waarheid beschreven, noch door het meest geoefend penseel met voldoende kleuren kan geschetst worden.'

De overwinning was evenwel aan onze zijde duur gekocht door het sneuvelen van Jacob van Heemskerk, die reeds bij het tweede schot getroffen werd en spoedig daarop stierf. Op zijn verzoek hield de Kapitein van het schip den dood van den Bevelhebber verborgen voor de andere schepen en bleef de Admiraalsvlag van denzelfden mast waaien.

Het spreekt vanzelf, dat de nederlaag der Spanjaarden in Nederland met blijdschap vernomen werd, en dat Spanje door dat verlies weer minder instaat was om den oorlog, die door Spinola op eene zeer kostbare wijze gevoerd werd, voort te zetten.

De oorlog kostte aan Spanje driehonderd duizend kronen in de maand. En wat won men er bij?

Kardinaal Bentivoglio, die Gezant was bij de Aartshertogen, zegt dat er in Spanje in dezen geest gesproken werd: 'Dat na veertig jaren oorlogs eigenlijk niets anders was bedreven, dan dat men den vijand altijd machtiger maakte en hardnekkiger om zijne aangenomen vrijheid te beschermen.'

Maar ook in onze Republiek werd men de groote kosten van het oorlogvoeren moede en verlangde men naar vrede. Toen die zucht naar vrede bij beide partijen bekend werd, begon men met elkander te onderhandelen. A1 spoedig evenwel bleek het, dat Koning Filips III niet bekend was met den toestand der Noordelijke Nederlanden, want het eerste stuk, dat uit Spanje bij de Algemeene Staten kwam, werd eenvoudig van geene waarde beschouwd. Men wilde een stuk van zulk een gewicht op perkament hebben en het was op papier. Het was gezegeld met klein zegel en men begeerde groot zegel, en dan, dat was het voornaamste bezwaar, het was geschreven in het Spaansch en onderteekend: 'Io el Rey', dat beteekent: 'Ik de Koning.'

Zie, hoe moede men den oorlog ook was, het lag niet in de bedoeling der Algemeene Staten te onderhandelen met een’ Vorst, die van de meening was, dat de Zeven Provincien hem toebehoorden. De Staten wilden hebben, dat men met hen onderhandelde op den voet van een onafhankelijk land.

Deze eisch der Staten was oorzaak, dat de vredehandel, die reeds in 1607 begonnen was, zeer langzaam vorderde.

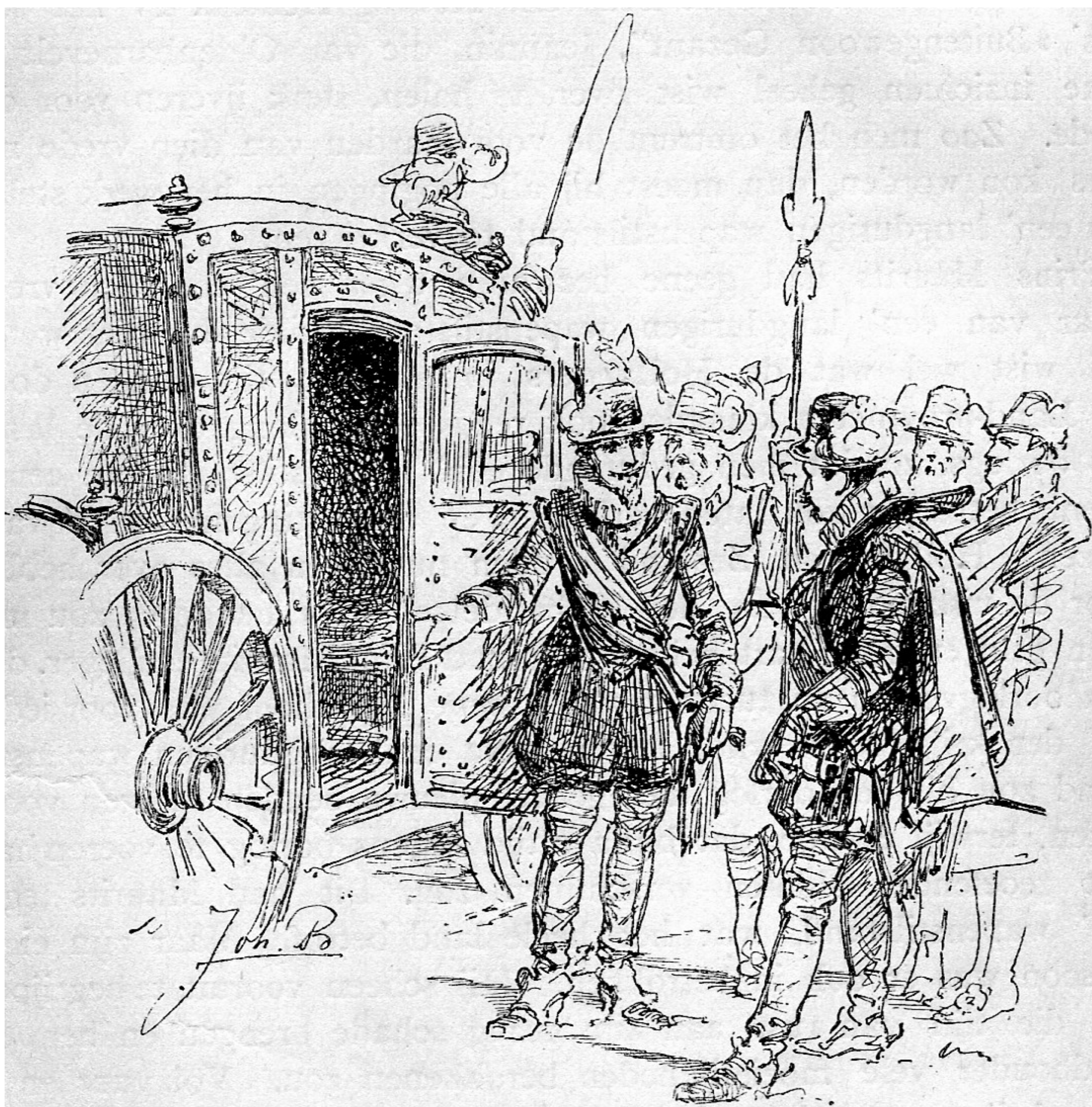
Maar er was nog meer, dat die onderhandelingen in den weg stond. Holland en Zeeland hadden, als Zee-provinciën, andere belangen dan Utrecht, Gelderland, Overijsel, Groningen en Friesland, en die verschillende belangen konden heel moeielijk bevredigd worden. Eindelijk kwamen ze zoover, dat er besloten werd een wapen-stilstand van acht maanden aan te gaan.

De 'Aartshertogen' benoemden nu Afgevaardigden om in Den Haag de vredesonderhandelingen voort te zetten. Aan het hoofd van dat Gezantschap stond de Markies Spinola, en tegen het einde van Januari 1608 uit Brussel vertrokken, kwam het den eersten Februari in Den Haag aan.

Van alle kanten was men toegestroomd om dat Gezantschap te zien aankomen, doch het meest nieuwsgierig was men om den beroemden Spinola te zien. Prins Maurits reed de Gezanten in zijne

staatsie-karos te gemoet, en toen hij, op een half uur afstands van Den Haag, den stoet zag aankomen, steeg hij uit zijne karos en wachtte Spinola af. Ook deze verliet zijn paard en nu kon men een schouwspel zien, aantrekkelijk schoon voor vriend en vijand: de hartelijke ontmoeting van de twee grootste Veldheeren van dien tijd. Hartelijk en ongeveinsd was over en weer de handdruk, want beide mannen beschouwden elkander met onverdeelde hoogachting en waardeerding. Onder het gejuich der aanwezige Nederlanders nam Spinola plaats bij Maurits in de karos, en zoo reed men, gevolgd door al de Leden van het Gezantschap en eene steeds toenemende menigte nieuwsgierigen, naar Den Haag.

Nu konden de Spanjaarden zelven zien, dat het waar was, wat Bentivoglio schreef: 'Groot in al het overige, was de macht te land en uitermate groot die ter zee.'

Ontmoeting tusschen Maurits en Spinola.

A1 spoedig deden zich twee groote moeielijkheden op, en deze waren: de Vereenigde Nederlanden moesten afzien van de vrije vaart op de Indiën en aan de Katholieken moest de vrije uitoefening van hun' godsdienst toegestaan worden. De Staten-Generaal waren echter niet te bewegen om in eene van deze twee punten toe te geven.

De onderhandelingen stonden nu op het punt van afgebroken te worden, maar door bemiddeling van Engeland en Frankrijk werden ze voortgezet. Vooral de Fransche Koning Hendrik IV liet door zijn' 'Buitengewoon Gezant', Jeannin, die van Oldenbarnevelt tot zijne inzichten geheel wist over te halen, sterk ijveren voor den vrede. Zoo men het omtrent de voorwaarden van dien vrede niet eens kon worden, dan moest hij alle pogingen in het werk stellen om een' langdurigen wapenstilstand te verkrijgen.

Prins Maurits had geene bezwaren tegen een' eervollen vrede, maar van een' langdurigen wapenstilstand wilde hij niet weten. Hij wist wel wat de Hollanders in al dien tijd zouden doen. De Land-provinciën klaagden ook reeds sedert lang over de lasten des oorlogs, zoodat men gedurende een' wapenstilstand van eenige jaren, het leger zou laten verloopen en de vestingen zou verwaarloozen. Holland en Zeeland zouden nu alleen alles over hebben voor de uitbreiding van den zeehandel en voor het leger zou men geen geld en geen hart hebben. Nu had Prins Maurits een leger, dat, aan oorlogvoeren en tucht gewoon, eene leerschool was voor ieder, die den krijgsdienst wilde leeren. Na een' langdurigen wapenstilstand zou hij den oorlog met geheel nieuwe benden moeten voortzetten, terwijl Spanje, dat bijna altijd ergens oorlog te voeren had, met geoefende soldaten verschijnen zou. Dit had Maurits tegen een' wapenstilstand, wat het heele land betrof. Maar zijn eigen persoon was er ook in betrokken. Hij scheen vooruit te begrijpen, dat die tijd van rust aan zijn gezag schade brengen en hem als Stadhouder vele moeielijkheden berokkenen zou. Vol vuur en in echte krijgsmanstaal sprak hij in de vergadering der Staten-Generaal en in het bijzijn der vreemde Gezanten zijne meening uit. Merkwaardig vooral was het slot van die rede, waarin hij zeide: 'Maar de ergste van alle kwalen zal zijn: het verborgen vergift der oneenigheden, die de vijanden ondertusschen zullen trachten in te voeren in onze Provinciën, en deze soort van besmetting zal vroeger onder ons geworteld zijn, dan ons bekend zal worden.'

Bentivoglio voegt hierbij: 'Het ontzag van zulk een' man, met

zoovele en bondige redenen, ontroerde grootelijks de gemoederen.'

Maar na Prins Maurits trad Johan van Oldenbarnevelt op om eene rede te houden ten gunste van het Bestand, en deze wist de rede van Prins Maurits te wederleggen, en wel zoo, dat het grootste deel der Staten hem in het gelijk stelde. Maurits echter bleef bij zijn gevoelen, en eerst, toen de geruchten hem ter oore kwamen, dat hij alleen uit eigenbelang tegen het Bestand was, gaf hij toe.

Gedurende de onderhandelingen had Koning Hendrik IV, die hoopte, dat men hem de Oppermacht dezer landen zou opdragen, aanzienlijke geschenken aan van Oldenbarnevelt en eenige andere Hollandsche Staatslieden doen geven, opdat ze hem vriendschappelijk terwille zouden zijn. Het baatte hem echter niet veel, want in het volgende jaar, 1610, werd hij door Ravaillac vermoord.

Eindelijk werd den negenden April 1609 te Antwerpen een 'Twaalf-jarig bestand' gesloten, en de 'Aartshertogen' verklaarden daarbij, namens Koning Filips III, de Republiek voorloopig, als een vrij en onafhankelijk land, waarop zij geene aanspraken hadden. Verder zou ieder in het bezit blijven van hetgeen bij het sluiten van het Bestand in zijn bezit was.

In Europa was het dus tusschen Spanje en de Republiek vrede, doch in de Indiën deed men, alsof er geen Bestand gesloten was en zette men de veroveringen voort.

V.

HET TWISTVUUR ONTBRANDT.

Nog vóór het Twaalfjarig Bestand gesloten was, kreeg Prins Filips Willem van Oranje, die met eene Fransche Prinses gehuwd was, op aandrang van Koning Hendrik IV, vergunning om in de Republiek te komen, ten einde te trachten eene schikking met de erven van zijn' Vader te treffen. Dit was eene zeer teedere en moeielijke zaak, want de goederen van Prins Willem van Oranje lagen niet alleen in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, maar ook in Frankrijk. Aartshertog Albertus had het zoover weten te krijgen, dat men Filips Willem vanwege Spanje maandelijks vijfhonderd kronen gaf uit de verbeurdverklaarde goederen zijns Vaders. Door den vrede met Frankrijk in 1598, was hij ook in het bezit gekomen van zijn Prinsdom Oranje. De goederen die in Bourgondië lagen, had hij dadelijk kunnen terugkrijgen, zoo hij zich had willen ver-

binden, om de erfgenamen van Balthasar Gerards, den moordenaar zijns Vaders, jaarlijks drieduizend pond uit te keeren. Dit voorstel was door Filips Willem met verachting van de hand gewezen.

Het werk van Filips Willem in Den Haag was van zeer vrede-lievenden aard. Wel trachtte hij ook Maurits voor het Bestand te winnen, en trad hij dus ook op als staatkundig persoon, doch hij deed dit zeer op den achtergrond. Zooveel mogelijk beproefde hij om alle zaken in den familie-kring te schikken, doch meermalen waren ook de Staten, krachtens hunne Souvereiniteit, genoodzaakt om in de zaak mede te spreken, en wanneer dit plaats had, meende Maurits te ontdekken, dat van Oldenbarnevelt zeer op de hand van zijn broeder was. Toch kwam alles zonder twist of verdeeldheid tusschen de broeders in orde, en, hoe Maurits hierover ook denken mocht, aan van Oldenbarnevelts bemoeiingen was het vooral te danken, dat alles zoo in der minne geschikt werd. Filips Willem werd Baron van Breda, in welke stad hij voor het grootste deel zijn verblijf hield, zonder zich met staats- of krijgszaken in te laten.

Zoo konden dan nu de Vereenigde Nederlanden zich met macht en kracht op het uitbreiden van den handel toeleggen, en dat geschiedde dan ook, trots den verwarden toestand van het land. De partijschappen en twisten, waarvan Maurits in zijne rede tegen het Bestand met een paar woorden gerept had, begonnen zich te vertoonen. De oorsprong van die twisten was zeer eenvoudig.

Aan de Hoogeschool te Leiden waren twee Professoren, Franciscus Gomarus en Jacobus Arminius, die het met elkander niet eens waren omtrent een paar punten van het Gereformeerde geloof.

Arminius, die in 1602 Hoogleeraar te Leiden geworden was, begon enkele leerstellingen te verkondigen, die strijdig waren met het algemeen gevoelen der Calvinisten. De hoofdzaak van het verschil liep over de 'Leer der Voorbeschikking', met een vreemd woord 'praedestinatie' genoemd. Gomarus stelde zich tegenover Arminius, en het duurde niet lang, of in het geheele land werd ook onder leeken, en des Zondags van den kansel, door de Predikanten deze twistzaak besproken. Zooals het met elken twist gaat, ging het ook hier. De een gaf Arminius en de ander gaf Gomarus gelijk. Zoolang echter de oorlog nog in vollen gang was, had men niet altoos den tijd om zich met die geloofszaken meer in te laten dan hoognoodig was, en toen de onderhandelingen over den vrede of een bestand plaats hadden, was aller aandacht op die zaak gevestigd en dacht men aan geen' Arminius of Gomarus.

Maar na het sluiten van het Bestand had men den tijd om zich met de godsdienst-twisten in te laten. Dat was daarom van zoo-veel beteekenis, omdat het beroepen van Predikanten toen heel anders geschiedde dan tegenwoordig. In 1591 had van Oldenbarnevelt weten te bewerken, dat de Kerk voor een deel onderworpen zou zijn aan den Staat. De Predikanten en Ouderlingen werden beroepen en gekozen door vier Leden van den Magistraat, dat was de Regeering van eene stad of een dorp, en vier Leden uit het Consistorie, dat was de Kerkeraad. Wilde die Kerkeraad nu vergadering houden, dan mochten er geene andere dan kerkelijke zaken behandeld worden, en geene vergadering mocht gehouden worden dan in tegenwoordigheid van Afgevaardigden van den Magistraat. Deze wettelijke bepalingen heetten de 'Kerkorde van 1591.' — Of men, indien Koning Filips II eene dergelijke 'Kerkorde' ingesteld had in de jaren van 1555 tot 1568, dit niet als 'geloofs dwingelandij' zou beschouwd hebben, is eene vraag, die hier wel gedaan zal worden, en eerlijk moet ik bekennen, dat ik die vraag liever onbeantwoord laat, want in die 'Kerkorde' zie ik geloofsdwang vanwege de Staten-Generaal, die toch de rol van Souvereine Vorst vervulden.

Nu de Magistraat ook in kerkelijke zaken te beslissen had en de Magistraat in vele opzichten stond onder de Staten der Provincie, en de Staten der Provincie hunne algemeene zaken lieten behartigen door de Staten-Generaal, zoo is het duidelijk, dat twist en scheuring in de Kerk ook twist en scheuring in den Staat ten gevolge moesten hebben; het kon niet anders, en Maurits had dit voorzien.

Van Alkmaar begon indertijd de victorie, maar van Alkmaar begon ook de twist zijn staatkundig karakter aan te nemen. Men zette er vijf Predikanten af, die de gevoelens van Arminius toegedaan waren. De Staten evenwel meenden, dat men in Alkmaar buiten zijn recht gehandeld had, en zonden bevel, de afgezette Predikanten weer aan te stellen en toen dit niet vlug genoeg in zijn werk ging, werd de Magistraat veranderd en de Predikanten werden in hun ambt hersteld, natuurlijk ten spijt van allen, die de Arminiaansche geloofsbegrippen niet deelden en in de handeling van de Staten geene gewetens-vrijheid, maar gewetens-dwang zagen. De zaak maakte gerucht door heel de Republiek en niet altijd in het voordeel van Arminius’ volgelingen, en het gevolg was, dat in 1610 eenige Predikanten, die Arminiaansch waren, bij elkander kwamen. In een verweerschrift, 'Remonstrancie' geheeten, trachtten zij te

bewijzen, dat het recht volkomen aan hunne zijde was. Naar deze 'Remonstrancie' kregen de aanhangers van Arminius den naam van 'Remonstranten,' en toen nu de Predikanten, die de leer van Gomarus toegedaan waren, op hunne beurt in eene 'Contra-Remonstrancie' het verweerschrift der Arminianen weerlegden, kregen zij, die aan Gomarus' zijde stonden, den naam van 'Contra-Remonstranten.' Inmiddels gingen de Predikanten, terwijl de heele zaak bij de Staten nog aanhangig was, voort met van den kansel het recht der wereldlijke Overheid in kerkelijke zaken te ontkennen, doch van Oldenbarnevelt wist te bewerken, dat de Staten het bevel gaven, dat het twisten der Predikanten op den kansel en in geschriften moest gestaakt worden, maar dit bevel werd door velen niet gehoorzaamd. Omstreeks dezen tijd was het dat Hugo de Groot, toen Advocaat-fiscaal aan het Hof van Holland, door de Staten gelast werd om die twistschriften te onderzoeken.

Hugo de Groot, geboren den tienden April 1583 te Delft, verkreeg al heel vroeg door zijne buitengewone geleerdheid den bijnaam van 'Delftsch Orakel.' Na reeds drie jaren aan de Hoogeschool te Leiden vertoefd te hebben, vertrok hij als knaap van vijftien jaar, in 1598, met van Oldenbarnevelt naar Frankrijk. Van Oldenbarnevelt was met eene staatkundige zending bij Koning Hendrik IV belast en stelde de Groot aan Zijne Majesteit voor. De jonge de Groot maakte door zijne geleerdheid zulk een' indruk op den Koning, dat hij hem een' gouden ketting vereerde. In hetzelfde jaar werd de knaap te Orleans tot Doctor in de rechten bevorderd. Naar het Vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich in Den Haag, waar hij weldra tot's Lands historieschrijver en later tot Advocaat-fiscaal aan den Hove van Holland werd benoemd. In 1613 werd hij Pensionaris van Rotterdam. Een 'Pensionaris' was in dien tijd een Rechtsgeleerde, die in de groote steden den Magistraat met zijn' raad diende. Een Raadpensionaris hadden de Staten van Holland toen nog niet. Johan van Oldenbar-

Hugo de Groot.

nevelt had den titel van 'Advocaat van den Lande,' welke titel na zijn’ dood in 'Raadpensionaris' veranderd werd. Wat een Pensionaris bij de Stedelijke regeeringen was, dat was een Raad-pensionaris bij de Staten, doch met veel grooter macht. Hij had zitting in de Staten, doch geene stem. Hij diende alleen in die vergadering van raad, stelde de zaken voor, haalde de stemmen op en bepaalde den uitslag. Buiten den Raad hield hij briefwisseling met het buiten- en binnenland, bestuurde de geldmiddelen en moest zorg dragen, dat de bevelen der Staten gehoorzaamd werden.

Doch om nu nog even tot de Groot terug te keeren. Hij werd dan aangesteld om die twistschriften te onderzoeken, en het is duidelijk dat zijne uitspraak altijd aan eene der twee partijen onaangenaam moest zijn. Zoo kreeg de Groot weldra door heel het land vele staatkundige vijanden, en daar hij bij van Oldenbarnevelt in hooge achting en genegenheid stond, kwam hij door dezen weldra in het midden der staatkundige partijen, die uit de godsdiensttwisten geboren waren en met deze hand aan hand gingen.

In 1612 trachtte van Oldenbarnevelt door eene nieuwe kerkordening de twisten te doen bedaren, doch deze kerkordening bracht de hoofden nog veel meer in beweging.

Tot nu had Prins Maurits zich buiten die geschillen gehouden, en terecht. Hij was een krijgsman en had zich nimmer met twist-vragen over den godsdienst ingelaten. Zijn neef, Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland, Groningen en Drente was in dat opzicht heel anders. Deze was de zaak der Contra-Remonstranten toegedaan en schonk in 1614 aan Groningen zelfs eene Hoogeschool. Men zegt dat hij Prins Maurits ook wist over te halen om zich bij de Contra-Remonstranten aan te sluiten, en hiertoe was Prins Maurits te gemakkelijker te bewegen, omdat van Oldenbarnevelt, die hem steeds meer en meer begon tegen te werken, zich meer voor de Remonstranten verklaarde. De tegenwerking van den Advocaat had Maurits reeds tweemaal ondervonden, doch telkens zoo, dat van Oldenbarnevelt zich van alle openbare beschuldiging kon vrijpleiten.

VI.
TREURIGE BRANDSCHADE.

Kort na het sluiten van het Bestand was de Hertog van Cleef en Gulik overleden zonder kinderen na te laten. Nu waren er verscheidene Vorsten, die op zijne landen aanspraak maakten. Daar het der Vereenigde Nederlanden niet overschillig zijn kon, aan wien die landen ten deel vielen, zoo mengden zij zich ook in de zaak. De Keurvorst van Brandenburg, de Hertog van Nieuwburg en de Koning van Frankrijk vereenigden zich met de Nederlanders, en het was de wensch van alle Vorsten, dat Maurits aan het hoofd van het leger zou staan, dat door de gezamenlijke landen op de been zou gebracht worden. Maurits wilde dat gaarne doen, doch de Staten wisten door te drijven, dat Maurits' broeder Frederik Hendrik Opperbevelhebber zijn zou. Van Oldenbarnevelt en de Staten beweerden, dat Prins Maurits in het land niet kon gemist worden, omdat de Spanjaarden het Bestand wel eens verbreken konden, en dan waren Maurits' groote krijgsmansgaven onmisbaar. Voor dat verbreken van het Bestand bestond allerminst vrees, omdat Spanje ook in dien Gulikschen twist betrokken was en er een leger moest heenzenden. Er moest dus wat anders zijn, en Maurits en zijne vrienden legden dat op hunne manier uit: van Oldenbarnevelt en de Staten wilden verhoeden, dat Maurits opnieuw, door oorlogsroem te behalen, nog hooger in de volksgunst steeg. Eindelijk na allerlei uitvluchten gezocht te hebben, moesten de Staten toegeven aan den drang, die van alle kanten kwam, en Maurits, tot Opperbevelhebber benoemd, verwierf zich in dezen veldtocht den eerenaam van 'den eersten Capiteyn van geheel Europa.' De tegenwerking van van Oldenbarnevelt was zóó in het oog loopend geweest, dat zelfs Filips Willem, dien men toch van geen' haat tegen den Advocaat beschuldigen kan, zich verbaasde over Maurits, die kort na dit geval den oudsten zoon van den Advocaat, Reinier, Heer van Groenevelt, benoemde tot zijn' Luitenant-Houtvester. Op een' brief van Filips Willem, die hem over deze zaak onderhield, antwoordde Maurits, dat van Oldenbarnevelt een man was, die het Land lief had en dus in zijne kinderen moest beloond worden.

Nog sterker kwam van Oldenbarnevelts tegenwerking in 1612

uit. Na den dood van Koning Hendrik IV, die Ridder van de Kouseband was —, eene zeer aanzienlijke orde, waarvan alleen in het buitenland Vorsten tot Leden verheven werden —, zag Koning Jacobus van Engeland naar een’ Vorst uit, wien hij Hendriks orde schenken kon. Zijn oog viel op Maurits, dien hij tot Ridder in die Orde benoemde. De Staten-Generaal weigerden hem evenwel vergunning te geven, deze benoeming aan te nemen, omdat de Ridders, van die Orde op sommige punten beloften moesten doen, die strijdig waren met de beginselen van Kerk en Staat in de Nederlanden. Toch hield Koning Jacobus vol, en wees er op, dat die beloften alleen gedaan werden door Engelsche Ridders. Eindelijk gaven de Staten toe, en den vierden Februari 1613 had de plechtige inhuldiging plaats, bij welke gelegenheid van Oldenbarnevelt Maurits moest gelukwenschen met deze groote onderscheiding. Uit een en ander zal u nu wel blijken, dat van Oldenbarnevelt de klove tusschen zichzelven en den Stadhouder steeds grooter maakte, en ge zult meteen begrijpen, dat Prins Maurits, die inderdaad zeer veel aan den Advocaat te danken had, van dankbaarheid nu en later al heel weinig blijken gaf.

Het was eene onverkwikkelijke geschiedenis, die geheel ons land bezighield, die ieder bezielde, die scheuring bracht in Kerk en Staat, die verdeeldheid zaaide tusschen Vader en Zoon, tusschen Man en Vrouw, tusschen kinderen van hetzelfde gezin.

De Overheden van Holland, zoowel in de Provincie als in de Steden, waren voor verreweg het grootste deel op de hand der Remonstranten, en waar dat het geval niet was, daar wist van Oldenbarnevelt door zijn’ veelvermogenden invloed te bewerken, dat de Remonstranten in de Regeering kwamen.

Tusschen al die kibbelarijen en verdeeldheden door had men toch ook nog wat goeds gedaan. Koning Jacobus verkeerde in geldgebrek, en hiervan maakten de Staten in 1615 gebruik om de pandsteden Den Briel en Vlissingen met het fort Rammekens voor drie millioen gulden in te lossen. Hierdoor hadden de Engelschen in den Raad van State niet langer zitting, en was ook het gevaar verminderd, dat Koning Jacobus door deze leden, Maurits in het voordeel van de Contra-Remonstranten, waartoe de Koning overhelde, werkzaam zou doen zijn. Maar ook zonder Jacobus, ja, zelfs zonder Graaf Willem Lodewijk zou Maurits als partij optreden.

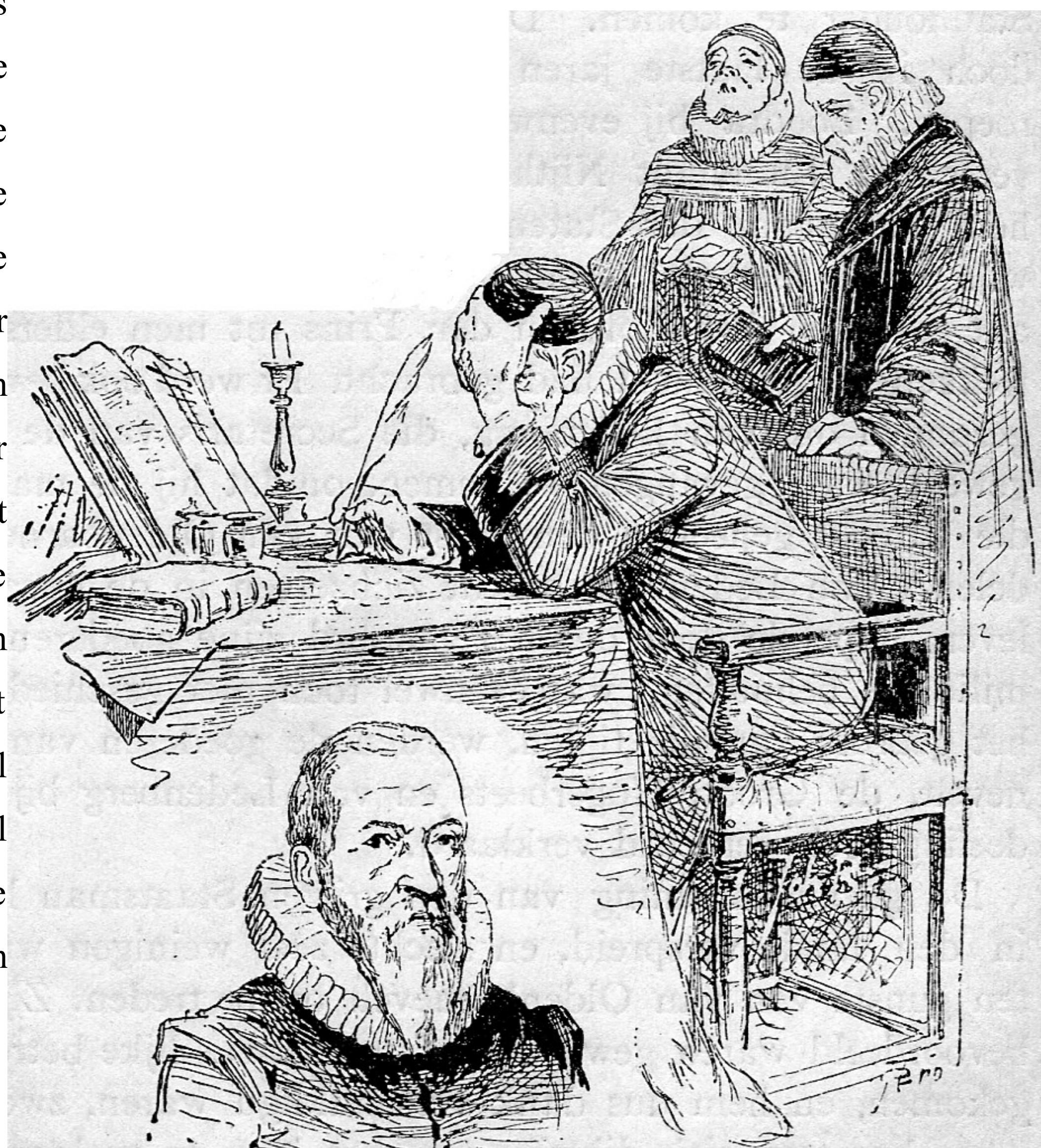
In het begin van 1617 wilden de Contra-Remonstranten in Den Haag in een huis hunne vergaderingen houden, doch dit werd hun

door de Staten belet, die de deuren lieten verzegelen. Nu kwamen de Contra-Remonstranten bijeen ten huize van Maurits' Boekhouder Enoch Much, en thans trachtten de Staten Prins Maurits over te halen, die vergadering door zijne soldaten uiteen te doen jagen. Maurits weigerde en zeide, dat zijne lijfwacht hem diende tot eigen veiligheid en tot bescherming der grenzen, maar dat ze niet gebruikt mocht worden tegen de inwoners van dit land. Thans werd de Prins om deze weigering voor een' Raad geroepen, welke samengesteld was uit den Hoogen Raad, den Provincialen Raad, de Kamer van Rekening, de Haagsche Edelen en den Magistraat van Den Haag. Maurits verscheen, en toen men hem opheldering van zijne handelwijze vroeg, liet hij uit de Registers den eed voorlezen, welken hij als Stadhouder van Holland en Zeeland gedaan had, en die eed hield in, dat de Stadhouder verplicht was, den Gereformeerden godsdienst te beschermen, en daarop sprak hij: 'Dien eed zal ik houden en dien godsdienst handhaven, zoolang ik leef.' Het baatte niet, dat men hem duidelijk wilde maken, dat de Gereformeerde godsdienst door de Remonstranten niet bedreigd werd, Maurits bleef op zijn stuk staan, en toen van Oldenbarnevelt zich liet ontvallen, dat hij geen godgeleerde was en dus over dat onderwerp niet wilde twisten, zeide Maurits: 'Ik ben er ook geen. Laat daarom de godgeleerden in eene Synode bijeenkomen en deze zaak beslissen.'

Nu de Stadhouder in dien geest gesproken had, begrepen de Staten, dat het thans hard tegen hard moest gaan, en daarom werd, op raad van van Oldenbarnevelt, door de Staten van Holland de zoogenaamde 'scherpe Resolutie' ingevoerd. Deze bestond uit de volgende punten: 1. Er zou eene Provinciale Synode onder het bestuur der Staten van Holland gehouden worden; 2. de Steden mochten krijgsvolk aanstellen tot eigen veiligheid; 3. wie te klagen had over de Stadsregeering moest dat bij de Staten doen; en, 4. aan alle Krijgsoversten werd bevel gezonden om de Stedelijke Regeeringen te gehoorzamen. — Daardoor werd aan het gezag van den Stadhouder te kort gedaan, en Maurits begon thans eerst, onverholen en openlijk, zich partij te stellen tegenover van Oldenbarnevelt en de Staten.

Maurits ving aan met bij een Contra-Remonstrantsch Predikant de godsdienstoefening in de Haagsche Kloosterkerk bij te wonen, en nu kregen, door hem gesteund, de verdreven Contra-Remonstranten moed en kwamen terug. Treurige gebeurtenissen grepen thans in de steden plaats, en hier en daar sloeg men tot oproer over. De Staten

van Holland gingen nu over om, volgens de Resolutie, in elke stad zoogenaamde 'Waardgelders' aan te laten stellen, dat waren een soort van soldaten, die alleen aan den Magistraat verantwoording schuldig waren. Ze stonden dus buiten het gezag van den Stadhouder, die Opperbevelhebber van het Staatsche leger was. Prins Maurits achtte zich door dit bevel in zijne rechten verkort, en de Staten-Generaal kwamen tot het besluit, dat de godsdienst-geschillen door eene Synode moesten uitgemaakt worden en verklaarden meteen, dat Holland en Utrecht hunne macht te buiten waren gegaan door het aanstellen van die Waargelders. Dit schrikte Holland en Utrecht niet af, en het verzet in deze twee gewesten tegen de Staten-Generaal werd bedenkelijk. Vooral in Utrecht nam het gevaar toe, waarom de Staten-Generaal Prins Maurits last gaven om met acht hunner naar Utrecht te gaan, de Waardgelders af te danken en te bewerken, dat ook de Stichtenaars besloten, de zaak door eene Synode te laten uitmaken. De Staten van Holland hadden te Utrecht gezien, niettegenstaande de Groot en Hogerbeets door Holland afgevaardigd waren om den Prins tegen te werken, dat er op die Waardgelders ook al niet veel te rekenen viel, en ze begonnen te begrijpen, dat men verstandig zou handelen, wat water in den wijn te doen,vooral nu de Staten-Generaal bevel gaven om in alle steden de Waardgelders af te danken. Men ging in Holland zelfs nog

Laatste levensdag van Johan van Oldenbarnevelt.

verder en stond ook toe, dat er eene Nationale Synode zou gehouden worden. De Remonstranten evenwel, die vooraf zagen, dat hunne leerstellingen zouden veroordeeld worden, bleven er tegen, of werden door den nood gedwongen hunne toestemming te geven.

De 'Waardgelders' ontbonden en tot de 'Nationale Synode' besloten, het waren de voorteekenen van van Oldenbarnevelts val. En met hem zouden er talloos velen vallen, doch dat het zóó spoedig zou gebeuren, had men echter niet verwacht.

Op Woensdag, den negenentwintigsten Augustus 1618, slechts zeventien dagen na de terugkomst van Prins Maurits uit Utrecht in Den Haag, kwam van Oldenbarnevelt in zijn rijtuig voorbij het Hof van Prins Maurits rijden. De Stadhouder bewoonde dat gedeelte van het oude Hof van Holland dat scheiding maakt tusschen het Binnen- en het Buitenhof. Het was van Oldenbarnevelts plan naar de vergaderzaal van de Staten van Holland te rijden. Bij Maurits’ Hof kreeg hij evenwel eene uitnoodiging om bij den Stadhouder te komen. Dat was vroeger zeer dikwijls gebeurd, doch in de laatste jaren had de Prins hem nooit meer laten roepen. Zoodra hij evenwel in een bijzonder vertrek gelaten was, verscheen Luitenant Nijthof van Prins Maurits’ lijfwacht en nam hem uit naam der Staten-Generaal gevangen. Bijna op dezelfde wijs werd met de Groot en Hogerbeets gehandeld. Ze bleven alle drie op het Hof van den Prins tot men elders gevangen-vertrekken in gereedheid had gebracht. Er werd ook bevel naar Utrecht gezonden om van Ledenberg, die Secretaris van de Staten van dit gewest was, gevangen te nemen, omdat hij de man was geweest, die Utrecht geheel in den geest van van Oldenbarnevelt deed handelen. Van Ledenberg bracht zichzelven in de gevangenis om het leven, hopende door dezen zelfmoord zijne goederen voor zijne familie te behouden, wat evenwel toch niet geschiedde, want, naar het gebruik van die tijden, werden de goederen van van Oldenbarnevelt, de Groot, Hogerbeets en van Ledenberg bij hunne veroordeeling toch verbeurd verklaard.

De gevangenneming van den grijzen Staatsman had veel schrik in den lande verspreid, en slechts zeer weinigen waagden het om ten gunste van van Oldenbarnevelt op te treden. Zij, die door hem bevoordeeld waren geworden of tot aanzienlijke betrekkingen waren gekomen, en hem dus dank verschuldigd waren, zwegen niet alleen, maar haastten zich dikwijls nog om hem te verloochenen. Zelfs in een’ brief, dien de Groot uit zijne gevangenis aan Prins Maurits

schreef, werd van Oldenbarnevelt, verweten dat hij van de Groots onervarenheid en jeugdigen leeftijd zoo goed als misbruik had gemaakt.

En het volk? Och, het volk van toen was, als het volk van eeuwen vroeger en als van twee eeuwen later. Zonder te onderzoeken of het wel waar was, liet het zich alles als waarheid opdisschen, wat de tegenstanders van den Advocaat beliefden te vertellen. Zelfs het ergste geloofde men: dat van Oldenbarnevelt een landverrader was. Ondertusschen werd door Prins Maurits in verscheidene steden de Regeering veranderd, zoodat niet lang na de gevangenneming van Johan van Oldenbarnevelt de partij, die den ouden Staatsman in het gelijk stelde, en die gedurende geruimen tijd de macht in handen had, gevallen was.

In het begin van 1619 benoemde men eene rechtbank van vierentwintig Rechters, die over de staatkundige gevangenen rechtspreken moesten. Het meerendeel van deze Rechters waren mannen, die juist door de beweging tegen van Oldenbarnevelt aan het bestuur gekomen waren. Zoo ze hem dus vrijspraken, dan veroordeelden ze meteen de oorzaak, waardoor zij de Regeering in handen hadden gekregen. Maria van Reigersbergen, de kloeke huisvrouw van Hugo de Groot, noemde die rechtbank eenvoudig 'Bloedraad', omdat er niet een van van Oldenbarnevelts staatkundige vrienden zitting in had.

De vergaderingen van die rechtbank werden niet in het openbaar gehouden, zoodat het volk, dat er buiten stond, niet beoordeelen kon of de gevangenen schuldig waren, ja of neen.

Na vele zittingen kwamen de Rechters eindelijk tot eene uitspraak. Zij was deze: van Oldenbarnevelt werd terdood en de Groot en Hogerbeets tot levenslange gevangenschap veroordeeld.

Van Oldenbarnevelt vernam dit vonnis met verbazing, doch gelaten. Den Predikant Walaeus, die hem als Geestelijke kwam bijstaan, droeg hij den last op, Prins Maurits vergeving te vragen, zoo hij iets tegen hem misdreven had. Meteen moest hij er dan de bede bijvoegen, of de Prins zijne kinderen niet zou doen lijden voor de daden des Vaders. Toen Prins Maurits dit verzoek ontving, zeide hij met tranen in de oogen, dat het ongeluk van den Advocaat hem leed deed, en dat hij voor zijne kinderen zou blijven zorgen, zoo lang dezen zich niet misdroegen. Hij vergaf hem alles, wat hij tegen hem misdaan had, en vroeg den Predikant ten slotte of de Advocaat geene genade had gevraagd. Walaeus moest hierop antwoorden, dat de Advocaat hiervan niet gesproken had.

Den dertienden Mei 1619 werd van Oldenbarnevelt des morgens om half negen uit de gevangenis gehaald en voor zijne Rechters gebracht. Toen hem het vonnis voorgelezen was zeide hij, dat men uit hetgeen hij bekend had, veel meer had gehaald dan er uit te halen was. Het was zijn laatste woord tegenover mannen, die zijns gelijken waren, of die indertijd tegen hem hadden opgezien, en een dezer, Rechter Voogt, had den treurigen moed van Oldenbarnevelt toe te snauwen: 'U w vonnis is gelezen! Voort! Voort!'

En voort ging de grijsaard, die zijn Vaderland drieënveertig jaar lang trouw gediend had, naar het schavot, waar hij de menigte deze woorden toesprak: 'Gelooft niet, dat ik een landverrader ben. Ik heb oprecht en vroom gehandeld, als een goed Patriot, en zoo zal ik sterven.'

Kort daarop was van Oldenbarnevelt onder beulshanden gestorven.

Met opzet laat ik hier de gebeurtenissen uit van Oldenbarnevelts laatste levensuren weg, en zeg alleen dit, dat eerst veel later voor iedereen gebleken is, dat de grijze Staatsman een veel te hard vonnis kreeg. Zelfs de Staten-Generaal stuurden aan al de Provinciën, behalve een afschrift van het vonnis, ook nog een' brief, waarin gesproken werd van zaken, die gedurende het rechtsgeding openbaar waren geworden. Ze konden die punten van beschuldiging evenwel niet noemen, omdat men het raadzaam gevonden had, ze liever stil te houden. Wel moesten ze bekennen, dat van Oldenbarnevelt op die beschuldigingen niet gehoord was, doch men gaf er den schijn aan, alsof hij zonder op de pijnbank gebracht te worden, niet zou bekend hebben. De pijnbank wilde men den ouden man sparen. Bespottelijke menschlievendheid!

En Prins Maurits? Stellig was deze een tegenstander van den Advocaat, en van zijn standpunt bezien, had hij er ook wel redenen toe. Toch moeten we ons wel wachten om te gaan beweren, dat Prins Maurits den dood van zijn' grooten tegenstander begeerde. Het deed hem leed, dat van Oldenbarnevelt geene gratie wilde vragen, en zoo deze dit gedaan had, zou hij ze ongetwijfeld gekregen hebben. Blijkbaar was het Maurits' doel alleen om den gevaarlijken tegenstander, niet zoozeer van Prins Maurits als wel van het Stadhouderschap, al zijn gezag te ontnemen. Een groot Staatsman was Maurits in het geheel niet, en zijne staatkundige vrienden, waaronder vooral François van Aerssen, Heer van Sommelsdijk, een Brabanter van afkomst, waren vijanden van den Advocaat, en het heeft al den schijn, dat zij den Prins verder brachten dan deze zelf

wilde. Verder was van Oldenbarnevelt bevriend met Louise de Coligny, de Weduwe van Prins Willem en Moeder van Graaf Frederik Hendrik. Op eigen gezag was Prins Maurits zeer naijverig, en nu ondervond hij dikwijls, dat de Staten, dus eigenlijk van Oldenbarnevelt, zijn' broeder voorspraken en bevoordeelden. Nu Frederik bovendien den Remonstranten genegenheid betoonde, kon het niet anders, of de twee broeders, hoewel ze met elkander niet in vijandschap leefden, deden nu juist niet alles om elkander het leven aangenaam te maken. Zoo kwam het een bij het ander om de verhouding tusschen de twee voornaamste personen in den lande, den Prins en den Advocaat, zoo slecht mogelijk te doen zijn. Ze wogen elkanders gebreken met goud-gewicht en de deugden werden buiten rekening gehouden. Of de zaken een' heel anderen keer zouden genomen hebben, indien het Twaalfjarig Bestand niet gesloten was, is niet te zeggen. Maar waar is het, dat Maurits, hij moge dan al geen Staatsman geweest zijn, die staatkundige troebelen toch had voorspeld.

Hugo de Groot en Hogerbeets werden naar Loevestein gebracht om daar hunne straf te ondergaan, welke bestond in levenslang gevangen zitten. Maria van Reigersbergen kreeg evenwel verlof om met hare kinderen de gevangenis met haar' echtgenoot te deelen. Zelfs, de huisknecht van de Groot, een zekere Willem van de Velden, en Mevrouw de Groots dienstbode, Elsje van Houwening, mochten ook op het kasteel komen wonen. Om de lange dagen niet nutteloos te moeten doorbrengen, hadden de Groot en Hogerbeets, die niet bij elkander mochten komen, vergunning verkregen om te lezen, schrijven en studeeren zooveel ze wilden. Daartoe kreeg de Groot af en toe eene groote kist met boeken uit Leiden. In het begin hield de wacht van het slot er trouw de hand aan om die gaande en komende kisten te onderzoeken, omdat er wel eens iets in kon zijn, dat verboden waar in de gevangenis was. Men vond evenwel nooit iets anders dan boeken en geleerde geschriften, zoodat men ten laatste de kist niet meer onderzocht. Deze onachtzaamheid bracht Mevrouw de Groot, of Elsje van Houwening, op de gedachte of men de Groot niet in zulk eene kist inplaats van boeken uit het kasteel kon dragen. Als hij maar eenmaal te Gorinchem was, en men kwam maar niet te gauw achter zijne vlucht, dan kon hij door het Brabantsche spoedig genoeg in de Spaansche Nederlanden zijn, en, daar was hij vrij.

Het waagstuk zou ondernomen worden toen de Groot beproefd

had om een paar uur achter elkander in de gesloten kist door te brengen. Het geluk was hem gunstig; want de Bevelbebber van het kasteel, Prouninck, moest voor een paar dagen naar Heusden.

Deze afwezigheid werd te baat genomen. De vrouw van den Bevelhebber gaf tot het verzenden van de kist de noodige vergunning, en door twee soldaten van de wacht werd de Groot buiten het slot gedragen. Men zegt dat één der soldaten toen hij de zware kist optilde, lachend aanmerkte: 'Zou de Arminiaan er ook in zitten?' waarop Mevrouw de Groot ten antwoord gaf: 'Het zijn Arminiaansche boeken.'

Onder geleide van Elsje kwam de kist met haar’ kostbaren inhoud te Gorinchem ten huize van een’ zekeren koopman Daatselaar, die een zwager van de Groots vriend, den Hoogleeraar Erpenius, was. Deze Erpenius vooral was het, die hem steeds boeken zond. Ook alle goederen, die de huishouding van de Groot behoefde en die van elders moesten komen, werden bij dien Daatselaar bezorgd, zoodat daar voor de Loevesteinsche gevangenen het bestelhuis was.

Daatselaar wilde van de Groots ontvluchting niets weten om zich

Hugo de Groot ontvlucht in een boekenkist.

naderhand tegenover de Rechters te kunnen verdedigen, dat hij hem op zijne vlucht niet behulpzaam was geweest. Door bemiddeling van zijne vrouw echter kreeg de Groot een metselaarspak, en onder deze vermomming wist hij zich naar Waalwijk te laten overzetten zonder herkend te worden. Niet zonder gevaar geloopen te hebben van weer gevangen genomen te worden, kwam de Groot in Antwerpen. Van Antwerpen ging hij naar Parijs, waar zijne vrouw en kinderen weldra bij hem kwamen. Daar zijne goederen in Holland verbeurd waren verklaard, zou hij niet veel beter dan armoede hebben moeten lijden, doch de Prins van Condé wist te bewerken dat de Fransche Koning hem een pensioen van drie duizend livres toekende. Dit geld werd hem echter niet geregeld uitbetaald, en daarom besloot hij in 1631 naar het Vaderland terug te keeren, hopende dat men hem wel dulden zou, omdat Prins Maurits overleden en Prins Frederik Hendrik Stadhouder geworden was. Ook Hogerbeets was in 1626 ontslagen, en van Reigersbergen, zijn zwager, was zelfs lid van den Hoogen Raad. De Groot had evenwel geene rekening gehouden met de verbittering, die hij in Holland verwekt had, door het schrijven zijner verdediging in het begin van zijn verblijf te Parijs. Niettegenstaande de aanzienlijkste mannen voor hem in de bres sprongen, was hij genoodzaakt opnieuw zijn Vaderland te verlaten. Hij begaf zich nu naar Duitschland, bleef daar twee jaar en werd daarna Afgezant van Zweden bij het Fransche Hof, doch vond ook hier bij vele vrienden weer vele vijanden. Hij stierf in 1645 te Rostock, na gedurende vierentwintig jaar een zeer wisselvallig leven geleid te hebben. Een paar jaar geleden heeft men te Delft een sierlijk standbeeld voor hem opgericht, en bij die gelegenheid vooral bleek het, hoe men niet alleen in Nederland, maar ook in alle andere beschaafde landen, de Groot hield voor een' der uitstekendste geleerden, die ooit geleefd hebben. Jammer genoeg dat staatkundige verdeeldheden en godsdiensttwisten oorzaak waren, dat deze beroemde man zulk een ongelukkig leven had.

Na den val van Johan van Oldenbarnevelt namen de staatkundige verdeeldheden gedeeltelijk een einde, en de godsdiensttwisten werden door de 'Nationale Synode', die nog in 1618 bijeenkwam, onderdrukt, door uit te maken, dat de Contra-Remonstranten gelijk en de Remonstranten ongelijk hadden. Deze laatsten werden zelfs in ons land niet meer geduld, wat wel vreemd genoemd mag worden, omdat men tegenover Koning Filips II steeds beweerd had, dat een mensch in zake van het geloof vrij moet zijn. Ter verontschul-

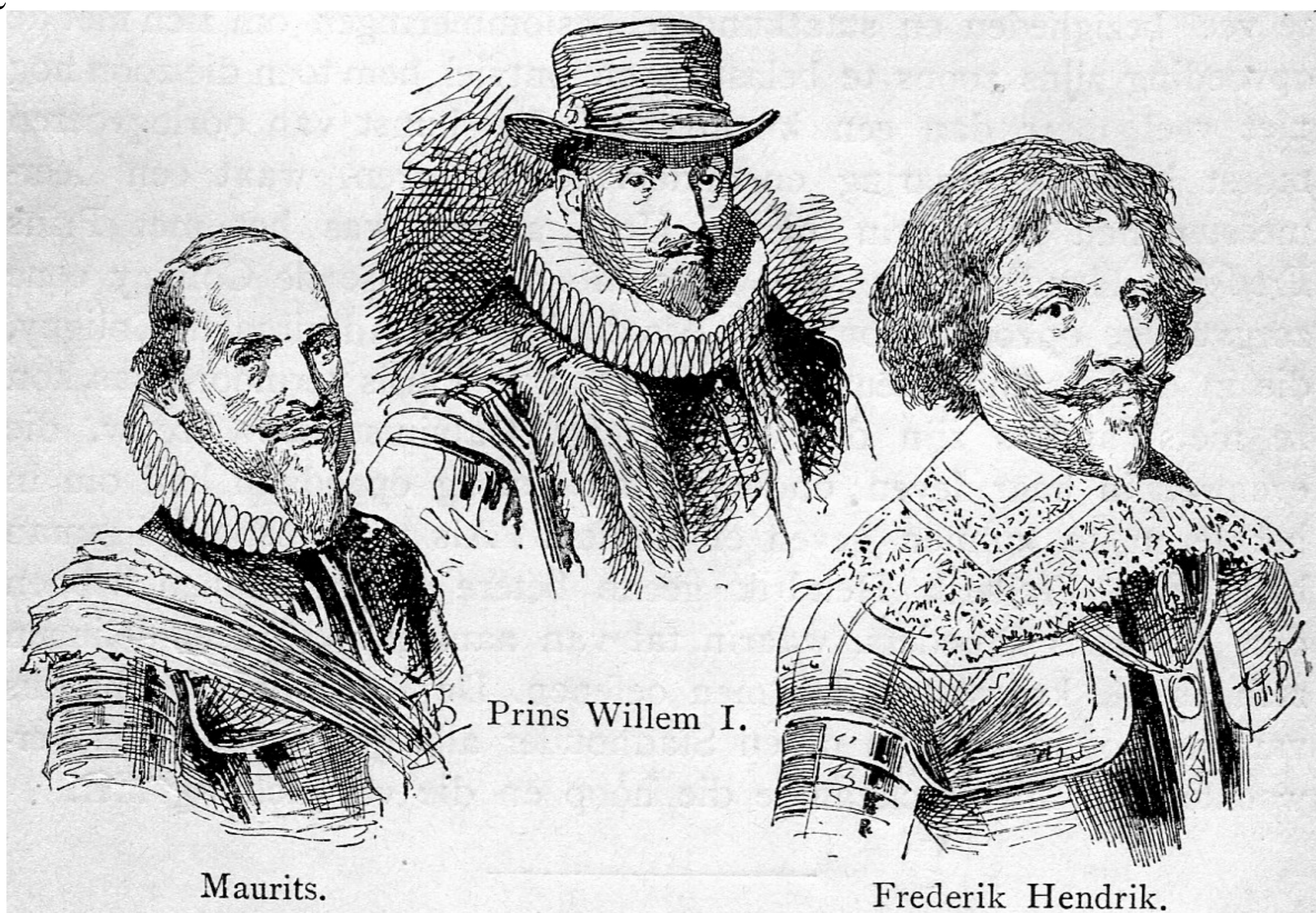
diging van dat besluit der Contra-Remonstrantsche Synode kan eenigszins gelden, dat de Remonstranten toen ze de macht in handen hadden, al even onverdraagzaam waren, als thans hunne tegenstanders, doch kwaad met kwaad vergelden mag toch niet als een goed beginsel gelden. Intusschen, de brand was gebluscht, en al kon men ook niet beletten, dat er altijd wat bleef smeulen, iets dat zelfs een kleine dertig jaar later alweer een nieuwen brand zou doen ontstaan, toch waren in de Republiek kalmte en rust wedergekeerd, maar de schade door dien brand veroorzaakt, kon met recht treurig genoemd worden.

Gedurende den tijd dat van Oldenbarnevelt nog de machtige man was, had men beweerd, dat Prins Maurits naar het oppergezag stond. Of deze hierover wel eens gedacht heeft, valt niet te bevestigen of te ontkennen, maar zeker is het, dat hij na van Oldenbarnevelts dood daartoe met behulp zijner vrienden, gemakkelijk had kunnen komen. De Prins repte er evenwel niet van en bleef even als vroeger de dienaar der Staten.

Ondertusschen was ook het Twaalfjarig Bestand ten einde geloopen en de vijandelijkheden begonnen opnieuw. Had Prins Maurits gelijk gehad toen hij vóór het Bestand voorspelde, dat de jaren van rust naar buiten, veranderen zouden in jaren van onrust naar binnen, hij had ook gelijk gehad, waar hij gewezen had op den nadeeligen invloed, dien die jaren van rust op het krijgsvolk zou uitoefenen. De meeste soldaten waarover de Prins het bevel kreeg, waren nieuwelingen in het oorlogvoeren en niet gewoon aan de vermoeienissen van den krijg, zoodat de Veldheer, die eenmaal de schrik der vijanden was, al heel weinig kon uitvoeren nu hij weer tegenover zijn’ ouden tegestander Spinola stond. Toch waren de kansen niet zoo ongunstig, want tien dagen vóór het eindigen van het Bestand was Koning Filips III gestorven en opgevolgd door zijn' zoon Filips IV, en nauwelijks waren de vijandelijkheden weer begonnen, of Albertus van Oostenrijk stierf. Koning Filips IV liet zijne Tante Isabella aan het hoofd der Regeering tot aan haar’ dood in 1633. Filips Willem was in 1618 te Brussel overleden, en daardoor was Maurits nu ook erfgenaam van het Prinsdom Oranje geworden, en toen zijn zwager, Graaf, Willem Lodewijk in 1620 stierf, werd hij ook als Stadhouder diens opvolger in Groningen en Drente. Zijn aanzien in de Republiek was dus aanzienlijk gestegen, maar voor krijgsroem had hij zijn tijd gehad, want de eenige ondernemingen van aanbelang waren, Spinola te beletten Bergen op Zoom in te

nemen in 1622, en een mislukte aanslag op Antwerpen in 1624. Breda met de Baronie ging voor Oranje verloren toen in juni 1625 Spinola deze stad innam. En te midden van al die teleurstellingen op het oorlogsveld waagden de zonen van Johan van Oldenbarnevelt nog een' aanslag op zijn leven in 1623. Dat dezen tot die daad overgingen, vond niet alleen zijne oorzaak in de terechtstelling van hun' Vader, maar misschien nog meer in de vervolgingen waaraan zij en hunne familieleden en vrienden blootstonden, terwijl ook de verbannen Remonstranten, waaronder vooral de predikant Slatius moet genoemd worden, de wraak niet weinig aanmoedigden. De aanslag werd tijdig ontdekt en kostte Reinier van Oldenbarnevelt met nog veertien anderen het leven. De hoofdaanlegger van den aanslag, Willem van Oldenbarnevelt, wist te ontvluchten en trad in Spaanschen dienst.

Waren zoo, op staatkundig gebied en op het oorlogsveld, de jaren na het hervatten van den oorlog voor Prins Maurits niet aangenaam, ook zijne gezondheid liet nu en dan veel te wenschen over. Toen hij in November van het jaar 1624 zich in het leger te Rozendaal bevond, met het doel om Breda te ontzetten, moest hij door ziekte naar Den Haag terugkeeren. Den geheelen winter bleef hij sukkelen en den drieëntwintigsten April van het volgende jaar stierf hij. In zijn testament had hij Prins Frederik Hendrik, die kort te voren

Prins Willem I.

Maurits.

Frederik Hendrik.

gehuwd was met Amalia van Solms, tot eenigen erfgenaam benoemd van zijne aanzienlijke bezittingen. Frederik Hendrik volgde hem ook als Stadhouder op, doch Groningen en Drente kozen nu den Frieschen Stadhouder Ernst Kasimir.

Thans was dan de derde Prins van Oranje als Stadhouder opgetreden. Wat Willem I begonnen en wat Maurits voortgezet had, zou door Frederik Hendrik voltooid worden. De Vader en zijne beide zoons vormen in onze geschiedenis een merkwaardig drietal, en hoe men ook over hen denken moge, iedereen zal het hierover toch wel eens zijn, dat aan hun beleid en aan hun' moed de Nederlanders niet alleen hun volksbestaan, maar ook een roemrijk verleden te danken hebben. De karakters dezer drie mannen liepen zeeruiteen, en dat is geen wonder. De Vader werd aan een Katholiek Hof opgevoed, geheel door vreemden; Prins Maurits miste de moederlijke zorgen, daar zijne Moeder, Anna van Saksen, door haar slecht levensgedrag, gescheiden van zijn' Vader leefde. Die Vader zelf had te veel bezigheden en staatkundige beslommeringen om zich met de opvoeding zijns zoons te belasten, en ontviel hem toen die zoon nog niet veel meer dan een knaap was. De kunst van oorlogvoeren moest hij door ervaring en ondervinding leeren, want een' leermeester had hij hierin niet. Heel anders was het met Prins Frederik Hendrik, die van zijne Moeder Louise de Coligny eene zorgvuldige opvoeding ontving. Als dochter van Admiraal de Coligny, die in den Bartholomeus-nacht in 1572 te Parijs vermoord was, kon ze niets anders zijn dan een streng Calvinistische vrouw, die evenwel in haar leven ondervinding genoeg opgedaan had om in het leven te kunnen geven en nemen. Als toekomstig krijgsman had Prins Frederik Hendrik geene betere school kunnen hebben dan die zijns Broeders, waarin tal van aanzienlijke vreemdelingen zich in de krijgskunst kwamen oefenen. De Republiek mocht dus van het optreden van dezen Stadhouder alle goeds hopen en verwachten, en, hij beschaamde die hoop en die verwachting niet.

VII.

OOST EN WEST.

Onder al die binnenlandsche onlusten en woelingen door, breidde onze handel zich meer en meer uit, en het was vooral de Oost-

Indische Compagnie, die ons land verbazende voordeelen begon aan te brengen. Even na het sluiten van het Bestand werd, zooals we reeds weten, de eerste Gouverneur-Generaal over onze O. I. bezittingen aangesteld.

De aanwezigheid van een’ man, die aan het hoofd der zaken stond, en die, als het noodig was, zelfstandig handelen kon, was in die verre streken meer dan noodig; want van alle kanten dreigden er gevaren. Zelfs Nederlandsche kooplieden, zooals Moucheron, Lemaire, Lyntgens en nog andere, die der O. I. Compagnie vijandig gezind waren, hadden Koning Hendrik IV van Frankrijk weten over te halen, eene Fransche Compagnie te stichten. Door de schrandere handelingen van François van Aerssen evenwel, werd dit gevaar voorkomen. Maar in Engeland was in 1600 door Koningin Elisabeth eene Engelsche Compagnie opgericht, en hoewel deze zich aanvankelijk meer bepaalde tot Voor- en Achter-Indië, deed ze ons in den Indischen Archipel telkens moeielijkheden aan. De Spanjaarden en Portugeezen lieten zich ook maar niet zoo gemakkelijk verdringen, en daardoor kwam het, dat men de noodzakelijkheid inzag tot het benoemen van een’ Gouverneur-Generaal.

Deze eerste Gouverneur-Generaal, Pieter Both, die vroeger Admiraal geweest was over eene vloot van de 'Nieuwe Brabantsche Compagnie', die niet meer bestond, was een eenvoudig en strikt eerlijk man, die Oost-Indië kende en die aan moed ook beleid paarde.

Gevestigd op Ambon of Amboina trachtte hij van daar uit het gezag van de Compagnie uit te breiden en te bevestigen, en daartoe sloeg hij vooral het oog op het schoone eiland Java. Na op Amboina alles, wat betrekking had op handel en verdediging geregeld te hebben, waarmede heel wat tijd verliep, vertrok hij naar Java waar de Compagnie eenige factorijen had. Met deze ging het evenwel niet best, omdat de Vorst van Bantam, een der machtigste Heerschers van het heele eiland, ons zeer kwalijk gezind was, en omdat zij, die aan het hoofd dier factorijen stonden, de zaken niet behartigden, zooals dat wel moest.

Om de nalatigheid der ambtenaren tegen te gaan en de plannen van den vijandigen Vorst te voorkomen, stelde Both een’ Directeur-Boekhouder-Generaal over de factorijen te Bantam en Jacatra aan. Weinig kon Both vermoeden, dat de man, dien hij door die benoeming zulk een groot blijk van vertrouwen gaf, later zijn opvolger zou worden. Toch was dit zoo: want de benoemde was niemand anders dan Jan Pietersz. Coen.

Toen nu Both dit alles geregeld had, was zijn diensttijd verstreken. Hij gaf het gezag over aan Gerard Reynst, die voor den tijd van vijf jaar met die waardigheid bekleed werd. Toen hij die benoeming kreeg, was hij Bewindhebber der Compagnie en in het Vaderland. Dat de betrekking van Gouverneur-Generaal toen nog meer een eere-ambt dan eene winstgevende bediening was, komt wel uit in het traktement, dat men hem toekende. Dit toch bedroeg niet meer dan zevenhonderd gulden per maand. Uit het weinige, dat hij nog tot stand bracht, bleek wel dat de Compagnie in hem eene goede keuze gedaan had. Den zesden April 1615 kwam hij pas op Amboina aan en reeds den zevenentwintigsten December van hetzelfde jaar stierf hij te Jacatra aan eene ingewands-ziekte. Het spreekt vanzelf, dat men nu hier te lande geen' opvolger kon benoemen; want er zou, als men dat gedaan had, veel te veel tijd mede verloopen zijn, en er was op dat oogenblik wel een Hoofd noodig, omdat de Engelschen ons op alle mogelijke wijze afbreuk trachtten te doen. De Raad van Indië benoemde daarom Laurens Reael, die Gouverneur der Molukken was, tot opvolger van Reynst. Deze Reael, die reeds jaren lang in de Indiën vertoefd had, was stellig een uitmuntend koopman en een gemoedelijk en rechtschapen mensch; maar onze vijanden, de Engelschen en de Spanjaarden, vooral de eersten, deden weldra de behoefte gevoelen aan een' man, die nog andere eigenschappen had dan Reael. Tegenover den arglistigen vijand kwam men met gemoedelijkheid en rechtschapenheid niet ver genoeg. Er was een man noodig, die niet schroomde geweld te gebruiken, waar hij meende dat het noodig was. Wel kwamen er onder Reaels bestuur groote schatten uit Oost-Indië in ons Vaderland aan, doch men begreep toch, dat men Reaels verzoek om ontslag niet moest weigeren, omdat op den duur de Engelschen het weldra zoover zouden brengen, dat de schatten geheel wegbleven. En wien kon men nu in deze omstandigheden beter kiezen dan Jan Pietersz. Coen, die als Directeur-Boekhouder-Generaal van Bantam en Jacatra, de Engelschen zoo overal in de kaart keek en onschadelijk wist te maken? Coen werd dus de vierde Gouverneur-Generaal van de landen der O. I. Compagnie, en gelukkiger keuze was niet mo gelijk geweest. Hij was een goed koopman, die geene kans op winst voorbij liet gaan. Hij was bovendien een man met een buitengewoon vlug verstand. Een plan te bedenken kostte hem niet veel tijd, en zoodra hij een besluit genomen had, zette hij dat door, snel en schielijk, maar wel overlegd en vastberaden. Hij was zoowel een

goed Scheepsbevelhebber, als Aanvoerder van eene landmacht; aan dapperheid en moed ontbrak het hem niet, en in zijn voorkomen had hij dat flinke, ferme en kloeke, dat ontzag afdwingt, doch te ontkennen valt het niet, dat hij wel eens heel bar te werk kon gaan. Het is dan ook alleen aan Coen te danken, dat het grootste deel van dien schoonen, Indischen Archipel aan ons land behoort; want zonder hem was het stellig in de handen der Engelschen gevallen. Machtiger en grooter tegenstander dan Coen hadden de Engelschen nog niet gehad en zouden ze later ook niet krijgen,en daarom is het geen wonder, dat Coens grootste vijanden niet in Spanje of Portugal, ook niet in de Indiën, maar in Engeland woonden.

Door zijn langdurig verblijf op Java had Coen al sinds lang ingezien, dat Amboina op den duur niet geschikt was, om de zetel van het Bestuur te zijn. Die zetel moest op Java gevonden worden, en geene plek was daartoe naar zijne meening, beter geschikt dan het punt waar, op Java, de Tji-Liwong in zee viel. Dit was bij de stad Jacatra, waar de Compagnie eenige houten gebouwen had staan. Maar ook de Engelschen hadden daar eene factorij en wisten meer en meer in de gunst van Pangeran Aria Rama di Mangala te komen. Deze Pangeran was Rijksbestuurder van Bantam en de Vorst of Sultan van dat rijk was zijn pleegzoon. Beter dan eenig ander zag de slimme Pangeran in, dat de 'Kafirs', (dit was de scheldnaam voor de Europeanen, onverschillig of ze Engelschen, Nederlanders of Portugeezen heetten), er op uit waren om de eilanden geheel te onderwerpen. Dit gevaar wilde hij door allerlei listen voorkomen. Coen echter doorzag zijne plannen en spoedig was de Pangeran nu de zoogenaamde bondgenoot der Engelschen. Had hij met hulp van dezen de Nederlanders overwonnen, dan zou hij het met al de andere vijanden wel klaar spelen. De Hollandsche factorij kwam nu in groot gevaar, vooral door de komst van de Engelschen, die eene veel grootere en beter uitgeruste vloot hadden dan Coen er tegenover kon stellen. Toch waagde Coen met zijne zwakke scheepsmacht het gevecht, en toen dit onbeslist bleef, gaf hij de verdediging der factorij over aan Pieter van den Broeck, met last alleen in den uitersten nood de zwakke sterkte aan de Engelschen, doch nimmer aan de Javanen over te geven. Hij vertrok in stilte, om de vijanden in den waan te laten, dat hij niet afwezig was, met het doel om in de Molukken de noodige hulp te gaan halen. Dat de factorij gedurende zijne afwezigheid niet in handen der vijanden viel, moet onze groote verbazing wekken, als we lezen hoe

men binnen de sterkte huishield. De Bevelhebber van den Broeck, die meer dan twee eeuwen in onze geschiedenis bekend gestaan heeft als een held, wiens wedergade maar zelden gevonden werd, was zorgeloos genoeg om zich kort na Coens vertrek gevangen te laten nemen door den Sultan van Jacatra. In een boek, dat van den Broeck zelf schreef, vertelt hij, dat hij door de vijanden op de gruwelijkste manier werd mishandeld, omdat hij de bezetting aanaanspoorde zich tot het uiterste te verdedigen. Met te zeggen, dat zij zich maar moesten overgeven, had hij zijn leven kunnen redden. Dat wilde hij niet doen. Deze daad zou waarlijk heldhaftig geweest zijn, en het is voor van den Broeck maar jammer, dat hij juist andersom sprak, waarvan het gevolg was, dat op den eersten Februari het fort met krijgsvoorraad en bezetting aan de Engelschen en het geld en de aanwezige goederen aan de Jacatranen zouden overgegeven zijn, zoo de Pangeran van Bantam, die heel andere plannen had, dit niet had weten te beletten. Het fort bleef voorloopig dus behouden en Kapitein van Raey, die thans Bevelhebber was, begon het zelfs te versterken. Van den Broeck en de anderen, die met hem gevangen waren genomen, kwamen nu in handen van den Pangeran van Bantam, die den Vorst van Jacatra met een leger kwam helpen. Van nu af werden er van het fort allerlei onderhandelingen aangeknoopt met den Pangeran, want de Engelschen, die hun’ zin niet konden krijgen, waren vertrokken, stellig met het doel om versterking te halen. Te midden der onderhandelingen werd het fort door van Raey den naam van 'Batavia' gegeven, doch de zorgeloosheid steeg er ten top, en onbegrijpelijk is het, dat de Pangeran, wien het aan geen doorzicht ontbrak, hiervan geene partij getrokken heeft. Hij had het fort zoo goed als zonder slag of stoot, kunnen nemen. Misschien durfde hij er niet toe overgaan, omdat hij niet wist of Coen ook nog zou terugkomen; want voor dezen man, dien hij had leeren kennen, was hij zeer bevreesd.

Eindelijk kwam den tienden Mei de eerste versterking aan. Pieter de Carpentier en Andries Soury, door Coen vooruit gezonden, stapten met eenige manschappen aan wal en kwamen binnen het fort. Eenige dagen later kwam Coen met zestien schepen, en hoe hij het in de factorij geschapen vond, vermeldt hij in een’ brief, dien hij aan de 'Kamer van Zeventienen' schreef, aldus: 'Naer ons vertrek van Jacatra is het daer in ’t fort zeer schandelyck toegegaen, d’ eere van de Natie wierd vry wat gecrenct, dan Godt loff, hebben ’t weder verwonnen en de schande gedreven, daer die (gelyck

’t behoort) van daen quam.' En hoe ze zich tegen den vijand verdedigd hadden, beschrijft hij aldus: 'Cruyt, hoe weynig datter oock was, heeft er niet gebroocken, want op onse wedercompste weynich min binnen ’t fort gevonden hebbe, dan daer gelaten hadde; sijnde de herdste oorloch, naer myn vertreck, meest met praetjens gevoert.'

Van 'praetjens voerens' hield Coen niet, want nauwelijks had hij een en ander geregeld, of hij overviel de belegeraars, versloeg hen en verbrandde en verwoestte geheel de stad Jacatra. Dit geschiedde den achtentwintigsten Mei van het jaar 1619, dus vijftien dagen na den dood van den Staatsman van Oldenbarnevelt, die zooveel bijgedragen had aan de oprichting der O. I. Compagnie.

Van dien tijd af bleef Batavia de zetel van het Indische Bestuur. Wel had Coen aan deze nieuwe stad gaarne den naam van 'Nieuw-Hoorn' gegeven, ter eere van zijne geboorteplaats Hoorn, waar men nu ook een standbeeld voor hem opgericht heeft, doch de Heeren Bewindhebbers der Compagnie stonden er op, dat de naam van 'Batavia' behouden bleef.

Nu Coen het fort Batavia zóó had versterkt kon hij, na het verslaan der Jacatranen en het vernielen van hunne hoofdstad, elders gaan om de macht der Compagnie te bevestigen, en waarheen hij gaan zou, was gauw genoeg bepaald. De Vorst van Bantam, maar nog veel meer zijn Rijksbestuurder, de Pangeran, moest tot rede en plicht gebracht worden.

Zoodra Coen met zijne vloot voor Bantam verscheen, eischte hij van den Broeck met de andere gevangenen op, en hiermede werd toen eene dreiging volgde, geen oogenblik gedraald om er gevolg aan te geven. Toch wist de Pangeran het zoo ver te krijgen, dat de Vorst beval allen handel met de Nederlanders af te breken. Daar de Engelschen ook nog moesten bestreden worden, besloot Coen om de haven van Bantam te blokkeeren. Geen schip mocht er heen, en elk schip dat er nog vandaan kwam, werd gedeeltelijk prijs verklaard. Het oogmerk van Coen was hierdoor den Bantammer tot rede te brengen, maar een ander doel was om den handel op Bantam te laten verloopen ten voordeele van Batavia.

De strijd tegen de Engelschen beduidde niet veel, waar het althans het oorlogsveld betrof, want spoedig kreeg Coen bericht, dat de Engelsche Koning, Jacobus I, had weten door te drijven, dat er tusschen de Nederlandsche en Engelsche Compagnie voor den tijd van twintig jaren een verbond tot stand kwam, om niet alleen elkander niet te bemoeielijken, maar zelfs elkander te helpen.

Dit verbond was zeer tegen den zin van Coen, doch hij moest gehoorzamen. A1 spoedig echter bleek het, dat de Engelschen zich te veel recht wilden aanmatigen, maar Coen was er terstond op uit om dit te beletten, en hij gaf bij alles zulk een groot blijk, dat hij alle bedoelingen der Engelschen vatte, dat dezen nu nog meer op hem gebeten waren dan vóór dien tijd. In 1622 keerde Coen naar het Vaderland terug en werd opgevolgd door Pieter de Carpentier, die weldra genoodzaakt was om tegen de Engelschen krachtige maatregelen te nemen. Op het eiland Amboina werd eene samenzwering ontdekt, die aan eenige Engelschen het leven kostte. Op de pijnbank hadden ze bekend, dat ze van plan geweest waren om de Nederlanders te verdrijven of te vermoorden, en daarom werden ze, negen in getal, ter dood gebracht. Het is natuurlijk dat de Engelschen hierover zeer ontevreden waren en bij de Republiek hunne klachten inbrachten. De zaak kwam evenwel niet in orde, zoodat Cromwell, zelfs in 1653 nog, deze gebeurtenis in aanmerking bracht om ons den oorlog te verklaren.

Nietegenstaande al deze moeielijkheden en kleine oorlogen gingen de zaken der O. I. Compagnie verbazend vooruit, zoodat de Staten-Generaal in 1622 het octrooi van de Compagnie voor eenentwintig jaren verlengden.

Reeds eenige jaren vóór het sluiten van het Twaalfjarig Bestand was men op de gedachte gekomen om naast de Oost-Indische ook eene 'West-Indische Compagnie' op te richten. Van Oldenbarnevelt werkte dit plan evenwel tegen, want hij vermoedde, en niet ten onrechte, dat het oprichten eener West-Indische Compagnie de onderhandelingen over het Bestand zouden doen afbreken. Dit is duidelijk, want Oost-Indië behoorde nu wel aan Spanje, omdat Portugal, die deze landen veroverd had, tot Spanje behoorde, maar nimmer werd Oost-Indië voor Spanje, wat Amerika voor dit land was. Spanje was met Amerika, dus ook met West-Indië, één, en zou daar niet geduld hebben, wat men in Azië toeliet. De zaak kwam nu evenwel niet tot stand, maar werd daarom nog niet geheel terzijde gesteld. Integendeel, toen in 1621 het Bestand geeindigd en de oorlog opnieuw begonnen was, kwamen eenige vermogende kooplieden bijna terstond bij elkander, en met goedvinden van de Staten-Generaal werd nu ook eene 'West-Indische Compagnie' opgericht. Hoewel beide vereenigingen niets met elkander hadden uitstaan, waren ze elkander niet zeer genegen en er stellig niet op uit, om voor beiden den handel gemakkelijker en voordeeliger te

maken. Maar, trots die weinige samenwerking en die vele tegenwerking gingen beide Compagnie's met reuzenschreden vooruit en brachten ongehoorde schatten in ons land, zoodat, toen Frederik Hendrik zijn' broeder als Stadhouder van vijf provinciën opvolgde, de Nederlandsche gewesten zich mochten verheugen in eene welvaart, als geen ander volk van Europa die kende. In dien tijd was geld ook al eene macht, en dit was de oorzaak, dat de kleine Republiek der Vereenigde Nederlanden in Europa, ofschoon niet openlijk als staat erkend, eene Mogendheid was om wier vriendschap men vleide.

VIII.

NAAR HET TOPPUNT VAN GROOTHEID.

Toen Frederik Hendrik zijn broeder Maurits als Stadhouder verving, zagen de Remonstranten vol hoop het oogenblik naderen, waarop hij hun met zijne macht en zijn' invloed terwille zou zijn. Immers reeds ten tijde van de terechtstelling van van Oldenbarnevelt was het algemeen bekend, dat Prins Frederik Hendrik, zoo hij al de Remonstranten niet beschermde, wat hij ook niet kon of mocht doen, toch niet zoo aan de zijde der Contra-Remonstranten stond als Maurits. Deze houding van den verdraagzamen Frederik Hendrik had tusschen beide broeders menigmaal kleine twisten doen ontstaan, welke evenwel door bemiddeling van anderen spoedig uit den weg geruimd werden. Nu hij evenwel Stadhouder geworden was en zijn' broeder niet meer boven zich had, meenden de Remonstranten dat ze nu ook wel veel, zoo niet alles, terugkrijgen zouden van hetgeen ze vroeger bezeten hadden, doch dit gebeurde niet. Prins Frederik Hendrik had op zijn' broeder Maurits dit vooruit, dat hij veel meer Staatsman was dan deze, en reeds vóór hij Stadhouder was, had hij een standpunt in den Staat ingenomen, hetwelk, zooals men dat noemt, boven de partijen stond. Toen nu de Remonstranten er half op gerekend hadden dat de nieuwe Stadhouder, was het ook niet terstond, dan toch langzamerhand, de Remonstranten dezelfde rechten zou geven, als de Contra-Remonstranten bezaten, zagen zij zich teleurgesteld. Alleen de vervolgingen tegen de Remonstranten werd wat verzacht. Toch deed de Stadhouder nog meer. Door zijn voorbeeld van niet alles te willen zien en hooren,

oefende hij op de Stedelijke Regeeringen een’ gepasten invloed van verdraagzaamheid uit. Zelfs stond Amsterdam reeds in 1630 toe, dat de Remonstranten zich eene kerk bouwden, en twee jaar later werd het hun vergund, eene School of Seminarie ter opleiding van hunne Predikanten te stichten. Ook andere steden volgden weldra Amsterdams voorbeeld, doch bij de vergunning tot het bouwen eener kerk was steeds de bepaling, dat men kerken zonder torens moest bouwen, en het gebouw zóó plaatsen, dat het van de straat af niet te zien was. Later kregen de Katholieken in Holland ook vergunning om op Remonstrantsche wijze kerken te stichten.

Eene der eerste merkwaardige gebeurtenissen onder de Regeering van Frederik Hendrik was het nemen van de Spaansche Zilvervloot.

Zooals we in ons laatste hoofdstuk zagen, was ook de West-Indische Compagnie zeer gelukkig in hare ondernemingen. In 1624 had Admiraal Wellekens San-Salvador in Brazilië veroverd, en in 1626 en 1627 bracht Piet Heyn aan de Spanjaarden gevoelige verliezen toe, niet het minst in de Allerheiligenbaai, eene derschoonste natuurhavens van Brazilië.

Nu kwam er gewoonlijk ieder jaar uit Amerika eene zoogenaamde Zilvervloot in Spanje aan, en hierop lieten de Heeren der West-Indische Compagnie het oog vallen. Zij zonden hun Admiraal Piet Heyn met eene welbemande vloot naar de Amerikaansche wateren om die Spaansche Schepen te overvallen, en, als het kon, te nemen.— Piet Heyn volbracht dat werk met den gelukkigsten uitslag en veroverde in 1628 bijna de heele Spaansche Zilvervloot, waardoor hij aan de Compagnie een voordeel van ruim elf millioen gulden bezorgde. De belooningen, die aan de scheepsgezellen gegeven werden, vielen, met het oog op den rijken buit, vrij karig uit, zoodat er veel ontevredenheid door gewekt werd. Piet Heyn zelf ging in rechtstreekschen dienst van het Land over, en dat was voor de vloot

Piet Heyn.

van de Republiek van groot belang. Door de aanzienlijke voordeelen, die de vaart op Oost- en West-Indië opleverde, is het te begrijpen, dat het volk, dat voor de landschepen geworven werd, niet van het beste was. De heele inrichting van ’s Lands vloot liet zeer veel te wenschen over, en hij, die aan het Hoofd ervan gesteld werd, moest niet alleen een kranig zeeman en een wakker held, maar ook een man zijn, die genoeg vasten wil bezat om tal van verbeteringen in te voeren.

Zulk een’ man meenden de Staten-Generaal in Piet Heyn te zullen vinden. Als arm matroos begonnen, had hij door te leeren gehoorzamen aan zijne meerderen, door zijn’ moed en zijn beleid, zichzelven uit zijn’ lagen stand weten op te heffen. Wie wel wil gebieden, moet geleerd hebben te gehoorzamen. Uit hetgeen Piet Heyn deed, bleek het, dat hij beter dan eenig ander voor die moeielijke taak geschikt was. Met een’ ijzeren wil zette hij zijne plannen tot verbetering der vloot door, maar eer hij alles had, zooals hij meende, dat het moest zijn, sneuvelde hij reeds in 1629 in een gevecht tegen de Duinkerker kapers, die onzen handel gedurig zooveel afbreuk deden.

Een jaar vroeger, dus in het jaar der Zilvervloot, was er ook eene Nederlandsche vloot van twintig schepen, onder bevel van Admiraal Hautain uitgezeild, om, krachtens een verdrag, dat wij met den Koning van Frankrijk gesloten hadden, de 'Hugenoten',— dat waren de Fransche Protestanten, die den Koning gehoorzaamheid weigerden, — te helpen bestrijden. In de nabijheid van La Rochelle, eene stad, die in de macht der Hugenoten was, werd onze vloot verslagen en Hautain ging met groot verlies op de vlucht. Zeker vindt ge het vreemd, dat wij in ons eigen land voor de vrijheid van het Protestantisme streden, en in een ander land partij voor de Katholieken trokken. De Eerste Minister van den Franschen Koning, Kardinaal de Richelieu, gaf hiervan, zooals we reeds vermeldden, zelf het voorbeeld. Dat heette Staatkunde en hiermede had de godsdienst niets uitstaan. Het begin van den Tachtigjarigen oorlog moge voor een groot deel een godsdienst-oorlog geweest zijn, het laatste gedeelte van den oorlog, na het Bestand, had er niet veel van. Toch was Stadhouder Frederik Hendrik met die hulp aan Frankrijk niet zeer ingenomen. Die vloot had veel gekost en hij had dat geld liever zien gebruiken voor de Landmacht, die nu en dan wel eens zeer talrijk was, maar weinig beduidde. Hoewel hij een leger van veertigduizend man op de been had gehad, was

het hem niet gelukt om Spinola het beleg voor Breda te doen opbreken. Geen wonder! Zijne troepen waren niet geoefend, en de Aanvoerders hadden nog niet geleerd krijg te voeren. Dat was met Spinola's macht heel anders; want in de Duitsche oorlogen waren de soldaten en hunne meerderen in den krijg geoefend en gehard. Breda werd dus ingenomen, doch dat beleg had aan de Spanjaarden ook zooveel gekost, dat ze niet instaat waren om den krijg op dezelfde wijze voort te zetten. Had dus Frederik Hendrik in het begin van zijne Regeering niet veel geluk, in het volgende jaar, 1627, toonde hij toch, dat hij in de school zijns broeders een goed leerling was geweest, want hij veroverde het sterke Grol. Twee jaren later zou hij evenwel toonen aan ieder, die nog aan zijne krijgsmansgaven twijfelde, dat men hem gerust met Maurits in een' adem kon noemen. Zijn plan was om het buitengewoon sterke 's-Hertogenbosch, waar Grobbendonck, een der beste Spaansche Officieren, bevel voerde, te belegeren en in te nemen. Tweemalen had Maurits te vergeefs getracht, deze stad in te nemen, en ook nu liet de kans van slagen zich niet te best aanzien. Omringd door forten, kon de omtrek der stad bovendien nog onder water gezet worden. Aan krijgs- en mondbehoeften was geen gebrek, terwijl de macht, die de stad verdedigen moest, uit vierduizend Spanjaarden, vierduizend gewapende burgers en vier kornetten ruiterij bestond. Omdat Prins Maurits er tweemaal het hoofd voor gestooten had, beschouwde men Den Bosch als eene Maagd, die elk huwelijksaanzoek afsloeg, en noemde deze vesting daarom 'de ongerepte Maagd.'

Na den achtentwintigsten April 1629 zijn leger op de Mookerheide gemonsterd te hebben, zonder dat de vijand of de Onderbevelhebbers van den Prins wisten welke plannen men had, trok de Prins bij Grave over de Maas en sloeg op den eersten Mei met vierentwintigduizend man voetvolk en vierduizend ruiters onverwachts het beleg om Den Bosch. De Prins liet door een' trompetter de stad opeischen en toen Grobbendonck op trotschen toon vroeg hoe Stadhouder Frederik Hendrik zoo vermetel kwam om dit te doen, antwoordde de trompetter, met eene zinspeling op den bijnaam van 'de ongerepte Maagd' den Spanjaard dit: 'Heeft onze Prins Maurits met de Maagd van Den Bosch twee geboden gehaald en haar niet kunnen kriigen, nu komt Prins Frederik Hendrik het derde gebod halen om met de Bruid te strijken.'

Dat derde gebod halen om de Bruid te hebben, ging echter zoo gemak-

kelijk niet. Bij afvvezigheid van Spinola trachtte de dappere en ook ondernemende Graaf Hendrik van den Berg, aan het hoofd van een talrijk leger, zijn' neef Prins Frederik Hendrik te noodzaken, het beleg op te breken, maar om dien aanval te kunnen doen, had men zeven weken noodig gehad tot het verzamelen van een leger, en dien tijd had de Prins gebruikt om zijne belegeringswerken zóó te versterken, dat Graaf Hendrik genoodzaakt was om onverrichter zake af te trekken, na vruchteloos tien aanvallen te hebben gedaan. Onze verhouding tot Duitschland, waar in dien tijd de Dertigjarige oorlog woedde, was al sinds lang gespannen geweest, en nu vereenigde Graaf Hendrik zich met de Keizerlijke troepen onder Montecuculi om een' inval in Gelderland te doen. Zegevierend trokken de vereenigde vijanden Gelderland in, en kwamen over de Veluwe bij Amersfoort, dat zij vermeesterden. Eene algemeene vrees verspreidde zich door het geheele land, want nu lag immers Utrecht aan de beurt! En dan?

Van alle kanten drong men er op aan, dat de Prins het beleg zou laten varen om het bedreigde hart des lands te hulp te komen. Met dit doel was de heele inval geschied. Maar de Prins dacht er niet aan om het beleg op te heffen, en zond uit zijn legerkamp de noodige bevelen om het voorttrekken van den vijand te keeren. Toch zou men hierin wellicht te kort geschoten zijn, als niet een van Frederik Hendriks Onderbevelhebbers, Otto van Gendt van Diedem, het geluk had gehad om Wezel bij verrassing in te nemen. Deze inneming was van zeer veel beteekenis, want hier had de vijand al zijn voorraad opgeslagen, en met deze plaats achter den rug was hij gedekt, als men hem noodzaakte uit Utrecht en Gelderland terug te trekken. Het gevolg van de verrassing van Wezel was dan ook, dat de Spaansche en Duitsche legers spoedig den terugtocht aannamen en Frederik Hendrik ongestoord de belegering kon voortzetten.

De verovering van Wezel had in Augustus plaats, en nu begreep Grobbendonck, die van een en ander op de hoogte scheen gehouden te zijn, dat ontzet voor hem onmogelijk was, en daar hij bovendien gebrek aan kruit had, zag hij zich genoodzaakt om den veertienden September 's-Hertogenbosch aan den Prins op eervolle voorwaarden over te geven.

Nu kwam ook het leger vrij, en dit werd thans gebruikt om de Duitschers en de Spanjaarden, die zich nog altijd in Gelderland achter den IJsel ophielden, te verdrijven. Bij het beleg van Den

Bosch, zoowel als bij het bestrijden der vijanden in Gelderland, had Graaf Ernst Kasimir, de Stadhouder der Noordelijke Provincien, zich buitengewoon onderscheiden. In Gelderland had hij tegenover twee zijner neven Graaf Hendrik van den Berg en Graaf Jan van Nassau gestaan, doch dit had hem niet belet, zijn' plicht te doen, daar deze twee Heeren met inspanning van alle krachten den Spanjaard trouw en eerlijk dienden.

Met groote vreugde werd Frederik Hendrik bij zijn' terugkeer in Holland door de menigte ontvangen, doch al heel spoedig moest

In het Staten-leger om Den Bosch in 1629.

hij ondervinden, dat men hem, bij veel eer, ook heel wat onaangenaams bewijzen zou. In den loop van dit jaar toch had de Republiek eene verbazende macht ten toon gespreid door niet minder dan honderdtwintigduizend man op de been te brengen. Men besloot thans krijgsvolk af te danken, doch men ging verder dan de Prins wilde. Zes gewesten wilden elk Vendel met honderd man verminderen. Een Vendel was hetzelfde als eene Compagnie en bestond in oorlogstijd uit ongeveer tweehonderd man, zoodat deze gewesten het leger op de helft wilden brengen. Holland wilde vijftig Vendels afdanken. De Prins deed alles wat hij kon om deze veel te groote vermindering der strijdmacht tegen te gaan, doch hij kon slechts voor een klein gedeelte zijn’ zin krijgen.

In 1630 had er weinig belangrijks op het oorlogstooneel plaats, en hierover bestonden gegronde redenen. Vooreerst zag Frederik Hendrik, door de afdanking van aanzienlijke legerbenden, zich tot geene daden van belang instaat. Wel deed men hem de eer om zijn driejarig zoontje Willem tot 'Generaal der ruiterij' te benoemen, doch dat bracht geene aarde aan den dijk, al was het jaargeld aan die eere-betrekking verbonden, ook aanzienlijk te noemen. Maar ook Spanje kon weinig uitvoeren, want in Duitschland was in den Dertigjarigen oorlog een nieuw tijdperk aangebroken door de komst der Zweden, onder hun’ dapperen Koning Gustaaf Adolf. Geen, die dezen nieuwen vijand met meer vreugde komen zag, dan Kardinaal de Richelieu, die het huis Habsburg, dat in Duitschland en in Spanje regeerde, op alle mogelijke wijzen ten val wenschte gebracht te zien. Toen het nu in 1629 gebleken was, welk eene verbazende macht de Republiek der Vereenigde Nederlanden ontwikkelen kon, vergat de Richelieu, terwille van zijn tegenwoordig doel, de grieven, die hij tegen de Nederlanders had, omdat ze Frankrijk niet genoeg tegen de Hugenoten geholpen hadden. Er werden dus opnieuw onderhandelingen tusschen Frankrijk en de Republiek gevoerd, en de Richelieu ging hierbij zelfs zóó ver, dat hij beloofde om zeven jaar lang, elk jaar een millioen livres, dat was ongeveer vijfhonderdduizend gulden, aan de Nederlanden uit te keeren, als ze van hunne zijde willen beloven om met de vijanden geen’ vrede, of eenig bestand te sluiten, zonder daarin Frankrijk geraadpleegd te hebben. Dit verbond werd gesloten, en er werd ook nog bij bepaald, dat men gezamenlijk de zeerooverijen van de Algerijnen en Tuneezen tekeer zou gaan.

Tengevolge van dit verbond drong Koning Lodewijk er op aan,

dat we nu ook weer een krachtig en werkdadig aandeel in den oorlog zouden nemen. De Koning zelf voerde den krijg in het Zuiden, hoewel met weinig voordeel. Mantua werd door de Keizerlijke en Cazal door de Spaansche troepen ingenomen. Bij de belegering van Cazal stierf Spinola, bij vriend en vijand den eernaam van 'groot krijgsman, trouw dienaar van zijn’ Vorst en edel mensch' achterlatende.

Maar te midden van al die schoone verbonden tusschen Frankrijk en de Republiek, wendde de Richelieu in het geheim allerlei pogingen aan, om het Prinsdom Oranje, dat in het hart van Frankrijk lag en, zooals we weten, aan Frederik Hendrik behoorde, aan de Fransche kroon te brengen. Door het open oog, dat onze Stadhouder voor zijn Vorstendom had, mislukten die pogingen geheel en Oranje bleef er in het bezit van.

Zoo verstreek het jaar 1630, en ook het volgende jaar zou van weinig beteekenis geweest zijn, als er niet wat in ons voordeel op de Zeeuwsche wateren voorgevallen was.

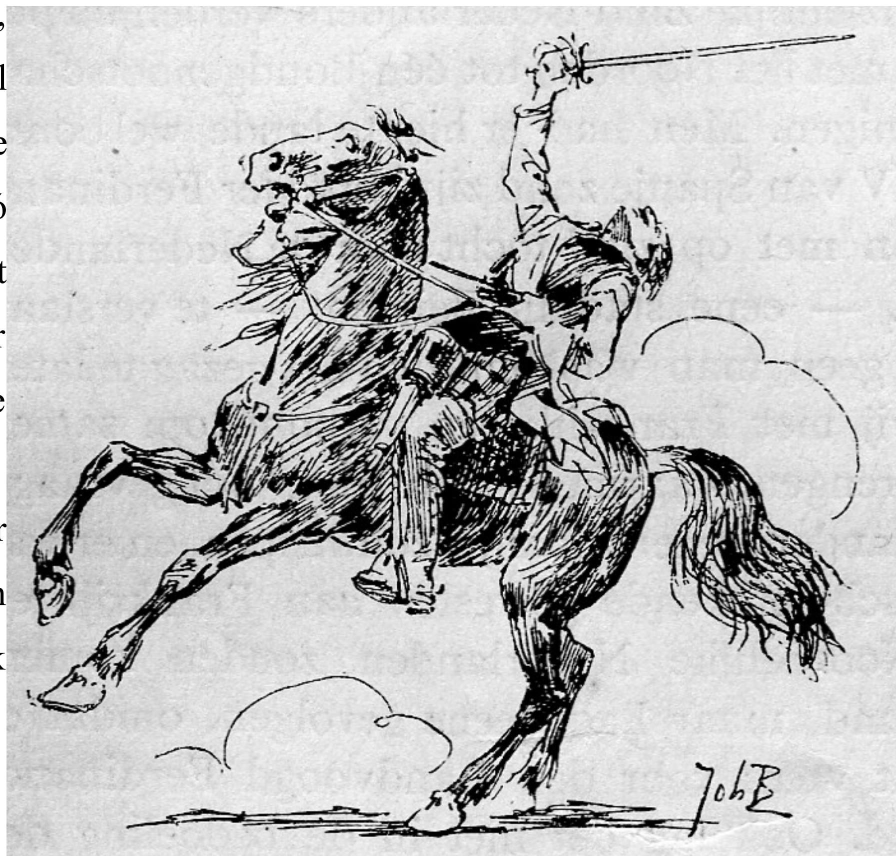
Daar de Duinkerker kapers na de nederlaag, hun door Piet Heyn toegebracht, voortgegaan waren om onzen zeehandel te benadeelen, besloten de Staten om nu, als het kon, met beter gevolg dan in 1600, dat roofnest aan te tasten. Ditmaal konden we immers hierbij ook op de hulp van Frankrijk rekenen? Reeds was Prins Frederik Hendrik bij Brugge, toen men vernam, dat eene aanzienlijke Spaansche legermacht onder Markies de Santa-Croce op twee uren afstands genaderd was. Dat de Santa Croce het Opperbevel gekregen had, was een doorn in het oog van den dapperen Graaf Hendrik van den Berg, die er aanspraak op gemaakt had. Het verbitterde hem zelfs zoo, dat hij korten tijd daarna met Spanje brak. De Stadhouder raadpleegde de Gedeputeerden der Staten, die hem vergezelden, en toen dezen den raad gaven om terug te trekken, werd hieraan terstond voldaan en het leger kwam in Holland terug. Maar toen de Spanjaarden zagen, dat de Staatschen den strijd ontweken waren, deed de Spaanschgezinde Graaf Jan van Nassau een aanzienlijk deel van het Spaansche leger te Antwerpen inschepen, met de bedoeling een’ inval in Zeeland te doen.

De Hollanders en Zeeuwen, hiervan nog tijdig onderricht, verzamelden inderhaast eene vloot, en deze bracht onder het bevel van Marinus Hollaer van Valckenisse den vijand op het Slaak eene geduchte nederlaag toe. De heele Spaansche vloot was zoo goed als vernield, en het was meer geluk dan wijsheid, dat Graaf Jan door de vlucht wist te ontsnappen.

Als een blijk van tevredenheid voor alles, wat Frederik Hendrik ten dienste van het land al verricht had, besloten de Staten van de Provincien waarover hij Stadhouder was, het Stadhouderschap erfelijk te verklaren. Friesland volgde dit voorbeeld ten opzichte van Graaf Ernst Kasimir, en alleen Groningen hield er zich buiten.

De wijze waarop Graaf Hendrik van den Berg met Spanje wilde breken, werd duidelijk in het begin van 1632, toen Stadhouder Frederik Hendrik een aanbod van hem ontving om tegen geldelijke belooning een groot deel der Zuidelijke Nederlanden in zijne handen te leveren. Het aanbod werd aangenomen, en dientengevolge werd er alweer op de Mookerheide een vrij sterk leger bij elkander gebracht. Frederik Hendrik scheidde aanvankelijk zijn leger in twee deelen. Met het eene deel ervan trok hij naar Venlo, dat hij belegerde en innam. Het andere deel, onder bevel van Graaf Ernst Kasimir, zou Roermond belegeren. Ook deze stad werd ingenomen, doch reeds bij den aanvang van het beleg sneuvelde Graaf Ernst bij de loopgraven. Hij was negenenvijftig jaar oud en werd in Friesland en Groningen opgevolgd door zijn twintigjarigen zoon Hendrik. Weldra waren de beide legerafdeelingen nu weer vereenigd en sloeg Frederik Hendrik het beleg om Maastricht. De Spanjaarden deden alles, wat ze konden om deze aanzienlijke vesting te behouden, en zonden Markies de Santa-Croce met een aanzienlijk leger uit om haar te ontzetten. Ook een Keizerlijk leger, onder bevel van den vermetelen Generaal Pappenheim, rukte tot ontzet aan, maar de Prins had zijne belegerings-werken zóó sterk aangelegd, dat de vijanden het niet waagden, hem aan te tasten, waardoor Maastricht genoodzaakt was zich over te geven.

Alle Steden nu met haar gebied, die door Frederik Hendrik ingenomen waren, werden beschouwd als landen, die de Republiek ver-

Graaf Ernst Kasimir sneuvelt.

overd had, en dus niet behoorden tot die gewesten, welke de Unie van Utrecht aangenomen hadden. Ze kregen dus geen deel in de Regeering, maar werden geregeerd vanwege de Unie en ontvingen den naam van 'Generaliteits-landen.' Tot deze 'Generaliteits-landen' behoorden nu, en door nieuwe veroveringen nog later, bijna geheel Limburg, het grootste deel van Noord-Brabant en het vasteland van Zeeland, bekend onder den naam van 'Staatsch-of Zeeuwsch-Vlaanderen.'

In 1633 was Hertogin Isabella, de weduwe van Hertog Albertus van Oostenrijk, overleden en scheen men in de Zuidelijke Nederlanden bevreesd te zijn om weer rechtsstreeks door Spanje bestuurd te worden. Door enkele aanzienlijke Zuid-Nederlanders werden nu pogingen aangewend om zich met het Noorden tot een Bondgenootschap of 'Confederatie' te vereenigen. Men had er hier te lande welooren naar, doch Koning Filips IV van Spanje zond zijn’ breeder Ferdinand als Landvoogd. Deze begon met op zijn’ tocht naar de Nederlanden de Zweden bij Nördlingen, — eene stad in Beieren, — te verslaan en toonde weldra, dat hij geen man was om zich het gezag te laten ontnemen. Toen sloten wij met Frankrijk een verbond om samen een leger op de been te brengen, waarmede men, als er om gevraagd werd, de Zuidelijke Nederlanden tegen Spanje zou helpen, en er was bepaald, dat dan de Fransch-sprekende gewesten aan Frankrijk en de Vlaamsche aan de Noordelijke Nederlanden zouden komen. Het plan was goed beraamd, maar had geene gevolgen, omdat er door de ontevredenen, uit vrees voor den Landvoogd Ferdinand, geene hulp gevraagd werd. Ook lag het niet in de bedoeling der Waalsche gewesten om de Spaansche heerschappij tegen de Fransche te verruilen.

In 1637 zou Frederik Hendrik nog eens beproeven om, met behulp van den Franschen Koning, Duinkerken, te nemen, doch ook dit plan mislukte, en nu wist de Stadhouder niet beters te doen dan met zijn leger Breda weer te heroveren. Tegenover die winst stond evenwel het verlies van Roermond en Venlo, die weder door de Spanjaarden genomen werden. Maar behalve den aanslag op Duinkerken had de Stadhouder eigenlijk nog veel meer het oog op Antwerpen, dat hij gaarne weer aan de Staatsche zijde zou zien, en dat minder, omdat hij zoo bijzonder veel met die stad ophad, dan wel met het doel, om Amsterdam, dat toen reeds begon met het Stadhouderlijke gezag moeielijkheden in den weg te leggen, te dwarsboomen. Daar de vaart op de Schelde voor Antwerpen gesloten

was, hadden de Antwerpenaars, die hun’ handel geheel zagen verloopen, dat misschien ook wel gewild, maar de Landvoogd was te waakzaam, en de verarmde Scheldestad bleef aan de Spaansche zijde.
Over het geheel werd de oorlog met weinig lust gevoerd. De Staten-Generaal zagen er al bitter weinig voordeel in om, met opoffering van verbazende sommen gelds, de Generaliteits-landen te vermeerderen. Het aanzien van Prins Frederik Hendrik nam evenwel zeer toe, zóó zelfs, dat Koning Lodewijk XIII hem den titel van 'Hoogheid' gaf. In buitenlandsche geschillen werd hij vaak geroepen om met goeden raad te dienen, en toen in 1640 Graaf Hendrik van Nassau stierf aan de gevolgen van eene bekomen wonde bij het beleg van Hulst, gelukte het hem bijna om Stadhouder van al de Zeven Gewesten te worden. Graaf Willem Frederik, een broeder van Graaf Hendrik, was hem evenwel voor, en werd Stadhouder van Friesland. Dit werd hem door Frederik Hendrik, die op zijn’ ouden dag niet weinig eerzuchtig scheen te worden, nooit vergeven, en de twisten, die er over dreigden te ontstaan, werden eerst bijgelegd, toen Graaf Willem Frederik het recht tot opvolging aan Frederik Hendrik had afgestaan.

HET EINDE VAN DEN STRIJD.

Of de Landvoogd Ferdinand, die in de geschiedenis meest altijd de 'Kardinaal-Infant' genoemd wordt, op nog eene laatste krachtige poging bij zijn’ broeder aandrong om al de Nederlanden onder het gezag van Spanje te brengen, valt niet met zekerheid te zeggen. Maar eene laatste poging werd gewaagd, en het zou er eene zijn welke blijk gaf, dat het Koning Filips ernst was om de Nederlanden te onderwerpen.
Na den dood van Piet Heyn was Filips van Dorp, die in 1627 reeds Luitenant-Admiraal van Zeeland geworden was, ook door Holland en West-Friesland tot die waardigheid verheven. De groote gebreken, die bij ons zeewezen bestonden, kon hij evenwel niet uit den weg ruimen, en toen hij in 1636 uitgezonden was geworden om de rooverijen der Duinkerkers tegen te gaan, en terugkeerde, omdat het hem op de vloot zelfs aan het noodigste ontbrak, vroeg hij zijn ontslag, dat hem gegeven werd. In zijne plaats benoemde

men Marten Harpertszoon Tromp, van wien reeds Piet Heyn eenmaal gezegd had, dat hij in hem nog nooit eene fout gevonden had.

De nieuwe Vlootvoogd kreeg heel wat te doen. Gelukkig vond hij in zijn' stadgenoot Witte Cornelisz. de With, die tot Vice-Admiraal benoemd werd, een trouw medehelper om 's Lands vloot in beteren staat te brengen. Nu wij deze twee mannen hier noemen kunnen we niet nalaten even te wijzen op het feit, dat in de eeuw, waarin de Republiek der Vereenigde Nederlanden zulk eene groote rol speelde op het Europeesche Staatstooneel, onze eerste Vlootvoogden mannen waren, die voortgesproten uit de heffe van het volk, van den laagsten trap in den zeedienst zich wisten op te werken tot den hoogsten. Ze konden geen' brief schrijven zonder fouten, maar als Scheepsbevelhebbers waren ze onovertroffen, de schrik van Keizers en Koningen, de meerderen door beleid, moed en dapperheid van de aanzienlijksten in den lande. Zoo er ooit een tijd geweest is, waarin het Nederlandsche volk getoond heeft, dat het waar is, wat Heye eenmaal dichtte:

' Een Hollandsch kind dat is bekend,
Vindt op de zee zijn element.'

dan is het geweest in de zeventiende eeuw.

Geen rang, geene geboorte, geen aanzien, geen geld brachten die eenvoudige kinderen des volks tot de hoogte, waarop ze de schrik der zeeën waren. Wat ze werden, dat werden ze door hun' moed, hunne trouw, hunne toewijding, hunne liefde voor het Vaderland, en door hun' praktischen blik. Marten Harpertsz. Tromp, de With, de zeven Evertsen, Michiel de Ruyter, Piet Heyn, en wie al meer, zijn daar om te bewijzen, dat het kunnen van een' man geene rekening houdt met aanzien en rijkdom.

Tromp en de With begonnen hunne hervormingen met den besten wil, maar de gebreken van jaren lieten zich maar niet in evenveel maanden tot goede eigenschappen veranderen.

Het schijnt, dat Koning Filips IV volkomen op de hoogte was van 's Lands vloot, en dit deed hem besluiten om, op voorbeeld van zijn' Grootvader Filips II, ook eene vloot uit te rusten, welke onoverwinlijk was, zoo lang ze tegen menschen te strijden had. De vloot, die Koning Filips liet uitrusten was zevenenzestig zeilen sterk en stond onder het bevel van den ervaren Admiraal Don

Antonio d'Oquendo. In September van 1639 kwam ze in het Kanaal.
Annoozel was de macht, die Tromp er tegenover stellen kon. Hij had slechts zeventien schepen inderhaast, dat beteekent: 'maar half voldoende' uitgerust.
Met die geringe macht waagde Tromp echter den aanval! En als zelfs de vijanden het niet tegenspreken, dan moeten wij het wel gelooven, Tromp dwong d'Oquendo, den overmachtigen man, hem niet te vervolgen

Een paar dagen aaneen wist onze wakkere Admiraal den vijand telkens te verontrusten en toen nu den achttienden September de Commandeur Banckers met twaalf schepen kwam opdagen en zich met onze vloot vereenigde, draalde Tromp geen oogenblik meer om den Spanjaard aan te tasten, en hij deed dit met zulk een goed gevolg, dat d'Oquendo genoodzaakt was om de haven van Duins binnen te loopen en zich onder bescherming der Engelsche batterijen te brengen. Zoodra men hier te lande vernam hoe de onzen den vijand gedwongen hadden te wijken, werd de geestdrift buitengewoon groot. Wie maar een schip te missen had, onverschillig of het een koopvaardij- of een oorlogsschip was, zond het, zoo goed bemand en bewapend mogelijk, naar Duins om daar onder Tromp den vijand te bestrijden.

Onderwijl onze scheepsmacht aangroeide, bleef de Spanjaard in de haven en weigerde onder allerlei voorwendselen het gevecht. Nu beweerde hij, dat hij niet uitzeilen kon, omdat hij zijne masten en stengen te Dover had achter gelaten. Tromp liet ze halen, en toen d’Oquendo nu nog niet uitkwam, heette het, dat hij gebrek aan buskruit had. Vrijgeviger kon het niet, van eigen voorraad die buitengewoon ruim was, zond Tromp eene behoorlijke hoeveelheid aan den vijand, die toch ook nu nog de haven niet verliet.

Marten Harpertsz. Tromp.

Onze vloot was intusschen in vier weken tijds aangegroeid tot vijfennegentig schepen van oorlog en elf branders. De uitvluchten en het wachten moede, besloot Tromp eindelijk den vijand in de haven aan te tasten. Wel dreigden de Engelschen om in dat geval den Spanjaard te helpen, maar Tromp stoorde er zich niet aan. Op bevel van den Admiraal werd op de heele vloot eene bidstonde gehouden, en den eersten October viel men de Spanjaarden aan.

Vreeselijk waren de gevolgen voor d'Oquendo en de zijnen. De Nederlanders schenen overal tegelijk te wezen, en in de enge baai, waar ze zich op elkander gepakt hadden, moest elk schot van de Nederlanders raak zijn.

Met de grootste rnoeite gelukte het aan d' Oquendo om met tien of twaalf zijner schepen te ontsnappen en binnen Duinkerken te komen. Op dit treurige overschot na was de heele vloot van den Spanjaard vernield. Onberekenbaar groot was de schade, en —het was Spanje's laatste machtsvertoon ter zee. Van onze zijde werd er slechts een schip verloren en nog geene honderd mannen waren erbij gesneuveld. Onbeschrijfelijk groot was de geestdrift, die allerwegen heerschte, toen het bericht der schitterende overwinning in het vaderland bekend werd. Van dat oogenblik af had heel Europa ontzag voor de kleine Republiek, die zich door dezen enkelen zeeslag tot den rang van eene eerste mogendheid van Europa wist op te werken.

Na den slag bij Duins werd er van beide zijden niet veel meer uitgevoerd. Dat ook te land de oorlog weinig meer beteekende, kwam misschien wel door het overlijden van den krachtigen Kardinaal-Infant in 1641. Zoowel van de zijde van Spanje, als van ons land werd er sterk naar den vrede verlangd, maar Frankrijk hield dien vrede tegen, omdat men daar meer voordeel in het voortzetten van den oorlog vond.

Twee jaar na den zeeslag bij Duins verscheen Tromp weer met eene vloot in Engeland, doch ditmaal was hij daar met een zeer vredelievend doel. Hij bracht Willem, den zoon des Stadhouders, naar Engeland over, waar een huwelijk tusschen dezen jongen Vorst en Marie, eene dochter van Koning Karel I, zou voltrokken worden. Zoowel de Bruidegom als de Bruid waren nog maar kinderen, en pas in het volgende jaar kwam het jeugdige paar in ons land.

Met den handel op Oost- en West-Indië ging het nog steeds naar wensch, hoewel de beide Compagnies met eene gebeurtenis en de gevolgen daarvan, niet bijzonder ingenomen waren.

Gij zult u herinneren, dat de Hertog van Alva in 1580 voor Koning Filips II het Koninkrijk Portugal veroverde. Zestig jaren lang bleef dit kleine rijk, tot groote schade voor zijn' handel, zijne scheepvaart en bezittingen met Spanje verbonden. In 1640 echter wist het zich van Spanjes heerschappij vrij te maken, en de Hertog van Bragança, beklom, onder den naam van Jan IV, den Portugeeschen troon.

Het spreekt bijna vanzelf, dat Koning Jan zich nu tot de Republiek wendde om, in vereeniging met deze, in Spanje zijn' vijand te bestrijden. Hij wilde met dat doel een verbond met ons sluiten, doch dan moesten wij van onzen kant beloven, in Oost of West geene bezittingen, die tot dusver nog aan de Portugeesche Spanjaarden behoord hadden, meer te nemen. De Staten-Generaal namen dit aanbod zeer tegen den zin van Holland aan; want in het houden van hetgeen de beide Compagnies hadden, zag het minder voordeel dan in het verdedigen van wat men bezat, waarbij meer kans van winnen dan verliezen was. De Staten-Generaal bleven echter bij hun besluit; ze konden niet al te best anders handelen, zoo ze niet in heel Europa den naam wilden krijgen van aan eigenbelang alle rechtvaardigheid te offeren.

Tengevolge van het verbond met Portugal gesloten, werd eene vloot in zee gezonden, onder bevel van Admiraal Aernout Gijzelsz. Tot Schout-bij-nacht werd aangesteld Michiel Adriaensz. de Ruyter, die eenigen tijd te voren reeds, als Commandeur, gevaren had op een partikulier oorlogsschip van de gebroeders Lampsens te Vlissingen.

Tot het uitrusten van dergelijke oorlogsschepen hadden de Staten vergunning gegeven, en ze dienden ook nergens anders toe dan om de koopvaardijschepen tegen de Duinkerker kapers te beschermen. Nu had de Ruyter als Bevelhebber van zulk een schip reeds zooveel bewijzen van moed en beleid gegeven, dat de Staten begeerig waren zulk een' man in hun' dienst te hebben, en het gelukte hun, hem over te halen Kapitein te worden op een van 's lands oorlogsschepen. Dat was

Michiel Adriaensz. de Ruyter.

de eerste schrede, die de voormalige Vlissingsche straatjongen en de zoon van een' armen bierdrager deed, om op te klimmen tot eene waardigheid, als vóór hem nog geen Nederlandsch burgermanskind gehad had en na hem nog geen ander gekregen heeft.

De snelle bevordering van Kapitein tot Schout-bij-nacht wekte echter den naijver van de andere Kapiteins, en dezen gaven hiervan blijk op een zeer ongepast oogenblik. Op de hoogte van Kaap Sint-Vincent gekomen, ontmoette men eene sterke Spaansche vloot. Het gevecht met deze vloot liep niet voordeelig voor de onzen af, omdat verscheidene Kapiteins nalatig of onwillig waren in het betrachten van hun' plicht. Het hielp niet veel dat de Ruyter, Solaas en van Lemme wonderen van dapperheid verrichtten, want de onzen moesten afhouden en kwamen zwaar gehavend in het Vaderland terug.

Ondertusschen bracht het huwelijk van den jongen Prins Willem van Oranje met Maria Stuart ons land in nieuwe moeielijkheden. Koning Karel I kon het maar volstrekt met zijne Regeering, het 'Parlement' geheeten, niet vinden, ja, het stond er naar, alsof erin Engeland een burgeroorlog tusschen den Koning en zijn Parlement zou uitbarsten. Terwille van den Stadhouder hielp men hier Koning Karel vaak, ja, men liet zelfs toe, dat de Koningin naar Holland kwam, zoogenaamd om hare dochter te bezoeken, maar inderdaad om te Amsterdam een deel van de kroon juweelen te verkoopen of verpanden. Toen er nu vanwege het Parlement klachten kwamen, dat men den Koning ondersteunde, gaven de Staten van Holland aan die klachten gehoor, en zonden zelfs voorraad aan het Parlement. De Prins en de Staten-Generaal daarentegen bleven voortgaan, den Koning te steunen, en zoo zien we ook hier alweer, dat een vuur lang smeulen kan eer de brand uitbarst.

Het uitbarsten van den brand, die voor het Vaderland en den Oranje-zoon van zulke groote gevolgen zou zijn, mocht Frederik Hendrik echter niet beleven. Had hij in de laatste jaren den oorlog met weinig voordeel gevoerd, en alleen in Zeeuwsch-Vlaanderen door het veroveren van Sas van Gent en Hulst eenigen nieuwen roem verworven, dan kwam dat door verschillende oorzaken. Eene van deze was het openen der vredesonderhandelingen te Osnabrück en later te Munster. Beide plaatsen liggen in Duitschland, doch men wilde met die onderhandelingen, tegelijk met den Tachtigjarigen oorlog in de Nederlanden, een einde maken aan den Dertigjarigen. die in Duitschland woedde.

De onderhandelingen vorderden echter zeer langzaam, want er waren buitengewoon veel zaken te vereffenen en moeilijkheden uit den weg te ruimen. Prins Frederik Hendrik beleefde het sluiten van den vrede niet. Hij stierf den veertienden Maart 1647 en werd opgevolgd door zijn’ jeugdigen zoon, Willem II, die op de hand van Frankrijk was en den oorlog met Spanje wilde voortzetten.

Eer we evenwel tot een nieuw tijdperk van onze geschiedenis overgaan, willen we eerst eens een’ blik slaan op de beschaving van ons land en zien hoe uit de 'aanslibbing van Frankrijks rivieren,' zooals Napoleon I ons land eenmaal noemde, een land komen kon dat niet alleen op het tooneel van den oorlog, maar ook op het schoone en rijke gebied van kunsten en wetenschappen, zich met andere landen niet alleen meten kon, maar ze in vele opzichten overtrof.

X.

VAN MOERAS TOT MOGENDHEID.

Mr. J. van Lennep, die ons zulke schoone verhalen en gedichten schonk, schreef ook, behalve zijne bekende 'De geschiedenis van Nederland' eene andere geschiedenis van ons land in korte gedichtjes en bijschriften bij platen van onze eerste teekenaars en schilders. Het eerste gedichtje bij de eerste plaat, die een open plek in een moeraswoud te zien geeft, luidt:

’tWas enkel water, bosch en zand.
Die, oudtijds, in ons Vaderland,
Zich aan het oog vertoonden;
Geen mensch, maar wolf en wilde stier
En hertebok en everdier,
Die ’t eenzaam woud bewoonden.

Volgens van Lennep was er dus eenmaal een tijd, en wel eeuwen na de Schepping, dat ons land door menschen onbewoond was. Dit valt zeer goed te gelooven, want werkelijk is het land, waarin we wonen, voor een groot deel door aanslibbing ontstaan, en zulk een bodem is niet geschikt om spoedig door menschen bewoond te worden.

Wanneer de eerste menschen het waagden om in de hooge gedeelten van ons land zich eene woonplaats te kiezen, valt onmogelijk te zeggen. Uit hetgeen er van tijd tot tijd in den bodem van de hooge gronden gevonden wordt, komen we alleen tot de wetenschap, dat de eerste bewoners de metalen niet kenden en zich allerlei wapenen, gereedschappen en huisraad van steenen maakten.

De Germanen, die omstreeks honderd jaar voor onze tijdrekening zich hier neerzetten, waren reeds vrij wat beschaafder, want ze wisten van enkele metalen een zeer doeltreffend gebruik te maken. Voor het overige zullen ze evenwel nog meer op een soort van tweebeenige dieren geleken hebben, dan op menschen.

De beschaving van Zuid-Europa echter drong ook vr de komst der Romeinen hier eenigszins door. Het ging met die beschaving als met de zon, die in den zomermorgen reeds lang vóór ze verschijnt, door eene steeds helderder wordende schemering hare komst aankondigt. Toch vonden de Romeinen onder de Germanen nog zeer veel te doen, en al legden zijzelven er zich niet op toe om de overwonnen Barbaren te beschaven, die Barbaren waren zoo dom niet, of ze namen het goede, dat ze bij de Romeinen zagen, wel van hen over. Zoo legden hier de Romeinen dijken, wegen en vaarten aan, omdat ze, wilden ze behouden, wat ze veroverd hadden, daartoe genoodzaakt waren. De Germanen zagen nu hoe het land daardoor verbeterd werd en volgden hun voorbeeld. In de Romeinsche blokhuizen of steenen gebouwen zagen ze wat beters dan hunne woningen van rijs, palen, klei, riet en graszoden, en ook hierin volgden ze het voorbeeld der Romeinen, en zoo werd ons land reeds vrij vroeg goed bewoonbaar, en de inwoners vonden op den vruchtbaren kleibodem volop het noodige voor hun dagelijksch levensonderhoud. Zoo ging men met het verbeteren van den bodem steeds voort, en hierdoor werd de landbouw vcor de bewoners eene bron van welvaart. De nabijheid der zee en de breede rivierarmen maakten dat de menschen veel beter met elkander in aanraking konden komen dan ergens elders. Zulk eene aanraking brengt, dat kan niet anders, beschaving, want de een leert van den ander. Hoe minder waterwegen een land heeft, hoe later het beschaafd wordt. Ongetwijfeld zou ons land dan ook reeds veel vroeger in weten, kunnen en kennen boven andere landen zich hebben weten te verheften, als niet, omstreeks het jaar 400 eene groote volksverhuizing had plaats gegrepen. Woeste en wilde volken kwamen hier en verdrongen de nijvere bewoners. Toch begonnen de nieuwe bewoners geen

oud Germanen-leven. De goed toebereide bodem, de degelijke woningen en andere zaken, die op de beschaving betrekking hebben, welke ze hier vonden, deden hen er dadelijk gebruik van maken, en zoo waren de onbeschaafde en woeste menschen, binnen betrekkelijk korten tijd, zeer veel in hun voordeel veranderd. Eindelijk brak ook de tijd aan, dat de eerste Christen-predikers hier kwamen, en al duurde het eeuwen eer de Leer van Cbristus de Leer van Odin verdrong, toch kwam ook die tijd, en hij bracht meteen in Karel den Grooten een' Vorst mede, die de beschaving in de hand werkte door het oprichten van scholen, waarin het hoofd en hart, en door het stichten van fabrieken, waarin de nijvere handen wat te doen vonden. Ons land was toen bepaald zeer welvarend en vrij wel beschaafd, doch nu waren het alweer de Noormannen, die kwamen vernielen en vernietigen, wat met zooveel arbeid en moeite tot stand gekomen was. Die Noormannen deden ons veel kwaad, maar wat zullen we toch wel van hen geleerd hebben. Het is bekend, dat ze met hunne schepen zelfs op IJsland en Groenland kwamen. Ze waren dus onverschrokken zeelieden, en gaven stellig aan de bewoners dezer lage landen een voorbeeld in het bevaren der zee. En op die zee en op de breede binnenwateren lag de toekomst van ons volk.

Mineralen werden in onzen bodem niet gevonden, doch omstreeks het jaar 1000 begon men toch al gebruik te maken van de kostbare brandstof, die in overvloed in ons land gevonden wordt en veen heet.

Aan de Kruistochten namen de Nederlanders slechts een gering aandeel, maar dat verhinderde niet, dat men van de kennis, die men op deze tochten opdeed, ook hier te lande voordeel trok, en de lijf-eigenschap, die den geest van den mensch verstompt, was hier veel vroeger dan ergens elders, zoo niet afgeschaft, dan toch aanmerkelijk verzacht. Dit kwam vooral uit den aanwas der Steden aan onze riviermonden. Die Steden kenden welvaart, en welvaart brengt geld. De rijkdom der poorters bracht de weelde in ons land, en duizenden menschen, die niet de zee bevoeren of niet het land bebouwden, vonden met anderen handen-arbeid ruim hun brood, zoodat ook de kunst gelegenheid vond om zich uit te breiden. Begon de landbouw ook minder op te leveren, omdat de vruchtbaarste grond eenmaal uitgeput geraakt, omstreeks 1350, juist in den tijd, dat men hier te lande voor het eerst gebruik maakte van het buskruit, schijnt een eenvoudig landman te Zoeterwoude de kunst uitgevonden te hebben om door geregelde bemesting een' uitgeputten

bodem weer vruchtbaar te maken. Wij spraken zoo even van de weelde, en zeker is het, dat die voor enkele menschen zeer nadeelig zijn kan, maar die weelde was het toch alweer, die in ons land een’ tak van nijverheid te voorschijn riep, die nu nog aan tal van menschen brood geeft, en in geen enkel land ter wereld zulk eene hoogte bereikt heeft. We bedoelen het diamant-slijpen, eene kunst, die in 1305 te Brugge uitgevonden werd door Lodewijk Berquin. Sommigen houden vol, dat men ornstreeks 1423 ook hier te lande, en wel te Haarlem, de boekdrukkunst uitvond. Of het waar is, ik zal niet neen of ja zeggen, maar de zucht om te bewijzen, dat het wel waar is, heeft in den laatsten tijd toch in alle gevallen glashelder bewezen, dat de drukkunst hier al heel vroeg eene buitengewone hoogte bereikt had. En dat moet ook bijna wel; want er was hier imrners geld om boeken te koopen, en die begeerte van koopen was ook hier weer de oorzaak van vooruitgang op het gebied der drukkunst. Geleerden hadden wij ook; eenvoudige geleerden, die buiten ons Vaderland niet bekend werden, zooals Melis Stoke, die onze eerste geschiedschrijver was, en voorname geleerden, die niet alleen buiten ons land beroemd werden, maar nu nog in hunne werken gelezen worden, zooals Jakob van Maerlant, de onbekende dichter van Reintje de Vos, Rudolf Agricola, Wessel Gansfort, Erasmus en Paus Adriaan, die eenmaal ook de leermeester van Karel V was en stellig veel invloed zal uitgeoefend hebben op den geest van dezen Vorst.

Ook de visscherij was eene groote bron van welvaart voor ons land, maar ze werd dit vooral, toen Willem Beukelszoon van Biervliet in 1384, of daar ornstreeks, het haringkaken uitvond, door welke uitvinding deze visscherij zulk eene uitbreiding kreeg, dat men dringend behoefte begon te gevoelen aan een bijzonder soort van haringnet, 'vleet' geheeten, dat in 1416 te Hoorn voor het eerst gebreid of geknoopt werd.

Op het gebied van bouwkunst deden we ook niet voor andere volken onder, en de bewijzen hiervan hebben we nog in de prachtige Sint Janskerk te ’s-Hertogenbosch, in den Dom te Utrecht en in nog zoo menige kerk of menigen toren, die hier en daar gevonden wordt.

En zouden we onze schilders vergeten? Zouden we verzuimen te vertellen, dat in 1413 de gebroeders van Eyck de kunst uitvonden om met olieverf te schilderen? De schilderkunst was eene Nederlandsche kunst bij uitnemendheid, en geen enkel land heeft, in ver-

houding tot zijne bevolking, zooveel 'meesters' opgeleverd, die na eeuwen onder vreemd en eigen nog beroemd zijn, als Nederland.

Zond reeds Karel de Groote aan Khalif Haroen-Al-Rasjid Friesche lakens ten geschenke, de kunst van weven bleef ons land eigen, en maakte eenmaal van de Vlaamsche burgers kleine Koningen.
En elke kunst die hier beoefend werd, vond door de welvaart afnemers en bracht weer andere takken van nijverheid te voorschijn.

Zoo was ons land onder de Bourgondische Hertogen, onder Hertogin Maria, Filips den Schoonen en Karel V, door handel, nijverheid, landbouw en kunst een der voornaamste landen der wereld.

De strijd door de Kerkhervorming ontstaan en de tien eerste jaren van den Tachtigjarigen oorlog deden de welvaart kwijnen, den landbouw achteruitgaan, de scheepvaart verminderen, de nijverheid tanen en de beoefening der schoone kunsten stilstaan en zelfs achteruit gaan. Maar die jaren van worstelen en strijden waren als het ploegijzer, dat den bodem omwoelt en hem geschikt maakt tot bebouwen. De groote welvaart had ons wat al te zinnelijk en wuft gemaakt. Er waren tijden van verdrukking noodig om dien wuften zin te verwijderen en den geest weer geschikt te maken, om op het gebied van de werken des vredes meesterstukken te maken, of reuzen-arbeid te verrichten. De zeventiende eeuw bewijst hoe in Nederland uit het zaad der verdrukking, door veredeling van het opkomend gewas, een schoone oogst groeide.
Alweer waren we, als ten tijde der Noormannen, op het water onze krachten gaan oefenen. De stroop- en rooftochten der Watergeuzen deden menigen Nederlander, die zijn brood steeds aan den wal gezocht had, andermaal op de zee zijn brood zoeken. En het bleef niet bij zoeken, het werd vinden ook. Barentsz., van Heemskerk, Spilbergen, de Rijp, Houtman, van Linschoten, Olivier van Noort, Le Maire, Schouten, 1' Hermite, Abel Tasman, Willem Janszen, en zoovele andere koene zeevaarders, wezen in het Noorden, Zuiden, Oosten en Westen steeds nieuwe bronnen van welvaart, echte goudmijnen aan. De zeehandel bracht geld in het land. Het water was steeds onze grootste vijand, maar we hielden hem in het oog, dien geweldigen reus, die zoo erg dom was, dat hij ons zijne verbazende krachten leende om ons schatten te bezorgen. En wat deden die schatten? Ze maakten van groote meren vruchtbare polders; ze bevorderden den landbouw; ze moedigden de wetenschappen aan en ze kweekten de schoone kunsten. Gedurende een’ korten tijd waren we met onzen eenigen Jan Pietersz. Swelinck zelfs

de toongevers op het gebied der muziek. Maar veel meer werden we dat alweer op het gebied der schilderkunst. Nu de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden van elkander gescheiden waren, willen we van Rubbens en van van Dijck niet spreken, hoewel deze twee groote meesters toch wel degelijk Nederlandsche schilders waren.

We noemen liever onze Noordelijke broeders op, die zich een’ grooten naam maakten, en beginnen met het drietal, dat het meest beroemd is, met Rembrandt van Rijn, Jan Steen en Frans Hals, wier portretten we u hier in een groepje bij elkander geven.

Jan Steen, Rembrandt van Rijn en Frans Hals.

In den rechter-bovenhoek vinden we onzen Rembrandt van Rijn, die den vijftienden Juli 1606 te Leiden geboren werd en den achtsten October 1669 te Amsterdam overleed. In het Nederlandsch Museum te Amsterdam heeft men eene zaal naar hem genoemd, en daarin een zijner voornaamste meesterstukken 'Het Korporaalschap van den Kapitein Frans Banning Cocq' tentoongesteld. Vroeger stond die schilderij bekend onder den naam van 'De Nachtwacht', wat aangenamer klonk, maar minder goed gezegd was. Verder vindt men daar in datzelfde Museum 'de Staalmeesters' en nog andere schilderijen van zijne hand. In het Mauritshuis te ’s-Gravenhage bevindt zich zijn niet minder beroemde 'De ontleedkundige les'. Rembrandt heeft vele meesterstukken geleverd, die over alle landen verspreid zijn. De waarde van die schilderijen laat zich moeielijk bepalen. Op eene verkooping in 1734 werd voor een zijner werken te Amsterdam 2,510 gulden betaald, en diezelfde schilderij bracht in 1812 te Londen niet minder dan 70,000 gulden op. Wat hem zoo beroemd gemaakt heeft, is vooral zijn werken met licht en schaduw, eene kunst waarin men hem wel getracht heeft na te volgen, maar waarin hij altijd de meester gebleven is.

Het portret links-boven is van Jan Steen, die als mensch zulk een’ slechten naam heeft. Door allerlei onderzoek is men te weten gekomen, dat de laster aan het werk geweest is om hem van velerlei ondeugden te beschuldigen. Hij werd in 1626 te Leiden geboren en overleed in 1679. Hij leefde dus als kunstenaar wel niet in het tijdperk van 'de Gouden eeuw,' maar de aanleg voor zijne kunst ontstond toch in dien tijd. Van Jan Steen zijn in bijna alle museums schilderstukken, want al leefde hij niet lang, toch heeft hij zeer veel werken nagelaten. Slechts zelden was Jan Steen ernstig, en als ernstig schilder zou hij nooit naam gemaakt hebben. Wie een 'Jan Steen' koopt, wil eene schilderij hebben, waarop een grappig voorval is afgebeeld.

De Italiaan Edmondo de Amicis, die eene reis door ons land deed, en zijne reisbeschrijving in het licht gaf, zegt: 'Na Rembrandt is, in de Nederlandsche school, Jan Steen de oorspronkelijkste schilder van menschenkoppen. Hij behoort tot die weinige kunstenaars, die, als men ze eenmaal goed heeft leeren kennen, voor ons gansche leven ons bijblijven, onverschillig of zijne werken met ons karakter overeenkomen of niet. Hij is de fijnste waarnemer van de zeden en gewoonten en gebreken van zijn volk, en zoo hij in Rome ge-

boren was, en tot leermeester Michiel Angelo gehad had, zou hij een der grootste schilders van de wereld geworden zijn.'

De onderste van ons drietal is Frans Hals. Hij werd in 1580 te Mechelen geboren, doch leefde grootendeels te Haarlem, waar hij in 1666 overleed. Ook van dezen schilder heeft men verteld dat hij een liederlijk leven leidde, doch hij, die dat van hem, van Jan Steen en zoovele anderen schreef, was zelf schilder, en, hoogstwaarschijnlijk door naijver, niet altijd waarheidlievend. Frans Hals was ongetwijfeld onze beste portretschilder, en evenaarde in vele opzichten zijn' Vlaamschen kunstbroeder Anthonie van Dijck. Men verhaalt dat van Dijck, op reis zijnde naar Engeland, te Haarlem kwam en daar, zonder te zeggen wie hij was, zich door Hals eene schets van zijn portret liet maken. Toen Frans Hals dat gedaan had, stelde van Dijck voor, dat hij nu, inruil, ook het portet van Hals wilde maken. Onze kunstenaar vond dit goed en als dit portret ook klaar was, en Hals het zag, riep deze in vervoering uit: 'Gij zijt de duivel of van Dijck!'

Nu we weten, dat Hals zulk een goed portretschilder was, zullen we ook wel begrijpen, dat de meeste schilderijen, die nog van hem bestaan en zeer veel geld waard zijn, portretten en zoogenaamde 'Regenten-stukken' zijn.

Behalve deze drie schilders zijn nog zeer beroemd geworden Paulus Potter, Gerard Dou, Adriaan van Ostade, Ferdinand Bol, Govert Flink, Jacob Ruysdael, Bartholomeus van der Heist, Willem van de Velde en nog vele anderen.

Ook op het gebied der bouwkunde kunnen we op een' kunstenaar wijzen, en wel op Jacob van Campen, die de ontwerper was van het stadhuis te Amsterdam, dat nu het 'Koninklijk paleis' is. Waar en wanneer hij geboren is, weet men niet recht, wij weten alleen, dat hij in 1657 te Amersfoort overleed.

Was men omstreeks 1285 reeds begonnen met zoo goed mogelijk de taal te schrijven, die hier te lande gesproken werd, dan gaf dat betrekkelijk nog maar weinig. Geen boek was er, of het was geschreven door Monniken. Daarmede bewezen deze menschen groote diensten; want als er geene kloosters in de Middeleeuwen waren geweest, dan zou van de heerlijke geschriften, die de Romeinsche Grieksche en Oostersche geleerden en dichters nagelaten hebben, zoo goed als niets meer over zijn. De kloosters waren in dien tijd de bewaarplaatsen van de oude kunsten en wetenschappen, en in vele gevallen ook de eenige plaatsen, waar men de kunst van lezen en schrijven

beoefende met het doel om te leeren, wat men nog niet wist. Wel trokken van het eene kasteel naar het andere troubadours en minstreelen, — die we nu den naam van 'liedjeszangers' zouden geven, — wel beproefden de rederijkers om door tooneelvertooningen het volk te onderwijzen, — maar zoo lang de boekdrukkunst niet uitgevonden was, beteekende de ontwikkeling van den geest bij de groote menigte niet veel. Na de uitvinding der boekdrukkunst werd dat heel anders. Men kon nu, als men lezen geleerd had, tenminste een gedrukt boek voor niet al te veel geld koopen en men had dus wat aan die kunst van lezen. Het gevolg hiervan was, dat er ook buiten de kloosters onderwijs gegeven werd in lezen, schrijven en misschien ook rekenen. Nog vóór men boeken had leeren drukken, had Geert Groete te Deventer eene leerschool gesticht en zij, die daar onderwijs gaven, waren geene Monniken of Priesters, maar mannen, die eenvoudig afstand van alle aardsche genietingen gedaan hadden. Zij noemden zich 'Fraters' en hunne scholen heetten 'Fraterhuizen,' en al de leden van die Fraterhuizen droegen den naam van 'Broeders des gemeenen levens.' Binnen betrekkelijk korten tijd kwamen er op verschillende plaatsen Fraterhuizen, en hun getal nam na de uitvinding der boekdrukkunst nog aanzienlijk toe. In dien tijd eerst werd onze schrijftaal geboren, doch als ge het Nederlandsch van dien tijd onder de oogen kreegt, zoudt gij het denkelijk wel niet lezen kunnen. Geen beter middel tot beschaving is er, dan een goed boek, dat in vele handen kan komen. Gaandeweg kregen we dan ook enkele werken, die eeuwen daarna nog bekend zijn, en zij, die zulke werken schreven beoefenden een vak, dat men de 'Letterkunde'noemt. Natuurlijk waren de menschen niet dadelijk zoo knap, dat ze werken van beteekenis konden schrijven, en van dien tijd bestaat er dan ook niet veel. Onze letterkunde begon pas in de tweede helft der zestiende eeuw wat te beteekenen, toen Filips van Marnix, Heer van Sint Aldegonde leefde. Deze Staatsman en vriend van

Joost van Vondel.

Prins Willem I schreef reeds keurig Nederlandsch en was ook een dichter. Hij bracht de Psalmen Davids op rijm, en maakte hoogstwaarschijnlijk ook het bekende 'Wilhelmus-lied.' Na Filips van Marnix moeten vooral Coornhert en Spiegel genoemd worden. Was Coornhert dichter, Spiegel was het ook, maar deze schreef bovendien ook werkjes, waarin de Nederlandsche taal uiteengezet en geleerd werd. Na dezen kwamen Gysbrecht Adriaensz Bredero, die blijspelen schreef, en Constantyn Huygens, die ons een schat van mooie en puntige gedichten heeft nagelaten. Dan was er Roemer Visscher met zijne beide dochters Anna en Maria, die met den geleerden dichter Pieter Cornelisz. Hooft, met Kasper van Baerle, Vossius, Reael, en nu en dan ook met Joost van den Vondel, den 'Muiderkring' uitmaakten. De Muiderkring was geen genootschap of vereeniging; hij bestond uit geletterde mannen en vrouwen, die zoo enkele keeren bij Hooft op het Muiderslot bijeenkwamen om daar elkander, met het voordragen van dichtstukken of het maken van muziek, eenige aangename uren te bezorgen. Menige groote vereeniging met reglement en bestuur heeft minder aan de ontwikkeling en veredeling van onze taal gedaan, dan de gezellige bijeenkomsten van den Muiderkring. Hij, die er het minst kwam, Joost van den Vondel namelijk, stond evenwel, vooral in later tijd ver boven al de anderen. Joost van den Vondel in 1587 te Keulen geboren, was de Vorst onder onze dichters, zooals Rembrandt onder onze schilders was. Verbazend groot is het aantal gedichten en treurspelen, die hij geschreven heeft, en als gij werkelijk smaak voor het schoone der poëzie hebt, dan zult ge van den Vondel ook wel een dichter noemen, zooals er slechts weinigen geleefd hebben. Hij stierf te Amsterdam in 1679 en werd dus bijna tweeënnegentig jaar oud.

Een ander dichter, ook uit dezen tijd, was Jacob Cats, die in 1577 te Brouwershaven geboren werd en in 1660 te ’s-Gravenhage stierf. Hij was een zeer voornaam burger der Republiek en bekleedde hooge staatsambten, doch geen enkel dichter is bij en onder het volk zóó bekend geworden en was zoo geliefd, als hij. Zijne gedichten kocht men in boeken zoo groot als Bijbels, en in vele huizen kon men aan de eene zijde op de kast den Bijbel en aan de andere zijde de werken van Cats zien staan.

Maar ook de hoogere wetenschappen vonden in ons land een’ weg, en menig Nederlander werd in die dagen ook ver buiten zijn land door zijne geleerdheid bekend. Het ontbrak ook niet aan plaatsen, waar men zich in de wetenschappen oefenen kon. Te Lei-

den werd in 1575 eene Hoogeschool opgericht, en daarna kwamen er nog te Franeker in 1585, te Groningen in 1614, te Utrecht in 1630 en te Harderwijk in 1647.

En zóóveel in zulk een klein land! Het was de algemeene welvaart, die dat alles kon te voorschijn roepen en instand houden, en boven al die uitgaven voor wetenschappen en schoone kunsten, baadden de rijke kooplieden zich in eene weelde, die menigen Koning, Prins, Hertog of Graaf deed watertanden. Men schroomde niet, zooals in 1637 om van duizend tot tweeduizend guldens uit te geven voor een' onnoozelen tulpenbol. In de omstreken van Amsterdam, vooral aan de Vecht, in de omstreken van Haarlem, Leiden, Den Haag, Utrecht, Middelburg, Hoorn en Enkhuizen verrezen tal van buitenplaatsen, waar de rijke kooplieden den zomer doorbrachten, en tusschen de eigenaars van die buitenplaatsen scheen een wedstrijd te bestaan, wie de mooiste tuinen kon aanleggen met de zeldzaamste vruchten, en wie de porceleinkast het sierlijkst vullen kon met Delftsch, Saksisch of Chineesch aardewerk.

Droeg eenmaal het Joodsche land den naam van 'Land vloeiende van melk en honig,' nu het Joodsche land onder der Turken heerschappij al zijne heerlijkheid verloren had, scheen deze zich verplaatst te hebben in het land, dat ontwoekerd was aan de zee en vastheid gevonden had in het slib van de monden der Fransche rivieren. 'De gouden eeuw' van Nederland is geen dichterlijk beeld geweest, ze was eenmaal werkelijkheid.

Een opmerkelijk verschijnsel was het ook, dat het begrip van 'vrijheid' hier ten allen tijde zoo ruim werd toegepast. Hetgevolg hiervan was, dat de burgers eerst gelijk met den Adel stonden en er zich daarna boven verhieven. Dat was in de overige landen van Europa heel anders; daar bleef de Adel voor het grootste deel aan het gezag.

Doch keeren we tot de gewone geschiedenis in dit hoofdstuk nog even terug om te zien met welke voorname gebeurtenis 'De gouden eeuw' eindigde.

Willem II volgde zijn Vader in het Stadhouderlijk bestuur op, doch dat ging niet zoo vlug als men wel denken zou. Had men in het Stadhouderschap erfelijk verklaard, dan was dat gedaan onder den indruk van Frederik Hendriks overwinningen, en eenige jaren later zou men het stellig niet gedaan hebben. Frederik Hendrik had, naar het gevoelen der Staten-Generaal, en vooral van de Staten van Holland, te veel gezag gekregen, en te veel was hij bij

buitenlandsche Vorsten in aanzien gestegen. De Staten toch gevoelden zich de eenige Souvereinen van het land en de Stadhouder was hun dienaar. Voor het buitenland scheen het wel, dat de zaak juist omgekeerd was; want men richtte zich veel meer tot den Stadhouder dan tot hen. Den titel van 'Hoogheid' gaf men hem, toen zij, 'de wettige Souvereinen' voor de overige volken van Europa nog maar 'Heerschappen' mochten heeten, en het was, in hun oog althans, eene al te schrale vergoeding, dat men hun, na den slag bij Duins, den titel gaf van 'Hoog Mogende Heeren.' De verhouding, die er door het huwelijk van Prins Willem met eene Engelsche Prinses gekomen was tusschen Frederik Hendrik en Karel I was in het geheel niet naar den zin der Staten. Kortom de Souvereinen des lands gevoelden maar al te zeer, dat die titel veel meer schijn dan wezen was, en dit bracht verbittering tegen den Stadhouder te weeg. Daardoor kwam het, dat men zoo draalde om Prins Willem II, die een zeer vurig karakter had, zijne aanstelling als Stadhouder te geven. In Mei van 1647 werd hij toch Stadhouder van Gelderland, Utrecht en Overijsel, doch December moest het worden, eer Holland hem erkende, en eerst in het volgende jaar ontving hij zijn' lastbrief van Zeeland. En nog zou het de vraag geweest zijn, of men in Holland en Zeeland niet langer zou gedraald hebben, zoo de jonge Prins niet bereid was geweest den eed van trouw te zweren op een paar punten, die men nog in zijn' lastbrief maken wilde.

Met de vredes-onderhandelingen vorderde het maar langzaam, doch eindelijk kwam de vrede toch den dertigsten Januari 1648 tot stand. Bij dien vrede erkende de Koning van Spanje de Vereenigde Nederlanden voor een' vrijen en onafhankelijken Staat, waarop hij noch zijn Huis eenige aanspraken had. Wat de Nederlanders bij het sluiten van den vrede hier te lande of in Oosten West-Indië op Spanje veroverd hadden, mochten ze behouden en — de Schelde zou voor de Spaansche Nederlanden gesloten blijven. Op dit punt had men in Holland sterk aangedrongen, omdat Amsterdam, dat

voor den zeehandel niet zoo heel gunstig gelegen was, de mededinging duchtte van Antwerpen, dat eene veel voordeeliger ligging had. Van den godsdienst en het inwendig bestuur der Republiek kon geene sprake meer zijn, daaromtrent bepalingen te maken.

Welk eene uitkomst, welk een einde! Wie had dat in de jaren van 1568 tot 1573 durven voorspellen? De Nederlanders mochten toen zoo iets hopen, de Spanjaarden dachten er stellig niet aan. En allerminst kon Koning Filips dit denken, en toch is deze Vorst zelf de oorzaak geweest, dat de rijkste en nijverste landen der wereld zich van zijn gebied losscheurden. Zijne verregaande eigenwijsheid en zijn wantrouwen jegens anderen, die in kennis en ervaring ver boven hem stonden, deden hem blind zijn voor de gevolgen zijner handelingen. Zelfs zij, die niet aan de zijde van de Nederlanders staan, moeten erkennen, dat Koning Filips dikwijls zeer onverstandig handelde. Maar.... de tekortkomingen en gebreken, de deugden en ondoordachte handelingen van Vorsten en Regenten hebben altijd bestaan en zullen blijven bestaan, en gemakkelijk valt het voor iedereen om de fouten en gebreken van onze Voorvaderen te beoordeelen. Wij kennen hunne handelingen, en de gevolgen, welke die handelingen hadden, weten we ook. Maar onder het veroordeelen van de daden onzer Voorvaderen vergeten we, dat wij zelven ook eenmaal door het nageslacht zullen beoordeeld worden. En wie weet welke kwade gevolgen geboren worden uit daden, die wij verrichten, in de stellige overtuiging, dat zij goed zijn voor het heden en goed voor de toekomst. Voor ieder in zijn eigen leven en ook in het heele menschenleven, zal telkens de eindigheid van ons weten en de bekrompenheid van ons kennen blijken, en voor ieder, die tusschen de regels weet te lezen, staat in de heele wereldgeschiedenis duidelijk te lezen: 'Niet de mensch maakt zijne geschiedenis, maar eene Hoogere Macht maakt ze.'

VIJFDE TIJDVAK.

(Van 1648 tot 1795.)

I.

HOLLAND EN AMSTERDAM.

De vrede met Spanje was gesloten tegen den zin van Stadhouder Willem II, die meende, dat men zich niet aan het verbond met Frankrijk gehouden had. Hij vreesde, dat Frankrijk hierover ontevreden zou zijn en dat we, met Spanje tot vriend, Frankrijk tot vijand zouden krijgen. Nu, zulk eene vaart namen de zaken niet, doch de Fransche regeering duidde ons het verbreken van het verbond zeer ten kwade en begon onzen handel te bemoeielijken. Op dat oogenblik regeerde daar Lodewijk XIV, want Lodewijk XIII was vier jaar vóór Frederik Hendrik overleden. De Kardinaal de Richelieu was reeds in 1642 overleden. Koning Lodewijk XIV was nog een kind toen zijn Vader stierf en hij regeerde dus onder het Regentschap van zijne Moeder Anna van Oostenrijk, die tot haar' eersten Minister Mazarin benoemde. Dezen Mazarin zullen we later nog wel eens ontmoeten, maar veel meer nog zijn' Koning Lodewijk XIV.

De verhouding met Engeland was oo niet zeer gunstig. Koning Karel I was steeds meer en meer in strijd geraakt met zijn Parlement en de burgeroorlog was hiervan het gevolg. Stadhouder Willem II trachtte zijn' Schoonvader zooveel mogelijk te helpen, doch hij bleef bijna alleen staan, want de Staten waren niet te bewegen om zich in den burgeroorlog aan de zijde des Konings te plaatsen. Toen nu Koning Karel gevangen was genomen door het Parlement en zijne

aanhangers, zonden de Staten alleen een Gezantschap om het Parlement te bewegen, het leven van den Koning te sparen. Dit Gezantschap kon evenwel ten gunste van Karel niets gedaan krijgen en deze werd in 1649 onthoofd.

Het blijkt niet dat Stadhouder Willem II den Staten hiervan een verwijt gemaakt heeft, dat ze hem in dit opzicht niet meer terwille waren. Er kwamen dan ook voor den jeugdigen Vorst weldra heel andere zaken, die zijn eigen belang raakten.

Had men ten tijde van Frederik Hendrik reeds getoond, dat men er niet voor was om, als het niet dadelijk noodig was, een sterk staand leger te hebben, nu de vrede met Spanje gesloten was en men van Frankrijks zijde geen oogenblikkelijk gevaar duchtte, kwam er van alle kanten drang om een groot gedeelte van het leger te ontslaan. Hiervoor konden ook grondige redenen aangevoerd worden, want alleen Holland had eene schuld van honderdveertig millioen gulden. Maar, wilde men het staande leger verminderen, dan diende dit met algemeen overleg te geschieden, en hiervan was geene sprake. Holland, dat in de belastingen veel meer betaalde dan de andere gewesten, meende ook gerechtigd te zijn om zijne overmacht te laten gelden. Ge zult dat misschien vreemd vinden, doch dat komt, omdat gij het Nederland van nu te veel vergelijkt met de Republiek van toen. Nederland was toen niet één geheel, maar bestond werkelijk uit zeven verschillende landjes. Om u hiervan een klein bewijs te geven. In 1628 waren vijftig compagniën soldaten geworven, op voorwaarden, dat ze slechts zes maanden zouden dienen. Maar de zes maanden waren twintig jaar geworden, en die mannen hadden al dien tijd gediend op kosten van Holland. De andere gewesten hadden er niets aan betaald. Die zelfstandigheid, welk ieder gewest bezat, deed Holland ook redeneeren: 'Wij, Hollanders, zijn alleen sterk genoeg om een’ Staat te vormen en de andere gewesten hebben wij niet noodig. Zoo wij bij de Unie blijven, dan dienen de anderen te begrijpen, dat wij dat alleen in hun belang en in hun voordeel doen. Bijgevolg zijn ze zedelijk verplicht hunne dankbaarheid te bewijzen door ons als hunne meerderen, ja, als eene soort van weldoeners te beschouwen.'

Geloof nu niet, dat deze redeneering in eenig boek van dien tijd zoo staat, of dat één der Hollanders zoo sprak. Uit hetgeen ze deden en spraken blijkt evenwel ten duidelijkste, dat ze zóó dachten.

Maar in de Unie stond geen artikel over verschuldigde dankbaarheid, en nergens werd er gesproken over de meerderheid van het

eene gewest boven het andere. De bepalingen waren voor alle gewesten gelijk, en zoolang men zijne onderteekening van de Unie niet terugtrok, was ieder gewest verplicht zich aan de bepalingen te houden.

En wat deed Holland nu? Op eigen gezag begon het over te gaan het leger te verminderen, en toen de Staten-Generaal hiertegen op kwamen, zette Holland de zaak toch door.

Holland, en vooral Amsterdam, deed nog meer.

Het ging in West-Indië ons niet naar wensch, en daarom was Witte Corn, de With met eene vloot naar Brazilië gezonden, doch men had hem zóó slecht van het noodige voorzien, en men liet hem daar zóó met gebrek aan alles worstelen, dat hij op eigen gezag naar het Vaderland terugkeerde. De Stadhouder liet hem met goedvinden van eenige Leden der Staten-Generaal te's-Gravenhage gevangen zetten, omdat hij tegen zijne aanstelling gehandeld had. Ook eenige van zijne Kapiteins liet hij te Amsterdam en Rotterdam gevangen nemen. Nu beschuldigde Amsterdam den Prins, dat hij zijn gezag te buiten was gegaan en het liet de gevangen Kapiteins met geweld in vrijheid stellen. De Prins, hiertoe door de Staten van Holland aangezocht, liet de With ook ontslaan. Geen wonder dat de goede verstandhouding tusschen den Prins en Holland onder dit alles niet weinig leed, en dat de andere gewesten zich

over Hollands willekeurige handelingen ergerden. Zoo kwam het jaar 1650 en, alsof Holland alles trotseeren wilde, begon het andermaal krijgsvolk te ontslaan. Hiertegen kwamen de Staten-Generaal krachtig op, maar het hielp niets: het krijgsvolk werd afgedankt. Nu werd er besloten, dat de Prins, aan het hoofd van eenige afgevaardigden, de aanzienlijkste steden een bezoek zou brengen om de zaak nog inderminne te schikken. Ook deze zending liep op niets uit. Nadat de Prins en de Staten-Generaal zoover waren gekomen om Holland den zin te geven, dat het geheele verschil slechts zeshonderd man bedroeg, verloor men het geduld toen Holland op zijn stuk bleef staan. Met die zeshonderd man zou en moest het leger ook nog verminderd worden, dat wilde men, er ging niets af.

Door dit halsstarrige volhouden van Holland, als het ware, getart, liet de Prins zes Leden van de Staten van Holland gevangen nemen en naar Loevestein brengen, terwijl hij den Stadhouder van Friesland, Willem Frederik, met een leger naar Amsterdam zond om dat met geweld te dwingen zich te houden aan de bepalingen der Unie. Er was natuurlijk geene sprake van om Amsterdam op ouderwetsche manier te belegeren. Het doel was alleen om ongemerkt eene aanzienlijke troepenmacht bij verrassing in de stad te brengen. De aanslag mislukte echter en het leger kwam niet binnen Amsterdam, maar moest er buiten blijven. Meer nog, de Amsterdammers dreigden den omtrek onder water te zetten, als men niet aftrok. Zoodra men Prins Willem bericht gezonden had van den mislukten aanslag, snelde hij naar het leger, dat zich op Amstelveen terug getrokken had. Hier ontving hij de Afgevaardigden van den Amsterdamschen Magistraat en de onderhandelingen namen een’ aanvang. Amsterdam deed water in den wijn en gaf toe, en dit voorbeeld werd weldra door al de andere Steden gevolgd. Thans werden ook de zes gevangenen ontslagen, en de tijd scheen eindelijk gekomen, dat de jeugdige Stadhouder en de Republiek het voortaan met elkander zouden kunnen vinden.

Het rustige leven van Stadhouder Willem II zou evenwel voor hem niet lang duren. Terwijl hij op het punt stond een geheim verdrag met Frankrijk aan te gaan, dat Spanje dwingen zou om aan alle bepalingen van den Munsterschen vrede te voldoen, en zijn’ zwager, Karel Stuart, die na den dood zijns Vaders naar de Nederlanden gekomen was, op den Engelschen troon terug te brengen, kwam hij uit Gelderland, waar hij bij Dieren op de jacht geweest was, ziek in Den Haag terug. Weldra openbaarde zich bij

hem de kinderziekte, die erfelijk was in de geheele familie zijner Gemalin, die later ook aan die ziekte overleed. Den zesden November van het jaar 1650 stierf de Stadhouder toen hij nog geen vijfentwintig jaar oud was.

Het bericht van zijn overlijden vond in de Republiek tweeërlei ontvangst. Het spreekt dat Holland niet met hem ingenomen was, en dat zij, die gedwongen waren geworden, water in hun' wijn te doen, blijde waren, dat ze van dien Stadhouder op deze manier verlost waren. En voor hunne beginselen mochten ze daarvoor met recht blijde zijn, want de jonge Stadhouder had zich leeren kennen, als een' man, die met uitnemende vermogens en een' vasten wil begaafd was. Zelfs Johan de Witt, wiens Vader Jacob door den Stadhouder op Loevestein was gevangen gezet, en die naderhand als Raadpensionaris zulk eene groote rol in de geschiedenis zou vervullen, getuigde van Willem II, dat hij, zoo hij langer had mogen leven, zou getoond hebben, dat hij tot de bekwaamste zonen van zijn vermaard geslacht behoorde.

Merkwaardig evenwel was het, dat nog geen vijfenzestig jaar na den dood van Prins Willem I, zonder wien de Republiek der Vereenigde Nederlanden niet tot stand gekomen zou zijn, zonder wien zoovele lieden uit den minderen stand nimmer gelegenheid zouden gehad hebben om door handel rijk, schatrijk te worden, de zoons van die mannen reeds zóó ver waren gekomen, dat ze zich niet schaamden om bij het bekend maken van den dood des Stadhouders, luide te verkondigen, dat nu eerst de vrijheid geboren was, waarom men tachtig jaar lang had gestreden, nu men verlost was van de dwingelandij der Prinsen van Oranje.

De blijspel-dichter Bredero schreef, als eene soort van naamteekening, onder zijne werken dikwijls: 'Het kan verkeeren.'

Die uitdrukking was thans van toepassing op de Republiek der Vereenigde Nederlanden, en niet te ontkennen is het, want elke uitgebreide geschiedenis zegt het duidelijk, dat die spreuk vooral van toepassing was op de mannen, die door een' gelukkigen handel van niets tot iets gekomen waren. Met hun geld gevoelden ze zich als Vorsten, en waar hun naam wat al te burgerlijk klonk, kochten ze zich eene ambachtsheerlijkheid, om met den naam ervan iets adellijks aan hun' eenvoudigen familienaam te geven.

Prins Willem II stierf kinderloos, en dat begreep Holland tot zijn belang te moeten aanwenden. Nauwelijks was hij overleden of al de Regenten, die door Willem ontslagen waren, werden hersteld in

hunne waardigheden. Het feit, dat de Prinses-weduwe, acht dagen na den dood van haar Gemaal, een’ zoon ter wereld bracht, die naderhand de beroemde Stadhouder Willem III worden zou, bracht geene veranderingen in de plannen van Holland.

Er werd besloten eene buitengewone, groote vergadering te beleggen, en deze kwarn den achttienden Januari 1651 bijeen. Zij werd geopend door den gemoedelijken dichter Jacob Cats, die toen Raad-pensionaris was. Deze vergadering moest vooral dienen om vele bepalingen van de Unie, die tot veelvuldige verwarring aanleiding gegeven hadden, te wijzigen. Het gevolg hiervan was, dat er nog al een en ander gewijzigd werd, wat de zaken misschien nog verwarder maakte dan ze al waren. Maar één groot gevolg had deze vergadering toch, en dat was dit, dat het gezag van het gewest Holland er door vergroot werd, zoodat het voortaan in de Unie eene macht was, die door al de andere machten naar de oogen gezien werd.

En in Holland was Amsterdam alweer de voornaamste, zoodat in het tijdperk, waarin de Republiek het toppunt van hare glorie bereikte, Amsterdam eigenlijk de Republiek was.

Ontegenzeggelijk was zij in die jaren de eerste stad van Europa’s vasteland, en al mag men nu ook al met eenige minachting neerzien op die 'Burger-koningen,' die in kleinigheden zoo vaak lieten door-schemeren, dat rijkdommen toch nog niet altijd den Aristocraat of Aanzienlijke maken, toch moet men vol bewondering zijn voor hun’ kloeken ondernemingsgeest. Waren de aard en de eigenschappen van die 'Burger-koningen' soms ook beneden de fijne en beschaafde manieren van echte Koningen, was er van Koninklijke waardigheid soms niet veel te zien, het Koninklijke gezag wisten ze zóó te doen gelden, dat menig geboren Vorst, hierin verre hun mindere was. Dit u duidelijk te maken, eischt een nieuw hoofdstuk, en ge zult u niet verwonderen zoo ik daar boven zet:

II.

DE BURGER-KONINGEN A AN HET BEWIND.

Thans was, na den dood van Koning Karel I, Engeland ook eene Republiek, en aan het hoofd ervan stond Olivier Cromwell, wien later door een Parlement, dat op zijne hand was, den titel van 'Lord-Protector van Engeland, Schotland en Ierland' gegeven

werd. Deze Cromwell heeft ons land veel kwaad gedaan, en daardoor kwam het, dat vooral onze zeelieden zeer op de Engelschen gebeten waren en hun den scheldnaam gaven van 'Koningsmoorders.' Ondertusschen dienen we niet te vergeten, dat het Engelsche Hof onder Karel I volstrekt geen toonbeeld was van deugd, en dat de Koning en zijne Regeering het volk onderdrukten en met zijne vrijheden solden, als eene kat met de muis. Nu behoorde Cromwell tot eene secte in de Engelsche kerk, welke bekend stond onder den naam van 'Puriteinsche,' en toen Karel I aan die menschen verbood hun geloof te belijden, gingen velen hunner naar Amerika. Doch ook dit verbood Karel ten slotte, en op een der schepen, die gereed lagen vele Puriteinen naar Amerika te brengen, toen de Koning bevel gaf die schepen niet te laten vertrekken, was ook Cromwell. Deze bleef nu in het land en wist het door zijne stalen wilskracht, zijne dapperheid, onverschrokkenheid, beleid en helderverstand, zóó ver te brengen, dat hij en zijne partij de overwinning behaalden, de Koning er het leven bij inschoot en zijne familie het land ontruimde. De kracht nu, die hij ontwikkeld had, als opstandeling tegen het gezag, handhaafde hij ook toen hij aan het Hoofd van het gezag stond.

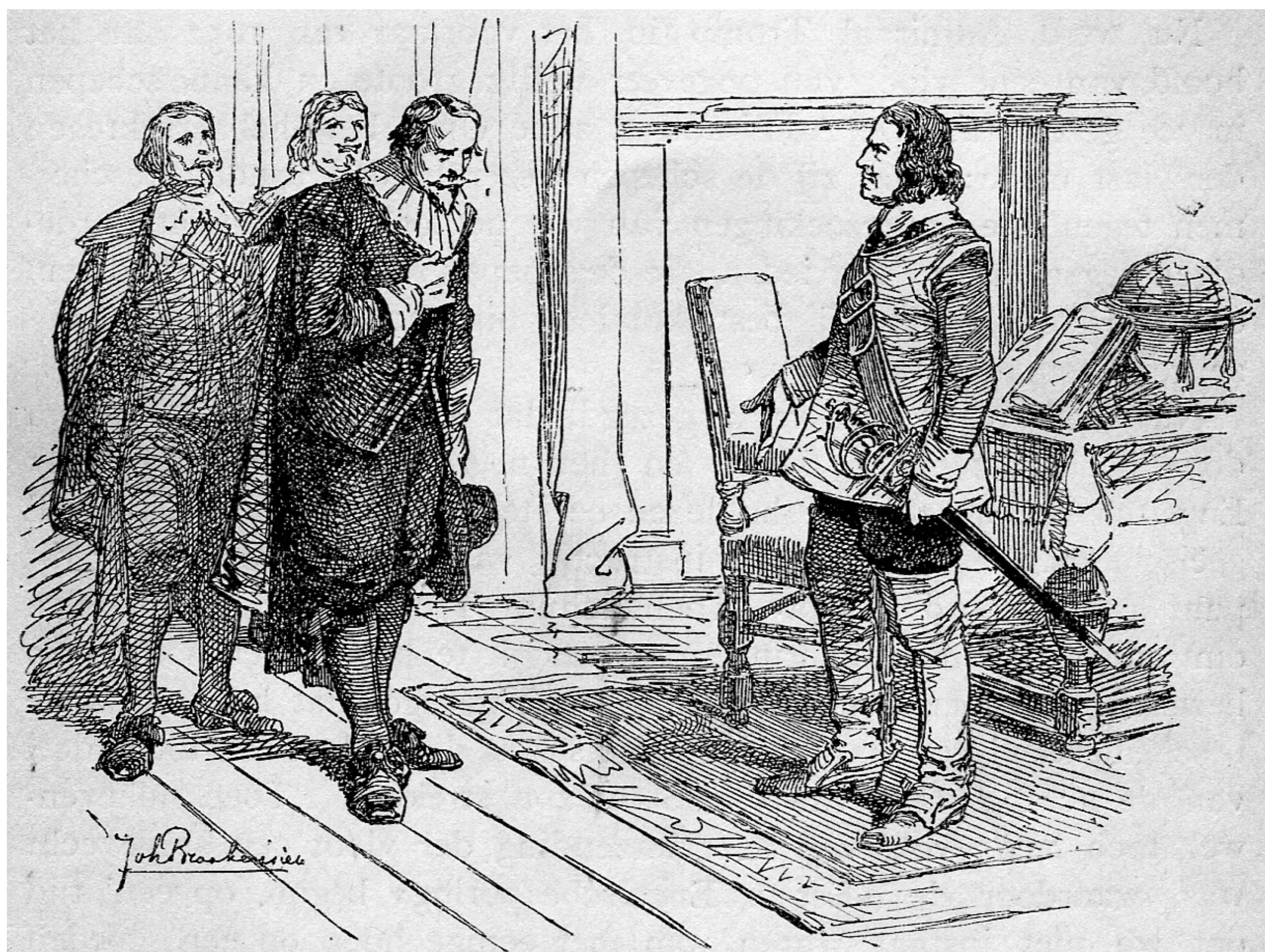
Onze Republiek had den oudsten zoon van Karel I, als Koning erkend en hem als zoodanig ontvangen en gastvrijheid verleend. Hierover was Cromwell niet tevreden en nog ontevredener werd hij, toen een komplot zijn’ Afgezant Doreslaer te ’s-Gravenhage vermoord had. Men had de moordenaars hier niet kunnen of niet willen vinden, en zoo bleven dezen ongestraft. Na den dood van Stadhouder Willem II zond Cromwell een Gezantschap naar Den Haag om daar in de Groote vergadering het voorstel te doen, tot eene nauwe vereeniging der beide Republieken. Dit voorstel werd evenwel van de hand gewezen en Cromwell was hierover zóó gebelgd, dat hij in October van 1651 de 'Acte van Navigatie' of 'Scheepvaart-acte' uitvaardigde.

Vooral dat woord 'Scheepvaart-acte' ziet er zeer onnoozel uit, en toch was die acte juist de eerste stoot, die gegeven werd aan de macht en grootheid der Nederlandsche Republiek. Door die Acte nu mochten in de Engelsche havens geene schepen komen, welke bevracht waren met wat anders dan dat een voortbrengsel was van het land, waartoe ze behoorden. Nu waren wij, Nederlanders, de vrachtvaarders van heel Europa. Wat groeide in andere landen en wat voortgebracht werd door andere volken, werd door onze schepen overal heengebracht, zoodat onze koopvaardij- en

vrachtvaardersvloot meer schepen telde dan alle landen van Europa samen hadden. Door deze Acte waren de Engelschen nu bovendien zelf verplicht om in andere landen te halen, wat ze hebben wilden, en daardoor werden ze als vanzelf gedwongen hunne vloot uit te breiden. Thans is Engelands zeehandel misschien wel de grootste van heel de wereld, en hiervan is de voornaamste bewerker Olivier Cromwell. Men begreep hier, dat als Engeland die Acte niet introk, andere landen spoedig dit voorbeeld zouden volgen, en daarom stelde men alle pogingen in het werk om den machtigen Cromwell tot andere gedachten te brengen.

Er werd besloten om een Gezantschap naar Engeland te sturen. Jacob Cats, die na het eindigen van de 'Groote vergadering' zijne betrekking als Raadpensionaris had neergelegd, en als zoodanig opgevolgd was geworden door Adriaan Pauw, stond aan het Hoofd van dit Gezantschap.

Cromwell ontving de Heeren met den trots van een' Koning, doch toen Cats het doel zijner zending had geopenbaard, begon

Jacob Cats en zijn mede-afgezanten voor Cromwell.

Cromwell, inplaats van de Acte in te trekken, nieuwe eischen te stellen. Wij moesten Engelands heerschappij ter zee erkennen en toelaten, dat onze schepen op zee onderzocht werden om te zien of ze ook lading inhadden, welke volgens de Acte verboden was. Daarenboven kwam Cromwell nu ook nog met den eisch van schadevergoeding voor den moord indertijd op negen Engelschen gepleegd op Amboina.

Zonder te vragen of wij dat recht van onderzoek op onze schepen goedvonden, waren de Engelschen niet alleen begonnen met het al in toepassing te brengen, maar ze hadden ook eenige van onze schepen genomen.

Nu werd Admiraal Tromp in het voorjaar van 1652 aan het hoofd van eene vloot van ongeveer vijftig groote en kleine schepen in zee gezonden. De Admiraal en zijne Onderbevelhebbers kregen den last mede: 'dat zij de schepen dezer landen zouden beschermen tegen alle onderzoekingen van wie het ook zijn mocht, verdedigen tegen elk en een ieder, die de schepen zou willen beschadigen, en bevrijden, gelijk zij best konden, uit handen van ieder, die ze genomen mocht hebben.'

Nu heeft men ook vaak gezegd, dat Tromp in last kreeg om door het strijken der zeilen en het neerlaten der vlag aan elk Engelsch oorlogsschip de hulde en eer te bewijzen, welke Cromwell geëischt had. In de heele instructie van Tromp wordt over dit punt geen woord gerept. Toch schijnt Tromp vóór het uitzeilen omtrent dit punt inlichtingen gevraagd te hebben, en sommigen beweren, dat men hem mondeling heeft gezegd, dat hij naar zijne bescheidenheid zou handelen en niets zou doen, hetgeen tot nadeel van de achtbaarheid van den Staat zou strekken. Toen nu evenwel toch het gevolg van deze uitzending der vloot een zeegevecht was, waardoor de 'Eerste Engelsche oorlog' begon, op een’ tijd dat we niet instaat waren, om met eenige hoop op een’ goeden uitslag den oorlog te voeren, moest Tromp zich verdedigen en deze zeide, dat hij vóór die ontmoeting nooit eenig stellig bevel had bekomen om te strijken of zulks na te laten, maar dat hem enkel aanbevolen was, zich dienaangaande zóó te gedragen, 'dat de Staat geene kleinigheid zou komen te lijden.'

Men heeft ook gezegd, dat dit strijken van vlag en zeilen zulk eene verbittering onder ons zeevolk teweegbracht. Dit is waar; maar dat kwam, omdat Cromwell dit eerbewijs, als verplicht, had bevolen. Tromp zelf erkent dat hij, nog onder de Regeering van

Koning Karel I zelfs, altijd de beleefdheid tegenover de Engelschen in acht genomen had, wanneer hij eene Engelsche vloot in het Kanaal of op de Noordzee ontmoet had.

En toch werd dit niet vroeg genoeg strijken van zeilen en vlag, volgens het beweren van den Admiraal Blake, de oorzaak van den oorlog, die ons zoo duur zou te staan komen.

Ingevolge zijn’ last trachtte Tromp zooveel mogelijk de Engelsche kust te mijden, doch een felle Noordoosten wind bracht zooveel schade aan onze schepen, dat hij genoodzaakt was onder den Engelschen wal de luwte te zoeken, teneinde aldaar de geleden schade te herstellen. Hij zond evenwel twee schepen vooruit om een der Engelsche Bevelhebbers te begroeten, en dezen kennis te geven van het doel, waarmede de Hollandsche vloot onder den Engelschen wal kwam. Deze begroeting en boodschap werd door den Commandeur Bourne vriendschappelijk beantwoord, en Tromp kwam nu met de vloot aan. Maar wat gebeurde? Den volgenden dag reeds kwam een Hollandsch oorlogsschip onder Kapitein van der Zaen, bij Tromp, en deze Kapitein vertelde dat hij eenige dagen geleden in gevecht met een’ Engelschman geweest was over het strijken van de vlag. Dit was echter het ergste niet, maar hij bracht ook het bericht, dat zeven Straatvaarders, die onder zijn geleide stonden en die wel eene waarde van vijftig tonnen gouds hadden, gevaar liepen door de Engelschen genomen te worden. 'Straatvaarders' waren zulke schepen, die naar de Straat Davis voeren om daar op de walvischvangst te gaan. Nu meende Tromp, dat het met zijn’ last overeen kwam om te beletten, dat die schepen genomen werden, en daarom zette hij met de vloot koers naar Dover, op welke hoogte, volgens van der Zaen, die schepen lagen. Pas was hij evenwel onder zeil of hij ontmoette een Engelsch smaldeel onder het bevel van een’ Admiraal, den beroemden Robert Blake. Tromp meende, dat deze de Straatvaarders al genomen had en besloot nu te beletten, dat dit smaldeel onder de kanonnen van Dover kwam, want als Blake dit kon doen, dan zou Tromp de genomen schepen in hunne handen moeten laten. Toch liet hij het voorkomen, alsof hij tegenover de Engelschen geene vijandelijkheden in den zin had, en daarom liet hij, toen hij nog buiten schot was, op de marszeilen na, alle zeilen innemen en den wimpel die daar onder de 'Prince-vlag' woei, neerhalen. Nu er geen Stadhouder meer was, komt de naam van die vlag u misschien wel wat vreemd voor. Die vlag heete nu eigenlijk ook 'Staten-vlag'

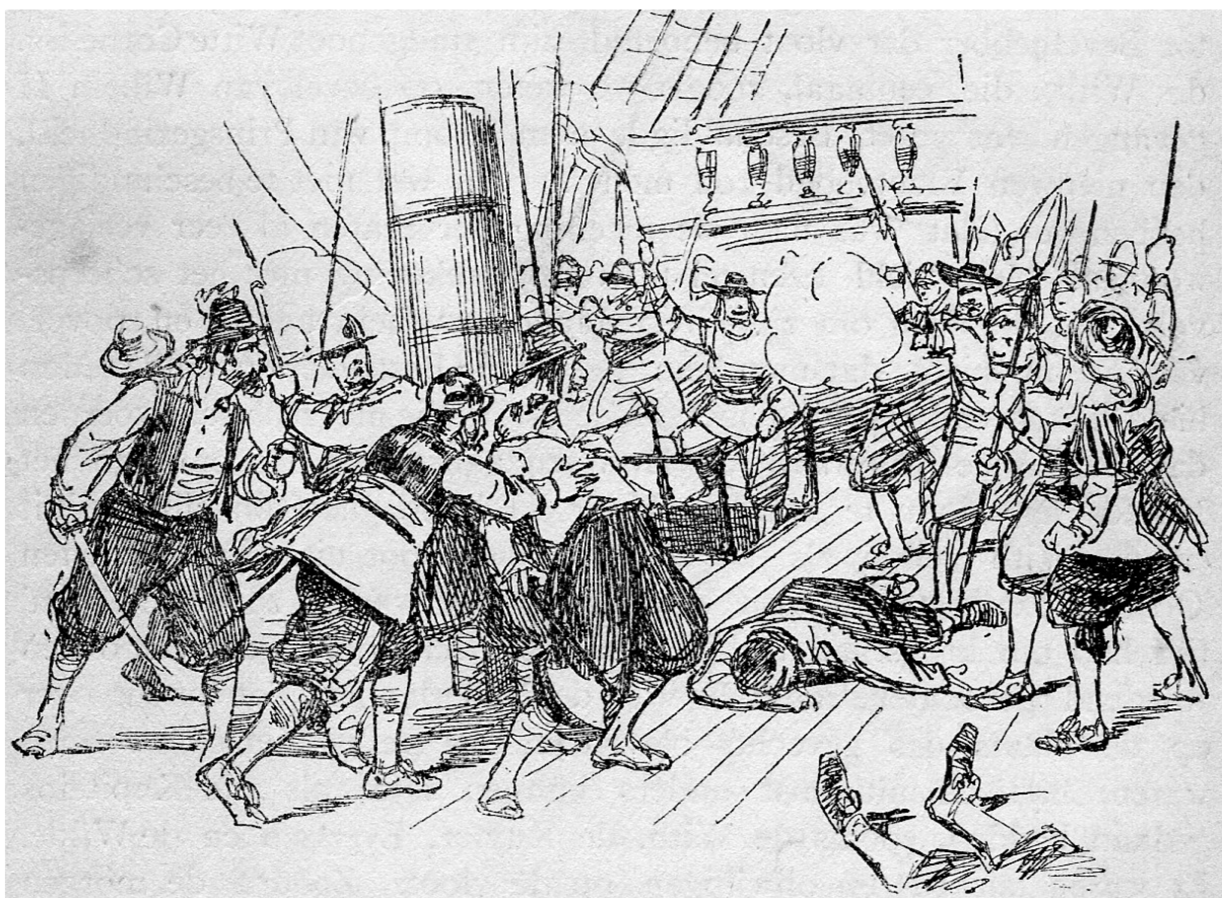
maar het zeevolk was over het geheel genomen Oranjegezind en de vlag had altijd 'Prince-vlag' geheeten, waarom de Staten zich maar hielden, alsof ze niet wisten hoe het zeevolk hunne vlag eigenlijk nog altijd noemde. Wanneer men dit verbood, liep men groot gevaar dat Janmaat oproerig zou worden en dat wilde men allerminst.

De gewone beleefdheid was dus in acht genomen, maar Blake vond deze niet voldoende. Hij meende, dat ook de Prince-vlag omlaag moest, en dat alle zeilen gestreken moesten worden, en toen hieraan niet voldaan werd, schoot hij een' kogel over het Hollandsche Admiraalsschip. Spoedig volgde er een' tweede schot waardoor twee man der onzen gewond werden. Nu liet Tromp eene boot in zee om den Engelschman te vragen, waarom hij dat deed, doch eer de sloep nog te water was, volgde het derde schot, dat Tromp's schip doorboorde. De sloep werd thans ingehaald en Tromp beantwoordde het derde schot nu op zijne beurt ook. Spoedig geraakte men nu met de Engelschen slaags, en stellig hadden de onzen de Engelsche vloot eene groote nederlaag kunnen toebrengen, omdat zij in de minderheid was, als Tromp zich niet aan zijn' last gehouden had, geene vijandelijkheden te beginnen. Hij deed dus niet veel meer dan zich verdedigen, en schoot niet, vóór de Engelschman geschoten had. Ten laatste begreep hij, dat dit zoo niet langer gaan kon. Hij moest wel zorgen, dat de Staat 'geene kleinigheid' zou komen te lijden, maar hij mocht ook niets doen dat tot 'nadeel van de achtbaarheid' zou strekken. Toen dus dit verdedigende gevecht bijna een uur geduurd had, liet Tromp de roode vlag uitsteken en begon hij aanvallender wijze te handelen, Op het geluid van het kanongebulder kwam Bourne terstond Blake ter hulp en viel onze achterhoede aan, doch de invallende nacht maakte aan het gevecht een einde.

De Engelschen gaven aan Tromp de schuld, en wat men van onze zijde ook beproefde om den oorlog te voorkomen, het baatte niets. In ons land werd Tromps gedrag verschillend beoordeeld. Velen vonden dat hij gehandeld had, zooals een Hollandsch Admiraal moest handelen. Enkelen waren er echter, die hem verweten, dat hij zijn' last te buiten gegaan was, en die enkelen waren ongelukkig Regeeringspersonen, die het Tromp zelfs kwalijk namen, dat hij van de 'Prince-vlag' sprak. Dat ging niet op, meenden zij. Er was nu geen Prins, en daarom had hij van eene 'Staten-vlag' moeten spreken. Ondertusschen begreep men, dat er nu niet te

kibbelen viel, maar dat men de handen uit de mouw moest steken en handelen. Eene tweede vloot werd, terwijl Tromp nog op zee was, uitgezonden onder bevel van de Ruyter, die zich op dit oogenblik buiten betrekking bevond. Merkwaardig is het, dat deze man, die naderhand nog zulk eene groote rol zou spelen, nu bijna niet te bewegen was om weer naar zee te gaan. Hij had het voornemen opgevat om stil aan den wal te blijven leven van hetgeen hij als Koopvaardij-kapitein, gewonnen had. Ten laatste liet hij zich overhalen en ook hij stak in zee om de uitgaande koopvaarders in het Kanaal te beschermen. Op de hoogte van Plymouth ontmoette hij de Engelschen onder Admiraal George Ayscue. Hoewel de vijand sterker was dan hij, en de koopvaardij-vloot van zestig schepen hem in zijne bewegingen zeer belemmerde, besloot de Ruyter toch tot den aanval. Het gevecht duurde vier uur en eindigde met eene overwinning der onzen.

Had de Ruyter in dezen zeeslag bewezen, dat hij boven vele anderen in moed en beleid uitstak, ook zijne Onderbevelhebbers hadden schitterende bewijzen van moed gegeven, en onder dezen

Douwe Aukes in een gevaarlijk oogenblik.

moet vooral de Friesche Kapitein Douwe Aukes genoemd worden. Met zijn schip 'De Struisvogel' geraakte hij midden onder de vijanden, die hem van alle kanten aanvielen. Zijn volk ontzonk den moed en sprak hem van overgave. Nu greep Aukes een’ lontstok en zeide: 'Houdt moed, kinderen, houdt moed! Ik zal u den weg wijzen, en als de vijanden ons te sterk worden, dan zal ik u allen van de gevangenis door dezen lontstok bevrijden.' Deze taal werkte op de matrozen, die nieuwen moed grepen en hun’ Kapitein zoo wakker bijstonden, dat ze na twee Engelsche schepen in den grond geboord en een derde sterk gehavend te hebben, zich dwars door den vijand sloegen om zich met de Ruyter te vereenigen.

Minder gelukkig was Tromp, die niet beletten kon, dat Blake onze haringvloot nam, en ten slotte genoodzaakt was, zonder iets verricht te hebben, met groote stormschade binnen teloopen. Thans viel de wakkere man geheel in ongenade, en in zijne plaats werd tot Bevelhebber der vloot benoemd, zijn stadgenoot Witte Cornelisz. de With, die eenmaal, zooals we weten, op bevel van Willem II gevangen was gezet. Beschuldigde men Tromp van Prinsgezindheid, den nieuwen Vlootvoogd zou men hiervan wel niet te beschuldigen hebben, en dat was naar de meening der Staten al zeer veel gewonnen. Men hield evenwel te weinig rekening met het scheepsvolk, dat de With om zijne verregaande ruwheid haatte en zooveel van Tromp hield, dat men hem algemeen 'Bestevaer' noemde. Men hield ook geene rekening met de Zeeuwen, die met recht aanvoerden dat hun Vice-Admiraal Jan Evertsen aanspraak had om aan het Hoofd der vloot te staan. Maar Holland bleef bij zijn besluit en de With zeilde als Bevelhebber der vloot uit. Den achtsten October ontmoette hij den vijand vrij onverwachts, zoodat hij geen’ tijd had om krijgsraad te beleggen. Er werd door velen der onzen woedend gevochten, maar hoewel de Nederlanders den nacht over op de plaats des gevechts bleven en dus stellig niet overwonnen waren, had de uitkomst anders kunnen zijn, als alle Kapiteins gedaan hadden, zooals de With, de Ruyter, Evertsen en de Wilde. Er waren lafaards en onwilligen op de vloot. Zoodra de morgen van den negenden October aanbrak, seinde de With alle Kapiteins aanboord van zijn schip en toen deze verschenen waren, verweet hij, wien het aanging, hunne lafhartigheid en dreigde dat er in het Vaderland nog hout genoeg was om er galgen voor hen van te maken. Met aandrang hield hij ieder zijn’ plicht voor oogen en eindigde

met allen te smeeken, toch heden in dien plicht niet te kort te schieten. Nu zocht hij andermaal den vijand op, leverde slag, maar — de lafaards bleven lafaards. Ze wisten zich heimelijk aan het gevecht te onttrekken, en de With was tot den aftocht genoodzaakt. Nu begreep men in Holland toch, dat alleen Tromp de man was, die aan het Hoofd der vloot moest staan, en in December zeilde hij met eene sterke vloot als Admiraal opnieuw uit. Den tienden December reeds ontmoette hij den vijand. Hij greep hem aan en met zulk een goed gevolg, dat de Engelschen genoodzaakt waren met zware verliezen terug te trekken en den volgenden dag niet meer op zee te vinden waren. Nu was Tromp de man weer, en men had geene woorden genoeg om zijn' lof te verkondigen. De wintermaanden gebruikte men om de vloot te herstellen en te versterken, en reeds vroeg in het voorjaar was men hiermede gereed. Tromp bleef evenwel den geheelen winter op zee kruisen zonder den vijand te ontmoeten. Gedurende dien tijd stond de zeehandel zoo goed als stil, en het volk, aan ruime verdiensten gewoon, viel nu de daden van de Regeering aan. Het gaf haar de schuld van alles en begeerde weer een' Stadhouder. Hier en daar sloeg men zelfs tot oproer over, en alleen eene krachtige houding der Regeering kon voorkomen dat er ook geen burgeroorlog uitbrak. In Zeeland werden de Staten gedwongen om een voorstel te ontwerpen om het Kapitein-Generaalschap aan den jeugdigen prins op te dragen. Nu zond Holland Johan de Witt, de zoon van Jacob de Witt, van wien we vroeger reeds met een enkel woord spraken. naar Middelburg om de Zeeuwen tot andere gedachten te brengen. De Staten van dit gewest hadden wel ooren naar de woorden van de Witt, doch ze konden er niet veel aan veranderen, omdat het volk hen tot die daad gedwongen had. Nu wist Johan de Witt te bewerken, dat Holland bekend liet maken, dat het nooit te bewegen zou zijn om een' Kapitein-Generaal te verkiezen. Door deze handelingen werd de Witt, die nog maar achtentwintig jaar oud was, zóó bekend en had men zooveel vertrouwen in zijn verstand en beleid, dat hij, na den dood van Reinier Pauw tot diens opvolger als Raadpensionaris benoemd werd.

De heele vloot werd in het voorjaar weer in zee gezonden en den laatsten Februari ontmoette Tromp de Engelschen op de hoogte van Portland. Hij viel den vijand aan en nu had een gevecht plaats, dat niet minder dan drie dagen duurde. Deze zeeslag is een der verschrikkelijksten, die ooit door ons geleverd is geworden,

en ontegenzeggelijk waar is het, hoewel het hier te lande tegengesproken werd, dat de nederlaag aan onze zijde was. Maar hoe Tromp gevochten had, getuigde eenigen tijd later een Engelsch geschiedschrijver met de woorden: 'Blake, die de overwinnaar was, behaalde geen’ grooteren roem dan Tromp, die de overwonnene was.'

Zwaar gehavend kwam de vloot in het Vaderland terug, doch men spande alle krachten in om ze zoo spoedig mogelijk weer te herstellen. Tromp was evenwel niet tevreden. Cromwell had met eene onverzettelijke wilskracht de Engelsche vloot in een’ geduchten staat van tegenweer gebracht, en tegen deze schepen waren onze schepen van ouderwetschen bouw en gebrekkige inrichting niet bestand, zoodat Tromp om betere schepen vroeg.

Terwijl de hoofdvloot in het Vaderland hersteld werd, had de Commandeur Jan van Galen de eer van onze vlag tegenover de Engelschen in de Middellandsche Zee waardig opgehouden. Den zeventienden Maart versloeg hij, voor Livorno, een Engelsch smaldeel, doch stierf aan de gevolgen van eene zware verwonding eenige dagen na de behaalde over winning.

In Mei zeilde onze vloot weer uit met den last om de Engelsche vloot in Duins te vernielen. Toen Tromp daar kwam vond hij echter geen’ vijand. Hij keerde nu terug, maar den twaalfden Juni, op de hoogte van Nieuwpoort, kwam hij de Engelschen te gemoet. Er volgde een gevecht van twee dagen, dat voor de onzen met eene nederlaag eindigde. Dat was ontmoedigend voor de Staten, die meenden dat ze hun best toch zoo gedaan hadden. Witte Corn, de With was evenwel geheel van de meening van Tromp. Men was in Holland te zuinig en wilde den oorlog zoo goedkoop mogelijk voeren. Dit zeide de With ook, toen hij voor de Staten van Holland geroepen werd, en hij eindigde met het ronde zeemanswoord: 'Maar wat helpt het mij of ik het zwijg? De Engelschen zijn ons de baas en dus ook baas van de zee.'

Zoo er één was, die inzag, dat onze Vlootvoogden gelijk hadden, dan was het de jeugdige Raadpensionaris Johan de Witt. Hij spande er zich voor, zooals men dit noemt, en deed wat hij kon om de vloot te verbeteren. Zóó kon het niet blijven, onmogelijk. Er moest aan dezen oorlog een einde gemaakt worden, hoe dan ook, want in Amsterdam stonden meer dan drieduizend huizen ledig, en tengevolge van het weinige vertier groeide het gras tusschen de straten. Maar het was allerminst Holland onverschillig, hoe er

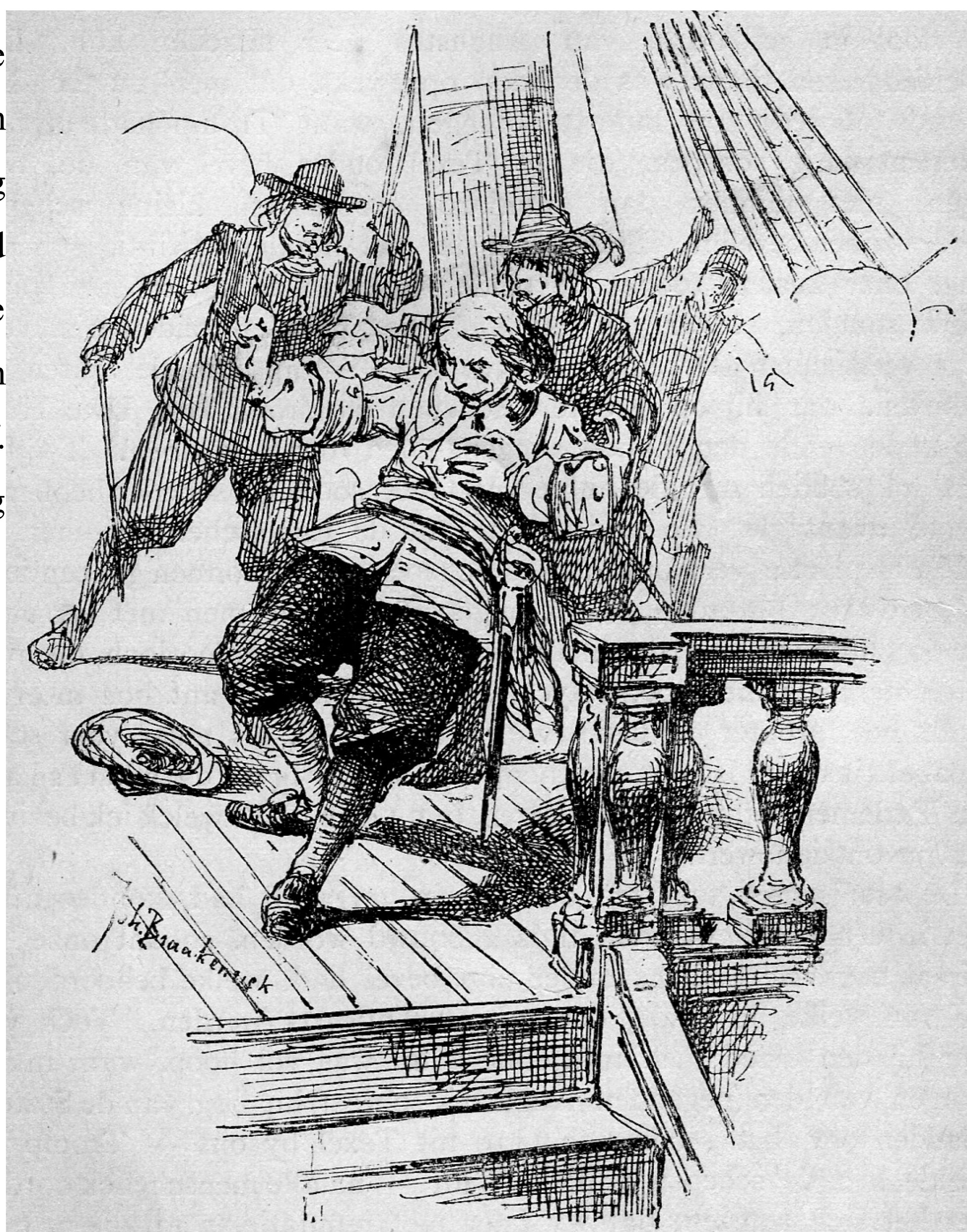
een einde aan den oorlog zou gemaakt worden, en daarom werd er besloten nog eene poging te wagen om het trotsche Engeland te bewijzen, dat niet zij alleen meesters van de zee waren. Met inspanning van alle krachten had men het zoover gebracht, dat de vloot in het begin van Augustas weer uitzeilen kon. Dat geschiedde, en thans was de hoop opgewekt, dat men nu toch Engeland tot rede zou kunnen brengen, want Tromp had, met de zevenentwintig schepen, die te Texel onder bevel van de Witt lagen, niet minder dan honderd groote en kleine schepen onder zijne bevelen. Blake kruiste met honderd twintig schepen langs onze kusten, zoodat de beide vloten in aantal schepen bijna gelijk stonden. Maar die bijna gelijke getallen zeiden niet veel. Den veertienden December 1652 had Tromp aan de Staten geschreven, dat hij op grootere schepen aandrong 'om Uwe Hoog Mogenden ende den Lande aengenaemen dienst te doen. Twijfele niet, of souden met de hulpe van Godt, sodanige schepen hebbende groote avantagie (v o o r d e el) tegens de Engelschen becomen, in welckers plaetse veel onbequame schepen weder connen gelicentieert (afgedankt) werden. Want ongetwifelt soude men met een getal van 60 suffisante (v o 1 d o e n de) schepen, gebout ten oorloch, meerder uytrechten, als met 100, gelyck wy nu hebben. Want hoe meerder getal, hoe grooter confusie (v e r w a r r i n g), als maer yder schip capabel (instaat) is, om met hoop van succes (goeden uitslag) een Parlementsschip te abordeeren (enteren), ’t welck ick bevinde dat nu ontzien wert.'

De 'suffisante' schepen, die Tromp gevraagd had, konden maar niet in een paar maanden tijds gebouwd worden, zoodat onze Admiraal nog vele bodems onder zijn bevel had, welke behoorden tot die van welke hij wilde, dat ze 'gelicentieert' werden. Toch verloor hij den moed niet, integendeel, hij was vol hoop, want in den morgen van den negenden Augustus schreef hij nog aan de Staten: 'hadden wy het secours (h u 1 p) uit Texel by ons — Tromp bedoelde hier de schepen van de With — na alle menschelick oordeel laet het sich aensien, dat wy haer met reputatie (aanzien, eer) van de Kusten souden dryven: Wyders sullen niet manqueren (i n gebreke blyven) alles te doen, hetgeen eer-ende eedlievende persoonen soude konnen doen, daerop gelieft te verlaten.'

Toen Tromp dit schreef, had hij de kracht van den vijand al leeren kennen, en had daarom besloten op de hulp van de With te wachten. Nu, de onverschrokken de With zou komen, doch

tegenwind belette aan zijne schepen het uitzeilen, wat nu nog gevaarlijker werd, omdat men, uit vrees voor eene vijandelijke landing, alle tonnen en bakens had weggenomen. En met dit beletsel voor oogen moest de With het kanongebulder van vriend en vijand aanhooren. Dat kon de driftige en naar strijd brandende de With niet verduren. Hij zou zich raad schaffen. Hij stapte aan boord en liet op de gevaarlijkste plaatsen, waar anders tonnen lagen, visch schuiten met brandende toortsen en lichten in twee rijen opstellen. En tusschen deze bakens van eigen vinding wist hij voor zijne schepen den weg naar zee te vinden. Des avonds om vijf uur had hij zich met Tromp vereenigd en in den vroegen morgen van den tienden Augustus nam, in de nabijheid van het zeedorpje Ter Heide, de beslissende slag een' aanvang. Pas evenwel waren de eerste kogels gewisseld, of Tromp werd doodelijk gewond. Terwijl hij naar beneden gedragen werd, zeide hij nog: 'Ik hebbe gedaan. Houdt goeden moed. O, Heer, wees mij en dit arme volk genadig.'

Zóó stierf de zeeheld, wien zelfs de Engelschen eeren. Hier had de man miskenning en tegenwerking gevonden, en alleen bij zijn' dood verhief men algemeen zijne heldendeugden en gaf men zijn lijk in de Oude kerk te Delft een praalgraf. Zijn standbeeld zoekt men echter nog te vergeefs.

Marten Herpertsz. Tromp sneuvelt in den zeeslag bij Ter Heide.

De dood van Tromp werd aanvankelijk stil gehouden en zijn schip, onder bevel van den dapperen Cortenaer, bleef de Admiraalsvlag voeren.

Maar eene Admiraalsvlag heeft geene Admiraals-oogen. Al spoedig bleek het, dat de oogen van den Bevelhebber het geheel met meer overzagen. Er kwam verwarring in onze slagorde. Tevergeefs spande de With al zijne dapperheid, al zijne onverschrokkenheid en al zijn' moed in. Had de With nooit een ander zeegevecht bijgewoond dan dit, de man deed dien dag alleen voor tien zeeslagen genoeg om zich een' heldennaam te verwerven. Jan Evertsen en de Ruyter gingen van hun reddeloos geschoten schip op een ander over om ook dat weer reddeloos te laten schieten. Het hielp niet. Tot viermalen sloeg de With, die niet wist dat Tromp gesneuveld was, zich dwars door den vijand heen. Nog hielp het niet: de Hollanders verloren den moed en gingen op de vlucht. Wat de With ook deed om de vluchtenden tot staan te dwingen, het hielp niet. Ja, toch hielp het. De Engelschen hadden overwonnen en zonder de With zouden ze van hunne overwinning gebruik hebben kunnen maken. Nu konden ze het niet, en ze zagen zich genoodzaakt om met hunne zwaar gehavende vloot van onze kusten naar Engeland terug te keeren zonder eenig voordeel behaald te hebben.

Na dezen zeeslag had Engeland behoefte aan rust, doch Cromwell was daar om, als alles nog niet naar zijn' zin ging, nog eenmaal alle krachten in te spannen. Ook onze Republiek, nog niet tot zichzelve gekomen van den Tachtigjarigen oorlog, had na

deze worsteling met Engeland om de heerschappij ter zee zeer veel behoefte aan vrede. Vooral zag Johan de Witt dat in. Op hem hadden Tromps brieven altijd een’ sterken indruk gemaakt, en meer en meer begreep hij, dat men hier den vrede noodig had om zich voor een’ volgenden strijd uit te rusten.

III.

JAN DE WITT IN ZIJNE KR.ACHT.

Na den dood van Tromp en den zeeslag bij Ter Heide, werd er weinig meer verricht op het tooneel des oorlogs, en erkend moet het worden dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden op het oogenblik in de onmogelijkheid verkeerde om den oorlog zóó voort te zetten, dat geene nieuwe nederlagen de vredes-voorwaarden nog nadeeliger zouden maken. Wel ging men na Tromps dood terstond over tot het benoemen van een’ nieuwen Luitenant-Admiraal, doch al viel die keuze nu ook nog zoo gelukkig uit, hij, die benoemd werd moest, om krachtig te kunnen handelen eene vloot hebben, welke tegen de prachtige 'Parlements-schepen' bestand was, en die vloot bestond niet en moest nog gebouwd worden. Toch ging men over tot het benoemen van een’ Luitenant-Admiraal en de keuze der Staten viel op Jacob van Wassenaar, Heer van Obdam, die als Kolonel bij de Staatsche ruiterij diende en misschien wel eens voor pleizier, doch nimmer als zeeman gevaren had. Dat een Officier van de landmacht een uitnemend Vlootvoogd wezen kon, hadden de Hollanders al te zeer ondervonden, want Admiraal Blake was, voor hij als Opperbevelhebber der Engelsche vloot aangesteld werd, Generaal bij de landmacht. Bekend is het niet of Cromwell onder de in dienst zijnde Zee-officieren niemand heeft kunnen vinden, doch dit was in onze Republiek het geval niet, want er waren kloeke Bevelhebbers ter zee genoeg, maar ongelukkig waren dat geene Hollanders, maar Zeeuwen of Friezen, en Holland kon het niet over zich verkrijgen om zijne vloot onder het Opperbevel van een’ Fries of Zeeuw te stellen. Men had den dapperen de With wel, maar men wist dat het zeevolk dien niet wilde, en daarom om aan allen naijver onder de Vlootvoogden een einde te maken benoemde men van Wassenaar, die de benoeming aannam en later toonde, dat, waar het hem ontbrak aan zeemansbeleid, hij dapper was als de

beste. In dezen oorlog zou de nieuwe Luitenant-Admiraal evenwel niet kunnen toonen, wie hij was, want den dertienden April 1654 werd de vrede met Engeland te Westminster gesloten. Deze vrede was voor ons zeer nadeelig; want Cromwell had ook als hoofdvoorwaarde gesteld, dat het huis van Oranje van alle vroegere waardigheden zou worden buitengesloten. De Algemeene Staten weigerden deze voorwaarde aan te nemen, doch Engeland was tevreden, als Holland dat verlangen maar inwilligde. Johan de Witt verzekerde Cromwell, dat Holland dit doen zou en dit was voldoende. Verder was het strijken van zeilen en vlag voor ons niet meer een vorm van beleefdheid; het werd verplichting. Daarenboven moest er aan de nabestaanden van de terdoodgebrachten op Amboina eene ruime schadeloosstelling uitgekeerd worden.

Na het sluiten van den vrede trachtte de Witt nog Cromwell te doen afzien van zijn’ eisch ten opzichte van het huis van Oranje, doch Cromwell bleef op zijn stuk staan, en het gevolg hiervan was eene geheime verbintenis tusschen Engeland en Holland. Deze verbintenis 'Acte van Seclusie' geheeten, bleef evenwel niet geheim en groot was de verontwaardiging bij de Algemeene Staten en het volk toen dit bekend werd. Voor den jongen Prins was dus alle hoop om ook in Holland eenmaal de plaats van zijn’ Vader en Grootvader in te nemen, verdwenen. De Witt deed van zijne zijde alles, wat hij kon, om deze Acte te verdedigen, en ging, gesteund door de mannen van zijne partij, de zoogenaamde 'Loevesteinsche factie', met kracht arbeiden aan het herstel van de vloot, en dat wel in den geest van Tromp, door 'suffisante' schepen te laten bouwen.

Lang zou de vrede niet duren. De handel bewoog zich op te veel punten in de wereld om niet telkens moeielijkheden te ondervinden. Wij onderhielden een druk handelsverkeer met de Oostzee-landen, en toen nu in 1656 Karel Gustaaf, Koning van Zweden Denemarken en Polen dreigde te veroveren, begreep men hier, dat de vaart door de Sont voor de onzen groot gevaar liep, gesloten te worden. Daarom zonden we eene vloot onder Wassenaar van Obdam naar de Oostzee om Denemarken tegen de Zweden te helpen. Dantzig, dat door Karel Gustaaf ingesloten was geworden, werd door ons ontzet, en daarop volgde een verdrag met Zweden. Het gevaar was hier dus vooreerst weer geweken, doch nu dreigde alweer een ander.

De Fransche kapers benadeelden onzen handel niet weinig en

daarom kreeg de Ruyter in last, deze zeeroovers te tuchtigen, onverschillig waar hij ze vond. Op de hoogte van het eiland Corsika overmeesterde hij twee dezer schepen, en één ervan verkocht hij te Cadix. De Fransche Regeering nam deze kaperjacht zeer euvel op, en legde terstond beslag op alle Nederlandsche schepen, die in Fransche havens lagen. Nu gaven de Staten-Generaal hun' Gezant Willem Boreel, Baron van Vremdyke, last, zich tot den Koning te begeven om over deze handelwijze beklag in te dienen. Lodewijk XIV was toen zestien jaar oud en pas tot Koning gezalfd, doch Kardinaal Mazarin bleef toch voortgaan alles te besturen, alsof de Koning nog niet gezalfd was. Toen nu Boreel voor Lodewijk XIV verscheen en begon te spreken, viel Mazarin hem telkens in de rede. Boreel hierover verstoord zeide, dat hij de eer had tot den Koning te spreken en niet tot diens Minister. Deze hooghartige taal werd zeer kwalijk genomen en terstond kreeg nu de Fransche Gezant in Den Haag, De Thou, in last om van de Staten-Generaal te eischen, dat de Ruyter gestraft en Boreel ontslagen zou worden. Het één noch het ander gebeurde, integendeel, het antwoord hierop was, dat er terstond beslag gelegd werd op alle Fransche eigendommen in de Vereenigde Provinciën. Het ging dus hard tegen hard, doch het liep nog goed af, omdat de handelsbelangen der Hollanders en de Fransche politiek geen' oorlog wilden.

Boreel tegenover Lodewijk XIV en Mazarin.

Ook dit gevaar was dus weer voorbij, maar inplaats van nu de zegeningen des vredes te kunnen genieten, was onze tusschenkomst in de Oostzee opnieuw noodig. De Koning van Denemarken, Frederik III, meende dat de tijd voor hem gekomen was om den Zweedschen Koning, wien de krijgskans tegengeloopen was, nu op zijne beurt den oorlog te verklaren. Karel Gustaaf was evenwel de

man niet om zich door Frederik III te laten benadeelen. In Februari 1658 deed hij een' stouten tocht met zijn leger over het ijs en bemachtigde op het eiland Funen de steden Nyborg en Odense. Zegevierend trok hij van het eene eiland naar het andere en kwam weldra op Seeland. Nu werd er een verdrag gesloten, doch dit was maar van korten duur, zoodat de oorlog opnieuw uitbrak. Voor de belangen van den handel bevreesd, als Karel Gustaaf overwinnaar werd, besloten de Staten om Denemarken te helpen. Opnieuw werd er onder het opperbevel van Wassenaar van Obdam eene vloot naar de Oostzee gezonden, welke meteen achtendertig vendels voetvolk medebracht. Toen de vloot voor de Sond verscheen, wachtte de Zweedsche zeemacht, ter sterkte van vijfenveertig schepen onder Admiraal Wrangel haar af. Aan beide zijden van de Sond lag eene sterkte, en de Deensche, die ons anders geen kwaad zou doen, was nu door de Zweden ingenomen. Het was dus voor de onzen eene gevaarlijke onderneming om de Sond in te zeilen. Toch besloot men het te doen, en den achtsten November 1658 gaf men er gevolg aan. De With, die onder Wassenaar gebood, voerde den voortocht aan, en tusschen de beide forten zeilde deze rechtstreeks op het Zweedsche Admiraalsschip aan en gaf het de volle laag. Obdam, voor zijn' Onderbevelhebber niet willende onderdoen, kwam nu ook, en doornagelde Wrangels schip zoodanig, dat het uit de slagorde moest om onder Kronenburg in veiligheid te komen. De With, ziende dat Obdam hem op de hielen was vervolgde zijn' tocht, doch kwam, al vechtend met een Zweedsch schip, omhoog te zitten. Van alle kanten werd hij nu aangetast en niemand der zijnen kwam hem te hulp, daar er, bij het invaren van de Sond, verwarring op de Nederlandsche vloot gekomen was door het aan den grond geraken van drie onzer schepen.

Twee uren lang verdedigde de With zich, toen hij door twee kogels getroffen werd. Hij viel neder, maar bleef voortgaan met den degen in de vuist de zijnen aan te moedigen met de woorden: 'Vreest niet voor het aangezicht des vijands! Strijdt voor uwe broeders, voor uwe kinderen, uwe vrouwen en huizen!' Daar springen de vijanden aan boord. Een vreeselijk gezicht voor den gevallen held om zijn schip, van welks mast eenmaal Tromp zijne Admiraalsvlag liet waaien in handen van den vijand te zien. De vijanden nemen hem gevangen, brengen hem op een ander schip over en — de dappere ziet kort daarop zijn' geliefden bodem zinken. De vijand kreeg de 'Brederode' — zoo heette het schip — niet. Maar ook hem zouden ze niet levend krijgen, want eer hij bij de vijanden was, had hij den geest gegeven.

Witte Corneliszoon de With doodelijk gewond.

Ondertusschen werd de strijd voortgezet en Wassenaar van Obdam toonde hier, dat hij althans een held mocht heeten, al was hij geen zeeman. In het einde behaalden de onzen de overwinning en de Zweden waren genoodzaakt te wijken.

Karel Gustaaf ontving het lijk van den dapperste der dapperen met eerbiedig rouwbetoon. Men zegt zelfs, dat hij bij het zien ervan zijn tranen niet bedwingen kon. Hij liet het lijk, omwonden met satijn, in eene kist leggen, op welks deksel de wapenen van den overledene lagen, en daarop liet hij het in eene zwartgeverfde boot, die met rouwwimpels behangen was, naar het schip van onzen Admiraal brengen. Treffende hulde van den edele aan den dappere!

Maar met dezen doortocht door de Sond was de Noordsche oorlog nog niet geeindigd, en in het volgende jaar zond men de Ruyter opnieuw met eene vloot en een landingsleger naar de Oost- zee om Wassenaar versterking te brengen, De Admiraal evenwel

was ongesteld en keerde naar het Vaderland terug, zoodat nu de Ruyter, die door de Witt boven alle andere Vlootvoogden voorgetrokken werd, aan het Hoofd der Nederlandsche vloot stond. Het krijgsvolk werd nu onder bevel van den Ritmeester Buat op Funen aan wal gezet, en de Staatschen, bijgestaan door Duitsche, Brandenburgsche en Poolsche troepen, sloten het heele Zweedsche leger in Nyborg in, en weldra was dit nu genoodzaakt zich over te geven. Met groote eer werd de Ruyter te Kopenhagen ontvangen en door Koning Frederik tot den Adelstand verheven. In 1660 stierf de Zweedsche Koning en hiervan was het gevolg het sluiten van den vrede.

Ondertusschen was er in Engeland eene groote verandering gekomen. De Engelschen konden zich op den duur met hunne Republikeinsche Regeering, aan welks hoofd een Lord-Protector stond met de macht van een’ Koning, niet bevredigen. Langzamerhand kreeg Cromwell dus meer en meer tegenwerking, maar hij was de man er niet naar, om zich van zijne plaats te laten dringen. Wie zou de machtige zijn, die hem deed wijken? Die machtige kwam den derden September 1658 en zijn naam was: Dood. Toen men hem op zijn sterfbed vroeg, wie hem zou opvolgen, gaf hij ten antwoord: 'Mijn oudste zoon, Richard.'

Dit gebeurde ook, maar Richard, die indertijd bij zijn’ Vader gepleit had voor het behoud van Koning Karels leven, was de geschikte persoon niet om den krachtigen Lord-Protector op te volgen, en reeds in het volgende jaar legde hij zijne waardigheden neder.

Het gevolg hiervan was, dat de Stuarts weer hersteld werden op den troon, en dat de oudste zoon van den onthoofden Koning in 1660 den troon beklom onder den naam van Karel II.

Een deel van zijne ballingschap had hij in de Nederlanden doorgebracht, maar om niet met Cromwell in een’ oorlog te geraken, had men hem hier vaak het land verboden, en menigmaal, als hij in stilte toch in Breda of in Den Haag kwam, had hij zelfs gevaar geloopen om gevangen genomen te worden. Nu hij, als Koning van Engeland, deze landen verliet, beval hij den Staten ten zeerste zijne zuster Maria en haar zoontje aan.

Geen wonder dat vooral Holland, voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden, niet veel heil zag in de troonsbeklimming van Karel II. Vooreerst had men niet veel lust om de Acte van Seclusie te vernietigen, en ten tweede vreesde men, dat de nieuwe Koning gezind zou zijn om wraak te nemen, omdat men hem hier

het verblijf in het land ontzegd had. Men voorzag het, dat de vrede met Engeland niet zoo heel lang duren zou, en daarom begon de Witt reeds naar bondgenooten uit te zien.

Maar tot wie zich te wenden? Frankrijks Koning Lodewijk XIV zou misschien uit staatkundige inzichten te bewegen zijn, onze bondgenoot te worden, maar men wist dat hij die Burger-koningen haatte. De Witt evenwel gaf zoo gauw den moed niet op. Om Koning Karel te behagen, wist hij te bewerken, dat de Acte van Seclusie ingetrokken werd. Hij vergiste zich evenwel, als hij meende Karel hiermede een genoegen te doen, want de Koning beschouwde die Acte van Seclusie reeds als ingetrokken bij Cromwells dood. De belofte van Hollands Staten, dat zij zich met de opvoeding van den jongen Prins van Oranje wilden belasten, had misschien meer kunnen uitwerken. Aan die belofte werd echter geen gevolg gegeven, dat misschien zijne oorzaak vond in den dood van Prinses Maria, die in 1661 aan de familie-ziekte der Stuarts, de kinderpokken, overleed. Intusschen wist de Witt te bewerken, dat er tusschen Frankrijk en de Republiek een verbond gesloten werd, waarbij bepaald was, dat de een den ander in tijden van nood zou bijstaan, en dat men nimmer met hetzelfde land een' afzonderlijken vrede sluiten zou. Een zelfde verbond wist hij met Engeland te doen sluiten. Zoo was dan nu door de staatkundige bemoeiingen van Johan de Witt voor eenigen tijd de vrede gewaarborgd, doch op den duur kon het toch zoo niet blijven; de vrede moest verbroken worden. Dat zou nu niet zoo zeer geschieden door het niet nakomen van Hollands belofte omtrent de opvoeding van den jongen Prins van Oranje, dat zou zelfs niet komen door het kleingeestige bevel van Hollands Staten aan de Predikanten om uit hun gebed, na de preek, de gewone bede voor den Prins weg te laten, neen, er was heel wat anders. Wanneer de volken van Europa zagen hoe een land, geregeerd door zijne burgers, zulk eene verbazende welvaart genoot en zulk eene groote rol in de staatkundige aangelegenheden van het heele werelddeel speelde, dan zouden ze er mogelijk ook op den eenen of anderen tijd toe overgaan, de Republiek uit te roepen. Stond er een Stadhouder aan het hoofd der Regeering, dan werd de zaak dadelijk heel anders, want de eenvoudige lieden, buiten de Nederlanden, zagen in den Stadhouder hetzelfde, wat de Atsjinsche Gezanten eenmaal in Prins Maurits zagen. Ze hadden geen begrip van eene Souvereiniteit der Staten. In Hollands aanzien, macht, rijkdom en welvaart lag dus Hollands grootste gevaar ten opzichte

van de Europeesche vorsten; Holland was werkelijk te klein voor zijne groote macht. Het was das niet de zucht om oorlog te voeren, die Johan de Witt en zijne vrienden aandreef om zich met de aangelegenheden van buitenlandsche zaken te bemoeien; het was geene zucht naar grootheid, die hen aandreef tot allerlei staatkundige handelingen. Burger-koningen wilden ze in hun eigen land zijn en dan het liefst in vrede. Dat ze geene voorstanders van oorlog waren, bewezen ze telkens door afdanking van krijgsvolk of het verminderen van uitgaven voor's Land vloot. Neen, de verziende Raadpensionaris zag tusschen het licht van Hollands gloriezon de wolken naderen, welke dat licht zouden verduisteren. Dit te verhoeden, was zijne staatkunde, die ook dikwijls aangewend moest worden, waar de kooplieden uit zucht naar gewin de zaak verkorven hadden. Intusschen hielp zijn verbond met Engeland niet veel. Karel II had een trouweloos karakter en al spoedig bleek het, dat hij naar eene aanleiding zocht om Holland den oorlog aan te doen. Van de Republiek der Vereenigde Nederlanden was in het buitenland geene sprake meer; men kende alleen Holland. En met onze Vaderlandsche geschiedenis is het nu weer bijna hetzelfde, als in den Graventijd. Wat de Hollandsche Graven deden, vindt men in elk leerboek, maar wat de Hertogen van Gelder of de Bisschoppen van Utrecht deden, wordt alleen dan vermeld, als deze Vorsten met de Hollandsche graven in aanraking kwamen. Zoo ook was het nu. In Friesland en Groningen had men nog altijd een' Stadhouder, doch zijn naam werd maar zelden genoemd, en onder de buitenlandsche Vorsten was hij zoo goed als niet bekend, en eenige rekening hield men met hem althans niet. Terloops vermelden we hier dan ook maar, dat de Friesche Stadhouder Willem Frederik in 1664 stierf aan de gevolgen van eene wonde, die hij zichzelven toegebracht had bij het nazien van een pistool. Hij werd opgevolgd door zijn' minderjarigen zoon Hendrik Kasimir, onder voogdijschap van zijne Moeder Prinses Albertine Agnes van Oranje, eene dochter van Frederik Hendrik.

Wij kunnen dus niet anders dan ook nu alweer over Holland spreken, waar Johan de Witt naar alle kanten uitzag om allerlei dreigend gevaar, vooral van de zijde van Engeland en Frankrijk, af te wenden. Meer en meer bleek het toch, dat Frankrijk onder Lodewijk XIV, de kweekeling van Mazarin, de eerste Monarchie van Europa was, en dat er alle kans bestond, dat Engelands Koning, die, bij al zijne trouweloosheid, een onbezorgd leven leidde, zich

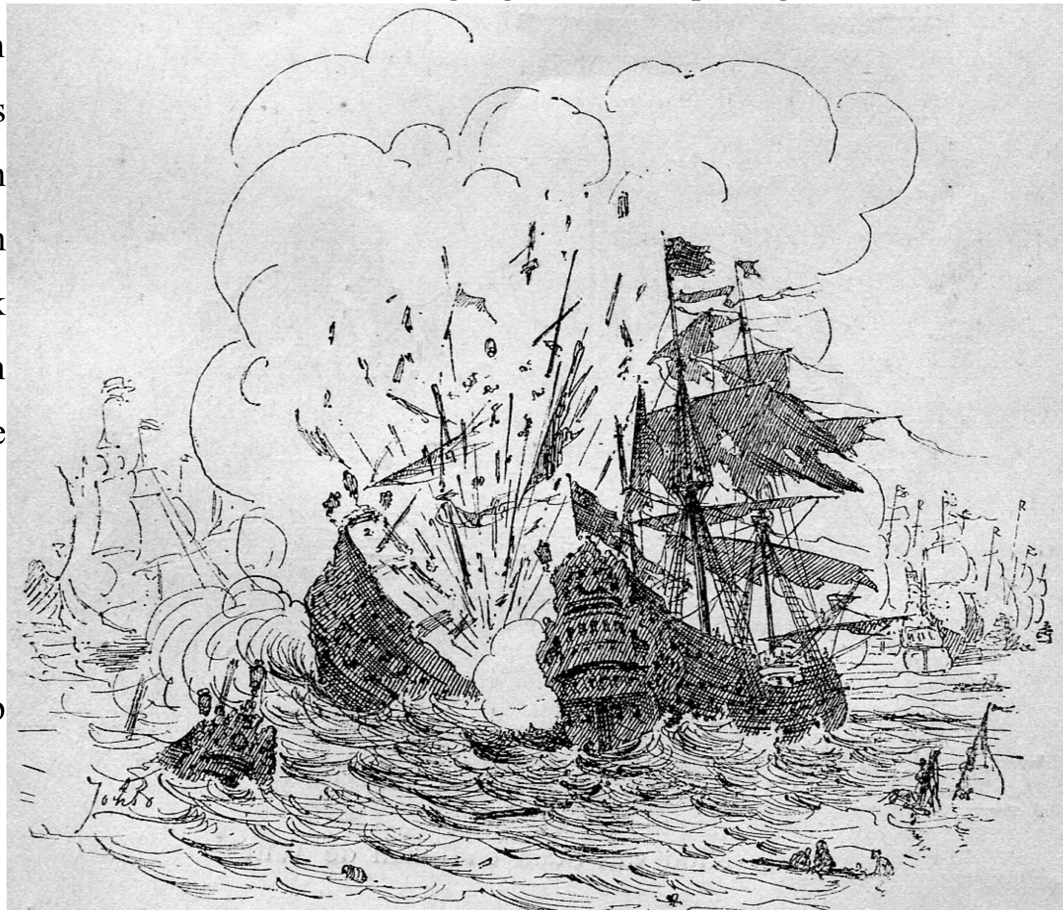
gemakkelijk zou laten overhalen om met Frankrijk eene lijn te trekken. Vooreerst was hiervoor nog niet zooveel gevaar, want Lodewijk had zijn oog laten vallen op de Spaansche Nederlanden en de staatkunde van Kardinaal de Richelieu, door Mazarin voortgezet, was ook Lodewijks staatkunde: het vernederen van het huis Habsburg. Met Frankrijk op een' goeden voet te staan was de Witt's streven, maar Frankrijk tot nabuur te hebben, verlangde hij niet. Spanje wilde graag onze bondgenoot zijn, maar namen wij dit aan, dan kregen we het met Frankrijk te kwaad. De kunst was nu om door overleg de zaak op de lange baan te schuiven. Spoedig viel er evenwel voor de Witt wat anders te doen. Koning Karel II zocht den oorlog, en behandelde de Nederlanders met eene kleinachting, die alle perken te buiten ging. Reeds in 1664 nam Jacobus, Hertog van York, een broeder van Karel, behalve vele koopvaarders, ook de kolonie Nieuw-Nederland (tegenwoordig New-York) weg en op de Westkust van Afrika vermeesterden de Engelschen, onder Holmes, onze bezittingen. Dit alles geschiedde in vollen tijd van vrede, en dat dit niet dadelijk als eene oorlogsverklaring aangezien werd, zat misschien wel in de inrichting onzer Republiek, die uit verschillende machten bestond, welke ieder op zichzelve bijna zelfstandig waren. Van die machten waren de Oost- en de West-Indische Compagnie de voornaamste, doch deze laatste was al lang aan het aftakelen, waartoe het verlies van Brazilië veel bijgedragen had. Ondertusschen begreep de Witt, dat er toch wat gedaan moest worden, en daarom zond hij de Ruyter naar Afrika om onze bezittingen te heroveren. Terwijl de Ruyter in Afrika was en daar aan zijn' last voldeed, brak de werkelijke oorlog uit. Hij duurde van 1665 tot 1667 en staat bekend onder den naam van 'Tweeden Engelschen oorlog.'

IV.

HET TOPPUNT BEREIKT.

Gelukkig had de Witt gezorgd dat onze vloot nu in een' beteren toestand was, maar dat belette niet, dat het begin voor ons al zeer ongelukkig was. Op de hoogte van Lowesthoff, niet ver van Yarmouth, ontmoetten de vloten elkander. De Engelsche vloot stond

onder opperbevel van den Hertog van York, en de onze werd aangevoerd door Wassenaar van Obdam, die honderd en drie schepen onder zijn bevel had, welke samen eenentwintig duizend matrozen en zee-soldaten en achtenveertighonderd negenenzestig stukken geschut aan boord hadden. Met den dageraad van den dertienden Juni nam de strijd, onder ongunstige omstandigheden voor ons een' aanvang. Vooreerst was de wind ons tegen en ten andere was onze vloot verdeeld in zeven smaldeelen, die niet eendrachtelijk konden handelen, omdat de Luitenant-Admiraal Wassenaar verzuimd had een' laatsten krijgsraad te beleggen. Over het algemeen ontbrak op de heele vloot de vaste leiding van een' man, die wist, wat hij wilde. Aan moed en dapperheid ontbrak het Wassenaar niet, maar het ontbrak hem geheel aan beleid. Reeds om vijf uur in den morgen sneuvelde de dappere Luitenant-Admiraal Cortenaer. Wonderen van dapperheid werden door onze Vloot-voogden verricht doch bij gemis van een' beleidvollen Aanvoerder vocht ieder smaldeel te veel op zichzelf, en toen het schip van Wassenaar in de lucht vloog, waardoor de vloot op eenmaal zonder Hoofd was, gingen vele Kapiteins, van de algemeene verwarring gebruik makende, op de vlucht. Slechts door het beleid en de dapperheid van den Zeeuwschen Luitenant-Admiraal Jan Evertsen, die terstond na den dood van Wassenaar de Admiraals-vlag liet waaien van zijn schip, werd de vloot voor ondergang behoed. Spoedig echter waren de verschillende smaldeelen van elkander verwijderd en Cornelis Tromp, die meende dat Evertsen gesneuveld was, of misschien wel om nog andere redenen, stak nu de Admiraals-vlag uit en bracht het grootste deel van de vloot in behouden haven.

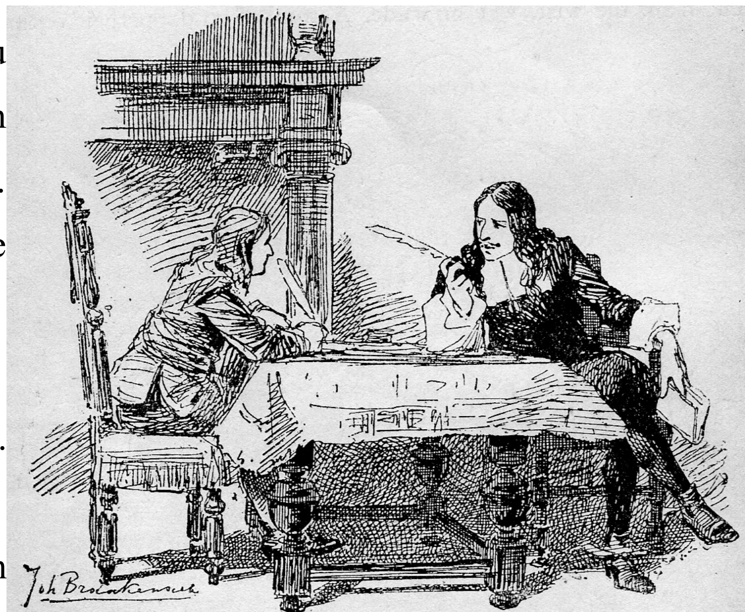

Wassenaar van Obdams schip vliegt in de lucht.

De tijding van de groote nederlaag bracht ontsteltenis in het heele land, want men had bijna op eene overwinning gerekend. Natuurlijk moesten de verschillende Bevelhebbers verslag uitbrengen van dezen zeeslag, en Tjerk Hiddes de Vries, een zeeman aan wiens moed en waarheidsliefde niemand twijfelde, ving het verslag aan met de woorden: 'Vooreerst heeft God Almachtig ons Opperhoofd de kennis benomen of nooit gegeven.'

Van de waarheid dezer woorden waren zelfs de Staten van Holland overtuigd, want toen Wassenaar geen gebruik maakte van den gunstigen wind om onder zeil te gaan, kreeg hij eene scherpe aanmaning van de Staten en de bedreiging, dat de Witt bij hem aanboord zou komen. Hoogstwaarschijnlijk was deze vertraging de hoofdoorzaak van de nederlaag. Het ergste was, dat men Wassenaar niets verwijten kon, omdat de Staten bij zijne aanstelling zeer goed konden begrijpen, dat een Kolonel der ruiterij geen ervaren zeeman kon zijn. Het is waar, dat de Engelsche Admiraal Blake ook Generaal was toen Cromwell hem aan het hoofd der vloot plaatste, maar niet ieder was een Blake. Intusschen klagen hielp niet meer, en daarom benoemde men nu Cornelis Tromp tot Bevelhebber der vloot, doch voortaan zou het Opperbevel berusten bij drie Gevolmachtigden van de Staten-Generaal. Hiertoe werden benoemd Johan de Witt voor Holland, Huygens voor Gelderland en Boreel voor Zeeland. Nauwelijks waren deze benoemingen geschied, of de Ruyter bracht te Delfzijl onze rijk geladen koopvaardij-vloot binnen. Nu zou Tromp, omdat hij Prinsgezind was, stellig niet benoemd zijn geworden, zoo de Ruyter in het Vaderland geweest ware. En wat deden de Staten nu? Op voorstel van Amsterdam, besloten ze de Ruyter tot Luitenant-Admiraal der vloot, die in Texel lag, aan te stellen. De lastbrief werd terstond aan de Ruyter gezonden en deze nam de benoeming aan. Denkelijk heeft hij wel niet geweten, dat de Staten met Tromp zulk een leelijk spel speelden. Tromp trok zich deze beleedigende handelwijze zeer aan, doch bleef toch op de vloot. Toen de drie Gevolmachtigden te Texel verschenen, kon de vloot niet uitloopen, omdat de wind tegen was. De Witt, die omringd was door eene lijfwacht, gedost in de Grafelijke kleuren van Holland, beweerde dat men wel kon uitloopen. Hij ging aan boord, nam het dieplood in handen en bracht de schepen in zee. De tocht leverde echter geene voordeelen op, want de stormen beletten de Engelsche zoowel als de Nederlandsche vloot, elkander slag te leveren. Terwijl onze vloot doelloos op zee kruiste, wist Engeland ons ook een’ vijand van de landzijde te bezorgen in Bernard van Galen, Bisschop van Munster.

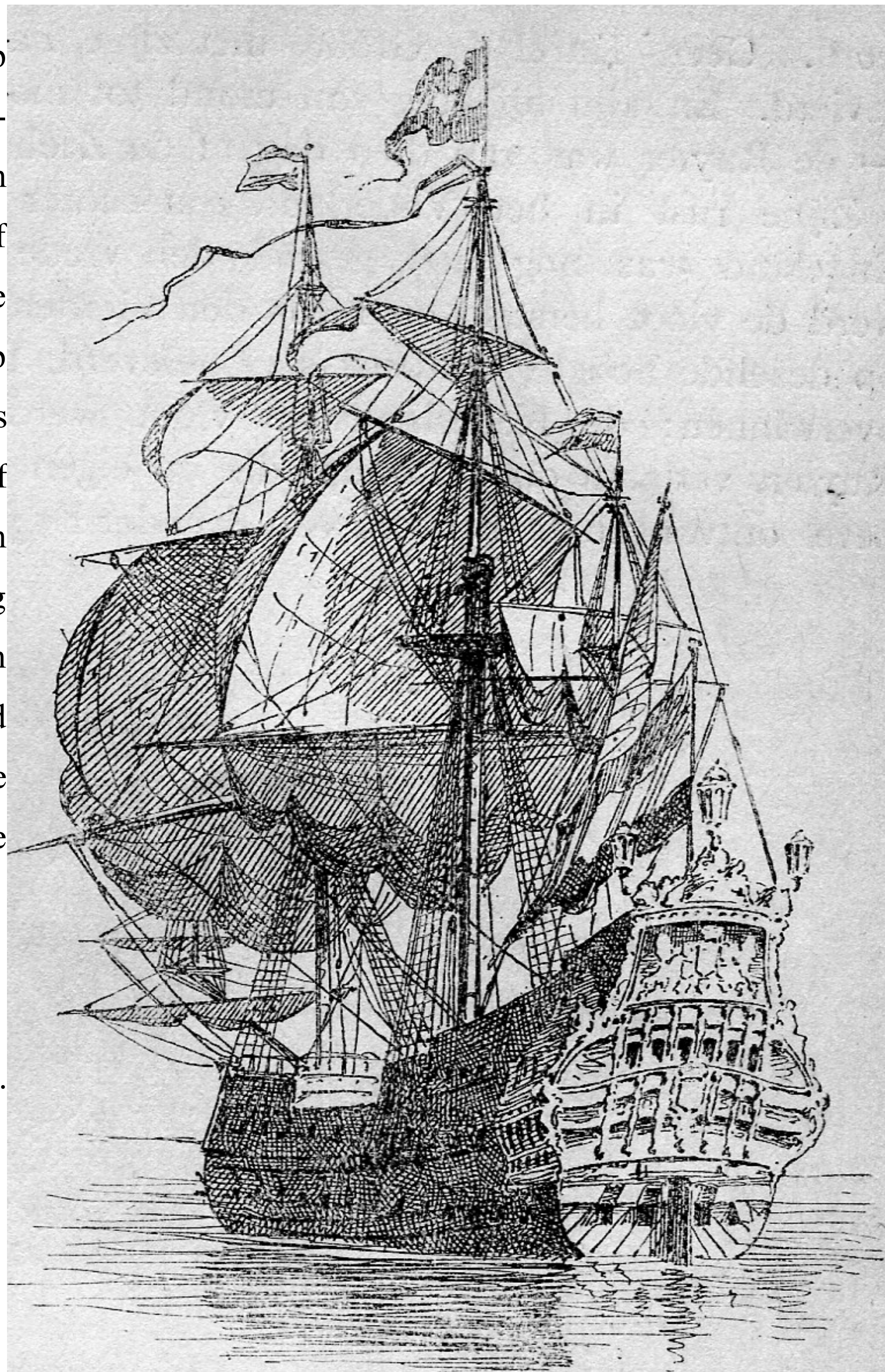
Deze viel in ons land en veroverde de eene plaats na de andere, omdat men de krijgsmacht te lande zoo goed als geheel verwaarloosd had, om de zeemacht maar in een' geduchten staat van tegenweer te brengen. En overal waar de Bisschop in Gelderland en Overijsel kwam, liet hij de bezittingen van den Prins van Oranje onaangetast, ja, in het voorbijtrekken der Steden liet hij door zijne trompetters het Wilhelmus blazen. Hierdoor werd het volk aangepord om zich tegen de opperheerschappij van Holland te verzetten en aan te dringen op de verheffing van den Prins, die, als hij Stadhouder was, wel zorgen zou dat er ook iets gedaan werd voor de verdediging der landprovinciën. Van Galens tocht werd evenwel niet overwinnend voortgezet; want Frankrijk kwam ons te hulp. Lodewijk XIV wilde namelijk de verheffing van den Prins niet. In zijn hart haatte hij de trotsche Burger-koningen en bovenal de Witt. Maar de Burger-koningen hadden de Republiek in oorlog gebracht met Engeland, en nu had Lodewijk er belang bij, dat die twee Zeemogendheden elkanders vloten vernielden, want des te gemakkelijker kon Frankrijk zich ook tot eene Zeemogendheid verheffen. De oorlog moest dus voortduren, en in het volgende jaar verklaarde hij zelfs den oorlog aan Engeland zonder evenwel veel te doen. Om de opgewonden gemoederen wat tot bedaren te brengen, en misschien ook in de hoop, dat men Koning Karel II daardoor gunstiger zou stemmen, besloten de Staten van Holland de opvoeding van den Prins nu op zich te nemen, en ontving hij bij den titel van 'Kind van Staat' ook eene geheele nieuwe hofhouding en onderwijzers. Van deze onderwijzers was de Witt er een, en hoewel de Prins zeer goed wist, dat hij het, als het maar van de Witt afhing, nooit tot eenige waardigheid in de Nederlanden zou brengen, nam hij toch de gelegenheid waar om van dezen grooten staatkundige te leeren zooveel hij kon. De staatsmans-wijsheid zou hem later uitnemend te stade komen.

Het Kind van Staat en Johan de Witt.

Nu de vrede met den Bisschop van Munster gesloten was en Frankrijk ook den oorlog aan Engeland verklaard had, zaten de Witt en zijne vrienden weer vast op het kussen, en hoopte men de Engelschen met goed gevolg te zullen bestrijden, vooral nu ook de Koning van Denemarken bijstand beloofd had.

Van de hulp dier twee landen zag men evenwel niets, zoodat de Republiek het spit alleen afbijten moest. Den elfden Juni 1666 ontmoette onze vloot de Engelsche bij North Foreland en daarop volgde een slag, die éénig is in de geschiedenis der wereld. Hij duurde vier dagen en staat bekend onder den naam van 'Vierdaagsche zeeslag'. De beschrijving van dezen vreeselijken slag, die met de overwinning der onzen eindigde, zou bijna alleen een boek vullen. Behalve de Ruyter verwierven zich bij deze gelegenheid mannen, als Cornelis Evertsen, Tjerk Hiddes de Vries, Cornelis Tromp, Aart van Nes, van der Hulst en zoovele anderen een' onsterfelijken roem. Van Tromp getuigden de Engelschen die, aangevoerd door Monk, voor de onzen in moed niet onder deden: 'Zijn er dan vijf of zes Trompen op de Hollandsche vloot.' Dat kwam, omdat het schip waarop deze held zich bevond, telkens reddeloos ge- schoten werd. Hij begaf zich dan zoo spoedig hij kon op een ander schip en liet daar zijne vlag waaien. Aan boord van 'De Zeven Provinciën', — de Ruyters beroemd Admiraals-schip, — bevonden zich vele aanzienlijke Fransche Edellieden, die zich moedig gedroegen.

De Zeven Provinciën.

Na alloop van den slag getuigden zij, dat zij het verschrikkelijke van zulk een’ zeeslag zich nooit hadden kunnen voorstellen.

Op den vierden dag kreeg Monk eene versterking van vijfentwintig schepen onder Prins Robert, die afwezig was geweest om den Franschen het uitloopen te beletten. De Ruyter aarzelde niet om nogmaals het gevecht te hervatten, doch toen tegen den avond de slag nog niet beslist was, wenschte de Ruyter er een einde aan te maken en heesch de roode, de bloedvlag. Als een woedende storm vlogen onze schepen op de Engelschen af. Dezen hielden een oogenblik moedig stand, maar de aanval was te machtig en ze gingen op de vlucht, doch waarlijk niet met schande. Niet te beschrijven is de geestdrift waarmede Vlissinger Michiel in zijne Vaderstad en in het heele Vaderland met zijne helden ontvangen werd. Geen Karel de Groote met zijne Paladijnen werd ooit zoo gevierd. En zijn lof ging van mond tot mond, van land tot land, — de Ruyter was van dien dag af de Zeeheld van Europa.

Zijne rust in het Vaderland zou echter niet lang duren; want Engeland was nog niet gezind den vrede te sluiten. Met spoed werd de vloot hersteld en reeds den vierden Augustus werd er bijna op dezelfde hoogte, opnieuw slag geleverd. Doch thans zou men niet overwinnen; de Nederlandsche vloot werd verslagen en onze de Ruyter, verlaten door Tromp, die op eigen hand, en zonder daartoe bevel ontvangen te hebben, een deel der Engelsche vloot op de vlucht sloeg, moest na het verliezen van zijne dapperste Onderbevelhebbers aftrekken. Die aftocht van de Ruyter was evenwel zóó grootsch en zóó vol beleid volbracht, dat eene overwinning hem geene grootere eer had kunnen verschaffen. Onder de dapperen, die gesneuveld waren, behoorden Jan Evertsen, Tjerk Hiddes de Vries en Coenders. Lodewijk XIV schonk onzen Admiraal voor dezen meesterlijken aftocht de Orde van St. Michiel.

In het Vaderland teruggekomen, deed de Ruyter bij de Staten zijn beklag over Tromp, en verweet dezen, dat hij de oorzaak was van het verliezen van den slag, omdat hij op eigen gezag gestreden had. Tromp, hierover niet weinig geraakt, verdedigde zich en zeide, dat

de Ruyter verloren zou geweest zijn, als hij, Tromp namelijk, niet gezorgd had, dat slechts een gedeelte van de Engelsche vloot hem kon vervolgen.

Het is mogelijk, dat Tromp, met die bedoeling den vijand op eigen gezag bestreed, en dan moet de Ruyters verwijt hem zeer hard gevallen zijn. Maar men geloofde Tromp niet, en men vermoedde dat hij uit naijver zoo gehandeld had, en daarom werd hij, hoewel op eigen verzoek, ontslagen. Dit ontslag moet den dapperen man wel zeer gegriefd hebben.

De Ruyter verwijt Tromp de nederlaag.

Nu de Engelschen voor een oogenblik meester van de zee waren, verbrandden ze honderdveertig onzer koopvaardijschepen, die in het Vlie lagen en plunderden het eiland Terschelling. Op het ogenblik was men evenwel niet bij machte, die lage daad te wreken. Dit zou het volgende jaar geschieden.

Maar terwijl ter zee de Staten hun gezag tegenover den vijand wisten te hand haven, begon te land de ontevredenheid tegen de Regeering steeds toe te nernen, en die ontevredenheid werd er niet minder op, toen de Ritmeester Buat, die zich in den Noorschen oorlog zoo onder scheiden had en die van het Hof des Prinsen verwijderd was geworden, in Den Haag onthoofd werd, omdat hij in het geheim met Engeland onderhandeld had over de verheffing van den Prins. Toch hielden Hollands Staten ook nu nog hun gezag staande, en om hun gewest eene zekere macht boven al de andere

gewesten te geven, besloten ze eene vloot, die geheel uit Hollandsche schepen zou bestaan, uit te rusten om den Engelschen plundertocht op Terschelling betaald te zetten. Natuurlijk stond deze vloot weer onder het bevel van de Ruyter, doch als Gevolmachtigde van de Staten van Holland begaf Cornelis de Witt, Burgemeester van Dordrecht en Ruwaard van Putten zich aan boord van het Admiraalsschip. In Engeland had men ook niet stil gezeten, doch Koning Karel, die altijd gebrek aan geld had, moest er in deze tijden natuurlijk nog meer gebrek aan hebben.

Daarenboven heerschte in erge mate de pest in zijn rijk, vooral in Londen, en de handel van het heele Koninkrijk stond gedurende dezen tijd zoo goed als stil, zoodat men niet veel geld over had om den oorlog voort te zetten. Daarom was men reeds in het jaar 1666 begonnen over den vrede te onderhandelen. Deze onderhandelingen vorderden evenwel zeer langzaam, en Karel stelde zijne eischen nog veel te hoog. Een nieuwe zeetocht was dus noodig om Engelands trotsche eischen te matigen.

De nieuwe vloot, door het aanhouden van den winter in het uitloopen vertraagd, kon pas den zesden Juni zee kiezen. Ze was verdeeld in drie escaders. Het eerste escader stond rechtstreeks onder bevel van de Ruyter, het tweede onder van Nes en het derde onder van Gent, die in de plaats van Tromp benoemd was. De leiding van de heele vloot berustte evenwel bij Cornelis de Witt, die in zeezaken zeer ervaren was en in dapperheid voor niemand onderdeed. Den zeventienden Juni kwam men voor de Theems, en drie dagen daarna zeilde het eskader van van Gent, aan boord van wiens schip Cornelis de Witt nu was, de Theems op.

Cornelis de Witt.

Johan de Witt.

De Engelsche schepen, die daar lagen, namen de vlucht. Kapitein van Brakel, die door de Witt gestraft was, omdat hij de tucht overtreden had, bood aan, om zijne overtreding goed te maken, met zijn schip vooruit te zeilen, en het eerst den vijand, die zich achter een’ ketting opgesteld had, aan te vallen. Van alle kanten door de Engelsche batterijen en schepen beschoten, zeilde hij zonder een schot te doen, en alleen gevolgd door een paar branders op het eerste Engelsche schip, dat voor den ketting lag, aan, gaf het de volle laag en nam het na een kortstondig gevecht. Een der branders onder Kapitein van Rijn, zeilde den ketting door en maakte dus baan voor onze vloot. Vreeselijk was de verwoesting, die door de onzen op de Engelsche vloot werd aangericht. Het grootste vijandelijke schip 'Royal Charles', werd veroverd en vele andere werden in brand gestoken. In Londen sloeg ieder den schrik om het hart, en met het kostbaarste, wat ze inderhaast konden samenrapen, gingen vele aanzienlijken op de vlucht, uit vrees, dat de Hollanders nu ook Londen zouden plunderen. Dit lag evenwel niet in de bedoeling der overwinnaars, die schitterend wraak genomen hadden, over den Engelschen strooptocht in het Vlie en op Terschelling. Het eskader keerde naar den mond van de Theems terug, vereenigde zich daar met de twee eskaders, die aan den tocht geen deel genomen hadden, — de Ruyter was er dus niet bij geweest, — en men bleef twee maanden in zee. Die tocht naar Chattam bespoedigde den vrede, die reeds den laatsten Juli 1667 op vrij gunstige voorwaarden te Breda gesloten werd. Dat deze, vooral met het oog op den toestand in Engeland en na den tocht naar Chattam niet gunstiger waren, kwam omdat Frankrijk een’ inval in de Zuidelijke Nederlanden gedaan had. Toen van onze zijde aan Lodewijk herinnerd werd, dat die inval geschied was zonder ons medeweten, wat volgens het gesloten verbond noodzakelijk was, liet Lodewijk zijne troepen wel niet verder trekken, maar ze bleven toch waar ze waren. Nu was men in Europa algemeen bevreesd voor Frankrijks overmacht, en daarom deed de Witt alles, wat hij kon, om Frankrijk met Spanje te verzoenen, en het gelukte hem, dat er tusschen die twee landen een wapenstilstand gesloten werd.

Om verder in Holland niet langer kans te loopen, dat het volk den zeventienjarigen Prins Willem tot Stadhouder zou willen laten verheffen, wist hij de Staten van zijn gewest het besluit te doen nemen, dat in Holland het Stadhouderschap afgeschaft werd, en dat een Kapitein-Generaal en Admiraal-Generaal nooit Stadhouder van eenig ander gewest zou mogen zijn. Dit besluit, den vijfden Augustus 1667 genomen, draagt den naam van 'Eeuwig edict.' Verder wist de Witt het zóó te leiden, dat men ook in andere Provinciën besloot, dat een Stadhouder nooit aan het hoofd van het leger of van de vloot zou mogen staan.

Spanje, bevreesd dat de Republiek zich ten slotte wel zou laten vinden om Lodewijk bezit te doen nemen van de Zuidelijke Nederlanden, wist de Staten en Zweden tot een verbond met Engeland over te halen om Lodewijk dit te beletten. Dit verbond droeg den naam van 'Triple Alliantie' of 'Drievoudig Verbond.' De Fransche Koning, die zich op het oogenblik tegen deze drie landen niet opgewassen gevoelde, sloot vrede met Spanje en hield alleen de tien steden, die hij veroverd had. Deze Triple Alliantie en vrede werden in 1668 gesloten, en in het volgende jaar trad Spanje ook toe.

En zoo was dan het gezag der Burger-koningen in Holland bevestigd. De vrees voor een’ Stadhouder bestond niet meer, met Engeland was niet alleen vrede gesloten, maar het behoorde met onze Republiek tot een Viervoudig verbond. Lodewijk XIV was in zijne veroveringsplannen gedwarsboomd, en te zwak tegenover de verbonden Mogendheden. Waarlijk, het had al den schijn, dat de Witt, en de mannen, die met hem aan het roer der Regeering stonden, met van den Vondel zingen konden:

Het is al boter tot den boom.
Men zingt al Pais en Vre.”

Maar Bredero’s: 'Het kan verkeeren' zou andermaal toegepast kunnen worden, en zij, die nu het toppunt van macht bereikt hadden, zouden vallen en — hun val zou groot zijn. Maar nog zou de tijd er niet zijn, dat met de mannen, die van hun duizelingwekkend hoog standpunt vielen, ook de jonge Republiek vallen zou. Deze zou op dat toppunt blijven staan, maar eenmaal zou de dag ook aanbreken, dat zij zich daar niet langer handhaven kon. Die dag lag evenwel nog vrij ver af.

V.

EEN ZWART HISTORIE-BLAD.

Lodewijk XIV was er de man niet naar om het den Burger-koningen, dien hij den minder eervollen naam van 'winkeliers en visschers' gaf, te vergeven dat zij hem belet hadden de Zuidelijke of Spaansche Nederlanden te veroveren. Hij zon op wraak, al moest de Witt er ook bij vallen. Eerst trachtte hij de Republiek van het Drievoudig verbond af te trekken, en toen hem dit niet gelukte, beproefde hij het met Engeland en Zweden. Deze lieten zich vinden, en vooral liet Karel zich niet lang zoeken toen hij hoorde, dat hij er een ruim jaargeld aan verdienen kon. Deze verkwister op den troon deed voor geld alles. De Zweden wist Lodewijk ook met geld zoover te brengen, dat zij elken Duitschen Vorst, die het wagen zou de Republiek te helpen, beloofden te zullen bestrijden. In de Republiek zelve stookte hij het vuurtje der tweedracht, hoewel hij den jeugdigen Prins van Oranje misschien even sterk haatte als de 'winkeliers en visschers.'

Eindelijk het aandringen van het Volk moede, werd er besloten, nu de Prins meerderjarig en Lid van den Raad van State was geworden, hem te benoemen tot Kapitein-Generaal voor een’ veldtocht. Deze benoeming schijnt ten gevolge gehad te hebben, dat de Keurvorst van Brandenburg, die een oom van den Prins was, een verdrag met ons sloot.

Intusschen was het duidelijk dat het niet lang meer zou duren of Frankrijk verklaarde ons den oorlog. Nu werd een Afgezant naar Koning Karel II gezonden om dezen, ingeval de oorlog tusschen de Republiek en Frankrijk uitbrak, over te halen ons te helpen. Maar Karel, die natuurlijk niet aan onzen Gezant zeggen kon, dat hij een jaargeld van den Franschen Koning trok, gaf ten antwoord dat wij de Engelsche Koningsvlag niet altijd gegroet hadden, zooals dat moest, en dat hij ontevreden was, dat men zijn’ Neef Willem van Oranje de waardigheden zijns Vaders niet opdroeg. Verder vertelde hij, dat men hem, den Koning, in de Nederlanden door platen, schilderijen en gedenkpenningen bespottelijk gemaakt of gehoond had. Dat men nu ook den Prins bovendien nog tot Admiraal-Generaal had aangesteld, was hem niet genoeg. Het een bij het ander genomen: hij kon en wilde ons niet helpen. In 1670 had hij dan ook reeds met Lodewijk een geheim verdrag gesloten, bekend onder den naam van 'Het geheime verdrag van Dover.' Bij dit verdrag verbond Karel zich om Frankrijk in een’ oorlog tegen Nederland bij te staan. Het middel, dat Lodewijk aanwendde om Karel voor dit verdrag over te halen, bestond weer in groote geldsommen en bovendien in de oogen eener mooie vrouw. Karel was een Koning, die zich voor geld en vrouwen tot alles liet omkoopen, en in heel de nieuwe wereld-geschiedenis is moeielijk een’ Vorst te vinden, met zulk een weinig Koninklijk karakter, als de herstelde Stuart op den Engelschen troon; want zelfs de belangen van zijn eigen volk telde hij niet.

In Frankrijk had men zich reeds geheel klaar gemaakt voor den oorlog, en onze Gezant, Pieter de Groot, geene hoop meer hebbende den Koning tot andere gedachten te brengen, verliet Frankrijk en kwam in ons land terug. Kort daarop, den zevenden April 1672, verklaarden Frankrijk en Engeland ons gelijktijdig den oorlog. Ook de Bisschop van Munster en de Keurvorst van Keulen, deden aan het oorlogsspel mede en verklaarden ons ook, om nietige redenen, den oorlog.

Voor één veldtocht was de tweeëntwintigjarige prins benoemd; het stond duidelijk te voorzien, dat hij in dien éénen veldtocht zou

moeten bewijzen of hij het vertrouwen, dat men op aandrang des volks in hem gesteld had, verdiende. De vrees was er groot voor; want waar zou de zwakke jongeling, die een zeer ziekelijk gestel had, het oorlogvoeren geleerd hebben? En dan oorlogvoeren tegen Lodewijks geoefende soldaten, aangevoerd door Generaals, die in het leger grijs waren geworden! Meer nog, oorlogvoeren te land met een leger, dat nog geworven en geoefend moest worden, en met vestingen, die twintig jaar gelegen hadden, als een huis, dat voor afbraak moest verkocht worden! De kansen stonden slecht, zeer slecht. Bovendien, wat kon de Prins uitrichten met Souvereinen, die hij dienen moest en die hem niet genegen waren? Die verhouding maakte het gevaar nog grooter.

Toen Lodewijk aan het hoofd van zijn leger Frankrijk verliet, werden daar penningen geslagen waarop eene zon was afgebeeld, welke de dampen van een moeras tot zich trok, met dit bijschrift: 'Evexi sed discutiam', dat wil zeggen: 'Ik heb ze opgetrokken, maar zal ze verstrooien.'

Het geleek er veel naar dat dit bijschrift eene profetie zou worden; want Maastricht voorbij trekkende, waarin elfduizend man van onze troepen zich bevonden, nam hij verscheidene plaatsen, die ons toebehoorden, zonder slag of stoot in, en trok den twaalfden Juli bij Lobith over den Rijn. De Prins van Oranje trok nu met zijn leger, dat tegen de tweemaal honderdduizend man van Lodewijk niets uitrichten kon, van den IJsel terug naar Utrecht. Overwinnend ging Lodewijk verder. Elke stad, die hij voorbij trok, gaf zich over. Zoo kwam hij in het Sticht. Nu ging de Prins met zijn legertje naar Holland, en den drieëntwintigsten Juni gaf Utrecht zich al over. Naarden, Woerden en Schoonhoven vielen ook in zijne handen. In de Oostelijke en Noordelijke deelen van ons land trokken de Munsterschen en Keulschen op hunne beurt overwinnend verder en sloegen, na het sterke Koevorden genomen te hebben, zich om Groningen, dat het voorbeeld der andere steden niet volgde, maar een beleg van zes weken verduurde, gedurende welken tijd de Bisschop de stad liet beschieten, waarom men hem den spotnaam van 'Bommen-Berend' gaf.

Had het dus al den schijn, dat de kranige geest der Nederlanders, welke reeds zoo menigmaal de grootste moeielijkheden en gevaren moedig het hoofd geboden had, op eenmaal plaats gemaakt had voor eene wanhoop, die zelfs voor het geringste gevaar terugdeinst, op zee toonden we dien ouden geest nog te bezitten. Onze

vloot van negentig schepen sterk, was weer onder het Opperbevel van Cornells de Witt in zee gestoken. Bij Solebay, op de Oostkust van Engeland, ontmoette onze vloot de Engelsch-Fransche zeemacht. De vijanden hadden zich in drie eskaders verdeeld. Dit was ook met onze vloot het geval, welke onder de bevelen stonden van de Ruyter, van Gent en Banckert. Omstreeks acht uur in den morgen geraakte men slaags. De Ruiter, die den middeltocht aanvoerde, naderde zijn' Opperstuurman en het schip van den Hertog van York, den Bevelhebber der Engelschen, aanwijzend, zei hij: 'Stuurman Zeger, dat is onze man!' — Janmaat lachte even en antwoordde: 'Dat zal je gebeuren, Mijnheer! '

De verschijning van onze vloot werd zóó spoedig door een' aanval gevolgd, dat de vijanden geen' tijd hadden om de ankers te lichten en ze dus maar afkappen moesten, om zich zoo vlug mogelijk in slagorde te stellen.

Aan boord van 'De Zeven Provinciën' bevond zich Cornelis de Witt, die omringd, van zijne lijfwacht, voor de bovenhut in een' gemakkelijken stoel zat, om de leiding van den slag te regelen. Jicht dwong hem te zitten, anders zou hij het voorbeeld van de Ruyter hebben gevolgd en zich overal heen begeven hebben. Aan de Ruyters verzoek had Zeger voldaan en 'De Zeven Provinciën' leverde het Engelsche Admiraalsschip slag. Twee uren lang hield men den strijd van beide zijden vol. De musketkogels vlogen de Witt om de ooren en doodden enkelen van zijne lijfwacht, doch hij bleef bedaard zitten en bevelen geven. En nu moge het ons ergeren, dat een man als de Ruyter, zóó ervaren in zeezaken, zóó dapper, zóó vol beleid en zóó trouw aan zijn Vaderland, onder de bevelen van een' Burgemeester van Dordrecht stond, erkennen moeten wij het toch, -— ook de mannen van 'De Zeven Provinciën' erkenden het, — dat het geene vernedering was te dienen onder zulk een' man, die misschien, te midden van zijne sierlijk uitgedoste lijfwacht, alleen wat al te veel roemde op zijn Burgerkoningschap. Eindelijk trok de Hertog van York af, doch werd vervangen door andere schepen. Kapitein van Brakel, die door zijn' onstuimigen moed zich weer had laten verleiden om tegen de gegeven bevelen te handelen, viel met zijn schip van tweeëndertig stukken en driehonderd man, het Admiraalsschip van Montague aan, dat honderdvier stukken geschut en duizend man aan boord had. Van Brakels aanval was zoo hevig, dat Montague zich stellig aan hem zou overgegeven hebben als hij ook eene Bevelhebbersvlag gevoerd had. Nu hield

hij den strijd vol, doch toen andere Nederlandsche schepen van Brakel kwamen bijspringen, hield hij af. Kort daarna zonk zijn schip, en eer Montague tijd had om op een ander schip over te stappen, verdween hij in de diepte. Zooals van Brakel tegenover Montague en de Ruyter tegenover York stonden, zoo stonden Engelschen en Nederlanders overal tegenover elkander. Een Officier van Montagues schip werd door de onzen gered en bij de Ruyter aan boord gebracht. De Ruyter wilde dat hij naar beneden zou gaan, doch dat weigerde de dappere man en hij kon niet nalaten te zeggen: 'Mijnheer, is dat vechten! Het is nog geen middag en er is al meer gedaan dan in 1666 in vier dagen!' Hoe de Ruyter zich in dezen verschrikkelijken slag gedroeg getuigde dezelfde Officier wat later, toen hij zijne verbazing lucht gaf met de woorden:

'Dat is een man! Vlootvoogd, Kapitein, Stuurman en Matroos! Hij is alles tegelijk!'

Op het eskader van van Gent, die gesneuveld was, verflauwde de strijd eenigszins, en nu kwamen de Engelschen voor een deel op de Ruyter af, die nu een dubbel spit af te bijten had. Gelukkig evenwel kwam Banckerts hem te hulp, en toen de avond viel, hadden de Nederlanders den slag op de Engelschen gewonnen, want den volgenden dag was de vijand verdwenen. Banckerts had de Franschen moeten bevechten, doch dezen waren zonder een eigenlijk gevecht geleverd te hebben, afgetrokken. Dat lag waarlijk niet aan den dapperen Bevelhebber d'Estrées. Waarschijnlijk had deze van zijn' Koning in last om zooveel mogelijk als toeschouwer toe te zien, hoe de Engelsche en Nederlandsche vloten elkander vernielden. Lodewijks staatkunde reikte dus ver.

De tijding van deze schitterende overwinning beurde hier te lande de verslagen gemoederen wat op. En opbeuring had men heel veel noodig. Wie Holland en Zeeland een paar maanden vroeger bezocht had en nu weer gekomen was, zou Land en Volk niet herkend hebben. Alle bedrijven lagen stil; de rechtbanken hielden geene zitting en de scholen waren gesloten. Eene sombere treurigheid lag over het heele land, en de kerken waren te klein om ruimte te geven aan allen, die daar kwamen om hun verslagen hart door het gebed te bemoedigen. Een schrijver van dien tijd getuigde: 'De Regeering scheen radeloos, het Volk redeloos en het Land reddeloos.' Zelfs Johan de Witt, die gedurende al de jaren van zijn Raadpensionarisschap een toonbeeld was geweest van onbegrijpelijke werkkracht, en die nu in deze bange tijden bijna het

onmogelijke verrichtte, begon den moed te verliezen en zag alleen nog uitkomst in het onder water zetten van het land. Hiertoe waren de Staten echter vooreerst niet genegen, en daarom trachten ze door onderhandelingen met den vijand het gevaar af te weren. De eerste onderhandelingen werden met Koning Karel gevoerd, doch deze hield zich nu eens standvastig en wilde in overleg met Frankrijk onderhandelen, en toen ook de Prins van Oranje pogingen aanwendde om tot eene schikking te komen, zond Karel twee Gezanten naar de Nederlanden om daar met Koning Lodewijk de zaken te gaan bespreken. Onze Afgevaardigden bij den Franschen Koning vonden daar ook al geen wellevend onthaal, en mochten alleen vernemen welke eischen Lodewijk voorloopig stelde. Nu keerde Pieter de Groot, een der Afgevaardigden, naar Den Haag terug om daar den uitslag hunner zending mede te deelen. De Staten van Holland waren er echter reeds toe gekomen om hun gewest, door het onder water zetten der lage gedeelten, te beschermen tegen het voortdringen van den vijand. De Witt gunde zich geene rust en menigmaal gebeurde het, dat hij des avonds om negen uur nog het middagmaal niet gebruikt had. Den eenentwintigsten Juni weer laat naar huis keerende en slechts door één’ dienaar vergezeld, werd hij op de Plaats door vier mannen aangevallen en gewond. De student van de Graaf, die van de vier het minst schuld had, werd gevat en reeds acht dagen later werd hij, hoewel de wonden, die de Witt ontvangen had, niet doodelijk waren, wegens 'majesteits-schennis' ter dood veroordeeld en onthoofd. Dit bracht onder het volk veel verbittering teweeg. Het zag in van de Graaf niet een jong man, die door den drank verhit, eigenlijk niet recht geweten had, wat hij deed, neen, het zag in hem niets anders dan een slachtoffer van de Witt’s heerschzucht, die de verheffing van den Prins van Oranje tegenhield. Bijna op denzelfden tijd had Cornelis de Witt, die ziek van de vloot teruggekeerd was, hetzelfde gevaar als zijn broeder geloopen, en de haat jegens dezen man was zoo groot, dat men te Dordrecht van het stadhuis eene schilderij haalde, waarop de tocht naar Chattam was geschilderd. Men sneed zijne beeltenis er uit en spijkerde die aan de galg. En verder ging het volk. Te Veere riep men den dertigsten Juni den Prins tot Stadhouder uit. Te Dordrecht wist men den Prins over te halen om binnen de stad te komen, en toen hij daar van het stadhuis terugkwam, waar men dacht dat de Magistraat het voorbeeld van Veere volgen zou, vroeg men den Prins of hij nu Stadhouder was,

en toen het bleek, dat dit niet het geval was, werd de opstand onder het volk zoo algemeen, dat de Regeering gedwongen werd het 'Eeuwig Edict' als vervallen te verklaren. Deze verklaring moest natuurlijk ook door Cornells de Witt geteekend worden. Deze lag ziek te bed, doch men drong zijn huis binnen. De Witt weigerde, doch toen zijn gezin vernam, welke de gevolgen van die weigering zouden zijn, smeekte het hem zóó lang, tot hij de verklaring teekende, doch met V.C. achter zijn' naam. Hiermede wilde hij te kennen geven: 'Vi Coactus,' dat is 'Met geweld gedwongen.' Na Dordrecht volgden andere steden, en in den nacht tusschen den derden en vierden Juli riepen de Staten van Zeeland den Prins ook tot Stadhouder uit, en dit deden op den dag van den vierden, die van Holland ook. Natuurlijk legde Johan de Witt zijne waardigheid neder, doch hij deed dit pas den zesden Augustus. Het Volk had nu den zin en kon weer naar hartelust: 'Oranje boven!' roepen. Dat meende

Johan en Cornelis de Witt door het grauw aangevallen.

men wel, doch het was zoo niet; het volk wilde nog meer. Een barbier van Piershil, een zekere Willem Tichelaar, bracht tegen Cornelis de Witt eene beschuldiging te berde, dat deze den Prins had willen vermoorden. Wie zou dat niet gelooven, nu men er achter gekomen was, wat dat V.C. beduidde? De Ruwaard werd nu van Dordrecht naar Den Haag gevoerd om zich voor de Rechters te verantwoorden. Thans verklaarde de Witt, dat juist Tichelaar hem aangeboden had den Prins te vermoorden, en dat werd door getuigen bevestigd. Men geloofde hem echter niet en liet hem op de pijnbank brengen. Met de grootste kalmte verdroeg de Ruwaard de vreeselijkste pijnen, maar tot het bekennen van eene misdaad was hij niet te brengen. Toch luidde zijn vonnis, waarin geene enkele beschuldiging genoemd werd: 'vervallenverklaring van al zijne ambten, voor immer verbannen uit Holland en betaling van de kosten van het rechtsgeding.' Dit vonnis werd den tweeëntwintigsten Augustus uitgesproken. De schelm Tichelaar, die, zoolang het rechtsgeding duurde, in hechtenis geweest was, kwam nu vrij en wist het Haagsche grauw te vertellen, dat de straf voor den Prinsen-moordenaar veel te licht was en ....

Waarom alles zoo uitvoerig te verhalen? Het is zulk eene leelijke bladzijde in onze geschiedenis. Men wist onder eenig voorwendsel Johan de Witt op de Gevangenpoort te lokken, waar Cornelis, ten gevolge van de mishandelingen op de pijnbank, te bed lag. Nauwelijks was de voormalige Raadpensionaris daar verschenen, of het volk liep te hoop, drong de Gevangenpoort binnen en viel de beide broeders aan. Eer het nacht was, had de Hofstad een schouwspel gezien, dat niet beter door Kannibalen en Caraïben had kunnen opgevoerd worden. De rnannen, die zóóveel voor de grootheid en het aanzien van de Republiek verricht hadden, en dat met eene trouw en toewijding, dat zelfs zij, die genoodzaakt waren geweest om Johan de Witt’s papieren te doorzoeken, moesten getuigen: 'Wij hebben niets anders gevonden dan eerlijkheids, die mannen stierven een’ dood, zóó treurig, dat bijna geene enkele geschiedenis hiervan een tweede voorbeeld kan leveren. Zeker hadden ze hunne gebreken die 'Burger-koningen,' aan wier hoofd de de Witten stonden. Ongetwijfeld hadden ze de belangen der andere gewesten geheel en al ondergeschikt gemaakt aan die van Holland. Maar Hollandsche burgers, door de politiek van de de Witten rijk of welvarend gemaakt, waren nu hunne moordenaars. En niet één van de moordenaars werd gerechtelijk vervolgd of gestraft! Erger nog, Willem Tichelaar,

Verhoeff en andercn, die de boeven opgehitst hadden en dus de hoofdschuldigen waren, werden in hunne ambten bevorderd of kregen een jaargeld. Recht helder is de houding van den Prins in deze treurige geschiedenis niet, doch zijne tegenstanders gaan ongetwijfeld te ver als ze beweren, dat de Prins, als het ware, het geheime bevel heeft gegeven om, door onberaden heethoofden dit zwarte historie-blad te schrijven.

Dat de treurige gebeurtenis als op vleugelen door heel het land vloog, is wel te begrijpen, en niemand zal er zich over verbazen, dat de ontsteltenis groot was, zelfs buiten den kring van de vrienden der Martelaar-broeders, en zelfs ver buiten de Nederlanden werd die droeve tijding met ontzetting en deelneming of met blijdschap vernomen. Zij, die nog eenig gevoel van trouw en oprechtheid hadden, konden niet anders doen dan den Raadpensionaris van Holland den roem geven, dat hij de grootste staatkundige van zijn’ tijd en meteen een oprecht mensch was geweest. Dit getuigden de Franschman d’Estrades en de Engelschman Temple, als uit één’ mond. Gebreken, we zeiden het reeds, Johan de Witt had ze, maar zijne deugden wogen er meer dan tegen op. Eerlijk was hij als goud en, hoewel hij in de negentien jaren van zijn Raadpensionarisschap ruimschoots de gelegenheid gehad had, om zich ten koste van den Staat te verrijken, daar hij alleen, bij al het andere, ook nog de financien zóó bestuurde, dat men hem, toen hij afgetreden was, nog om inlichtingen moest vragen, omdat niemand er goed van op de hoogte was, — toch heeft hij zich met geen’ penning van den Staat oneerlijk verrijkt. Zijn verbazend werkzaam leven had geene behoefte aan rijkdom, want er schoot voor hem geen tijd over om zijn geld te verteren. Geen wonder, het werk, dat nu acht Ministers doen, deed hij alleen, hoewel nu alweer eerlijk moet gezegd worden, dat hij het werk van onze Ministers in onzen tijd in de verste verte niet zou kunnen verrichten. Toch hield het Volk niet van hem; met andere woorden zou men zeggen:

'hij was niet populair.' Dat kon ook niet; want waar is het, wat een der grootste Nederlandsche Staatslieden uit onzen tijd eenmaal schreef: 'Populair is slechts hij, die in de gebreken van zijn Volk deelt.' En hierin deelde de Witt niet; hij stelde hoogere eischen aan zijn leven dan door vleierij, prachtvertoon en vermaken de volksgunst na te jagen. Dit liet hij aan anderen over, en getrouw aan zijne zinspreuk: 'Ago quod ago', dat is: 'Ik doe één ding tegelijk', kon hij niets anders doen dan zich

wijden aan de belangen van zijn Vaderland.—Het is een zeer leelijk zwart blad in onze geschiedenis, dat vertelt van hetgeen er den twintigsten Augustus 1672 in Den Haag gebeurde.

VI.

HET STANDPUNT BEHOUDEN.

Terwijl deze droevige gebeurtenissen in Holland voorvielen, had men getracht door niemve onderhandelingen den ondergang der Republiek te voorkomen. Thans bleek het, hoe Lodewijk de 'winkeliers en visschers' ook haatte, dat hij zelf de winkelnering wel wilde overnemen, want een zijner onmatige eischen was: afstand doen van de overzeesche bezittingen en het betalen van zestien millioen voor oorlogskosten. Behalve deze eischen stelde hij er nog enkele andere, die wel minder zwaar, maar toch buitengewoon onredelijk waren. De eischen van Engeland waren niet minder aanmatigend, zoodat de onderhandelingen wel moesten afgebroken worden. Dit is nog onder het Bestuur van de Witt gebeurd. Na de verheffing van den Prins werden er opnieuw pogingen aangewend om vrede te sluiten, en ofschoon men nu een' minder hoogen toon aansloeg, kon men in Holland en Zeeland nog niet besluiten om op zulke voorwaarden vrede te maken. De Engelsche Gezanten trachtten den Prins te bewegen om de voorwaarden aan te nemen, omdat het anders toch met de Republiek gedaan zou zijn. Op dezen voorslag gaf de Prins het fiere antwoord: 'Ik weet een middel om den ondergang der Republiek niet te aanschouwen, en dat is: sterven bij de verdediging der laatste sterkte.'

Zoover zou het evenwel niet komen, integendeel, de trotsche Lodewijk had in het Sticht het einde van zijn' voorspoedigen tocht bereikt. De jeugdige Prins van Oranje mocht onervaren zijn in oorlogszaken toen hij werd aangesteld, het duurde niet lang of hij ontwikkelde eene kracht, die aan Maurits deed denken. Bijna heel Holland was in een legerkamp herschapen, waarin de jonge soldaten onophoudelijk geoefend werden. Eene poging om Woerden en Naarden op de Franschen te heroveren, mislukte, en toen al tamelijk vroeg in het najaar de vorst de onder water gezette landen in een' ijsvloer veranderde, besloot de Aanvoerder van het Fransche leger, de Hertog van Luxemburg, over het ijs een' inval in Holland te doen. Gelukkig viel de dooi spoedig in, en Luxemburg trok

nu zoo spoedig mogelijk terug, na eerst de dorpen Zwammerdam en Bodegraven verbrand en geplunderd te hebben. Had Kolonel Pain et Vin, die in onzen dienst was, eene schans tusschen Bodegraven en Woerden verdedigd, inplaats van die te verlaten, dan zou Luxemburg waarschijnlijk in onze handen gevallen zijn. Voor deze daad werd hij op aandrang van den Prins ter dood veroordeeld en in het begin van 1673 werd het vonnis voltrokken. Wij zouden dit niet vermeld hebben, als daaruit niet sterk bleek, met welk eene krachtige hand de Prins de tucht in zijn leger onderhield. Hij wilde zijn leger niet hebben, als een samenraapsel van allerlei brokstukken, dat alle eenheid miste. De kleine macht, waarover hij te beschikken had tegenover het geoefende leger der Franschen, moest al hare kracht putten uit eendracht. En wat eendracht vermag tot stand te brengen, had het kleine Aardenburg in Zeeland bewezen, toen er zich zesduizend Franschen omheen sloegen en het bestormden. De zeer kleine bezetting, geholpen door al de burgers, sloeg de bestormers af en nam zelfs zeshonderd man gevangen. Met dit schoone voorbeeld voor oogen kon de minste soldaat begrijpen, dat het met de Republiek nog niet gedaan zou zijn, als orde en tucht in het leger, bij Aardenburgschen moed, Oud-Hollandsche eendracht kweekten.

In het Noorden des lands was men niet ongelukkig in het bestrijden van den vijand. Geholpen door studenten en burgers hield van Rabenhaupt, Bevelhebber van Groningen, de belegering zes weken vol. Daardoor was de vijand niet bij machte ook Friesland binnen te dringen en kon hij zich slechts van enkele kleine plaatsen in den omtrek van Groningen meester maken. Met groote verliezen waren de Munsterschen en Keulschen genoodzaakt den eenendertigsten Augustus het beleg op te breken en naar het Zuiden te trekken. De plaatsen van Groningen kwamen nu ook weder vrij en eer het jaar om was, wist Meindert van der Thijnen, vroeger schoolmeester te Koevorden, doch nu naar Groningen uitgeweken, over de bevrozen moerassen eene legerbende te voeren, welke Koevorden aan den vijand ontrukte.

Zoo was het benauwde jaar 1672 voorbij. De Nederlanders, die nu zoovele maanden den ongelijken strijd hadden volgehouden, hadden weer moed gekregen. Steunende op Koning Karels wispelturigheid, had men zelfs eene flauwe hoop, dat de vrede met Engeland spoedig zou gesloten worden. Zijn neef was nu toch Stadhouder en de belangen van dien neef zouden hem toch wel wat ter harte gaan.

Reeds vroeg in het jaar kwam men echter tot de overtuiging, dat

die vrede met Engeland nog niet zoo spoedig zou gesloten worden, want bij de eerste zitting van het Britsche Parlement had de Kanselier in eene lange redevoering betoogd, dat het noodzakelijk voor Europa in het algemeen en voor Engeland in het bijzonder was, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden verdelgd en voor goed uit de rij der volken geschrapt werd. Daarom werd er besloten om de vloot in een' geduchten staat van tegenweer te brengen.

De Prins had Tromp en de Ruyter met elkander weten te verzoenen, en dit gaf meer kracht aan onze vloot dan een groot aantal schepen zou gebracht hebben. Over het algemeen was het zeevolk Prinsgezind en Tromp was dat ook. Vandaar heerschte er ontevredenheid aan boord der schepen. Die ontevredenheid sloeg echter tot geestdrift over, toen het bekend werd, dat Luitenant-Admiraal-Generaal de Ruyter voortaan naar zee zou gaan met Luitenant-Admiraal Tromp. Nu eerst gevoelde Janmaat zich recht tot daden geprikkeld, hij gevoelde zich onoverwinlijk.

Voor de oorlogskansen ter zee had men dus de beste verwachtingen en voor die te land niet minder. Wij hadden bondgenooten gekregen. Denemarken en Lotharingen sloten met ons een verbond en Keizer Ferdinand I van Duitschland, bij wien de Keurvorst van Brandenburg zich aansloot, maakte zich gereed om Frankrijk te gaan beoorlogen. Dat gaf eene gewenschte afleiding, want de Fransche legers, nu op een punt samengetrokken, moesten thans verdeeld worden. Gebruik makende van de tijdelijke overmacht, hielden de aftrekkende Fransche troepen op sommige plaatsen baldadig huis. Het kleine Woerden moest met zestienduizend gulden en de stad Utrecht met twee ton gouds de plundering afkoopen. Maar tegenover deze verliezen stond de groote winst dat het heele Fransche leger de Nederlanden ontruimde, nagezeten door het jeugdige Staatsche leger onder den Prins. Utrecht riep den Prins tot Stadhouder uit. Door den machtigen bondgenoot verlaten, begrepen de Munsterschen en Keulschen, dat ze verstandig zouden doen, om Frankrijks voorbeeld te volgen, en spoedig gaven ze aan dat plan gevolg.

En hoe werden de verwachtingen op zee beantwoord?

Met het oog op eene mogelijke landing der Engelschen en Franschen bleef onze vloot meer op de kust. In het vorige jaar toch had men reeds eene landing beproefd. Behalve dat de Ruyter er nog altijd was om dit te beletten, kwam er van de heele landing niets, omdat een storm, die drie dagen onafgebroken woedde en gedurende drie weken telkens terugkeerde, onze kust onbereikbaar

maakte. Den zeventienden Juni 1673, het was juist dezelfde dag van den slag bij Solebay, kwam de Engelsche vloot onder bevel van Prins Robert en de Fransche onder bevel van d'Estreés, de onze opzoeken en de aangeboden slag werd niet geweigerd. De Ruyter nam de Engelschen en Tromp de Franschen voor zijne rekening. Van beide zijden werd woedend en met zeer veel beleid gevochten. Maar overal waar de Ruyter met zijn Admiraalsschip kwam, weken de Engelschen, wat de Ruyter lachend deed zeggen: 'Ze hebben nog eerbied voor 'De Zeven Provinciën.' Tegen de gewoonte in namen de Franschen nu ijverig deel aan het gevecht, zoodat Tromp, die reeds op zijn derde schip was overgegaan, het te kwaad kreeg. Dat zag de Ruyter, en het is wel het schoonste bewijs hoe hartelijk gemeend van zijne zijde de verzoening was, hij snelde hem terstond ter hulp. Zoodra Tromp de Ruyter naderen zag, riep hij zijn afgestreden scheepsvolk toe. 'Mannen, daar is Bestevaer! Hij komt ons helpen.' De Fransche vloot week terug, zoodra de Ruyter kwam en de Ruyter en Tromp vielen nu vereenigd de Engelsche vloot aan. Eerst bij het vallen van den nacht hield de strijd op zonder dat er eene overwinning behaald was, doch den volgenden dag was de vijand niet meer te zien: de voorgenomen landing was dus belet. Toch zou deze nog eenmaal beproefd worden. Deze eerste zeeslag in dit jaar had plaats gehad op zee tusschen de monden van de Schelde en Maas. Men wilde nu beproeven in West-Friesland te landen, doch nu had den eenentwintigsten Augustus van hetzelfde jaar een zeeslag plaats op de hoogte van Kijkduin. Van weerszijden traden dezelfde Bevelhebbers met elkander in het krijt. Het was een vreeselijke slag. Het kanongebulder dat door heel Holland klonk, lokte duizenden aan het strand om uit de verte dien verschrikkelijken strijd te aanschouwen, maar het dreef er nog meer naar de kerken, om daar God voor Volk en Land om behoud te smeeken.

Maar eindelijk, eindelijk tegen den avond, daar kwamen onze wakkere zeelieden met de vlaggen hoog in top in het gezicht van de kust. De strijd was geëindigd en de vijand met ontzettende verliezen aan volk en schepen geweken. Ook van onzen kant waren beroemde mannen, zooals Sweers en de Liefde, voor het Vaderland gevallen.

De stormen, die nu volgden, beletten aan beide vloten, dit jaar nog iets te ondernemen.

En de Republiek der Vereenigde Nederlanden, die volgens den Kanselier moest verdelgd worden, stond steviger dan ooit. Geen wonder, dat de Engelschen een' oorlog moede werden, welke met

meer schande dan eer, en veel meer verlies dan winst door hen gevoerd werd. Alleen in 1672 en '73 waren door onze kapers meer dan achtentwintighonderd vijandelijke koopvaarders buit gemaakt en zeven achtste deelen hiervan waren stellig van de Engelschen. Bovendien waren de Engelsche Bevelhebbers ook geene kinderen, en zagen ze zeer goed, dat hun Koning Karel geheel aan den leiband liep van Koning Lodewijk, die zijne vloot meer uitgezonden had om te zien hoe de Engelschen en Nederlanders vochten, dan om bijstand te bieden. Lodewijk speelde zijn politiek spel hier zóó in het oog loopend, dat de ronde zeeman er van walgde, en in zijn hart den dapperen Nederlander de hand vol waardeering toestak. In het einde werd het heele Engelsche volk oproerig en Karel, die nog niet vergeten was hoe zijn Vader, door tegen den wil der Natie te handelen, deze handelingen met zijn leven had moeten boeten, ging over tot het onderhandelen over den vrede, die in 1674 te Breda gesloten werd. De eenige nadeelige bepaling voor ons was, dat wij twee millioen gulden voor oorlogskosten moesten betalen. Munster en Keulen, door Frankrijk alleen gelaten, sloten in hetzelfde jaar vrede. De oorlog met Frankrijk bleef evenwel nog voortduren.

Minder aangenaam waren de gevolgen van den oorlog voor Gelderland, Overijsel en Utrecht, die in handen der vijanden gevallen waren. De vier overige gewesten wilden deze drie Provinciën maar niet weer zoo voetstoots in de Unie opnemen, omdat ze door de vijanden veroverd waren geworden. Het scheen evenwel dat de Stadhouder begreep, dat dit niet de schuld van deze gewesten was, maar wel van Holland en Zeeland, die alles voor de vloot hadden overgehad en de verdediging der Land-Provinciën schromelijk verwaarloosd hadden. Door de bemoeiingen van den Prins kwam men er eindelijk toe om weer, evenals vroeger, de Unie uit zeven stem-hebbende gewesten te doen bestaan. Het gevolg van een en ander was, dat, nadat Holland en Zeeland het Stadhouderschap erfelijk hadden verklaard in de mannelijke en vrouwelijke linie, Utrecht, Overijsel en Gelderland weldra dit voorbeeld volgden. Gelderland bood uit dankbaarheid voor hetgeen de Prins voor dit gewest gedaan had, hem zelfs den Hertogshoed aan. Hij wees dien van de hand omdat Holland en Zeeland er tegen waren. Toch wist hij het zoover te krijgen, dat hij in die drie heroverde Provinciën de Souvereiniteit kreeg en dus boven de Staten dier gewesten stond.

Groningen en Friesland met Drente behielden hun' Stadhouder Hendrik Kasimir II.

In den oorlog tusschen Frankrijk en de Nederlanden met Spanje tot bondgenoot, had Lodewijk XIV weten te bewerken, dat Italië tegen Spanje opstond. Dit rijk vroeg nu onze hulp en hield er zoolang op aan, dat men de Ruyter aan het hoofd der hulpvloot stellen zou, dat men van onze zijde eindelijk toegaf. De vloot, die de Ruyter onder zijne bevelen kreeg, was evenwel zóó klein en zóó slecht uitgerust, dat hij er zijn beklag over deed.

Een Lid van het collegie der Admiraliteit, met de Ruyter over de geringe sterkte der vloot in gesprek geraakt, had, zegt men, de onbeschaamdheid den beproefden zeeheld toe te voegen: 'Ik denk niet, Mijnheer, dat gij op uwe oude dagen bevreesd begint te worden en den moed laat vallen.'

De Ruyter keek den verwaten man aan en zeide op fieren toon: 'Neen, ik begin den moed niet te laten vallen. Mijn leven heb ik voor den Staat veil, maar het doet mij leed, dat de Heeren de Vlag van den Staat zoo roekeloos wagen.'

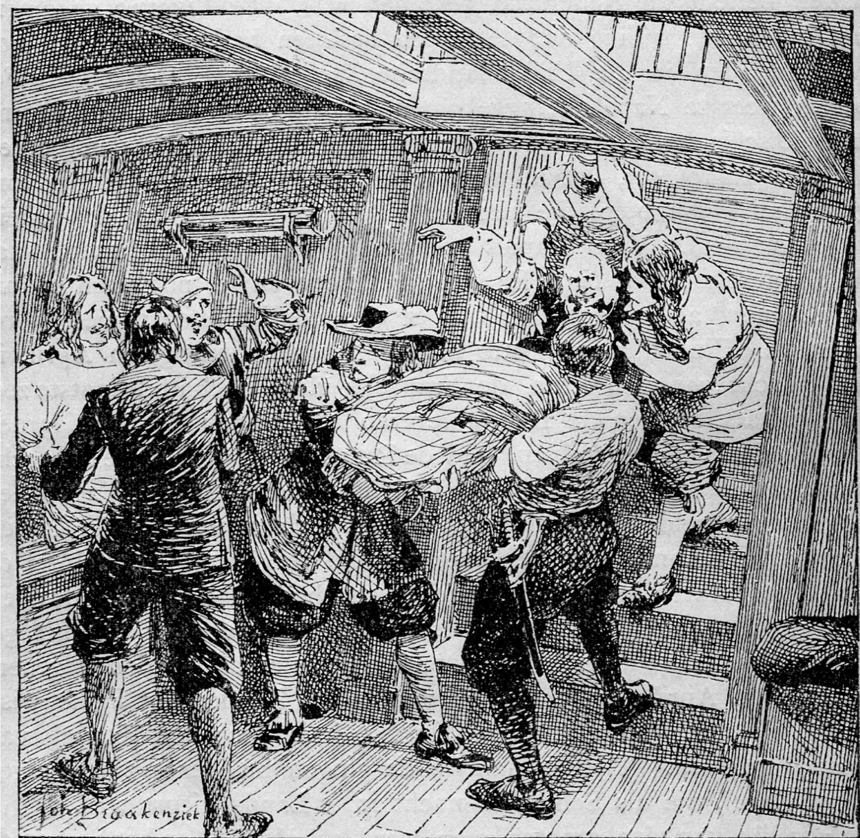
De Ruyter was ongesteld toen hij aan boord ging, en het scheen alsof hij een voorgevoel had, dat hij zijn Vaderland en de zijnen niet meer zou terugzien.

Den vierentwintigsten Augustus 1676 zeilde de Ruyter uit en ruim eene maand later liet hij in de haven van Cadix het anker vallen. Gepaaid met de belofte, dat de Spaansche vloot spoedig komen zou, vertrok hij naar de Middellandsche Zee en overal waar hij kwam, werd hij feestelijk ontvangen. Vooral was dit het geval bij het bezoek aan den Onderkoning te Napels, die ter eere der Nederlanders zelfs het Wilhelmus liet blazen. Maar al die eerbewijzen werden door de Ruyter al heel weinig op prijs gesteld, daar ze dienst schenen te moeten doen, om hem aan den praat en in goeden luim te houden, want van de beloofde Spaansche vloot was niets te zien, en toen hij ze eindelijk in de haven van Palermo vond, verkeerde ze in zulk een’ ellendigen toestand, dat hij aan de Staten-Generaal schreef: 'Ik zie dagelijks en hoor van goeder hand, tot mijn groot leedwezen, den zeer slechten toestand van de Koninklijke schepen, die thans nevens ons in de baai liggen.'

Dat het leedwezen van de Ruyter groot was, had gegronde redenen, want de Fransche vloot, waartegen gestreden moest worden, was uitmuntend uitgerust en stond onder bevel van den dapperen en beleidvollen Vice-Admiraal Du Quesne, om zijn vorig beroep van kaper, ten onzent algemeen bekend onder den naam van den 'Roover Du Quesne'. De Ruyter had slechts negentien schepen

onder zijn bevel, doch hij waagde den zevenden Januari bij Stromboli den slag, en hoewel niemand zich de overwinning toekennen kon, hadden de Franschen, wier Bevelhebber gewond was, geen' lust den volgenden dag den strijd te hervatten.

Inmiddels waren de zes maanden, die de Ruyter ten dienste van Spanje geven mocht, verstreken en reeds wilde hij vertrekken, toen hij zich door den Onderkoning liet overhalen om te blijven tot er nader bericht uit Nederland gekomen was. Te Livorno gekomen, ontving hij de tijding dat de Staten besloten hadden, de vloot nog zes maanden in de Middellandsche Zee te laten. Den elfden Februari weer te Napels teruggekomen, werd hij door den Onderkoning met de schitterendste eerbewijzen ontvangen, en het strekt den grooten oorlogsman tot eer, dat hij wist te bewerken dat zesentwintig Hongaarsche predikanten, die hier als galeislaven vertoefden, de vrijheid gegeven werd. Van Napels vertrok hij weer naar Palermo, waar de Spaansche vloot lag. Er viel op deze evenwel nog even weinig te rekenen als vroeger, en wat er gezamenlijk ondernomen werd, mislukte. Eindelijk ontmoette men den tweeëntwintigsten April, in het gezicht van den Etna, de Fransche vloot en had de laatste zeeslag plaats, welken de Ruyter leveren zou. Door de Spanjaarden zoo goed als niet geholpen, had de Ruyter bijna de geheele Fransche vloot te bestrijden, en nog niet lang was men aan den slag, of een kogel verbrijzelde den linkervoet en het rechterbeen van de Ruyter, die op het zonnedek zijne bevelen stond te geven. Toch bleef de strijd voortduren, en eer het nacht was, hadden de onzen de overwinning behaald. De Ruyter stelde zelf het verslag van het gebeurde nog op, doch hevige wondkoortsen maakten den negenentwintigsten April een einde aan zijn leven. Zonder dat hij het wist, stierf hij met den titel van Hertog, hem door den Koning van Spanje gegeven. Titel en jaarwedde gingen nu over op zijn'eenigen zoon Engel, die als Schout-bij-nacht in 's Lands dienst was.

De Ruyter gewond.

Het lijk van den grooten man werd gebalsemd, en het hart en de ingewanden werden op een’ heuvel in de nabijheid van Syracuse begraven. In het begin van 1677 kwam zijn lijk in het Vaderland aan en zóó groot was de achting waarinde Ruyter bij alle Volken van Europa stond, dat zelfs Lodewijk XIV, met wien we in oorlog waren, naar al zijne zeehavens bevel zond om het lijk van de Ruyter, als de vloot voorbij zulk eene haven kwam, met gepasten eerbied te begroeten. Ja, onder het volk, dat hij het felst en het roemrijkst bestreden had, onder de Engelschen, vond hij zijn’levensbeschrijver, die van hem getuigde: 'De Ruyter was zulk een gemoedelijk man, zulk een nauwgezet en godvruchtig Christen, zulk een stout soldaat, zulk een wijs, ervaren en gelukkig Bevelhebber, en zulk een trouw en warm liefhebber van zijn Vaderland, dat hij met recht verdient van de nakomelingen geprezen te worden, als een sieraad zijner eeuw, de voedsterling van de zee en het vermaak en de eer van zijn land.'

Hij werd te Amsterdam in de Nieuwe kerk begraven, waar men vier jaar later eene prachtige graftombe voor hem oprichtte. Vlissingen vereerde hem in 1841 met een standbeeld, en na tweehonderd jaar leeft de naam van 'de Schrik des Oceaans' nog altijd, als die van een goed bekende in den mond van oud en jong, zoodat de Latijnsche spreuk: 'lntaminatis fulget honoribus' welke boven zijn

graf gebeiteld staat, waarheid bevat. — 'Hij blinkt in onbezoedelde eere', dit zeggen die Latijnsche woorden. — De Nederlandsche vloot, van zijn’ Bevelhebber beroofd, was niet gelukkig meer en werd den zevenentwintigsten Juni bij Palermo verslagen.

Na het sluiten van den vrede met Engeland, Munster en Keulen had Prins Willem den oorlog te land met behulp der bondgenooten tegen de Franschen wakker voortgezet. Wel verloor hij in Juli van 1674 den veldslag bij Senef tegen de Franschen onder Condé, doch reeds toen gaf hij een bewijs van zijn beleid in het aftrekken van zijn leger. Slechts één’ slag heeft Willem III gewonnen en alle andere veldslagen verloor hij, doch nimmer had de vijand eenig voordeel van eene overwinning, omdat de Prins na een’ veldslag terstond zulk eene stelling wist in te nemen, dat de vijand aan geen vervolgen kon denken.

Ondertusschen was men in 1676 reeds begonnen met over den vrede te onderhandelen, doch de Prins wilde dat niet doen zonder de Bondgenooten. Dezen hadden hem nu wel niet zoo heel krachtig bijgestaan, maar in 1673 waren ze dan toch ook oorzaak geweest dat de Franschen ons land moesten verlaten. Gedurende de onderhandelingen kreeg de Stadhouder de kinderziekte en hiervan gelukkig hersteld, huwde hij eenigen tijd later met zijne nicht Maria, oudste dochter van Jacobus, Hertog van York, den vermoedelijken opvolger van Koning Karel, wiens huwelijk kinderloos was gebleven.

De Republiek, door den langdurigen oorlog uitgeput, wist evenwel te bewerken, dat de Prins de Bondgenooten losliet, en het gevolg daarvan was, dat den elfden Augustus 1678 de vrede met Frankrijk te Nijmegen gesloten werd. Vier dagen na het sluiten van den vrede leverde de Prins den Franschen, onder den Hertog van Luxemburg, nog slag bij Saint-Denis. De uitkomst was voor geene der beide partijen beslissend, en nog niet recht bewezen is het, of de Stadhouder dien slag leverde, zonder te weten, dat de vrede gesloten was.

In alle gevallen, het was vrede en, na zes jaren van alle kanten bedreigd te zijn, kwam de Republiek der Vereenigde Nederlanden zonder één voetbreed gronds verloren te hebben, glorierijk uit den strijd te voorschijn. Onder Hoogere leiding had men die uitkomst te danken in de eerste plaats aan den Prins van Oranje en aan Michiel Adriaensz. de Ruyter. Was het wonder, dat naderhand ons volk in het 'Oranje boven!' zoo menigmaal zijn behoud zocht en door het krachtig geloof daaraan ook zijn behoud vond ?

VII.
EEN KONING-STADHOUDER.

Kon de Republiek tevreden zijn over de uitkomst, ook Lodewijk XIV was tevreden. Wel had hij in de Nederlanden niets gewonnen, maar tegenover Duitschland en Spanje was hij veel machtiger geworden, zoodat hij ten opzichte van deze landen zeer willekeurig te werk ging. Voor de Republiek, die door den oorlog zóó uitgeput was, dat zij vooreerst wel geen' oorlog zou beginnen om andere redenen, dan die haarzelve raakten, was hij niet bevreesd, en toch leefde in datzelfde land een man, die zijn grootste vijand was, die hem telkens den voet dwars zou zetten en die hem door en door kende. Deze man was Stadhouder Willem III, die nu blijken gaf hoe hij van de lessen in staatkunde, hem door Johan de Witt gegeven, voordeel wist te trekken. Het is moeielijk uit te maken wat Willem III meer was, krijgsman of staatsman. Wat niemand ooit had kunnen denken, uit het ziekelijke Kind van Staat was een man gegroeid, die het evenwicht in Europa zou bewaren, een evenwicht, dat door den heerschzuchtigen en berekenden Lodewijk XIV dreigde verbroken te worden. Deze Vorst toch richtte te Besançon, Metz en Breisach in 1680 de zoogenaamde 'Chambres de reunion' op. De taak van deze 'Charnbres' was te onderzoeken welke landen of steden tot de streken behoord, of in betrekking gestaan hadden, welke bij den vrede van Munster en Nijmegen aan Frankrijk toegewezen waren. Deze Kamers nu wisten voor Lodewijk duidelijk te maken, dat het Fransche rijk tot Straatsburg diende uitgebreid te worden. Het gevolg hiervan was, dat Lodewijk XIV reeds in 1681 bezit van deze stad nam.

Ondertusschen gingen de zaken hier te lande ook al niet naar aller wensch.
Op het stadhuis te 's-Gravenhage staat de Latijnsche spreuk: 'Ne Jupiter quidem omnibus', welke beteekent: 'Zelfs Jupiter kan het niet allen naar den zin maken.' Nu, wat Jupiter voor de oude Grieken en Romeinen was, dat was Stadhouder Willem III niet voor de Republiek. Het geleek er niet naar. Onder het eerste Stadhouderlooze bestuur hadden de rijke kooplieden, vooral die van Amsterdam, het geheele gezag in handen gehad. Zij hadden geregeerd en waren alleen door den nood gedwongen geworden,

Willem III tot Stadhouder uit te roepen. De Stadhouder had zijne taak met een’ vasten wil aanvaard. Wat voor het algemeen welzijn van den lande noodig geoordeeld werd, dat wist hij ten uitvoer te brengen, doch kwam daardoor al te dikwerf in botsing met de belangen van Holland. Met tegenzin verdroegen de voormalige Burger-koningen den dwang van Oranje, en hunne ontevredenheid ging zelfs zoo ver, dat enkele Amsterdamsche kooplieden met den Franschen Gezant d’Avaux geheime onderhandelingen aanknoopten. Sommigen gingen zelfs zoo ver, dat ze d’Avaux het voorstel deden om zijn’ Meester over te halen een’ tweeden inval in ons land te doen, in de hoop, dat ze dan van den Stadhouder en zijne dwingelandij zouden verlost worden.

Nu is het ontegenzeglijk waar, dat de Prins zijne macht vaak verre te buiten ging, en dat hij van heerschzucht niet vrij te pleiten was. Maar die macht vond hare beperking vooral in de Unie, die, als geheel, noodzakelijk diende gewijzigd te worden. Zij was nu eene eeuw oud, en het is duidelijk te begrijpen, dat het noodverbond van een worstelend volk bepalingen bevatte, welke niet geldig meer waren voor eene grondwet van een’ zelfstandigen Staat, die tot den rang van eene Eerste Europeesche Mogendheid geklommen was. Maar de Unie te veranderen had al evenveel voeten in de aarde, als heden ten dage het wijzigen van eene grondwet, en zooals de zaken toen stonden was het duidelijk, dat ieder Gewest op zijne rechten zou blijven staan, en dat er dus nog onmogelijk eene grondwet voor het heele land kon gemaakt worden. Dat begreep Willem III ook zeer goed en daarom bleef de Unie onveranderd en regeerde hij volgens eene wet, waarvan iedereen overtuigd was, dat men ze onmogelijk naleven kon. Dit algemeene geloof aan het verouderde gezag der Unie maakte den Stadhouder sterk; want wie hem tegenstonden en Regeeringspersonen waren, werden eenvoudig uit hun ambt ontzet en vervangen door anderen, die op de hand van den Prins waren. Het gevolg hiervan was dat hij zich zeer vele vijanden maakte, die, zooals we boven zagen, reeds tot handelingen hunne toevlucht namen, welke ten verderve van het Vaderland zouden gevoerd hebben, indien ze ten uitvoer gelegd waren.

Misschien zelfs zou het, ondanks ’s Prinsen standvastigheid en staatkundig beleid, wel tot eene botsing gekomen zijn tusschen den Stadhouder en de oude Burger-koningen, als er in Frankrijk niet iets gebeurd was, dat het vertrouwen der ontevredenen op Koning

Lodewijk XIV zoo aan het wankelen bracht, dat zij het niet meer waagden om over een verbond met Frankrijk te spreken.

In 1589 was Hendrik, Koning van Navarre en Béarn, een Protestantsch Vorst, Koning van Frankrijk geworden. Het Katholieke Frankrijk kon echter, dat is duidelijk, geen' vrede hebben met een' Protestantschen Vorst, en daarom sloot Parijs voor hem hare poorten. Hendrik zag zeer wel in, dat hij zonder Parijs geen Koning van Frankrijk zou zijn, en daarom ging hij tot het Katholieke geloof over. Nu werd hij erkend en binnen Parijs gelaten. Hij kreeg den naam van Hendrik IV en later den bijnaam van 'den Grooten.' Om nu zijne voormalige geloofsgenooten niet tot zulke felle tegenstanders te maken, als ze vroeger goede bondgenooten waren, gaf hij hun in 1598 bij het bekende 'Edict van Nantes' vrijheid van godsdienst.

Dit Edict van Nantes nu werd door Lodewijk XIV herroepen. Hij wilde de eenheid in zijn rijk bevestigen en had de staatkundige overtuiging, dat ze niet tot stand kon komen zoo lang niet alle Franschen Katholiek waren. Deze herroeping van het Edict van Nantes had plaats in 1685. Tal van Fransche Protestanten, die liever alles wilden verdragen dan ontrouw worden aan hun geloof, verlieten, of liever ontvluchtten, nu hun Vaderland en zochten voor een groot deel eene wijkplaats in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, waar de ballingen, natuurlijk onder de Protestanten, gastvrij ontvangen werden.

De heftigste tegenstanders van den Prins waren allen Protestantsch, zoodat ze nu eenvoudig van twee kwaden het geringste kozen en van een verbond met Lodewijk geheel afzagen.

Te meer zag men er van af, omdat uit Engeland ook gevaar voor het Protestantisme dreigde, daar Koning Karel II den Katholieken zeer genegen was. Op zijn sterfbed, in 1686, ging hij zelfs tot hun geloof over. Karel's opvolger was Jacobus, Hertog van York, de Schoonvader van Willem III. Deze Koning was al eenige jaren geleden tot het Katholieke geloof overgegaan en hoewel hij volgens eene Engelsche wet, juist omdat hij niet behoorde tot de Staatskerk, niet opvolgen mocht, beklom hij zonder eenigen tegenstand den troon. Waarschijnlijk rekenden de Engelschen er op, dat hij niet zoo heel lang regeeren zou en dan toch opgevolgd zou worden door zijne dochter Maria, die met onzen Stadhouder, of door Anna, die met Prins George van Denemarken gehuwd was. Beide Prinsessen behoorden tot den Protestantschen godsdienst en hunne Echtgenooten ook. Doch wat gebeurde ?

Koning Jacobus, die een tweede huwelijk aangegaan had met Prinses Maria van Modena, mocht uit dat huwelijk, den tienden Januari 1688, een zoon zien geboren worden, die ook Roomsch zou zijn. Nu was de hoop der Engelschen op de opvolging van eene der twee Protestantsche dochters van Jacobus geheel vernietigd. Zij begonnen thans den jonggeboren Prins een ondergeschoven kind te noemen, en weldra was men in bijna heel Engeland van de meening, dat het Prinsje, als een kind van heel andere Ouders dan het Koningspaar, geen recht van opvolging bezat.

Thans wierpen de Engelsche ontevredenen zich in de armen van Stadhouder Willem III, die reeds in briefwisseling met hen gestaan had van het oogenblik af, dat zijn Schoonvader den troon beklom. De Stadhouder hield al die onderhandelingen aanvankelijk zorgvuldig geheim, doch, daar hij wel begreep dat hij de hulp der ontevreden kooplieden en vooral van Amsterdam niet missen kon, zoo hij te eeniger tijd eene poging wilde doen om den Engelschen troon te beklimmen, begon hij de ontevredenen meer ter wille te zijn. Van dat zoogenaamde ondergeschoven kind schijnt Willem niet veel geloofd te hebben, en daarom begreep hij zeer goed, dat hij stellig ook in Lodewijk XIV, die geheel op de hand van Jacobus was, een heftig tegenstander zou vinden.

Inmiddels begon de Engelsche Koning, vooral na de geboorte van zijn' zoon, krachtiger pogingen aan te wenden om in zijn rijk den Katholieken godsdienst te beschermen, en daar hij dit met heel weinig beleid deed, steeg de ontevredenheid steeds hooger en werden de aanzoeken bij den Stadhouder om het Protestantisme in Engeland te hulp te komen, steeds dringender.

Maar de leerling van den grooten Raadpensionaris liep niet over ijs van een' nacht, en eerst toen hij zeker was, dat hij in Holland en Zeeland voldoende steun zou vinden, trad hij openlijk op, als beschermer van den Hervormden godsdienst en de belaagde vrijheid van het Engelsche Volk. Men begon nu aan het uitrusten eener vloot, die den Prins naar Engeland zou overbrengen met eene voldoende legermacht om Koning Jacobus te verdrijven.

Stadhouder Willem III.

Toch werd ook het doel van die verbazende uitrusting alleen aan enkele ingewijden bekend. Door den dood van Maximiliaan, Keurvorst van Keulen, bestond er gevaar voor oorlog, daar vele Staten zich met de vraag bemoeiden wie Maximiliaans opvolger zou zijn. Nu ging het er in Europa voor door, dat al die uitrustingen in Holland slechts een gevolg waren van den gespannen toestand waarin Europa verkeerde.

Alleen de Fransche Gezant d' Avaux liet zich niet blinddoeken en gaf aan Koning Lodewijk zijn vermoeden te kennen. Deze zond er bericht van aan Koning Jacobus, doch deze hechtte er geen geloof aan, en eerst toen het doel der krijgstoerustingen niet langer geheim kon blijven, omdat de zaken hier te lande door de verschiliende Regeerings-collegien in het openbaar moesten behandeld worden, moest de Engelsche Koning het wel gelooven, doch toen was het te laat om nog bijtijds de noodige maatregelen te nemen.

Den tienden November 1688 gaf Stadhouder Willem III een manifest, dat is eene openbare kennisgeving, uit, waarbij hij verklaarde, dat hij naar Engeland zou oversteken om daar den verwarden staat van zaken te gaan herstellen. Katholieke schrijvers echter verklaren, dat hij aan de Gezanten der vreemde Mogendheden, behalve aan die van Frankrijk en Engeland, liet weten, dat het doel van den tocht geen ander was dan eene verzoening tot stand te brengen tusschen Koning Jacobus en zijn Volk, en dat de Stadhouder al zijn' invloed aanwenden zou, om aan de Engelsche Katholieken vrijheid van geloof te geven en hen tegen vervolgingen te beschermen.

Wat waar is?

Dat is moeielijk te beslissen.

Uit hetgeen we zooeven vertelden blijkt het, dat de godsdienst in deze zaak eene groote rol speelde, en waar dit het geval is, daar komt de Staatkunde er zich inmengen om, altijd zoo bedekt en slim mogelijk, de hoofdrol te spelen, zoodat men, om alles naar waarheid te vertellen, niet alleen alle staatsstukken van dien tijd, maar ook de gedachten van de voornaamste personen van dien tijd zou moeten lezen. Is het eerste mogelijk, het laatste niet, zoodat we ons bij het beoordeelen eener gebeurtenis van gewicht, heel dikwijls van vermoedens moeten bedienen, welke gunstig of ongunstig zijn, naarmate men de hoofdpersonen al of niet genegen is.

We willen ons dus niet bezighouden met de vraag wie er gelijk

had: Jacobus of Willem en dus maar zeggen, dat Stadhouder Willem III den negenentwintigsten October met eene groote vloot in zee stak met het doel in Schotland te landen. Deze vloot werd door een' storm overvallen, zoodat men genoodzaakt was terug te keeren, wat Koning Jacobus nog zorgeloozer maakte daar hij niet kon gelooven, dat men zóó laat in het jaar, den tocht hervatten zou.
Toch gebeurde dit; want den tienden en elfden November stak de vloot opnieuw in zee. Onderweg veranderde de Prins evenwel van plan, en inplaats van in Schotland te landen, liet hij, geholpen door den wind, koers naar het Zuiden richten, en den vijftienden November liet de machtige vloot, die uit vijftig oorlogs- en meer dan vijfhonderd transportschepen bestond, voor Torbay, in de nabijheid van Plymouth het anker vallen.

De Prins liet zich onmiddellijk aan wal brengen en werd door de toegestroomde Engelschen als Redder begroet, hetgeen niet verhinderde, dat hij den eersten nacht in eene armoedige visschershut moest doorbrengen.
Willem, gedekt door de een-en-twintig duizend soldaten, die met de transportschepen aangevoerd waren, begaf zich langzaam op weg naar Londen en vermeed zorgvuldig elke ontmoeting met het leger van Jacobus en toen hem gezegd werd, dat de Koning tegen hem optrok om hem slag te leveren, zeide de Prins: 'Goed, maar het moet ons eerst gelegen komen.'

Willem III in eene visschershut te Torbay.

Met den dag vermeerderde Willems aanhang, zoodat de Koning zich genoodzaakt zag met den Prins te onderhandelen. Uit eigen beweging was Jacobus al begonnen met het Parlement bijeen te roepen, en nu sloeg Willem hem voor dat alle Katholieken ontwapend en, zoo ze eene betrekking bekleedden, ontslagen moesten worden. De Tower, dat was de staatsgevangenis te Londen, moest in bewaring gesteld worden van den Lord-Mayor van Londen, en als de Koning in zijne hoofdstad bleef gedurende de bijeenkomsten van het Parlement, dan zou Willem, beschermd door eene lijfwacht, er ook mogen vertoeven. Wilde de Koning liever buiten Londen zijn, dan zou de Prins er ook niet komen. Koning Jacobus vond deze voorwaarden en nog eenige kleinere zoo heel bezwarend niet en zou ze denkelijk wel aangenomen hebben, doch hij wachtte een’ dag met een besluit te nemen, en in den nacht, die daarop volgde, liet hij zich door zijne raadslieden, die geheel op de hand van den slimmen Franschen Koning waren, overhalen om met de zijnen de wijk naar Frankrijk te nemen. Dit gebeurde en nauwlijks was die vlucht in Londen bekend, of de Regeering der stad koos de zijde van den Hollandschen Stadhouder, die tot op dit oogenblik nog steeds als bemiddelaar opgetreden was en nu voor zichzelven handelen ging. Het is alweer moeielijk uit te maken of het Willem ernst met die onderbandelingen was, dan wel, of hij bijna verzekerd was, dat ze toch tot geene uitkomst ten voordeele van den Koning zouden leiden.

Maar onverwachts keerde Jacobus naar zijne hoofdstad terug, waar hij door zijne aanhangers met gejuich ontvangen werd. Willem, die ook op weg naar Londen was, zond een regiment vooruit om ’s Konings paleis te bezetten. Weer trad hij nu als bemiddelaar op en liet zijn’ Schoonvader verzoeken, Londen te verlaten en dan naar Ham te gaan om den uitslag af te wachten. Jacobus wilde echter liever naar Rochester gaan en de Prins vond dat ook goed. Nu deed de bemiddelaar den achtentwintigsten December zijn’ intocht binnen Londen. In het begin van het jaar 1689 liet hij het Parlement bijeen komen om te beraadslagen, wat er gedaan moest worden.

Of men gedurende den korten tijd dat Willem in Engeland vertoefd had, tot de overtuiging gekomen was, dat de Hollandsche Stadhouder te zelfstandig dacht en handelde, en dat men dus een soort van Trojaansch paard had binnengehaald, dan wel of men bang was om voor het oog van heel Europa met Jacobus geheel

te breken, is niet gemakkelijk te zeggen. Waar is het, dat men in het Hooger- en Lagerhuis aan het kibbelen ging of de Engelsche Koningstroon wel vrij gekomen was. Uit alles blijkt, dat men liever een' toestand wilde scheppen, als ons Vaderland van 1568 tot 1581 had. Men nam besluiten in naam van Koning Filips zonder dat deze er iets van wist; men hield hem voor den schijn aan het gezag, maar had er zich inderdaad aan onttrokken, en toen later gesproken werd om den Prins van Oranje tot Graaf te verheffen, bleek het maar al te zeer, dat dit niet in de bedoeling van velen lag; men wilde zelf regeeren. Tot het spelen van zulk eene rol was Stadhouder Willem III in Engeland niet te bewegen. Hij liet den Heeren weten, dat hij alleen voor heel zijn leven, en niet tijdelijk, tot Regent wilde aangesteld zijn. Had men hiertoe geene begeerte dan zou hij naar Holland terugkeeren en tevreden zijn over den uitslag van den tocht.

De Engelschen begrepen echter dat Koning Jacobus terugkomen zou, zoodra Willem Engeland verliet, en daarom kwamen ze met andere voorstellen; men wilde zijne Gemalin Maria tot Koningin, of hem en zijne Gemalin tot Koning en Koningin uitroepen. Prinses Maria, die altijd nog in Holland vertoefde, liet weten, dat zij niet genegen was Koningin te worden, als haar Gemaal niet tevens tot Koning uitgeroepen werd.

De Regeering kwam nu tot het besluit om Willem en Maria de kroon aan te bieden met de bepaling er bij, dat Willem het gezag zou hebben.

Midden in den winter reisde Prinses Maria nu naar Engeland en kwam den eenentwintigsten Februari te Londen aan, waar reeds den volgenden dag Willem en zijne Gemalin tot Koning en Koningin werden uitgeroepen. De kroning had den negentienden April plaats. Ook Schotland erkende het gezag van Willem, doch het Katholieke Ierland bleef de zijde van Koning Jacobus houden tot het gedwongen werd, zich naar de nieuwe orde van zaken te schikken.

En zoo was nu uit een' Prins, die als kind in de wieg, behalve een' beroemden naam, slechts een zeer klein Vorstendom had, die als knaap niets dan tegenwerking vond en als jongeling onder voogdij van de vijanden van zijn huis kwam, niet alleen een Stadhouder, maar zelfs een Koning gegroeid.

Zeker, de omstandigheden hielpen mede hem aldus te verheffen, maar juist in het gebruik maken van alle omstandigheden, de geringste niet uitgezonderd, lag de kracht van den Koning-Stadhouder. En hoe meer hij de omstandigheden leerde kennen, hoe hooger

zijn staatkundig beleid steeg, zoodat hij meer nog als Staatkundige dan als Veldheer, de eerste man van Europa werd, die volkomen opgewassen was tegen Koning Lodewijk XIV, die in de Staatkunde doorkneed was. Dit is een der sterkste bewijzen voor de hoogte waarop de Koning-Stadhouder stond.

VIII.

WILLEM III TEGENOVER LODEWIJK XIV.

Stellig was het voor de Republiek eene groote eer, dat een harer zonen in Engeland de Koninklijke waardigheid verkreeg: maar die eer moest zeer duur betaald worden, want zij bracht ons opnieuw in oorlog met Frankrijk, dat voor de rechten van den verdreven Koning opkwam. Hoe machtig Frankrijk was, kwam nu eerst recht uit, want het had oorlog te voeren tegen Duitschland, Spanje, de Nederlanden, Engeland, Savoye en ook met Denemarken.

Maar Lodewijk had het geluk in Luxemburg een' Veldheer te bezitten, die staan kon tegenover Koning Willem, en die zijne legers ter overwinning kon voeren. Ter zee was Frankrijks macht buitengewoon ontwikkeld, en Admiraal Tourville mag gerust met de vermaardste Vlootvoogden in den' adem genoemd worden. Nu moge men over Lodewijks karakter een zeer ongunstig oordeel vellen, toegeven zal men toch, dat hij inderdaad een groot Vorst was, die Frankrijk aan de spits van heel Europa wist te brengen.

De oorlog ter zee werd niet gelukkig gevoerd door de Bondgenooten, en niet onwaarschijnlijk is het, dat er onder het Engelsche zeevolk zich zeer vele aanhangers bevonden van den verdreven Koning, daar deze eenmaal als Hertog van York met roem aan het Hoofd der vloot had gestaan. De eerste zeeslag van de Bondgenooten tegen de Franschen werd in 1690 bij Bevesier geleverd. De Nederlanders, onder het bevel van Luitenant-Admiraal Cornelis Evertsen, hielden wakker hun' ouden roem staande, doch de Engelschen, onder Torrington, zagen Evertsens strijd tegen Tourville zoo goed als werkeloos aan, en het gevolg hiervan was, dat Tourville de overwinning behaalde. Bij zijne terugkomst in Engeland werd Torrington wegens plichtverzuim onmiddellijk in hechtenis genomen, doch de krijgsraad, waarvoor hij verschijnen moest, sprak hem van alle schuld vrij en herstelde hem dus in zijne eer. Koning Willem

hield hem echter buiten dienst en scheen dus te begrijpen waar de schoen wrong.

De oorlog te land werd in de Zuidelijke Nederlanden ook niet gelukkig gevoerd, want het leger der Bondgenooten werd in hetzelfde jaar door Luxemburg bij Fleurus verslagen. Gelukkiger was Koning Willem in Ierland, waar hij, een dag na den zeeslag bij Bevesier, het Fransche hulpleger bij de Boyne verslagen had.

Het jaar 1691 leverde voor den oorlog weinig merkwaardigs op, hoewel Koning Willem, de regeering aan zijne voortreffelijke Gemalin overlatend, zelf naar het vasteland overgestoken was om zich aan het Hoofd van het leger te stellen. Nadat hij in Den Haag eene bijeenkomst had gehad met de Afgezanten der Bondgenooten, en er besloten was gezamenlijk een leger van ruim tweehonderdduizend man op de been te brengen, vertrok hij naar het oorlogstooneel, om Bergen, dat door de Franschen belegerd werd, te ontzetten. Hij kwam hiertoe echter te laat, want de stad had zich reeds overgegeven. Gelukkiger was hij voor Luik, dat ook belegerd, maar door hem ontzet werd. Kort hierop begaf de Koning zich naar zijn geliefd verblijf Het Loo, en liet het Opperbevel over aan den Prins van Waldeck, die door Luxemburg onverhoeds aangevallen werd. Zeker zouden de Franschen de overwinning behaald hebben, als niet Generaal Ouwerkerk op een beslissend oogenblik een’ meesterlijken aanval met zijne ruiterij gedaan had, welke de gelederen des vijands in verwarring bracht en hem noodzaakte terug te trekken.

Ter zee was dit jaar nog minder voorgevallen. Gewestelijke naijver had weten te bewerken, dat Luitenant Admiraal Evertsen, de dappere Zeeuw, als Vlootvoogd door een ander vervangen werd. Cornelis Tromp, die eenige jaren aan den wal had doorgebracht en het zeeleven vaarwel gezegd had, werd nu opnieuw aangesteld, doch eer hij zijne betrekking aanvaardde, overleed hij aan verval van krachten. In zijne plaats kwam nu voorloopig Filips van Almonde, die het volgende jaar door den Koning-Stadhouder in die betrekking bevestigd werd.

Eerst den negenentwintigsten Mei 1692 ontmoette de Engelsch-Nederlandsche vloot de Fransche op de hoogte van Kaap La Hogue. Hoewel Tourville, die weer aan het hoofd der Fransche scheepsmacht stond, maar over ruim veertig schepen te beschikken had, terwijl de Engelsch-Nederlandsche vloot bijna negentig schepen sterk was, ontweek de dappere Admiraal het gevecht toch niet.

Hij leverde slag, doch met het noodlottige gevolg, dat zijne vloot zoo goed als vernield werd door de Engelsche schepen. De Neder- landers hadden, tot hun leedwezen, aan dezen zeeslag maar zeer weinig deel kunnen nemen.

Dat Tourville, die zoo sterk in de minderheid was, den slag niet ontweek, heeft velen verbaasd. Maar hij had van zijn’ Koning den stelligen last ontvangen om in alle gevallen slag te leveren. Vermoedelijk rekende Koning Lodewijk op de verraders, die in menigte op de Engelsche vloot aanwezig waren. Koningin Maria, die zooals we hier boven reeds zeiden, gedurende de afvvezigheid van haar Gemaal de teugels van het bewind voerde, wist dat, en daarom schreef zij aan de Bevelhebbers en de Kapiteins der vloot, vóór deze uitzeilde, 'dat zij verklaard had geene Officieren der Britsche vloot te willen doen vervangen, en dat zij de geruchten, welke van velen hunner in omloop waren, alleen hield voor laster- lijke verzinsels van hunne vijanden.'

De schuldigen begrepen uit dezen brief zeer goed dat de Koningin wel wist wie de verraders waren, en om nu alle verdenking van zich af te weren, verzonden zij eene door allen geteekende belofte, van getrouwheid aan de Koningin. Alleen Admiraal Russell, de Bevelhebber, weigerde deze verklaring te onderteekenen. Dat het verraad uitgelekt en door de Koningin op zulk eene verstandige en edele wijze in trouw omgezet was geworden, had Koning Lodewijk niet geweten, en dat wist ook Koning Jacobus niet, die van de hoogte van Kaap La Hogue den ondergang der Fransche vloot aanschouwde. De aanwezigheid van Koning Jacobus, juist op die plaats, versterkt het vermoeden, dat er op verraad gerekend werd. Ter eere van Tourville, die een rond en openhartig zeeman was, moet gezegd worden, dat hij hoogstwaarschijnlijk van dit alles niets wist.

Was Koning Lodewijk nu op zee voor eenige jaren vrij machteloos gemaakt, te land toonde hij, dat hij zijne eerste plaats in Europa kon handhaven, want nadat Namen zich aan de Franschen had moeten overgeven, werd het leger der Bondgenooten te Steenkerken geslagen, en nog grooter was de nederlaag, die de laatsten het volgendejaar 1693 bij Landen en Neerwinden leden. Men verhaalt dat Koning Willem, die trouwens gezorgd had, dat de vijand geen het minste voordeel van zijne overwinning trok, na het einde van dezen of den vorigen slag, zuchtend gezegd had: 'Kan ik dan dien Bultenaar nooit overwinnen?' Toen dit ter ooren kwam van den dapperen Luxemburg, die inderdaad een’ hoogen rug had, zeide deze

lachend, maar zeer scherp: 'Hoe weet Willem van Oranje, dat ik een’ bult heb? Hij heeft mij nooit van achter gezien.' Dat na den zeeslag bij Kaap La Hogue Frankrijk weinig van aanbelang met zijne vloot kon uitrichten, ligt voor de hand, maar het strekt tot eer van Tourville, dat deze er toch in alle gevallen nog zee mede hield, en nog vaak bewijs gaf, dat zijn Koning gelijk had gehad om na de nederlaag bij Kaap La Hogue uit te roepen: 'Is Tourville niet gesneuveld? Eene vloot, die vernield is, kan men weder terug bekomen, maar een Admiraal, als hij, niet zoo gemakkelijk.'

In 1693 hadden de Bondgenooten een smaldeel naar de Middellandsche Zee gezonden om met de Spanjaarden Frankrijk in die wateren te bestrijden, en ook om eene koopvaardijvloot van honderdveertig schepen te begeleiden. Dit smaldeel met de koopvaardijvloot ontmoette echter onverwachts de heele Fransche zeemacht op de hoogte van Kaap Sint-Vincent, en waarschijnlijk zouden vele koopvaarders en denkelijk ook wel oorlogsschepen in handen van den vijand gevallen zijn, als niet de Nederlandsche Kapiteins Filips Schrijver en Jan van der Poel de Franschen gelokt hadden hen te achtervolgen. De vijand deed dat, en nu hielden deze beide kloeke mannen met de hunnen den strijd bijna twee uur vol tegen een’ overmachtigen vijand, en gaven in dien tijd den koopvaarders ook de gelegenheid om te ontwijken. Eindelijk moesten zij zich overgeven, doch Admiraal Tourville had zooveel ontzag en eerbied voor de gevangen genomen Kapiteins, dat hij zelf in persoon hen aanboord ontving en aan Schrijver vroeg: 'Was dat vechten! Ik heb het nooit zoo gezien! Zijt gij duivel of mensch?'

Kapitein Schrijver en Admiraal Tourville.

De oorlog werd door Frankrijk dus over het geheel zeer gelukkig gevoerd, doch daar Koning Lodewijk zijn land met hongersnood bedreigd zag, zoo hij voortging oorlog te voeren, liet hij zoo onder de hand Koning Willem polsen of deze niet genegen zou zijn om vrede te sluiten. Die geheime onderhandelingen leidden evenwel tot geene andere uitkomst dan Voortzetting van den strijd, wat de Nederlandsche Republiek niet zeer aangenaam was. Doch Willem, die menigmaal, spottenderwijze, 'Stadhouder van Engeland en Koning van Holland' genoemd werd, wist zijn’ zin wel door te drijven, zelfs deed hij dat in zaken, die wel eens eene verkeerde wending hadden kunnen nemen. De Veldmaarschalk over het leger der Bondgenooten, de Prins van Waldeck, was in 1692 overleden, en nu wilden de Friezen hun’ dapperen Stadhouder Hendrik Kazimir, die tweede Veldmaarschalk was, in Waldecks plaats aangesteld zien. Koning Willem wist echter de Staten-Generaal te bewegen om den Hertog van Holstein-Pleun te benoemen. Hierover was Hendrik Kazimir zóó verontwaardigd, dat hij in alle stilte Koning Lodewijk liet weten, dat hij tegen eene aanzienlijke belooning bereid was om Friesland en Groningen een' afzonderlijken vrede te laten sluiten. Gelukkig gebeurde dit niet, omdat de Staten- Generaal openlijk bekend maakten, dat er in de benoeming van den Hertog van Holstein-Pleun volstrekt geene beleediging tegen den Frieschen Stadhouder lag.

Koning Lodewijk had thans ook minder bezwaar in het voortzetten van den oorlog daar het den onverschrokken Duinkerker kaper Jean Bart, die nu in Franschen dienst was, gelukte eene groote korenvloot uit de Oostzee binnen de Fransche havens te brengen. Tengevolge van dien meesterlijk volbrachten tocht kreeg hij last andermaal te beproeven eene nog veel grootere korenvloot binnen Frankrijk te brengen. Ook dezen last volbracht de koene zeeman gelukkig en niet alleen bracht hij eene ongeschonden handelsvloot

binnen de Fransche havens, doch ook een Nederlandsch vlagge schip. Een vlaggeschip is een schip, dat een' Schout-bij-Nacht of hooger Bevelliebber ter zee aan boord heeft, en het veroverde vaartuig was het eerste Nederlandsche vlaggeschip, dat een' vijand in handen viel.

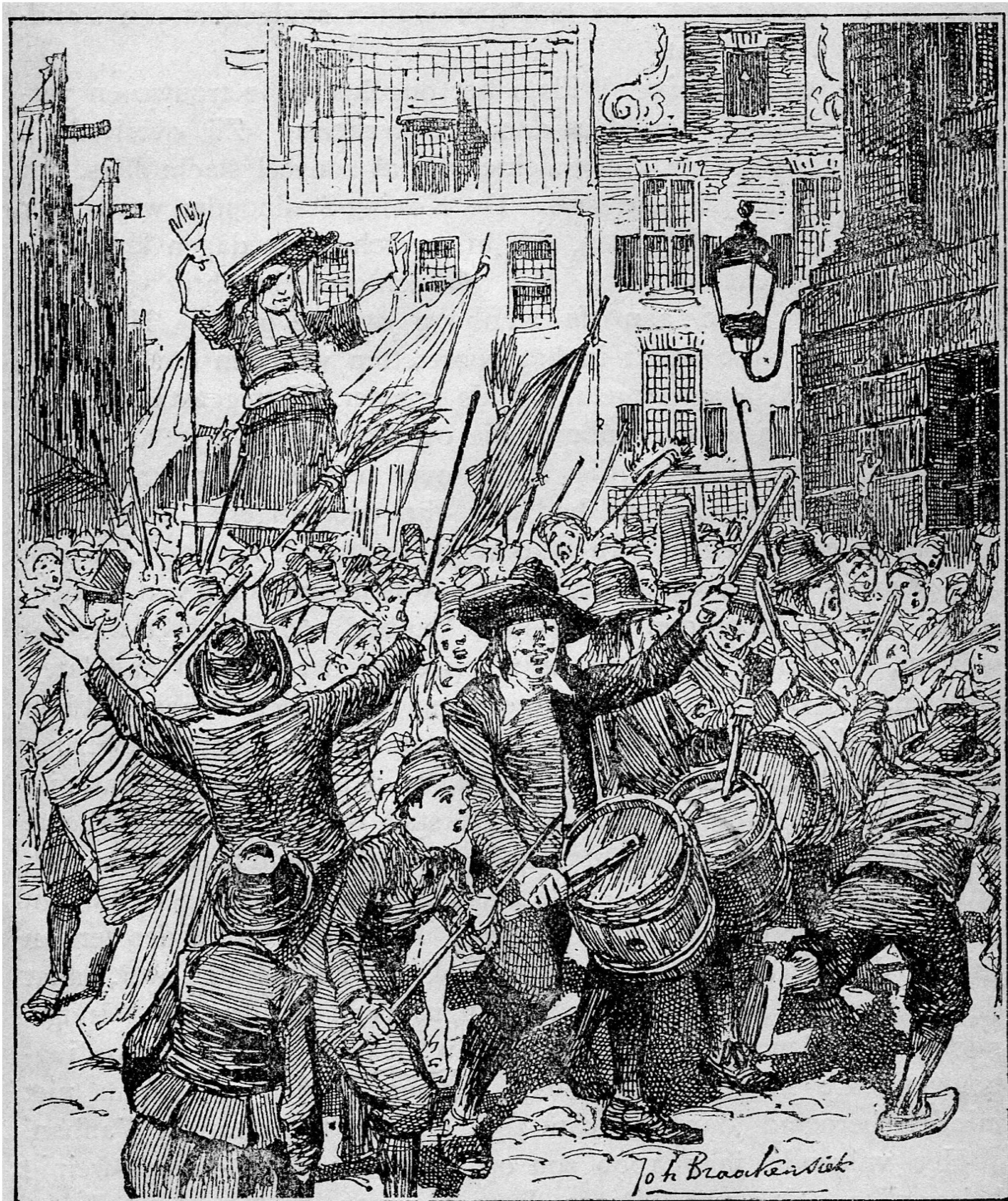
Deze tocht gaf den volksheld den welverdienden bijnaam van 'Schrik des Oceaans' en niet te verwonderen is het, dat de Duinkerkers in lateren tijd voor hun' beroemden stadgenoot een standbeeld hebben opgericht.

In 1695 had Koning Willem het ongeluk zijne trouwe en verstandige Gemalin door den dood te verliezen. Zij overleed op Nieuwjaarsdag aan de kinderziekte, die al zooveel slachtoffers van het Huis Stuart geëischt had. De Koning-Stadhouder werd door dit verlies zóó aangegrepen, dat hij verscheidene dagen lang zich in de eenzaamheid terugtrok. Hij was echter te krachtig van geest om zich voor goed aan de wanhoop over te geven. Hij zocht afleiding voor zijne smart in het voortzetten van den oorlog, doch bleef daarin al even ongelukkig als vroeger, niettegenstaande zijn groote tegenstander Luxemburg, die overleden was, opgevolgd was geworden door Villeroi, die stellig over minder krijgskundige bekwaamheden te beschikken had dan zijn voorganger.

Het eenige wapenfeit van beteekenis waarmede Koning Lodewijk een gevoelig verlies werd toegebracht, was de inneming van Namen, welke vesting door den beroemden Vauban zóó versterkt was geworden, dat men in het Latijn op eene der poorten had laten beitelen, dat deze stad wel overgegeven, maar niet vermeesterd kon worden. Koning Willem bewees echter, dat die stoute bewering, welke misschien voor ieder ander waarheid bevatte, voor hem niet veel meer dan grootspraak was. De stad werd verdedigd, behalve door de gewone bezetting, nog door vijftienduizend man, welke zich onder bevel van Maarschalk Boufflers binnen de vesting had weten te werpen voor de belegering aanving. Het beleg begon den eersten Juli en den tweeden September gaf ook het kasteel zich over, nadat de stad zelve reeds den derden Augustus in handen der Bondgenooten gevallen was. Gedurende dit beleg maakte onze vestingbouwkundige Menno Baron van Coehoorn, zich een' naam, niet minder beroemd dan die van zijn' grooten tegenstander Vauban.

Het volgende jaar 1696 zou op het tooneel des oorlogs weinig belangrijks opleveren. Op zee bepaalde men zich grootendeels tot het bestrijden der Fransche kapers, vooral van Jean Bart, en het

beschieten van eenige Fransche havens. — Te land werden enkel een paar steden door de onzen en een paar andere door de Franschen genomen. Stadhouder Hendrik Kazimir, de tweede Veldmaarschalk van het leger der Bondgenooten, was reeds in Maart overleden en in Friesland en Groningen opgevolgd door zijn' onmondigen zoon Johan Willem Friso. Bij het leger werd hij door niemand ver-

Het aansprekers-oproer te Amsterdam.

vangen, omdat er van alle zijden sterk naar den vrede verlangd werd. De Nederlanders, die in dezen oorlog millioenen schats uitgegeven en er al heel weinig voor in de plaats gekregen hadden, wenschten zich weer met alle kracht op den onbelemmerden handel toe te leggen, teneinde de groote verliezen te herstellen. Dat Koning Lodewijks heerschzucht, juist door dezen oorlog, belet was geworden zich oppermachtig te laten gelden, was een voordeel, dat slechts zeer weinigen inzagen. Lodewijk, die nu niet door hongersnood bedreigd werd en den oorlog voordeelig voerde, wenschte bovendien ook den vrede, omdat hij andere plannen in het hoofd had, welke hem meer voordeel beloofden. Toch werd het nog Februari van 1697 eer te Rijswijk, op den Huize Nieuwburg, de onderhandelingen een' aanvang namen. Eerst in September werd de vrede tusschen Engeland en Frankrijk, en in October tusschen Nederland en Spanje en Frankrijk geteekend. Bij dien vrede kreeg Koning Willem het Prinsdom Oranje terug en werd hij door Frankrijk ook als Koning van Engeland erkend.

Dat men ook in die dagen reeds van oproermaken wist, hiervan getuigde het aansprekers-oproer, dat in 1696 te Amsterdam plaats had. Door de Staten van Holland was eene belasting gelegd op trouwen en begraven, en de Amsterdamsche Regeering had maatregelen genomen om die belasting minder drukkend te maken. Vooral bij begrafenissen werd door de rijke burgers vaak eene pracht tentoon gespreid, welke aan het belachlijke grensde. Men wedijverde met elkander om de nagedachtenis der overledenen te huldigen door steeds meer dragers, meer aansprekers of bidders en meer lantaarndragers in den stoet te nemen. Nu vaardigde de Regeering van Amsterdam een bevel uit waarbij die belachlijke rouwweelde beperkt werd, en tevens nam zij het besluit om de betrekking van aanspreker, lijkdrager en lantaarndrager tot eene bediening te maken, waarvan de aanstelling afhing van eene benoeming vanwege den Magistraat.

Door deze verordening kwamen nu tal van menschen, die in de rouwweelde een bestaan gevonden hadden, buiten een' werkkring en het is niet te verwonderen, dat ze hierover zeer ontevreden waren en hunne klachten indienden. De klachten bleven echter onbeantwoord en nu sloeg men tot oproer over, dat een' aanvang nam met nagemaakte begrafenissen. Geholpen door eene bende van ledigloopende mannen en vrouwen, die in eene groote stad altijd bereid gevonden worden om uit aardigheid een schandaal

te maken, en krachtig gesteund door een’ hoop straatjongens, die door slimme oproermakers altijd in den arm genomen worden, trokken de ontevreden lijk- en bruiloftsbezorgers met allerlei dwaze wapenen de stad door, om te eindigen met het plunderen der huizen van hen, die het besluit tot weeldebeperking hadden weten in te voeren. Met behulp van de gewapende macht werd het oproer gedempt en vijf der belhamels moesten hunne handelingen met den dood bekoopen en werden opgehangen.

Stellig bracht dit aansprekers-oproer in het land wel eenige gemoederen in onrust, maar we moeten niet vergeten, dat het heele oproer reeds gedempt was, eer men in de andere Provinciën wist, dat er te Amsterdam oproer was. De post-gemeenschap was in dien tijd zeer gebrekkig en de nieuwsbladen waren nog maar gering in getal, zeer klein en verschenen niet dagelijks. Hoe geheel anders is het nu! Wanneer des middags in Amsterdam een gewichtig voorval plaats grijpt, weet heel Nederland het des avonds al. Stellig is dat wel de oorzaak, dat men den tegenwoordigen tijd voor slechter houdt dan dien van het verleden.— Toen was zoo iets eene plaatselijke gebeurtenis, doch de post, de telegraaf en de nieuwsbladen maken er tegenwoordig eene vaderlandsche gebeurtenis van.

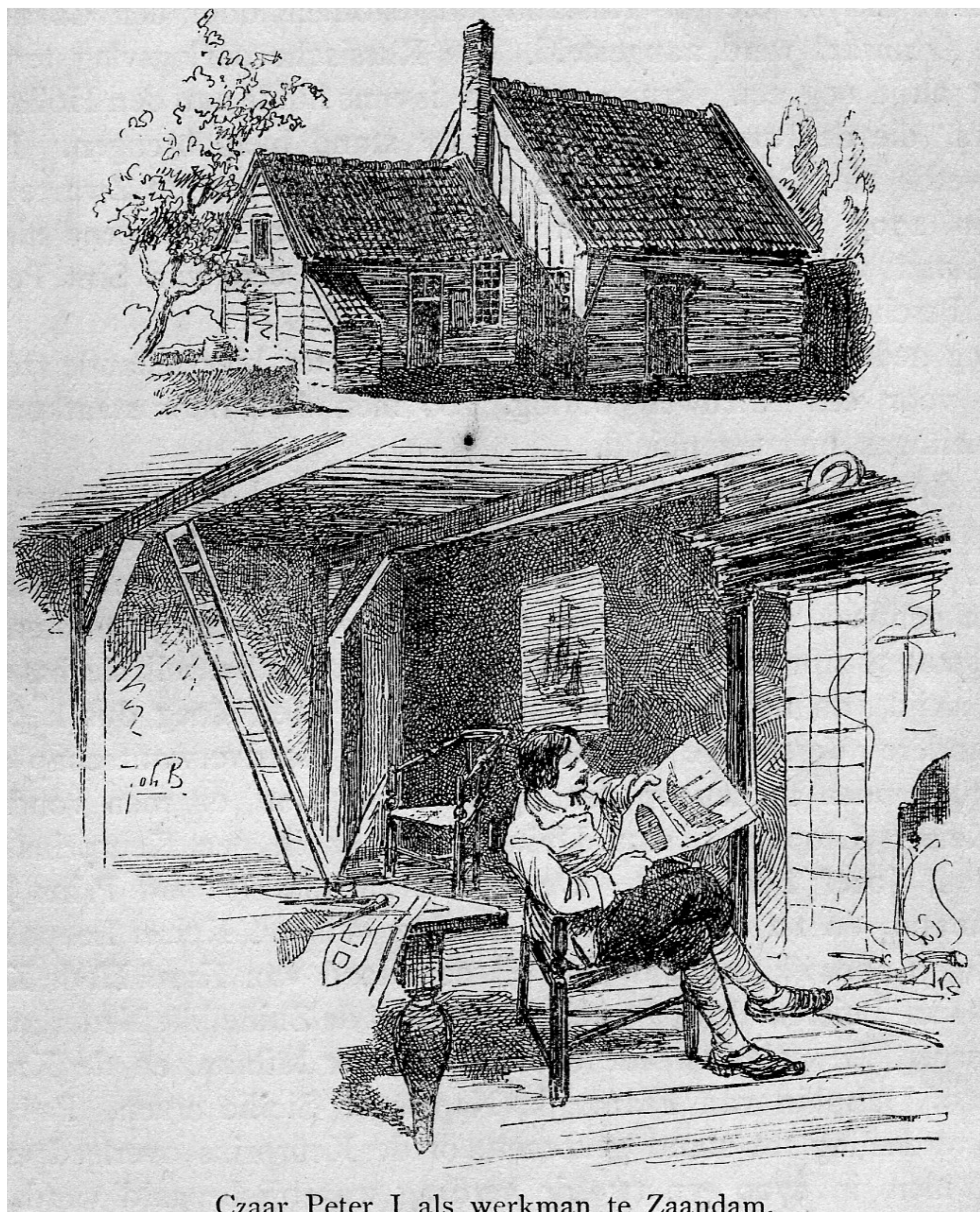
Zulk een oproer, als dat van de Amsterdamsche lijkdienaars, werd dus niet zoo dadelijk ruchtbaar, en het gevolg was, dat men er minder waarde aan hechtte en dat men heel de geschiedenis ten slotte vergat.

Te midden van deze troebelen kwam in ons land een zeer bekend en hoog geplaatst personage. Het was niemand minder dan Czaar Peter I van Rusland.

Rusland was in dien tijd nog niet, zooals het nu is. Het was veel kleiner en grensde zelfs niet eens aan de Oostzee of Zwarte Zee. De bevolking was zeer onbeschaafd en had met de Westersche zeden, gewoonten, kunsten en wetenschappen nog zoo goed als geene kennis gemaakt.

Toen nu Peter I aan de Regeering kwam, zag hij duidelijk, dat zijn rijk in alles bij alle andere Europeesclie volken ten achteren was, en hij besloot, desnoods met geweld, zijne Russen te beschaven. Zeer juist zag hij in, dat handel en scheepvaart de machtigste middelen zijn om de beschaving te bevorderen. Maar voor handel en scheepvaart had hij iets meer noodig dan de Witte Zee, die voor meer dan de helft van het jaar door het ijs onbevaarbaar is. Hij sloeg daarom het oog op de Oostzee en op de Zwarte Zee,

maar begreep meteen, dat hij die zeeën, welke in handen van andere Vorsten waren, niet dan met wapengeweld verkrijgen kon, en hiertoe zou geene mogelijkheid bestaan, zoolang hij geen leger had, dat de oorlogskunst van de Westersche volken zich eigen gemaakt had. Bij een leger had hij ook eene vloot noodig, en om nu alles zooveel mogelijk naar zijn' zin te krijgen, moedigde hij bij de rijke Russen het maken van reizen in het Buitenland aan. Hij zelf gaf hierin

Czaar Peter I als werkman te Zaandam.

groote scheepstimmerwerven waren, en niet alleen beoefende hij den scheepsbouw door alles af te zien, of het in plaat te bestudeeren, neen, hij deed zijn’ werkmanskiel geene schande aan en hielp een schip aftimmeren. Maar behalve dat hij zichzelven in den scheepsbouw oefende, trachtte hij ook ervaren zeelieden en handige werklieden over te halen om zich in Rusland te vestigen. Onder hen, die aan deze uitnoodiging gehoor gaven, behoorde de Onder-equipagemeester Cruys, die in Rusland aangekomen, door den Czaar tot Vice-Admiraal werd aangesteld. De Russische oorlogsvlag ter zee, voert altijd nog een 'kruis', en dat is eene hulde aan den Hollander Cruys, die de Russische zeemacht tot stand hielp brengen. Later veroverde de Czaar de landen aan de Oostzee en de Zwarte Zee, en in 1703 stichtte hij aan den mond der Newa eene nieuwe hoofdstad van zijn rijk, en noemde haar ter eere van Sint Petrus, zijn’ Beschermheilige, Sint Petersburg.

Nog gedurende het verblijf van Czaar Peter hier te lande vreesde men voor een’ nieuwen oorlog, zoo men dien door staatkundige bemoeiingen niet tegenhield.

In Spanje regeerde de zwakke Koning Karel II, die geene kinderen had. Kwam hij nu te overlijden, dan zou natuurlijk de vraag rijzen wie hem opvolgen moest. Koning Lodewijk was met Karels zuster gehuwd, doch Spanje in de macht van Lodewijk te brengen, zou spotten zijn met het evenwicht in Europa, hetwelk slechts door een’ strijd van negen jaar verkregen was. Men sloeg dus het oog op andere Vorstelijke personen, die door bloedverwantschap aanspraak konden maken op den Spaanschen troon, en men vond hen in Keizer Leopold I van Duitschland, en in den Keurprins van Beieren, Jozef Ferdinand. De meeste aanspraken had Prins Jozef Ferdinand, en nu werd er door Koning Willem, Keizer Leopold en Koning Lodewijk bepaald, dat bij den dood van Karel II, de Keurprins van Beieren de Spaansche kroon met de Zuidelijke Nederlanden zou erven, Leopolds tweede zoon Karel zou Milaan, en de Kroonprins of Dauphin van Frankrijk, Napels en Sicilië erven. Pas was deze verdeeling tot stand gekomen, of de Keurprins overleed en nu sloot men in 1700 een tweede verdrag waarbij bepaald werd, dat Leopolds zoon Karel, Koning van Spanje en Heer der Zuidelijke-Nederlanden zou worden; de Dauphin zou houden, wat eerst bepaald was en bovendien nog Lotharingen, terwijl de Hertog van dit laatste land Milaan zou krijgen. Maar alweer vernietigde de dood dit verdrag, want nog in hetzelfde jaar overleed Koning

Karel II en men vond een testament waarin bepaald was, dat Filips van Anjou, de tweede zoon van den Dauphin, het heele Spaansche gebied zou erven, zooals het gedurende het leven van den erflater geweest was.

Filips van Anjou begaf zich reeds in 1701 naar Spanje, waar hij als Filips V het bewind aanvaardde. Keizer Leopold wilde hem echter niet als zoodanig erkennen en Koning Willem, althans wat later, misschien nog veel minder.

De Staten-Generaal erkenden echter Koning Filips, doch ze deden dit om aan de garnizoenen, die ze volgens het verdrag van 1698 en 1700 in enkele steden van de Zuidelijke Nederlanden hadden liggen, een' veiligen terugtocht naar de Republiek te bezorgen, want stellig zou Lodewijk ze krijgsgevangen hebben genomen, zoo de Republiek het voorbeeld van Duitschland en Engeland gevolgd had. Koning Willem stoorde zich echter niet aan het besluit der Staten-Generaal en beschouwde het volstrekt niet als eene belemmering om de Republiek met Duitschland en Engeland ééne lijn te doen trekken. Hoewel de Koning-Stadhouder er aanvankelijk niets tegen had gehad, dat Filips van Anjou de Spaansche Kroon zou erven, achtte hij zich nu door Koning Lodewijk misleid en alles toonde aan dat een nieuwe oorlog onvermijdelijk werd.

Koning-Stadhouder Willem III valt van zijn paard.

Dien oorlog zou Willem evenwel met beleven. Den vierden Maart 1702 begaf hij zich, gekweld door zijne gewone hoofdpijnen en aandoeningen van koorts, ter jacht. Waar een ander in zulk een geval thuis zou gebleven zijn, ging hij meestal te paard rijden, en niet zelden was dan, na een' dollen rit, de hoofdpijn verdwenen en de koortsaandoening voorbij. Stellig zal hij dus weer hard gereden hebben toen zijn paard in de loopgraaf van een' mol trapte en daardoor struikelde. Koning Willem viel er af en brak zijn sleutelbeen. Vijftien dagen later stierf hij aan de gevolgen ervan.

Merkwaardig zijn de woorden van onzen geschiedschrijver van Lennep in zijn werk: 'De geschiedenis van Nederland aan het Nederlandsche volk verteld,' waar hij zegt:

'Treffend zeker en beschamend voor den ijdelen trots van den mensch is de gedachte, dat een Vorst, die zoo menigmaal den dood op het slagveld had getart en vruchteloos ten doel aan de aanslagen zijner vijanden had gestaan, nu op eenmaal het leven door zulk een schijnbaar onbeduidend toeval moest verliezen, en dat hij, die Lodewijk XIV had weerstaan, bezwijken moest, toen zijn weg zich kruiste met dien van een' nietigen mol. Geen wonder dan ook, dat de aanhangers van Jacobus op dien mol zinspelende, niet nalieten, nog lang aan hunne maaltijden de gezondheid in te stellen van 'dien kleinen heer in zwart fluweel' (de mol,) die zoo grooten dienst bewezen had aan de goede zaak.

Europa verloor in Koning-Stadhouder Willem III den voornaamsten Staatkundige van dien tijd, en door de tegenstanders van Koning Lodewijk XIV werd zijn dood betreurd, als het grootste verlies, dat hen treffen kon. Als vriend werd hij slechts door weinigen beweend, want hij had weinig vrienden, daar hij van nature terughoudend was en maar zelden in eene opgewekte stemming verkeerde. Zelfs zij, die aan zijne lippen hingen, waar hij als Staatkundige sprak, vereerden in hem bijna alleen de kennis en wetenschap, maar voor den m e n s c h Koning Willem gevoelden ze geene vriendschap, en Koning Willem bedelde er ook niet om. Als Legeraanvoerder was hij ongelukkig, maar als hij den slag verloren had, was hij zulk een meester in het terugtrekken, dat de vijand met den gewonnen veldslag geen enkel voordeel behalen kon. In de levende talen was hij zoo bedreven, dat hij het Fransch, Engelsch en Duitsch even goed sprak en schreef als het Nederlandsch. In het Spaansch, Italiaansch en Latijn kon hij zich zeer goed behelpen. Van de wiskunde en andere wetenschappen was hij meer dan een liefhebber.

Gevaren telde hij niet; met vermoeienissen hield hij geene rekening en zijne sterke wilskracht deed hem, als hij dit noodig achtte, vergeten dat zijn lichaam zoo zwak was. Hij had slechts een doel voor oogen, en dat doel was, de Staatkundige Hoofdman te zijn van geheel Europa. Men heeft dikwijls gezegd, dat hij de voorvechter was van het Protestantisme, en dat is ook zoo, maar hij was dit niet zoo zeer, omdat hij het Katholicisme vijandig was, maar wel omdat hij in zijne Staatkunde tegenover Lodewijk XIV stond, die Roomsch heette. Hij zou anders onmogelijk Duitschland en Spanje, die ook eene Katholieke Staatkunde hadden, als trouwe Bondgenooten hebben verkregen. En wat Lodewijk XIV betreft, al liet hij het Edict van Nantes herroepen, al zond hij dragonders uit om door wapengeweld de Fransche Protestanten te bekeeren tot het Roomsche geloof, zijn Katholicisme of bekeeringsijver was ook niets anders dan Staatkunde, en zelfs den onzer Nederlandsche Katholieke geschiedschrijvers getuigt van hem, dat hij den Paus binnen Rome op eene wijze behandelde, welke zelfs in een Protestantsch Vorst hoogst afkeurenswaardig zou geweest zijn. Wij moeten dus heel voorzichtig zijn in het beoordeelen en veroordeelen van de daden van mannen, die in de wereldgeschiedenis eene hoofdrol spelen, want zij bewandelen den Staatkundigen weg, die voor de oningewijden zich door een' verbazend grooten doolhof slingert.

De dood van den Koning-Stadhouder was dus voor de Bondgenooten eene groote ramp en bracht bovendien ook moeielijkheden van anderen aard aan.

In zijn testament had Koning Willem den jeugdigen Frieschen Stadhouder, Johan Willem Friso, tot erfgenaam, ook van het Prinsdom Oranje benoemd, en reeds lang had hij er bij de Staten op aangedrongen, dezen Prins eveneens te benoemen tot zijn' opvolger als Stadhouder over Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijsel en Drente. De Staten, die nu juist onder de regeering van Willem III niet toegenomen waren in liefde voor het Stadhouderschap, durfden hem niet tegenstreven, doch wisten de zaak op de lange baan te schuiven, en zoo was ze, bij den dood van Willem, nog niet beslist. Hierdoor ontstond in vele Gewesten, tegen den zin van het volk, de tweede Stadhouderlooze Regeering en trad de Raadpensionaris Heynsius als eerste persoon der Republiek op. Met het testament van Koning Willem was ook de Koning van Pruisen niet tevreden, en hij eischte, als zoon van Frederik Hendriks oudste dochter, Koning Willems nalatenschap. Hierdoor ontstond een langdurig

rechtsgeding, dat nog niet afgeloopen was toen in 1711 Prins Johan Willem Friso den dood in de golven vond. Ten opzichte van den titel 'Prins van Oranje' is men het nooit eens geworden, want niet alleen onze laatste Koning heette, maar ook de Keizer van Duitschland noemt zich nog steeds 'Prins van Oranje.'

IX.
ELF JAREN VAN OORLOG.

In Engeland werd Koning Willem opgevolgd door zijne Schoonzuster Anna, die hem nooit genegen was geweest, maar toch op aandrang van hare raadslieden de Staatkunde van den overleden Vorst bleef volgen.

In de Republiek der Vereenigde Nederlanden kwam, we zeiden dit reeds, geen andere Stadhouder, maar hoewel men slechts noode de heerschzucht van den overledene geduld had, dacht niemand er aan eene andere staatkunde te volgen dan de zijne.

Koning Lodewijk XIV trachtte de Staten-Generaal wel van het Verbond los te maken om zich met hem te vereenigen, maar men had er geene ooren naar, en gelukkig was het voor de Republiek dat men, met den Raadpensionaris Heynsius aan het hoofd, het gemis van Koning Willem niet al te zeer gevoelde.

Het gevolg was dan ook dat Duitschland, Engeland en de Nederlanden den achtsten Mei van 1702 Frankrijk den oorlog verklaarden.

De Hertog van Marlborough, een even groot Veldheer als Staatsman, kreeg het opperbevel over het Staatsche en Engelsche leger, en van het Duitsche was de beroemde Prins Eugenius van Savoye Bevelhebber.

De oorlog werd terstond krachtdadig gevoerd in Italie, Duitschland, de Zuidelijke Nederlanden, Spanje en ter zee.

Aanvankelijk scheen het weer, dat het krijgsgeluk Koning Lodewijk dienen zou, want de eerste wapenfeiten in Duitschland vielen ten voordeele van de Franschen uit; maar toen Marlborough zich met Eugenius van Savoye vereenigd had, werden de Franschen bij Hochstedt, den dertienden Augustus 1704, volkomen geslagen.

Ter zee vernielde de Engelsch-Nederlandsche vloot de Spaansche zilvervloot in de haven van Vigos, en ze bracht in 1704 den Aarts-

hertog Karel, die door de Bondgenooten, als Koning van Spanje, erkend werd, naar Spanje over. Bij die gelegenheid werd de Fransche vloot geslagen en Gibraltar ingenomen. Sedert dien tijd is deze sterke rotsvesting in het bezit der Engelschen gebleven. De Franschen en Spanjaarden werden bij Malaga geslagen en de steden Valencia en Barcelona werden genomen, ja, in 1706 kwarn Aartshertog Karel, als Koning Karel III, reeds te Madrid aan. In hetzelfde jaar werd het Fransche leger bij Turin geslagen en Koning Lodewijk zag zich genoodzaakt Italië te ontruimen. Koning Karel nu in Spanje alleen gelaten, kon zich daar echter niet handhaven en werd door de Franschen in 1707 verdreven. Nu wilde Lodewijk voor zijn' kleinzoon ook de Zuidelijke Nederlanden weer hernemen, doch wat hem in Spanje gelukt was, gelukte hem hier niet.

Den elfden Juli 1708 ontmoette het Fransche leger bijna de heele macht der Bondgenooten bij Oudenaerde. Van beide zijden werd met woede en dapperheid gevochten, doch de Franschen werden verslagen.

Reeds na den slag bij Ramillies in 1706, welke ook door de Franschen verloren werd, had Lodewijk XIV getracht onderhandelingen aan te knoopen en deze poging werd nu, na den slag bij Oudenaerde, herhaald.

De Bondgenooten, die den oorlog in alle opzichten gelukkig voerden, meenden nu den trotschen Monarch eens voor altijd te kunnen vernederen en stelden buitengewoon hooge eischen als vredes-voorwaarde.

Die eischen kwamen hierop neder.

1. Koning Lodewijk moest Anna Stuart, als Koningin van Engeland erkennen en dulden, dat de erfopvolging in dat rijk in de Protestantsche linie zou zijn.

2. Hij moest, daar Koning Jacobus gestorven was, nu den zoon van Jacobus uit Frankrijk verwijderen.

3. De haven en vestingwerken van Duinkerken, het brandpunt der Fransche zeeroovers, moesten gedempt en geslecht worden.

4. Hij moest Aartshertog Karel erkennen als erfgenaam der heele Spaansche Monarchie.

5. Wilden de Spanjaarden hun' Koning Filips houden, dan zou Frankrijk genoodzaakt zijn te helpen om hem met geweld te verdrijven.

6. Hij moest de Staten-Generaal toestaan om bezetting te leggen in de vestingen Veurne, Yperen, Meenen, Rijsel, Doornik, Condé, Valenciennes en Maubeuge.
7. Aan Duitschland moest Straatsburg, met omliggend gebied, en Landau teruggegeven worden en verder alles, wat Frankrijk sedert 1648 aan Duitschland ontnomen had.

Deze al te zware en vernederende eischen en nog eenige kleinere werden Koning Lodewijk XIV voorgelegd als voorwaarden van den vrede.

Nimmer was de grijze Monarch, die Frankrijk groot gemaakt had, zoo beleedigd geworden, en met verontwaardiging wees hij, hierbij gesteund door zijn geheele rijk, dat zich in zijn’ Vorst mede beleedigd gevoelde, die eischen af, en de oorlog werd voortgezet met opofferingen van Fransche zijde, welke getuigden van de volkomen eenstemmigheid, die er thans bestond tusschen Vorst en Volk.

De Staten-Generaal echter gingen tegen hun’ wil in die hooge en vernederende eischen mede, en zoo ze door de Bondgenooten niet gedwongen waren geworden om die voorwaarden mede te onderteekenen, ze zouden het stellig niet gedaan hebben. Ze hielpen den gelukkigen oorlog moedig mede voeren, maar de millioenen schats, welke deze nieuwe oorlog alweer eischte, ging de draagkracht der Republiek verre te boven, en men begreep, dat het Volk, als eenmaal de vrede tot stand zou gekomen zijn, met ontzetting den schuldenlast zou vernemen, welken de Nederlanden op zich genomen hadden.

Koning Lodewijk, bekend met de zucht naar vrede, welke in de Republiek algemeen heerschte, begon opnieuw onderhandelingen aan te knoopen met de Staten, doch door de bemoeiingen van Marlborough leidden ze tot geene andere uitkomsten, dan dat er vanwege de Staten weer maar besloten werd, den oorlog te helpen voortzetten.

De Franschen, tachtigduizend man sterk en aangevoerd door Maarschalk Villars, die nog nimmer een’ veldslag verloren had, sloegen zich in het Zuiden van het tegenwoordige België in eene moerassige streek neer, en weldra verscheen het leger der Bondgenooten, honderdtienduizend man sterk. Villars had zich echter zoo sterk verschanst, dat men het niet waagde hem aan te vallen, en daarom sloeg men het beleg voor Doornik. Prins Johan Willem Friso, die in 1707 op twintigjarigen leeftijd Generaal was geworden en zich in den slag bij Oudenaerde met roem overladen had, overrompelde met de zijnen de voorposten zóó spoedig, dat Villars geen’ tijd had kunnen vinden om de stad van leeftocht te voorzien. Dit geschiedde den zevenentwintigsten Juni 1709, en den achtentwintigsten Juli had de stad zich reeds overgegeven. Maar even als Namen, had ook Doornik een sterk kasteel, dat na een’ dap-

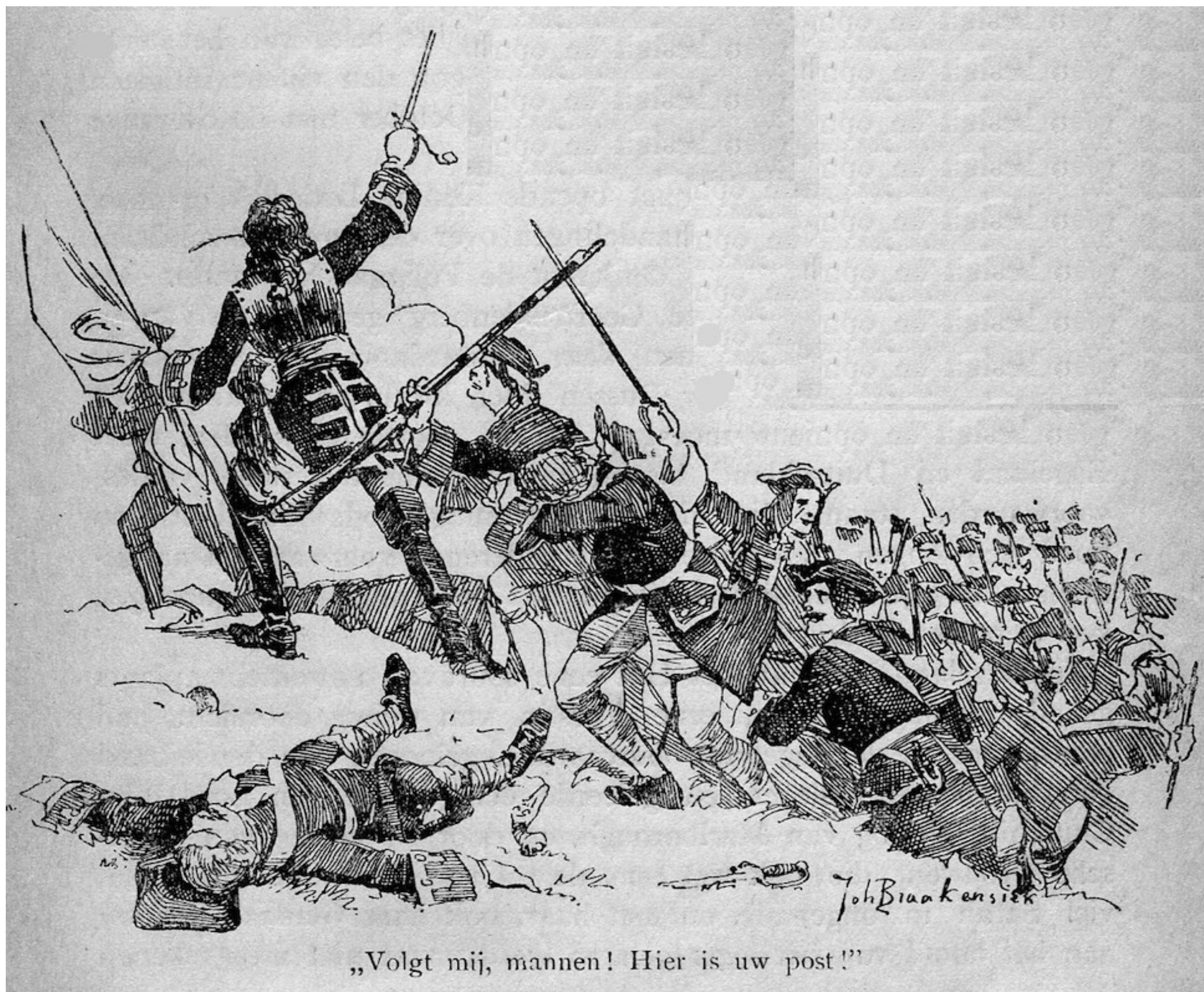
peren tegenstand en ten koste van vele menschenlevens zich eerst den eenendertigsten Augustus overgaf.

Thans besloten de Bondgenooten om Bergen te belegeren en in te nemen, en de Prins van Hessen Cassel werd met eene sterke leger afdeeling heengezonden. Villars kon echter niet langer lijdelijk toeschouwer zijn en verliet zijne kwartieren om Bergen te ontzetten.

Den negenden September sloeg hij zich bij Malplaquet neder en en hier had nu twee dagen later een slag plaats, welke de verschrikkelijkste uit den heelen oorlog was. De bondgenooten hadden het talrijkste leger, maar de stellingen van de Franschen waren veel sterker, en de geestdrift onder hen was ten toppunt gestegen, toen de grijze Maarschalk Boufflers in het leger gekomen was om als vrijwilliger te dienen onder zijn ambtgenoot Villars.

Reeds vroeg in den morgen vóór de zon opkwam, had de slag een’ aanvang genomen, en eerst des middags om drie uur was door de Bondgenooten de overwinning behaald en had Maarschalk Villars, met verlies van twaalfduizend dooden, zijne eerste nederlaag geleden. Maar ook de Bondgenooten hadden ontzettende verliezen geleden, want niet minder dan twintigduizend der hunnen bleven op het slagveld. De jeugdige Prins van Oranje had wonderen van dapperheid gedaan. Tot tweemalen werd een paard onder hem doodgeschoten, en eens toen zijne mannen den moed begonnen te verliezen en aan vluchten dachten, greep hij een vaandel, stelde zich aan hun hoofd en klom onder het roepen van: 'Volgt mij, mannen! Hier is uw post!' tegen de verdedigingswerken des vijands op. Toch was hij, nadat van zijne soldaten meer dan de helft gesneuveld was, genoodzaakt om het vijandelijke werk, dat hij reeds veroverd had, weer prijs te geven. Geen wonder, dat niemand hier te lande, waar men te treuren had over het sneuvelen van ruim twaalfduizend Nederlanders, die bij Malplaquet gevallen waren, twijfelde aan de waarheid van het schrijven van den Heer Keppel, Graaf van Albemarle, 'dat hij (de Prins nl.) in de weynige jaren, die hij heeft berijkt, in oordeel, voorsigtigheit en wijs beleyd de sulcke overtreft, wien de ervarentheyt in verscheyde voorgaende oorlogen alles geleert hebbe, wat het krijgs-ambagt behelst en in heeft.'

Marlborough gaf van zijne zijde den jeugdigen held de schoonste belooning voor zijne dapperheid door hem het beleg van het sterke Bergen toe te vertrouwen. Dit beleg begon den vijfentwintigsten September en eindigde den twintigsten October met de overgave der stad.

„Volgt mij, mannen! Hier is uw post!"

Na den slag bij Malplaquet opende Koning Lodewijk opnieuw met de Republiek de onderhandelingen over den vrede en zond den Maarschalk d' Huxelles en den Abt de Polignac herwaarts. De onderhandelingen werden te Geertruidenberg gevoerd, en van de zijde der Republiek verschenen daar Amsterdams Raadpensionaris Buys en de Heer van der Dussen. Men kwam echter alweer tot geen besluit en opnieuw moest de oorlog voortgezet worden, want Engeland en Duitschland bleven op de eenmaal gestelde vredesvoorwaarden staan. Misschien had Koning Lodewijk, door den nood gedwongen, ten slotte die vernederende voorwaarden aangenomen, als zijn hachelijke toestand niet op eenmaal een' gunstigen keer genomen had.

In Engeland had aan het Hof eene soort van omwenteling plaats gehad. Koningin Anna, eene Vorstin van weinig doorzicht, had reeds, voor zij de Regeering aanvaardde, geloopen aan den leiband van Sarah, de geslepen en geleerde echtgenoote van Lord John Churchill, Hertog van Marlborough, en door bewerking van jaloersche vrouwen, die ook wel eens de rol van Sarah wilden spelen, viel Sarah in ongenade, en met haar, ook haar Gemaal, die wel aan het hoofd van het leger gelaten werd, maar niet meer rekenen

kon op den steun, dien hij gewoon was van zijne Regeering te ontvangen. Door zijne vrouw had de Hertog van Marlborough feitelijk de plaats ingenomen van Koning Willem. De oude Koning Lodewijk XIV, die gewoon was met alle omstandigheden rekening te houden, hield ook met deze gebeurtenis rekening; zij kon hem dienen. In Spanje was hem weer alles tegengeloopen en Aartshertog Karel had zelfs andermaal, als Koning, in Madrid zijn' intocht gedaan, doch nu was op eenmaal de geestdrift der Spanjaarden ontwaakt. Ze hadden met macht en kracht partij gekozen voor hun' Koning Filips, en weldra was deze weer in zijn gezag bevestigd. Daar de Spanjaarden nu voor Filips van Anjou partij getrokken hadden, begreep Lodewijk dat ze dit zouden blijven doen, en daarom kon hij zijn leger uit dat land terugroepen. Nieuwe veldslagen hadden de Bondgenooten niet gewonnen en alleen eenige steden veroverd, en het Fransch leger had daarom na den slag van Malplaquet niet veel geleden. Koning Lodewijk kreeg dus moed en het Fransche volk niet minder. Zoo ging het jaar 1710 voorbij en kwam 1711 om hem nieuwe voordeelen te brengen. Het gewichtigste was de onverwachte dood van Keizer Jozef, waardoor Aartshertog Karel Keizer van Duitschland werd. Nu konden Engeland en de Republiek onmogelijk willen, dat Keizer Karel VI de macht van zijn' grooten voorzaat Keizer Karel V kreeg, want dan was het overwicht van Europa op eene andere wijze verbroken. Dit gebeurde den zeventienden April en iets meer dan twee maanden later verloor een van Koning Lodewijks grootste vijanden op eene noodlottige wijze het leven.

Tengevolge van het rechtsgeding over de erfenis van Koning Willem werd Prins Johan Willem Friso uit het leger naar Den Haag geroepen. Den veertienden Juni kwam hij met zijn gevolg aan den Moerdijk, om zich daar naar het Strijensche Sas te laten overzetten. Midden op het water overviel hem een stortregen, die hem deed besluiten om plaats te nemen in zijn rijtuig, dat met de gewone veerschouw werd overgezet. De schuit, waarin hij gezeten, doch die hij verlaten had, kwam zonder hinder aan den overkant, maar door een' rukwind sloeg de schouw met het rijtuig om en de jonge held, wiens leven te midden van kogels behouden was gebleven, verdronk. Eerst negen dagen later vond men zijn lijk.

Nog grooter voordeelen zou Koning Lodewijk dit jaar, zonder een kanon te lossen of een druppel bloeds te doen vergieten, behalen. De Hertog van Marlborough, de man, die werkelijk in vele

opzichten, behalve in zijne weergalooze gierigheid en hebzucht, zoo in zijn doen en laten op Koning Willem geleek, werd teruggeroepen en in het Opperbevel vervangen door den Hertog van Ormond, die het niet in het minst met de Republiek, die meer dan honderdtwintigduizend man onder de wapenen had, kon vinden, Om deze redenen stelden de Staten-Generaal de groote krijgsmacht onder het Opperbevel van Prins Eugenius van Savoye. De gevolgen hiervan bleven niet lang uit. Koning Lodewijk liet nu gaarne de Republiek varen en begon met meer voordeel met Engeland te onderhandelen.

In Januari van het jaar 1712 ving men daarom ook te Utrecht aan, bijeenkomsten te houden om over de voorwaarden van den vrede te spreken, doch gedurig bleek het, dat Engeland twee rollen speelde. Koningin Anna met haar' aanhang was op de hand van Koning Lodewijk, en het Parlement stond tusschen beiden in.

Te midden van de besprekingen van den vrede was de veldtocht opnieuw geopend, en na eenige kleine overwinningen behaald te hebben, stonden de kansen der Bondgenooten schoon om belangrijke voordeelen op de Franschen te behalen, toen de Hertog van Ormond opeens met de mededeeling kwam, dat hij bevel ontvangen had, aan de Franschen geen' veldslag te helpen leveren of eene vesting te helpen ontnemen. Daardoor stonden de Republiek en Duitschland alleen tegenover Frankrijk, dat in Engeland bovendien meer een' Bondgenoot dan een' vijand had.

Toen kwam het bij Denain aan de Schelde nog tot een gevecht, waarbij een groot deel van het Staatsche leger onder bevel van Keppel, Graaf van Albemarle, de nederlaag leed. Keppel en zijn Staf werden met vier Duitsche Generaals door den vijand gevangen genomen. Prins Eugenius kwam te laat met het gros van het leger aan om Villars het behaalde voordeel weer te ontnemen.

De gevolgen van den betrekkelijk kleinen slag bij Denain waren grooter dan men wel zou verwacht hebben, want met eenig recht konden de Franschen zeggen: 'Van Denain begint de Victorie!'
De Nederlandsche Republiek, die zoo gaarne reeds veel vroeger vrede met Frankrijk had gesloten en daartoe zeer goed in de gelegenheid was geweest, zag de behaalde voordeelen van de Fransche wapenen met leede oogen aan, want zij begreep zeer goed, dat, als er nu vrede gesloten werd, de eischen van Frankrijks zijde zouden komen, en stellig veel nadeeliger zouden zijn dan de voorwaarden, die ze zelve een paar jaar geleden had kunnen bedingen. En dan, een vrede zonder voordeelen, zou het Volk

den druk van den verbazenden schuldenlast nog veel meer doen gevoelen.

Maar men behoefde niet lang te gissen of Koning Lodewijk ook tegenover de Republiek billijke voorwaarden zou stellen, omdat ze indertijd gedwongen was geworden, den oorlog tegen haar' zin voort te zetten. Nog altijd waren de Afgevaardigden van Frankrijk, Engeland, Duitschland en de Republiek te Utrecht bijeen om over den vrede te onderhandelen, en toen een der Fransche Heeren wat al te hoogen toon aansloeg tegenover één' der Nederlandsche Afgevaardigden, en deze hem hierop van antwoord diende, trok de Abt de Polignac partij voor zijn' landgenoot en voegde den Hollander op hooghartigen toon toe: 'Wij zullen bij u, zonder u en over u handelen!' Zoo ooit, dan bleek uit dit antwoord dat de rollen omgekeerd waren.

Toen het eindelijk zoo ver gekomen was, dat de Republiek op het punt stond, een' zeer nadeeligen vrede met Frankrijk te sluiten, wilde Engeland wel zoo edelmoedig zijn om ons wat te komen helpen, omdat Frankrijk anders alweer te machtig zou worden. De vrede werd nog op voordeeliger voorwaarden gesloten dan men aanvankelijk had durven hopen, want ten opzichte van handel en visscherij verkregen we gunstiger bepalingen dan er voor den oorlog waren. Bovendien kwamen de Zuidelijke Nederlanden, als speelbal van de politiek, nu in handen van den Keizer van Duitschland, en heetten

'Wij zullen bij u, zonder u en over u handelen.'

daarom ook Oostenrijksche Nederlanden, tersvijl wij meteen vrijheid kregen om bezetting te leggen in de steden Namen, Doornik, Meenen, Warneton, Yperen en Veurne. Men noemde deze rij vestingen door de onzen bezet, 'de barrière' tegen Frankrijk. Dit Barrière-tractaat kwam evenwel niet gelijk met den vrede, die in 1713 gesloten werd, tot stand, maar eerst in 1715. In dien tijd ging ook het Prinsdom van Oranje in Fransche handen over, en de Koning van Pruisen, die dus door Lodewijk, als rechtmatig erfgenaam er van beschouwd werd, kreeg een groot deel van de tegenwoordige Rijn-provincie ervoor in de plaats.

En zoo was nu het einde van den Elfjarigen Oorlog, die de Republiek der Vereenigde Nederlanden voor goed van hare verheven plaats als Groote Mogendheid van Europa stiet. Maar de rol van Groote Mogendheid was ons ook veel te zwaar. Zoolang het geluk ons diende en de schatten uit Oost en West ons toevloeiden, was het mogelijk, dat wij die eervolle plaats bleven beslaan, maar onmogelijk werd het, als het geluk ons niet diende en de voorspoed voor een’ tijd in tegenspoed veranderde. Hadden wij dan toch onze voorname plaats willen handhaven, het zou eenvoudig onze ondergang geweest zijn. Wij moesten begrijpen, dat eene zeer bescheiden rol ons voordeeliger was en meer paste dan eene hoofdrol.

X.

UITGEPUTTE KRACHTEN.

Evenals de wandelaar, die een tijdlang genoodzaakt was tegen den storm in te loopen, eens uitblaast, als hij in de luwte gekomen is, om daarna, als hij zijn’ tocht weer gaat voortzetten, zijne verwarde kleeding in orde te brengen, deed de Republiek der Vereenigde Nederlanden in 1713 na den vrede te Utrecht. Haar eerste werk was eens 'uit te blazen' en te genieten van de overtuiging, dat het vrede was. Maar de rust kon niet lang duren, want al spoedig zag zij, hoe gehavend zij uit den strijd te voorschijn gekomen was.

Men had elf jaar lang geen’ tijd kunnen vinden om de binnenlandsche aangelegenheden te behartigen, zooals dat behoorde. Men had alleen den wagen aan den gang gehouden en meer niet. Thans tot rust gekomen, kwam men tot de overtuiging dat de 'Karos van Staat' deerlijk geleden had, en dat men noodwendig beginnen moest

met haar te herstellen. Zoolang echter de buitenlandsche zaken nog niet geregeld waren, liet men de binnenlandsche met rust, en eerst toen in 1715 het Barrière-tractaat was gesloten, achtten we ons achter die rij vestingen volkomen veilig en sloegen we de handen aan het werk.

Maar, waarmede te beginnen?

Hoe meer men het gebied overzag waarop de werkzaamheden zouden aanvangen, hoe meer verwarring men ontdekte, en hoe meer men met de handen in het haar stond, niet wetend, wat het eerst te hervormen.

Gebruik makend van het gemis aan een krachtig algemeen gezag, was de Regeering in Gewesten en Steden in handen gekomen van Regenten, die met elkander zeer bevriend of familie van elkander waren. En dat zou nu nog zoo erg niet geweest zijn, als die Regenten maar het algemeen belang in het oog gehouden hadden, doch dat was er verre af. De posterijen bijvoorbeeld brachten ieder jaar tonnen gouds op. En waar bleef dat geld? Alleen Rotterdam deed het in de stedelijke kas terecht komen en in andere plaatsen werd het onder de Regenten verdeeld. En de opbrengst van de posterijen zou het geheele land uitmuntend te stade gekomen zijn, want gedurende de laatste negen maanden van den oorlog was er van de schuld, die, zooals we weten, buitengewoon hoog geklommen was, geene rente betaald. Zoo was het in alles. Orde en regel ontbraken geheel; men diende niet de belangen van het algemeene Vaderland, maar alleen die van zijn eigen Gewest, van zijne eigen woonplaats en meer nog van zichzelven.

Hieraan diende een einde gemaakt te worden, en daarom werd in 1716, op voorstel van Overijsel, eene buitengewone vergadering der Staten-Generaal gehouden. Die vergadering kwam in November bijeen en duurde tot September 1717. En wat was er nu besloten? Men was met elkander overeen gekomen om het leger voor een groot deel af te danken. Dit was een goed besluit geweest, maar men dankte nu een veel te groot deel af, omdat men zich van de landzijde tegen alle gevaar gedekt hield door de Barrière-steden. Verder was er niets besloten en niets geregeld. Alle voorstellen, gedaan om eene groote verbetering tot stand te brengen, werden verworpen, omdat er altijd onder de Leden der Staten waren, die er nadeel bij leden.

Over het herstel van onze vloot werd bijna geen woord gerept en toch was dat meer dan noodig geweest. De Algerijnen en Ma-

rokkanen plunderden onze koopvaardij-schepen, omdat ze niet door eene zeemacht beschermd werden. Om nu die zeerooverijen tegen te gaan, trachtte men ze met eene jaarlijksche som, die vrij groot was, af te koopen. In de Oostzee, die zeer onveilig gemaakt werd door den oorlog tusschen Koning Karel XII van Zweden en Czaar Peter, zonden we in 1715 twaalf oorlogsschepen om den handel te beschermen. In 1716 stuurden we er nog zes heen en in 1717 niet één. Gaarne had de Republiek zich aan de buitenlandsche aangelegenheden geheel onttrokken, maar na den dood van Koning Lodewijk XIV en Koningin Anna, die beiden in 1714 overleden waren, sloten we met Frankrijken Engeland een Drievoudig Verbond in 1717, zeer tot misnoegen van den Keizer van Duitschland, die met recht vroeg, waartoe de Barrière diende tegen Frankrijk, als we met Frankrijk een verbond sloten. In 1718 trad echter de Keizer ook toe en zoo bestond er nu een Viervoudig Verbond.

Met den handel ging het aanvankelijk ook zoo voordeelig niet meer als vroeger. Was Amsterdam in het midden der zeventiende eeuw de eerste en voornaamste stad van Europa, thans was Londen haar ver boven het hoofd gewassen, en zelfs Hamburg en Bremen streefden haar ter zijde. De rijkdommen hadden den ondernemingsgeest van onze kooplieden geheel verbroken; er ging geene kracht meer van hen uit. Wel wilden ze hunne rijkdommen nog vermeerderen, maar dan moest dat zoo gemakkelijk mogelijk gaan. Eindelijk meenden ze zulk een gemakkelijk middel gevonden te hebben in den handel met geldswaardige papieren, zooals schuldbrieven, actiën en effecten. De omstandigheden deden de waarde van die papieren soms belangrijk dalen en dan weer aanmerkelijk stijgen. Dit lokte tot koopen, als ze laag stonden, in de hoop ze met veel winst weer te verkoopen, als de omstandigheden van het land, het gewest, de stad of de maatschappij, die ze uitgegeven had, gunstiger werden. Zulk een handel in dergelijke papieren, toen wind handel geheeten, wordt nu nog veel gedreven. Maar er kwam in dien tijd nog meer bij. Een zekere John Law, een Schot van geboorte, wist een stelsel van papieren geld te bedenken, dat interest moest geven, en als hij dat invoeren mocht, meende hij, dat de verwarde geldmiddelen van ons land, daardoor in orde zouden komen. Dat hij in ons land met dat stelsel voor den dag kwam was, omdat hij in Amsterdam den handel geleerd had. De Hollanders waren evenwel nog te voorzichtig en wilden van dat stelsel niets weten. Nu ging Law naar Frankrijk, waar hij een beter onthaal en zelfs steun vond

bij den Regent, die in plaats van den onmondigen Koning, Lodewijk XV, de Regeering in handen had. Law richtte nu eene maatschappij op, welke hij den naam van 'Mississippi-compagnie' gaf, en die zoogenaamd ten doel had, landen in Amerika te ontginnen. Het kapitaal, daartoe vereischt, verkreeg hij in aandeelen, actiën geheeten. De actiën beloofden eene verbazend groote winst en werden op de beurs druk gevraagd en stegen voortdurend in zoogenaamde waarde. Ook de Nederlanders lieten zich verlokken om tegen fabelachtig hooge prijzen zulke actiën te koopen, totdat het ten slotte bleek, dat het papier, waarvoor men zooveel geld uitgegeven had, geene andere waarde had dan scheurpapier. Velen waren door dezen dwazen handel van schatrijk, straatarm geworden.

De handel op Oost-Indië leverde, zooals natuurlijk is, door den weinigen ondernemingsgeest onzer kooplieden, niet meer die verbazende winsten op, en die winsten dreigden nog kleiner te worden toen de Keizer van Duitschland in 1722 te Ostende eene Oost-Indische Compagnie oprichtte. Hij vond echter, volgens de bekrompen handelsbegrippen van dien tijd zeer veel tegenwerking in Engeland en de Nederlanden. Daardoor kon de Compagnie onmogelijk stand houden, en daar Keizer Karel de Engelschen en Nederlanders niet tegen zich in het harnas wilde jagen, omdat hij hunne hulp noodig had, zoo werd de Compagnie na een zeer kortstondig bestaan opgeheven.

En waartoe had hij de hulp van Engelschen en Nederlanders noodig? Karel had geene zoons, maar wel dochters, die hem eigenlijk in de Regeering niet opvolgen mochten. Toch wilde hij gaarne dat Maria Theresia, zijne oudste dochter, na zijn overlijden Keizerin van Duitschland werd, en als hij het nu gedaan kon krijgen, dat de Europeesche Mogendheden toestonden, dat zij Keizerin werd, dan beteekende dat 'volgens recht en wet niet mogen' niets. Verbitterde nu Keizer Karel VI de twee voornaamste handeldrijvende Staten door voort te gaan, de Oost-Indische Compagnie van Ostende te steunen, dan was hij er zeker van, dat zij hem in zijne plannen ten opzichte zijner dochter tegenwerken zouden.

Maar al wierpen onze Oost-Indische bezittingen niet meer de voordeelen van vroeger af, toch was de Oost-Indische Compagnie in den Aziatischen Archipel eene macht geworden, waarmede rekening kon gehouden worden.

Gaandeweg hadden onze bezittingen zich onder de verschillende Gouverneurs-Generaal uitgebreid. Die uitbreiding had natuurlijk

plaats ten koste van vele inlandsche Vorsten, wier rijken veroverd, of wel afhankelijk en schatplichtig verklaard werden. Maar bij de groote uitbreiding van het gezag der O. I. Compagnie gebeurde het ook wel, dat ze weer verloor, wat ze veroverd had. Dit geschiedde o. a. met het schoone en vruchtbare eiland Formosa. Reeds vóór 1652 had de Bevelhebber van dit eiland, een zekere Frederik Coyet, naar den Gouverneur-Generaal te Batavia geschreven, dat het eiland gevaar liep, door uitgeweken Chineezen veroverd te worden. Maatsuyker, die toen Gouverneur-Generaal was, meende echter dat Coyets vrees overdreven was en deed geene moeite, hem versterking te zenden. Coyet hield echter aan, en nu zond men in 1661 van der Laan met een eskader derwaarts, doch toen deze niet dadelijk vijanden zag, vertrok hij met zijne vloot om een' aanslag op eene Chineesche stad te doen. Pas was hij echter weg of een Chineesche zeeroover, Coxinga, kwam met eene sterke vloot, geheel bemand met vrijbuiters, voor Formosa en sloeg weldra het beleg voor het fort Zeelandia, dat langen tijd moedig verdedigd werd. Intusschen verscheen gedurende het beleg de nieuwbenoemde Gouverneur van het eiland, een zekere Clerk. Deze had zeker wel eens hooren vertellen, dat het vechten gevaarlijk is en dat men er het leven wel eens bij kon inschieten. In alle gevallen, de man was voor geene ruzie, en inplaats van de arme belegerden te ontzetten, vertrok hij en keerde naar Batavia terug. Toen Coyet, nadat wel tienduizend Chineezen gesneuveld waren, geene kans zag om het fort langer te verdedigen, gaf hij het op eervolle voorwaarden over en vertrok ook naar Batavia. Daar kreeg de moedige man de schuld van alles en hij werd naar het eiland Poeloe Ai verbannen. Eerst in 1674 werd hij door voorspraak van Stadhouder Willem III invrijheid en in zijne eer hersteld.

Het gaat echter niet aan om in eene beknopte geschiedenis van ons Vaderland ook eene doorloopende geschiedenis te geven van de bezittingen van de Oost- en West Indische Compagnie, want hiervan valt zooveel te vertellen, dat men er boeken vol van schrijven kan. Één voorval kan echter nog medegedeeld worden, omdat hieruit blijkt, dat onze Voorvaderen in den Indischen Archipel nu juist niet altijd zoo heel verstandig en menschlievend te werk gingen.

Gedurende het bestuur van den Gouverneur-Generaal Adriaan Valckenier, die door krachtige handelingen den bloei der koloniën zeer bevorderd had, waren de volksplantingen der Chineezen op

Java, dat toen nog niet geheel in ons bezit was, zeer toegenomen.

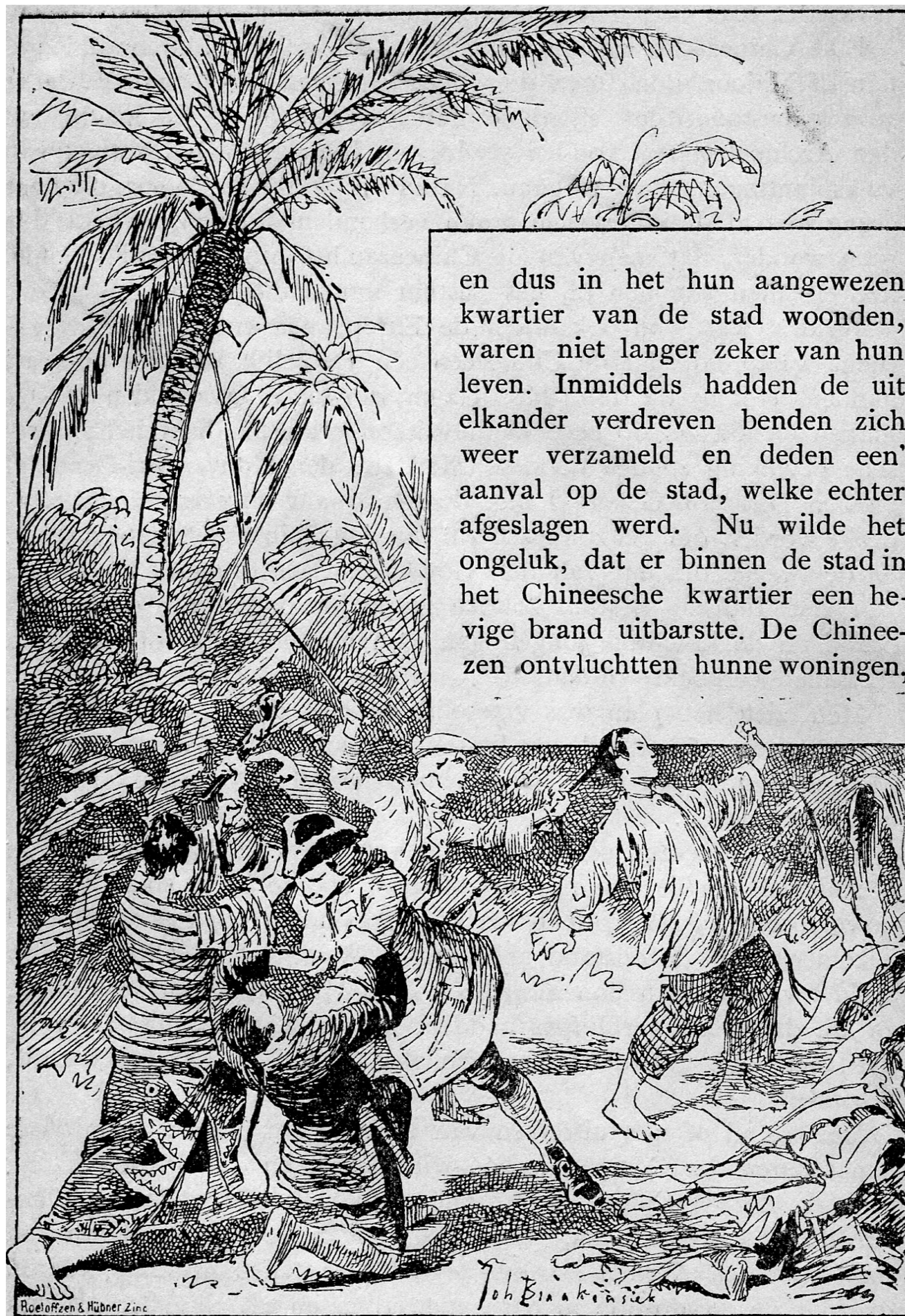
Elke Chineesche volksplanting stond onder haar' Luitenant, Kapitein of Majoor, doch toen die volksplantingen zóó toenamen, dat er gevaar bestond, dat zij door hare overmacht de Compagnie uit den Archipel geheel konden verdrijven, begon men het vestigen van volksplantingen tegen te gaan. Natuurlijk wilde de Compagnie haar gezag met al de voordeelen eraan verbonden, houden, en het is dus geen wonder, dat men van de Chineezen het minste kwaad geloofde, hetwelk men van hen bij het Bestuur van Indië inbracht.

Weldra was dan ook onder de Europeanen en op Java het gerucht verspreid, dat de Chineezen een vreeselijk komplot gesmeed hadden. Het heette dan, dat zij zich van geheel Java wilden meester maken en dat ze, op eene kleine uitzondering na, de heele Europeesche bevolking zouden dooden. Men zou den Gouverneur-Generaal en den Directeur-Generaal niet dooden, maar de eerste zou veroordeeld worden om het zonnescherm van den Chineeschen Gouverneur, en de tweede om dat van den Gouvernante te dragen. De Raden van het Indisch Bestuur zouden gespit, de ouden van dagen verbrand en de krachtige jongelingen en jonge dochters tot slaven en slavinnen verkocht worden.

Men ziet het plan was vreeselijk genoeg, doch het is alleen de vraag maar of het wel zoo bestond, en of het iets meer was dan een los gerucht om den Gouverneur-Generaal te bewegen tot krachtige maatregelen.

Dat de Chineezen een plan hadden om iets te doen, wat ze erin het nadeel van de Compagnie zou zijn, zoo ze er in slaagden, het te volvoeren, is zeker, doch het plan was stellig nog niet tot rijpheid gekomen toen de opstand al uitbrak. Wanneer een Chinees geen middel van bestaan kon aanwijzen, dan kreeg hij geen' verblijfpas, en zij, die geen' verblijfpas hadden, werden naar het eiland Ceylon, dat toen ook tot de bezittingen der O. I. Compagnie behoorde, gezonden.

Met dat al of niet uitreiken van verlofpassen gingen de mindere Ambtenaren der Compagnie zóó willekeurig, en dikwijls zóó inhalig te werk, dat de Chineezen opstonden en in heele benden zichbuiten de stad vereenigden. Eene poging van de Heeren Baron van Imhoff en van Aerden om hen tevreden te stellen, mislukte, waarop ze door de gewapende macht aangevallen en uit elkander gejaagd werden. De Chineezen echter, die wel een' verblijfpas voor Batavia hadden

en dus in het hun aangewezen kwartier van de stad woonden, waren niet langer zeker van hun leven. Inmiddels hadden de uit elkander verdreven benden zich weer verzameld en deden een' aanval op de stad, welke echter afgeslagen werd. Nu wilde het ongeluk, dat er binnen de stad in het Chineesche kwartier een hevige brand uitbarstte. De Chineezen ontvluchtten hunne woningen,

Moord der Chineezen te Batavia in 1740.

doch werden door het grauw, dat aan een afgesproken teeken met den vijand buiten de stad dacht, achtervolgd en gedood. Den negenden October was de brand uitgebarsten en de moord begonnen, en den twaalfden October lagen reeds zeshonderd huizen in asch en waren wel tienduizend Chineezen vermoord of in de vlammen omgekomen. Toen begon de vervolging buiten de stad en eerst tien dagen later staakte men ze, en werd er voor de overgebleven Chineezen eene algemeene vergeving afgekondigd.

Deze schandelijke moord was niet bedreven op last van den Gouverneur-Generaal, doch hij had ook niets gedaan om de 'moordenaars en rechters op eigen hand' te keer te gaan. Ja, toen hij later voor eene Rechtbank zich voor de gebeurtenissen gedurende dit oproer te verdedigen had, bleek het, dat hij de Chineezen, die door de soldaten gevangen waren genomen geworden, in de gevangenis ter dood had laten brengen. Het einde van dit rechtsgeding, dat wel tien jaren aanhangig bleef, mocht Valckenier niet beleven, want hij stierf in 1651 in het kasteel te Batavia, waar men hem op last van de Heeren Bewindhebbers der Compagnie gevangen hield. Na zijn' dood eindigde het rechtsgeding met zijne onschuldig verklaring en met zijn herstel van eer.

Na dit uitstapje naar Oost-Indië keeren we weder naar ons Vaderland terug, waar de verwarde toestand van zaken nog steeds bleef aanhouden.

De zoon van Prins Johan Willem Friso was in 1729 meerderjarig geworden en had den eed gedaan als Stadhouder van Friesland, Groningen en Gelderland, doch Holland, dat weer even als gedurende de Eerste Stadhouderlooze Regeering, bevreesd was, dat de Prins door zijne bezittingen in andere Gewesten kans zou hebben om ook eenmaal daar als Stadhouder uitgeroepen te worden, deed alles, wat het kon, om dat tegen te gaan. Zoo behoorden in Zeeland de steden Vlissingen en Veere tot zijne bezittingen, en nu wisten de Staten van Holland te bewerken, dat men hem die ontnam tegen eene vergoeding van tweehonderd vijftigduizend gulden. De Prins weigerde dit besluit te teekenen en zoo bleef de zaak onbeslist.

Ondertusschen ontstond er over de troonsopvolging in Polen oorlog tusschen Duitschand en Frankrijk, en krachtens het verbond waren Engeland en de Nederlanden verplicht den Keizer in dien oorlog bij te staan. De Nederlanders hadden echter geen' lust om zich in dien buitenlandschen oorlog te mengen en brachten, nadat ze

den Franschen Koning tot de belofte overgehaald hadden om de Zuidelijke of Oostenrijksche Nederlanden, als onzijdig gebied te beschouwen, een leger op de been alleen ter bescherming van de Barrière-steden. Ook Engeland zond geene hulp en zoo was de Keizer gedwongen een’ nadeeligen vrede te sluiten, waardoor Europa’s evenwicht opnieuw dreigde verbroken te worden, omdat Frankrijks gebied weer vergroot werd met Lotharingen en Milaan, terwijl Spanje, Frankrijks Bondgenoot, Napels en Sicilië verkreeg.

Het spreekt vanzelf dat deze handelwijze van de Nederlanders niet strekte om het aanzien der Republiek te doen stijgen, vooral niet toen het ook elders bekend werd, dat men geweigerd had een hulpleger te zenden, omdat men dan misschien door het volk zou gedwongen zijn geworden, den Prins van Oranje als Generaal aan te stellen. Men was in Holland zóó bevreesd voor zijne verheffing, dat men, toen de Prins in het huwelijk zou treden met Prinses Anna, de oudste dochter van Koning George II van Engeland, alle moeite deed om dat huwelijk niet tot stand te doen komen. Zij lieten den Koning zelfs berichten, dat de Prins geene kans had om ooit Stadhouder van Holland te worden, en als de Prins nu toch in het huwelijk trad met eene Engelsche Prinses, dan zou er misschien gevaar bestaan, dat de goede verstandhouding tusschen Engeland en Holland verbroken werd. De macht en de invloed van Holland waren echter in het buitenland zoo gedaald, dat Koning George zich aan dien raad niets liet gelegen liggen en het huwelijk tot stand liet komen. Tot allerlei kleingeestige middelen nam men zijne toevlucht om de verheffing van den Prins te voorkomen, ja, om te maken, dat hij nooit Generaal zou worden, wist men door te drijven, dat in het Nederlandsche leger de betrekking van Generaal afgeschaft werd.

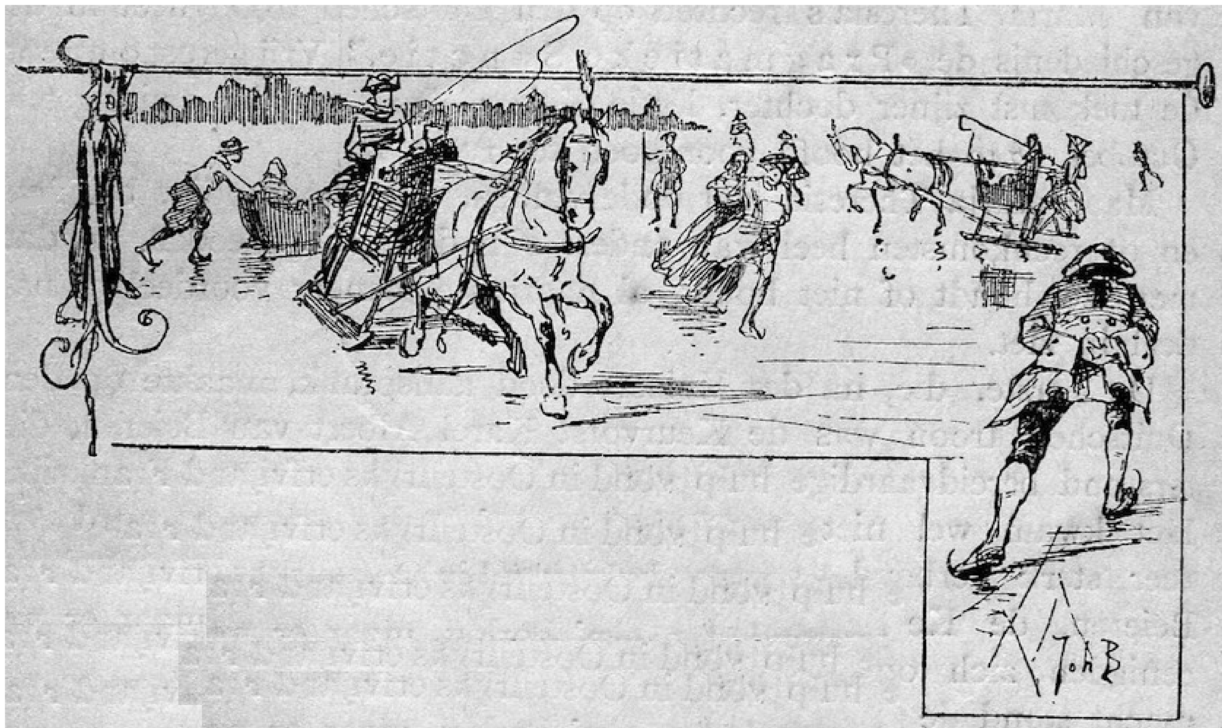
Waar geen Generaal was, behielden de Staten natuurlijk het Opperbevel aan zichzelven, doch dat men dan groot gevaar liep om door den eersten den besten vijand, die den oorlog had leeren voeren, verslagen te worden, dacht men niet.

In 1740 stierf de kundige en eerlijke Raadpensionaris van Slingeland. Van zijn’ kant had hij al die kleingeestige middelen bestreden en getracht, het aanzien van den Staat niet door verkeerde zuinigheid, waarvan de voordeelen echter niet het land, maar den Regenten ten goede kwamen, te verlagen. Zijne pogingen waren vergeefsch geweest. De Regenten, die door banden van bloedverwantschap of van vriendschap nauw aan elkander verbonden waren,

maakten elk voorstel, dat van den Raadpensionaris uitging, onmogelijk tot besluit verheven te worden. De fiere Burger-koningen uit het Eerste Stadhouderlooze Bestuur, waren in het Tweede vervangen door Burger-koningen, die het woord fierheid uit hun woordenboek geschrapt hadden, om het te vervangen door eigenbelang. Maar zelfs dat eigenbelang begrepen ze slecht, want toen de Spanjaarden door zeerooverij veel nadeel aan den handel toebrachten, en Engeland daarom aan Spanje den oorlog verklaarde, zonden we zelfs geen enkel oorlogsschip naar de Spaansche wateren om aan die welverdiende tuchtiging mede te doen. De kooplieden wisten munt te slaan uit den oorlog tusschen Engeland en Spanje door van de belemmeringen, die den handel van die twee landen nu ondervond, voordeelen te trekken.

Zoo kwam het jaar 1740 en begon, met ons een' winter te brengen, welke aanhield van den vierden Januari tot den tienden Maart en zoo fel was, dat de heele Zuiderzee niet alleen dicht lag en geschikt was voor ijsvermaak, maar zelfs gelegenheid aanbood om zwaar beladen wagens met vrachtgoederen over het ijs te vervoeren. De Noordzee was op vele plaatsen tot op een' geruimen afstand van de kust met ijs overdekt.

In October van hetzelfde jaar had er evenwel eene gebeurtenis plaats, welke van grooter gevolgen zou zijn dan de langdurige en koude winter.

De winter van 1740 op de Zuiderzee.

XI.
DE HEELE REPUBLIEK ONDER ÉÉN STADHOUDER.

Met een paar woorden hebben we reeds gemeld, dat Keizer Karel VI van Duitschland geene andere kinderen had dan dochters, waar van de oudste Maria Theresia heette. Deze Prinses, geboren in 1717, trad in 1736 in het huwelijk met Frans Stefanus. Deze Frans Stefanus was Hertog van Lotharingen, doch moest in 1736 zijn Hertogdom bij Frankrijk zien inlijven. Om dit bij hem goed te maken, benoemde men hem tot Groothertog van Toscane. Nu had, zooals we reeds terloops zeiden, Keizer Karel vroegtijdig pogingen bij de Hoven van Europa aangewend om na zijn' dood Maria Theresia als Keizerin van Duitschland te erkennen. Deze erkenning van Maria Theresia's rechten op den Duitschen troon heet in de gescbiedenis de 'Pragmatieke Sanctie.' Vrij gerust omtrent de toekomst zijner dochter, legde Keizer Karel nu den twintigsten October 1740 het hoofd voor goed ter ruste.

Maar Maria Theresia zou ondervinden, dat staatkundige beloften en overeenkomsten heel wat anders zijn dan heilige eeden, en dat men ze houdt of niet houdt, al naarmate men er voordeel of nadeel in ziet. De eerste, die, na des Keizers dood aanspraak, maakte op den Duitschen troon was de Keurvorst Karel Albert van Beieren, die terstond bereidvaardige hulp vond in Oostenrijks erfvijand Frankrijk. Het kwam wel niet terstond tot een' oorlog, maar er werd een zeer sterk verbond tegen de Keizerin gesloten. Frankrijk, Pruisen, Beieren, de Keur-Pfalz, Saksen, Sardinië, Napels en Spanje vereenigden zich om Maria Theresia te onttronen. En tegenover die macht stond de jeugdige Keizerin met eene berooide en bijna ledige schatkist en een leger van nauwelijks honderdduizend man. Maar Maria Theresia was eene Vorstin met een bijzonder helder hoofd en bovendien eene vriendelijke, schoone vrouw. Al wat in hare Staten nog eenig Ridderlijk gevoel had, plaatste zich aan hare zijde om haar met goed en bloed te dienen. Vooral in de dappere Hongaren vond ze eene machtige hulp. De jonge Koning van Pruisen, Frederik II, die eenmaal zich den bijnaam van 'den Grooten' zou verwerven, was de eerste, die haar in 1741 aanviel. Gelukkig kreeg de Keizerin in 1742 in Engeland eene sterke hulp.

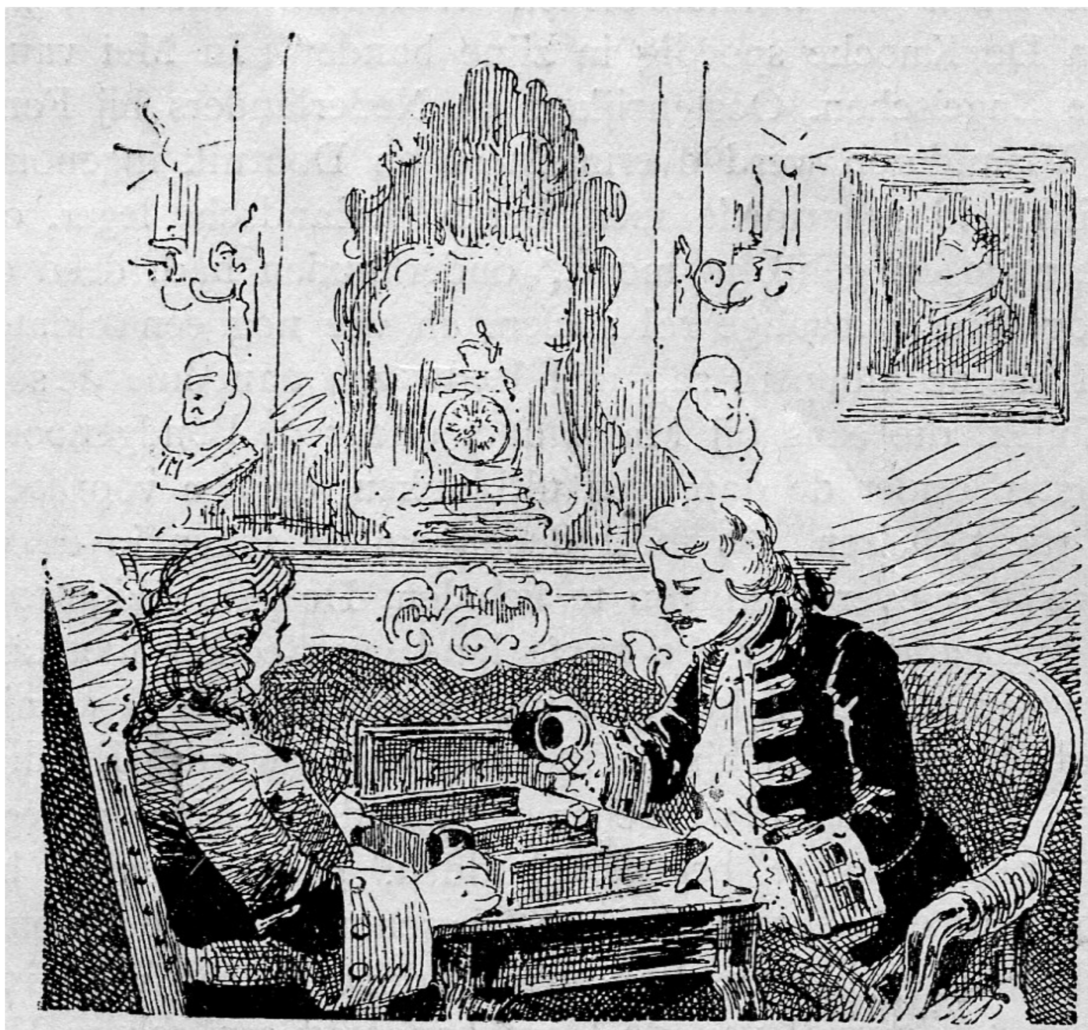
Koning George liet terstond de Zuidelijke Nederlanden bezetten en versloeg de Franschen in 1743 bij Dettingen.

De Republiek, die alweer geen' lust had om oorlog te voeren, trachtte als bemiddelaar op te treden, doch hiernaar werd niet geluisteid, en toen we, door eene overeenkomst van 1678 daartoe gedwongen, aan Engeland, zesduizend man hulptroepen moesten zenden, beschouwde Lodewijk XV dit, van de zijde der Republiek, ook als eene oorlogsverklaring, en na met honderdduizend man, onder bevel van Maurits van Saksen, de Zuidelijke Nederlanden binnengerukt te zijn, kwamen de Barrière-steden Warneton, Meenen, Yperen, Veurne en De Knocke spoedig in zijne handen. In Mei van 1745 werden de Engelschen, Oostenrijkers en Nederlanders bij Fontenay geslagen, Vlaanderen werd overmeesterd en Doornik ingenomen.

De zuinigheid waarmede men het Nederlandsche leger, of iets, dat op een leger gelijken moest, onderhouden had, deed ons in dien oorlog eene armzalige rol spelen, en wie nog een soldatenhart in het lijf voelde kloppen, zag met leedwezen aan, hoe de soldaten der Republiek, die eens bij Malplaquet onder de Bondgenooten, als de dappersten onder de dapperen uitblonken, en een voorbeeld van militaire tucht waren, nu meer deden om de zaken in de war te sturen dan om overwinningen te behalen. De gebrekkige toestand van onze wapenmacht ter zee en te land, was echter niet aan onze jongens te wijten. Een soldaat of matroos doet al heel weinig met dapperheid en moed, als hij slecht aangevoerd wordt. En die aanvoering liet bijna alles te wenschen over, omdat de Heeren Regenten, die de betrekkingen te begeven hadden, geene rekening hielden met dapperheid en bekwaamheid. Ze beschouwden die ambten, als zeer geschikt, voor bloedverwanten of vrienden. Zoo werd in 1743 tot Luitenant-Admiraal van de vloot benoemd een zekere Hendrik Grave. Deze Officier, die den rang van Schout-bij-nacht had, was drie en zeventig jaar oud en had sinds vijftien jaar de vloot en het zeeleven verlaten. Als Bevelhebber van een smaldeel had hij nooit eenig bewijs van moed en beleid kunnen geven, omdat men hem altijd rustig had laten varen. Thans leed hij aan jicht en voeteuvel, en de Vice-Admiraal van de vloot, Cornelis Schrijver, die misschien door naijver wel te partijdig was, schreef later in een' brief aan Prins Willem IV, dat de Luitenant-Admiraal Grave gedurende den tocht van 1744 genoodzaakt was geweest om altijd in zijn' stoel te blijven zitten, waarin hij zich, bij stormweer, liet vastbinden om er niet uit te vallen.

In dienzelfden brief vermeldt hij ook, dat Grave zijne benoeming tot Luitenant-Admiraal alleen te danken had aan een' Burgemeester, die hem aanbevolen had als zijn' ouden vriend, die hem in aanvallen van 'podagra' (voeteuvel), menigen avond gezelschap had gehouden met toquadille (trik-trak) spelen.' — Het kan werkelijk waar zijn, dat Schrijver overdreef, maar uit het journaal van dien zeeman blijkt het toch zonneklaar, dat de oude man voor die gewichtige betrekking niet berekend was.

De benoemingen bij het leger waren al evenzeer een gevolg van voorspraak door bloedverwantschap of vriendschap. Hoe weinig men er aan dacht bekwaamheid, en geschiktheid in aanmerking te nenemen, kan uit het volgende blijken. Een Adellijk Luitenant bij de Amsterdamsche schutterij had al lang op eene bevordering gewacht, en toen er eene Kapiteins-plaats openviel, maakte hij zijne opwachting bij een' der Burgemeesters om dezen gunstig te stemmen voor zijne benoeming. Onmiddellijk had de man de onvoorzichtigheid van op zijne Adellijke afkomst te wijzen. De Burger-koningen nu kenden geen' hoogeren adel dan den hunnen, en, velen van

Luitenant-Aamiraal Grave in zijne grootste kracht.

de Regenten, vooral in Holland, hadden er een genoegen in om den Adel te laten gevoelen, dat een Burger-koning boven hen stond. Zoodra dan onze Luitenant gesproken had van zijne afkomst, in de stille hoop hiermede zijne aanspraken meer kracht bij te zetten, schelde de Burgemeester zijn’ knecht, en toen die verschenen was, klonk het uit den mond des Burgervaders: 'Jan, ik maak jou tot Kapitein der Compagnie.' Hierop wendde hij zich tot den Luitenant en zeide: 'Gij ziet wat ik om heel uw’ adel geef.' Of Jan de geschiktheid had om eene compagnie aan te voeren, raakte den Burgemeester niet. Dit was nu wel eene benoeming bij de schutterij, maar even weinig, als men deze stedelijke wapenmacht telde, telde men het leger te velde. Het kon dus niet anders, of wij moesten met ons leger en onze vloot zeer weinig uitrichten tot welzijn van ons land. Het volgende jaar 1746 was even ongelukkig voor ons en onze Bondgenooten. Brussel, Antwerpen, Mons of Bergen, Charleroi, Hoey en Namen werden achter elkander door de Franschen genomen, en ten slotte werd het leger der Bondgenooten bij Raucoux geheel geslagen. In het begin van 1747 kwam het Fransche leger voor een deel in Staats-Vlaanderen, en ofschoon Lodewijk verklaard had, dat hij tegen de Republiek, die vóór den vrede was, geen’ oorlog meer wilde voeren, sloeg velen den schrik om het hart en begon er op verschillende plaatsen eene oproerige beweging te ontstaan, welke ten doel had den Prins van Oranje, die reeds Stadhouder van Friesland, Groningen, Drente en Gelderland was, ook tot dezelfde waardigheid in de vier overige Gewesten te verheffen. Deze gedachten aan den Prins van Oranje, die men in Overijsel, Utrecht, Holland en Zeeland zoo goed als niet kende en dus ook weinig achtte, waren niet alleen opgewekt door den willekeur der tegenwoordige Regenten of den nadeeligen oorlog in het belang van Keizerin Maria Theresia, maar vooral door twee gedichten van den Frieschen dichter Jonkheer Willem van Haren. Deze gaf twee vrij uitgebreide dichtstukken uit, n.1. 'Gevallen van Friso' en 'Leonidas'. Vooral het laatste gedicht werd veel gelezen en besproken, omdat het vol toespelingen op de gebeurtenissen en toestanden van zijn’ tijd was. Door deze gedichten wist hij zóó op de Regenten te werken, dat dezen besloten tegenover Frankrijk niet langer de houding van een vredelievend volk aan te nemen en krachtiger begonnen te handelen. Ook tegenover de Keizerin begon men zich beter te houden en men stuurde haar zooveel geld, dat zij haar leger met twintig

duizend man kon vermeerderen. Maar de dichter, die een vriend van den Prins van Oranje was, had nog meer willen zien doen. Hij had het er op toegelegd om de Staten-Generaal half te dwingen om weer een’ Kapitein-Generaal te benoemen en dan daarvoor Willem van Oranje te kiezen. Dat kon Holland natuurlijk niet dulden, doch liet zich eindelijk overhalen om den Prins den lageren rang van Luitenant-Generaal aan te bieden. De Prins, niet tevreden met dien lageren rang, bedankte voor dien aanbieding en verwierf zich daardoor de hoogachting van het Volk, dat eindelijk in hem een’ Oranje begon te zien. Het doel van Willem van Haren was bereikt: de naam van den Prins werd in het land weer een naam van beteekenis, en toen de Franschen voor Sluis kwamen, begon de schutterij, die in de wapenen geroepen was om het land te helpen verdedigen, naar het schijnt te begrijpen, dat ze door die oproeping in de wapenen het land meer in dan uit het gevaar zoude brengen. Ze werd ontevreden en bevreesd om de wapenen te dragen en eischte toen van de Regeering der Stad, dat ze den Prins tot Stadhouder zoude uitroepen. Bij den algemeenen angst, die er bij de nadering der Franschen heerschte, kwam met elke nieuwe tijding uit het Zuiden des lands ook de dreigende eisch van het bevreesde volk over: 'Herstel Oranje,' en bij dien eisch kwam bij het Volk het stellige geloof, dat er, even als in 1672, maar een Oranje aan het Hoofd moest komen om het geheele land uit het gevaar te redden. Deze beweging tot herstel van het Stadhouderschap onder den Prins van Oranje, zette den tocht naar het Noorden voort. Op Sluis volgden Vlissingen en Goes uit eigen beweging, en door een oproer van het volk, Tholen, Zierikzee en Middelburg, en den achtentwintigsten April van 1747 reeds werd de Prins van Oranje tot Stadhouder van Zeeland en Holland uitgeroepen. Na Zeeland was Holland gevolgd, waar Rotterdam en Delft het sein gegeven hadden. Daarop volgde Utrecht en eindelijk Overijsel, zoodat eer Juni in het land was, de Prins van Oranje, onder den naam van 'Willem IV,' eene macht bezat, welke zelfs zijn groote voorganger, de Koning-Stadhouder, niet gehad had. Met uitbundige blijdschap werd de Prins den elfden Mei te Amsterdam door het volk ingehaald. Men was vreugdedol en vol van de beste verwachtingen. Een man, die op de wip van eene brug geklommen was om den Prins beter te zien, sloeg naar beneden en brak zijn been. 'Ze zijn beiden ten dienste van den Prins,' riep hij vol geestdrift uit. De uitroep van dien gevallen man was

geheel de geest van het gansche Volk weergegeven. Stellig was die plotseling opgekomen liefde of genegenheid den Prins aangenaam, maar de verwachtingen waren veel te hoog gespannen, en wat zoo plotseling verschijnt, verdwijnt vaak even spoedig, als de geestdrift door eenigen tegenspoed, of door een’ zoogenaamden 'tegenvaller' wat bekoeld wordt. En die 'legenvallers'’ moesten noodzakelijk komen, het kon niet anders. Een der eerste was, dat de Stadhouder de oude Regenten niet terstond overal ontsloeg en door nieuwe liet vervangen. De Prins kon dat evenwel niet doen. Van nature zoo goedhartig, als nog geen Stadhouder geweest was, kon hij ook bovendien onmogelijk de oude Regenten terstond door nieuwe vervangen, omdat hij in zijne nieuwe Gewesten niet veel meer dan een vreemdeling was gebleven, en in de keuze van Regenten dus zeer gemakkelijk kon mistasten.

Eene zijner eerste regeeringsdaden was om het bedreigde Zeeland zoo goed mogelijk in staat van verdediging te brengen. Hierin werd hij door de Engelschen trouw bijgestaan. De Hertog van Cumberland, die aan het hoofd van het Engelsch-Nederlandsche leger stond, werd echter verslagen. De Franschen vermeesterden daarop geheel Staats-Vlaanderen, sloegen het beleg voor Bergen op Zoom en kregen deze sterke stad, na twee maanden beleg, door verraad of verrassing in handen.

Onbillijk, zooals meestal het onnadenkende volk is, schreef men dezen tegenspoed aan de Regenten toe, omdat ze den Prins nog niet genoeg macht gegeven hadden. De Staten gaven toe zooveel ze konden, en deden meer dan ze ooit gedacht of vermoed hadden te zullen doen. Zoo gingen de Staten van Holland in November van 1747 al de andere Gewesten voor om het Stadhouderschap niet alleen erfelijk te verklaren in de mannelijke, maar ook in de vrouwelijke linie, en eer Juni van het volgende jaar in het land was, hadden alle Gewesten dit voorbeeld gevolgd. Als eerste Edele van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland had de Stadhouder ook deel aan het gezag. Het Opperbevel over leger en vloot berustte in zijne handen, en alsof dat alles niet genoeg was, werd hij zelfs Opper-Directeur-Gouverneur-Generaal van de Oost- en West-Indische Compagniën.

Stadhouder Willem IV.

Zoo bezat Willem IV, die de eerste onzer Stadhouders was, die over al de Gewesten der Republiek en daarenboven ook nog over de Generaliteits-landen gezag uitoefende, eene macht gelijk aan die van een’ Monarch. Zelfs de stedelijke Regenten boden hem macht of voordeelen aan. ’s-Gravenhage schonk hem de opbrengst van de posterijen en andere steden in Holland volgden dit voorbeeld. De Prins weigerde echter deze voordeelen voor zichzelven te behouden en liet ze in de kas der Provinciale Staten storten.

Maar met dat al, de toestand waarin de Republiek, die nu een erkend Hoofd had, verkeerde, werd er niet beter op. Prins Willem IV was een mensch met een edel hart en een helder hoofd, maar hij miste den moed om doortastende maatregelen te nemen. Hij begreep zeer goed, dat de meeste Heeren, die hem al deze macht bezorgd hadden, gerustelijk de twee letters van Cornelis de Witt achter hun’ naam hadden kunnen zetten. En stonden er die V. C. niet onder of achter, ze waren er dan toch wel bij gedacht. Alleen door den nood gedwongen was hem al dat gezag verleend, en nu meende de Stadhouder verkeerd te doen, als hij zijne geheime tegenstanders buiten de Regeering sloot. Daarom volhardde de Stadhouder bij zijn eerste besluit en bleven de Regenten zoo goed als overal aan het roer. De Prins hoopte, dat men ten slotte zou eindigen met die welwillendheid op prijs te stellen. Maar het volk, dat een’ volslagen omkeer van zaken van den nieuwen Stadhouder gewacht had, zag zich in hem bedrogen en het duurde zoo lang niet, of een werkman, die zijne beide beenen voor den Prins wilde breken, zou ver te zoeken geweest zijn.

Nadat op den dertigsten April 1748 door den vrede van Aken een einde gekomen was aan den oorlog met Frankrijk, kreeg men ook hier te lande weer meer gelegenheid en tijd om over den algemeenen toestand van het land te spreken en er met elkander over te redekavelen. Toen men zag, dat de Prins volstrekt niet van plan was om algemeen gewenschte veranderingen in de Regeering te maken, begon men oproerig te worden. Wat had men vroeger niet veel van de Barrière steden verwacht? Na den vrede kregen wij ze van Frankrijk terug, maar met gesloopte vestingwerken, zoodat we hierin door Frankrijk bespot werden. Men dacht zoo aan Stadhouder Willem III, die onder veel ongunstiger omstandigheden aan het Bewind gekomen was, en die bij het sluiten van den vrede geen duimbreed gronds van de Republiek had prijs moeten geven. Men vond Willem IV geen’ man van groote daden.

De gewone belastingen, die jaar aan jaar door de burgers moesten opgebracht worden, kwamen niet daar, waar ze penning voor penning komen moesten. Evenals men nu nog tollen en overzetveeren verpacht, zoo verpachtte men toen de betrekking van 'ontvanger der belastingen.' Wie het meest bood, werd pachter, en had dan ieder jaar eene vaste som aan de Regeering uit te betalen. Maar de betrekking van pachter was zeer voordeelig, want de opbrengsten overtroffen verre de pachtsom. Daar de pachters nu het liefst zooveel mogelijk winst hadden, waren ze met het innen der belasting juist niet altijd te menschlievend en rechtvaardig, ja, men berekende, dat de pachters door allerlei bedreigingen en minder eerlijke manieren slechts één vierde van de opbrengst der belastingen aan de Regeering uitkeerden en zelven drie vierde deelen in den zak hielden. De algemeene ontevredenheid, die tot oproer oversloeg, barste het eerst in Friesland uit en verspreidde zich over al de andere Gewesten. In Haarlem en Amsterdam werden de woningen der pachters geplunderd. Algemeen drong men op het afzetten van deze lieden aan, en eischte eene andere wijze van belasting-inning. Tijdens deze oproeren lag de Prins, die een zwak gestel had, ziek, doch reeds een dag na de Amsterdamsche plundering diende de Prins een voorstel bij de Staten in tot afschaffing van de pachters, welk voorstel dan ook werd aangenomen. Het volk had dus, door openbaar verzet tegen de Overheid, zijn’ zin gekregen. Dat was een veeg teeken voor elke goede Regeering; want het volk, van zijne kracht bewust, kon nu telkens, als het meende dat de Overheid iets besloten had, dat niet goed was, dat besluit door geweld vernietigen. En geen Volk is meer te beklagen dan dat, waarin de onontwikkelde massa de macht in handen heeft.

XII.

VOLKSWOELINGEN.

Te Amsterdam, dat meest altijd het sein gaf tot ontevredenheid, brak ook het eerst de opstand weer uit. Amsterdam had ten opzichte der posterijen, die voor deze stad, door elkander, ieder jaar tweehonderd duizend gulden opbrachten, nog niet het voorbeeld van andere steden gevolgd. Het Volk had echter nog veel meer grieven tegen de Regeering en spoedig verschenen binnen de stad allerlei kleine

gedrukte opstelletjes, 'vlugschriften' en pamfletten geheeten. In die pamfletten viel men het regeeringstelsel aan en zette men uiteen, wat men al zoo wilde. In het eene drong men aan op het herstel der gilden, dat waren de vereenigingen van mannen, die hetzelfde beroep of ambacht hadden. Elke vereeniging bezat eene zekere soort van macht, waarmede de Regeering wel rekening diende te houden. In een ander pamflet drong men er op aan, dat de krijgsraad door de burgerij gekozen zou worden. In het derde kwam men het rechtvaardige bepleiten van het kiesrecht der burgers, waardoor ze instaat zouden gesteld worden, zelve hunne Overhead te kiezen. Een vierde achtte dat kiezen minder goed en stelde voor om alle ambten aan de meestbiedenden te verkoopen. Hij, die dat voorstelde, was zeker een rijk koopman, want zoover was men in de Republiek al door de weelde gekomen, dat men het niet betamelijk achtte, dat een, die nog handelde en zaken deed, lid van de Regeering kon worden. Een lid van de groote stedelijke of gewestelijke Regeeringen was iemand, die eenvoudig leefde van de opbrengst der goederen, welke zijne Ouders of andere familie-leden hem nagelaten hadden.

Weldra stond er eene partij van gezeten burgers op, welke den naam kregen van 'Doelisten,' omdat ze hunne vergaderingen hielden in een gebouw, dat in vroeger tijd gediend had als plaats van bijeenkomst der boogschutters, waarom men dat gebouw de Kloveniersdoelen noemde. Deze Doelisten, die volstrekt geene oproermakers, maar ordelievende burgers waren, wisten op een verzoekschrift een groot aantal handteekeningen te verkrijgen. Dit verzoekschrift hield in: 1. opdracht van de opbrengst der posterijen aan den Prins; 2. wegneming van alle misbruiken bij het begeven van ambten en bedieningen en 3. herstel van de voorrechten der burgerij ten opzichte van de gilden en vele andere zaken. — De Regeering of Magistraat van Amsterdam zat met dit opschrift erg in de war, juist omdat het van de gezeten burgers uitging. Toch had de Magistraat maar een afschrift van dat verzoekschrift gekregen; het oorspronkelijke werd den Prins aangeboden. Op dit verzoekschrift werd door den Magistraat een antwoord gegeven, dat geheel niet naar den zin der Doelisten was, en toen hierover vrij groote opgewondenheid in de stad ontstond, trad opeens het heele scheepstimmermans-gilde ten getale van ruirn vijftienhonderd man op, om het streven der Doelisten desnoods met geweld te steunen. Deze mannen kregen den bijnaam van 'Bijltjes.' De Magistraat ziende, dat de Doelisten en de Bijltjes door den Prins eer gesteund dan tegengewerkt werden, be-

sloot af te treden en zich ter beschikking van den Prins te stellen.

Dit alles had plaats in den zomer van 1748 en toen de Prins in het begin van September in Amsterdam kwam, veranderde hij reeds den vierden dag na zijne komst de Regeering. De beschikkingen, die hij echter omtrent de schutterij en hare Officieren maakte, vielen zoo weinig in den geest van de Doelisten en Bijltjes, dat ze laat in den avond van den negenden September zich naar het Prinsen-kwartier begaven en daar vroegen om den Stadhouder, die reeds ter ruste was, te spreken. Hunne vraag was zóó dringend, dat de Prins opstond en hen ontving. Hij hoorde hunne klachten aan en vernam, dat er oproer zou komen zoo ze hun' zin niet kregen. De Prins weigerde op het oogenblik niets, doch beloofde ook niets; hij zou over hun voorstel denken, en daarop gingen de nachtelijke bezoekers weg. Den volgenden dag stond hij ook in dit opzicht hunne wenschen toe, doch bij het verkiezen van de Officieren ging men zoo wanordelijk te werk, dat het een wonder was, dat men eindelijk toch nog tot zijn doel kwam. Hiermede was voor het oogenblik de rust hersteld, en de Prins verliet kort daarop de stad, zeer ontevreden, omdat het volk getoond had, al heel weinig ontzag voor zijn' persoon en zijn' rang te hebben. De wrok echter tusschen

Willem IV door de Bijltjes te Amsterdam ingehaald.

de afgezette Regeering en hare aanhangers tegen de nieuwe Regeering en hare partij, die ten slotte nog maar half tevreden was, bleef bestaan. De burgerij, die echter gezien had, wat de Doelisten tot stand hadden weten te brengen, bleef aan het beginsel der Doelisten getrouw, zelfs toen ze in naam niet meer bestonden. Ze waren niets minder of meer geweest dan de voorloopers der Patriotten, die een goede dertig jaar later de heftigste tegenstanders van Oranje waren. En zelfs nu reeds was de Prins van Oranje in de achting van velen gedaald, misschien wel tengevolge van zijn toegeven aan de eischen van hen, die het gewaagd hadden, groote woorden tot hem te spreken. Met ronde woorden gezegd, ze wisten, dat ze hem bang maken konden en voor zulk iemand konden ze geen ontzag of eerbied hebben.

Toen men nu in andere steden zag, wat men verkrijgen kon, als men zich vereenigde en met geweld dreigde of oproer maakte, vond Amsterdams voorbeeld algemeen navolging, en het duurde niet lang of in vele steden was de Regeering omgezet. Maar het hielp niet veel, want de gebreken der uitgediende Unie met alle andere wetten bleven bestaan, en het duurde niet lang of de nieuwe Regenten deden hetzelfde, wat de oude gedaan hadden.

Toen nu de onlusten, naar den schijn, gedempt waren, begon de Stadhouder zijn oog over andere zaken te laten gaan. Vooral had hij het oog op den handel en de binnenlandsche nijverheid gevestigd. Om deze laatste te bevorderen, wilde hij geene andere dan inlandsche stoffen gebruiken. Zijne Hofhouding was verplicht, hem hierin te gehoorzamen, en weldra waren er ook Regenten, die het voorbeeld van den Prins volgden. Van meer aanbelang was echter zijn voorstel om de Republiek tot eene vrijhaven te maken, door van de meeste koopmans-goederen geheele of gedeeltelijke vrijstelling te verleenen van inkomende en uitgaande rechten. Dit voorstel vond veel steun bij de handelaars, maar bij, de fabrikanten vond het zeer veel tegenstand en daardoor kon men omtrent het belangrijke voorstel van den Prins niet tot een besluit komen.

De Prins, die zeer wel gevoelde, dat hij in het geheim in al zijne goede bedoelingen tegengewerkt werd, had hiervan veel leed. Hij wilde het goede voor heel zijn Volk; hij was tegen alle middelen van geweld. Dit strekt zijn hart tot eer, maar er kunnen tijden zijn, dat een Volk met ijzeren hand moet geregeerd worden, dat men hetgeen waarlijk goed is, met kracht en geweld moet doorzetten, al vallen er offers onder. Zulk een man zou Stadhouder Willem II

geworden zijn, en zulk een man was in vele opzichten de Koning-Stadhouder. Het oude spreekwoord: 'Zachte medicijn-meesters maken stinkende wonden,' werd door Willem IV niet beaamd. Dit was zijne grootste fout. Er viel zooveel gebrekkigs weg te nemen, zooveel onbillijks op te heffen en zooveel verbetering tot stand brengen, dat dit alleen met eene ijzeren hand kon geschieden.

Had Stadhouder Willem IV nu maar die hand gehad, en had hij de ontevredenen onder het volk, die bij duizenden geteld konden worden, weten te l e i d e n, hij zou den toestand van verval, waarin de Republiek verkeerde, tot staan hebben kunnen brengen; hij had de Republiek zelfs weer kunnen verheffen. Ware hij aan de Regeering gekomen om een goed raderwerk van Staat in orde te houden, Nederland had nooit beteren Stadhouder gekend.

De tegenwerking, die hij in het geheim ondervond, deed hem leed, zeiden we reeds. Ze ondermijnden zelfs zijn zwak gestel, dat voor al te zwaren arbeid stond. Hij gevoelde, dat zijne krachten hem weldra voor goed zouden begeven, en daarom wist hij te maken dat men Lodewijk Ernst, Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel tot Veldmaarschalk aanstelde, omdat er van zijn zoontje, dat den achtsten Maart 1748 geboren was, geene sprake kon zijn. Kwam de Prins te overlijden, vóór de Graaf van Buren, dit was de titel van den Erfprins, meerderjarig was, dan was er bij de Wet bepaald, dat zijne gemalin Regentes zou zijn. Maar eene vrouw kon niet aan het hoofd van het leger staan, en daar het van veel aanbelang was, dat de Leger-bevelhebber eensgezind dacht met de Regentes, zoo was de aandacht van den Stadhouder gevallen op genoemden Hertog, die familie van zijne Gemalin was. Niet lang nadat dit besluit genomen was, vertrok de Stadhouder naar Aken om daar in de baden herstel van zijne geknakte gezondheid te vinden. Maar de lichamelijk zwakke Vorst, die zich overwerkt had, vond er niet, wat hij zocht, en in ziekelijken toestand keerde hij naar Den Haag terug, waar hij den eenentwintigsten October 1751 op het Huis Ten Bosch in veertigjarigen onderdom overleed. Wie het leven van dezen Stadhouder met een onpartijdig oog nagaat, zal zich volkomen kunnen vereenigen met de korte karakter-schets, die iemand kort na zijn overlijden van hem gaf en waarin o. a. voorkomt: 'Hij was een goed en gelukkig Echtgenoot, goede Vader, goede Zoon en een goede Meester.'

Op denzelfden dag, dat de Prins overleden was, zonden de Staten van Holland eenigen hunner af om Prinses Anna een bezoek van

rouwbeklag te brengen, doch meteen namen ze haar den eed af, als Gouvernante van Holland, welk voorbeeld kort daarop door de Staten-Generaal gevolgd werd.

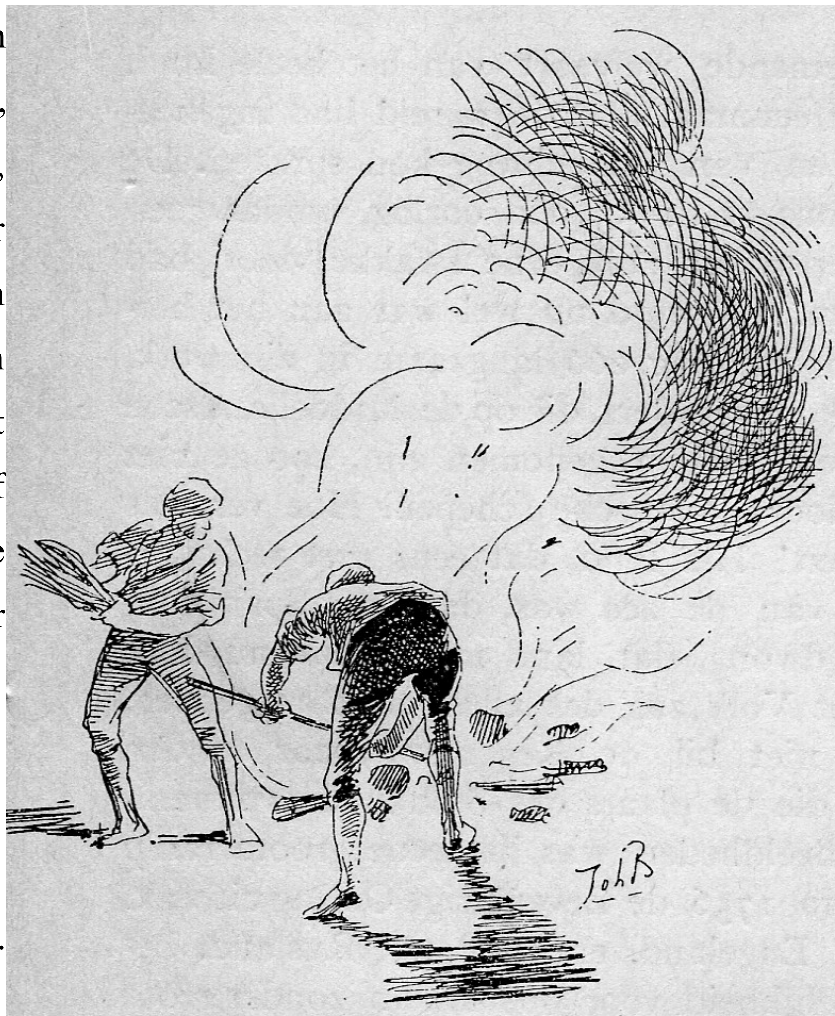
Prinses Anna was eene statige, schoone vrouw, die in het bezit was van vele goede hoedanigheden en bekwaamheden. Toch had ze één groot gebrek: zij wilde met iedereen in vrede leven. Haar goedig hart was niet tegen vijandschap bestand; maar is deze eigenschap al niet goed bij een gewoon mensch, in eene regeerende Vorstin of een regeerend Vorst, kan zij eene ramp worden voor het heele Vorstelijke Stamhuis en het gansche Land. Hare zucht om met iedereen in vrede te leven, deed haar den een beloven, wat den ander hinderlijk was, en om dien tweeden nu weer tevreden te stellen, moest ze hem weer beloften doen, welke den eerste ontevreden stemden. Zoo maakte zij zich van iedereens vriend, allemans vijand. Daarenboven had ze het gebrek wel wat eigenwijs en hooghartig te zijn. Het ontbrak bij de oprechte Oranje-vrienden niet aan mannen, die trachtten haar duidelijk te maken, dat ze, zoo handelend, ten laatste haar eigen ongeluk bewerken zou. Maar de Prinses meende, dat hare wijze van handelen ten slotte bewijzen zou, de beste te zijn. Jammer genoeg plantte zij hare meening ook in het gemoed van den jeugdigen Erfprins, een’ knaap met uitnemende geestvermogens en van goeden wil om zeer veel te leeren.

Onder het Regentschap van de Prinses was de toestand van de geldmiddelen der Republiek nog altijd verre van rooskleurig, doch verkeerd doet men, als men nu ook aanneemt, dat handel en nijverheid geene voordeelen meer aanbrachten, want juist het tegendeel is waar. Er heerschte zeer veel welvaart en bijna niemand in de heele Republiek wist, wat armoede was. Maar die toenemende welvaart deed overal den lust ontwaken om in de Maatschappij ook wat te zeggen te hebben, nu men zoo rijk was. Die regeerziekte nam met den dag toe en bracht de Prinses in vele moeielijkheden. Het eerste werk der Gouvernante was om de geldelijke aangelegenheden van het land te regelen. Het leger werd op minder weelderigen voet ingericht, doch wat de manschappen nu aan sierlijke uniformen misten, werd door den Hertog van Brunswijk dubbel vergoed door eene betere oefening in den wapenhandel en het toepassen van eene strenge tucht. Alleen op de 'Gardes' werd, door bezuiniging, ieder jaar eene ton gouds bespaard. Aan de oorlogsvloot werd evenwel al zeer weinig zorg besteed, en men dacht er te minder aan om dit te doen, daar men in geene tijden

al de koopvaarders zoo ongedeerd en zoo rijk geladen van Batavia in Holland zag aankomen.

Zoo nu en dan was ook de Gouvernante genoodzaakt uitspraak in geschillen te doen, doch, hoe die uitspraak ook ware, steeds maakte zij ontevredenen, die op hunne beurt weer anderen opwekten en aanspoorden om ook ontevreden te zijn. En dat de kalmte, die in het geheele land over het algemeen heerschte, bedriegelijk was, blijkt uit het volgende. Te Amsterdam verschenen af en toe van die hatelijke hekelschriften, waarvan de naam des schrijvers niet bekend was, en dat ook zonder den naam des drukkers verscheen. Soms waren die geschriften zoo laag en gemeen, zoo vol laster en logen, dat men hier te lande er zelfs geen' drukker voor vinden kon. In zulk een geval ging men meestal naar een' Antwerpschen drukker, die er, als onderdaan van een ander land, zijn' naam wel bij durfde vermelden. Nu had de Gouvernante zich tot de Amsterdamsche Regeering gewend met eene klacht over die schot- en hekelschriften, welke dag aan dag verschenen en gevent werden, zonder dat de Regeering er wat aan deed.

Die handelwijze van den Amsterdamschen Magistraat moede, besloot de Prinses-Gouvernante zelve te handelen, en zij liet een schotschrift, dat den overleden Stadhouder vuilaardig belasterde, door beulshanden verbranden. De Magistraat, die meende dat de Prinses het gezag der Regenten geschonden had, had nu den treurigen moed om ook in het openbaar te laten verbranden een geschrift waarin het Stadhouderschap warm verdedigd werd, en alsof dat nog niet genoeg was, werd de oude twistappel: 'het afdanken van krijgsvolk,' door die van Amsterdam weer te voorschijn gebracht-

Schotschriften verbrand.

De Hertog van Wolfenbuttel echter, die in het Amsterdamsche drijven niets anders zag dan eene poging om het regeeren onmogelijk te maken en het Erfstadhouderschap te verzwakken, gaf aan de Prinses den raad om ten opzichte van dat afdanken van krijgsvolk niet toe te geven. De Prinses luisterde er naar, en te verwonderen is het niet, dat hooggaande twisten en telkens nieuw verzet er de gevolgen van waren.

Intusschen zonk, bij toenemende welvaart van het heele land, het ontzag, dat de Republiek eenmaal aan de wereld had ingeboezemd, zoo diep, dat men alleen van minachting kon spreken. De Dey van Algiers verklaarde ons in 1755 den oorlog, omdat geen land zooveel rijkgeladen schepen en zulk eene zwakke vloot had om die schepen te beschermen. Er werd nu wel wat aan het herstel onzer vloot gedaan, doch dat ging zóó langzaam in zijn werk, dat wel al de Nederlandsche koopvaarders, die op de Middellandsche Zee voeren, door de Algerijnen zouden genomen zijn, zoo ze niet beschermd waren geworden door Spaansche schepen. Hoe ver was het met de Republiek gekomen! Het land, dat eens met recht getuigen kon, dat het meester van de zee was, dat zelfs Spanje bij Duins eenmaal tot onmacht dwong, dat land moest zich nu door Spanje laten beschermen! Het Volk zag dat alles, en, dom genoeg, het zocht de oorzaak ervan niet bij de Regenten, maar bij den Stadhouder, en nu bij Haar, die de plaats des Stadhouders innam.

Om de binnenlandsche verdeeldheden was het eene groote ramp te meer, dat in Duitschland in 1756 de Zevenjarige Oorlog uitbrak, waarin Pruisen, Duitschland, Engeland, en later ook Rusland, betrokken waren. Wat de moeielijkheid voor ons land bijzonder groot maakte, was het vreemde verschijnsel, dat Frankrijk ditmaal eene lijn trok met Duitschland tegen Frederik den Grooten, Koning van Pruisen.

Die moeielijkheid, het spreekt haast vanzelf, zat in de Oostenrijksche Nederlanden, die nu geen' scheidsmuur meer vormden tegen Frankrijk, en — onze verwaarloosde Barrière-steden lagen er immers ook in? Dat dit land onzijdig werd verklaard, hielp niet veel.

De heele toestand van ons land wees het zoo duidelijk aan, dat wij in dezen oorlog aan de zijde van Engeland moesten staan, dat zelfs de Regenten, die het liefst Frankrijk naar de oogen keken, dit moesten toestemmen. Maar Frankrijk had in D' Affry hier een' Gezant, die de kunst verstond om met rijke Regenten en kooplieden om te gaan. Hij wist hun handelsvoordeelen voor te spiege-

len, zoo we ons met Frankrijk verbonden en deden, alsof Engeland geen tractaat met ons gesloten had. Holland, het meest door D'Affry bewerkt, wist nu gedaan te krijgen, dat men zich onzijdig hield en Engeland geene hulptroepen zond, omdat, zoo redeneerde men, het tractaat hier geene kracht had, daar de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk in de Amerikaansche kolonien ontstaan was. Intusschen leden wij bij onze onzijdigheid groote schade. De Franschen maakten er gebruik van om met onze schepen, onder onze vlag, alles binnen Frankrijk te brengen, wat het noodig had. Engeland zag dit als eene schending van onze onzijdigheid aan en liet, door zijne oorlogsschepen, onze koopvaarders wegnemen. Maar D'Affry was er, en wist de zaak weer zóó voor te stellen, dat men hier beweerde, dat Engeland onrecht pleegde, en het gevolg was, dat men er nu nog minder dan ooit toe overging om Engeland in eenig opzicht terwille te zijn. Engeland was voor ons niets anders dan de groote boosdoener, en Frankrijk onze beste vriend. Bredero zou weer gezegd hebben: 'Het kan verkeeren.'

Een nieuw gevaar dreigde thans van de Oostzijde. Pruisen en Engeland, aanvankelijk het onderspit delvend, traden nu onder den eenigen veldheer, Frederik den Grooten, als overwinnaars op, en ons land liep groot gevaar door het overwinnende leger overstroomd te worden. De Land-provinciën drongen er dus met recht op aan, dat het leger zou versterkt worden. De Gouvernante kwam zelfs tot tweemalen in de vergadering van de Staten van Holland om, met tranen in de oogen dezen te smeeken, in deze zaak toch de Land-provinciën terwille te zijn. Geen machtiger wapen dan de tranen eener schoone vrouw. De Staten lieten er zich door vermurwen en . .. . Neen, er waren voor de kooplieden, dat wist D'Affry, nog veel machtiger wapenen, en dat waren handelsvoordeel en geldelijk gewin. Hij beloofde vrijen invoer van haring in Frankrijk en het gevolg was, dat het leger niet versterkt werd.

Er is een vreemd woord, dat egoisme heet, en dat we in onze taal eigenbelang kunnen noemen. Egoisme is ontstaan uit het Latijnsche woord Ego, dat ik beteekent. En die IK regeerde het land. Met vaderlandsliefde heeft die IK alleen wat te maken, als hij er voordeel voor zichzelven in ziet. Met Algemeen belang houd IK alleen rekening, als hijzelf er geene schadc bij heeft, of in het gunstige geval, als hij voor eene kleinigheid de mooie man kan worden.

En die IK had in Gewest en in Stad, in Dorp en Polder, bij het Leger en op de Vloot het gezag in handen, nu al vijftig jaar lang.

De rijkdom, en de zucht om dien rijkdom te vermeerderen, maakten onvatbaar voor beleedigingen, voor grootsche toewijding aan het algemeen belang, voor fiere karakters en voor schitterende deugden.

De Republiek der Vereenigde Nederlanden was onder de regeering van IK, zedelijk en stoffelijk, diep gezonken.

Wie IK niet diende, maar WIJ, werd belasterd en beleedigd, gehaat en tegengewerkt. Die IK gaf zelfs aan de Gouvernante den scheldnaam van 'Stiefmoeder Anna.' De zeevaart nam ondertusschen meer en meer af daar de Engelschen voortgingen onze schepen te nemen. Tal van klachten kwamen bij de Prinses in om hiervoor aan Engeland schadevergoeding te vragen. Engeland wees ons op onze leugenachtige onzijdigheid, die toch met den vijand heulde, en gaf geene vergoeding. 'Stiefmoeder Anna's schuld is dat,' zeiden de benadeelden. Tal van verzoekschriften kwam bij de Gouvernante in, dat zij maatregelen zou nemen om onze handelsvloot te bescher men. Maar de Staten wilden geene vloot in zee zenden en zij toch kon het niet doen. 'Stiefmoeder Anna's schuld', zeiden de kooplieden, en weldra geloofde men algemeen, dat zij als Engelsche Prinses niet wilde, dat men krachtig tegenover Engeland optrad. Aan zooveel tegenwerking, haat, laster en vijandschap kon zij het hoofd niet bieden zonder er haar gestel onder te laten lijden. Ten slotte werd zij ziekelijk en, hoewel ze tot de laatste dagen deed, wat ze kon om het land, dat zij, als Gouvernante, heette te

Sterfbed der Prinses-Gouvernante.

besturen, ten zegen te zijn, tegen dat alles was ze niet bestand, en ze ontsliep den twaalfden Januari 1759, na tot hare kinderen gezegd te hebben: 'Aan mij zult gij eene teedere Moeder verliezen, maar aan hem,' — ze wees op den Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel — 'zult gij een’ Vader vinden. Hoort naar hem!'

XIII.

ZWAKKE KRACHTEN, ZWAAR WERK.

Na den dood van Prinses Anna werd de Hertog van Brunswijk- Wolfenbuttel, als Regent van de Republiek, tijdens de minderjarigheid van den Erfprins, beeëdigd. Bij uiterste wilsbeschikking was de Hertog ook benoemd tot Voogd over de weezen, en weldra wist deze, door Amsterdam te vleien, een groot deel van het gezag meester te worden. Ook bij hem werd IK wakker, en hij wist de opvoeding van den Erfprins zóó te leiden, dat de wilskracht van den jongen Vorst, welke van nature reeds zwak was, in de hand gewerkt, inplaats van tegengegaan werd, in de hoop, daardoor ook onmisbaar te blijven voor den Erfprins, als deze eenmaal meerderjarig zijnde, Stadhouder worden zou.

Sommigen, die inzagen dat de vreemdeling hier de Regeering in handen wilde krijgen, begonnen hem zooveel mogelijk tegen te werken. Zijne besliste tegenstanders vond hij in Friesland in Prinses Maria Louisa, de weduwe van Johan Willem Friso, en in Onno Zwier van Haren. Doch de Prinses was eene oude vrouw, die reeds in 1765 overleed, na onder de Friezen, door hare hartelijkheid, den naam van 'Maaiken-Meu' verkregen te hebben, en de bekende dichter Onno Zwier van Haren moest, tengevolge van een leelijk voorval in zijne familie, het land verlaten.

De Hertog ging inmiddels voort met vleien, waar hem dit voordeel beloofde, en hij volharde in zijn stelsel van opvoeding ten opzichte van den Erfprins, die 1766 meerderjarig verklaard werd en de Regeering aanvaardde. De diensten, die de Hertog van Brunswijk ons land en den Prins bewezen had, werden beloond met een geschenk van zesmaal honderdduizend gulden, terwijl de Staten-Generaal hem uitdrukkelijk uitnoodigden om den Stadhouder met raad en daad bij te staan, en den Lande nog langer zijne

diensten te bewijzen. Omdat hij hiertoe verlof noodig had van Duitschlands Keizerin, Maria Theresia, hield men den Hertog niet hier zonder haar in deze zaak te kennen. Dit beduidde echter al zeer weinig, want eene weigering niet mogelijk achtend, liet men hem, vóór de toestemming van de Keizerin gekomen was, eene acte teekenen, waarin hij beloofde den Stadhouder en Kapitein-Generaal-Admiraal, in alle zaken, de Regeering betreffend, van raad te blijven dienen. Deze verklaring, die ook al niet pleitte voor de kracht van den jeugdigen Vorst, droeg den naam van 'Acte van consulentschap.'

Niet lang daarna had de Hertog, met goedvinden van de Staten-Generaal, ook eene Gemalin voor hem gezocht. Hij had dit nu niet in Engeland, rnaar in Pruisen gedaan, en den vierden October 1767, trad de Stadhouder in den echt met Prinses Frederika Sophia Wilhelmina, dochter van Prins August van Pruisen, broeder des Konings.

Het jeugdige echtpaar werd hier met buitengewone geestdrift ontvangen en Amsterdam gaf hierin den toon aan. Of die geestdrift nu algemeen en van harte was, zou ik niet durven bevestigen, maar dat is zeker, dat de latere gebeurtenissen geheel in strijd waren, met die luisterrijke ontvangst. De Prins zou het weldra ondervinden, dat Stadhouder te wezen over de Nederlandsche Republiek in die dagen geen spelevaren was. Zeeland begon al heel spoedig met moeielijkheden op te werpen omtrent de betrekking van den Vertegenwoordiger van 'Eerste Edele' van dat Gewest. De Prins wilde den Heer Steengracht, Raadpensionaris van Zeeland, daartoe benoemen, doch toen Middelburg zich verzette, gaf hij toe en benoemde den Heer van de Perre, die door Middelburg begeerd werd. Dit toegeven was eene der eerste fouten van den goeden en werkelijk geleerden Vorst, die evenals zijne Moeder van meening was, dat men de menschen zooveel mogelijk te vriend moest houden door hun, waar dit maar kon, den zin te geven. De vraag mag echter gedaan worden, met het oog op de 'Acte van Consulentschap': 'Wie gaf toe: Prins Willem V of zijn Consulent?'

Behalve tal van kleine moeielijkheden, die men den naam van speldeprikken zou kunnen geven, waren de eerste jaren van de regeering des jongen Stadhouders vrij kalm. Den achtentwintigsten November 1768 beviel zijne Gemalin van eene dochter, en vier jaar later, den vier en twintigsten Augustus, werd een nieuwe Erfprins geboren, die den naam ontving van Willem Frederik,

die eenmaal onze Koning zou worden. Nog twee jaar later werd zijn zoon Willem George Frederik geboren.

Maar al waren de eerste jaren nu ook zoo rustig, telkens kwam het uit, dat de partij der 'Doelisten' niet alleen in Amsterdam, maar in heel het land, nog verre van uitgestorven was. Met eene zekere gretigheid werden de geschriften, waarin geheel nieuwe denkbeelden over het Staatsbestuur verkondigd en uiteengezet werden, gelezen. Verreweg het meerendeel van die geschriften kwam uit Frankrijk en de meening, aanvankelijk door enkelen zoo los daarheen geworpen, dat het Stadhouderlijke gezag in eene Republiek geheel overbodig was, werd, niet lang daarna, in het openbaar door velen met ernst besproken of in geschrift verkondigd. Met dat Stadhouderlijke gezag hield evenwel het gezag der Regenten gelijken tred. Men wilde noch het eene, noch het andere; men wilde gelijke rechten voor alle burgers. Zij nu, die deze leer toegedaan waren, noemden zich 'Patriotten,' doch de tegenpartij gaf hun later den scheldnaam van 'Keezen'. Zij, die het Stadhouderschap voorstonden, gaven zich den naam van 'Prinsgezinden,' doch werden ook dikwijls 'Prinslui' genoemd.

Aanvankelijk hadden deze verdeeldheden, waarvan we in Frankrijk en elders telkens weer voorbeelden zien, welke daarmede veel overeenkomst hebben, geen ernstig aanzien. Maar wat gebeurde? Het 'Nieuw-Amsterdam', dat wij eenmaal als Kolonie in Noord- Amerika bezaten, en dat ons door Jacobus, Hertog van York, ontnomen werd, waarom het den naam van 'New-York' kreeg, was twee eeuwen later eene zeer uitgestrekte Kolonie der Engelschen geworden. Nu was er tusschen de Kolonie en het Moederland een oorlog ontstaan, en daar de Kolonisten de Republiek, en de Engelschen het Souvereine gezag vertegenwoordigden, zoo vonden de Kolonisten of Amerikanen in Frankrijk en Nederland zeer veel bijval bij allen, die tegen het Monarchale of Stadhouderlijke gezag waren. Vooral vonden ze hier te lande steun in Hendrik Hooft en Egbert de Vrij Temmink, die Burgemeesters van Amsterdam waren, en verder in Engelbert François van Berckel, Raadpensionaris van Amsterdam, Robert Jasper van der Capellen van de Marsch, Lid van Gelderlands Staten, en Johan Dirk van der Capellen tot den Poll, Lid van de Ridderschap van Overijsel.

Of het nu een gevolg was van onze genegenheid voor het doel der Amerikanen, kan ik moeielijk gelooven, maar nauwelijks waren de Amerikanen goed en wel in opstand en stonden hunne kansen

niet kwaad, of wij zonden hun allerlei krijgsbenoodigdheden. Thans klaagde de Engelsche Gezant hierover bij de Staten-Generaal, en dezen, zeer wel inziende, dat het zenden van wapenen en krijgsvoorraad alle perken der onzijdigheid te buiten ging, verboden het drijven van dien handel. De kooplieden stoorden er zich niet aan; de Engelsche Gezant beklaagde zich opnieuw en andermaal verboden de Staten-Generaal den kooplieden hun bedrijf. Maar die smokkelhandel gaf zulke verbazende winsten, dat men maar deed, alsof er vanwege de Staten-Generaal geene plakkaten uitgevaardigd waren.

De Engelsche Regeering nu ziende, dat geene enkele klacht hielp, sloeg zelve de handen aan het werk en liet door hare oorlogsschepen jacht maken op Hollandsche schepen, die oorlogsvoorraad voor de Amerikanen in lading hadden. Zulke schepen werden onverbiddelijk prijs verklaard, dat is duidelijk. Thans was het eerste werk van de reeders, aan wie schepen met zulk eene verboden lading, 'contrabande' geheeten, ontnomen waren, zich terstond te wenden tot de Regeering, om zich te beklagen over de Engelschen. De Engelsche Gezant daarentegen klaagde over de handelingen der Hollandsche kooplieden. Ongetwijfeld was het recht aan de zijde der Engelschen, maar dat te erkennen, was hetzelfde, als de partij der Patriotten grooter maken. Men dweepte nu eenmaal met de Amerikanen, men vergeleek hen bij de Nederlanders van Koning Filips' tijd en wie die gevolgtrekking niet rechtstreeks en zonder eenig voorbehoud beaamde, was een Filips, een Alva of een De Vargas.

De moeielijkheden van de Regeering namen vooral toe, toen Frankrijk in 1778 en Spanje in 1779 den oorlog aan Engeland verklaarden en daardoor de Amerikanen feitelijk steunden. Alweer vroeg Engeland ons nu volgens het oude verdrag om hulptroepen, die niet gezonden werden, omdat vrees voor Frank- rijk ons daarvan terughield. Het eenige, wat de Staten-Generaal deden, was aan onze handelaars verbieden scheepstimmerhout binnen Frankrijk te

Prins Willem V.

brengen. Als eene soort van weerwraak bezwaarde Frankrijk nu den Nederlandschen handel met allerlei belastingen op den invoer. Alleen de schepen van Amsterdam genoten van die belastingen vrijdom, en dat wel omdat Amsterdam met den Franschen Gezant, De la Vaguyon, zeer vertrouwelijke betrekkingen onderhield. Maar hiermede waren de moeielijkheden nog niet ten einde. In het najaar van 1776 kwam de Amerikaansche Kaper-kapitein Paul Jones, die het bevel over twee oorlogsschepen van de Amerikanen voerde, binnen Texel vallen met twee Engelsche schepen, die hij buit gemaakt had. Inplaats van hem onze havens te weigeren, hetgeen wij, als onzijdige Mogendheid hadden behooren te doen, lieten wij hem binnen, en de Kaper-kapitein kwam zelfs in Amsterdam en in Den Haag, waar hem, van de zijde der ontevredenen, zeer veel eer bewezen werd. Dat dit Engeland ergerde is duidelijk, maar toch aarzelde het om zijn’ ouden Bondgenoot den oorlog te verklaren, omdat de rechte aanleiding daartoe nog niet bestond. De Regeering immers was het niet, die den verboden handel dreef, of zeeroovers van den vijand feestelijk ontving? Zij was alleen maar onmachtig om de willekeurige handelingen der ontevredenen te keer te gaan. Toch zou de aanleiding weldra gevonden worden. Reeds in 1771 had de Amsterdamsche Magistraat geheime onderhandelingen met de Amerikanen aangeknoopt en steeds levendig gehouden. Toen nu in 1780 de gewezen Voorzitter van het Congres der Amerikanen, een zekere Henry Laurens, met een pakket-vaartuig herwaarts komen zou, werd dit schip door de Engelschen genomen. Terstond wierp Laurens eene doos in zee, doch de Engelschen vischten ze op en vonden er een ontwerp van verdrag in tusschen Amerika en de Nederlandsche Republiek, in dit geval niet vertegenwoordigd door de Regeering, maar door de ontevredenen. Behalve dit plan vond men er nog vele brieven in van de Heeren, wier namen we reeds noemden. Deze papieren zond de Engelsche Regeering aan haar Gezant Yorke hier in Den Haag om ze den Stadhouder ter hand te stellen. De Prins legde deze papieren in de vergadering van de Staten van Holland over, en hoe hij ook op alle wijzen den vrede binnenslands trachtte te bewaren, deze handelingen, geheel buiten zijn weten geschied, gingen alle perken te buiten, en hij kon niet nalaten er zijne groote ontevredenheid over te kennen te geven. De Staten-Generaal beslisten voor het meerendeel dat die vijf Heeren zich niet alleen tegen een’ Bondgenoot, maar ook tegen de Regeering des lands vergrepen hadden, en er werd besloten de

zaak van rechtswege te laten onderzoeken. Maar dit onderzoek had zoo langzaam en met zoo weinig ernst plaats, dat Engeland, het wachten moede, ons den twintigsten December 1780 den oorlog verklaarde. Waar is het, dat de Engelsche Regeering hierin onbillijk handelde, daar de Staten-Generaal en de Stadhouder de schuldigen niet waren, maar erkennen moeten we toch, dat, door de zwakheid van onze Regeering, Engeland al eenige jaren lang door de Hollandsche kooplieden en ontevredenen straffeloos getergd was geworden. Bovendien hadden de Staten-Generaal zich, gedurende het hangende geschil over die vijf Heeren, aangesloten bij het Noordsch Verbond, dat ten doel had, het vrije verkeer ter zee door een stelsel van gewapende onzijdigheid te handhaven. Dit Verbond droeg Engelands goedkeuring niet weg.

Daar de oorlog nog zoo onverwachts aan de Republiek verklaard werd, moesten we het lijdelijk aanzien, dat de Engelschen honderden van onze rijk geladen schepen, die niets van eene oorlogsverklaring aan de Republiek wisten, wegnamen en prijs verklaarden. Met onze vloot was het erbarmelijk gesteld, en nu, na zoovele jaren van een' voorspoed en eene welvaart, als men zelfs vroeger in de beste jaren van onze Republiek niet gekend had, opeens zulke verliezen kwamen, zocht de ontevredenheid eene oorzaak van dien tegenspoed, en vond die in den Stadhouder, die van alles de schuld kreeg. Wij hadden nog negenenzestig schepen van oorlog, doch hoe hoog dit getal ook mocht zijn, het beteekende niet veel, want onder die negenenzestig schepen waren er meer dan dertig, die al voor dertig, veertig, ja, vijftig jaar gebouwd waren. Vele van de schepen, die nog zee konden houwen, bevonden zich in Oost- en West-Indië, en waren daarenboven nog zoo ouderwetsch uitgerust, dat ze met die van de Engelsche vloot volstrekt niet vergeleken konden worden. Men moest dus in allerijl nieuwe schepen bouwen, doch dat werk vorderde ook maar langzaam, omdat de Admiraliteiten van Zeeland, het Noorder-kwartier en Friesland in jaren geene nieuwe schepen van oorlog gebouwd hadden. De scheepstimmerwerven verkeerden in een' gebrekkigen toestand en de magazijnen voor oorlogs-behoeften waren zoo goed als ledig.

Met het uitbreken van den oorlog hadden we dus in Nederland maar te beschikken over eene scheepsmacht van niet meer dan drieëndertig bodems, waaraan nog bijna alles ontbrak. Het eene schip was te oud; het andere was nog niet bewapend; het derde had nog maar de helft van zijn volk aanboord; voor het vierde

moest nog de heele bemanning geworven worden. En zoo kon men doortellen tot drieëndertig, En niet alleen dat er gebrek aan matrozen en ander scheepsvolk bestond, ook aan Officieren was er behoefte. Zoo had men in April van 1781 alleen op de schepen, die door de Amsterdamsche Admiraliteit ten deele voor den oorlog uitgerust waren, nog zestienhonderd man te kort, waaronder vierentwintig Officieren en honderdnegenentwintig Onder-officieren. Bij de andere Admiraliteiten was het nog veel erger gesteld. Kon de toestand treuriger zijn?

In korten tijd hadden de Engelschen al onze bezittingen in Amerika en Voor-Indië weggenomen, en alleen door Fransche macht kregen wij ze gedeeltelijk terug. Zoo ooit, dan bleek het nu aan heel Europa, dat de eenmaal machtige Republiek niet instaat was om zichzelve en hare bezittingen te verdedigen, en dat haar heele bestaan slechts afhing van den naijver der groote Mogendheden. Wie de Republiek met hare Koloniën veroverde, zou te machtig worden en het evenwicht in Europa verbreken; dit kon Frankrijk niet van Engeland en Engeland niet van Frankrijk willen. Deze naijver was bijna onze eenige kracht.

Dat de vloot in dien toestand al zeer weinig doen kon, ligt voor de hand, en toch werd er besloten om nu dit, dan dat te ondernemen, maar als men tot handelen zou overgaan, bleek het, dat men zonder groot gevaar van geheel geslagen te worden, niets kon ondernemen. Men liep wel in zee, doch keerde spoedig terug zonder iets gedaan te hebben. Amsterdam gaf openlijk de schuld aan den Stadhouder en vergat, dat deze menigmaal te vergeefs op versterking van vloot en leger aangedrongen had, en dat hij nu op een gegeven oogenblik, maar geene weluitgeruste vloot en bekwame Officieren scheppen kon. Jammer echter, dat den goeden en gewilligen Vorst, door zijne opvoeding, alle geestkracht en zelfvertrouwen miste. Hij verliet zich nimmer op eigen inzichten of meeningen, maar riep altijd den raad van anderen in, en als hij dan op het punt stond volgens dien raad te handelen, dan kon een derde hem heel gemakkelijk tot wat anders overhalen. Hij weifelde altijd en veranderde zeer dikwijls van besluit, zoodat het naar waarheid moet gezegd worden, dat hij geen Vorst was om in deze troebele tijden aan het Hoofd der Regeering te staan. Amsterdam, dat de hoofdoorzaak van dien ellendigen toestand was, wilde dat natuurlijk niet weten en deed nu het voorstel om den Stadhouder door eenige Heeren uit verschillende Gewesten te omringen, teneinde hem gedu-

rende den oorlog van raad te dienen. Beleedigender kon het wel niet, dan den Stadhouder onder toezicht te stellen. Amsterdam kreeg echter zijn' zin niet, maar erg genoeg was het, dat de vredebreuk tusschen den Stadhouder en deze stad niet meer hersteld werd. Waren de Vereenigde Nederlanden maar in het bezit geweest van een' Tromp of de Ruyter, de zaken zouden stellig anders geloopen zijn. Maar nu kon men zulke mannen van kracht niet vinden om ze aan het Hoofd der vloot te plaatsen. Misschien ook waren ze zeer goed te vinden, maar mishaagden hunne personen aan de Regenten. De Kapiteins Melvill en Oorthuys althans, gaven voor Gibraltar in een gevecht tegen de Engelschen nog doorslaande bewijzen van oud-vaderlandschen heldenmoed. Maar van dien ouden moed zou het jaar 1781 nog meer mogen vertellen. Op het einde van Juli werd de Schout-bij-nacht Jan Arnold Zoutman met eenige oorlogsschepen, als konvooi voor eene koopvaardij-vloot, uitgezonden. Den vijfden Augustus ontmoette hij op de hoogte van Doggersbank een Engelsch smaldeel, onder bevel van Hyde Parker. Hier geraakten de beide smaldeelen met elkander in een verwoed gevecht. Bij deze gelegenheid gaven Officieren en Minderen schitterende bewijzen van dapperheid, en Zoutman met zijne Kapiteins daarenboven toonden dat ze, hoewel niet in talrijke zeeslagen geoefend, uitblonken in werkelijken heldenmoed. De voorzichtigheid was evenwel al te groot, want had Zoutman vroeger vuur gegeven, dan zouden de Engelscheschepen reeds bij den aanvang van het gevecht deerlijk gehavend zijn geworden. Van dien ouden, kranigen heldenmoed gaf vooral Wolter Jan, Baron Bentinck, Kapitein van 'de Batavier' een schoon bewijs. De strijd had nog nauwelijks een uur geduurd of hij werd door een' kanonskogel in den linkerschouder doodelijk gewond, en het bevel overdra-

De Stadhouder biedt Zoutman een' eere-degen aan.

gend aan Kapitein Bosch, voegde hij dezen toe: 'Waag liever alles, en verga zelfs liever, dan dat gij strijkt of vlucht.'

De strijd eindigde hiermede dat Parker, zijne schepen te zeer gehavend vindend, het strijdperk verliet. Met gejuich werden de overwinnaars in ons land ontvangen; de dichters bezongen en de Regeering beloonde hen. Uit eigen beurs bood de Stadhouder Zoutman een' gouden eeredegen aan. Den Kapiteins gaf hij eeresabels, aan de overige Officieren eereteekens en aan alle deelnemers in den slag gouden of zilveren eerepenningen. Met opgewondenheid vertelde men hier te lande, dat de Engelschen bij het zien terugkeeren van hunne gehavende vloot uitgeroepen hadden: 'De Trompen en de de Ruyters leven nog!' Stellig was de lof, dien men aan Zoutman en den zijnen bracht, wel wat overdreven, maar men vergete niet hoe weinig men van onze vloot verwachten kon, en in alle gevallen was het niet overdreven, toen een schrijver in de tweede aflevering van het tijdschrift 'de Gids' van het jaar 1841, den slag bij Doggersbank noemde: 'De laatste straal van Neerlands ouden luister.'—

Toch werd de oorlog ter zee tegen de Engelschen niet dan met groote schade, en vaak evenveel schande, verder voortgezet. Waren de Engelschen bereid, vrede met ons te sluiten, wij vertrouwden op onze Bondgenooten, erkenden eene 'Vrije Amerikaansche Republiek' sloegen een' hoogen toon aan en bleven oorlog voeren. Maar op eenmaal sloten onze Bondgenooten, zonder er ons in te kennen, den twintigsten Januari 1783 den vrede te Versailles. Nu stonden wij heel alleen tegenover Engeland en waren genoodzaakt om den twintigsten Mei van 1784 een' nadeeligen vrede te sluiten. Engeland hield een aanzienlijk deel onzer buitenlandsche bezittingen en verkreeg den vrijen handel op alle deelen van den Indischen Archipel. En alsof dat alles nog niet genoeg ware, moesten we aan Frankrijk nog drie millioen gulden betalen voor de kosten, die dit land gemaakt had om onze West-Indische bezittingen, die door de Engelschen gewonnen waren, te heroveren.

XIV.

ORANJE IN BALLINGSCHAP.

Nog vóór de vrede gesloten was, hadden hier weer verscheidene gebeurtenissen plaats, die het gezag des Stadhouders ondermijnden. Toen Amsterdam zijn' zin niet had kunnen krijgen ten opzichte van het voorstel om den Stadhouder door een' Raad te doen bijstaan, drong het aan op de verwijdering van den Hertog van Wolfenbuttel, die nu al de rampen op zijne rekening kreeg. Door de Staten-Generaal werd de Hertog evenwel gerechtvaardigd en gehandhaafd. Tot overmaat van smart had Keizer Jozef II aan de Staten-Generaal laten weten, dat het Barrière-tractaat door hem beschouwd werd, als van geene waarde, en dat de Barrière-steden niet langer vesting-werken zouden hebben. Dit bracht weer niet weinig ontevredenheid hier te lande, en men scheen nu eenmaal den Stadhouder gekozen te hebben, als den persoon op wien men zijne ontevredenheid verhalen moest. Zijne betrekking van Kapitein-Generaal was velen eene ergernis, en om in die betrekking van hem ontslagen te worden, richtte men allerwegen zoogenaamde 'Vrijcorpsen' op, waarover de Prins niets te bevelen had. Alkmaar begon met den Prins het recht te ontzeggen, de leden van de Stedelijke Regeering te benoemen, en te midden van dit alles dreigde de Duitsche Keizer, om eene nietige reden ons met een' oorlog, die voorkomen werd door Frankrijk, dat meende ons te moeten helpen om Duitschland niet te machtig te maken. Nu kwam het ook uit in welk een' ellendigen toestand het leger en de vestingen zich bevonden. Alweer kreeg de Prins hiervan de schuld, hoewel men, bij het eerste onderzoek het beste, toch te weten had kunnen komen, dat de Prins wel pogingen aangewend had om leger en vestingen in behoorlijken staat te houden, doch dat men zijne voorstellen dienaangaande nimmer aangenomen, of, bij eenige belofte, op de lange baan geschoven had. Verder kreeg de Hertog van Wolfenbuttel de schuld, en de man, die eenmaal zes ton gouds ontvangen had, omdat men hem zooveel dankbaarheid heette schuldig te zijn, moest nu zien, dat door de Staten de Acte van Consulentschap vernietigd werd. Te vergeefs verzocht de Hertog nader gehoord te worden en vertrok daarop naar Brunswijk, waar hij korten tijd daarna overleed. Thans was de Prins alleen tegenover de toe-

nemende woelingen. In Rotterdam verzon men een' aanslag der Oranjeklanten op het algemeen welzijn, en ofschoon er in de verte van geen' aanslag sprake was, werd er vanwege de Staten eene Commissie naar Rotterdam gezonden om de vreeselijke geschiedenis nauwgezet te onderzoeken. En wat was nu het heele geval geweest? De Heer Elsevier, Kapitein eener burgerwacht, en tevens een vurig Patriot, had zijne manschappen in prachtige uniformen gestoken, en toen hij met zijne compagnie door eene achterbuurt kwam, werden de mooie mannen, die, als groote nieuwigheid, ook bajonetten op de geweren hadden, door het mindere volk uitgejouwd. Dit kon onze Kapitein niet dulden en daarom liet hij op het volk vuren, waardoor enkelen gekwetst werden. Vervolgens trok hij naar het Stadhuis en liet daar den ganschen nacht in de Hoogstraat vuur geven, alsof heel Rotterdam in oproer was. Het einde van de zaak was, dat men eene zekere Katharina Mulders, die, als keurvrouw van de mosselen, bij het volk den naam droeg van 'Kaat Mossel' met nog een jong meisje vervolgde. Maar men hechtte toch zooveel gewicht aan deze zaak, dat de Staten van Holland bij publicatie lieten bekend maken, dat alle oproerige gesprekken en bijeenkomsten, ja, dat zelfs het dragen van oranje en het roepen van 'Oranje boven' verboden waren. Van Lennep zegt hiervan: 'Een oranje-horlogeband, eene goudsbloem in den mond, het neuriën van een wijsje, een onvoorzichtig woord of zuur gezicht tegen een vrij-corporist, kwam op gevangenis, geeseling of mishandeling te staan.'

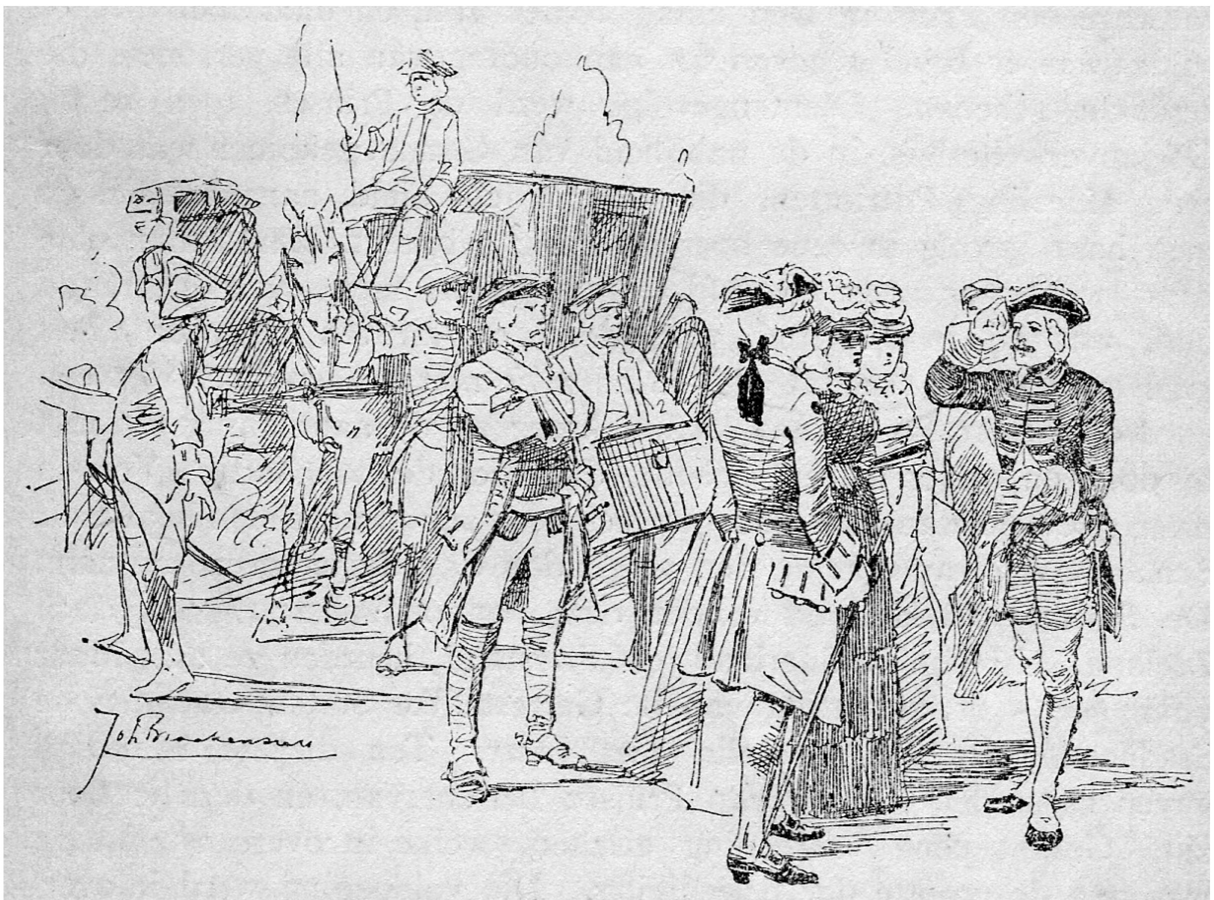
Langzamerhand breidde de Patriottische beweging zich over het geheele land uit. Waar Holland zelfs zoo kinderachtig was, om publicaties af te kondigen tegen de namen van 'oranjewortels' en 'prinsessenboontjes', kon men van andere Gewesten, waar, volgens Holland, de beschaving zooveel ten achteren was, wel niet veel beters verwachten. Een oproertje in Den Haag was oorzaak, dat de Staten van Holland, zonder er den Prins, als Kapitein-Generaal, in te kennen, patrouilles lieten rondgaan. De Prins, hierover niet weinig geraakt, diende bij de Staten een beklag in, dat men hem in zijne rechten te kort gedaan had. De Staten gaven hem echter ten antwoord, dat het Opperbevel over het leger niet aan den Stadhouder toekwam. Hij was maar Kapitein-Generaal en stond als zoodanig onder de Staten, die zijne Souvereinen waren, en om hem nog grievender te beleedigen, ontnam men hem het recht der aanstellingen bij het leger.

Thans wilde de Stadhouder niet langer in Den Haag blijven en hij vertrok eerst naar Breda, doch zijne Gemalin en kinderen zond hij naar Friesland, en toen hij kort daarop zelf ook in Friesland kwam, en door zijne trouwe Friezen met gejuich ontvangen werd, beschouwden de Heeren Regenten dat als oproer. De bezadigsten onder de Patriotten zagen echter in, dat hunne Aanvoerders veel te ver gingen en op hunne beurt eene dwingelandij uitoefenden, die verre boven die van den Stadhouder en zijne vrienden stond. Jammer dat ze dit nu pas inzagen. Als ze door het geschreeuw van die Aanvoerders zich niet hadden laten medesleepen, maar eerst nagedacht hadden of hun geschreeuw iets anders was dan laster, logen, of een klein gebrek door een vergrootglas bekeken,— als ze met de geschiedenis van andere tijden en andere volken maar hun voordeel gedaan hadden, door er uit te leeren, dat zij, die het hoogste woord voeren over het geluk en de rechten van een geheel volk, vaak eindigen met grooter en onrechtvaardiger geweldenaars te zijn, dan zij tegen wie ze den strijd aanbonden, ze zouden bezadigde Patriotten gebleven zijn, en langs geleidelijken weg veel goeds hebben kunnen tot stand brengen. Ze veranderden nu van staatkunde, doch met weinig ander gevolg dan dat ze de vele partijen in het Land met ééne hielpen vermeerderen. Ondertusschen was de Prins weer uit Friesland naar het Loo vertrokken, doch den winter van 1785 op ’86 bracht hij te Nijmegen door. De bemoeiingen van den Koning van Pruisen, die bij de Staten een vertoog indiende, leidden tot niets. De heele Republiek was geheel en al verwarring, en elke partij rekende voor zichzelve buitenlandsche hulp hoog noodig. De Patriotten hoopten op Frankrijk, waar de binnenlandsche toestand bijna gelijken tred hield met dien hier te lande. De aanhangers van den Prins hoopten op hulp uit Engeland of Pruisen.

Den zeventienden April 1786 had in Den Haag eene gebeurtenis plaats, welke bewijzen moest, dat de Patriotten wel moed hadden. De toegang tot het Binnenhof, door de zoogenaamde 'Stadhouderspoort,' was voor andere rijtuigen dan die van het Hof, van Gezanten of van Vorstelijke personen, die den Prins een bezoek brachten, verboden. Tot op dien dag had niemand het gewaagd om door die poort te rijden, want geen wilde de eerste zijn. Eindelijk werd het bekend, dat de rijweg door die poort voor anderen zou geopend worden. Op het gerucht hiervan ontstond er onder de Prinsgezinden eene samenzwering, die wellicht, als ze geslaagd was, ongeveer op dezelfde plaats, een schouwspel te zien zou gegeven

hebben, als in 1672. Het plan mislukte en ongehinderd reden de Afgevaardigden de Gijselaer en Gevaerts door de poort, die van toen af voor het verkeer geopend bleef.

Maar dat voor het verkeer openen van de Stadhouderspoort, hoe beleedigend op zichzelf ook voor den Prins en zijn huis, bracht geene verandering in den stand der partijen, die met den dag de verwarring grooter maakten. Ongelukkigerwijze had men zelfs aan het Hof twee partijen. De Gemalin van den Prins was eene fiere en doorzettende Vorstin, die van het begin van haar huwelijk af reeds pogingen gedaan had, om in de plaats van den Hertog van Wolfenbuttel te komen. De Prins hield haar evenwel zorgvuldig buiten de staatkunde, althans hij dacht dat hij het deed, maar hij vergiste zich, want de Prinses liet zich zorgvuldig op de hoogte van alles houden, en deed dit nog veel meer, toen eindelijk de Hertog het Hof verlaten had. Het eene gedeelte der Hofhouding was nu op de hand van den Prins en het andere op de hand der Prinses. In het buitenland wist men ook zeer goed, dat Prinses Wilhelmina, doorgaans schimpend 'Willemijn' genoemd, zich veel met staatszaken inliet, en daarom vervoegden de Fransche en Prui-

De Prinses van Oranje bij Goejanverwellesluis door Patriotten aangeboden.

sische Gezanten, die de geschillen tusschen den Stadhouder en zijn Volk zochten bij te leggen, zich ook tot haar. De pogingen tot bemiddeling mislukten echter, en nu lieten de Staten van Holland hun Gewest in staat van verdediging brengen en richtten een soort van leger op, dat de Oranje-gezinde boeren en eenvoudige burgers in toom moest houden.

De hooghartige Prinses beschouwde de afwezigheid uit Den Haag niet veel beter dan eene verbanning, en hiertegen kwam haar trots op. Er moest aan dien toestand vol vernedering een einde komen, meende zij, en daarom besloot ze zelve naar Den Haag te reizen. Was ze daar maar eenmaal, dan zou ze, met behulp van de vele Prinsgezinden die daar waren, wel ten gunste van het Stadhouderlijke gezag, eene omwenteling tot stand kunnen brengen. Mislukte echter dit plan, dan zou zij de hulp van Pruisen inroepen. Zonder gewapend geleide en alleen vergezeld van een paar Kamerheeren en eene Hofdame, begaf zij zich van Nijmegen op reis naar Den Haag. In Holland had men echter bericht gekregen, dat iemand vanwege den Prins in Den Haag komen zou, en daar men dit niet wilde, was er bevel gegeven tot aanhouding van alle personen, die verdacht schenen. Dientengevolge werd de Prinses, toen ze bij Goejanverwellesluis, in de nabijheid van Gouda, gekomen was, door eene afdeeling Patriotten, die daar wacht hield, aangehouden en met haar gevolg in eene boerenwoning gebracht. Men behandelde haar welisvvaar zeer beleefd, doch toen men haar gevraagd had, wat zij in Holland ging doen en zij ten antwoord had gegeven dat zij, omdat de Prins zelfs niet komen kon, met een goed doel naar Den Haag kwam, kreeg zij de aanmaning dit niet te doen en onder beleefd geleide, dat voor de hooghartige Vorstin meer grievend dan streelend geweest moet zijn, bracht men haar naar Schoonhoven vanwaar ze den volgenden dag de terugreis aannam. De Staten van Holland vonden deze aanhouding zeer goed, doch Zeeland, Utrecht, Gelderland en Friesland, keurden ze af. Maar naar goed- of afkeuring van de Gewestelijke Staten vraagden de Stadhouder en zijn Gemalin niet meer. Ten diepste beleedigd gaven ze er den Koning van Pruisen bericht van, en deze liet door zijn’ Gezant eene voldoening eischen, welke in overeenstemming was met de grootte der beleediging. Die voldoening werd in overmoed geweigerd, omdat men op hulp van Frankrijk rekende. Maar Frankrijks Koning Lodewijk XVI, een Vorst, die in aard en karakter veel met onzen Stadhouder overeenkwam, en eveneens met heftige

partijen in zijn eigen land te rekenen had, wilde geene hulp zenden, omdat hij zich dan stellig den oorlog zou verklaard zien door Pruisen en Engeland. De hulp kwam dus niet, maar een Pruisisch leger onder bevel van Karel, Hertog van Brunswijk, kwam wel. Twintigduizend man rukten de Republiek binnen. In Gelderland werden de Pruisen niet als als vijanden ontvangen en in Utrecht vonden ze geen' tegenstand, omdat de Rijngraaf van Salm, die door de Staten tot Opperbevelbebber van het leger was benoemd, lafhartig zijn' post verliet. Amsterdam alleen bood eenigen tegenstand, doch gaf zich spoedig over, en zeven dagen na de kornst der Pruisen was de Stadhouder al in Den Haag door het Oranje-gezinde volk ontvangen en in al zijne waardigheden hersteld. De Patriotten ziende, dat voor het oogenblik de kans voor hen verkeken was, namen grootendeels de vlucht naar Frankrijk. Om nu voor het vervolg een' toestand te voorkomen, als die waarin de Stadhouder verkeerd had, werd door de 'Acte van garantie' in 1788, het Stadhouderschap door Pruisen en Engeland gewaarborgd.

Nu voor het oogenblik de woelingen in de Republiek bedwongen waren, ontstonden er in de Oostenrijksche Nederlanden, en ze verschilden zoo weinig met die, welke hier te lande pas bedwongen waren, dat de Staten-Generaal vreesden, dat als de Belgische Patriotten de overhand kregen, de Nederlandsche Patriotten ook weer het hoofd zouden opsteken. De opstand ging daar zelfs zoo ver, dat men Keizer Jozef II van de Regeering vervallen, en België tot eene Republiek verklaarde. De nieuwe Republiek riep nu, om zich staande te houden, de hulp van Nederland, Engeland en Pruisen in, doch toen kort daarop Keizer Jozef, tegen wien de Nederlanders zeer vijandig gezind waren, stierf en opgevolgd werd door zijn' broeder Leopold II, lieten de Mogendheden de nieuwe Republiek aan haar lot over en in 1790 was zij weer aan Oostenrijk onderworpen.

Na het vertrek der Pruisen scheen het werkelijk, alsof de Nederlanders al de woelingen moede, onder den goedigen en welwillenden Stadhouder een nieuw tijdperk van rust, bloei en welvaart te gemoet gingen, en gedurende zes jaren ging alles, zoo voor het oog, naar wensch.

Maar in Frankrijk was in 1789 eene vreeselijke revolutie uitgebarsten, die bloediger was dan er misschien ooit eene was geweest. Na allerlei vernederingen te hebben ondergaan, werd de Koninklijke familie in Augustus 1792 gevangen genomen. In Januari van het

volgende jaar werd de Koning, in October de Koning onthoofd. Frankrijk was nu eene Republiek, die gereed stond om allen Gekroonden Hoofden den oorlog aan te doen. Engeland lag het eerst aan de beurt, doch Engeland had eene zeemacht waartegen Frankrijk niet opgewassen was. De uitgeweken Nederlandsche Patriotten wisten de Fransche Regeering duidelijk te maken, dat de Nederlanden wel den naam van Republiek droegen, doch dat een Stadhouder eigenlijk niet veel anders was dan een Gekroond Hoofd. In België vormden de uitgewekenen nu een leger, dat ze den naam gaven van het 'Bataafsche legioen', en door brieven stelden ze zich in gemeenschap met de Patriotten, die bij menigte maar stil in het land gebleven waren. Allerlei geschriften over het onderwerp 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap,' de leus der Fransche revolutie, werden in ons land verspreid, en toen de gemoederen bewerkt of in gisting gebracht waren, trok in het begin van 1793 een Fransch leger onder Dumouriez, en geleid door Daendels, een gebannen Nederlander van groote bekwaamheden, de grenzen der Republiek over. In dezen moeielijken tijd toonde de Stadhouder, dat hij tot heel wat instaat was, als hem niet telkens de voet dwars werd gezet. Aan het hoofd van het leger stonden zijne beide zoons Willem en Frederik, die bewezen, dat ze waardig waren, het leger van den Staat aan te voeren. Van Engeland hadden we hulp gekregen en Oostenrijk, dat ook al heel spoedig met de Fransche Republiek in oorlog was, had het geluk de Franschen bij Aldenhoven te verslaan. Geholpen door den schranderen en eerlijken Raadpensionaris van de Spieghel en den Thesaurier-Generaal Hieronymus van Alphen, den bekenden en ten onrechte belachelijk gemaakten kinderdichter, scheen de Stadhouder aanvankelijk het dreigende gevaar te zullen afwenden, vooral omdat de Franschen in Maart het hoofd stieten voor Willemstad, dat door den Gouverneur dier stad, Baron van Boetzelaer, gedurende zestien dagen zoo wakker en beleidvol verdedigd werd, dat de Franschen en ontevredenen genoodzaakt waren om, na aanzienlijke verliezen geleden te hebben, onverrichterzake af te trekken. Het valt echter sterk te betwijfelen of die aftocht van Generaal Dumouriez wel geheel en al een gevolg mocht heeten van de dappere verdediging van de Willemstad en hoogstwaarschijnlijk was er nog eene heel andere oorzaak, welke hem noopte niet alleen terug te trekken, maar zich zelfs naar Parijs te begeven waar den twintigsten Januari van hetzelfde jaar het hoofd van Koning Lodewijk XVI onder de guillotine gevallen was. Generaal Dumouriez toch was wel

iemand, die begonnen was met te strijden tegen de groote onbilijkheden, die in Frankrijk heerschten, maar hij had gedaan als de Nederlandsche Patriotten en geene rekening gehouden met den weg, dien partijgenooten gewoon zijn in te slaan. Een Schrikbewind, als thans in Frankrijk de Regeering in handen had, was hem een afschuw, en stellig zou hij nooit den Koning en de Koningin op het schavot gebracht hebben. Om een einde te maken aan de menschenslachterij van dat Schrikbewind, trachtte hij in Parijs eene omwenteling tot stand te brengen, doch deze mislukte en hij was genoodzaakt de vlucht te nemen

In het eerst werd door de verbonden Mogendheden menige overwinning op de Franschen behaald, doch toen men, door dien voorspoed verleid, begon, met in afdeelingen, inplaats van aaneengesloten legers, de Franschen te bestrijden, veranderde dit en een groot deel der Zuidelijke Nederlanden viel in handen der Franschen. Van dat oogenblik af keerde de krijgskans zich ten voordeele van Frankrijk. Het leger der Bondgenooten werd den zesentwintigsten Juni 1794 bij Fleurus geheel verslagen, niettegenstaande de Nederlandsche troepen onder aanvoering der beide Oranjezonen wonderen van dapperheid hadden verricht. De nederlaag was beslissend; de Bondgenooten trokken af en de Republiek was nu alleen aan haar lot overgelaten. Geheel Zuid-Nederland was in handen der Franschen en toch scheen de Fransche Generaal Pichegru te aarzelen, of hij nu de Republiek der Vereenigde Nederlanden zou binnen trekken, ja of neen. Maar Daendels, die eenmaal uit zijn land gebannen was, wilde zich wreken en haalde Pichegru over om de zoogenaamde Republiek in haar hart aan te tasten. De winter van 1794 op ’95 was buitengewoon streng, en over de bevrozen rivieren kwam het Fransche leger, door de Patriotten met gejuich begroet, in het gebied der Republiek. De 'Nationale Conventie,' die in Frankrijk inplaats van het 'Schrikbewind' gekomen was, liet weten, dat zij met de Nederlanden geen verdrag wilde sluiten. zoolang Willem V, Prins van Oranje, zich op Nederlandschen bodem bevond. De Stadhouder ziende, dat door den tegenstand, welken hij ondervond en die grootendeels van Amsterdam uitging, zijne zaak geheel verloren was, had zijne Gemalin en beide zonen reeds naar Engeland gezonden in een paar vaartuigen, die zijne roerende familie-eigendommen en kostbaarheden bevatten. Zelf ging hij den achttienden Januari 1795 van Scheveningen in eene visscherspink naar Engeland, mogelijk in het stille vertrouwen, dat hij na verloop van

eenigen tijd weer terug zou kunnen keeren. Dit gebeurde niet, want hij zag zijn Vaderland nimmer weder en stierf in 1806 te Brunswijk.
Met het vertrek van Stadhouder Willem V uit ons land begint een tijdperk van verwarring, van verval, van vernedering en van verguizing, dat gelukkig maar achttien jaar duurde.

XVI.

WAT WIJ WAREN OP HET GEBIED DER BESCHAVING.

Eer we nu de geschiedenis verder behandelen willen we met elkander nog eens nagaan, wat de Republiek der Vereenigde Nederlanden na de 'Gouden Eeuw' op het gebied der beschaving was.
Ongetwijfeld heeft onze Republiek gedurende de Eerste Stadhouderlooze Regeering het toppunt van macht en glorie bereikt, en dat niet alleen op het staatkundig gebied of op het oorlogstooneel, maar ook op het gebied van kunsten en wetenschappen. Raadpensionaris Jan de Witt, van wien we reeds heel wat vertelden, is in dien tijd de hoofdpersoon, en stellig is hij een der beroemdste staatkundigen van alle eeuwen, wiens heele zijn te meer uitkwam, omdat de meeste mannen met wie hij het bewind voerde, meer schitterden met hunne rijkdommen dan wel met hunne staatkundige geleerdheid, zoodat men wel eens de vraag gedaan heeft: 'Zou Jan de Witt wel zulk een groot staatsman genoemd zijn, zoo hij omringd ware geweest door mannen, die zich in de staatkunde boven het middelmatige verheven hadden?' Die vraag is natuurlijk zeer moeielijk te beantwoorden, en waar men op misslagen wijst, welke hij beging, daar moeten we niet uit het oog verliezen, dat hij, bij alles, wat hij deed, de belangen van Holland op het oog had, en dat hij wel Raadpensionaris van Holland, maar niet van de heele Republiek was. Ondertusschen toonde Jan de Witt toch, dat men zijne kennis te kort deed, zoo men hem alleen op het gebied der staatkunde meer dan gewone gaven toekende. Hij was ook een uitnemend wiskunstenaar en zelfs wist hij tot verbazing van de oudste zeelieden, in 1665, bij een' zuid-zuidwestenwind de vloot uit Texel in zee te loodsen;

bovendien schrijft men aan hem ook de uitvinding der ketting-kogels toe. Als wiskunstenaar echter moest hij ver onderdoen voor den beroemden wis- natuur- en werktuigkundige, Christiaan Huygens. Deze Christiaan, een zoon van den dichter Constantijn Huygens, werd in 1619 te ’s-Gravenhage geboren. Hij studeerde wel in de rechten en promoveerde ook wel in de rechtsgeleerdheid, maar wis- natuur- en werktuigkunde waren zijne lievelings-vakken. Daar hij in Frankrijk lid van de Academie der Wetenschappen was geworden, woonde hij bijna zonder tusschenpoozen van 1666 tot 1681 te Parijs, waar hij zich vooral toelegde op het slijpen van glazen en het verbeteren der verrekijkers. In 1657 vond hij de slinger-uurwerken uit, en als sterrenkundige ontdekte hij met eene van zijne telescopen den bekenden ring, benevens eene maan van de planeet Saturnus. Zijne talrijke werken kwamen eerst voor een gedeelte in 1740 en daarna in 1764 in hun geheel uit, en hoeveel er ook op het gebied waarop hij zich wereldberoemd maakte, moge veranderd zijn, toch zijn deze werken nog zeer gezocht. Op hetzelfde gebied maakten Petrus van Musschenbroek, die in 1692 en Anthonie van Leeuwenhoek, die in 1632 geboren werd, zich grooten naam. De eerste werd reeds in 1719 Hoogleeraar te Duisburg, daarna te Utrecht en later te Leiden. Met schitterende aanbiedingen trachtten Denemarken, Rusland, Engeland, Pruisen en Spanje hem voor eene hunner Hooge-scholen te winnen en Spanje bood hem zelfs een inkomen van vijfentwintig duizend gulden ’sjaars. De groote geleerde bleef echter al zijne schitterende gaven aan zijn Vaderland wijden en lokte daardoor vele vreemde studenten aan onze Hoogescholen. Wij vermelden dit slechts, omdat we geene kans zien u aan te toonen hoe en op welk eene wijze hij zich als natuurkundige zoo beroemd maakte.

De tweede, dien we noemden, was Anthonie van Leeuwenhoek. Deze had geen geleerde opvoeding genoten en was voor den handel opgeleid geworden. Daar hij verbazend rijk was en geen lust in den handel had, vestigde hij zich metterwoon in zijne geboortestad Delft en hield zich hier bezig met het slijpen van glazen en het maken van microscopen. Met deze microscopen, waarvan hij er meer dan honderd had, waaronder er waren, die honderdzestig maal vergrootten, deed hij gewichtige ontdekkingen, die in het buitenland meer waardeering vonden dan in zijn Vaderland. Hij zelf kende niet eene vreemde taal, doch door anderen werden zijne werken in het Latijn, Fransch en Engelsch vertaald. Van alle zijden ontving hij bezoeken en zelfs vreemde Vorsten rekenden het zich tot

eene eer, kennis met hem te mogen maken. Of de Nederlanders van dien tijd niet recht begrepen, dat zijne microscopische ontdekkingen zooveel waarde hadden, zou ik u niet kunnen zeggen, doch waar is het, dat van Leeuwenhoek van de zijde der Republiek nimmer eenig eerbewijs ontving. De Koninklijke Maatschappij van Natuurknnde te Londen, benoemde hem in 1679 tot lid. —- Op het gebied der ontleedkunde maakte ook Frederik Ruysch grooten naarn. Deze werd in 1638 geboren en overleed in 1731. In zijn lang leven was hij Hoogleeraar te Amsterdam en hij was de eerste in ons land, die er aan dacht, dat een ontleedkundig kabinet of museum voor studenten van het hoogste belang is. Hij richtte er dus zelf op eigen kosten een op, doch verkocht er een groot gedeelte van aan Czaar Peter den Grooten van Rusland toen deze in 1716 ten tweeden male ons land bezocht. — Een tijdgenoot van Ruysch en van Leeuwenhoek was de niet minder beroemde natuurkundige Jan Swammerdam, die in 1637 geboren werd en in 1680 overleed. Ook deze was ontleedkundige en wist met behulp van het microscoop gewichtige ontdekkingen te doen. Zijn beroemdste werk werd in 1736 onder den titel van 'Bijbel der Nature' door Hermanus Boerhave uitgegeven. Deze Hermanus Boerhave voor wien men te Leiden, vlak voor het Akademisch ziekenhuis een fraai standbeeld heeft opgericht, was ongetwijfeld de beroemdste geneeskundige der heele achttiende eeuw. Hij werd in 1668 te Voorhout geboren, waar zijn Vader Predikant was. Alheel vroeg bleek het dat Hermanus bij vele uitnemende eigenschappen van hoofd en hart, geen gewoon mensch zou blijven. Na te Leiden gestudeerd te hebben, verkreeg hij het toezicht op de Academische bibliotheek. Eigen-

lijk had hij gestudeerd in de godgeleerdheid en wijsbegeerte, doch toen hij aan de bibliotheek geplaatst werd, legde hij zich met hart en ziel toe op de geneeskunde, hoewel hij zijn voornemen om Predikant te worden nog niet opgaf. Dit voornemen liet hij echter varen toen het uitkwam, dat hij met zijne Professoren niet een-stemmig dacht. Hij wijdde zich nu geheel aan de geneeskunde en promoveerde als Doctor in dat vak aan de Hoogeschool te Harderwijk in 1693. Hij vestigde zich als geneesheer te Leiden, aan welks Hoogeschool hij in 1709 Hoogleeraar werd. En zoo groot werd weldra zijne vermaardheid, dat zelfs Czaar Peter bij het bovengenoemde tweede bezoek aan ons land, geduldig twee uur lang wachtte om de eer te hebben met den beroemden man persoonlijk kennis te maken. Een brief uit het buitenland, enkel met het opschrift: 'Aan Boerhave in Europa' kwam te recht. Hij was de vriend der armen en letterlijk de afgod zijner studenten, en hoe vereerd en bemind hij was in Leiden, bleek in 1722 vooral, toen hij na eene hevige ziekte, die vijf maanden duurde, weer voor het eerste zijne lessen hervatte. Aan den avond van dien dag was heel de stad feestelijk verlicht. De meeste van zijne werken werden in alle Europeesche talen overgezet, ja, enkele zelfs in het Arabisch. Een van zijne beroemdste leerlingen was Gerard van Swieten, die in 1700 te Leiden geboren werd. Hij was Katholiek en studeerde eerst aan de Hoogeschool te Leuven, doch daarna aan die te Leiden. De onverdraagzaamheid van dien tijd verhinderde hem Hoogleeraar te Leiden te worden, omdat men nu eenmaal geen' Katholiek tot die betrekking benoemen kon. Zijn roem drong evenwel ook door tot in het buitenland en het gevolg hiervan was, dat Keizerin Maria Theresia hem tot haar' lijfarts benoemde. De geneeskunde stond in dien tijd in Duitschland, en ook te Weenen, op een' zeer lagen trap, en van Swieten was de man om daarin groote verbeteringen te brengen. Zijne verdiensten werden aldaar zeer op prijs gesteld, en wat de geneeskundige wetenschap aan hem in Oostenrijk verplicht is, bewees men korten tijd geleden toen voor Keizerin Maria Theresia een prachtig gedenkteeken onthuld werd. Onder de beroemde mannen van haar' tijd, die in beeld het hare omringen, behoort ook dat van van Swieten, en eene straat te Weenen, in de nabijheid van het ziekenhuis is naar hem genoemd.

Konden we ons dus in dat tijdperk op wetenschappelijk gebied met andere volken gerust meten, ook op dat der schilderkunst bleef het land van Rembrandt nog langen tijd zijn' eervollen naam

handhaven. De dichtkunst daarentegen geraakte zeer in verval en alleen Johannes Antonides van der Goes, die in 1684 op zevenendertig-jarigen leeftijd overleed, hield het vaandel, dat Joost van den Vondel zoo hoog geheven gehouden had, met eere omhoog, terwijl Jan Luiken, geboren in 1649 en overleden in 1712 meer als graveur dan als dichter beroemd werd. Ook Hubert Cornelisz. Poot, die in 1689 te Abtswoude uit eenvoudige boerenouders geboren werd, en dus op de dorpsschool slechts gebrekkig onderwijs ontving, stond in vele zijner gedichten hooger dan zijne tijdgenooten waartoe, onder anderen Sijbrand Feitama behoorde, die vijf jaar na Poot te Amsterdam geboren werd en eene geleerde opvoeding ontving. Deze dichter legde zich vooral toe op het vervaardigen van zulke gedichten, dat niemand er iets anders op aan te merken had, dan dat ze geene poëzy bevatten. Niet zoo heel lang na zijn' dood, hij stierf in 1758, kwam er echter gelukkig verandering. Het dichterlijk echtpaar Nicolaas Simon van Winter en Lucretia Wilhelmina van Merken, — de eerste stierf in 1795 en de tweede zes jaar vroeger, — toonden reeds dat ze met de stijfheid, die Feitama in de dichtkunst gebracht had, durfden breken. Nog meer toonden dit echter Willem Bilderdijk en Bellamy. De eerstgenoemde, die pas in 1831 overleed, was bovendien een groot geleerde. Hij vervaardigde tal van gedichten en schreef vele boeken over taal en geschiedenis. — Een vriendelijker dichter was Jacobus Bellamy, die in 1757 te Vlissingen geboren werd en later te Utrecht in de godgeleerdheid studeerde. A1 wat hij gedicht heeft, vult evenwel slechts twee kleine bundels, doch hij overleed ook reeds op jeugdigen leeftijd. Nog over twee dichters uit dit tijdperk dienen wij te spreken, en wel over Willem en Onno Zwier van Haren. Dat Jonker Willem van Haren door zijne dichtwerken 'Gevallen van Friso' en 'Leonidas' een staatkundig doel bereikte, weten we reeds, doch als Staatsman stond hij misschien wel hooger dan als Dichter. Zijn jonger broeder Onno Zwier, die in 1711 geboren werd, — Willem zag in 1710 het eerste levenslicht, — bewoog zich even als Willem op het staatkundig en dichterlijk gebied. Zijn voornaamste dichtwerk is 'De Geuzen.' Beide broeders waren vrienden en vereerders van Stadhouder Willem IV en daardoor haalden ze zich eene groote menigte vijanden op den hals die alles deden, wat ze konden om deze twee Friesche Edellieden het leven ondraaglijk te maken, ja, men beschuldigde beiden van de laagste en liederlijkste handelingen. Gelukkig, dat de nakome-

lingen, die met de staatkundige verdeeldheden van dien tijd niets te maken hadden, de beide van Harens in hunne eer herstelden.

De beste proza-schrijver van dat tijdperk was stellig wel Justus van Effen. Hij werd in 1684 te Utrecht geboren en stierf in 1735 te ’s-Hertogenbosch. Een groot deel van zijn leven was hij huis-onderwijzer in aanzienlijke familien, en eerst tegen het einde van zijn leven werd hij te ’s-Hertogenbosch Commies van’s Lands magazijnen. Daar hij met de familiën, waar hij werkzaam was, vele buitenlandsche reizen deed, werden zijne algemeene kennis en zijn smaak voor de letteren zeer uitgebreid. Zijn hoofdwerk is de 'Hollandsche Spectator', die uit losse stukken in proza bestaat. Hierin hekelde hij, dikwijls op zeer geestige wijze, de zeden en gewoonten van dien tijd.

In de laatste helft der achttiende eeuw, die zoo rijk was aan allerlei staatkundige vereenigingen, richtte men ook vele andere genootschappen en maatschappijen op, welke met de staatkunde niets te maken hadden. Te Leiden werd in 1766 de 'Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde' opgericht, en twee jaar later volgde men in Zeeland dit voorbeeld met de oprichting van het 'Zeeuwsche genootschap' te Middelburg. In 1778 verkreeg men te Haarlem de 'Teylers-stichting' en te Utrecht het 'Provinciaal Utrechtsch genootschap.' In 1782 stichtte men te Amsterdam de kweekschool voor de zeevaart, in 1784 de 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' te Edam en in 1788 de Maatschappij 'Felix Meritis' te Amsterdam. Al deze genootschappijen of maatschappijen bestaan nog, en, al zijn ze veel veranderd, toch gaan ze voort om alles, wat ze goed en nuttig noemen, te bevorderen. Eene van de schoonste stichtingen was wel het Doofstommen-Instituut te Groningen. Het werd in 1790 opgericht door den Waalschen Predikant Henri Daniel Guyot. Zeker was het eerste onderwijs, dat de arme, doofstomme kinderen aan die inrichting ontvingen, in vergelijking van het tegenwoordige onderwijs, zeer gebrekkig; maar hoe gebrekkig het ook ware, toch bracht het menschen in de maatschappij, die geleerd hadden hunne gedachten door een stelsel van vingerspraak aan anderen uit te drukken. Ze leerden er lezen, schrijven en verder alles, wat in die tijden op eene gewone school onderwezen werd. Deze kennis stelde hen in staat om een ambacht of handwerk te leeren, en zoo werden ze voor zichzelven zoowel als voor anderen nuttig.

Bleek het nu uit alles, wat we in een vorig hoofdstuk mededeelden, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden op staatkundig gebied

haar’ hoogen rang in Europa verloren had, op gebied van kunst, maar vooral op dat van wetenschap, hielden wij den ouden roem van de zeventiende eeuw toch staande, en we moeten vooral niet vergeten, dat in de achttiende eeuw ook in het overige Europa, de kunst minder vurige vereerders en beoefenaars vond. De groote pruiken, die de mannen in die tijden op het hoofd droegen, en die op het einde der achttiende eeuw vervangen werden door de bespottelijke, stijve staartpruikjes, schenen de vermogens van het hoofd als in een’ doofpot te sluiten, en de dichte haarbos scheen alleen maar ruimte te hebben om allerlei kleingeestigheden door te laten. Natuurlijk sloten niet alle pruiken den geest in den engen kerker op, hier evenmin als in het buitenland. We bewezen dit reeds door het medegedeelde voor ons land. Dit ook te doen voor het overige Europa behoort in ons boek niet te huis. Na deze kleine uitweiding willen we nu weer onze aandacht bij de geschiedenis bepalen.

ZESDE TIJDVAK.

(van 1795 tot 1813.)

I.

DE VERWARDE REPUBLIEK.

Het vertrek van Prins Willem V was het einde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, die haar’ roem overleefd had, als een groot geleerde, die aan het einde van zijn leven kindsch geworden is.

Nauwelijks was de Stadhouder vertrokken of de Franschen kwamen, geleid door de Patriotten, als bevrijders der Republiek binnen. Geen beter en flinker menschen dan de Franschen! Zij brachten nu nog eens aan het verdrukte en vertrapte volk de vrijheid! Elke stad ontsloot voor die edele mannen hare poorten en nauwelijks waren ze binnen of er werd een vrijheidsboom opgericht, waar men als halve krankzinnigen omheen danste.

'Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap!' dit was de schoone leus waaronder men aan zijne blijdschap lucht gaf.

Die leus is inderdaad schoon, maar — in eene denkbeeldige maatschappij van enkel brave en goede menschen, die geen hooger

geluk weten, dan hun’ evenmensch, als broeder of als zuster te erkennen. De goede dichter Camphuyzen, zeide in zijn 'Meische morgenstond.'

'Och, waren alle menschen wijs,
En wilden daarbij wel,
Deze aarde ware een paradijs,
Nu is ze vaak een hel.'

Maar alle menschen zijn niet wijs, en nog eeuwen zullen moeten verloopen eer ze allen wijs zijn. Hieraan dachten de opgewonden lieden evenwel niet, toen ze om den Vrijheidsboom dansten, en al te spoedig kwamen ze tot de ontdekking, dat ze zich met nog minder dan eene doode musch verblijd hadden.

Aanvankelijk was de Stadhouder niet van plan geweest zijn Vaderland te verlaten. Bij zijne trouwe Friezen hoopte hij de liefde en genegenheid te vinden, welke zijn’ Vader van die zijde tendeel gevallen was. Tegenwind belette echter den Vorst naar Friesland koers te zetten en daarom werd er besloten naar Engeland te

Het dansen om den Vrijheidsboom.

stevenen, doch, eer hij nog onder zeil was, vernam hij dat de National Conventie van Frankrijk met het Bataafsche volk zou gaan onderhandelen. Met den val der oude Republiek ging ook de O.-I. Compagnie te niet, en hare bezittingen werden een eigendom van den nieuwen Staat. De West-Indische Compagnie had reeds vier jaar vroeger opgehouden te bestaan.

Het eerste wat er na het vertrek des Stadhouders te doen viel, was eene Regeering in het leven te roepen. Amsterdam belastte er zich mede om er een begin mede te maken. Het zoogenaamde 'Comité-revolutionair' aldaar schreef eene algemeene vergadering uit van de Steden, die zich vrij gemaakt hadden. Op die vergadering zou men inplaats van de Staten 'Provisioneele Representanten' benoemen. Reeds acht dagen na het vertrek van den Prins kwamen de Heeren te ’s-Gravenhage bijeen en begonnen hun hervormingswerk. De andere gewesten der Unie volgden Hollands voorbeeld, sommigen, zooals Zeeland, door den nood gedwongen, en den zestienden Mei was men met alles zoo ver gevorderd, dat men het van Frankrijk gedaan kreeg, de 'Bataafsche Republiek' te erkennen. Die erkenning was evenwel duur gekocht, want Frankrijk eischte voor onze bevrijding niet minder dan honderd millioen gulden. En dat was nog maar het begin. We werden ook gedwongen om in het Zuiden een groot deel van ons gebied aan Frankrijk af te staan en aan dit land de vrije vaart op onze drie hoofd-rivieren toe te laten. Dan mocht Frankrijk ook bezetting leggen in Vlissingen, Bergen-op-Zoom, ’s-Hertogenbosch en Grave. Dit was het eerste verdrag, en kort daarop volgde een tweede, waarbij bepaald werd, dat we voortdurend eene legermacht van vijfentwintig duizend Fransche soldaten, kleeden en onderhouden moesten. De Franschen vatten dat kleeden al heel ruim op, want bij heele troepen kwamen ze in ons land aan op de erbarmelijkste manier toegetakeld. Een oud liedje van die dagen luidde:

',Rataplan,
Daar komen wij an.
Wij hebben geen’ kousen of schoenen meer an!'

Zoodra nu die mannen door ons van top tot teen in het nieuw gestoken en weldoorvoed waren, trokken ze naar Frankrijk terug om plaats te maken voor nieuwe, als bedelaars gekleede hongerlijders. De burgers en burgeressen, — de standen waren afgeschaft, — zagen al heel spoedig in, dat we nog erger dan van den regen in den drup gekomen waren. Om die soldaten te kleeden was er

eene vrijwillige geldleening noodig. Hiertoe waren de bedrogenen echter niet te vinden, en daar de Regeering toch geld noodig had, was ze genoodzaakt om eene belasting van zes percent op ieders bezittingen uit te schrijven. Met dat al werd er evenwel veel goeds tot stand gebracht door het vernietigen van vele bepalingen en instellingen, die de eenheid der nieuwe Republiek zouden tegenwerken.

Onder de Generaals Dumonceau en Daendels was het leger spoedig in orde, doch met de vloot ging dat zoo gemakkelijk niet. Het oude scheepsvolk, in hart en nieren Oranje-gezind, moest door Patriotten vervangen worden, en zoo weinig in aantal waren de Patriotten onder de bevaren Officieren, dat men tot Luitenant van Winter de toevlucht moest nemen, om dezen als Admiraal aan te stellen. Lang duurde het niet of Engeland verklaarde ons den oorlog. Het begon onze Oost- en West-Indische bezittingen weg te nemen en kort daarop moest, na een zeegevecht bij Kamperduin, waar de onzen zich moedig verdedigden, Admiraal de Winter zich met zijne negen schepen aan den vijand overgeven.

Te midden van die oorlogsbedrijven moest er voor de Bataafsche Republiek ook aan eene regeling van den regeeringsvorm gedacht worden, doch toen de Staten-Generaal met dat doel bijeen gekomen waren, ontstond al heel spoedig eene hevige verdeeldheid, die niet veel goeds beloofde. Die verdeeldheid, zelfs onder de Republikeinen of Patriotten, was te voorzien geweest. Ruim twee eeuwen lang was de Republiek der Vereenigde Nederlanden geweest, als een land met zeven bevolkingen, die in even zooveel Gewesten woonden. Gedurende al dien tijd waren ze slechts door vrij zwakke banden met elkander verbonden geweest, en waar die band nog al krachtig bleek te zijn, was het niet veel meer dan schijn, en sproot de eenheid van handelen voort uit Hollands overmacht. Maar elk Gewest had zijne eigen Regeering, zijne eigen Geldzaken, zijne eigen Munt, zijne eigen Rechtspleging, kortom zijne eigen Instellingen. Moest dat nu zoo blijven, tenminste voor een groot deel, ja of neen?

'Ja,' zeiden de 'Federalisten,' en 'Neen,' zeiden de 'Unitarissen.Wat u misschen wel vreemd voorkomt is, dat de 'Unitarissen' bijna uitsluitend gevonden werden in Holland, dat onder van Olden-barnevelt en de Witt steeds duidelijk had laten blijken, dat het de overige Gewesten best kon loslaten, daar men macht genoeg had om eene Republiek Holland te zijn. Toch was het zoo; vooral Holland drong er op aan, dat de nieuwe Republiek, die door eene geheel nieuwe Staatsregeling moest bevestigd worden, den ondeelbaar

geheel zou zijn. De 'Federalisten' echter zagen, òf te veel op tegen de groote moeielijkheden om die veranderingen goed tot stand te brengen, òf ze waren er uit beginsel tegen. Toch kwam men tot de overeenstemming, dat de Staatsregeling der nieuwe Republiek zou tot stand gebracht worden door mannen, die rechtstreeks door het Volk gekozen werden. Het land werd verdeeld in honderdzes-entwintig 'Kies-districten.' Elk District telde vijftienduizend stemgerechtigden. Verder werd elk District verdeeld in dertig 'Grondvergaderingen,' die ieder vijfhonderd kiezers telde. Elke Grondvergadering zou nu uit haar midden iemand kiezen, die boven de vijfentwintig jaar oud was. In elk District werden dus dertig zulke mannen gekozen en dezen nu kozen op hunne beurt iemand boven de dertig jaar om zitting te nemen in de 'Nationale Vergadering.' Zulk een' man noemde men niet een' 'Volksvertegenwoordiger, maar een 'Representant.' Zoolang er nu nog geene Staatsregeling ontworpen was, zou de National Vergadering het Oppergezag hebben over alle zaken betrekkelijk het buitenland, de financien en de overzeesche bezittingen, terwijl ze bovendien te beschikken had over de strijdkrachten te land en ter zee.

Deze Nationale Vergadering kwam den eersten Maart 1796 bijeen. Tot Voorzitter er van werd benoemd Pieter Paulus, een scherpzinnig Rechtsgeleerde en Staatsman, die evenwel met leedwezen gezien had, dat we ons zoo geheel aan de Franschen hadden overgegeven. Hij opende deze merkwaardige bijeenkomst met de woorden: 'Ik verklaar, in naam van het Nederlandsche volk, dat wij vertegenwoordigen, deze Vergadering te zijn het Representeerend lichaam van het Volk van Nederland.'

Op hetzelfde oogenblik hielden ook de oude Staten-Generaal eene vergadering, en zoodra nu Paulus de Nationale Vergadering met die woorden geopend had, ging eene Commissie uit haar midden naar de vergaderzaal der Staten-Generaal om deze hiervan kennis te geven. De vergadering van de Staten werd nu gesloten en was ontbonden. De 'Republiek der Vereenigde Nederlanden,' die eenmaal zulk eene gewichtige rol in de wereldgeschiedenis had gespeeld, bestond niet meer; ze heette 'Bataafsche Republiek.' Thans was al het oude voorbijgegaan en moest alles nieuw worden.

A1 te ras zou men evenwel ondervinden, dat het gemakkelijker was, eene verouderde en gebrekkige Staatsregeling te vernietigen dan eene goede, nieuwe te ontwerpen, daar de strijd tusschen de Uni-

tarissen en Federalisten thans eerst eene gewichtige beteekenis kreeg.

Het eerste werk was uit haar midden eene Commissie van tweeëntwintig leden te benoemen, die eene nieuwe Staatsregeling zou ontwerpen. Deze Commissie begon den dertienden April haar werk, en den tienden November bracht ze in een lijvig boek van ongeveer acbthonderd artikelen haar ontwerp, dat evenwel in bijna elk artikel blijk gaf van gebrek aan gezonde en krachtige beginselen, voor de Rationale Vergadering. De Unitarissen hadden evenmin hun’ zin gekregen als de Federalisten, doch met behulp van eene derde partij, de 'Moderaten,' die zoo wat tusschen beide partijen in stonden, was het ontwerp dan toch klaar gekomen.

De hoofdpunten van die ontwerpen kwamen hierop neer.

1. Waar het algemeene binnenlandsche, of waar het buitenlandsche zaken gold, zou de Nieuwe Nederlandsche Republiek als een ondeelbaar lichaam optreden.

2. Er zou voortaan zijn eene Wetgevende Macht van twee Kamers, wier leden door de Grondvergaderingen zouden gekozen worden.

3. De Uitvoerende Macht zou berusten bij zeven personen, die buiten de Wetgevende Macht stonden.

4. Wat de geldzaken betreft, de schuldenlasten, die elk gewest afzonderlijk had, zouden niet, zooals eerst het plan was, geamalgeerd, dat wil zeggen, bij elkander gevoegd worden, maar ze zouden gequotiseerd, wat met andere woorden gezegd, beduidt: ze zouden naar verhouding verdeeld worden.

Dit ontwerp vond in de Nationale Vergadering een’ heftigen tegenstand van de zijde der Unitarissen niet alleen, maar ook van die der Federalisten. Voor de eersten ging men niet ver genoeg en voor de tweeden veel te ver. Maar trots den tegenstand, werd het ontwerp den dertigsten Mei 1797 toch als Staatsregeling van de nieuwe Republiek aangenomen. Nu moest het nog in de Grondvergaderingen goedgekeurd worden, en thans gelukte het aan de pogingen der Unitarissen, dat het daar met meerderheid van stemmen verworpen werd. Het gevolg van deze verwerping was, dat den eersten September de Nationale Vergadering opnieuw bijeenkwam.

En terwijl men zoo inwendig verdeeld was en niet tot overeenstemming scheen te kunnen komen, bleven we voortdurend met Engeland in oorlog. We waren ter zee verslagen en machteloos, en hiervan maakten de Engelschen natuurlijk gebruik. Die machteloosheid werd bovendien nog bevorderd, door den tegenstand van het

zeevolk, dat nog maar altijd onwillig bleef zijne Oranje-gezindheid af te leggen. De schade, die door onze kooplieden aan opgebrachte schepen geleden was, berekende men op honderd-twintig millioen gulden.

Toen nu die tweede Nationale Vergadering door verdeeldheid alweer niet tot een gewenscht besluit scheen te zullen komen, verloren enkelen der stoutmoedigsten der Unitarissen hun geduld.

Generaal Daendels en Midderigh, de Voorzitter der Vergadering, verbonden zich met den Franschen Gezant De la Croix en den Generaal Joubert om aan dien toestand een einde te maken. Staande de vergadering van den tweeëntwintigsten Januari 1798, liet de Voorzitter Midderigh opeens de deuren sluiten en begon met den Leden, die tegen doortastende maatregelen waren en dus verhinderden tot een goed besluit te kunnen komen, te zeggen, dat men hen met het Comité voor Buitenlandsche zaken, dat de schuld kreeg van de ramp bij Kamperduin, in verzekerde bewaring zou nemen. Zesentwintig mannen werden nu gevangen gezet, en zoodra de Vergadering weer voltallig gemaakt was, werden eenige algemeene bepalingen gemaakt en hiervan was de voornaamste wel, dat de eene en ondeelbare Republiek de plaats innemen zou van de oude, zooals die door de Federalisten gewijzigd zou geworden zijn. Er werd nu eene Commissie van zeven leden benoemd om een ontwerp van Staatsregeling te maken en dit ontwerp werd in Maart reeds in de Nationale Vergadering gebracht en aangenomen. Voor de Grondvergaderingen gebracht, werd het ook goedgekeurd. De geheele nieuwe Staatsregeling was in hoofdzaak volkomen gelijk aan die welke het Fransche volk in 1795 aangenomen had.

Bij deze nieuwe Staatsregeling werd ons land nu verdeeld in acht Departementen, die geheel nieuwe namen kregen om zelfs elke gedachte aan de voormalige Republiek door namen van Gewesten te noemen, onmogelijk te maken. Elk Departement koos zich een Bestuur van zeven leden. De Volksvertegenwoordiging, die uit twee Kamers zou bestaan, moest gekozen worden door vierennegentig Districten, elk van twintigduizend inwoners, en ieder District was verdeeld in veertig Grondvergaderingen. De schulden van elk voormalig Gewest moesten nu wel bij elkander gebracht worden, daar de verdeeling in Departementen geene rekening gehouden had met de grenzen der zeven Gewesten. De kerk werd van den Staat gescheiden; gelijke rechten bestonden voor allen, en de pijnbank, die bij de rechtspraken nog altijd dienst gedaan had, werd afgeschaft.

Toen men na de zuivering der Nationale Vergadering, — den tweeëntwintigsten Januari 1798, — de vergadering weer voltallig gemaakt had, noemde deze zich met den afschuwelijken langen naam van

'Constitueerende vergadering, representeerende het Bataafsche volk.'

Nu besloot deze Constitueerende Vergadering echter, zoodra de nieuwe Staatsregeling aangenomen was, om voor deze buitengewone gelegenheid al hare leden zitting te laten nemen in het nieuwe 'Vertegenwoordigend Lichaam' dat den vierden Mei zou geopend worden. Door dit besluit werd de nieuwe Grondwet reeds dadelijk geschonden. Enkele leden waren er wel tegen geweest, maar door een' zekeren dwang uit te oefenen had men het plan door gedreven, en om nu aan dit besluit, eer het soms nog vernietigd mocht worden, kracht te geven, benoemde de Constitueerende Vergadering zoo gauw mogelijk twintig Leden voor de Tweede Kamer, die dertig Leden tellen moest. Drieëntwintig anderen zouden overgaan in de Eerste Kamer. Dit eigenmachtig besluit was tegen en zin van een groot aantal Grondvergaderingen. Het volk begon op verscheidene plaatsen klachten te laten hooren, en toen er voor die klachten en die ontevredenheid gebruik gemaakt werd van de drukpers, besloot het Uitvoerend Bewind de drukpers onder toezicht

'Ik zoek Leden van het Uitvoerend Bewind."

te stellen. Daendels, die getracht had al die besluiten te verhinderen, zocht steun bij den Franschen Gezant, en toen deze hem dien steun niet gaf, vertrok Daendels naar Parijs om daar hulp te vragen.

Den tienden Juni keerde hij terug met de verzekering, dat de Fransche Regeering over de houding van haar’ Gezant ontevreden was, en dat men hem, Daendels, in zijne plannen tegen het Uitvoerend Bewind steunen zou. Daendels wachtte er niet lang mede om zijn plan ten uitvoer te brengen. Met behulp van Joubert, die met zijne grenadiers het Oude Hof, waar drie van de meest gehate Leden van het Uitvoerend Bewind vergaderd waren, liet bezetten, drong hij tot in de zaal door, waar behalve die drie Leden, ook de Fransche Gezant en eenige Volksvertegenwoordigers aanwezig waren.

'Wien zoekt gij?' vroeg een der vergaderden.

'Ik zoek de Leden van het Uitvoerend Bewind,' antwoordde Daendels, en toen men wat verder in de zaal het geschreeuw hoorde van: 'Die schelmen en landverraders! Dood of levend moeten wij ze hebben,' wisten een paar der bedreigden te ontkomen, doch de anderen werden gevangen genomen.

Voor het gevallen Bewind kwam den eenendertigsten Juli een wettig verkozen 'Vertegenwoordigend Lichaam' in de plaats, hetwelk weer uit twee Kamers, en een 'Uitvoerend Bewind' van vijf personen bestond. Nu werd Rutger Jan Schimmelpenninck als Buitengewoon Gezant naar Parijs gezonden om aan het Directoire goedkeuring van de nieuwe Staatsregeling te vragen.

Deze Regeering zou echter ook niet lang standhouden, doch eer ze veranderd werd, zouden er zulke belangrijke gebeurtenissen plaats hebben, dat de nieuwe Republiek gevaar liep, na een kortstondig en rumoerig bestaan, onder te gaan.

II.

VAN REPUBLIEK TOT KONINKRIJK.

Het spreekt wel vanzelf, dat de verdreven Stadhouder met de zaken, zooals die nu stonden, geen’ vrede hebben kon.

Reeds in Augustus van het jaar 1795 had men eene poging willen wagen tot herstel van Oranje, maar daar deze met behulp van Pruisen zou plaats hebben, en Pruisen in die dagen met Frankrijk over den vrede onderhandelde, zoo kwam er niets van.

In 1798 was Napoleon Bonaparte, Opperbevelhebber van een der legers van het Directoire, naar Egypte gegaan, om later van daar uit, Engeland, den erfvijand van Frankrijk in zijne bezittingen te bestoken. Thans verbonden Rusland, Turkije en Oostenrijk zich met Engeland tegen Frankrijk, en daar het Directoire van alle zijden zich den oorlog zag verklaren, meenden Engeland en Rusland met kans op goeden uitslag een' inval in de Bataafsche Republiek te kunnen doen.

Reeds lang vooraf was het in ons land bekend, dat de Engelschen iets tegen onze Republiek in den zin hadden. Met opzet was dit gerucht door de Engelschen verspreid, want men hoopte, dat de Prinsgezinden, die onder het volk nog bij duizenden te vinden waren, de onderneming in de hand zouden werken. Daar Frankrijk zijne eigen grenzen tegen Rusland dekken moest, had het Directoire twee derde deelen der hulptroepen, die in ons land lagen, teruggeroepen. De kansen om te slagen stonden derhalve voor de vijanden niet slecht. Generaal Brune, die hier het opperbevel over de troepen had, zond vijfduizend man naar Zeeland en liet het Bataafsche leger ter sterkte van tienduizend man onder Generaal Daendels het land van Den Haag tot Den Helder bezetten. Zesduizend man lag onder Generaal Dumonceau in het Noorden. De forten werden zoo goed mogelijk instaat van verdediging gebracht, en zoo wachtte men den vijand af, die den tweeëntwintigsten Augustus 1799 aan Den Helder landde. De Russen hadden zich met de Engelschen vereenigd en samen hadden ze te beschikken over eene strijdmacht van dicht bij de veertigduizend man. Onze vloot, ten getale van twaalf schepen, onder bevel van den Schout-bij-nacht Story, lag bij het Texelsche zeegat, en eer de landing der Engelschen en Russen had plaats gehad, waren er aan boord der schepen reeds proclamaties ten voordeele van Oranje verspreid, en het scheepsvolk, steeds Oranje-gezind, liet niet onduidelijk zien, dat het niet veel lust betoonde om te vechten. Intusschen was de landing volkomen gelukt en overal staken de Engelschen de Oranjevlag uit. Toen nu ook de Engelsche vloot naderde met Oranje-vlaggen in top, trok Story terug en riep de Kapiteins van de schepen bij zich aan boord om krijgsraad te houden. Van de afwezigheid der Kapiteins maakten de matrozen gebruik om aan het muiten te slaan en het gevolg was, dat de heele vloot in handen der Engelschen viel. Hadden de vijanden nu maar doorgetast, dan zouden ze Daendels, die bij de landing verslagen was geworden, geen tijd gelaten hebben om zijn leger te versterken. Generaal Brune en Dumonceau kwamen

hem echter te hulp, en thans was de kans der Bondgenooten zoo goed als verkeken, Wel viel Alkmaar nog in hunne handen en kon de Erfprins van Oranje zich hier nog eenige dagen ophouden, doch den zesden October werden ze bij Castricum verslagen en zestien dagen later was er geen vijand meer te zien.

Onderwijl de vijanden hier een' inval beraamden en ten uitvoer brachten, was Generaal Napoleon, na in Egypte nieuwen krijgsroem behaald te hebben, in Frankrijk teruggekeerd. Het Directoire had wel gewild, dat deze ondernemende man maar in Egypte gebleven was, want het vreesde hem, omdat hij bij het volk, tuk op krijgsroem, zoo gezien was en zoo geeerd werd. Het Directoire regeerde zeer slecht, en Napoleon den ellendigen toestand ziende waarin het Fransche volk verkeerde, joeg het Directoire weg, plaatste zichzelven tijdelijk aan het Hoofd der Regeering, gaf eene nieuwe Grondwet en eene heel andere Regeering, en aan het Hoofd der drie Consuls, die het land zouden besturen, kwam hij zelf. Nu werd de oorlog met kracht voortgezet en weldra werd Oostenrijk gedwongen om te Luneville een' zeer nadeeligen vrede te sluiten. Eene verandering in de Fransche Regeering moest noodzakelijk invloed hebben op de onze, te meer nog, omdat men nu niet met een zwak Directoire, maar met een ondernemend man te doen had. Duidelijk liet Napoleon blijken, dat onze Staatsregeling hem niet aanstond en om hem terwille te zijn, — waar was nu ook een Jan de Witt of Willem III te vinden? — ontwierp men eene geheel nieuwe Staatsregeling volgens welke een President aan het hoofd der Republiek zou staan. Napoleon keurde dat ontwerp goed, doch daar men het over de keuze van een' President niet eens kon worden, wijzigde men nu het ontwerp zoo, dat er inplaats van een' President, een Staatsbewind van twaalf personen zou zijn. Er werden natuurlijk nog vele andere zaken gewijzigd en veranderd. Het heele ontwerp werd in de Vertegenwoordiging verworpen, doch toen het voor de Grondvergaderingen kwam, werd het daar aangenomen, omdat zeer velen niet opgekomen waren om te stemmen. 'Wie zwijgt stemt toe', meende men, en den zestienden October van het jaar 1801 werd door eene proclamatie aan het volk bekend gemaakt, dat de nieuwe Staatsregeling aangenomen en ingevoerd was. Deze proclamatie was het laatste stuk waarboven de omwentelings-leus stond: 'Vrijheid, gelijkheid, broederschap.'

Na den vrede met Oostenrijk hadden ook de andere rijken, die

zagen dat het bandelooze bestuur in Frankrijk onder leiding van Napoleon had opgehouden te bestaan, meer vertrouwen in de Fransche Republiek gekregen, en daardoor kwam het, dat den zevenentwintigsten Maart 1802 de vrede tusschen Engeland en Frankrijk te Amiens gesloten werd. Tot Frankrijk behoorden ook wij, en, welk eene vreugde, al onze bezittingen, behalve Ceylon, kregen we terug. Vol moed en hoop werden onze koopvaarders, die in de havens hadden liggen te verweren, opgetuigd en zeilree gemaakt. Een nieuwe, schoone dag scheen voor de Bataafsche Republiek aangebroken te zijn. Die dag zou echter kort duren, want in 1803 verklaarde Napoleon, die een jaar vroeger reeds tot Consul voor zijn leven gekozen was, Engeland opnieuw den oorlog. Engeland wilde evenwel de onzijdigheid der Bataafsche Republiek eerbiedigen; wij zagen dat ook gaarne. Napoleon dacht er anders over; wij moesten, of wij wilden of niet, aan dien nieuwen oorlog deelnemen en tengevolge daarvan vielen niet alleen al onze bezittingen, op Java na, weer in handen der Engelschen, maar ook onze koopvaarders, die rijk geladen wederkeerden en niet wisten, dat de vijfde Engelsche oorlog uitgebarsten was, werden prijs verklaard.

Geketend aan Frankrijk moesten we dus andermaal ten strijde trekken tegen een land, dat ons als vriend welvaart, maar als vijand bittere armoede brengen kon. Doch bij stilstand van den handel bleef het niet. Hoeveel millioenen schats reeds uit onze handen in die der Franschen overgegaan waren, — Napoleon had voor zijne hulp bij de verandering der Staatsregeling in 1801 zelf zes en een half millioen gulden ontvangen, — verre boven onze krachten moesten we Napoleon helpen bij zijne voorgenomen landing in Engeland. De Bataafsche Republiek was feitelijk ten onder gegaan, want Napoleon regeerde haar. Hem zagen wij naar de oogen, zelfs dan als hij onze eigen soldaten onder de bevelen van Fransche Generaals stelde, zelfs dan, als hij Walcheren zoo goed als tot Fransch grondgebied verklaarde. En die toestand verbeterde er niet op toen Consul Bonaparte den achttienden Mei 1804, onder den naam van Napoleon I Keizer der Franschen was geworden. De eischen van den Keizer werden al hooger en hooger, en toen we verklaarden er niet aan te kunnen voldoen, al wilde men, gaf hij de schuld aan onzen Regeeringsvorm. Nu gaf hij onzen Gezant aan het Fransche Hof, Rutger Jan Schimmelpenninck last, eene nieuwe Staatsregeling te ontwerpen. Schimmelpenninck deed dat en Napoleon keurde het ontwerp goed. Dit ontwerp hield in, dat er voortaan aan het Hoofd

van het Bewind een President zou staan, onder den titel van 'Raad-pensionaris, ' en wel voor den tijd van vijf jaar. Verder zou er zijn een 'Wetgevend Lichaam' van negentien Leden, die den titel droegen van 'Hunne Hoogmogenden, vertegenwoordigende het Bataafsche Gemeenebest.' De Raadpensionaris zou terzijde gestaan worden door vijf Ministers of Agenten. Tot Raadpensionaris werd gekozen Rutger Jan Schimmelpenninck. Gelukkiger keuze had men moeielijk kunnen doen; want hij, die thans met een gezag bekleed was, als nimmer een Stadhouder bezeten had, die beschikte over vloot en leger, die alle Gezanten en hooge Ambtenaren zelf benoemde, die over ’s Lands geldmiddelen eene onbeperkte beschikking had en die den titel van 'Zijne Excellentie' mocht voeren, was een zeer bekwaam Staatsman een oprecht vereerder van zijn Vaderland en in alle opzichten een edel man. Zijne regeering duurde slechts een jaar, zoodat hij niet veel goeds tot stand kon brengen. Toch deed hij in dien korten tijd nog betrekkelijk veel en bezorgde Nederland eene schoolwet, die eenenvijftig jaar lang ons land ten sieraad was.

Welk eene macht de Raadpensionaris ook hebben mocht, toch was hij geen vrij man en moest hij Napoleon naar de oogen zien. Dat ging hem evenwel niet gemakkelijk van de hand, en daarom greep de machtige Keizer de gelegenheid te baat, dat de Raadpensionaris door eene hevige oogontsteking bijna blind werd, om het Bataafsche Gemeenebest tot een 'Koninkrijk Holland' te verheffen. Hij wist Schimmelpenninck te bewegen, zijn ontslag aan te vragen, en toen dat gegeven was, moest eene Commissie van aanzienlijke Nederlanders Napoleon komen vragen, of hij ons zijn’ broeder Lodewijk tot Koning wilde geven. Natuurlijk was die gedachte niet uitgegaan van de Nederlanders, maar Napoleon had gezorgd, dat zij wisten, dat men Lodewijk tot Koning moest vragen, of dat men anders bij Frankrijk zoude ingelijfd worden. De Commissie ging, vroeg en kreeg van Keizer Napoleon een’ Koning.

Maar welk een Koning?

De Staatsregeling van het Koninkrijk Holland was opgesteld zonder eenige medewerking van Prins Lodewijk en toen deze eenmaal als Koning aan Holland geschonken was, kwam Minister Talleyrand hem die Staatsregeling voorlezen. Voor zijn vertrek voegde Napoleon hem toe: 'Houd nooit op Franschman te zijn. De waardigheid van Connétable van het Rijk zult gij en uwe afstammelingen behouden. Zij zal u ook de plichten in herinnering

doen houden, welke gij ten opzichte van mij te vervullen hebt. Zij zal u doen inzien, welk gewicht ik hecht aan het behoud der vestingen, die het Noorden van mijne Staten beschermen en welke ik u toevertrouw. Onderhoud in uwe onderdanen den geest van eendracht en van liefde voor Frankrijk.'

Koning Lodewijk antwoordde hierop: 'Ik zal in Holland gaan regeeren, omdat Uwe Majesteit het beveelt.'

Is het nu wel wonder, dat het Nederlandsche volk 'zonder in-nomenheid en zonder grooten afkeer, moede en mat van hopen en vreezen zijn’ eersten Vorst ontving?'

Koning Lodewijk, de jongste broeder van den Keizer, was een man zonder eenige eer- of heerschzucht, die alleen zoo nu en dan getoond had, dat hij klagen en tegenstreven kon, maar meteen ook overvloedige bewijzen gegeven had, dat hij geen standvastig karakter had. Overigens paarde hij aan eene groote goedhartigheid eene groote zucht tot schitteren.

Nog niet lang was hij hier in het land, of het volk leerde zijn’ nieuwen Koning, dien men, omdat hij kreupel liep, den 'Lammen Koning' noemde, beter kennen, en spoedig zag men, dat hij, als het maar van hem afhing, geene middelen onbeproefd zou laten om zijne onderdanen zoo gelukkig mogelijk te maken. Deze goede voornemens waren echter alle in strijd met de stellige voorschriften van den Keizer, die zijn’ broeder zooveel als 'zetbaas' in Holland gemaakt had en bovendien eene grenzelooze minachting voor hem koesterde. Zoo had Koning Lodewijk de Ridderorde van de Unie ingesteld en deelde deze vrij kwistig uit. Niet zoo geheel ten onrechte schreef Napoleon hem: 'Gij deelt belooningen uit vóór men u een’ dienst bewezen heeft. Wat zult gij nu doen, als men u een’ dienst bewijst?' De Keizer wilde zelf die Ridderorde niet hebben en duldde ook niet, dat iemand uit zijne omgeving haar aannam of droeg. Nu Lodewijk Koning geworden was, wilde hij ook gekroond worden. Napoleon achtte dit niet veel meer dan eene aardigheid, die niet behoorde ingewilligd te worden.

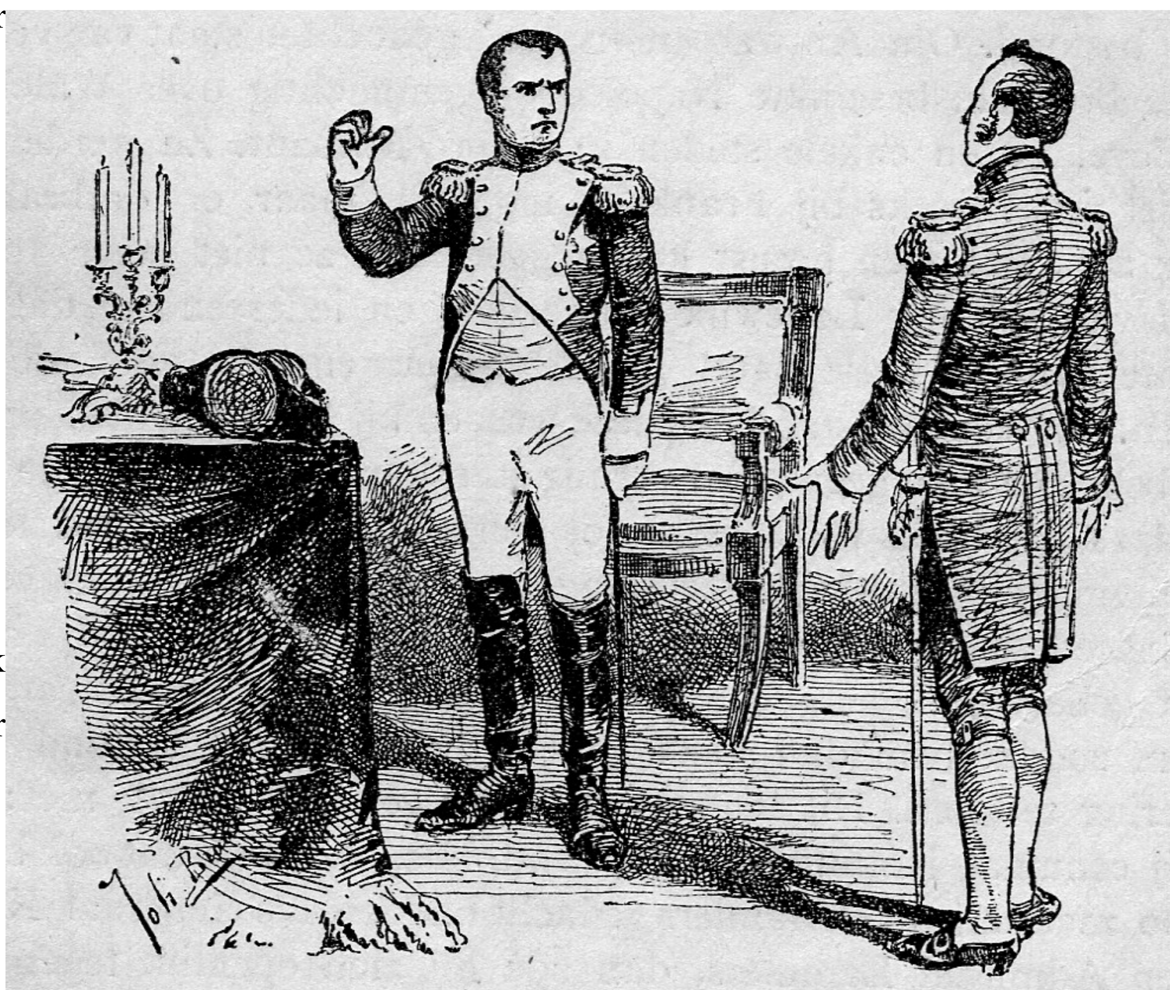
Door invoering van de loting voor de nationale militie, welke nog bestaat, wilde Napoleon het Hollandsehe leger en de vloot versterken. Dat was hoog noodig, want bij de menigte veldslagen, die Napoleon leverde en waarbij de Hollanders hem ook moesten helpen, waren de vrijwilligers bijna nergens te vinden. Koning Lodewijk achtte die loting of conscriptie noodlottig voor een volk, dat van landbouw en zeevaart grootendeels leven moest. De gel-

delijke aangelegenheden van Holland waren zoo slecht mogelijk, en nu wilde Napoleon door een geheel of gedeeltelijk staatsbankroet daarin verbetering brengen. Bij de aanvaarding zijner schijn-regeering had Koning Lodewijk echter beloofd, dat hij de staatsschuld eerbiedigen zou. — Om Engeland te dwingen ook zijn Europeesch gezag te erkennen, had Napoleon het 'Stelsel van het Vasteland' ingevoerd. Dit stelsel, meest altijd 'Continentaal stelsel' geheeten, bestond hierin: Alle handel, ja, zelfs alle briefwisseling met Engeland was verboden. Elk schip, dat tot Frankrijk of een der bevriende landen behoorde, werd verbeurd verklaard, zoo het tegen dit verbod handelde. Geen Engelsch schip mocht eene van Frankrijks havens aandoen, en evenmin mocht het eene haven van het vasteland binnenloopen. Koning Lodewijk begreep dat dit 'stelsel' de ondergang van het Koninkrijk Holland zou zijn en voerde het zoo slecht uit dat de Keizer hem den scheldnaam van 'Hollandsche smokkelaar' gaf en op eigen gezag kustwachters of douanen aanstelde, om te beletten, wat Koning Lodewijk niet wilde beletten. Door deze handelwijze kreeg het Hollandsche volk zijn’ vreemden Koning, dien het onverschillig had zien komen, lief, al vond het ook, dat hij door gestadige verwisseling van residentie, de geldelijke aangelegenheden van den Staat nog meer in de war stuurde. Maar nog hooger steeg hij in de liefde en genegenheid van het volk door zijne zucht om rampen te lenigen. Toen den twaalfden Januari 1807 een groot en schoon gedeelte van Leiden door het springen van een kruitschip vernield werd, snelde hij naar de plaats des onheils en deed wat hij kon, om die ramp te verzachten. In 1808 werd Zeeland en in 1809 Gelderland door overstroomingen geteisterd, en weer was het Koning Lodewijk, die zijn volk in werken der liefde en weldadigheid voorging.

Koning Lodewijk begeerde goed te zijn voor zijn volk, en daarom weerstreefde hij den Keizer zooveel hij kon, zoodat Napoleon, toen het Hollandsche leger niet op de hoogte van vijftigduizend man kon gebracht worden, omdat de conscriptie niet ingevoerd was, hierop andermaal bij Lodewijk aandrong en meteen terugkwam op het oude voorstel: vermindering der rentebetaling. De Koning schreef hierop terug, dat hij getrouw bleef aan zijne plichten als Franschman, dat hij zijne beginselen niet verloochende, maar dat hij zijn arm volk te lief had om het ongelukkig te maken. Napoleon antwoordde hierop: 'Wanneer men van een’ Vorst zegt, dat hij een goed mensch is, dan is zijne regeering gebrekkig.'

Koning Lodewijk bleef echter weigerachtig ten opzichte van de eischen zijns broeders, en mocht dat het onnadenkend volk aangenaam zijn, zij, die gewoon waren na te denken, te wikken en te wegen, konden de handelwijze des Konings niet goed vinden; want zij voorzagen, dat Napoleon zijn' broeder afzetten en Holland bij Frankrijk inlijven zou. Dit zou zelfs spoediger gebeuren dan men nog verwacht had.

In Juli van het jaar 1809 stak eene Engelsche vloot in zee met een landingsleger. Zij richtte koers naar Zeeland en het leger landde in het Noorden van Walcheren, waarna het Vlissingen ging bombardeeren. Dit bombardement richtte ontzettend groote schade aan en de stad moest zich op eervolle voorwaarden overgeven. Koning Lodewijk spreidde nu, tot veler verbazing, eene groote en verstandige bedrijvigheid ten toon, en bijgestaan door de Generaals Daendels en Dumonceau, die beiden door hem tot Maarschalk waren verheven, belette hij den Engelschen, die ook hier weer hun' tijd om te slagen lieten voorbijgaan, verdere vorderingen te maken, ja, ten slotte waren zij den vierentwintigsten December reeds genoodzaakt, terug te trekken. Door zijne Ministers was Koning Lodewijk tot Opperbevelhebber van het leger benoemd, doch Keizer Napoleon

Koning Lodewijk tegenover Keizer Napoleon.

spotte wat met die benoeming en liet in den Franschen Ministerraad bewijzen, dat iemand, die den titel voert van Connétable van Frankrijk, daarom nog geen Legerhoofd is, ja, dat zelfs de wacht aan de deur van zijn paleis nog niet eens onder zijne bevelen staat.
In zijne plaats benoemde hij tot Opperbevelhebber van het leger zijn’ Maarschalk Bernadotte, Prins van Ponto-Corvo, naderhand Koning van Zweden en Noorwegen. De verhouding tusschen den Keizer en den Koning werd daardoor met den dag slechter, en de naam van 'Remplaçant van Schimmelpenninck', aan Koning Lodewijk door Napoleon gegeven, bewees genoeg, dat het Koninkrijk Holland niet langer zou duren dan de Fransche Keizer goed vond. Om te beginnen werd het Hollandsche leger bij dat van Bernadotte getrokken, en zoo onze Generaal Dumonceau en Bernadotte niet met elkander bevriend geweest waren, dan zou de vereeniging van die twee legers reeds toen aanleiding hebben kunnen geven tot het opheffen van het Koninkrijk Holland, dat toch niet meer dan in schijn bestond. Om Antwerpen in een’ geduchten staat van verdediging te brengen, beschikte Napoleon eigenmachtig over Walcheren, Zuid-Beveland en enkele steden in Noord-Brabant. Ze werden nog wel niet rechtstreeks bij Frankrijk ingelijfd, maar er ontbrak zoo weinig aan, dat men gerust kon zeggen, dat ze niet meer tot het gebied van Koning Lodewijk behoorden, en iedereen zag, dat er ten opzichte van het heele land groote gebeurtenissen voor de deur stonden. Bij een’ toestand als deze was, en bij woorden, die Napoleon uitte, behoefde men geen scherpzinnig staatkundige te zijn om te voorzien, dat Nederlands volksbestaan op den rand van den afgrond stond en de inlijving bij Frankrijk niet lang meer achterwege zou blijven. De eene beleediging na de andere volgde, en Koning Lodewijk had nu in het geheel geen eergevoel moeten hebben om ze nog langer te verdragen, zoodat hem dan niets anders overbleef dan afstand van de Regeering te doen. Dit laatste was evenwel het geval niet; want nu hij eenmaal Koning van Holland was, wilde hij dat ook blijven, en zoo maar alle Nederlanders gedacht hadden, als Generaal Krayenhoff en Admiraal Lammers, dan zou hij zich openlijk tegen Napoleon verklaard en zich met Engeland tegen Frankrijk verbonden hebben. Maar het Hollandsche Wetgevend Lichaam wilde van zulke plannen niets weten, en toen de Koning den eenentwintigsten November een bezoek ontving van Maarschalk Ver-Huell, die hem het bevel des Keizers bracht om naar Parijs te komen, kon de Minister-raad hem geen’ anderen raad geven dan aan het bevel

te gehoorzamen. Koning Lodewijk had een’ hevigen strijd met zichzelven te voeren eer hij besluiten kon, naar Parijs te gaan om daar den verjaardag van de kroning des Keizers met zijne tegenwoordigheid op te luisteren. Eindelijk was hij er toe besloten en hij liet het Wetgevend Lichaam bijeenkomen om er afscheid van te nemen, en meteen nog middelen te beramen omtrent hetgeen er gedurende zijne afwezigheid diende gedaan te worden. Na afloop daarvan sprak Mr. J. van de Poll, President van het Wetgevend Lichaam, stellig naar het hart van bijna alle Nederlanders, toen hij den vertrekkenden Koning toevoegde:

'De Voorzienigheid, die het land zoo dikwerf wel deed, zegene de pogingen, die door Uwe Majesteit worden aangewend. Zij doe U eenmaal getuige zijn van dien voorspoed, dien Uw edel hart zoo innig wenscht daarin te vestigen. Zij geleide, en hier, Sire, vereenigen zich de hartelijkste wenschen van ons en van geheel uw Volk. Zij geleide spoedig in ons midden terug een’ Monarch, dien wij als onzen Koning eerbiedigen en als onzen Vader beminnen.'

Te Parijs aangekomen nam Koning Lodewijk zijn’ intrek in het paleis van zijne Moeder en niet in dat van zijne Gemalin Koningin Hortense, die met hem op een’ gespannen voet leefde, en meer de genegenheid zocht van den Keizer, dan dat ze de belangen diende van haar Gemaal en zijn’ Volk. Ondertusschen bleef Koning Lodewijk te Parijs al even wijs, want de Keizer kwam er niet recht voor uit, wat zijn plan was. Hij hield zijn’ broeder, zooals men dat noemt, aan den praat, omdat hij op dat oogenblik groote plannen had. Hij had zich van zijne Gemalin Josephine de Beauharnais laten scheiden en wenschte nu door een huwelijk met eene geboren Prinses zijne burger-afkomst te vernietigen, en zich eene plaats te verschaffen onder de Vorsten van Europa. Daartoe sloeg hij het oog op Maria Louisa, dochter van Keizer Frans I van Oostenrijk, en om nu Europa op dat oogenblik niet tegen zich in het harnas te jagen, schoof hij de inlijving van Holland bij Frankrijk eenigen tijd op de lange baan en nam den schijn aan, dat hij die inlijving niet begeerde. Toch werd gedurende Lodewijks verblijf te Parijs, den zevenentwintigsten December het eiland Walcheren, als deel van Frankrijk, verklaard. Deze gebeurtenis, hoewel voorzien, verspreidde in het land een’ grooten schrik, en de Ministers lieten Koning Lodewijk vragen, wat ze in deze omstandigheden doen moesten. Koning Lodewijk werd ontevreden toen men hem die vraag deed, en op knorrigen toon antwoordde hij: 'Het

is aan u, te weten, wat er gedaan moet worden. Thans is het oogenblik gekomen, dat de Hollanders toonen moeten, dat ze van hunne Voorvaderen nog niet verbasterd zijn.' Met dit antwoord was men evenwel niet tevreden, doch toen de geplaagde Vorst dan eindelijk een zoogenaamd beslissend antwoord gaf, was dat zóó onduidelijk, dat men nog niet wist waaraan zich te houden. Na Walcheren zag men al het land ten Zuiden van de Waal en Maas dus Zeeland, Noord-Brabant, benevens een deel van Zuid-Holland en Gelderland door Fransche troepen bezetten, en bovendien kwam het Keizerlijk bevel, dat er in Holland ook Fransche bezetting gelegd zou worden. Kort daarop kwam de Koning in Holland terug, als een Vorst zonder eenig gezag. Nogmaals ging hij op reis naar Antwerpen om een mondgesprek met den Keizer te hebben, en toen ook dit geene gunstige gevolgen had, deed Koning Lodewijk den eersten Juli 1810 te Haarlem afstand van de Regeering ten behoeve van zijn’ oudsten zoon, Napoleon Lodewijk. Hij zelf begaf zich naar Toplitz in Bohemen en stierf als een vergeten, maar geacht en bemind burger, onder den naam van Graaf van Sint-Leu, te Florence in 1846.

III.

VAN KONINKRIJK TOT FRANSCH GRONDGEBIED.

Met afstand van de Regeering te doen ten behoeve van zijn’ zoon Prins Napoleon Lodewijk, onder Regentschap van Koningin Hortense, had Koning Lodewijk den Keizer in eenige moeielijkheden gebracht. Het was te onverwachts geschied en Napoleon had willen hebben, dat Koning Lodewijk, als alles gereed zou zijn om Holland bij Frankrijk in te lijven, verklaard had, dat hij zich niet geschikt achtte om volgens de politiek van den Keizer, Holland te besturen, en dat hij daarom zijne betrekking neerlegde. Maar dit was nu niet gebeurd. Als een echte Koning had hij afstand van de Regeering gedaan, na omtrent zijne opvolging beschikkingen gemaakt te hebben. Te Rambouillet vernam de Keizer, wat er gebeurd was, en vol woede riep hij uit: 'Toen ik Luitenant van de artillerie was onderhield ik hem van mijne soldij; ik deelde met hem het brood, dat ik at, en ziedaar, hoe hij mij behandelt!'

Het is waar, dat de Keizer dit gedaan had, maar om nu later

als Keizer te gaan eischen, dat die broeder de dankbaarheid voor genoten weldaden zóó ver zou drijven, dat hij zich allerlei vernederingen liet welgevallen, dat was toch te veel gevergd.

Ondertusschen, Napoleon wilde niets van den jongen Koning weten en Holland werd bij Frankrijk ingelijfd. Den dertienden Juli 1810 werd aan de Vertegenwoordiging des Volks medegedeeld, dat Holland had opgehouden te bestaan en dat het een deel uitmaakte van het groote Fransche Keizerrijk.

Den veertienden Juli kwam reeds de Luitenant-Generaal te Amsterdam aan om het nieuwe Fransche gewest, als Stadhouder te besturen. Hij heette Charles François Lebrun en was reeds een grijsaard van tweeënzeventig jaar. Hij vestigde zich te Amsterdam, dat de treurige eer genoot om tot de derde hoofdstad des rijks verklaard te worden. Parijs was de eerste en Rome de tweede hoofdstad van het Keizerrijk. Het eerste werk was, de heele Regeering op Franschen voet te brengen. Het land werd verdeeld in negen Departementen: Zuiderzee, —- Monden van de Maas, — Monden van de Schelde, — Monden van den Rijn, — Boven-IJsel, —Monden van den IJsel, •— Wester-Eems, — Ooster-Eems en Friesland. Aan het hoofd van elk Departement stond een Prefect, en Napoleon was wel zoo goed geweest om tot deze betrekking Nederlanders te benoemen. Alleen te Amsterdam en te ’s-Gravenhage zetelden De Celles en De Stassart, die Belgen van geboorte waren. Bij afwezigheid werden de zaken van het Departement door een’ Onder-prefect behartigd. De Departementen bestonden uit steden en dorpen, die, onder den Prefect, door Maires bestuurd werden. En om al dadelijk alle Hollanders telaten gevoelen, dat ze Franschen geworden waren, werd er op alle koloniale waren eene belasting van vijftig percent gelegd. Natuurlijk kwamen alle veranderingen niet op eenmaal, doch voor nog het jaar 1810 ten einde was, hadden alle toestanden, die nog aan de machtige Republiek konden herinneren, opgehouden te bestaan. Alles was nu Fransch, en wat Koning Lodewijk in de jaren van zijn bestuur had weten te voorkomen, was ook geschied: slechts een derde gedeelte van de rente der staatsschuld werd betaald en de loting voor de nationale militie werd ingevoerd. Dat doorhalen van de staatsschuld heette 't i e r c e e r i n g' en de loting droeg den naam van 'c o n s c r i p t i e .' Om die conscriptie in al haar’ omvang te laten gevoelen, werd ze ingevoerd met terugwerkende kracht van drie jaren. Het aanleeren der Fransche taal werd verplichtend gesteld, want alle publieke stukken werden in die taal geschreven of besproken. Wat voor de drukpers

gereed gemaakt was, moest eerst aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen worden. Men noemde dit de 'c e n s u u r'. Spionnen vond men overal, en het werk van deze lieden was om langs allerlei wegen te weten te komen, of de een of ander soms iets ten nadeele van den Franschen Keizer of de Fransche Regeering durfde doen of zeggen. Alle Hoogescholen van het land, behalve die te Leiden en te Groningen werden opgeheven, doch misschien wel door slimme handelingen van hen, die daarbij betrokken waren, bleven de andere toch bestaan. Wat wel het ergste van alles was, de tabak mocht alleen verkocht worden door hen, die daartoe door den Keizer aangesteld werden. En welke tabak was het! Zoo Napoleon ooit iets heeft gedaan dat duizenden en duizenden tegen hem in het harnas joeg, dan waren het wel de maatregelen, die hij nam omtrent de tabak, waaraan de Hollanders zoo gehecht waren. Het is dus geen wonder, dat in de schimpliedjes, die op Napoleon gemaakt werden toen de Fransche overheersching hier een einde had genomen, de tabak eene hoofdrol speelde, en om de gunst der vrouwen te winnen, deed men er ook suiker en koffie bij. Van de Nederlandsche vlag, die fiere driekleur, die gewaaid had van zee tot zee en van pool tot pool, was geene sprake meer. En toch bleef ze waaien! Ver, hier vandaan, en wel op het kleine Japansche eiland Decima, bewogen hare banen zich op den adem van den wind. Dat was ver, zeer ver hier vandaan. Maar onze driekleur is ook in Europa geen enkelen dag verdwenen. Op het onnoozel kleine dorpje Herkingen, op het eiland Overflakkee, stond op de vischbank als windwijzer een rood-wit-blauw vlaggetje. En dat vlaggetje werd opgeverfd en bleef waaien in het hart van Nederland, bijna in het aangezicht van Napoleon, van den man, die meende, dat hij die fiere driekleur voor goed had laten nederhalen. Maar wie zou den profeet geloofd hebben, die ten tijde van de Witt, de Ruyter, Tromp, Evertsen en Stadhouder Willem III voorspeld had, dat er eenmaal een tijd zou aanbreken, dat Nederlands vlag van alle zeen verdwenen, in Europa nog alleen zou vertegenwoordigd worden door een klein windvaantje op eene onaanzienlijke vischbank in een klein zee-dorpje? — Maar niet alleen onze vlag zou van de zeeën verdwenen zijn; men zou er onze schepen ook niet meer vinden.

In 1810 werd Generaal Daendels, die als Gouverneur-Generaal onze Kolonien bestuurd had, door Napoleon teruggeroepen. Nimmer was een man, met beginselen in Europa beleden, in de Indiën er zoo mede in tegenspraak gekomen als deze. Met verregaande dwingelandij

had hij de Koloniën bestuurd, en hij, die voor vrijheidsheld moest doorgaan, legde ginder alle vrijheid aan banden en dreef den spot met recht en billijkheid, met eer en goede trouw. Wel liet hij wegen aanleggen van honderden uren gaans, wel was dat stellig voordeel voor den handel, maar het nuttige van dat werk, wettigde den dood der arme menschen niet, die onder dezen arbeid bij honderden omkwamen.

Daendel's opvolger was Janssens, die misschien veel goed had kunnen maken, wat Daendels bedorven had, als hij maar langer aan het bestuur had kunnen blijven, doch reeds in 1811 werden alle Koloniën door de Engelschen genomen. Thans steeg de ellende in ons Vaderland ten top. Wij waren een handeldrijvend volk geweest, en hoewel er toen in ons land reeds vele fabrieken gevonden werden, was handel ter zee toch hoofdzaak, het hoofdmiddel van bestaan. De derde hoofdstad van het Fransche Keizerrijk was eene gevallen grootheid, die armoede en gebrek te zien gaf, waar ze vroeger rijkdom en weelde ten toon spreidde. En niet alleen Amsterdam verviel. Geen stad in de voormalige Nederlanden was er, of ze verarmde met den dag. Alleen in Haarlem werden over de vijf-honderd huizen voor afbraak verkocht. De prachtigste buitenverblijven in Utrecht en Holland werden gesloopt en in bouw- of weiland veranderd, daar men de opbrengst van die landerijen noodig had om te kunnen leven. De waterkeeringen, die Nederland ten allen tijde schatten van geld kostten, om ze in een' voldoenden staat te houden, werden verwaarloosd en bedreigden in hun zwakken toestand deze landen nog op eene andere wijze met den ondergang. De belastingen werden opgevoerd tot eene ongekende hoogte. De geheele bevolking, die bestond uit een millioen acht-honderd duizend inwoners, moest dertig millioen gulden opbrengen, dat was ongeveer zeventien gulden per hoofd. Maar het was veel meer dan die som. In Amsterdam, bijv., dat maar eene bevolking van honderd-negentigduizend personen meer had, moest het vierde deel van ondersteuning leven, en hoe zal een bedeelde lasten betalen? En hoevele handen werden door den krijgsdienst aan den arbeid ontrokken! Het zesendertigste deel der bevolking stond onder krijgsdienst, en toen de voortdurende oorlogen het noodig maakten, de verschillende legers telkens met nieuwe soldaten aan te vullen, werd er gedaan, alsof de conscriptie geene vastgestelde bepalingen had, en men veranderde en wijzigde ze op de willekeurigste wijze. De diensttijd van hen, die in de loting gevallen waren, heette vijf jaar te duren, en daar er, door de terugwerkende kracht, die de con-

scriptie bij de invoering kreeg, ook eene lichting was van 1807, zoo zouden zij, die tot dit dienstjaar behoorden, ook vijf jaar later hun paspoort hebben moeten krijgen, doch dit geschiedde niet. In 1811 kwam Napoleon in persoon en door de Keizerin vergezeld de nieuwe provincie van zijn Keizerrijk een bezoek brengen. De dag-bladen, die de waarheid niet durfden zeggen en dit vanwege de censuur

Keizer Napoleon te Amsterdam.

ook niet konden, meldden, dat hij overal en vooral te Amsterdam, met buitengewone geestdrift ontvangen was geworden. Niets was minder waar dan dat. Het Nederlandsche volk laat zich niet omkoopen om geestdrift te vertoonen. Dit was gebleken, toen Koning Lodewijk in 1806 zijn' intocht deed. Gaarne had deze Vorst gezien, dat men de paarden van zijn rijtuig gespannen en dat het volk hem zoo door de stad getrokken had. Dit gebeurde niet, en zelfs het Turfdragers-gilde, dat uit de armste lieden bestond, was niet te bewegen, om tegen eene belooning van vier dukaten voor ieder man, dat werk te verrichten. Zoo er dus bij Napoleons intocht nog hier en daar een kreet klonk van: 'Vive l'Empereur!' dan was het een Franschman, die dit riep en zoo er hier en daar eene vlag wapperde, dan was het bij een' Franschman of bij een' Nederlander, die door zijn' stand te veel in het oog liep, als hij het niet deed.

Napoleon scheen die sombere stemming van het volk te begrijpen en was in Holland niet op zijn gemak, waarom hij het spoedig verliet. De machtige man, die thans het toppunt van grootheid bereikt had, scheen ook te beseffen, dat de zwijgende Nederlander maar op eene gelegenheid wachtte om het 'Vive l'Empereur' te verwisselen met een: 'A bas le tiran!' Hiertegen moest hij waken zooveel hij kon en later zou het blijken, dat hij meende een geschikt middel gevonden te hebben om door vrees op de trouw der Nederlanders te kunnen rekenen.

Maar, zijn val was nabij. Ruslands Keizer, die indertijd uit bewondering voor de geestkracht van Napoleon zich naar diens wenschen geschikt en ook de hand gehouden had aan het 'Continentaal stelsel', trok zich nu terug en opende zijne havens voor Engeland, dat, trots de ontzettende verliezen, door dat stelsel geleden, geen' vrede met Napoleon had willen sluiten. Door Ruslands afval bestond er nu nog veel minder kans op dien vrede en daarom moest Rusland gestraft worden.

Den vierentwintigsten Juni 1812 stelde het leger, dat uit meer dan een half millioen soldaten bestond, waaronder vijftienduizend Nederlanders, zich in beweging, en den negentienden November bevond Napoleon zich als overwinnaar binnen Moskou. Maar in den nacht staken de Russen de groote stad aan alle kanten in den brand, en nu volgde vijf weken later een terugtocht, zóó verschrikkelijk, als de geheele geschiedenis geen' weet aan te wijzen, welke met dezen gelijkstaat. Als vluchteling kwam Napoleon in Frankrijk terug, maar verslagen en ontmoedigd was hij niet. Nieuwe

legers werden in het voorjaar van 1813 uitgerust, en nu werd de conscriptie zelfs toegepast op jongelingen van zeventien jaar. Thans ook paste Napoleon zijn middel toe om zich van de trouw der Nederlanders te verzekeren. Hij stelde eene zoogenaamde eerewacht, 'Garde d’honneur' in, en nam hierin op jongelieden van de aanzienlijkste familiën des lands, die voor hunne eigen uitrusting moesten zorgen en naar steden in het hart van Frankrijk gevoerd werden. Het heette eene eer in die lijfwacht te mogen dienen, doch zoo verblind was het Nederlandsche volk nog niet, om niet te zien, dat die jongelieden slechts gijzelaars van Napoleon waren, die een’ mogelijken opstand, door hunne Vaders in het leven geroepen, met hun leven zouden boeten. Een schoon bewijs van vaderlandsliefde gaf de oudste zoon van Gijsbert Karel van Hogendorp, dien we spoedig nader zullen leeren kennen. Ook hij werd opgeroepen om als 'Garde d’honneur' te dienen, doch verscheen niet. Hierop werd hij door soldaten uit het huis zijns Vaders gehaald en naar Metz gevoerd. Bij het afscheid nemen van zijne bedroefde Ouders bad hij hun, dat ze terwille van hem eene mogelijke gelegenheid niet zouden laten voorbijgaan om het arme Vaderland uit het geweld van Napoleon te bevrijden.

Met het nieuwe leger trok Napoleon in het voorjaar van 1813 Duitschland in, dat ook tegen hem in verzet gekomen was. Andermaal scheen het geluk van den krijg hem te volgen, want hij overwon in de veldslagen bij Lützen en Bautzen. Tengevolge van die overwinningen werden er onderhandelingen te Praag gevoerd, welke tot geene andere uitkomsten voerden, dan tot het voortzetten van den oorlog. Vertrouwende op zijn krijgsgeluk was Napoleon onhandelbaar. Nu echter verklaarde de Keizer van Oostenrijk zijn’ schoonzoon ook den oorlog, en daarop had den zestienden, achttienden en negentienden October bij Leipzig een veldslag plaats, waarbij de Fransche Keizer het onderspit moest delven. Zoo snel hij kon trok hij naar Frankrijk terug, op den voet gevolgd door de overwinnaars.

De tijding van de nederlaag kwam ook spoedig genoeg in Nederland, en, hoevele huisgezinnen thans opnieuw weer in rouw gedompeld waren, toch ontwaakte er eensklaps eene begeerte om zich van Frankrijk los te scheuren.

Er waren geene Patriotten of Prinsgezinden meer, en zelfs de gewestelijke verdeeldheden waren verdwenen. Men gevoelde zich geen Fries of Zeeuw, geen Hollander of Stichtenaar, geen Geldersman of Groninger, geen Amsterdammer of Plattelander, men ge-

voelde zich alleen 'verdrukt Nederlander'. Toch wist men nog niet recht of men het wagen zou openlijk op te staan. Wel was Napoleon verslagen, maar groot nog was de macht waarover hij te beschikken had. Nog nergens in heel het land toonde het Fransche bestuur eenig spoor van zwakheid, en men wist overal, dat Napoleon tot Schimmelpenninck, die lid van den Senaat geworden was, gezegd had, dat hij Nederland liever aan de Noordzee prijs zou geven, dan het af te staan. Men wist ook dat Nederland, met Napoleon aan het hoofd, zeer sterk was en gemakkelijk een overwinnend leger tot staan zou kunnen brengen. En toch, men hoopte en zon op middelen om zich te bevrijden.

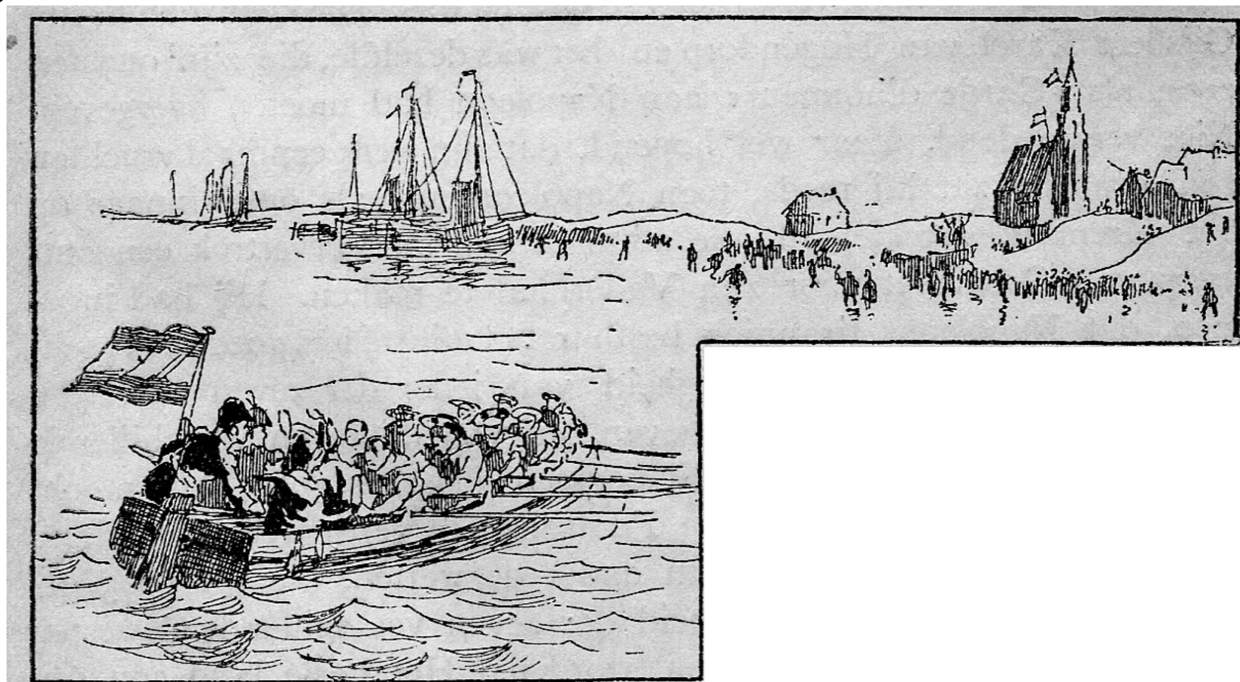
IV.

WEER 'ORANJE BOVEN!'

Langzamerhand echter kwam er verandering. Het Nederlandsche volk was als een deeg, waarin het zuurdeesem zijne gistende werking aanvangt. En wie dat nog met zekere onverschilligheid aanzag, niet de kleinzoon van Onno Zwier van Haren, die met zijn’ broeder Willem zulk een hoog vereerder van Oranje was. Die kleinzoon heette Gijsbert Karel van Hogendorp en het was dezelfde, die zijn’ oudsten zoon als 'Garde d’honneur' aan Napoleon had moeten overgeven. Niet vermoedend, maar wel hopend, dat zijn werk eenmaal vruchten zou dragen, zat hij reeds, toen Napoleon nog als overwinnaar op het Kremlin, zetelde, in alle stilte in zijn studeervertrek een ontwerp van Grondwet voor zijn Vaderland te maken. Hij had ingezien, dat Napoleons tiranniek bestuur ten minste iets goeds gewrocht had. Het had de zelfstandigheid van ieder der zeven Gewesten van de voormalige Unie opgeheven, en van de zeven verschillende landjes een land gemaakt. Hij begreep dus zeer goed, dat, mocht het gelukken om eenmaal de Franschen te verdrijven, Nederland niet meer zou kunnen bestaan onder de wetten, die tot 1795 gevolgd werden. De zelfstandigheid der zeven verschillende Gewesten moest niet meer teruggeroepen worden. Het heele land zou één land moeten zijn onder eene wet en onder ééne en dezelfde Regeering. En deze man nu was het, die met aandacht den loop der gebeurtenissen volgde, die berekeningen begon te maken omtrent hetgeen gedaan moest worden. De Fransche ambtenaren zelven, waren niet gerust meer; ze begonnen met hunne vrouwen en kin-

deren en bezittingen naar Frankrijk te zenden, en hier en daar durfde men vrijmoedig zijne gedachte gaan uitspreken. Hoewel niet in ronde woorden, maar in bedekte termen, waarvan ieder de bedoeling begreep, begonnen Hoogleeraren, Geestelijken en Onderwijzers den geest van verzet aan te kweeken, en bij die dit misschien wel het meest deed, was Joan Melchior Kemper, Hoogleeraar te Leiden. Reeds in de Lente van 1813 toen Napoleon de veldslagen bij Lützen en Bautzen nog winnen kon, durfde hij in het openbaar zeggen: 'In de geschiedboeken der menschheid bestaat Nederland, zoolang er nog Nederlanders gevonden worden.'

Maar hij, die den grooten stoot tot de omwenteling geven zou, was toch Gijsbert Karel van Hogendorp. Nauw bevriend met Adam Frans Baron van der Duyn van Maasdam, die eenmaal Kamerheer van den Stadhouder was, en nu in aanraking was gekomen met Graaf Leopold van Limburg Stirum, een Drentsch Edelman, en groot vriend van Oranje, wist hij met, dezen, en met de heeren Repelaer van Driel, P. J. de Jonge, F. D. Changuion, Mr. J. C. van der Hoop, J. F. van Hogendorp, Baron Bentinck tot Buckhorst, Kemper en A. R. Falck tot eene samenwerking te komen. Reeds in den Zomer van 1813 kwamen enkele van deze Heeren des nachts ten huize van den heer Repelaer van Driel in Den Haag, en toen de Prefect er achter kwam en meende, dat op die bijeenkomsten tegen den Keizer samengespannen werd, liet hij den Commissaris van politie hiernaar onderzoek doen. De Commissaris van politie, Ampt geheeten, was ook een geheim aanhanger van Oranje en verklaarde, dat van Hogendorp in de verste verte niet

De Prins van Oranje komt te Scheveningen aan.

berekend was om eene samenzwering op touw te zetten. De Prefect, met dit kluitje in het riet gestuurd, geloofde dat, en daardoor was het mogelijk geworden, dat de genoemde Heeren langzamerhand nog vierhonderd andere mannen tot hun plan hadden weten over te halen, en zoo bestond dus in ons land, vóór de slag bij Leipzig, eene uitgebreide samenzwering tegen Napoleon. Zoodra men nu bericht kreeg van Napoleons nederlaag bij Leipzig, meende men in Den Haag, dat nu het oogenblik aangebroken was om het werk der omwenteling te beginnen. 'Ieder der verbondenen koos vier vrienden en dezen deden op hunne beurt hetzelfde, echter zoo, dat geen van hen den ander kende; daarmede werd voorkomen, dat, al viel de een of ander in handen der politie, aan verdere persoonsontdekking de weg afgesneden was. Men verplichtte zich om op het eerste sein, zoo goed gewapend een ieder kon, te verschijnen waar men opgeroepen zou worden. Het was van veel belang, dat de Scheveninger reeder Pronk zich met zijne vaartuigen en schepelingen ter beschikking van het verbond stelde.'

De Graaf van Limburg Stirum was zoo gelukkig om de geheele Nationale garde van Den Haag, die uit driehonderd man bestond, voor zijn plan te winnen, en hun Kommandant, Kolonel J. van Oldenbarnevelt, genaamd Witte Tullingh, ging hierbij met zooveel overleg te werk, dat de Prefect hem tot het laatste oogenblik zijn volste vertrouwen schonk. Nu men eenmaal zoover was, kwam het bericht, dat eene afdeeling van het leger der verbonden Mogendheden zich reeds in Westphalen, dus niet ver van de grenzen van ons land, bevond. Den zeventienden November waagden de Graaf van Limburg Stirum en de zonen van van Hogendorp zich op straat met de Oranje-cocarde op den hoed, en al wie nog in twijfel had gestaan, wie het land, onverschillig onder welken titel of met welk gezag bekleed, regeeren zou, als men de Fransche heerschappij ontkomen was, wist nu dat dit weer een Oranje zou zijn, en wel de oudste zoon van Willem V. De Prins van Oranje vertoefde toen in Engeland en zijn zoon, naderhand Koning Willem II, diende bij het Engelsche leger in Spanje.

Op sommige plaatsen van Den Haag was met de Oranje-cocarde ook onze vlag weer voor den dag gekomen, en toen de Prefect de Stassart dit vernam, wachtte hij den verderen loop der zaken niet af, maar nam de vlucht.

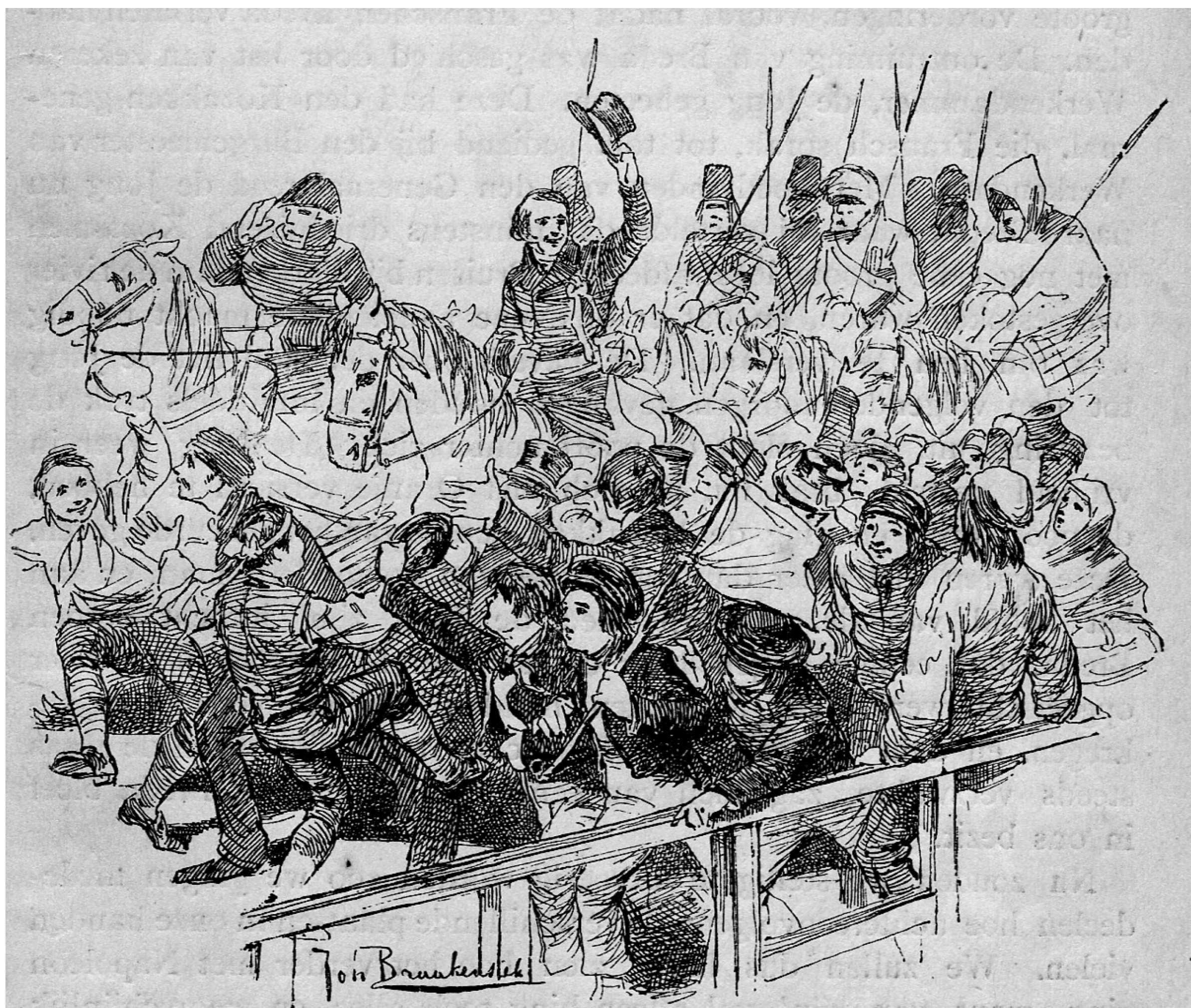
Vier dagen later namen van Hogendorp en Baron van der Duyn van Maasdam, daartoe vooral uitgenoodigd door Graaf van Limburg

Stirum met de Officieren van de schutterij, het Hoog Bewind des lands op zich, tot de Prins van Oranje hier in het land zou aangekomen zijn. Terstond werd er door hen eene proclamatie uitgevaardigd, waarbij ieder, die voor eenige betrekking een eed bij het Fransche Bestuur had afgelegd, van dien eed ontslagen werd.

De heeren Perponcher en Fagel werden naar Londen gezonden om daar den Prins van Oranje bekend te maken met de gebeurtenissen, welke hier waren voorgevallen, en hem uit te noodigen naar ons land over te komen. Hoewel Rusland, Pruisen en Oostenrijk met Napoleon aan het onderhandelen waren over een’ vrede, waarbij Holland aan een’ zijner broeders zou komen, aarzelde de Prins van Oranje niet om zijn volgend leven aan het lot van Nederland te bevestigen. Door twee Engelsche oorlogsschepen tot dicht bij onze kust gebracht, landde hij den dertigsten November 1813 te Scheveningen. De tocht van de Scheveningsche duinen, alwaar een gedenknaald de plaats aanwijst waar de Prins landde, tot aan Den Haag was een triomftocht in de volste beteekenis van het woord. Zoo het eene onbeantwoorde vraag was geweest of er nog eene andere dan de Oranje-partij bestond, dan zou op den ouden Schevingschen weg een antwoord gegeven zijn, dat door iedereen begrepen werd. Den volgenden dag reeds begaven Kemper en Scholten zich naar Amsterdam om daar de landing van den Prins van Oranje bekend te maken. In deze stad was men reeds twee dagen vroeger nog dan in Den Haag begonnen met Oranje te dragen. Doch op dit Oranje-dragen volgde een volslagen oproer. Aan den avond van den vijftienden November begon de plundering van de wachthuizen der douanen en het afrukken van de wapen-borden met den Keijzerlijken Adelaar. Den volgenden dag verlieten alle Fransche ambtenaren de stad en begon de plundering opnieuw. Toch was het nog niet zoo ver, dat de aanzienlijkste mannen het waagden om zich voor den Prins te verklaren. Men vreesde de terugkomst van de Fransche troepen en op de standvastigheid van de oproermakende menigte stelde men geen vertrouwen genoeg. Eindelijk vond men zeventien Heeren, die bereid waren om aan de regeeringloosheid, waaraan Amsterdam overgegeven was, een einde te maken. Aarzelde men in sommige steden nog om zich voor Oranje en tegen Frankrijk te verklaren, zelfs was men te Amsterdam nog niet algemeen gerust. Maar in het Oosten des lands en op de grenzen hadden zich vier- à vijfduizend Kozakken, onder bevel van Vorst Lapuskin, gelegerd, en dezen wist men over

te halen eenige Kozakken naar Holland te zenden om daar den opstand algemeen te maken. Het doel werd hiermede bereikt; want het gezicht der ruwe krijgers van Ruslands steppen was voldoende om iedereen een' riem onder het hart te steken.

Zoodra nu Kemper en Scholten te Amsterdam waren aangekomen en daar de landing van den Prins bekend hadden gemaakt, riepen ze dezen, met goedkeuring van het voorloopig Bewind en den Prins zelven, uit tot 'Souverein Vorst' onder den naam van Willem I. Den tweeden December reeds kwam ook de Prins binnen Amsterdam, waar hij het bestuur van het land onder den titel van Souverein Vorst aanvaardde onder voorwaarde, dat zijne macht door eene te ontwerpen Grondwet zou geregeld worden. Deze Grondwet behoefde echter niet meer opgesteld te worden, want het ontwerp was immers reeds vroeger door van Hogendorp op papier gebracht. Het werd daarom, met eenige wijzigingen, voorloopig als Grondwet aangenomen.

De Jong aan het hoofd der Kozakken te Breda.

Kort daarop kwam de oudste zoon van den Souvereinen Vorst hier ook in het land om de zwakke krijgsmacht te regelen. Die regeling was meer dan noodig, want nog altijd waren verscheidene vestingen van het land in het bezit der Franschen, en dezen hadden zich daar zóó goed verschanst, dat het zich liet aanzien, dat het nog heel wat strijd zou kosten eer ook deze vestingen in onze handen waren. Maar behalve enkele steden was geheel Zeeland nog in de macht der Franschen, en het land ten Zuiden van de Lek en den Rijn was ook nog op verre na niet in ons bezit. Met behulp van Engelsche oorlogsschepen en een oproer binnen Zierikzee, ontruimden de Franschen echter spoedig Schouwen, Duiveland, Tholen, Noord- en Zuid-Beveland, terwijl Kozakken en Pruisen den Tieler-waard overstroomden en eveneens daar aan het Fransche gezag een einde maakten.

Ook ten Zuiden van de Maas maakte de omwenteling spoedig groote vorderingen, vooral nadat de Franschen Breda verlaten hadden. De ontruiming van Breda was geschied door list van zekeren Werkendammer, de Jong geheeten. Deze had den Kozakken-generaal, die Fransch sprak, tot tolk gediend bij den Burgemeester van Werkendam. Met goedvinden van den Generaal reed de Jong nu naar Breda, waar hij vertelde dat minstens drieduizend Kozakken met nog eene groote leger-afdeeling Pruisen bij Werkendam de rivier overgestoken waren, en dat er dus eene aanzienlijke macht noodig was om hen te verslaan. De Bevelhebber der stad liet de Jong tot den volgenden morgen gevangen houden en inmiddels trok de bezetting uit, doch sloot de poort achter zich. De Jong, weer in vrijheid gesteld, brak nu, na zich met Oranje versierd te hebben, de poort open en ging de Kozakken kennis van het gebeurde geven. Deze waren niet meer dan ten getale van zeshonderd man, en aan het hoofd van dezen troep deed de Jong zijn’ intocht binnen Breda, dat eenige dagen later op last van Keizer Napoleon weer opgeëischt werd. De Kozakken hadden evenwel versterking gekregen, en daar het gezag der Franschen ten Zuiden van de Maas, steeds verzwakte, zag men van eene belegering af en Breda bleef in ons bezit.

Nu zouden we stellig te uitvoerig worden zoo we gingen mededeelen hoe achtereenvolgens de verschillende plaatsen in onze handen vielen. We zullen dus liever zien hoe het verder met Napoleon ging, want van zijn’ val alleen hing toch alles, en waarschijnlijk zelfs het behoud van hetgeen zich vrij verklaard had, af.

De oorlog van Rusland, Pruisen en Oostenrijk tegen Napoleon werd weer voortgezet toen deze, als overwonnene, te veeleischend in de vredes-voorwaarden was. Het geluk scheen thans Napoleon geheel verlaten te hebben. De Mogendheden, nu ook nog geholpen door Engeland en Spanje, drongen steeds verder door en kwamen den vierentwintigsten Maart 1814 reeds voor Parijs, dat zeven dagen later kapituleerde. Reeds den tweeden April werd Napoleon vervallen verklaard van de Regeering. De overwinnaars lieten hem den titel van Keizer behouden, doch zonden hem met een jaarlijksch inkomen van twee en een half millioen francs naar Elba.

Den dertigsten Mei kwam de vrede van Parijs tot stand en hierbij werd de onafhankelijkheid van Nederland bevestigd, en tevens besloten, dat er nog grondgebied aan toegevoegd zou worden. Welk grondgebied dit zou zijn, moest echter nog uitgemaakt worden, want Napoleon had de overwonnen landen zoo van grenzen veranderd, dat men eerst beginnen moest met alle landen terug te brengen tot de grenzen, die ze vóór de Fransche Revolutie hadden. Deze zaken zouden op een Congres te Weenen behandeld worden. Tot Koning van Frankrijk werd de oudste broeder van den onthoofden Lodewijk XVI uitgeroepen, onder den naam van Lodewijk XVIII, omdat men aannam dat de zeventiende Lodewijk tijdens de Revolutie overleden was.

Toen dit alles geregeld was, werden de Gezanten naar Weenen gezonden om daar de verwarde kaart van Europa in een’ beteren toestand te brengen. Men voerde er evenwel zoo weinig anders uit dan feestvieren, dat het Congres den spotnaam kreeg van 'Het dansend Congres.' Den vijftienden Februari van het jaar 1815 kwam men toch nog tot het nemen van een gewichtig besluit. Er zou namelijk een Koninkrijk der Nederlanden zijn, en dit land zou bevatten, behalve de oude Republiek, de voormalige Oostenrijksche Nederlanden, benevens het Bisdom Luik. Als Koning van dezen nieuwen Staat werd de Souvereine Vorst Willem I erkend, en tevens werd deze ook nog benoemd tot Groot-Hertog van Luxemburg, welk land een der Duitsche Bondsstaten zou blijven.

Maar lang nog niet klaar met alles te regelen, verspreidde zich opeens de mare: 'Napoleon is Elba ontvlucht; hij is in Frankrijk geland; het leger heeft zich voor hem verklaard; zegevierend trekt hij naar Parijs en Koning Lodewijk XVIII heeft zijne hoofdslad verlaten.'

Wat men aanvankelijk voor een loos gerucht hield, bleek weldra waarheid te bevatten.

Napoleon had de waakzaamheid der Engelschen weten te verschalken, en was den eersten Maart 1815 met vijftien honderd man te Cannes in Frankrijk geland. Lodewijk XVIII zond wel een leger uit om den gewezen Keizer gevangen te nemen, doch Lodewijk XVIII was vooral bij de soldaten gehaat, en inplaats van Napoleon gevangen te nemen, liepen ze tot hem over, en den twintigsten Maart zetelde Napoleon weer, als Keizer der Franschen, in de Tuileriën te Parijs. Terstond trachtte hij onderhandelingen aan te knoopen met Rusland en Oostenrijk, doch alle Mogendheden begrepen, dat Europa niet tot rust zou komen, zoolang Napoleon als Keizer over Frankrijk regeerde, en daarom verklaarden zij hem den oorlog. Ook het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden was in dezen oorlog betrokken, en van alle kanten daagden de legers op om den geweldenaar het heroverde gezag opnieuw te ontnemen.

Napoleon begreep dat in snelheid van handelen thans zijn eenig behoud lag. Met het leger, dat zoo innig aan hem verknocht en ongeveer honderdduizend man sterk was, trok hij naar Belgie om dat te veroveren. Tusschen Rijn, Maas en Moezel hadden de Pruisen een legerkorps, onder den grijzen Maarschalk Blücher, en in België was het Engelsche leger onder bevel van den Hertog van Wellington. Bij dit leger stonden ook de Nederlanders, en de Prins van Oranje kreeg het bevel over de eerste afdeeling, terwijl zijn broeder Prins Frederik aan het hoofd van tien duizend man gesteld werd onder de bevelen van den Engelschen Generaal Lord Hill.

Zóó snel was Napoleon voorwaarts gerukt, dat Wellington op een bal te Brussel het bericht kreeg, dat de vijand reeds in België en dat de sterke vesting Charleroi reeds twaalf uur in zijn bezit was. De Prins van Oranje, die ook op dit bal was, snelde naar zijn’ post, die op de hoogte was van den 'Viersprong,' bekend onder den naam van 'Quatre Bras.' Den vijftienden Juni reeds viel eene Fransche leger-afdeeling, onder Maarschalk Ney, de stellingen van den Prins aan, doch zonder goed gevolg. Maar terwijl de Franschen hier vruchteloos streden, versloeg Napoleon het Pruisische leger bij Ligny. Den dag daarna, dus den zestienden Juni, werd de aanval op de stellingen bij Quatre Bras vernieuwd, doch met denzelfden ongunstigen uitslag voor de Franschen. Toch moest, door Blüchers nederlaag, Quatre Bras verlaten worden, en de Prins van Oranje vereenigde zich op de velden van Waterloo met den Hertog van Wellington. En hier had den achttienden Juni de slag plaats,

welke het lot van Europa beslissen zou. De strijd was hevig en reeds stond Napoleon op het punt van de overwinning te behalen, toen de Pruisen op het slagveld verschenen en de kriigskans deden keeren. Bij het opstijgen der eerste overwinnings-kreten werd de Prins van Oranje gewond van het slagveld gedragen, nadat hij ook hier op de velden van Waterloo getoond had, evenals bij Quatre Bras en vroeger in Spanje, dat heldenmoed en krijgsbeleid hem aangeboren waren. Nu volgde voor Napoleon eene beslissende nederlaag, en als vluchteling verliet hij het slagveld. Europa’s vrijheid was gered en vier dagen later was er geen Keizer Napoleon meer. Hij gaf zich aan zijne felste vijanden, de Engelschen, over, en dezen brachten hem, onder den naam van Generaal Bonaparte, naar het eiland Sint-Helena, waar hij den vijfden Mei 1821 overleed.

Napoleon, de zoon van een’ eenvoudigen Corsikaanschen Advocaat, is een der grootste mannen in de wereldgeschiedenis. Met 'grootste' word hier nu juist niet bedoeld 'edelste.' Maar van welke zijde men Napoleon ook moge beschouwen, toch zal men moeten erkennen, dat hij bij ontzettend veel kwaads, buitengewoon veel goeds heeft tot stand gebracht. Zeker was hij grooter Veldheer dan Staatkundige, en dit was dikwijls oorzaak van bloedige oorlogen, zoodat zijne Regeering eene 'Soldaten-regeering' kan genoemd worden. Als mensch staat hij heel laag aangeschreven en heet hij zedeloos in de hoogste mate. Men moet evenwel niet vergeten, dat men den persoon van Keizer Napoleon I opzettelijk van de kwade zijde beschouwde, om hem niet alleen in Frankrijk, maar in heel Europa gehaat te maken en zeker is het, dat zijne vijanden niet schroomden hem van zeer veel kwaad te betichten, dat hij nimmer bedreven had. Mogelijk is het, dat men na verloop van eenige jaren Keizer Napoleon I heel anders beschouwen zal dan men nu gewoonlijk nog doet, en waar wij hem zoo dikwijls plaatsen tegenover het Huis van Oranje, daar moeten we toch in aanmerking nemen, dat hij Oranje hier niet uit ons Land verdreef en dat de Franschen, die hiervan de oorzaak waren, juist door hem bestreden werden, want hij was tegenstander van elke Volksregeering. Ook uit de geschiedenis van ons land van 1795 tot 1805, welke we maar in zeer losse trekken gegeven hebben, bleek het toch genoeg, dat er onder kleingeestige haarkloverijen niet alleen weinig goeds tot stand kwam, maar dat de toestand van het land er zelfs bij achteruitging. Onder de regeering van Napoleon ging die toestand nog meer achteruit, doch dat bracht de Nederlanders juist tot één willen, tot één streven, tot

één doel. Onder een' man als Napoleon, was er voor kleingeestig getwist geen tijd. Hij was een man, zooals elke eeuw er misschien niet eens altijd een oplevert, en tegenover zulk een' man moesten geene kleine woorden, maar groote, krachtige daden gesteld worden. Wat zelfs een Stadhouder-Koning Willem III hier niet tot stand had kunnen brengen, bracht Napoleon tot stand: het geloof aan een Vaderland, het besef van één Volk te zijn. Stellig heeft Napoleon dus veel goeds gedaan, doch we zijn er altijd zoo op uit om, terwille van het kwaad, het goed niet te wegen, dat we Napoleon ons niet anders kunnen voorstellen dan als een geesel voor Europa. Maar — is een geesel nu altijd kwaad? Is hij soms niet even noodig voor den mensch, als de zweepslag voor een paard wanneer dit den verkeerden weg op wil?

ZEVENDE TIJDVAK.

(Van 1813 tot heden.)

I.

TWEE JAARTALLEN.

Boven het begin van dit hoofdstuk onzer Vaderlandsche geschiedenis schrijven wij: 'Twee jaartallen.'

Welke die jaartallen zijn?

Ze zijn 1543 en 1815.

In 1543 kwamen, door het veroveren van Gelderland, de Zeventien Nederlanden onder één Hoofd, en dat Hoofd heette Karel V. De Regeering over die 'Zeventien Nederlanden' was moeielijk, want het waren zeventien rijkjes met verschillende wetten, zeden, gewoonten en privilegiën, die met hun zeventienen slechts één land groot vormden. Het was dus verklaarbaar, dat Keizer Karel V, en na hem Filips II, pogingen in het werk stelden om van die zeventien Staatjes een' Staat te maken. Hunne pogingen stuitten echter af op de bewoners van ieder Staatje, en als de Vorst nu toch volhield om te trachten zijn doel te bereiken, werd hij dwingeland genoemd, omdat hij geene rekening hield met de rechten en privilegiën van ieder Gewest. Eerlijk gezegd, schuilt er in den tegenstand tegen de Graven uit het Oostenrijksche huis zeer veel eigenbelang, dat al heel weinig gelijkt op liefde voor één Vaderland. De Zeven-

tien Nederlanden werden dus onder Karel V en Filips II niet één, en als ze na de Pacificatie van Gent eenigen tijd één waren, dan was dat nog onder allerlei getwist, en reeds drie jaar later had men de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. De Noordelijke Nederlanden gingen hun' eigen weg en de Zuidelijke ook. De Noordelijke werden groot en machtig door koophandel en zeevaart, de Zuidelijke kregen nimmer den bloei terug, die er bestond ten tijde der Bourgondische Vorsten. De Noordelijke Nederlanden werden voor het meerendeel in streng Protestantsche, en de Zuidelijke in Roomsch-Katholieke richting geregeerd. Van 1579 waren de Zuidelijke Nederlanden Spaansch, Oostenrijksch, Republikeinsch en Fransch en waren hunne Vorsten vreemdelingen, die het land niet eens kenden, terwijl de Noordelijke Nederlanden slechts gedurende zeven jaar onder vreemde heerschappij stonden. Als politieke erfenis waren de Zuidelijke Nederlanden herhaalde malen de aangewezen plaats, waar bloedige veldslagen geleverd werden, terwijl de Noordelijke Nederlanden, van de verschrikkelijke gebeurtenissen des oorlogs meestal bevrijd bleven. De handel ter zee op alle deelen der aarde gaf aan den geest der Noord-Nederlanders eene verbazende vlucht, en beschaving, zeden en gewoonten hielden met de vlucht van den geest gelijken tred. De Zuid-Nederlanders bleven met hun' geest zweven tusschen den breeden Scheldemond en de Ardennen; dat was een begrensd veld, en begrensd bleef dus ook het gebied van den geest. De zee oefende op den Noord-Nederlander een' heel anderen invloed uit dan het land op den Zuid-Nederlander.

Waren er nu vóór 1579 nog enkele punten van aanraking tusschen Noord- en Zuid-Nederlanders, ware het zelfs voor een' man met een' Napoleons wil toen nog mogelijk geweest om van de Zeventien Nederlanden een krachtig, machtig en welvarend Nederland te maken, niet meer mogelijk was dat, — altijd van achteren bezien — in 1815. Nu, na de vereeniging van Noord en Zuid, de geschiedenis aan het woord is geweest, blijkt het, dat het Weener-congres even goed van een' halven appel en eene halve peer een' heelen appel of eene heele peer had kunnen maken, als Noord- en Zuid-Nederland tot één Koninkrijk vereenigen.

A1 dadelijk stuitte men op eene groote zwarigheid, en dat was eene nieuwe Grondwet. Het is duidelijk dat de Grondwet volgens welke de voormalige Republiek door een' Souvereinen Vorst geregeerd werd, niet geschikt was om er een' Koning mede te doen regeeren over een Koninkrijk, waarvan de grootste helft geheel nieuw

was. Men zette zich dus aan den arbeid en verkreeg ten slotte van de oude eene nieuwe Grondwet, waarin aanmerkelijke wijzigingen gebracht waren. Heette het in de oude, dat de Koning den Hervormden Godsdienst moest belijden, in de nieuwe verviel die bepaling. Het jaarlijksche inkomen van den Koning, dat anderhalf millioen gulden bedroeg, werd met negenhonderdduizend gulden verhoogd. Was in de oude Grondwet 's-Gravenhage als de zetel der Regeering aangewezen, in de nieuwe werd bepaald, dat de Regeering het eene jaar te 's-Gravenhage en het andere te Brussel zou gevestigd zijn.

Verder kwamen er twee Kamers van de Volksvertegenwoordiging. De Eerste Kamer zou veertig en de Tweede honderdtien leden tellen. Er zou vrijheid van drukpers bestaan en alle godsdienstige belijdenissen zouden voor de wet gelijke rechten hebben. Het land werd verdeeld in deze zeventien provincien: Groningen, Friesland, Drente, Overijsel, Gelderland, Utrecht, Holland, Zeeland, Noord-Brabant, Limburg, Antwerpen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Henegouwen, Zuid-Brabant, Namen en Luik. Het Groot-Hertogdom Luxemburg bleef wel zijne betrekkingen tot den Duitschen Bond behouden, doch werd, voor het overige, geheel als een Nederlandsche provincie beschouwd en zond daarom zijne Vertegenwoordigers naar de beide Kamers af.

Deze nieuwe Grondwet nu werd in Noord-Nederland met algemeene stemmen goedgekeurd, doch in Zuid-Nederland werd ze verworpen met zevenhonderd zesennegentig tegen vijfhonderd zevenentwintig stemmen. Nu waren er in het Zuiden tweehonderdtachtig stemgerechtigden niet opgekomen en hunne stemmen werden geteld bij hen, die vóór gestemd hadden, zoodat men ook daar eene meerderheid verkreeg. Dat de nieuwe Grondwet in het Zuiden zooveel tegenkanting vond, kwam vooral door de bepaling, dat alle godsdiensten voor de wet gelijke rechten hadden.

Het begin liet zich dus voor de vereeniging der beide landen al dadelijk niet best aanzien. Toch begonnen de Koning en de Vertegenwoordiging de regeering vol hoop en goed vertrouwen. Er moest nog zooveel gedaan worden, dat men geen' tijd had om aan staatkundige twisten te denken.

In de eerste plaats moest de handel uit zijn diep verval opgeheven worden. Reeds in 1814 hadden we van de Engelschen onze Koloniën terug gekregen, met uitzondering van het schoone eiland Ceylon, — dat we echter reeds bij den vrede van Amiens in 1802 hadden moeten afstaan, — de Kaap-kolonie, Demerary, Essequebo en

Berbice. Toen de verbonden Mogendheden óók nog schadevergoeding vroegen voor de hulp, die ze bij de bevrijding ons geboden hadden, nam Engeland inruil voor die Koloniën, welke het behield, een deel van die schadevergoeding over. De geheele som, die van ons geeischt werd, bedroeg niet minder dan ongeveer honderdtwintig millioen gulden, waarvan Engeland iets meer dan de helft zou betalen. Bij den machteloozen toestand waarin wij verkeerden, waren wij wel verplicht om ons alles te laten welgevallen, want wij waren zoo hulpeloos, dat we zelfs niet instaat waren om dadelijk onze Koloniën in bezit te nemen. Eerst in het begin van 1815 hadden we de noodige macht beschikbaar en deze moest toen weer gebruikt worden tegen Napoleon.

Het was dus geen wonder dat Noord-Nederland er op aandrong, dat de Koloniale zaken het eerst geregeld werden, omdat de zeehandel voor dit gedeelte van het Koninkrijk eene levens-kwestie was. De Zuid-Nederlanders daarentegen, die nooit de behoeften aan Koloniën hadden leeren kennen, kwamen al spoedig in verzet waar er uitgaven gedaan werden voor die Koloniën. Ze noemden dit, en niet zoo geheel ten onrechte, het bevorderen van de welvaart van een deel van het land ten koste van het geheel.

Reeds in het eerste jaar van Koning Willems regeering hadden we ons gezag op zee te handhaven tegenover den Dey van Algiers, die onzen handel groot nadeel toebracht door zeerooverij. Gelukkig voor ons had Engeland dezelfde redenen van klagen, en daarom werd Algiers in 1816 door eene Engelsch-Nederlandsche vloot gebombardeerd en de Dey was genoodzaakt zich te onderwerpen. In hetzelfde jaar werd ons aanzien naar buiten versterkt door het huwelijk van den Prins van Oranje met de Russische Grootvorstin Anna

Koning Willem I.

Paulowna, eene zuster van Keizer Alexander. Uit dit huwelijk werd den negentienden Februari 1817 te Brussel Koning Willem III geboren.

Voor geruimen tijd zouden, tenminste in Europa, onze wapenen nu rusten, en Koning Willem I had den vasten wil om dien tijd te wijden aan het herstel van alle zaken, die in zeer ontredderden toestand verkeerden, toen hij de Regeering aanvaardde. Wij willen in het kort nagaan, wat tot verbetering van dien toestand gedaan werd.

Nog in 1816 kwam de invoering van het zoogenaamde Metriek-stelsel ter sprake, doch eer het ingevoerd werd, had men vier jaar noodig, en dan nog niet met de namen, die bij dit stelsel pasten, maar met behoud der oude namen, die vooral in Noord-Nederland zulk een burgerrecht verkregen hadden, dat het afschaffen van die oude namen zoo goed als eene onmogelijkheid kon genoemd worden. Dat blijkt nog uit de gewoonte van onze dagen; want niettegenstaande tegenwoordig op de scholen de nieuwe namen geleerd worden, blijft het volk de oude gebruiken. Al heel spoedig kwamen de fabrieken en bergwerken in het Zuiden tot bloei, doch in het Noorden had de handel nog met groote moeielijkheden te kampen. De ondernemende koopmansgeest, reeds gedeeltelijk uitgedoofd in de achttiende eeuw, was onder Koning Lodewijk en Keizer Napoleon zoo goed als geheel verdwenen. Om den ondernemingsgeest op te wekken, wist de Koning te bewerken, dat Amsterdam het Noord-Hollandsche kanaal kreeg, een werk dat zes jaar duurde eer het klaar was. De haven van het Nieuwediep werd op uitgebreide schaal verbeterd en Rotterdam kreeg voor zijn’ zee-handel het Voornsche kanaal. Ter bevordering van den binnenlandschen handel werden het Zederik-kanaal, de Zuid-Willemsvaart en het Apeldoornsche kanaal gegraven. Om de algemeene armoede, die in sommige deelen van ons land heerschte, te bestrijden, werd de 'Maatschiappij van Weldadigheid' gesticht, welke Maatschappij landbouw-koloniën stichtte te Veenhuizen, Frederiksoord en Ommerschans. In het Zuiden werden groote machine-fabrieken te Seraing opgericht en Brussel kreeg zijne 'Maatschappij voor Volksvlijt.' De krachtigste poging om den handel te bevorderen was evenwel de oprichting van de 'Nederlandsche Handel-Maatschappij,' die met een bedrijfskapitaal van zevenendertig millioen gulden begon. De Koning nam er voor vier millioen aan aandeelen in. Het doel van deze Maatschappij, die een octrooi voor vijfentwintig jaar kreeg, was en is nog steeds: 'De bevordering van handel, scheepvaart, scheeps-bouw, visscherij, landbouw, fabrieken en trafieken in Nederland en

zijne Overzeesche bezittingen.' De tijden waren zeer ongunstig, doch de Koning zelf waarborgde een interest van 4½ procent, en zóó weinig kon er in de eerste jaren nog gedaan worden, dat de Koning vijf jaar na de oprichting reeds drie en een half millioen gulden aan rente voorgeschoten had.

Zoo toonde Koning Willem I, die een zeer helder hoofd had en die bovendien zóó werkzaam was dat zijn ijver moeielijk kon overtroffen worden, dat de belangen van zijn Koninkrijk hem zeer ter harte gingen en het was dus natuurlijk, dat het grootste deel van het volk hem zeer genegen was en hem onder den naam van 'Vader Willem' bij sommige gelegenheden bijna afgodische eer bewees. Maar men zag en wist niet alles. Ondanks den toenemenden bloei der Zuid-Nederlandsche fabrieken en de welvaart, die daar allerwegen begon te heerschen, was men daar toch steeds bezig de Regeering in stilte tegen te werken. Het was vooral de Katholieke Geestelijkheid, die geen vrede kon hebben met de Regeering van een' Protestantschen Vorst, die er maar niet toe te vinden was om Kerk en Staat van elkander losser te maken. Toch hield men den Koning de noodzakelijkheid hiervan wel voor, en lang niet altijd kwam de raad van Katholieke zijde. Maar bij zijne vele deugden had Koning Willem I één gebrek, en dat was dat hij, die zelf zoo zelfstandig dacht en handelde, geene zelfstandigheid van anderen verdragen kon. Het gevolg hiervan was, dat mannen van groote verdienste, en in het bezit van eene vaderlandsliefde, die door niemand verdacht kon worden, eervol verwijderd of ontslagen werden. Tot dezen behoorden zelfs van Hogendorp, van der Duyn van Maasdam en Falck. Nadat de Koning van Hogendorp eerst tot den Gravenstand verheven en tot de aanzienlijkste betrekkingen geroepen had, ontnam hij hem in 1819 den titel van Minister van Staat waartoe hij in 1816 benoemd was, en dat, naar het schijnt alleen, omdat hij in meeningen met den Koning verschilde. Had de Koning in 1813 verklaard, dat hij het Souvereine gezag over de voormalige Republiek slechts wilde aanvaarden onder voorwaarde, dat zijne macht door eene Grondwet geregeld zou worden, nu kwam het telkens uit, dat hij de man niet was om alles, wat hij goed, nuttig en noodzakelijk oordeelde, aan het oordeel van anderen te onderwerpen. Dat was nu zoozeer geene heerschzucht bij den Vorst, maar wel de vaste overtuiging, dat het doorzicht van de Raadslieden der Kroon geringer was dan het zijne, en dat het eigenlijk zijn plicht was, alles zooveel mogelijk zelf te doen.

Maar terwijl de Koning hier zoo alle krachten inspande, om zijn Volk welvarend en gelukkig te maken en de wapenen te laten rusten, gingen de zaken in Oost-Indië niet zeer naar wensch. Al dadelijk, nadat wij die bezittingen van de Engelschen hadden overgenomen, hadden we strijd te voeren tegen Amboina en de eilanden daar omheen gelegen. De nieuwe Gouverneur-Generaal, Baron van der Capellen, wist evenwel zulke maatregelen te nemen, dat de Koloniën langzamerhand tot eenigen bloei kwamen, doch, hoewel Nederland ter bereiking van het doel van den Gouverneur-Generaal verbazende sommen besteedde, trok men er toch geene voordeelen van en waren onze Koloniën, inplaats van eene winstgevende bezitting, zooals in de dagen der Compagnie, niet veel meer dan een schade-post. Tot overmaat van rampen brak erin 1819 op Soematra een bloedige oorlog uit, welke twee jaar duurde en ons op verbazende offers te staan kwam. Na den oorlog op Soematra kwamen ongeregeldheden op Borneo en op Celebes; maar dat alles geleek nog weinig op den vierjarigen oorlog van 1826 tot 1830 op Java gevoerd. Die oorlog was te Djokjakarta op de volgende wijze ontstaan. Java wordt thans gerekend zoo goed als geheel tot ons land te behooren, want de Sultans van Soerakarta en Djokjakarta zijn niet meer onafhankelijk. Geheel anders was dit echter voor 1830, want toen strekte het gebied van deze beide Vorsten zich bijna over geheel Midden-Java uit, doch hunne landen waren zóó onregelmatig verdeeld, dat de bezittingen van den één in de bezittingen van den ander lagen. De familie van deze Vorsten was zeer uitgebreid, en nu was het de gewoonte om de niet-regeerende Vorsten uit die familien, inplaats van een jaargeld, landerijen te geven. Van de opbrengst dier landerijen moesten ze hun’ staat voeren, en daar de Vorsten langzamerhand, uit zucht om te schitteren, meer uitgaven dan de opbrengst van hunne landerijen bedroeg, zoo begonnen ze de pachtsommen steeds op te voeren en de pachters te onderdrukken. Nu waren er omtrent die landverhuring in 1823 beperkende maatregelen genomen, doch deze werkten meestal zeer verkeerd, want bij de uitvoering bleek het, dat ze zoowel in het nadeel van den verhuurder als van den huurder waren. Die beperkende maatregelen waren ingevoerd zelfs met terugwerkende kracht, zoodat sommige verhuurders vrij groote sommen schadevergoeding moesten uitkeeren. Dit viel natuurlijk bij de Vorsten en Hoofden in geene goede aarde, en de ontevredenheid werd nog vermeerderd toen de Regeering sommige gronden in pacht nam. Nu wilde het geval dat

de Sultan van Djokjakarta minderjarig was en ook eene groote som aan schadevergoeding moest uitbetalen. De Voogden van den jongen Vorst begonnen te morren, en toen ze naar hunne meening door den Resident en den Assistent-Resident ook in andere opzichten onbillijk behandeld werden, kwamen ze in verzet. Aan het hoofd der ontevredenen stond Dipo Negoro, een man, die bij de Javanen in hoog aanzien was, omdat hij, door eerst eenigen tijd in afzondering geleefd, en daarna de Heilige plaatsen bezocht te hebben, Hadsji heette en daardoor in een' reuk van heiligheid kwam. Hij wist een' opstand te bewerken en van alle kanten kwam men hem met talrijke benden te hulp. Inmiddels was de Gouverneur-Generaal, Baron van der Capellen, om zijne dure regeering terug geroepen, en zoo lang zijn opvolger nog niet op Java aangekomen was, voerde Generaal Merkus de Kock als Luitenant-Gouverneur-Generaal het opperbevel. Hij verscheen in de Vorstenlanden en aan zijn beleid had men het te danken, dat de Soesoehoenan of Sultan van Soerakarta ons getrouw bleef. De oorlog tegen de oproermakers werd echter met groote moeite gevoerd; want Dipo Negoro wist een meesterlijk gebruik te maken van het terrein, waarop zwaar gewapende soldaten zich niet konden bewegen. Zeer ten nadeele van ons gezag in de overige bezittingen was Generaal de Kock genoodzaakt om tot 1830 een' strijd te voeren op eene wijze, die met zijne beginselen als soldaat niet overeen kwam. De opvolger van Baron van der Capellen was Du Bus de Ghisignies, die uitgezonden was om vooral alles in de Indi ën zuiniger in te richten. Getrouw aan dien lastbrief, was hij dus ook niet op de hand van de Kock, die om den opstand ten einde te brengen, krachtige maatregelen wilde nemen. Ten laatste echter werd Dipo Negoro genoodzaakt, zich te onderwerpen. Hij werd gebannen en de Vorstenlanden werden nu ten opzichte der grenzen beter geregeld. De geheele opstand had behalve verbazende geldsommen ook het leven gekost van niet minder dan vijftienduizend soldaten. Generaal de Kock, in het Vaderland wedergekeerd, werd ter belooning van zijne schitterende verdiensten door den Koning tot den Adelstand verheven, terwijl hij bovendien het Grootkruis der Militaire Willems-orde ontving.

Maar niet alleen in de Oost Indiën heerschte onrust; ook in het Koninkrijk vertoonden zich bedenkelijke verschijnselen van ontevredenheid. Ter wille van de Vlaamsch sprekende bevolking van Limburg, Antwerpen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen, was door de Regeering in 1825 een besluit genomen om het Vlaamsch

voor die provinciën te verheffen tot de taal van onderwijs, rechtspraak en administratie. Dit besluit wekte bij de Liberalen van de Zuidelijke Nederlanders veel verbittering, daar dezen aan het Fransch de voorkeur gaven. Een ander besluit bracht alweer aan eene andere zijde ontevredenheid. In het Zuiden namelijk werden alle zoogenaamde kleine Seminariën opgeheven, en inplaats daarvan kwam aan de Hoogeschool te Leuven een 'Collegium philosophium' waar de Roomsche Geestelijkheid hare opleiding zou ontvangen. Deze maatregel werd door den Paus niet afgekeurd, doch de hooge Geestelijkheid was er zeer tegen en noemde deze nieuwe instellingen eene daad van tirannie. Om nu de Geestelijkheid tevreden te stellen sloot de Regeering eene overeenkomst met den Paus, waarbij de zaken der Katholieke Kerk in de Nederlanden eenigszins beter geregeld werden. De Liberalen waren echter nu ook ten opzichte van deze zaak niet tevreden, en toen de Katholieken tot de overtuiging kwamen, dat deze overeenkomst, ook 'C o n c o r d a a t' geheeten, hun niet veel geholpen had, verbonden ze zich met de Liberalen tegen de Regeering. Dit gebeurde in 1828. Op allerlei wijzen werd er gewerkt om de ontevreden geest ook onder het gewone volk te bevorderen, en daar het bleek, dat Noord-Nederland niet genegen was om met Zuid-Nederland mede te gaan, begon men over afscheiding te spreken. Het feit, dat er in het Koninkrijk, volgens de Grondwet, twee steden waren, die om de beurt de Regeering des lands in haar midden hadden, deed de meening, dat de twee landen toch niet één waren ook nog voedsel vinden. Gaandeweg nam de ontevredenheid in het Zuiden toe, en vooral mannen als de Potter en Tielemans begonnen zulk een’ ongepasten toon aan te slaan, dat de Regeering eerstgenoemden gevangen liet nemen. Koning Willem I, die ook in deze zaak liefst zijn’ eigen weg volgde, en niet dan met grooten tegenzin er soms toe overging om den raad van anderen op te volgen, benoemde den Prins van Oranje, die in Belgie zeer gezien was, als bemiddelaar tusschen de ontevredenen en de Regeering, en zelfs deed hij eene rondreis in zijne Zuidelijke Staten, waar hij, althans door het mindere volk, met veel geestdrift ontvangen werd. Inmiddels ging de Prins van Oranje, naar het gevoelen van Noord-Nederland, als bemiddelaar te ver, want hij stond zelfs toe, dat de kleine Seminariën hersteld werden en dat de Roomsche Geestelijkheid niet verplicht was hare opleiding te Leuven te ontvangen. Eenmaal aan het toegeven kwam men weldra ook met heel andere eischen, en de drukpers

begon zulk eene stoute taal te spreken, dat er maatregelen moesten genomen worden om de vrije uiting der gedachten te beteugelen. Verder werden vele Regeeringspersonen uit hunne betrekking ontslagen en aan enkelen werd zelfs het pensioen, dat ze genoten, ontnomen. Dat bracht onder de ontevredenen den schrik, doch de overtuiging, dat men dwaalde, volgde er niet op. Men zweeg dus uit vrees, en dat zwijgen scheen de Regeering als onderwerping te beschouwen, zoodat ze er niet aan dacht om bij een mogelijk oproer genoegzame troepen bij de hand te hebben.

Ondertusschen brak er in Frankrijk eene revolutie uit, welke tengevolge had, dat Koning Karel X van Bourbon onttroond en opgevolgd werd door Lodewijk Filips van Orleans. Die Fransche revolutie gaf de zwijgende ontevredenen in Zuid-Nederland moed, en den vijfentwintigsten Augustus 1830, één dag na den verjaardag des Konings, brak het oproer te Brussel uit, nadat het volk in den Schouwburg, door het opvoeren van 'La Muette de Portici' geleerd had, hoe men handelen moest om een oproer te doen gelukken. Reeds den eigen avond om tien uur begon het volk met het plunderen van enkele bureaux en het in brand steken van het huis van Minister van Maanen, die in België zeer gehaat was. Overal werden de Koninklijke wapenschilden afgerukt. Ook in andere steden ontstond oproer, en thans zond Koning Willem I een legerkorps bevel van den Kroonprins en Prins Frederik, om het oproer te dempen. Inplaats van geweld te gebruiken, trachtte men door onderhandeling zijn doel te bereiken en, hoewel met levensgevaar, kwam de Prins van Oranje in zijn Paleis binnen Brussel, waar hij weldra vernam, dat de Zuidelijke Nederlanden een afzonderlijk Koninkrijk wenschten te zijn, en niet onduidelijk gaf men hem te verstaan, dat zij hem dan tot Koning begeerden. Spoedig evenwel kwamen de Hoofden van de Burgerwacht hem verklaren, dat zij niet meer voor zijne veiligheid instonden, doch bijna tegelijkertijd ontving hij de verzekering dat hij, door zich aan het hoofd van den opstand te plaatsen, het oproer zou kunnen bedwingen. De Prins van Oranje wilde dat evenwel niet, omdat men hem in het Noorden toch reeds verdacht van heulen met de Zuidelijken. Hij vertrok naar Den Haag om daar te trachten, het werk der verzoening tot een goed einde te brengen. Maar de geest in het Noorden was niet verzoenings-gezind, en heftig was de dagbladtaal tegen de Zuidelijken, die men eenvoudig 'Rebellen' of 'Muiters' noemde, en een der kalmste couranten, 'de Noordster', die te

Amsterdam verscheen, verkondigde zelfs: 'In Rebellen moet de soldaat zijn’ broeder niet zien. Rebellenbloed is geen Burgerbloed'. En als zóó het bezadigdste van alle Noord-Nederlandsche bladen sprak, wat moesten de anderen dan niet verkondigen? Had men reeds jaren lang ten Noorden van den Moerdijk zich ontevreden getoond over elke daad der Regeering, welke in het belang der Zuidelijken was, had men al jaren lang kunnen vernemen, dat de Noord-Nederlanders eigenlijk de Zuid-Nederlanders niet veel meer beschouwden dan een volk, dat dankbaar mocht zijn, dat het bij de oude Republiek ingelijfd was, was er eigenlijk nooit sprake geweest van eenige broederschap tusschen beide landen, nu men in het Zuiden gewaagd had, oproer te maken om zijn’ zin te krijgen, kwam het eerst uit hoe ver Noord- en Zuid-Nederland in aard en wezen van elkander stonden. Er ging door heel de oude, voormalige Republiek maar ééne stem, die, zoo ze al niet van doodschieten of platschieten sprak, toch tot geweld hare toevlucht wilde nemen. Om eerlijk te zijn moeten we echter zeggen, dat de Zuid-Nederlanders ook nooit krachtige pogingen in het werk gesteld hadden om tot broederlijke eensgezindheid te komen. Waar de één 'een halve appel' bleef, daar bleef de ander, 'eene halve peer,' en de haat kwam van beide zijden.

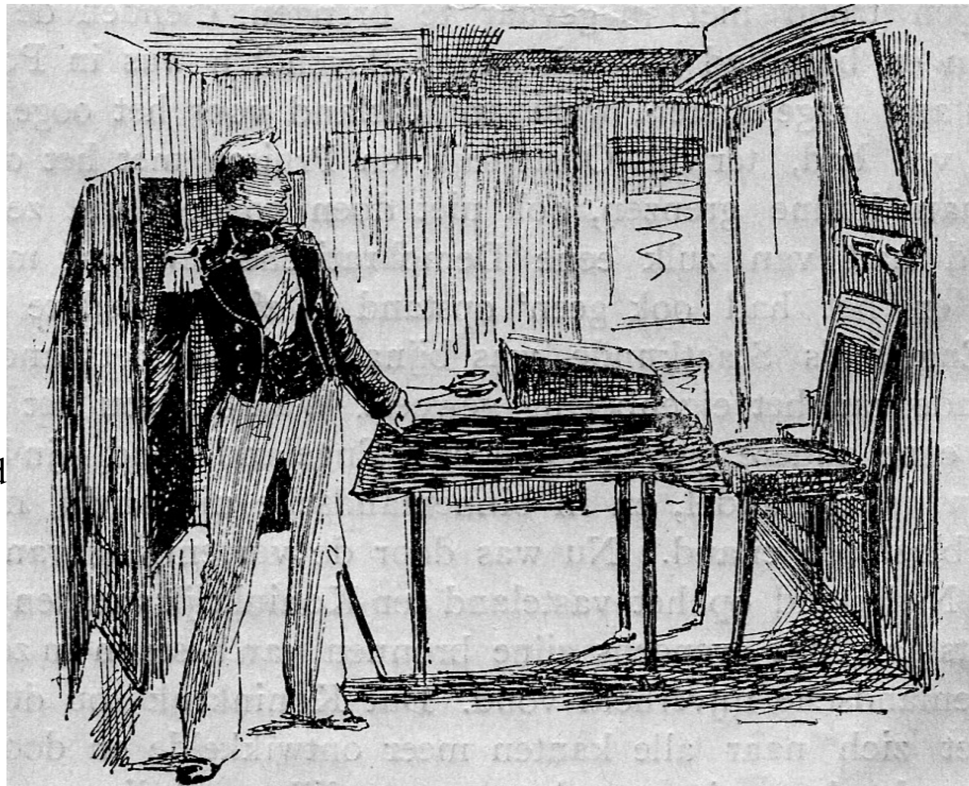
Ondertusschen nam de regeeringloosheid in België toe, en andermaal ging de Prins van Oranje er heen, om althans die gewesten, welke door den opstand ons nog niet geheel ontvallen waren, te besturen. Hij deed bij vele andere beloften ook deze, dat hij zich, om tot een vergelijk te kunnen komen, aan het hoofd van den opstand wilde plaatsen. In Noord-Nederland duidde men hem dit zeer euvel, en voor het Zuiden kwamen die beloften te laat. De Prins van Oranje werd thans teruggeroepen en de provinciën Antwerpen en Limburg kwamen onder het militair gezag van de Generaals Chassé en Dibbets. Chassé trok binnen de Citadel van Antwerpen en de stad werd in staat van beleg verklaard. Eindelijk riep de Koning Noord-Nederland te wapen om de oproermakers te tuchtigen, en aan die oproeping werd voldaan met eene geestdrift, die men in het kalme Nederland nooit zou gezocht hebben. Maar behalve dat de Koning thans zijne trouwe onderdanen te wapen riep, wendde hij zich ook tot de Mogendheden, die beide landen tot den Koninkrijk vereenigd hadden. Die Mogendheden waren Pruisen, Rusland, Oostenrijk en Engeland. Later kwam er ook Frankrijk bij, en toen stond Nederland, zeide men, schertsenderwijze

doelende op de beginletters van de namen dier landen, onder de P. R. O. E. F. De Mogendheden gaven al dadelijk blijk, dat ze niet van plan waren om zoo maar aanstonds de Zuid-Nederlanders in het ongelijk te stellen, want aan beide partijen werd een wapenstilstand opgelegd, doch eer het besluit der Mogendheden hier en in België bekend was gemaakt, was vanwege de Belgen de scheiding al onvoorwaardelijk uitgesproken. De oorzaak hiervan was het bombardement van Antwerpen, waartoe Chassé was overgegaan, nadat, bij een oproer in de stad, onze troepen moorddadig aangevallen waren. Door dit bombardement, dat den zevenentwintigsten October geschiedde uit de Citadel en van de vloot, die op de Schelde lag, werd de halve stad verwoest, en hierover was men in heel Belgié zóó verontwaardigd, dat den vierentwintigsten November het Huis van Oranje-Nassau van de Regeering vervallen werd verklaard. Misschien zal men het vreemd vinden, dat de Mogendheden, zelfs na deze stellige verklaring van het Belgische Congres, onzen Koning niet in het gelijk stelden en te hulp kwamen, zoo niet met eene krijgsmacht, dan toch met Staatkundigen steun. De redenen voor deze houding zijn niet zoo moeielijk aan te wijzen. De revolutie in Frankrijk, welke van het Volk was uitgegaan, had bewezen, dat het Volk, als het eenmaal in gisting gebracht is, groote macht uitoefent, en nu was door heel Europa zulk een Volksgeest of Demokratische geest aan het werken. Om hun’ eigen troon niet in gevaar te brengen, dienden de Vorsten dus kalm en bezadigd te werk gaan. Bovendien was in Polen ook een opstand uitgebarsten, waaraan Rusland voor het oogenblik de handen vol had, terwijl Oostenrijk en Pruisen met het oproerige Polen aan hunne grenzen, ook niet doen konden, wat ze wilden. Engeland had van zulk eene Demokratische beweging minder te vreezen en het had ook geen’ opstand in zijn gebied te dempen. Maar Engelands Staatkunde was bijna nog nooit iets anders dan Staatkunde van het eigenbelang geweest. Waarom zou het nu voor ditmaal eene andere gevolgd hebben? Engeland vond zijn hoofdbestaan in zeehandel, en in binnenlandsche nijverheid, maar het was en bleef een eiland. Nu was door de vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland op het vasteland een Koninkrijk van den tweeden rang ontstaan, dat eveneens zijne bronnen van bestaan in zeehandel en binnenlandsche nijverheid vond. Dat Koninkrijk zou dus, naar- mate het zich naar alle kanten meer ontwikkelde en door toene- mende eendrachl sterker werd, een gevaarlijke mededinger van Enge-

land worden, vooral omdat de ligging op het vasteland zooveel voordeelen aanbood. Engeland had dus belang bij de verdeelheid van Noord- en ZuidNederland, en bij volledige scheiding nog veel meer. Nu rest Frankrijk nog, maar hierover valt al heel weinig te zeggen. Frankrijk was immers in revolutie gekomen; het dweepte dus met oproer en moest op de hand der Belgen zijn.

Koning Willem I had evenwel geen plan om zich bij het besluit der Mogendheden neer te leggen, al bleek het hem ook duidelijk, dat Noord-Nederland met de scheiding was ingenomen.

Toen de Prins van Oranje, die de Conferentie der Mogendheden te Londen had bijgewoond, dus niet geslaagd was om hulp te verkrijgen, keerde hij terug en stelde zich, met goedvinden van de Conferentie, den elfden Januari 1831, openlijk kandidaat voor den Belgischen troon. Maar de Belgen wilden hem niet meer tot Koning hebben en riepen, als zoodanig, den Hertog van Nemours uit. De Hertog van Nemours was een zoon van Koning Lodewijk Filips, die evenwel voor de eer bedankte, waarop door de Belgen tot voorloopig Regent werd aangesteld Baron Surlet de Chokier. Ondertusschen bleef de wapenstilstand bestaan en de blokkade van Antwerpen was den twintigsten Januari opgeheven. Kort daarop hernam onze vloot echter hare vorige stellingen in, en bij deze gelegenheid wilde het geval, dat kanonneerboot N° 2 onder bevel van den tweeden Luitenant J. C. J. van Speyk, door den hevigen wind verhinderd werd,

Luitenant van Speyk steekt den brand in het buskruit.

voor anker te komen en tegen de kade van Antwerpen aan den wal geraakte. Terstond werd de weerlooze boot door een’ bandeloozen troep en eenige soldaten besprongen. Zij haalden de Nederlandsche vlag neer en eischten van Speyks papieren. Deze zeide dat hij ze zou gaan halen, doch om de eer zijner vlag te redden, stak hij den brand in het buskruit en vloog met vriend en vijand in de lucht. Deze daad van van Speyk had eene ongelooflijke uitwerking op de geestdrift van Noord-Nederland, en al wilde men daar ook wel de scheiding, toch werd de begeerte om den dood van dien held en de meesten zijner schepelingen te wreken bijna onweerstaanbaar.

Sommige geschiedschrijvers beweren, dat van Speyk niet goed handelde en dat hij wel begrijpen kon, dat Generaal Chassé hem beschermen zou, daar deze de Citadel toch nog altijd bezet hield. Zij zeggen ook, dat het Belgische Gouvernement door de Mogendheden wel gedwongen zou geworden zijn om de boot met al wat er op, in en aan was, aan Noord-Nederland terug te geven. Dat alles kan wel zijn, doch de 'bandelooze troep' was het Belgisch Gouvernement niet. Op zulk een oogenblik redeneert eene oproerige bende niet; ze handelt eenvoudig. En als men rekening houdt met de verbittering der Antwerpenaars, die nu een schip in hunne macht hadden, dat hunne stad had helpen bombardeeren, dan kan ik er niet veel van gelooven, dat men hem heel kalm gevangen zoude hebben genomen zonder hem en de zijnen eenig leed te doen. Bovendien, van Speyk was al beleedigd door het neerhalen van de vlag; want voor een goed soldaat beleedigt men in de Vlag niet alleen het Land, maar ook hem, die geroepen is, die vlag te verdedigen.

Toch bleef de dood van van Speyk, door de houding der Regeering, voorloopig ongewroken, en den vierden Juli riepen de Belgen Prins Leopold van Saksen-Coburg-Gotha als Koning uit en deze nam die benoeming aan. Zoo er ooit door de Belgen eene gelukkige keuze gedaan kon worden, dan was het wel deze, want Koning Leopold I werd een zegen voor zijn nieuw Vaderland. Zoo dachten Koning Willem I, zijne Regeering en het Nederlandsche volk erin dien tijd echter niet over. Door de Conferentie geheel alleen gelaten, wilde Koning Willem thans zijne rechten door de wapenen doen handhaven. Het leger, dat al geruimen tijd gereed geweest was om uit te trekken, kreeg den eenendertigsten Juli 1831 bevel om de Zuidelijke Nederlanden binnen te trekken en tot handelen over te gaan. Ons leger, dat zesendertigduizend man sterk was,

stond onder het opperbevel van den Prins van Oranje en had eene legermacht van achtenvijftigduizend man tegenover zich. Die groote overmacht in talrijkheid werd evenwel door mindere geoefendheid zoo goed als niet bestaande gemaakt. Vooral was het de tucht, die in het Belgische leger ontbrak, welke de Noord-Nederlandsche troepen zoo sterk maakte en overwinnend deed voorttrekken. De heele tocht duurde slechts tien dagen en in dien korten tijd waren de veldslagen bij Hasselt en Leuven gewonnen. Bij Leuven voerde Koning Leopold in persoon zijne troepen aan en ongetwijfeld zou door het verlies van dit gevecht zijne regeering slechts zeer kort geduurd hebben, als zijn schoonvader Lodewijk Filips, Koning van Frankrijk, niet begonnen was met hem een Fransch leger te zenden. Tengevolge van die inmenging van Frankrijk kreeg de Prins van Oranje bevel om terug te trekken en — Koning Leopold behield zijn' troon. De onderhandelingen begonnen nu opnieuw, doch Koning Leopold, gerugsteund door Frankrijk, moest toch ervaren dat de Conferentie hem minder terwille was en stelde in een nieuw protocol achttien artikelen vast, welke voor Noord-Nederland gunstiger waren dan de vierentwintig van vroeger. België nam ze aan, maar Koning Willem I weigerde ze te teekenen, omdat hij alle artikelen willekeurig noemde.

Ondertusschen bleven altijd nog eenige plaatsen in België door ons bezet, waartoe de Citadel van Antwerpen behoorde, waar de dappere Chassé bevel voerde, en toen nu Koning Willem de voorslagen der Conferentie standvastig weigerde aan te nemen, begrepen de Mogendheden hem daartoe met geweld te moeten dwingen. Hun eerste werk was om beslag of embargo op onze schepen te leggen, en het tweede, dat een Fransch leger, onder Maarschalk Gerard, België binnentrok om de Nederlanders uit hunne laatste sterkten te verdrijven. De Citadel van Antwerpen werd gebombardeerd en Chassé was genoodzaakt, den drieentwintigsten December 1832, haar in handen van den vijand te stellen. Ook onze vloot had zich moeten overgeven, doch vóór het volk zich in krijgsgevangenschap begaf, had het de schepen in brand gestoken of doen zinken.

Hierop had er tusschen den Koning en de Conferentie eenige toenadering plaats, en in het voorjaar van 1833 werd het beslag, dat op onze schepen lag, opgeheven en de krijgsgevangenen van de Citadel en de vloot keerden terug. De toenadering ging evenwel niet zoo ver, dat Koning Willem I te bewegen was om Leopold I als Koning van België te erkennen. Het gevolg hiervan was dat ons land op

den voet van oorlog bleef, wat ons op millioenen guldens kwam te staan. Deze halsstarige weigering van den Koning deed de liefde van zijn Volk voor hem zeer bekoelen, en slechts weinigen waren er meer, die hem 'Vader Willem'' noemden. Werd er in 1830 aan rente van de staatsschuld bijna vijf-en-twintig millioen gulden betaald, in 1839 bedroeg die rente reeds meer dan vijf-en-dertig millioen. De Volksvertegenwoordiging kon dus eindelijk niet meer met den Koning medegaan, en slechts met eene kleine meerderheid van stemmen werd in het voorjaar van 1838 de credietwet goedgekeurd. Thans besloot de Koning, de vier-en-twintig Artikelen welke de Conferentie hem den een-en-twintigsten Mei 1833 voorgelegd had, goed te keuren, en daardoor was het mogelijk, dat eindelijk, den negentienden April 1839, de vrede tot stand kwam en België door ons, als onafhankelijk Koninkrijk, erkend werd. Bij dezen vrede kregen ons Koninkrijk en België de grenzen, die ze nu nog hebben. Luxemburg kwam gedeeltelijk als provincie aan België, en het andere deel werd, onder onzen Koning, een van Nederland onafhankelijk Groot-Hertogdom. Aan de staatsschuld nam België voor vijf millioen aan renten deel. In het protocol, dat in 1832 de vijf Mogendheden vastgesteld hadden, doch dat Koning Willem weigerde te onderteekenen, was bepaald dat het nieuwe Koninkrijk België aan de staatsschulden 8.400.000 gulden aan interest zou betalen. Zeven jaar later wilden de Belgen dat evenwel niet meer doen en stonden ze er op dat de Mogendheden nu de vredes-voorwaarden ook nog in andere opzichten in België's voordeel wijzigen zouden. De Mogendheden gaven alleen toe in de betaling van interest en verminderde dat bedrag met 3.400.000 gulden.

Hoewel de Oost-Indiën, waar men het cultuur-stelsel ingevoerd had, groote voordeelen afwierpen, geleek ons dat voordeel aan de Belgen geschonken al heel weinig, want nu de vrede gesloten was, kon men eens gaan berekenen, wat de oorlog ons gekost had. De Financiën van den Staat bevonden zich in zulk een' ongunstigen toestand, dat men genoodzaakt was dien toestand openbaar te maken. Om verder de noodige verbeteringen daarin te brengen, was eene wijziging van de Grondwet noodig en de Koning gaf de belofte, dat hij daartoe zou overgaan. Die wijzigingen kwamen ook, maar bevredigden evenmin het Volk als den Koning, en toen deze, na in 1837 weduwnaar geworden te zijn, zijn voornemen te kennen gaf om met Henriette d'Oultremont

de Wigimont, vroeger Kamervrouw bij Hare Majesteit de Koningin, in het huwelijk te treden, stond het Nederlandsche Volk, dat hem eenmaal bijna vergood had, zoo vijandig tegenover hem, dat de Koning besloot om afstand te doen van de Regeering. De verbittering van het Volk ontstond vooral hieruit, dat de aanstaande Gemalin des Konings Roomsch en eene Belgische van geboorte was. Den zevenden October 1840 legde Koning Willem I op het Loo kroon en schepter neer, en in het volgende jaar huwde hij, als 'Graaf van Nassau', met Gravin d'Oultremont, en na een afwisselend verblijf op Het Loo en te Berlijn overleed hij in de laatste stad den twaalfden December 1843. Zijn opvolger was de Kroonprins.

II.

ONDER DEN TWEEDEN KONING.

Het was voor den nieuwen Koning, die zich als Held van Quatre Bras, Waterloo, Hasselt en Leuven zoo beroemd had weten te maken, een zeer ongunstig tijdstip om de Regeering te aanvaarden. Vooreerst was het Volk ontevreden over de geringe wijzigingen, die in de Grondwet gebracht waren. Alsof het werk sprak, dat Nederland in tijd van vrede, en zoodra het zwaard rustte en het kanon zweeg, altijd in godsdienst-twisten moest vervallen, zoo ontstonden deze twisten ook nu weer tusschen de leden der Ne- derduitsch-Hervormde Kerk en hen, die zich niet met deze kerk konden vereenigen en zich 'Af- gescheidenen' noemden. Deze laatsten werden door de Regeering niet erkend, en dikwijls stonden ze aan handelingen bloot, welke nu juist niet in overeenstemming waren met het, vooral in die dagen veel gezongen volkslied:

Koning Willem II.

Wij leven vrij,
Wij leven blij,
Wij dienen éénen God!
Wat ook verschil in dienen zij,
De wet laat alle godsdienst vrij.
Vereend als Broeders, juichen wij:
Gezegend is ons lot.

Maar meer dan de Grondwet, die niemand bevredigde, en meer nog dan de twisten in de Hervormde Kerk, brachten de Financiën van het land den Koning in moeielijke aangelegenheden. Het eenmaal schatrijke Nederland stond voor een Staats-bankroet, als niet alle welgezinden dit verboedden. In den Heer van Hall, Advocaat te Amsterdam, vond Koning Willem II gelukkig een’ man, die het middel gevonden had om aan den geldelijken nood, waarin het Koninkrijk verkeerde, een einde te maken. Zoodra van Hall Minister was, stelde hij de Natie voor twee zaken: òf eene gedwongen heffing op het jaarlijksch inkomen, òf eene vrijwillige geldleening van honderdzevenentwintig millioen gulden, tegen slechts drie percent rente. Dit voorstel van Minister van Hall werd in de Kamers in stemming gebracht en de vrijwillige geldleening met eene kleine meerderheid aangenomen. Bijna niemand had gedacht, dat die geldleening volteekend zou worden, en toch, gesteund door de Erfgenamen van Koning Willem I, die voor tien millioen deelnamen, kwam zij tot stand op den millioen na en dat nam Koning Willem II voor zijne rekening. Nog meer maatregelen op financieel gebied werden door dezen Minister genomen, doch daar men meende, dat zijne Ministerieele handelingen toch den verwarden staat van zaken niet zouden herstellen, en bovendien de noodige wijzigingen in de Grondwet belemmeren zouden, zoo ontstond er tegenover hem eene sterke partij, die zich de Liberale of Vrijzin nige partij noemde. Aan het hoofd hiervan stond Mr. J. R. Thorbecke, Hoogleeraar te Leiden, die met nog acht andere Heeren in 1845 een voorstel deed tot eene nieuwe herziening der Grondwet, in overeenstemming met de eischen des tijds. Hun voorstel werd door de Regeering ongunstig ontvangen en vond bij de Vertegenwoordiging geen’ steun. Over het geheel bleef er dus onder het Volk eene ontevreden stemming heerschen en deze werd er niet beter op, toen in den zomer van 1845 de geheele aardappeloogst mislukte door eene onbekende ziekte, die zich daarna ieder jaar steeds meer of minder vertoond heeft. Bij de slechte middelen van vervoer, welke

men toen nog had, vooral ten opzichte van den handel, klom de nood van het volk tot eene bedenkelijke hoogte, daar de aardappel, jammer genoeg, hier een volksvoedsel is. De Koning trachtte door werkverschaffing dien nood te lenigen zooveel hij kon, en zijn voorbeeld vond navolging. Trots de pogingen door de aanzienlijken aangewend om in de behoeften van het volk te voorzien, hadden in Groningen en Friesland toch nog onlusten plaats, welke door de gewapende macht moesten gedempt worden. En te midden van dat alles nam de begeerte naar herziening der Grondwet steeds toe. In heel Europa was weer een geest van verzet, welke in het jaar 1848 bijna heel ons werelddeel in vuur en vlam zette. De richting van Koning Willem II was van vrijzinniger aard dan die van zijne Ministers en daarom liet hij den dertienden Maart 1848, den Voorzitter der Tweede Kamer bij zich komen, en zeide dezen, dat hij bereid was, niet alleen buiten zijne Ministers, maar ook buiten den Raad van State en den Prins van Oranje om, met de Vertegenwoordiging samen te werken tot het wijzigen van de Grondwet op vrijzinnigen grondslag. Zoodra de Ministers van deze ongewone daad des Konings bericht kregen, begrepen ze niet langer hunne portefeuilles te kunnen behouden en vroegen ze hun ontslag, dat hun ook verleend werd. Eene nieuwe Commissie, bestaande uit de Heeren Thorbecke, Luzac, Donker Curtius, Storm en de Kempenaer, zou, in overleg met de Tweede Kamer, een ontwerp van herziening der Grondwet voordragen. Te midden van dien arbeid stond meer dan de helft van Europa in vuur en vlam en bijna geen enkele Vorst was een dag zeker van zijn’ troon. Heel Europa was een groot tooneel van verwarring, van opgezweepte hartstochten, van oproer en bloedige gevechten in de straten en op de pleinen der hoofdsteden. Ook Koning Lodewijk Filips werd onttroond en Frankrijk heette thans eene Republiek. Het was in dien tijd, dat Koning Willem II een voorbeeld gaf van een’ ridderlijken geest, die weet te vergeten en te vergeven, want hij verklaarde zich bereid, den Belgischen Koningstroon te helpen schragen, zoo de Fransche Demokraten in den zin hadden om te doen, als in 1793. Gelukkig bleef het in België zoo goed als geheel rustig, en ook hier hield het Volk zich kalm, nu het wist, dat de Koning zelf den eersten stoot gegeven had om in vrijzinnigen geest te regeeren. Men zou wellicht eene groote beweging op touw gezet hebben om den Koning voor deze daad de hulde van een dankbaar Volk te brengen, als niet in den zomer van dit jaar de tweede zoon des Konings, Prins Alexander, die algemeen bemind was, te Madeira aan

de tering bezweken was. Den elfden April bood de Commissie haar werk den Koning reeds aan en den veertienden October werd de nieuwe Grondwet door den Koning met zijne handteekening bekrachtigd om den derden November overal, onder klokgelui, van de pui der gemeente-huizen afgekondigd te worden.

Het was den Koning echter niet vergund om zijn Volk nog vele jaren volgens de nieuwe Grondwet te regeeren, want reeds overleed hij den zeventienden Maart 1849 in zijn geliefd verblijf te Tilburg aan eene hartziekte. J. Bosscha, die het leven van dezen Vorst zoo keurig beschreef, zegt ten slotte van hem: 'Acht jaren had Willem II geregeerd: zijn koningsweg was een doornenpad geweest,' en Dr. Nuyens zegt van hem: 'Met Willem II verloor Nederland een' Koning, die in de hachelijkste oogenblikken, met vasten blik, als die eens veldheers, gezien had, wat hij als Vorst kon doen om zijn land voor dreigende gevaren te beveiligen.' Het dankbare Volk richtte ter eere van den Ridderlijken Vorst, die zoo kort het land had mogen regeeren, te 's-Gravenhage op het Buitenhof een standbeeld op.

III.

DE LAATSTE ORANJE-ZOON.

Koning Willem II werd thans opgevolgd door zijn' oudsten zoon, die, onder den naam van Willem III, den twaalfden Mei 1849, te Amsterdam plechtig ingehuldigd werd. Niet één Oranje-vorst heeft zóó lang geregeerd als hij, en daar Nederland zoo gelukkig was om zich gedurende dien langen tijd buiten alle Europeesche verwikkelingen te houden, zoo was de Regeering van Koning Willem III juist geschikt om de algemeene welvaart, die in 1849 veel te wenschen overliet, te bevorderen. Waar de Vrede aan het woord is, en handel, nijverheid, kunsten en wetenschappen rustig voortschrijden, daar moet de Regeering van een' Koning, vooral in een' Staat als het 'Koninkrijk der Nederlanden,' die een' 'beperkt Monarchalen Regeeringsvorm' heeft, eene weldadige zijn, en eene 'weldadige' Regeering wordt nimmer eene 'roemrijke' genoemd. Alleen in Oost-Indië en éénmaal in de Japansche Wateren

waren wij genoodzaakt het woord aan de krijgswapenen te geven. Van den krijgsroem en de heldendaden van den laatsten Oranje-zoon zal de geschiedenis dus nimmer gewagen. Maar een land is er meer om, als het zóó geregeerd wordt, en een Koning is er niet minder om, als hij het oorlogszwaard niet trekt.

De werken des vredes, die voorspoed, welvaart en geluk verspreiden, maken de Regeering van zulk een' Vorst tot een' zegen voor het land. We willen trachten in het kort na te gaan, wat er zoo al in die veertig regeeringsjaren van Koning Willem III voorviel.

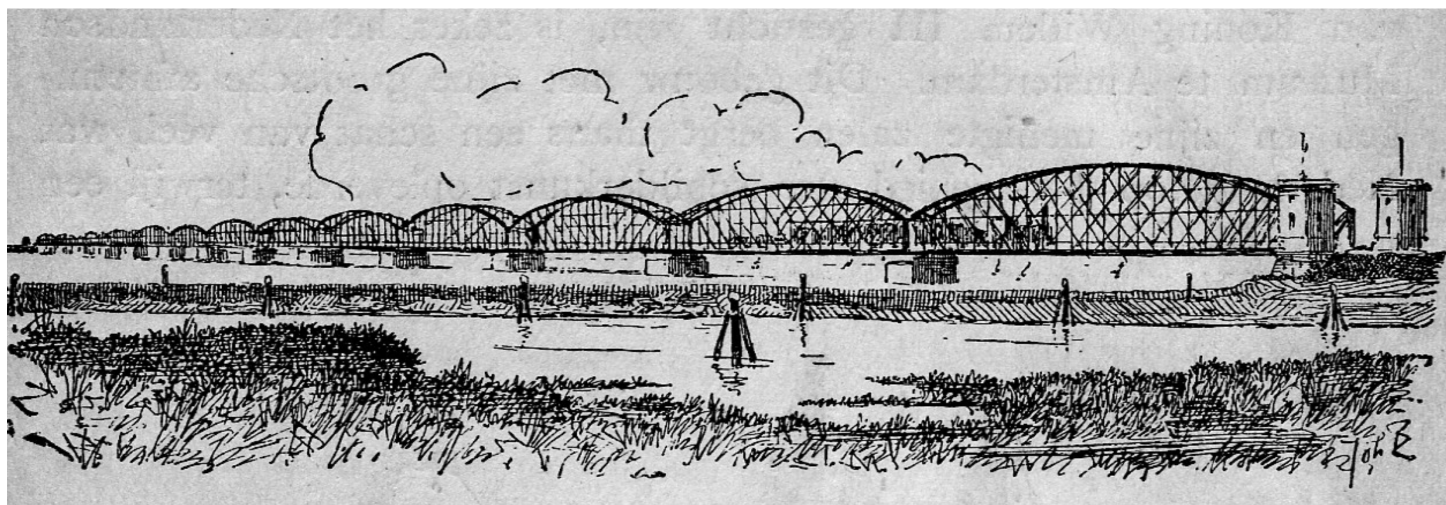
In 1839 werd pas de eerste spoorweg geopend tusschen Amsterdam en Haarlem en thans is Nederland overdekt met spoor- en tramwegen. Dat zegt wat in een land, als het onze, dat zoo doorsneden is met rivieren, kanalen, breede riviermonden en vaarten, die bij honderden gegraven werden om het polderwater naar zee te voeren. In geen land ter wereld, tenzij men de spoorwegen dwars door de bergen legt, kost de aanleg van zulk eene baan zooveel als bij ons. Het sterkst sprekende voorbeeld hiervan is stellig de reusachtige spoorwegbrug over het Hollandsche Diep bij den Moerdijk. Dit meesterstuk van waterbouwkunst bestaat uit twee landhoofden en dertien pijlers, die alle honderd meters van elkander verwijderd, en door veertien bruggen met elkander verbonden zijn. De geheele brug heeft eene lengte van veertienhonderd zeventig Meters. Den zesden Juli 1867 werd het regeerings-ontwerp tot overbrugging van het Hollandsche Diep aangenomen, en den drie-entwintigsten November 1871 lag de brug en was het Dordsche eiland met den vasten wal van Noord-Brabant verbonden. De raming der onkosten bedroeg niet minder dan acht millioen gulden, doch toen de brug voltooid was, bedroegen de onkosten slechts

Koning Willem III.

vijf millioen zevenhonderd negenduizend gulden. En behalve deze brug had men om Rotterdam met Noord-Brabant en dus ook met België rechtstreeks te verbinden, nog de bruggen over de Maas en over de Dordsche Kil te bouwen.

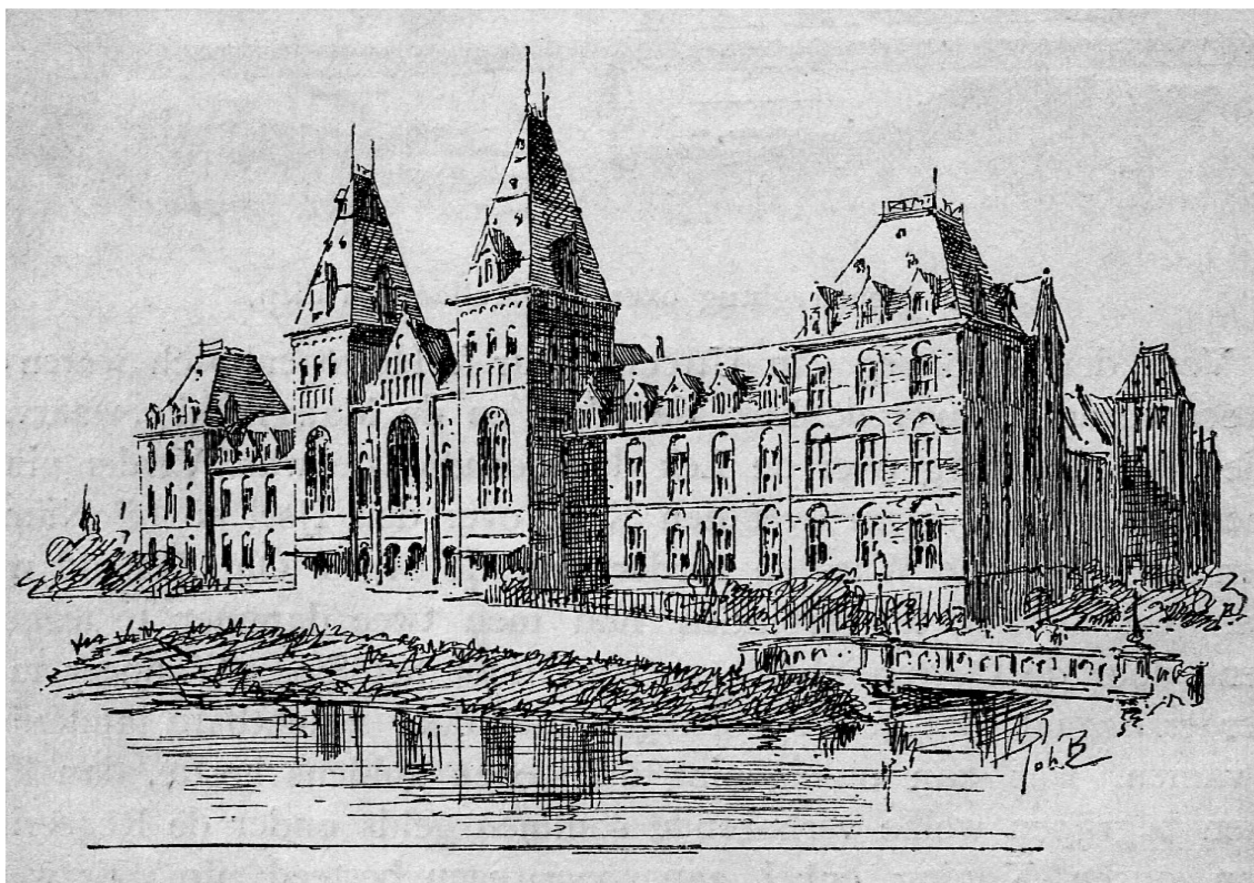
Voor den spoorweg van Utrecht naar 's-Hertogenbosch waren de groote bruggen over de Lek, de Waal en de Maas noodig, waarvan die bij Kuilenburg over de Lek de voornaamste was. Verder vindt men spoorwegbruggen over den Rijn, over den IJsel en bij Nijmegen weer over de Waal en verder over de Maas. Om Zeeland met den vasten wal te verbinden had men twee dammen te leggen, eene door de Ooster-Schelde en eene door het Sloe. Wanneer men verder nagaat, dat vele spoorwegen hier door vruchtbare landerijen kwamen, wat aan onteigening millioenen guldens kostte, dan kan men begrijpen welke verbazende sommen gelds onder de Regeering van onzen Koning enkel aan spoorwegen besteed zijn. Er werd voor den handel echter nog meer gedaan. Amsterdam kreeg zijn kostbaar Noordzee-kanaal, Rotterdam zijn' Nieuwen Waterweg, en Vlissingen, Middelburg en Harlingen kregen hunne prachtige havenwerken en kanalen. Ten behoeve van het brievenvervoer werden tal van verbeteringen aangebracht, en nadat men in 1852 begonnen is met de eerste telegraphische verbindingen tusschen de voornaamste plaatsen tot stand te brengen, zijn sedert alle gemeenten van eenig aanbelang door telegraaf en telephoon aan elkander verbonden. Gasfabrieken bezorgden, inplaats van olie, gas, en thans werkt men er weer voor om gaslicht door electrisch licht te vervangen. Polders werden ingedijkt en groote plassen drooggemalen. Stoomboot-maatschappijen werden opgericht en verbinden thans door prachtige stoomschepen Nederland met onze Koloniën, met Amerika en met Engeland.

De spoorwegbrug over het Hollandsch diep.

Ook op het gebied der bouwkunst bleef Nederland niet achterlijk. Tal van groote en aanzienlijke gebouwen verrezen overal, doch natuurlijk het meest in die steden, waar men aan groote gebouwen behoefte had. Een der grootste gebouwen, die onder de Regeering van Koning Willem III gesticht zijn, is zeker het Nederlandsch Museum te Amsterdam. Dit gebouw met zijne grootsche afmetingen en zijne menigte zalen bergt thans een schat van veel, wat Nederland op het gebied der schilderkunst opleverde, terwijl een ander deel van dit reuzen-gebouw tot een Museum van zeldzaamheden is ingericht. Verder heeft men het Paleis van Volksvlijt en het Amstel-hotel te Amsterdam, het gebouw voor het Ministerie van Justitie te 's-Gravenhage, en de Passages te Amsterdam, Rotterdam en Den Haag.

Op wetenschappelijk gebied hadden, of hebben wij nog, mannen, die wereldberoemd zijn. De Professoren Cobet, de Goeje, Kern, Donders, Snellen, M. de Vries en zoovele anderen, zijn mannen, die door hunne wetenschap niet alleen aan Nederland, maar aan de heele wereld behooren. Door al die werken des vredes, door al die werken der kunst en door al die mannen der wetenschap, worden om het hoofd van Willem III lauweren gevlochten, die duizendmaal meer betee-

Rijksmuseum te Amsterdam.

kenen, dan die, welke kunnen worden behaald op het oorlogsveld.
Maar niet alleen deed men onder de Regeering van Koning Willem III zooveel om de stoffelijke welvaart van het Volk te behartigen, ook de geestelijke en godsdienstige belangen werden niet over het hoofd gezien. Trots heftigen, en werkelijk niet altijd eerlijken tegenstand, kregen de Roomschen hunne Bisschoppen, en al zijn we nu ook al de onverdraagzaamheid op godsdienstig gebied nog lang niet geheel ontworsteld, toch ademen onze wetten een' milderen geest van verdraagzaamheid. Vele andere wetten werden gedurig aan herziening onderworpen. Dat is geen gevolg geweest van het gebrekkige werk van mannen, die niet instaat waren om eene wet te ontwerpen. De oorzaak zit in heel wat anders. De wetenschap gaat niet meer den langzamen tred van vroeger, doch ontwikkelt zich snel en spreekt in allerlei uitvindingen, die in weinige jaren den toestand der heele Maatschappij zóó veranderen, dat, wat kort geleden het beste was, dat gevonden kon worden, door iets anders moet vervangen worden. Was de Regeering van Koning Willem III rijk aan veranderingen op het gebied der Wetgeving, ze was ook rijk aan historische gedenkdagen, die door schitterende feesten gevierd werden. De voornaamste feesten zijn ongetwijfeld die van 1863 en 1874. In 1863 vierde men het vijftigjarig feest van Nederlands herstel, en in 1874 het Zilveren Kroningsfeest van onzen Koning. En niet ten onrechte toonde het Volk bij die gelegenheden hoe zeer het aan Oranje gehecht is, en dat niet alleen om datgene, wat de Oranjes, van Willem I Prins van Oranje af, tot Koning Willem II in het belang van Nederland gedaan hebben, maar ook om datgene, wat Z. M. Willem III voor het land deed. Eene zijner schoonste daden, die hem tevens den naam van 'held' gaf, was zijn bezoek aan de overstroomde deelen van ons land in het vroege voorjaar van 1861. Bij dat bezoek bleek het, dat het onzen Vorst niet aan persoonlijken moed ontbrak, en dat zijn hart warm klopte voor allen, die hulp behoefden. Geen Romeinsche Keizer deed ooit binnen Rome zulk een' intocht, als Koning Willem III in Den Haag, toen hij uit de overstroomde streken terugkeerde. Maar niet alleen door overstroomingen werd ons land geteisterd. De veepest, die van 1865 tot 1868 woedde, — branden, als die van Enschede in 1862, van Genemuiden in 1866 en Bodegraven in 1870; ziekten als de Cholera, en stormen, als die van Pinksteren 1860, waren rampen, die duizenden ongelukkig maakten, maar den Koning ook in de gelegenheid stelden te toonen, dat weldadigheid oefenen een karaktertrek van

de Oranje's in het algemeen en van hem in het bijzonder was. Ook in Oost-Indië bleven de rampen niet uit, en erger nog dan door de vreeselijke uitbarsting van den vulkaan Krakatau, leden onze belangen door den oorlog met Atjeh, die in 1873 begon, nu nog niet geeindigd is, en thans gevolgd werd door een' oorlog op het eiland Lombok, waar, na een schoon begin, de vijand door verraad, aan ons dapper Indisch leger zulke ontzettende verliezen toebracht en er zulke groote offers in menschen-levens van eischte.

Maar ook andere groote rampen troffen ons Vaderland in de zware verliezen, die ons Vorstenhuis leed. Achtereenvolgens zag de Koning bijna al de Leden van zijn Huis ten grave dalen en als mannelijk lid zich alleen overblijven. Zelden werd de Koninklijke grafkelder zoo dikwijls ontsloten, als in de jaren van 1849 tot den vierden December 1890, toen hij geopend werd om onzen Koning, den laatsten Prins van Oranje, eene rustplaats te bezorgen.

Scheen het, dat het Stamhuis Oranje-Nassau dus met Koning Willem III uitsterven zou, daar Koningin Sophie in Juni 1877 overleden was en de beide zoons des Konings ongehuwd stierven, toch kwam hierin verandering daar Koning Willem III in 1879 opnieuw in het huwelijk trad met H. D. H. Prinses Emma van Waldeck-Pyrmont. Uit dit huwelijk werd den eenendertigsten Augustus 1880 eene dochter geboren, die den naam kreeg van Prinses Wilhelmina Helena Paulina. — In de laatste jaren van zijn leven was de Koning zeer ziekelijk, doch het treurigste jaar was wel 1890. De Staten-Generaal waren in April van dat jaar genoodzaakt het gezag voorloopig in handen te stellen van Koningin Emma, als

Koning Willem III bij de overstrooming.

Koningin-Regentes. Wel herstelde de Koning nog in zooverre, dat het Regentschap kon opgeheven worden, doch spoedig keerde de ziekte met verdubbelde kracht terug en den drieentwintigsten November overleed hij. — Sedert dien tijd regeert Koningin Wilhelmina onder hoofdvoogdij van hare Moeder, die als Koningin-Regentes voor Haar het Bewind zal voeren tot Koningin Wilhelmina volgens de Grondwet meerderjarig is.

Nu bijna vier jaar lang reeds staat H. M. Koningin Emma als Regentes aan het hoofd der Regeering, en werkelijk hare taak is verre van gemakkelijk, doch het mag gezegd worden, dat zij al hare krachten inspant om het Nederlandsche Volk gelukkig te maken. Dankbaar wordt ook, door bijna het heele volk erkend, dat zij, als Moeder der Koningin, aan hare Dochter zulk eene opvoeding geeft, dat Nederland met het volste recht vertrouwen kan, eenmaal in Koningin Wilhelmina een Hoofd der Regeering te hebben, die haar Land en Volk ten zegen zijn zal. Hoe het Volk over H. M. de Koningin-Regentes en H. M. de Koningin denkt, werd bewezen door de ongekunstelde geestdrift bij gelegenheid van het jongste bezoek der Koninginnen in Zeeland. Dat bezoek kon bijna eene nationale gebeurtenis genoemd worden, en zelfs het Buitenland, door reizigers en verslaggevers vertegenwoordigd, noemde Nederland geheel één met zijn Koningshuis. Niemand was er, of hij had een woord van liefde over voor de jonge Koningin, en een woord van de hoogste waardeering voor de Koningin-Regentes, als Vorstin, Moeder en Opvoedster.

H. M. de Koningin-Regentes.

Het zijn waarlijk verblijdende verschijnselen aan den stormachtigen, staatkundigen hemel. Moge H. M. de Koningin-Regentes Hare grootsche, maar moeielijke taak tot het einde kunnen vervullen. Wie nadenkt, zal erkennen dat die taak gewichtig is, omdat een Koning van Nederland steeds boven alle partijen moet staan. Dat vereischt eene krachtige hand, een helder hoofd, een' vasten wil en een edel hart, eigenschappen waarin een man reeds al te dikwerf te kort schiet, en hoeveel te meer eene vrouw, die heet eene teedere hand te hebben.

Daar ik deze vaderlandsche geschiedenis schreef, vooral met het oog op u, die nog mannen en vrouwen moeten worden, eindig ik met den wensch: 'Moge de revolutie hier geene woning vinden om Nederland nog eens een tijdperk van achttien jaar vol ellende te bezorgen. Moge Nederland in welvaart bloeien, in wetenschap toenemen, in eendracht sterk worden, en, onder de Regeering eener Koningin, voor heel de wereld het land zijn, waar vrijheidsliefde een verbond gesloten heeft met godsdienstzin, met al wat edel, schoon en goed is! Is de wil van ons Volk er om zulk eene Natie te worden, het Volk kan gerust zijn: de wil om zulk een Volk te regeeren, bestaat ook bij Haar, die Z. M. Koning Willem III, als zijne erfenis, aan Nederland achterliet.

Zegeviere dan de goede wil, tot welzijn van het Nederlandsche Volk en het Vorstelijke Huis van Oranje-Nassau.

H. M. de Koningin Wilhelmina.